МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНУ "ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ"
ЦЕНТРАЛЬНА СПІЛКА СПОЖИВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІЛОРУСЬКИЙ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ
КООПЕРАТИВНО-ТОРГОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ МОЛДОВИ
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ВІННИЦЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ІНСТИТУТ

МАТЕРІАЛИ

міжнародної науково-практичної конференції

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

За сприяння Львівської обласної державної адміністрації та Львівської обласної ради

Львів, 02 червня 2021 року

Львів
2021

Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / [відповід. за вип. : проф. Семак Б. Б.]. – Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2021. – 328 с.

ISBN 978-617-602-293-0

У збірнику представлені тези доповідей, які оприлюднені на Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення”, яка відбулася у Львівському торговельно-економічному університеті 02 червня 2021 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, аспірантів, студентів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет

Куцик П. О.	голова оргкомітету, професор, ректор Львівського торговельно-економічного університету
Барна М. Ю.	професор, перший проректор Львівського торговельно-економічного університету
Семак Б. Б.	професор, проректор з наукової роботи Львівського торговельно-економічного університету
Лєбєдєва С. М.	професор, ректор Білоруського торгово-економічного університету споживчої кооперації (Республіка Білорусь)
Шавга Л. А.	професор, ректор Кооперативно-Торгового Університету Молдови (Республіка Молдова)
Герасименко Т. О.	доцент, директор Інституту економіки та фінансів Львівського торговельно-економічного університету
Полякова Ю. В.	доцент, декан факультету міжнародних економічних відносин та інформаційних технологій Львівського торговельно-економічного університету
Гаврилишин В. В.	доцент, декан факультету товарознавства, управління та сфери обслуговування Львівського торговельно-економічного університету
Котуха О. С.	професор, декан юридичного факультету Львівського торговельно-економічного університету
Кузьма Х. В.	провідний фахівець наукового відділу, доцент кафедри економіки Львівського торговельно-економічного університету
Осінська О. Б.	завідувач аспірантури, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Львівського торговельно-економічного університету

Матеріали друкуються в авторському поданні. Організаційний комітет не несе відповідальності за достовірність інформації, поданої в рукописах.

© Колектив авторів

ISBN 978-617-602-293-0 © Львівський торговельно-економічний університет

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Модератори: д.е.н., проф. Куцик П. О., д.е.н., проф. Семак Б. Б.

Доповідачі:

Заслужений діяч науки і техніки України, ректор, д.е.н., проф. Куцик П. О.	Вплив зовнішньоекономічної діяльності і міграційного капіталу на функціонування національної економіки
Голова Львівської обласної державної адміністрації Козицький М. З.	Соціально-економічні особливості розвитку Львівської області
д.е.н., проф. Дайновський Ю. А., д.е.н., проф. Барна М. Ю.	Чинники конкурентоспроможності підприємств у ресторанному бізнесі
д.е.н., проф. Міщук І. П.	Наукова і педагогічна спадщина професора Віктора Апопія
д.т.н., проф. Лозова Т. М.	Наукові здобутки видатного вченого доктора технічних наук, професора Сирохмана Івана Васильовича
д.е.н., проф. Шевчик Б. М.	Професор Г. І. Башнянин: наука як життя і пам’ять як наука
д.е.н., доц. Рущишин Н. М.	Банківська система України та її вплив на структурні зміни національної економіки
д.ю.н., доц. Медвідь А. Б.	Порівняльна характеристика сфери застосування права на судовий захист і права на справедливий суд закріплених у конституції України та Європейській конвенції з прав людини
к.ф.-м.н., доц. Костирко В. С.	Система верифікації програм VerPro
к.е.н., доц. Мединська Т. В.	Цифрова модернізація в системі податкового адміністрування: тренди та виклики для України
к.ю.н., доц. Попов Д. І.	Підтвердження митної вартості автомобіля з метою уникнення її коригування: проблемні питання
к.геог.н., доц. Топорницька М. Я.	Вплив світової пандемії COVID-19 на туристичні потоки міжнародного в’їзного і виїзного туризму
ст. викл. Ланиця І. Ф.	Використання продуктів переробки амаранту для збагачення м’ясних виробів
Учасники панельної дискусії:	***д.е.н., проф. Міценко Н. Г., д.е.н., проф. Воронко Р. М., д.е.н., проф. Черкасова С. В., д.е.н., проф. Копилюк О. І., д.е.н., проф. Шевчук В. О., к.ю.н., проф. Котуха О. С., д.т.н., проф. Ощипок І. М., д.т.н., проф. Ємченко І. В., д.е.н., проф. Трут О. О., д.т.н., проф. Пелик Л. В.***

ЗМІСТ

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

СЕКЦІЯ "ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО"

Козицький М. З. Соціально-економічні особливості розвитку Львівської області..... 12

Герега О. В. Зміцнення потенціалу фінансово-економічної стійкості торговельних підприємств через ресурсне забезпечення..... 14

Міценко Н. Г. Поглиблення мотивації соціально відповідальної діяльності підприємств в умовах глобалізації та інтернаціоналізації…….. 16

Міщук І. П. Закупівельна логістика в управлінні товарними потоками роздрібного торговця..... 18

Міщук І. П., Демчук С. В. Ринок інновацій як економічна категорія та складна економічна система..... 20

Сибірна Р. І. Застосування в Україні досвіду державного регулювання наукової діяльності Польщі…..……... 22

Шевчик Б. М. Ціна істини в культурі нооекономіки……..... 24

Куцик В. І. Формування варіантів бізнес-моделей розвитку підприємства: теоретичний аспект..... 26

Лупак Р. Л. Обґрунтування стратегічних пріоритетів безпеки розвитку внутрішнього ринку у сфері ІКТ України..... 28

Антонюк Я. М. Ярмарково-виставкова діяльність Німеччини в умовах пандемії коронавірусу та шляхи її відновлення…..... 29

Ковтун О. І. Когнітивне оцінювання підприємства в стратегічному контексті……..…… 31

Воронко О. С. Бізнес-процеси як основа діяльності бізнес-аналітика..... 35

Демидчук Л. Б. Роль стандартів торговельних послуг у підвищенні конкурентоспроможності торговельних підприємств…….. 36

Клепанчук О. Ю. Соціальна відповідальність вітчизняного внутрішнього ринку…… 38

Кузьма Х. В., Сороківський В. М. Вплив демографічної ситуації на ринок праці в Україні……... 40

Олексин І. І. До питання цифровізації підприємств торгівлі та сфери послуг……..... 42

Перепьолкіна О. О. Макропруденційна політика НБУ як основа забезпечення фінансової стабільності……... 44

Шалева О. І. Антикризовий мерчендайзинг: напрями застосування в умовах пандемії... 46

Шиндировський І. М., Шагерманов М. С. Інноваційне підприємництво як елемент стратегії розввитку країни……..... 48

Шиндировський І. М., Паук О. О., Абрамчук С. О. Торгівля автотранспортними засобами та особливості її провадження……..... 50

Зав'ялова О. Р. Деякі аспекти застосування теорії суспільного вибору…….. 52

Антонюк А. Ю., Ковтун О. І. Стратегія як засіб моделювання економічної поведінки підприємства…..... 53

Годунько Р. Б. Формування адаптаційної моделі розвитку підприємства торгівлі за теорією біологічних систем……..…… 55

Камарчук І. М. Сучасна парадигма підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу в системі оцінювання підприємства……..... 56

Лозовий Т. І. Проблеми розвитку інноваційних процесів в Україні……..... 58

Міщук А. І. Цінова та асортиментна політика торговельного підприємства як важелі його інноваційного розвитку..... 59

Новічков А. А. "Лебедина" економіка Насіма Талеба у контексті ідеаційної культури: пригадування майбутнього та пророцтво минулого..... 61

Поліщук В. В. Інституційні рівні регулювання міграційних процесів……..... 63

Шпарик Я. Я. Державне регулювання відтворення землі: застосування європейського досвіду..... 65

СЕКЦІЯ "БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АУДИТ, АНАЛІЗ ТА ОПОДАТКУВАННЯ"

Куцик П. О. Підходи до відображення в обліку джерел фінансування капітальних інвестицій..... 67

Куцик П. О., Гончарук В. С. Вплив пандемії COVID-19 на зовнішньоекономічну діяльність України..... 68

Воронко Р. М., Леськів Л. М. Організаційно-регулятивні аспекти контролю якості аудиторських послуг..... 70

Слободяник Ю. Б. Актуальні проблеми аудиту ефективності управління державною власністю..... 72

Медвідь Л. Г. Деякі аспекти застосування сучасних технологій навчання для облікових дисциплін..... 74

Головацька С. І. Облікові аспекти соціальної відповідальності бізнесу..... 76

Зубілевич С. Я., Бондарчук К. Ю. Трансформація процесу обліку субєктів державного сектору в сучасних умовах..... 79

Бойко Р. В., Дебопре В. О. Необоротні активи на деревообробних підприємствах: класифікація для потреб обліку та контролю..... 81

Герасименко Т. О. Аналіз стану страхового ринку України в коронавірусний період.. 83

Марценюк Р. А. Інформаційне забезпечення системи контролю в управлінні підприємством..... 84

Чабанюк О. М. Кузьмінська К. І. Особливості обліку виготовлення продукції у ресторанних господарствах..... 86

Грудзевич Ю. І. Деякі аспекти обліково-аналітичного забезпечення прогнозування податкового зобов'язання фізичної особи-підприємця на загальній системі оподаткування… 88

Грищенко О. В. Позабалансовий облік прокату майна: теоретичний аспект..... 89

Якубич Е. В. Оцінка нематеріальних активів та підходи до її визначення: теоретичний аспект..... 91

СЕКЦІЯ "ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ"

Черкасова С. В. До питання створення мегарегулятора фінансового сектору України… 93

Копилюк О. І. Концептуальні засади формування системи моніторингу банківських ризиків..... 95

Рущишин Н. М. Банківська система України та її вплив на структурні зміни національної економіки..... 97

Андрейків Т. Я. Розвиток банківського сектору в умовах коронакризи..... 99

Власюк Н. І. Напрями підвищення ефективності використання основних засобів підприємства..... 101

Мединська Т. В. Цифрова модернізація в системі податкового адміністрування: тренди та виклики для України..... 103

Мицак О. В. Деякі особливості управління фінансовою діяльністю в умовах новітніх викликів і потрясінь..... 106

Музичка О. М. Розвиток сучасного інструментарію оцінювання фінансової стійкості банків..... 108

Чуй І. Р., Лісяна А. М. Формування бюджету України через прямі і непрямі податки…… 110

СЕКЦІЯ "МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТА МАРКЕТИНГ"

Семак Б. Б. Застосування електронного маркетингу підприємствами як один з ключових трендів здійснення маркетингової діяльності..... 113

Шевчук В. О. Євроінтеграція і економічне зростання..... 115

Яремко Л. А. Техніки впливу поведінкової економіки та можливості їх застосування. 117

Яхно Т. П. Соціальний розвиток національної економіки України у відображенні сучасного стану споживчого ринку..... 119

Полякова Ю. В. Інноваційні засади розвитку вітчизняного експорту..... 122

Балук Н. Р. Система показників для маркетингової програми..... 124

Басій Н. Ф. Напрями дослідження цільових аудиторій формування іміджу закладів вищої освіти..... 126

Бук Л. М. Покоління Z: що варто знати маркетологам..... 128

Боднар І. Р. Державна стратегія забезпечення інформаційної безпеки України..... 130

Бойчук І. В. Роль професійної етики в сучасній бізнес-практиці..... 132

Вовчанська О. М. Сучасні інновації на підприємствах готельного господарства..... 134

Коник М. І. Олександр Барвінський та пресо- й книговидавничий рух на Буковині (кінець XIX – початок XX ст.)..... 137

Семів С. Р. Методичні підходи до оцінки сприятливості конкурентного середовища на вітчизняному ринку товарів та послуг..... 139

Шайда О. Є. Вплив пандемії Covid-19 на світову торгівлю..... 140

Сокуренко С. В. Особливості поведінки сальдо поточного рахунку під час кризових явищ в Україні..... 142

СЕКЦІЯ “МЕНЕДЖМЕНТ, ТУРИЗМ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА”

Мізюк Б. М. Про один з підходів до моделювання платформи діяльності корпоративних утворень готельно-ресторанного бізнесу..... 145

Дайновський Ю. А., Барна М. Ю. Чинники конкурентоспроможності підприємств у ресторанному бізнесі..... 146

Трут О. О. Стратегічні карти як інструмент реалізації стратегії організації..... 148

Мельник І. М. Рекомендації щодо впровадження екологічних інновацій в діяльності вітчизняних готельних підприємств..... 151

Свидрук І. І. Методи соціальної взаємодії у креативному менеджменті організації……. 154

Гірняк Л. І. Організаційні особливості роботи сомельє, формування винної карти сучасних вітчизняних закладів ресторанного господарства..... 156

Колянко О. В., Озимок Г. В. Теоретичні аспекти розвитку та формування ринку мінеральної води..... 158

Коцупей В. М. Тайм-менеджмент в системі управління підприємством..... 160

Кудла Н. Є. On-line-маркетинг у сільському туризмі – інноваційний підхід..... 162

Миронов Ю. Б. Вплив очікуваних ризиків для здоров’я на уникнення подорожей у зв’язку з пандемією..... 164

Осінська О. Б. Подієвий туризму в Україні..... 165

Топорницька М. Я. Вплив світової пандемії COVID-19 на туристичні потоки міжнародного в’їзного і виїзного туризму..... 167

Турчиняк М. К. Харчова безпека у закладах ресторанного господарства..... 169

Тучковська І. І. Організація обслуговування осіб з інвалідністю в музеї..... 170

Федінець Н. І. Управління активізацією продажів підприємств роздрібної торгівлі в контексті соціальної відповідальності..... 172

СЕКЦІЯ “ТОВАРОЗНАВСТВО, УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ”

Ощипок І. М. Розробка м’ясомолочного паштету з біологічно активними речовинами природнього походження..... 174

Лозова Т. М. Гальмування процесів окиснення як аспект управління якістю продовольчих товарів..... 176

Решетило Л. І. Вплив споживання яєць на здоровий раціон та можливості поліпшення їх зберігання..... 178

Бодак М. П. Особливості вітчизняної та міжнародної класифікації ігристих і шампанських вин..... 179

Гаврилишин В. В., Лебединець А. І. Перспективи використання зернобобової сировини у виробництві бісквітів та кексів..... 179

Гирка О. І. Маркування шрифтом брайля – сучасний інструмент отримання інформації для людей з обмеженими можливостями..... 183

Давидович О. Я. Базилік звичайний – перспективна сировина для борошняних кондитерських виробів..... 185

Дидів І. В., Дидів О. Й., Дидів А. І., Мазур І. Б. Вплив регулятора росту Біоглобін на продуктивність та лежкість пастернаку..... 188

Дидів О. Й., Дидів І. В., Дидів А. І., Качинська Л. В. Сучасні способи вирощування, харчова цінність та зберігання капусти пекінської..... 189

Донцова І. В. Іноваційна органічна продукція – мікрозелень..... 190

Лебединець В. Т., Мороз М. М. Особливості використання нових видів рослинної сировини у виробництві печива з підвищеною харчовою цінністю..... 192

Палько Н. С. Нові оздоблювальні напівфабрикати у крафтовому виробництві тортів і тістечок..... 194

Петришин Н. З., Ланиця І. Ф. Ферментація: оптимальний шлях розширення асортименту продукції функціонального призначення..... 196

Петришин Н. З., Назар М. І. Система харчової безпеки НАССР в закладах ресторанного господарства..... 197

Стефанюк С. В., Тирусь М. Л. Нітрати у свіжій овочевій продукції..... 198

СЕКЦІЯ "ТОВАРОЗНАВСТВО, ЕКСПЕРТИЗА ТА ТЕХНОЛОГІЇ НЕПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ"

Ємченко І. В. Структурна реформа митниці..... 200

Доманцевич Н. І. Застосування полімерних плівок з інгібіторами корозії для тимчасового захисту металовиробів..... 202

Доманцевич Н. І., Яцишин Б. П. Вплив умов експлуатації на дифузійні характеристики модифікованих полімерних плівок..... 203

Пелик Л. В. Використання змішаної пряжі у льоновмісних текстильних матеріалах… 204

Ніколайчук Л. Г., Галик І. С., Семак Б. Д. Перспективи використання нових матеріалів для військового спецодягу в Україні..... 206

Попович Н., Лавінська К. Мікробіологічний аналіз натуральної шкіри модифікованої екстрактом бамбуку..... 208

Пушкар Г. О., Галик І. С., Семак Б. Д. Обгрунтування доцільності використання зарубіжного досвіду розвитку нанотехнологій виробництва нанотекстилю і одягу в Україні..... 210

Сапожник Д. І. Технологічні основи побудови та тестування сучасного цифрового камуфляжу на текстильний матеріалах..... 212

Шестопал Г. С. Експертиза харчових продуктів в системі технічного регулювання України..... 215

Шумський О. В., Бєлая Я. П., Беднарчук М. С. Аналіз термінів та особливостей видової номенклатури сучасних матеріалів для облаштування підлоги..... 217

Височанська О. В. Основні аспекти проведення вибухово-технічної експертизи..... 221

Пушкар Г. О. Антимікробна постільна білизна: проблеми і рішення..... 223

СЕКЦІЯ “КРИМІНАЛЬНЕ ТА ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО”

Щур Б. В., Слупко В. М. До питання механізмів правового регулювання протидії рейдерству в Україні..... 226

Федоров М. П. Пріоритети сучасної кримінально-правової політики України..... 228

Горецька Х. В., Санагурська Г. М. Право на доступ до освіти та правові наслідки відмови батьків від вакцинації дітей за практикою ЄСПЛ..... 230

Гентош Р. Є. Щодо визначення поняття та ознак публічно-приватного партнерства.. 232

Скрекля Л. І., Лемеха Р. І. Інститут кримінального проступку як новела кримінального законодавства..... 234

Сосніна О. В. Щодо змін до кримінального законодавства України в зв’язку з імплементацією ланцаротської конвенції..... 236

Стецик Б. В. Окремі кримінально-процесуальні аспекти використання засобів супутникової навігації при проведенні огляду місця події..... 239

Федик Є. І., Горецька Х. В. Механізм правового регулювання договірних відносин… 241

Чабан О. М. Зміст договору простого товариства..... 242

Гавелко Ю. О., Попов Д. І. Врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі... 244

СЕКЦІЯ “ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО”

Котуха О. С. Державний суверенітет: окремі аспекти..... 247

Олашин М. М. Міжнародний досвід запобігання корупційним діянням..... 248

Медвідь А. Б. Порівняльна характеристика сфери застосування права на судовий захист і права на справедливий суд закріплених у конституції України та Європейській конвенції з прав людини..... 250

Божко В. М., Ковальська М. Є. Законодавство про державну службу – вплив принципів права..... 252

Голинська М. І. Загальна характеристика медіації та її перспективи в Україні..... 254

Попов Д. І. Підтвердження митної вартості автомобіля з метою уникнення її коригування: проблемні питання..... 256

Панько М. Є. Порядок укладення договору транспортного експедирування..... 258

СЕКЦІЯ “ІСТОРІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ ТА КУЛЬТУРА”

Гелей С. Д. Львів – крупний центр східної торгівлі в XVI – першій половині XVII ст.. 262

Тімченко О. П. Поняття “духовне зусилля” у контексті критики антропного принципу.... 266

Михальський Ю. В. Гімн України: європейська традиція слов’янського відродження. 268

Кендус О. З. Формування громадської думки під впливом мас-медіа..... 270

Клок В. І. Формування націй в Галичині в 19 ст..... 271

Козій І. В. Г. Хомишин про українську еліту..... 274

Прокіп А. В. Фірма “Шадковський і Копчинський”, зразок її продукції у “Музеї-Арсенал”..... 276

Пігош М. А. Доказовість – основна умова правильного логічного мислення..... 277

СЕКЦІЯ “ВИЩА МАТЕМАТИКА, КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ ТА КОМП’ЮТЕРНІ НАУКИ”

Pilyavskyy A., Maryniak A., Bulhakova Yu. ISM method in research on success factors of Ukrainian supply chains..... 280

Костенко А. В. Викладання інформаційних технологій в ЛТЕУ..... 280

Артеменко В. Б., Артеменко О. В. Економетричний аналіз ефективності реалізації економічної політики держави на базі критеріїв якості життя населення..... 282

Артищук І. В. Підходи до аналізу і проектування інформаційних систем..... 284

Кісілевич О. В. Моделювання фінансового ринку і розрахунку ризиків платіжних зобов’язань в умовах невизначеності..... 286

Костирко В. С. Система верифікації програм VerPro..... 287

Новосад З. Г., Якубич Е. В. Математична модель розвитку бізнесу на прикладі енергетичного підприємства..... 289

Швець О. М., Шумський О. В. Застосування сучасних комп’ютерних технологій у підготовці фахівців торгівлі..... 290

Ящук В. І. Принципи проектування автоматизованих інформаційних систем управління об’єктами критичної інфраструктури..... 292

Бабич В. І. Огляд найбільш поширених графових СКБД..... 294

Кутяк М. Б. Використання пакету Maple для розв’язування завдань з математичного аналізу..... 296

Хмілярчук Л. І. Деякі аспекти організації навчального процесу для студентів ЛТЕУ в умовах пандемії..... 297

СЕКЦІЯ “ПРИРОДНИЧІ НАУКИ ТА ЗАХИСТ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА”

Василечко В. О. Перспективи використання природних наноматеріалів у водопідготовці в харчовій промисловості..... 300

Бужанська М. В. Переваги використання полісахаридів в харчовій промисловості..... 301

Заверуха О. М. Про деякі екологічні аспекти використання синтетичних смол у виробництві композитних деревостружкових матеріалів..... 303

Сибірний А. В., Зарічна О. З. Фототерапія як складова фізичної реабілітації у медичному туризмі..... 304

Пушак А. С. Генератор серії електричних імпульсів..... 306

Хінальська Т. Р. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної безпеки..... 307

СЕКЦІЯ “ІНОЗЕМНІ МОВИ”

Kovalyk N. V., Tymochko L. M. Study of water concept in linguistics..... 310

Дубравська Д. М. Невербальні засоби спілкування у професійному мовленні..... 312

Дубравська Д. М., Сорока Г. М. Кроскультурні комунікації в туристичній індустрії..... 314

Лисак В. М. Родинне виховання в Галичині як засіб формування морально-релігійного світогляду особистості..... 316

Возняк Г. С., Сорока Г. М. Метод Каллана: історія виникнення, позитивні та негативні аспекти, застосунок в сучасній методиці викладання іноземних мов..... 317

Степанов А. В. Функціональні та семантичні особливості демінутивів і аугментативів в іспанській мові..... 319

Кушнір Л. Л. Мовна особистість у лінгвокультурному просторі..... 320

Сідху Ю. Д. Психологічний аспект підтримки розвитку рефлексії в навчальній діяльності студентів ЛТЕУ..... 321

Дудок А. Р. Структурні та лексико-семантичні параметри префіксальних дієслів сучасної англійської мови..... 323

Дудок Х. Р. Лексико-семантична характеристика англомовної терміносистеми “мобільний зв’язок”..... 325

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

СЕКЦІЯ “ЕКОНОМІКА ТА ПІДПРИЄМНИЦТВО”

Козицький М. З.
Голова Львівської державної адміністрації

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розвиток регіону передбачає проведення системно-структурної політики в контексті якої реалізуються заходи, що враховують функціонально-економічні, соціально-гуманітарні, просторово-територіальні особливості та націлені на їх високоефективне використання. Йдеться про покращення кон’юнктури внутрішньорегіонального ринку, його інфраструктури та ресурсного забезпечення, підвищення ефективності та дієздатності ринкових інститутів, активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності, дотримання базових умов конкурентного та регуляторного середовища, формування цілісного та єдиного господарського комплексу [1, с. 17-32].

Щодо Львівської області, регіон володіє значним сировинно-ресурсним, фінансово-інвестиційним, науково-технологічним, зовнішньоекономічним, інтелектуально-кадровим потенціалом і це характеризує його високу конкурентоспроможність та здатність до швидкого соціально-економічного зростання.

Відмітимо виражені сильні сторони Львівської області, зокрема вигідне економіко-географічне розташування на кордоні з ЄС, розвинена транспортна інфраструктура, високий рівень диверсифікації регіональної економіки, зростання ділової активності населення та його рівня освіченості, розвинений сектор ІКТ, налагоджене міжнародне наукове співробітництво, забезпеченість рекреаційними ресурсами. Все це дозволяє на сьогодні забезпечувати позитивні соціально-економічні результати розвитку регіону, а саме:

– *збільшення обороту роздрібної торгівлі* (у січні-березні 2021 р. показник становив 18,9 млрд грн і збільшився відносно січня-березня 2020 р. на 7,8 %; обсяг роздрібного товарообороту підприємств, основним видом діяльності яких є роздрібна торгівля, становив 14,4 млрд грн (76,0 % від загального обсягу обороту роздрібної торгівлі), що на 8,3 % більше відносно січня-березня 2020 р.);

– *збільшення обсягів промислового виробництва* (обсяг промислової продукції у січні-березні 2021 р. відносно аналогічного періоду попереднього року зріс на 2,8 %; суттєве збільшення обсягу відбулося на підприємствах з виробництва меблів, іншої продукції, ремонту і монтажу машин і устаткування – на 35,4 %, текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – на 25,5 %, добувної промисловості та розроблення кар’єрів – на 7,8 %; у січні-лютому 2021 р. підприємства реалізували промислової продукції на 19,5 млрд грн; у загальному обсязі реалізованої продукції найбільшою була частка підприємств з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (28,3 %), з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (26,2 %));

– *пожвавлення зовнішньої торгівлі* (експорт товарів підприємствами області у січні-лютому 2021 р. становив 387,8 млн дол. США, імпорт – 560,0 млн дол. США; відносно січня-лютого 2020 р. імпорт зріс на 8,0 %; від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило 172,2 млн дол. США (у січні-лютому 2020 р. також від’ємне – 122,9 млн дол. США); серед товарів, які область експортувала у січні-лютому 2021 р., переважали електротехнічне обладнання (20,1 % від обсягу експорту області), меблі (17,6 %), зернові культури (10,4 %),

деревина і вироби з неї (8,1 %));

– *збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва* (індекс сільськогосподарської продукції у січні-березні 2021 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього року становив 102,7 % (у січні-березні 2020 р. відносно січня-березня 2019 р. – 96,8 %); збільшилося виробництво м'яса на 7,7 %, яєць – на 2,3 %; відносно квітня 2020 р. збільшилася кількість свиней на 13,6 %, птиці свійської – на 9,4 %);

– *покращення оплати праці* (середньомісячна заробітна плата штатного працівника у січні-березні 2021 р. становила 11376 грн, що на 15,6 % більше відносно січня-березня 2020 р.; середня номінальна заробітна плата одного штатного працівника у березні 2021 р. становила 11937 грн, що на 7,2 % більше відносно попереднього місяця цього року та на 19,8 % більше порівняно з березнем 2020 р.; індекс реальної заробітної плати (з урахуванням зміни споживчих цін) у січні-березні 2021 р. відносно січня-березня 2020 р. становив 107,4 %, у березні порівняно з лютим 2021 р. – 105,5 %, а порівняно з березнем 2020 р. – 110,0 %)) [3].

Водночас, Львівській області характерні особливості, що перешкоджають достатньому соціально-економічному розвитку. Йдеться про недостатній технологічний рівень місцевих підприємств базових галузей, високий рівень зношеності комунальної інфраструктури, значну енерговитратність місцевого виробництва та житлово-комунального господарства, низьку купівельну спроможність населення, негативні демографічні тенденції та інше. Хоча такі тенденції властиві більшості регіонів України, але у Львівській області вони мають виражений характер. Відповідно, за таких соціально-економічних загроз сформувалися негативні характеристики регіону, а саме:

– *збільшення заборгованості з виплати заробітної плати* (сума заборгованості на початку квітня 2021 р. становила 231,0 млн грн; відносно попереднього місяця цього року показник збільшився на 33,3 %, а відносно січня 2021 р. − у 4,2 раза; найбільше заборгували працівникам промислових підприємств (82,2 %) та установ охорони здоров'я (8,7 %); сума боргу на підприємствах, які припинили подавати звіти, на початку квітня 2021 р. становила 11,9 млн грн);

– *незадовільні обсяги оплати за житлово-комунальні послуги* (у лютому 2021 р. мешканцям області нараховано до оплати за житлово-комунальні послуги 1,4 млрд грн; на початку березня 2021 р. відповідна заборгованість населення, включаючи борги попередніх періодів, становила 3,8 млрд грн, у т. ч. за постачання та розподіл природного газу – 2,5 млрд грн);

– *стрімке сповільнення будівництва* (індекс будівельної продукції у січні-березні 2021 р. відносно аналогічного періоду попереднього року становив 84,4 % (до порівняння у січні-березні 2020 р. – 116,0 %); обсяги робіт на будівництві інженерних споруд скоротились на 39,1 %, нежитлових будівель – на 18,5 %);

– *погіршення роботи транспорту* (у січні-березні 2021 року усіма видами вантажного транспорту перевезено (відправлено) 3,5 млн т вантажів, що на 1,2 % менше від обсягу січня-березня 2020 р.; усіма видами пасажирського транспорту перевезено (відправлено) 35,8 млн пасажирів, що на 30,6 % менше ніж у січні-березні 2020 р.; перевезення пасажирів автомобільним транспортом скоротились на 24,3 %, трамваями – на 37,0 %, тролейбусами – на 33,1 %);

– *зростання споживчих цін* (індекс споживчих цін у березні 2021 р. відносно попереднього місяця цього року становив 101,6 %; за перші три місяці 2021 р. ціни в регіоні зросли на 4,1 %; найбільше подорожчала олія соняшникова (на 15,3 %), а також паливо та мастила (7,2 %), одяг (6,8), взуття (6,0 %)) [3].

Однозначно, що відповідні тенденції значним чином пов'язані із світовою пандемією та у майбутньому варто очікувати й ще більшого загострення ситуації. Але, з іншої сторони, у регіоні необхідно активно реалізовувати заходи, які дозволять зменшити негативний вплив

глобалізаційних тенденцій, як найкраще адаптувати економіку до їх можливого посилення, а також передбачатимуть високу ефективність використання наявного конкурентного потенціалу [3, с. 32-51]. До таких заходів слід віднести (1) покращення інвестиційної промоції регіону, (2) розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, (3) стимулювання розвитку високотехнологічних секторів, (4) модернізація суспільної інфраструктури, (5) розвиток людського потенціалу, (6) розширення транскордонної співпраці, (7) розвиток прикордонної інфраструктури, (8) удосконалення електронного урядування, (9) розвиток кооперативного руху (особливо у сільській місцевості), (10) покращення використання туристичного потенціалу регіону.

Список використаних джерел

1. Куцик П., Апопій В. Тенденції та проблеми сучасного розвитку ринків у внутрішній торгівлі України. Економіст. 2018. № 11. С. 17-23.

2. Головне управління статистики у Львівській області. URL : http://www.lv.ukrstat.gov.ua.

3. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам та забезпечення економічної безпеки України. Економіка України. 2021. № 2(711). С. 32-51.

Герега О. В.
Народний депутат України
Голова підкомітету з питань загального
податкового адміністрування та оподаткування
податком на прибуток підприємств,
бухгалтерського обліку і аудиту

ЗМІЦНЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРЕЗ РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

За останні десять років більшість макроекономічних індикаторів фінансово-економічного розвитку підприємств торгівлі України покращуються. В окремі періоди темпи зростання сповільнювалися, змінювалися структурні характеристики динаміки, спостерігалися й протилежні тенденції. Виявлення та вжиття заходів, спрямованих на підсилення позитивних і нівелювання негативних впливів на діяльність окремих економічних агентів та раціональний соціально-економічний розвиток сфери торгівлі загалом, припускає аналіз гіпотетичного стану середовища комерційної діяльності внаслідок реалізації заходів державної політики, виконання прийнятих раніше стратегічних економічних і науково-технічних рішень, загальних тенденцій і процесів, які стосуються формування фінансово-економічного потенціалу вітчизняних торговельних підприємств для належної адаптації до сучасних світових трансформацій.

Усвідомлення недоліків відносно фінансово-економічних умов сучасної діяльності торговельних підприємств дозволяє усунути найбільш істотні об’єктивні перешкоди, а також стимулювати реалізацію сприятливих чинників розвитку і покращення її системно-структурних характеристик [1]. Тому важливо при дослідженні умов та чинників розвитку вітчизняних торговельних підприємств враховувати не лише напрями їх впливу, але й їх повноцінність відносно виконання всіх функцій процесу управління потенціалом фінансово-економічної стійкості. Складність завдання формування ресурсного забезпечення зміцнення потенціалу фінансово-економічної стійкості роздрібних торговельних підприємств із продажу будівельно-господарських товарів зумовлює необхідність всебічного системного дослідження його ресурсних складових і визначення базових блоків-напрямів, за якими доцільне здійснення комплексу заходів формування, а надалі – ефективного використання

потенціалу.

У сучасній глобалізаційній економіці достатній рівень фінансово-економічної стійкості будь-якого підприємства, у тому числі вітчизняних підприємств торгівлі, слід розглядати не тільки через можливості цього підприємства вчасно погасити борги, але й похідні характеристики – позиціювання цього суб'єкта господарювання на ринках капіталів та інвестицій [2]. Водночас необхідно розглядати й інші обставини. Зокрема, зміцнення фінансово-економічних позицій підприємства безпосередньо пов'язано з формуванням асортименту та номенклатури товарів, які спроможне реалізувати підприємство за певний період часу, що одночасно визначається потужностями торговельних, складських приміщень, необхідних для представлення та зберігання товарів. Функціонування торговельних залів підприємства, здійснення операцій складування, обліку, переміщення товарних запасів відбувається завдяки організованій та злагодженій роботі торговельного і складського персоналу підприємства. Саме тому важливим є забезпечення торгової діяльності необхідними кадровими ресурсами відповідної кваліфікації. Не менш вагоме значення має наявність та укомплектованість торговельного підприємства всіма видами необхідних для його функціонування техніко-технологічних ресурсів, завдяки яким здійснюється доставка товарів, їх завантаження та розвантаження, переміщення в межах складів і торговельних залів, вимірювання, зважування, пакування тощо.

Елементом сучасного техніко-технологічного забезпечення підприємств торгівлі є комп'ютерна техніка, якою комплектуються робочі місця, зокрема персоналу, що здійснює адміністративні, облікові, складські функції та реалізацію продукції як у торговельному залі, так і за онлайн-системами через мережу Інтернет.

Сучасною парадигмою економічного розвитку стає управління потенціалом фінансово-економічної стійкості торговельних підприємств, у тому числі забезпечення цього процесу всіма необхідними ресурсами, зокрема матеріально-технічними, технологічними, інформаційними, цифровими технологіями і комунікаціями. Зазначені аспекти особливо актуальні для підприємств, стратегією експансії на ринок яких є розвиток мережі великоформатних об'єктів торгівлі, особливо зі складним асортиментом будівельно-господарських товарів. Від стійкості сформованого на підприємстві фінансово-економічного потенціалу, його ресурсного забезпечення та виконання функцій управління залежить здатність торговельних підприємств до протистояння економічним кризам і змінам кон'юнктури ринку.

Таким чином, формування ресурсного забезпечення потенціалу фінансово-економічної стійкості торговельного підприємства являє собою систему, яка складається з блоків складових фінансово-економічної стійкості та їх комплексного забезпечення всіма видами ресурсів, необхідних для ефективної діяльності підприємств торгівлі та їх стратегічного розвитку.

Список використаних джерел

1.Куцик П. О. Діяльність торговельних підприємств у конкурентному середовищі: контрольно-аналітичне забезпечення системи управління: монографія / П. О. Куцик, Л. Г. Медвідь, В. О. Шевчук, Д. О. Харинович-Яворська. Чернівці : Технодрук, 2015. 370 с.

2. Gerega O. Macroeconomic characteristics of financial and economic sustainability of trade enterprises in Ukraine. Three Seas Economic Journal. 2020. № 1(3). P. 16-22.

Міценко Н. Г.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ПОГЛИБЛЕННЯ МОТИВАЦІЇ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Рейтинг 100 найбільш соціально відповідальних компаній світу представляє Global 100, який складається консалтинговою компанією Corporate Knights, і щорічно оголошується на Всесвітньому економічному форумі у Давосі. Ці компанії вважаються такими, що найбільш стійко розвиваються та найкраще оперують природоохоронними, соціальними та управлінськими ризиками і можливостями. При складанні рейтингу враховується 12 індикаторів об'єднаних у групи: управління ресурсами, управління фінансами, управління кадрами, втрати через санкції. Топ-10 компаній світу за рейтингом Global 100 у 2020 р. представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Топ-10 компаній рейтингу Global 100 у 2020 р.

Ранг	Компанія	Галузь діяльності	Країна	Рейтинговий показник, %
1	Orsted A/S	Wholesale Power	Denmark	85,20
2	Chr. Hansen Holding A/S	Food and other chemical agents	Denmark	83,90
3	Neste Oyj	Petroleum Refineries	Finland	83,64
4	Cisco Systems Inc	Communications Equipment	United States	83,59
5	Autodesk Inc	Software	United States	82,84
6	Novozymes A/S	Specialty and Performance Chemicals	Denmark	82,70
7	ING Groep NV	Banks	Netherlands	82,53
8	Enel SpA	Wholesale Power	Italy	81,77
9	Banco do Brasil SA	Banks	Brazil	81,72
10	Algonquin Power & Utilities Corp	Electric Utilities	Canada	80,89

Примітка: Джерело [1].

Узагальнення літератури показало, що змінилися та розширилися мотиви, які спонукають підприємства до впровадження концепції соціальної відповідальності у свою діяльність або принаймні викликають зацікавленість у потенційних наслідках від цього. Якщо зародження концепції соціальної відповідальності пов'язували з прагненням суб'єктів бізнесу протидіяти мінливості ринкового середовища, намаганням знизити ризики в діяльності, то в сучасних умовах мотивація підприємств (організацій) до соціально відповідальної діяльності набагато складніша. Виникла теорія мотивації суб'єктів бізнесу щодо реалізації соціальної відповідальності. Д. Вуд [2] виділяє 3 мотиваційні причини: управління охороною навколишнього середовища, різноманітними питаннями та стейкхолдерами. Вважаємо, що їх перелік цим не обмежується.

Основні мотиви, які спонукають підприємства до впровадження принципів соціальної відповідальності у різні сфери своєї діяльності представлені на рис. 1.

В умовах інтернаціоналізації та глобалізації, які пронизують зараз світову економіку, спонукальним мотивом до впровадження соціальної відповідальності в свою діяльність для експортоорієнтованих підприємств, які прогнуть розширити зону діяльності за межі національного ринку, якраз і виступає прагнення проникнути на міжнародні ринки. Як бачимо з рис. 1,

взаємодія з

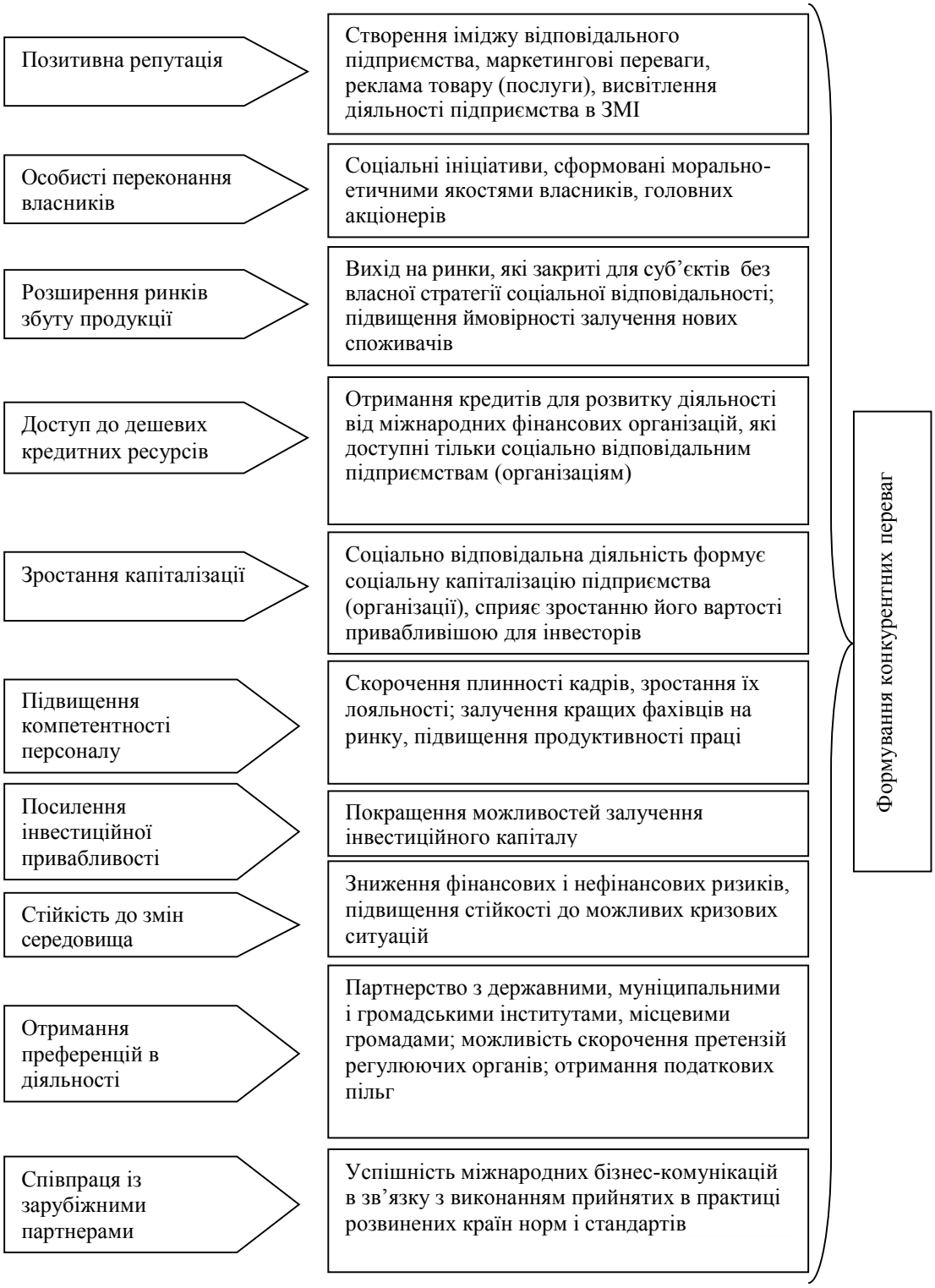

Рис. 1. Чинники, що формують мотивацію підприємств до соціально відповідальної діяльності *(узагальнено за [3; 4, с. 17; 5, с. 17])*

міжнародними кредитно-фінансовими організаціями, інвесторами, контрагентами із зарубіжних країн потребує позиціонування підприємства (організації) як соціально відповідального суб'єкта господарювання. Внаслідок цього формуються його конкурентні переваги на внутрішньому та зовнішньому ринках, тобто впровадження ідей соціальної відповідальності в господарську діяльність слід розглядати як джерело конкурентних переваг,

особливо на міжнародному ринку.

Список використаних джерел

1. Key performance indicators. URL: https://www.corporateknights.com/ reports/2020-global-100/2020-global-100-ranking-15795648/.

2. Wood D. J. Corporate social performance revisited. Academy of Management Review. 16 (4). P. 693-695.

3. Сучков А. В. Соціальна відповідальність бізнесу як складова його конкурентоспроможності. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2013. Вип. 1(3). С. 186-190.

4. Панухник О. В., Плекан У. М. Особливості розвитку інституту соціальної відповідальності в Україні та перспективи впровадження національної моделі соціальної відповідальності бізнесу. Галицький економічний вісник. 2016. Т. 50. № 1. С. 14-22.

5. Харченко Т. О., Вєдєніна К. П. Принципи корпоративної соціальної відповідальності як фактор формування конкурентних переваг організації. Економічні студії. 2017. Вип. 5 (18). С. 15-19.

Міщук І. П.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ЗАКУПІВЕЛЬНА ЛОГІСТИКА В УПРАВЛІННІ ТОВАРНИМИ ПОТОКАМИ РОЗДРІБНОГО ТОРГОВЦЯ

Товарні потоки починають свій рух від моменту надходження товарів від постачальників, продовжують його шляхом виконання комплексу логістичних операцій вивантажування з транспортного засобу, внутрішньомагазинного переміщування, зберігання, розпаковування, подання в торгову залу і завершуються завдяки виконанню операцій з відбору товарів, відмірювання, упаковування і відпуску покупцеві в момент продажу та розрахунку за товар.

Організаційно-управлінська діяльність з формування товарних потоків пов'язана з виконанням комерційних і маркетингових заходів в комплексі закупівельної логістики роздрібного торговця.

Зазвичай закупівельна логістика трактується як комплекс логістичної діяльності, що охоплює процеси руху сировини, виробничих і допоміжних матеріалів, а також комплектуючих виробів та запасних частин з ринку закупівель до складів виробничого підприємства через мережу проміжних складів постачальників [1, с. 91], а також процеси руху готової продукції аналогічними шляхами до складів торговельного підприємства, при тому, що основною метою цієї діяльності є задоволення потреб виробництва у сировині, матеріалах, напівфабрикатах (або торговельного підприємства – у товарах) з максимально можливою ефективністю [2, с. 94]. Таке трактування не є єдиним і загальноприйнятим; більше того, в літературі зустрічаємо різні терміни: "заготівельна логістика", "логістика постачання", "управління закупівлями".

Так, В. Сергєєв використовує термін "управління закупівлями" і відносить до цієї сфери всі види діяльності, "в результаті яких фірма придбаває необхідні товари чи послуги" [3, с. 160]. В такому трактуванні логістична діяльність з управління закупівлями включає в себе комерційну і маркетингову діяльність, що породжує певні методологічні проблеми з визначенням меж відповідної функціональної діяльності. А. Анікін використовує термін "закупівельна логістика" і визначає її як безпосередній, фізичний процес руху матеріального потоку до складів підприємства-виробника [1, с. 121].

А. Кальченко виділяє поняття заготівельної логістики і наголошує на виконанні нею функції безпосереднього доведення матеріального потоку, сформованого матеріальними ресурсами, в інтересах забезпечення потреб виробничого процесу, що логічно передбачає підпорядкованість заготівельної логістики окремо здійснюваній комерційній функції з оптових закупівель матеріалів.

Є. Крикавський пов'язує закупівельну логістику з комплексним плануванням, управлінням та фізичним опрацюванням потоку матеріальних ресурсів і відповідного інформаційного потоку в процесі їх переміщення від постачальника до виробника та вимогами мінімізації витрат [4, с. 547].

О. Крещенко, посилаючись на цю точку зору, використовує термін "логістика постачання" і трактує її як "першу фазу виробничого підприємства, що охоплює сферу матеріально-технічного постачання підприємства і включає зовнішнє транспортування матеріалів, сировини, складових частин, їх складування на підприємстві й відповідне переміщування до першого місця виробничого складування в процесі виготовлення" [5, с. 447].

Інші автори визначають закупівельну (заготівельну) логістику як управління матеріальними потоками в процесі забезпечення підприємства матеріальними ресурсами, як діяльність з організації та управління закупівлями відповідно до вимог концепції логістики ("7R"), як управління рухом товарних та інформаційних потоків від постачальника до підприємства з метою задоволення потреб у товарах та забезпечення економічної ефективності. На управлінському змісті закупівельної логістики наголошують О. Мороз та О. Музика, які розглядають логістику постачання, насамперед, як "…систему планування, організації й контролювання ефективних витрат та інформаційного забезпечення процесу створення, переміщення і зберігання…(потоків закуповуваних матеріальних ресурсів)" [6, с. 9].

Заслуговує на увагу трактування закупівельної логістики В. Собчишина [7], як оперативної діяльності підприємства, спрямованої на "оптимізацію матеріальних, інформаційних і фінансових потоків у процесі постачання, складування закуплених чи вироблених самостійно товарів та (або) їх підготовки до виробничого використання за оптимальних логістичних витрат", де наголошується на необхідності управління в закупівельній логістиці ще й фінансовими потоками. В той же час, сумнівним можна вважати віднесення до закупівельної логістики етапів складування товарів та їх підготовки до виробничого використання, оскільки зазначені функції характерні для інших сфер функціональної логістики.

Для визначення сутності закупівельної логістики доцільно розглянути її функції, оскільки зміст закупівельної логістики у торгівлі дещо відрізняється: закупівельну логістику доцільно трактувати як сукупність дій торговця з організації, реалізації та управління рухом товарних та інформаційних потоків від постачальників до торговельного підприємства з метою задоволення потреб останнього в товарах і забезпечення економічної ефективності його торговельної діяльності. Відповідно, уточнення потребує і перелік основних завдань закупівельної логістики роздрібних торговців, який дещо не співпадає з комплексом комерційної роботи з оптових закупівель товарів. Комерційна діяльність з оптових закупівель товарів не співпадає з логістичною, оскільки до компетенції закупівельної логістики не можуть бути віднесені невластиві їй рішення маркетингового, правового та комерційного характеру (щодо дослідження конкурентоспроможності товарів, участі у формуванні асортиментної політики товаровиробників, здійснення правової та претензійної роботи). Разом з тим, даний перелік є неповним, про що свідчить як його розширення такими елементами, як аналіз поведінки ринку, доставка закуплених товарів і супутній сервіс, формування стратегії закупівель, узгодження ціни закуповуваних товарів, підтримка запасів, визначення типів закупівель, управління запасами, вивчення тенденцій цін та аналіз вартості виробництва у потенційних постачальників, встановлення єдиної політики у відносинах з постачальниками, оптимізація термінів оплати закуплених товарів, прогнозування економічної ефективності комерційних угод, оцінювання комерційного ризику, аналіз та прогнозування економічної ефективності закупівельної логістики та ін. Всі ці пропозиції доповнюють традиційне розуміння закупівельної логістики роздрібного торговця, пов'язуючи її, насамперед, з товарним потоком та організацією товаропостачання торговельних об'єктів через:

а) управління постачанням товарів у комплексі комерційної та логістичної діяльності (змішуючи при цьому їх сфери, операторів (виконавчі підрозділи) та відповідний

інструментарій);

б) управління запасами товарів.

Отже, закупівельна логістика для роздрібного торговця має розглядатися як комплекс логістичної діяльності щодо формування та реалізації руху вхідних матеріальних (товарних) і пов'язаних з ними інформаційних, фінансових, сервісних та інших потоків, необхідних для забезпечення кожного об'єкта торговельної мережі товарами та іншими ресурсами.

Список використаних джерел

1. *Аникин Б. А., Тяпухин А. П. Коммерческая логистика. М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. 432 с.*
2. *Кальченко А. Г. Логістика. К. : КНЕУ, 2006. 284 с.*
3. *Сергеев В. И. Корпоративная логистика: 300 ответов на вопросы профессионалов. URL: http://biblio.royalwebhosting.net/chto-takoe-logisticheskaya-37970.html.*
4. *Крикавський Є. В., Похильченко О. А. Економіка логістики. Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2014. 640 с.*
5. *Крещенко О. В. Управління товарними запасами торговельного підприємства за категорійним менеджментом : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Донецьк, 2014. 313 с.*
6. *Мороз О. В., Музика О. В. Системні фактори ефективності логістичної концепції постачання на підприємствах. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2007. 165 с.*
7. *Собчишин В. М. Закупівельна логістика й логістичне управління закупівлями: сутність, функції та відмінності URL: http://www.m.nayka.com.ua/ ?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s= ua&z= 2308.*

Міщук І. П.
д.е.н., професор,
Демчук С. В.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

РИНОК ІННОВАЦІЙ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ ТА СКЛАДНА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА

Необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки вважається її спроможність забезпечувати ефективний інноваційний розвиток народногосподарського комплексу. При цьому саму сутність інновації як базового поняття інноваційного розвитку науковці та практики чітко не визначили навіть на сутнісному рівні: одні науковці трактують інновацію як продукт, що є результатом процесів впровадження нової техніки, технології, нового методу виконання певних робіт, інші автори публікацій визначають інновацію як процес впровадження нових виробів, технологій, методів організації виробництва і праці та методів управління в процеси суспільного виробництва [1, с. 10]. Поряд з цим, фахівці зазначають, що інновацією можна вважати будь-яке нововведення, яке пов'язане з науково-технічним розвитком і яке полягає у впровадженні результатів нової якості через заміну на сучасні чи модернізацію основних фондів і технологій, в удосконаленні управління чи поліпшенні економічних результатів підприємства. – На нашу думку, більш коректним є визначення інновації як "…результату розроблення та впровадження нової або вдосконаленої технології в галузях економіки, в управлінні, в комерційній, маркетинговій діяльності або соціальній сфері, який під час застосування дає можливість здобути комплексний ефект (економічний, соціальний, екологічний, науково-технічний, інший)" [2, с. 27].

Аналіз спеціальних публікацій свідчить, що інноваціям притаманні такі характеристики, як науково-технічна новизна, виробнича придатність, здатність задовольняти ринковий попит, спроможність приносити прибуток виробникові, соціально-економічна результативність [2], що можуть проявлятися лише за умови впровадження інновацій, їх комерціалізації та формування цивілізованого *ринку інновацій*, здатного регулювати їх рух в економіці на основі взаємодії попиту, пропозиції, встановлення їх ринкової цінності. – Загальновизнано,

що інновація стає товаром тоді, коли усвідомлена реальна можливість її комерціалізації, проведена її експертиза, визначені сфери її застосування, тобто – інноваційна продукція впроваджена у виробництво, знайдено реального покупця.

Поняття ринку інновацій також є предметом наукових дискусій у вітчизняній спеціальній літературі. Вважається, що ринок інновацій – це сукупність організаційно – економічних відносин між покупцями та продавцями результатів інноваційної діяльності та узгодження їх інтересів щодо ціни, термінів, умов та масштабів угоди. Поряд з цим, знайшли підтримку наукової спільноти трактування ринку інновацій як "…сукупності організаційно-економічних відносин, що виникають у процесі обміну результатами інноваційної діяльності та узгодження інтересів його учасників щодо цін, термінів і масштабів цього обміну" [3, с. 258], як "…системи економічних форм і механізмів, пов'язаних з формуванням і функціонуванням інноваційних комунікацій, умовами торгівлі науково-технічним товаром [4, с. 473]", або ж як "... системи економічних відносин між споживачами інноваційної продукції (інноваційних послуг) і суб'єктами пропозиції (власниками інноваційної продукції, інформаційно-консультаційних послуг) з приводу їх виробництва, придбання та їх використання" [5, с. 873]. На наш погляд, у цих визначеннях більш коректним було б визначення ринку інновацій як *сфери відносин* між учасниками економічної взаємодії з приводу обміну результатами інноваційної діяльності, завдяки чому категорія ринку інновацій логічно пов'язується з його суб'єктами та об'єктами, а також – інфраструктурою ринку інновацій.

Об'єктами ринку інновацій вважаються предмети творчої праці, новітні технічні засоби, методи, форми організації виробництва, технології, види продукції, інформація, що є об'єктами купівлі-продажу; інші автори обмежують цей перелік лише т. зв. інноваційними продуктами, які можуть бути запропоновані та придбані у певний період часу за певною ціною. При цьому на ринку інновацій реалізовується продукція, яка відповідає критеріям наукової новизни, яка є об'єктом інтелектуальної власності і яка може безпосередньо втілюватись у виробничий процес (використовуватись в інноваційній діяльності покупців (споживачів) задля створення нових товарів і послуг. Питанням дискусійного характеру є віднесення до об'єктів ринку інновацій самої продукції, яка втілена завдяки інноваційним технологіям, методам, способам організації тощо. На нашу думку, для вирішення цієї дилеми варто вважати, що на ринку інновацій здійснюється комерційний обмін різноманітними результатами інноваційної діяльності, котрі набувають товарної форми: інноваційний науково-технічний товар як результат інтелектуальної діяльності учасників різних стадій інноваційного процесу і інноваційна продукція (послуги) [6, с. 359].

Зважаючи на видовий склад об'єктів ринку інновацій, виокремлюють такі його взаємопов'язані складові, як 1/ ринок інноваційного науково-технічного товару і інноваційної продукції і 2/ ринок капіталу для інновацій (ринок інноваційного інвестування); інші варіанти структуризації ринку інновацій передбачають виділення таких складових як: ринок наукових кадрів, ринок науково-технічної інформації та наукової продукції, або ж у варіанті ускладненої структури : – ринок ринок інтелектуальної власності (включає - 1/ ринок об'єктів авторського права, напр., на наукові твори, що містять нові знання і – 2/ ринок об'єктів права промислової власності – винаходи, корисні моделі, промислові зразки); – ринок матеріальних носіїв інноваційних технологій (уречевлені технології: технологічні лінії, обладнання, технічна документація, інноваційна продукція, котрі є втіленням інноваційних ідей і інноваційних продуктів-новацій); – ринки наукової і науково-технічної інформації інноваційного характеру і наукомістких послуг суб'єктам інноваційної діяльності.

Суб'єктами ринку інновацій чинне законодавство України визначає виробників і споживачів інноваційних продуктів - фізичні та юридичні особи, які функціонують у сферах виробництва, обігу товарів, сфері послуг, державні та приватні підприємства, регіональні та місцеві органи управління та регулювання; новим явищем у цьому переліку є т.зв. стартапи – підприємства з обмеженими ресурсами та терміном функціонування, бізнес яких побудовано

на основі інновацій (інноваційних технологій), та спрямовано на вихід на ринок і реалізацію даного бізнесу іншим суб'єктам. Суперечливими є пропозиції окремих авторів щодо ототожнення суб'єктів ринку інновацій та учасників інноваційної діяльності (суб'єктів інноваційної діяльності, суб'єктів, котрі забезпечують інноваційну діяльність, і суб'єктів, котрі регулюють інноваційну діяльність), а також – споживачів інновацій, які придбавають інноваційні продукти та результати їх промислового використання, споживають інноваційні розробки, оцінюють їх та висувають нові вимоги до результатів інновацій.

Широкомасштабне застосування інновацій можливе за умови формування необхідної інфраструктури ринку інновацій, до якої належать будь-які організації, фірми, об'єднання, які охоплюють весь цикл здійснення інноваційної діяльності, починаючи з генерації нових науково-технічних ідей та їх обробки і закінчуючи випуском та реалізацією інноваційної продукції: інноваційні бізнес-інкубатори, наукові і науково-технологічні центри, технопарки, технополіси, консалтингові, навчальні фірми, стартап-центри, інвестори. Їх діяльність полягає у створенні для суб'єктів ринку інновацій (котрі безпосередньо провадять розроблення та реалізацію інноваційних бізнес-ідей) сприятливих умов для ефективної діяльності (тимчасово забезпечуючи виробничими площами, матеріально-технічними засобами, дослідницьким приладдям, консалтинговими послугами).

Список використаних джерел

1. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. Тернопіль: "Економічна думка", 2003. 326 с.

2. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди: монографія/ Петрова І. Л., Шпильова Т. І., Сисоліна Н. П. За наук. ред. проф. Петрової І. Л. К.: Дорадо, 2010. 320 с.

3. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность : монография. М.: Экзамен, 2001. 576 с.

4. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник. К.: "Либідь", 2006. 480 с.

5. Макаров М.О. Ринок інновацій в аграрному секторі. Економіка АПК. 2009. № 7. С. 86–90.

6. Смирнова К. Ринок інновацій як складова національної системи інноваційного підприємництва. Економічний аналіз. 2012. Вип. 10. Ч. 1. С. 359–362.

Сибірна Р. І.
д.б.н., професор
Львівський державний університет внутрішніх справ,
Національний університет "Львівська політехніка"

ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ ДОСВІДУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬЩІ

На сучасному етапі розвитку суспільства державна політика у сфері регулювання наукової діяльності повинна бути орієнтована на досягнення високого рівня розвитку науки та освіти, оскільки без належного наукового забезпечення, як показує практика, неможливо досягнути ефективних економічних і соціальних перетворень, які б визначали конкурентоспроможність економіки держави.

Наука має стати одним з основних елементів вирішення масштабних завдань по удосконаленню країни, забезпечення обороноздатності і національної безпеки. Реформа наукової сфери передбачає комплекс структурних перетворень системи організації та функціонування науки в Україні, які стосуються академічних та галузевих наукових інституцій і закладів вищої освіти. Реформування вітчизняної науки має на меті істотно підвищити якість наукових досліджень, зробити науку конкурентоспроможною, затребуваною виробництвом та суспільством і забезпечити наукову базу для соціально-економічного розвитку країни на інноваційній основі [1, 2].

Регулювання наукової сфери є важливим напрямком діяльності держави, враховуючи

конституційний обов'язок держави сприяти розвитку науки та виходячи з того, що рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання.

Державне регулювання наукової діяльності – це сукупність як правових так і організаційних засобів, відповідно до яких держава впливає на наукову сферу, створюючи ефективні умови для провадження та розвитку наукової діяльності. Основною метою державного регулювання наукової діяльності, є гарантування досягнення суспільних благ, створення ефективних умов для подальшого економічного росту, підвищення рівня конкурентоспроможності країни, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання.

Інтегруючись в європейський і світовий науковий простір, Україна повинна враховувати напрацювання, характерні для управління у сфері наукової діяльності в інших країнах.

Так, на даний час у світі виділяють два типи систем регулювання науки. В більшості країн з децентралізованою системою створюються офіційні структури, які координують діяльність органів у сфері регулювання науки. З іншого боку, в країнах з централізованою системою управління галузеві міністерства зберігають можливість замовляти та оплачувати великі дослідницькі проекти у таких галузях, як оборона, охорона здоров'я, сільське господарство, екологія, транспорт, соціальні проблеми. Крім того, в більшості країн як з централізованою так і з децентралізованою системою регулювання науки важливу роль відіграють національні парламенти і різні консультативні органи при главі держави чи уряду. Таким чином, розподіл систем регулювання науки на централізовані і децентралізовані, що здійснюється по формальних ознаках, є досить умовним. Централізовані і децентралізовані системи мають як переваги так і недоліки.

На сьогоднішній день для України одним із яскравих прикладів позитивного досвіду державного регулювання наукової діяльності є Польща. Так, у 2004 році Польща стала членом Європейського Союзу. До вступу до ЄС у Польщі існували проблеми недофінансування науки, існування розгалуженої системи академічних установ з низькою співпрацею з бізнесом, відтік наукових кадрів за кордон, існування великої кількості навчальних закладів з низькою якістю освітніх послуг тощо. Освіта та наука були в стадії переходу до західної системи, заснованій на грантовій системі, конкуренції, автономії та значно розширеній міжнародній співпраці. Освіта і наукові дослідження були традиційно розділені в Польщі та в інших країнах Східного блоку, більшість досліджень проводилися науковими інститутами, підпорядкованими відповідним академіям наук.

Відставання польської науки від загальноєвропейської все гостріше ставило на порядок денний питання реформування у цій галузі. Одним з головних завдань уряду стало реформування, засноване на трикутнику знань: освіта, наукові дослідження та інновації [3].

Законодавча база у сфері наукової та науково-технічної діяльності була радикально оновлена шляхом прийняття пакету нормативно-правових актів, а саме: закони "Правила введення законодавчих актів реформування наукової системи"; "Про Національний Науковий Центр"; "Про засади фінансування науки"; "Про науково-дослідні організації"; "Про Національний центр досліджень і розвитку" (NCBiR); "Про Академію Наук Польщі" [4].

Закони встановили чіткий розподіл повноважень між органами управління наукою та науковими організаціями та змінили правила фінансування науково-дослідних інститутів і оцінки якості їх роботи. Вказані законодавчі акти були розроблені у тісній співпраці з громадськістю та інститутами, що представляють наукові, академічні та економічні кола. У результаті реформа являє собою групу сучасних і послідовних кроків, що відповідають реальним потребам наукового товариства та економіки.

Однією з цілей реформи науки в Польщі стала децентралізація прийняття рішень у сфері фінансування науки. З метою підвищення ефективності використання коштів на науку

було створено два нових органи. Цей крок довів свою ефективність через значне зростання якості проведених наукових досліджень. Вперше в історії управління наукою у Польщі було створено установи, рішення в яких повністю приймалися науковцями без впливу політики – Національний науковий центр (ННЦ) та Національний центр з досліджень та розвитку.

Успішний досвід реформування освіти та науки Польщі є можливим для врахування в здійсненні реформи організації науки та державного регулювання наукової діяльності в Україні. Це стосується, насамперед, зближення науки і освіти, переходу до грантової системи фінансування науки. Ефективним, на наш погляд, є польський досвід щодо функціонування Міністерства національної освіти і Міністерства науки та вищої освіти. Регулювання відносин у сфері науки та вищої освіти одним органом державної влади є виправданим з позиції подальшого розвитку наукових досліджень у зв'язку із інтеграцією вищої освіти та науки [5]. Це стосується саме вищої освіти. Здійснення державної політики у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної освіти має свої особливості. Тому створення Міністерства науки і вищої освіти в Україні – необхідний захід, спрямований на вдосконалення державного регулювання наукової діяльності.

У процесі створення та роботи Національного фонду досліджень Україна може використовувати досвід створення та діяльності Національного наукового центру Польщі.

Таким чином, для сприяння розвитку науки, покращення її організації, фінансування і ресурсного забезпечення необхідно провести такі заходи:

1. Формування чітко визначених пріоритетних напрямів розвитку науки, на основі результатів незалежної фахової експертизи, яка оцінить їх перспективність і конкурентні переваги;
2. Державна підтримка має концентруватись на стратегічних напрямках, в яких є можливість посісти лідерські позиції у світі;
3. Забезпечення зростання фінансування науки і гарантування ефективного використання коштів, що виділяються з державного бюджету та створення умов для позабюджетного фінансування науки.

Список використаних джерел

1. *Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.*
2. *Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 26.11.2015 № 848-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19.*
3. *Неколяк Р. В. Польський досвід реформування науки та вищої освіти –уроки для України. Україна – ЄС: Розвиток взаємодії в умовах новітніх викликів: матер. наук. конф., 18 лют. 2016 р. Київ / уклад.: М. П. Хмара, О. В. Підчоса, Ю. О. Шкрабалюк. Київ: Ін-т міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, .2016. С. 23–25.*
4. *Legal Acts / Ministry of Science and Higher Education Republik of Poland. URL: http://www.nauka.gov.pl/en/legal-acts/.*
5. *Горбатюк С. Є. Інформаційне забезпечення наукового дослідження: інституційно-правові аспекти. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2014. № 4. С. 130–139.*

Шевчик Б. М.
д.е.н., професор
Львівського торговельно-економічного університету

ЦІНА ІСТИНИ В КУЛЬТУРІ НООЕКОНОМІКИ

Нооекономіка – це спосіб організації господарювання, де основним ресурсом і продуктом виробництва, обміну і споживання виступає інтелектуальний продукт, споживною вартістю якого є онтологічна новизна розширеної екзистенції буття людини у світі. Тип культурної ментальності, який дошукується у питаннях власної екзистенції

онтологічних сенсів свого буття, належить до ідеаційного, а не чуттєвого типу культури. Таким чином, нооекономіка – це аксіологічно-парадигмальний проект ідеаційного типу культури. Культура – це поле сенсів ідентичності, що позитивно вписує людину у структуру світу. Сенси буття осягаються когнітивно, шляхом інтерпретації ідеацій для набуття апріорного досвіду синтезу непоєднуваного як можливого у творчості. Проектом інструментальної дії, спрямованої на доцільну трансформацію речовини зовнішнього середовища для якісного вдосконалення утилітарно-гедоністичного комфорту споживача чуттєвих вражень виступає технологія. Певний обсяг інформації – отекстовлений сенс семантичного вакууму – накладається на потік енергії з метою структуризації для проявлення властивостей доцільно опредметненої дійсності, підлягає оцифровуванню – кількісній мірі бажано-можливих станів об'єкта, його здатності задовольняти потребу. Оцифровування потоку енергетичних витрат уможливлює розрахунок міри капіталовіддачі технологічного проекту, можливість визначення прибутковості інвестицій, тобто руху вартості, відображеної грошовою сумою у вигляді ринкової ціни і очікуваного доходу. Тому технологічні проекти, пов'язані із кількісною трансформацією речовини та енергії, підлягають опредметненому абстрагуванню у мінових пропорціях грошових еквівалентностей.

Проте, окрім технологічних проектів існують ще гуманітарні, пов'язані не із кількісною зміною речовини природи через технологічне застосування, а із якісною зміною стану свідомості суб'єкта – споживача інформаційно-інтелектуального продукту. Коли ж товаризації та оцінці перспектив прибутковості підлягає гуманітарний проект, то постає ряд запитань:

– що є субстанцією вартості інтелектуально-гуманітарного продукту?
– що являтиме собою інституціоналізований простір руху інтелектуального продукту у сфері обміну?
– у якому співвідношенні перебуватимуть між собою людський і штучний інтелект у виробництві слова, споживною вартістю якого є істина?
– чи можлива взагалі ринкова ціна онтологічно-примордіальної істини?
– ким буде "виробник істини" в нооекономіці ідеаційної культури?
– чи можлива нооекономіка в Україні?

По-перше, вартість товару зумовлюється кількістю робочого часу затраченої живої праці на його виробництво. А скільки часу триває процес "виробництва" слова? – мить, менше за секунду. Мить – це абсолютна дискретність матеріального буття, що не піддається вираженню числом, але саме протягом цієї миті людську свідомість пронизує ідея можливості нової вдосконаленої дійсності – образ світу, форма реальності, проект буття, що підлягає вольовому зусиллю для опредметненої актуалізації. Але як рахувати часову протяжність миті, щоб виразити в грошах вартість ідеї, котра змінює не зовнішню природу, а свідомість і душу людини? "Робота" свідомості (на відміну від роботи м'язів) полягає у вибірковому розпаковуванні спресованих сенсів семантичного вакууму та їх аксіологічному отекстовленні у віртуально-вербальній презентації образом через слово. Субстанція – це єдина першооснова. Якщо праця розуму зумовлюється семантичним вакуумом, то чи є вона власне субстанцією? Чи не є субстанцією вартості семантичний вакуум, або Той, Хто наповнює цей вакуум сенсами буття у вічності?

По-друге, підвищення економічної ефективності виробництва зумовлюється впровадженням техніко-технологічних інновацій. Остаточною метою застосування машини у виробництві буде емансипація не лише живої, а й уречевленої праці. Тобто, винайдення машини з "вічним двигуном", що працює в режимі нульових граничних витрат. Тоді зникає не те, що необхідність амортизаційного фонду, а й нівелюється сам принцип ресурсних обмежень, що зумовлює вартість рідкісного, а отже – ціну пропозиції. Економіка перестає бути світом усвідомленого дефіциту засобів життя. Нульові граничні витрати обвалюють ціновий механізм і ринкова система перестає бути синонімом суспільства. Але при цьому збережеться попит на

інтелектуальні блага. Як ідентифікувати альтернативний континуум руху вартості? За всю історію людство опанувало два типи обмінів: ринковий і символічний. Чи не спричинить інноваційно-цифровий техногенез реанімацію символічного обміну палеолітичної епохи?

По-третє, штучний інтелект комп'ютера витіснить людський розум з усіх сфер матеріального виробництва і надання послуг, де виробництво вартості підлягає оцифровуванню. Тобто, витіснить не із сфери "виробництва", а відтворення інформації. Чи здатна машина народити досвідом пережитого слово істини? Істина – це когнітивний ідеал можливості абсолютного добра, а не лише відповідність ідеї практиці. Чи здатна машина (яка не має душі і не є живою істотою) мислити категоріями абсолютного добра у діяннях любові? Чи витіснить машина людину у пошуках онтологічних сенсів екзистуючої турботи доцільного існування у часі серед наративуючої резистентності вічності?

По-четверте, міра пізнаної істини, дана у слові через одкровення інтелігібельної творчості, є дарунком благодаті. Тобто, наданням блага не за особисті заслуги, а з волі провидіння ("Білим Лебедем" Насіма Талеба). Чи підлягає цей дар товаризації? Чи можливо торгувати істиною, даною як провидіння? Чи існує економічно обґрунтована – окрім тридцяти срібняків – ринкова ціна істини?

По-п'яте, об'явлена через слово істина розгортається отекстовленим образом осенсовленого буття через вибірковий фільтр людської свідомості. Тобто, кожне слово, як оселя буття об'явленої істини, передбачає суб'єкта-носія. Якщо істина постає онтологічним сенсом з'ясованої доцільності буття у слові як споживна вартість, то як ідентифікувати суб'єкта слова, котрий ретранслює його в комунікаційний простір соціальної дійсності для реалізації кумулятивного ефекту духовного розвитку? Нагадуємо, що нооекономіка – це інституціоналізований континуум виробництва і руху слова, вартістю якого є його онтологічна новизна. Оскільки істина – це когнітивна ідеація абсолютного, то суб'єкта істини слід трактувати як когнітарія. Таким чином когнітаріат – це меритократичний клас суспільства нооекономіки ідеаційної культури, що продукує інтелектуальні вартості екзистуючої турботи вітальної присутності в онтологічному вимірі метафізичної доцільності людського буття.

По-шосте, перебуваючи на задвірках Заходу, чи здатна Україна витворити власну національну модель нооекономіки, представлену когнітаріатом – елітарною людністю дару слова істини? Застосування старих випробуваних стратегій "переваг відсталості" та "зворотної інженерії" тут не спрацює з простої причини: фактором "прориву" і розвитку є не вдосконалене мавпування чужого, а пізнання глибини власного, унікального – душі, культури і спадщини. Вперше історія, родова пам'ять соборної долі, а не лише технологія, стає економічним ресурсом розвитку. Але для цього потрібна правдива, а не чужинцями писана, версія національної історії, яка виявляє нормативний ідеал життя як обов'язку із себе, софійного потоку волі до життя, конституйованої імпульсом серця – об'явленої у любові Істини.

Куцик В. І.
к.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ВАРІАНТІВ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дослідження сучасного стану вітчизняного ринку будівельних матеріалів свідчить про те, що він вже наблизився до насичення традиційними видами товарів. В таких умовах помітно загострюється конкурентна боротьба між діючими вітчизняними торговельними підприємствами, що, в основному, має на меті лише збільшення їх ринкових часток. Але

зарубіжний досвід свідчить, що досягнення високої частки на ринку не гарантує великим торговельним підприємствам зростання прибутковості, якщо вона не здійснює вчасної трансформації власної моделі бізнесу.

Проведені дослідження показали, що процес становлення бізнес-моделей вітчизняних торговельних підприємств характеризується однаковими для всіх складними економічними умовами в країні. Тому переваги та індивідуальні риси бізнес-моделей залежать від вихідного потенціалу таких підприємств [1].

На формування бізнес-моделей вітчизняних підприємств суттєвий вплив справили специфічні ознаки та тенденції розвитку самої підгалузі торгівлі будівельними матеріалами [2]. Тяжіння вітчизняного ринку будівельних матеріалів до олігополії суттєво зумовило інтеграційні процеси для вітчизняних підприємств торгівлі. Причому вони мали негативні внутрішні рушійні сили, оскільки присутність аналогічних іноземних підприємств на вітчизняному ринку була незначною та не могла суттєво вплинути на діяльність і поведінку українських підприємств торгівлі будівельними товарами.

Підвищення ступеня концентрації ринку будівельними товарами зумовило появу кількох потужних компаній, наприклад ТОВ "Епіцентр К", та великої кількості дрібних підприємств. Це й стало однією з важливих причин пожвавлення конкурентної боротьби не тільки між компаніями-лідерами, а й невеликими торговельними підприємствами, а відповідно індикатором переходу вітчизняної торгівлі до нового етапу свого функціонування.

На ринку відбувається формування бізнес-моделей окремих вітчизняних торговельних підприємств (наприклад: ТОВ "Нова Лінія", ТОВ "Епіцентр К"), що мають окрім спільних і свої індивідуальні особливості (риси).

Характерні ознаки бізнес-моделей вітчизняних торговельних компаній сформувались під дією загальних умов і параметрів вітчизняного ринку будівельних матеріалів (товарів). Індивідуальні особливості (риси) стали результатом виявлення та реалізації внутрішнього потенціалу кожного окремого підприємства, зокрема і потенціалу фінансово-економічної стійкості.

Тому, в сучасних умовах, коли ринок будівельних матеріалів є насиченим, успішне функціонування торговельних підприємств стане можливим, в основному, завдяки подальшому розвитку індивідуальних їх бізнес-моделей. Вплив спільних для всіх підприємств торгівлі ринкових чинників, безперечно, вносить постійні зміни до бізнес-моделей, що само по собі є природним. У такому випадку основним завданням підприємства є систематичне відслідковування, аналіз останніх тенденцій і прогноз можливої зміни ринкової ситуації для прийняття ефективних управлінських рішень. Однак, такі рішення є виключною необхідністю для підприємства, щоб належно функціонувати на ринку будівельних матеріалів. Для забезпечення високої ринкової вартості, лідируючих позицій, зміцнення і розширення конкурентних переваг, підприємства повинні розвивати та підтримувати внутрішні, індивідуальні ознаки.

Одним із важливих факторів, який має суттєвий вплив на виявлення та подальший розвиток індивідуальних складових бізнес-моделей торговельних підприємств є поведінка на ринку споживачів будівельних товарів, насамперед, важливе значення має вивчення їх пріоритетів, на яких і повинна базуватись бізнес-модель підприємства.

Окремі вчені і практики мають думку, що бізнес-модель компанії повинна розкривати ключові зміни в її економічній діяльності і навколишнього оточення, які прямо впливають на фінансові результати.

Враховуючи викладене вище, бізнес-модель це структуроване відображення бізнес-логіки, якою користується будь-яка компанія при створенні цінності для своїх зацікавлених контрагентів, зокрема споживачів.

Список використаних джерел

1. Куцик П. О. Бізнес-моделювання в покращенні інформативності інтегрованої звітності. Фінансовий ринок: інституції та інструменти : матеріали 17-ї міжнар. наук. конф. (4-6 червня 208 р., м. Львів, НУ "Львівська політехніка"). Львів, 2018. С. 59–61.

2. Куцик П. О., Герега О. В. Механізм управління стійкістю торговельного підприємства з урахуванням його потенціалу. Науковий журнал Економіка і Фінанси. 2017. № 12. С. 41–49.

Лупак Р. Л.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ У СФЕРІ ІКТ УКРАЇНИ

Будь-які зміни, що призводять до розбалансованості та дестабілізації галузево-секторальних і територіально-виробничих господарських комплексів, є загрозою безпеці розвитку внутрішнього ринку. Все більш негативний вплив на забезпечення та підтримання параметрів безпеки розвитку внутрішнього ринку має недостатнє використання потенціалу сфери ІКТ. Варто враховувати, що ефективна політика розвитку інформаційного суспільства здатна не лише відновити та встановити конкурентоспроможне національне господарство, а й сформувати потужний потенціал для майбутніх перспектив розвитку економіки, посилення її експортного потенціалу та зміцнення зовнішньоекономічної компоненти безпеки країни [1, с. 64-76]. Відповідні судження підкреслюють системні взаємозв'язки між безпекою внутрішнього ринку та розвитку сфери ІКТ і в міру необхідного подолання кризових явищ потребують глибокого дослідження.

Безпеку розвитку внутрішнього ринку варто розглядати як стан, за якого зберігаються оптимальні структурні співвідношення та характеристики ринкових сегментів, утвердився достатній рівень інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів базових видів економічної діяльності, покращуються якісні характеристики бізнес-середовища [2, с. 80-81]. Відповідно ключові завдання в системі забезпечення безпеки сфери ІКТ повинні стосуватися покращення структурних характеристик функціонування цього сегменту внутрішнього ринку, протидії ризикам створення, просування, експорту та імпорту ІТ-продуктів, забезпечення механізмів передачі технологій та інформації, дотримання базових умов конкурентного та регуляторного середовища в цій сфері, збалансування сегментів внутрішнього ринку інформаційних та комунікаційних технологій, їх інфраструктури та ресурсного забезпечення, розширеного відтворення обсягів діяльності. У такому разі сутність безпеки розвитку внутрішнього ринку у сфері ІКТ полягатиме у досягненні стану, за якого збалансовано структурні співвідношення та характеристики галузевих сегментів внутрішнього ринку ІКТ, досягнуто достатній рівень інноваційної активності виробників ІКТ, забезпечуються якісні характеристики цифровізації економіки та інформаційного суспільства.

Ключовими параметрами безпеки розвитку внутрішнього ринку України у сфері ІКТ є ефективне використання конкурентного потенціалу, формування справедливих і добросовісних ринкових відносин, недопущення монополізації й тінізації ринкових сегментів, стимулювання підприємницької активності, розширення пропозиції ІТ-послуг [3, с. 41-54]. Дотримання цих параметрів має важливе значення у розвитку внутрішнього ринку і його безпеки, але їх сформованість залежить від низки інших позитивних передумов, як-от: розширене відтворення, структурна збалансованість, масштабна капіталізація, прогресивне інституціональне та структурне реформування тощо.

Виходячи з цього, комплексним економіко-математичним відображенням безпеки розвитку внутрішнього ринку ІКТ (*SDIM*) є така описова модель:

$$SDIM = \uparrow K + \Theta\, SM + \uparrow IRM + \wedge CRE + \Leftrightarrow LDM, \qquad (1)$$

де K – обсяги господарської діяльності та капіталу; SM – головні структурні характеристики функціонування внутрішнього ринку ІКТ; IRM – міра проникнення інновацій та інноваційного розвитку в рамках стадій суспільного відтворення ринку (виробництва, розподілу, обміну, споживання); CRE – якість сформованого конкурентного та регуляторного середовища; LDM – рівень диференціації розвитку сегментів внутрішнього ринку ІКТ, їх інфраструктури та ресурсного забезпечення.

Безперечно, що головні зусилля державних органів управління в розвитку внутрішнього ринку ІКТ повинні бути спрямовані на успішну реалізацію політики стимулювання нарощування обсягів діяльності виробників ІКТ-продукції через відповідні державні документи стратегічного програмування і проектування. Таким чином, стратегічною метою державної політики забезпечення безпеки розвитку внутрішнього ринку в аналізованому сегменті має стати посилення конкурентоспроможності та зростання попиту (зокрема внутрішнього) на вітчизняний ІКТ-продукт та реалізація інвестиційно-інноваційного потенціалу цього сектору країни.

Список використаних джерел

1. *Kutsyk P., Lupak R., Kutsyk V., Protsykevych A. State Policy of the Investment Processes Development on the Market of IT Services: Analytical and Strategic Aspects of Implementation in Ukraine. Economic Annals-XXI. 2020. № 182(3-4). P. 64-76.*
2. *Лупак Р. Л. Напрями реалізації потенціалу сектору інформаційно-комунікаційних технологій в контексті забезпечення якісних характеристик функціонування внутрішнього ринку та розвитку інформаційного суспільства в Україні. Галицький економічний вісник. 2019. Том 60. № 5. С. 79-94.*
3. *Vasyltsiv T., Kunytska-Iliash M., Shtets T. Trends of State Policy to Improve Structural Characteristics of the Digital Economy Sector. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. 2020. Tom 89. № 2. P. 41-54.*

Антонюк Я. М.
к.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ЯРМАРКОВО-ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ НІМЕЧЧИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВІДНОВЛЕННЯ

Ярмарки і виставки продовжують набувати важливого значення у сучасному світі в умовах стрімкого розвитку технологій, глобалізації та прискорення темпів економічного зростання. Вони є унікальним інструментом встановлення ділових контактів, розвитку суб'єктів бізнесу та підвищення іміджу організаторів та відвідувачів.

За даними Всесвітної асоціації виставкової індустрії (UFI), в світі існує близько 1200 виставкових майданчиків та проводиться 31 000 світових виставок на рік в т.ч. на частку Німеччини припадає майже 10 відсотків.

Німеччина займає важливе місце при проведення міжнародних виставок. Щороку в країні проводяться від 160 до 180 міжнародних та національних ярмарків, які відвідують близько 180 000 експонентів та десять мільйонів відвідувачів. Виставки у Німеччині об'єднують партнерів з усього світу. Вони є форумами для спілкування та інновацій, що відображають світові ринки товарів та послуг.

Експоненти та відвідувачі у Німеччині витрачають близько 14,5 млрд. євро в рік на діяльність на виставок. Загальний ефект на економічне виробництво складає 28 млрд. євро. Організатори виставок у Німеччині продають послуги близько 4 млрд. євро на рік. З десяти компаній з найбільшим доходом ярмарків у світі п'ять мають головний офіс у Німеччині.

Організація виставково-ярмаркових заходів забезпечує близько 231 000 робочих місць [1].

По при загальний успіх німецької виставково-ярмаркової діяльності вона перенесла значні втрати при настанні пандемії корона вірусу. Не лише організатори виставок, конструктори стендів та експоненти понесли значні фінансові втрати. Готелі, ресторани, експедитори, таксисти та роздрібні магазини у відповідних містах також зазнали серйозних наслідків через скасування ярмарків у 2020 році.

Згідно з планами організаторів прийнятими у 2020 році, в Німеччині в 2021 році слід було провести близько 380 виставок. Вже близько 110 скасовано або перенесено на 2022 рік через триваючу пандемію корони. Загальний баланс за 2020 рік показує, що скасування

близько 70% запланованих ярмарків призвело до величезної макроекономічної шкоди. У “звичайні” роки організація виставок приносить близько 28 мільярдів євро до загальної економічної продукції Німеччини, з яких залишилося лише 6 мільярдів євро.

Зважаючи на зменшення кількості вірусних інфекцій, німецька виставкова індустрія пропонує розробку концепції відновлення роботи ярмарок і виставок, спираючись на досвід, накопичений навесні та влітку 2020 року. Відправними положеннями концепції є наступні:

– ярмарки є центральним інструментом для започаткування бізнесу, презентації інновацій та ведення переговорів про співпрацю. Це стосується, зокрема, малих та середніх підприємств як основи німецької економіки;

– торгові ярмарки повинні класифікуватися як бізнес-орієнтовані заходи і не повинні супроводжуватися проведенням дозвілля та інших розважальних заходів;

– час проведення та планування ярмарків повинен бути сформульований на більш ранній стадії, як це прийнято зазвичай;

– через подібність бізнес-процесів дозвіл на поновлення ярмарків повинен збігатися з поновленням діяльності суб’єктів роздрібної торгівлі.

У багатьох випадках організатори ярмарків розробляють формати, що замінюють реальні, зокрема цифровими і заходами з презентаціями компаній, включаючи можливості взаємодії та електронну програму конгресу. Таким чином, учасники ярмарок Німеччини змогли підтримувати контакти з клієнтами та інформувати їх про нововведення.

В даний час цифрові ярмаркові заходи виконують функцію заміни запланованих, але зі значно меншою користю, ніж реальні ярмарки. Загалом у 2020 році в Німеччині відбулося майже 50 цифрових форумів, які замінили скасовані реальні виставки. У той же час, слід зауважити, що конкретні результати бізнесу від цього досить скромні: експоненти досягли в середньому чверті переваг реальної участі у ярмарках у такому форматі: 30% ярмарок змогли досягти лише 10% максимуму ефекту тоді як пікові значення в 70% запланованих результатів досягли лише 3% компаній.

Враховуючи різну оцінку переваг цифрових та реальних виставкових заходів, цифрові – не можуть стати повноцінною альтернативою фізичним ярмаркам.

Особисті контакти, презентація інновацій у прямому ефірі та залучення нових клієнтів є найважливішими аргументами для участі компаній у реальних ярмарках. Очевидно, що фізична присутність людей та експонатів на ярмарках впливає на успіх бізнесу.

В умовах пандемії підвищується регуляторна роль національних асоціацій з виставкової діяльності. Заслуговує на позитивний досвід підвищення регуляторної оперативності AUMA (комітет німецьких виставок і ярмарок), який надає актуальну інформацію про перенесення та скасування виставок у базі даних виставок, а також про дати запланованих цифрових форматів, які замінюють реальні виставки і ярмарки. Інформацію про виставки у Німеччині та за кордоном можна отримати у відповідного організатора.

Досвід роботи німецьких виставкових заходів в умовах пандемії показав, що необхідно враховувати наступні структурні аспекти:

– розробка виставкового стенду повинна здійснюватись таким чином, щоб забезпечити мінімальну відстань між людьми 1,5 м;

– забезпечення належної вентиляції стенду. Тому відкритим стендам слід надавати пріоритет. Коли дозволяються двоповерхові виставкові стенди, перший поверх повинен бути максимально відкритим;

– фізичний контакт між клієнтами через стійки, столи та дверні ручки, слід зменшувати. Для цього потрібно використовувати гладкі поверхні, які легко чистити;

– використання захисних панелей у тому випадку коли мінімальна відстань між клієнтами менше 1,5 м і не може або не повинна дотримуватися. Зони для зустрічей повинні бути заплановані та спроектовані з достатніми розмірами, щоб користувачі цих територій мали змогу витримувати мінімальну відстань 1,5 м;

– рекомендовано планування стенду з достатньо великими відкритими площами.

До важливих організаційних заходів , що дають можливість зменшити вірусну інфекцію на ярмарках, і таким чином, відновити їх діяльність можна віднести наступне:

– перед ярмаркою важливо навчити персонал стенду дотримання заходів гігієни та безпеки праці, необхідних у часи коронації. На стенді слід призначити контактну особу, відповідальну за гігієнічні заходи;

– клієнтам та відвідувачам необхідно надати можливість заздалегідь домовитись про ділові зустрічі;

– в порівнянні з листівками чи іншими рекламними матеріалами необхідно віддати перевагу електронним носіям. Друковані носії інформації клієнтам повинні передавати працівники стенду. Стійки для брошур не повинні бути відкритими для відвідувачів;

– важливим є запис і документування імен та час відвідування всіх працівників, постачальників послуг та інших компаній, присутніх на стенді. Такий же запис слід застосовувати в час монтажу і демонтажу стендів;

– для покращення заходів гігієни важливо, щоб виставкові компанії забезпечили дезінфекцію для всіх учасників у різних точках ярмаркових майданчиків. Крім того, слід також розмістити достатню кількість дезінфікуючих дозаторів на підставці, особливо у вхідній зоні стенду. Необхідно додатково забезпечити одноразовий захист рота та носа для відвідувачів стенду;

– інформаційний прилавок, столи, експонати та всі інші контактні поверхні слід регулярно дезінфікувати під час виставки. Місця для відпочинку та столи для дегустації їжі рекомендується витирати після кожного гостя;

– рекомендовано працівникам стенду утримуватися від вітальних ритуалів, таких як рукостискання;

– необхідно зберігати самодисципліну щодо рухів до обличчя. Уникайте зайвих фізичних контактів. Під час громадського харчування дотримуйтесь місцевих норм про гігієни захисту.

Список використаних джерел

1. *URL: https://www.auma.de/en/facts-and-figures/trade-fair-sector-key-figures.*

Ковтун О. І.
к.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

КОГНІТИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА В СТРАТЕГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

В умовах динамічного розвитку інформаційних технологій (ІТ) завдяки вдосконаленню та здешевленню комп'ютерної техніки, особливо серверної, з'явилася реальна можливість вдосконалити і впроваджувати в більш ширшому масштабі стратегічне управління на підприємствах у формі систем обґрунтування напрямів, рішень та дій щодо забезпечення та підтримування їх конкурентоспроможності на основі стратегії, розробленої із застосуванням "Big Data". Це, об'єктивно, є в край необхідним процесом у сфері організації управління бізнесом в умовах динамічного розвитку економіки в контексті її стрімкої та невідворотної глобалізації, який підвищує готовність підприємницьких організацій адекватно реагувати на як на очікувані, так і неочікувані (але, які можна виявити в якості нових трендів і залежностей, так би мовити "нових знань", за слабкими сигналами з зовнішнього оточення на основі глибинного аналізу з застосуванням "Big Data" – нейромережевих методів глибинного аналізу) зміни і сприяє обґрунтованому, узгодженому

вирішенню як поточних, так і стратегічних проблем конкурентоспроможності (бо стратегія як певне бачення перспективи визначає логіку поточних дій, щоб досягти бажаного рівня конкурентоспроможності в майбутньому, на основі когнітивного пізнання та виходячи із зміни свого оточення).

В цьому контексті питання застосування цифрових технологій підприємством (зокрема таких як "Big Data") для стратегічного управління, зокрема при розробці стратегії та підтримці прийняття стратегічних рішень, полягатиме в тому, щоб представити та проаналізувати всі основні сценарії (припущення) про те, як працюватиме і розвиватиметься його бізнес, і оцінити, чи всі вони є релевантними та адекватними існуючим і можливим викликам. В цьому розумінні: а) с*тратегія* – це не план, а основа для прийняття рішень, набір керівних принципів, які можуть застосовуватися в міру розвитку ситуації в зовнішньому середовищі підприємства, так званий "поведінковий патерн"; б) *стратегія* – це не те, що ми як підприємство, його менеджмент збираємося робити в майбутньому, а те, що ми маємо робити зараз, щоб формувати майбутнє.

І власне те, що потрібно робити зараз з точки перспективи, слабких сигналів, нових знань і трендів, можливостей і загроз середовища, сильних і слабких сторін підприємства визначається на основі стратегічної оцінки підприємства, проведення якої багато підприємств вже достатньо накопичили інформації (даних), які можна використати в межах згадуваної нами системи підтримки прийняття рішень "Big Data".

"Big Data" або *глибинний аналіз даних* – процес напівавтоматичного аналізу великих баз даних з метою пошуку корисних фактів. На сучасних підприємствах утворюються великі обсяги даних. Вони роками накопичували важливу бізнесову інформацію, сподіваючись, що вона допоможе їм в ухваленні рішень. І власне глибинний аналіз даних за певними дискретними алгоритмами застосуванням ІТ таких як *штучні нейронні мережі* допомагатиме у виявленні корисних знань про середовище підприємства, його розвиток з одного боку, та місце аідприємства в ньому, його слабкі та сильні сторони, недоліки та переваги, можливості для успіху і загорзи, та визначати на цій основі лінію повелінки та конкретні заходи у першу чергу інноваційного змісту для досягенення успіху в майбутньому. Глибинний аналіз даних в системі "Big Data" здійснюється автоматично шляхом застосування різноманітних традиційних дискретних методів і алгоритмів. А метою такого аналізу є виявлення правил та закономірностей подій.

При цьому для проведення стратегічної оцінки невеликих вітчизняних підприємств (до речі, вони переважно є вузькоспеціалізованими підприємствами, які нажаль сьогодні мало приділяють уваги питанням стратегічного менеджменту, і, при цьому, з одного боку, не мають потреби, а з іншого, – фінансових можливостей застосовувати потужні і дорогі інструменти стратегічного аналізу й оцінки можливостей та перспектив свого розвитку) в рамках системи підтримки прийняття рішень "Big Data" ми пропонуємо застосувати принцип когнітивної оцінки ефективності діяльності (пізнавальним способом). У нашому випадку мова про моделювання механізмів складної системи обробки даних, здатної набувати, зберігати, використовувати та передавати знання про складне, багатофакторне та динамічне середовище в якому функціонує підприємство як суб'єкт бізнесу. Ці знання, як сукупність даних про середовище в якому функціонує підприємство, включають інформацію про властивості середовища, закономірності процесів і явищ в ньому, а також правила використання цієї інформації для ухвалення рішень управління. Правила використання включають систему причинно-наслідкових зв'язків. Головна відмінність знань від просто даних полягає в їхній активності, тобто поява в "аналітичній базі даних когнітивної оцінки середовища" нових фактів або встановлення нових зв'язків може і має стати джерелом змін в ухваленні стратегічних рішень. При цьому мова йде про процедурні знання, які мають активну природу. Власне такі знання визначають уявлення про засоби і шляхи отримання нових знань, перевірки знань. Це алгоритми різного роду. Наприклад, алгоритм проведення стратегічної оцінки підприємства в бізнесі, його стратегічного потенціалу і вибору в

подальшому, на основі цієї оцінки, із застосуванням, зокрема, різноманітних матричних методів вибору адекватної стратегії розвитку та забезпечення конкурентоспроможності.

Отже, на основі когнітивної оцінки підприємства в контексті його бізнес-середовища можна розробити конкретні рекомендації для підприємства щодо обрання оптимальної стратегії його розвитку та забезпечення конкурентоспроможності в майбутньому враховуючи можливі зміни в середовищі. Фактично мова йде про *управління знаннями* (*англ. Knowledge Management*) про середовище. Управління знаннями трактує знання про середовище як форму інформації, яка наповнена контекстом, заснованому на досвіді. Інформація – це дані, які істотні для підприємства через їхню значущість. У цьому сенсі знання отримане в процесі когнітивної оцінки підприємства в бізнес-середовищі складається з інформації за напрямами (параметрами), що визначають майбутній розвиток бізнесу підприємства.

Ми пропонуємо проводити таку оцінку за такими напрямами (критеріями і субкритеріями).

Критерій 1. Загальна оцінка підприємства. Субкритерії: структура підприємства; корпоративна культура; стиль керівництва (на вищому рівні управління); стиль керівництва (на середньому і низовому рівні управління); його інноваційність.

Критерій 2. Ресурси підприємства. Субкритерії: фінансові ресурси; технології; ноу-хау; інновації; комунікації; кадри (персонал).

Критерій 3. Знання. Субкритерії: клієнтів; конкурентів; галузі та особливостей бізнесу; інновацій у галузі та бізнесі; фінансів.

Критерій 4. Використання ресурсів і знань для досягнення стратегічних цілей (наприклад, посилення конкурентоспроможності на основі інновацій). Субкритерії: стратегія інновацій; маркетингова стратегія; виробнича стратегія; фінансова стратегія; впровадження планів інновацій.

При цьому вказані субкритерії потрібно оцінювати в балах за обраною шкалою і визначати середні оцінки за кожним критерієм та отримати загальну середню оцінку для підприємства.

Для когнітивного оцінювання підприємства в контексті його середовища на основі нейромережевих методів глибинного аналізу “Big Data” за вказаними чи іншими критеріями, необхідно сформувати перелік питань щодо відповідності підприємства (згідно обраної шкали оцінювання), певним вимогам і стандартам, кращій практиці в бізнесі, в галузі тощо, у виявленні, з’ясуванні та постійному моніторингу яких власне і полягає принцип когнітивності.

Для відповіді на запитання щодо відповідності критеріям наприклад, за 5-бальною шкалою, можна запропонувати такі варіанти оцінювання: 5 балів – “так, відповідає”; 4 бали – “в основному відповідає”; 3 бали – “частково відповідає”; 2 бали – “погано відповідає”; 1 бал – “ні, не відповідає”. Оцінка підприємству за кожним субкритерієм виставляється у відповідності до пропорції, яка визначається у порівнянні параметрів субкритерію у підприємства із певними еталонними вимогами – стандартами, кращій практиці в бізнесі, в галузі тощо. А оцінювання кожного критерію здійснити через середньоарифметичну оцінку показника за кожним питанням.

В умовах сучасного динамічного бізнес-середовища таке когнітивне оцінювання має проводитись регулярно чи навіть перманентно, звертаючи увагу на проблемні розділи і показники. Власне для цього і призначена система дейтамайнінгу “Big Data”.

Отримані на виході результати можна потрактувати таким чином:

а) якщо середні оцінки за розділами є високими, можна вважати, що стратегічний потенціал підприємства буде реалізовано повністю;

б) якщо середні оцінки за розділами є низькими, це свідчить про низький рівень конкурентоспроможності, що вимагає перегляду існуючої і розробки нової, більш ефективної стратегії;

в) якщо середні оцінки за розділами не дуже відрізняються між собою, це свідчить про збалансованість різних сфер функціонування підприємства та управлінням ними на підприємстві;

г) якщо існують значні розриви між середніми оцінками за різними розділами, це свідчить про наявність слабких/сильних сторін підприємства і стратегічних загроз/можливостей для нього.

Цей метод можна вважати найзручнішим і найдоступнішим для проведення стратегічної оцінки вітчизняних підприємств насамперед з позиції утилітарного використання ІТ та їх специфічних похідних типу "Big Data" для визначення проблемних напрямів з т.з. забезпечення конкурентоспроможності в динамічному ринковому середовищі, для оцінки ефективності їх діяльності та управління в цьому контексті, для формулювання оптимальної стратегії забезпечення конкурентоспроможності та розвитку, для оцінки правильності обраної стратегії.

Зазначимо, що перелік розділів та показників можна видозмінювати залежно від специфіки конкретного підприємства, його завдань, виробничих можливостей, прийнятої на підприємстві системи орієнтирів і цінностей, специфіки галузі і бізнесу тощо.

При формулюванні та дотриманні певної стратегії, визначеної та обраної серед дискретного переліку стратегічних альтернатив або стратагем на основі результатів когнітивного оцінювання (з застосуванням принципу глибинного аналізу) середовища ведення бізнесу підприємством і стратегічної позиції підприємства в цьому середовищі, яке постійно змінюється під впливом глобалізації і стрімкого розвитку НТП, необхідно насамперед керуватися інноваційним імперативом. Тобто тим фактом, що підприємство повинно стати інноватором і вийти за загальноприйняті межі бізнесу в галузі й розглянути всі альтернативи. Але наразі вітчизняні підприємства, як правило: розглядають свою галузь крізь призму загальноприйнятих стратегічних груп (за продуктами), беруть за основу однакові параметри і намагаються виділитися у своїй стратегічній групі (кластері) бізнесу; фокусують увагу на одній і тій же групі клієнтів; однаково визначають спектр продуктів та послуг, що пропонуються їх галуззю; імперативно сприймають орієнтацію на функціональну або емоційну привабливість продукту, яка прийнята в галузі.

Таким чином, підсумовуючи все вище сказане, є підстави зробити *висновок*, що підприємства, які володіють стратегією, завжди мають можливість поводитися послідовно і системно у своєму бізнесі зокрема та адаптуватися в ринковому динамічному конкурентному середовищі загалом, що збільшує ймовірність досягнення ними бажаного (високого) рівня конкурентоспроможності та забезпечення на цій основі майбутньої прибутковості від обраної бізнес-діяльності. Тому запровадження системи забезпечення конкурентоспроможності є об'єктивно необхідним процесом у сфері організації управління бізнесом, який підвищує готовність підприємницьких організацій адекватно реагувати на можливі зміни і сприяє обґрунтованому, узгодженому вирішенню як поточних, так і стратегічних проблем підприємства (бо стратегія в конкретний момент визначає логіку дій в поточних умовах, щоб досягти бажаного рівня конкурентоспроможності в майбутньому, виходячи із можливої зміни цих умов). В основу цього процесу необхідно покласти когнітивний підхід до оцінки та отримання знань про середовище ведення бізнесу підприємством, фактори та можливі перспективи його зміни та розвитку, від яких має залежить стратегічний вибір. А реалізувати такий підхід сьогодні дозволяють сучасні ІТ, зокрема такі специфічні технології, які їх породжують як нейромережеві методи глибинного аналізу "Big Data" та "дейтамайнінг".

Список використаних джерел

1. Bai, Ju., Fan, Ji. and R. Tsay Special Issue on Big Data. Journal of Business &Economic Statistics. 2016. vol. 34. issue 4. P. 487-488.

2. Thieranf R. J. Decision Support Systems for Effective Planing and Control. Englewood Cliffs, N. J: Prentice Hall, Inc, 1982.

3. Turban, E. Decision support and expert systems: management support systems. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1995.

Воронко О. С.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

БІЗНЕС-ПРОЦЕСИ ЯК ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕС-АНАЛІТИКА

Термін “бізнес-аналітика” об’єднує два різних поняття: бізнес-аналіз та бізнес-інтеліджeнс. Бізнесова аналітика (англ. Business Intelligence, скорочено BI) – процес перетворення даних в інформацію, тобто у нові знання, які можуть бути використані для збільшення ефективності та конкурентноздатності підприємства.

Термін “Business Intelligence” вперше був використаний в 1958 році дослідником фірми IBM Гансом Пітером Луном. Він дав таке визначення цього терміну: “Здатність розуміти зв’язки між представленими фактами таким чином, щоб направляти дії для досягнення бажаної мети”.

Забезпечення ефективного функціонування підприємства вимагає економічно грамотного управління його діяльністю. Бізнес-аналітика допомагає вивчити тенденції розвитку, оцінити та дослідити чинники зміни результатів діяльності, обґрунтувати бізнес-план і управлінські рішення, здійснити контроль за їх виконанням, виявити резерви підвищення ефективності виробництва,, виробити економічну стратегію його розвитку [1].

Для обґрунтування завдань та аналітичних рішень необхідно виявляти і прогнозувати існуючі та потенційні проблеми, виробничі і фінансові ризики, визначати вплив прийнятих рішень на рівень доходів суб’єкта господарювання. Тому оволодіння методикою комплексного економічного аналізу бізнес-аналітиками є складовою частиною їхньої професійної підготовки [2].

Виявити проблеми бізнесу і знайти максимально ефективне її вирішення – це головне завдання бізнес-аналітика на підприємстві. Для цього він повинен володіти знаннями в предметній області. Одним із принципів бізнес-аналітика на підприємстві є забезпечення економічності та ефективності аналітичного процесу. Саме тому, при його проведенні повинні широко використовуватися новітні методики аналізу, комп’ютерні технології обробки інформації, раціональні методи збору і зберігання даних [3].

Необхідно виявляти на підприємстві наявність фактів безгосподарності, непродуктивних втрат, нерозумного вкладення коштів, включати в роботу підприємства резерви виробництва, раціонального та ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, природних багатств. Тому, в даний час, значно зростає роль аналізу фінансово-господарської діяльності, основна мета якого – виявлення та усунення недоліків у діяльності підприємства, пошук та залучення у виробництво не використовуваних ресурсів. На нашу думку, відправною точкою аналітичної діяльності на підприємстві є стратегія його розвитку. Можна визначити чотири типи взаємозв’язку між бізнес-стратегією та бізнес-аналітикою на підприємстві.

Перший тип взаємозв’язку відображає ситуацію несистематичного використання бізнес-аналітики, за якої інформація на підприємстві використовується фрагментарно при розв’язанні конкретних завдань без зв’язку із бізнес-стратегією. Формальний зв’язок між стратегією підприємства та бізнес-аналітикою пояснюється, як правило, двома причинами: відсутністю даних, компетентних працівників та технологій для запровадження бізнес-аналітики; застосування бізнес-стратегії, що не базується на використанні інформації.

Другий тип взаємозв’язку показує підтримку бізнес-аналітикою стратегії підприємства на функціональному рівні. Ефективність бізнес-аналітики визначатиметься якістю звітності та її доступністю для користувачів, а також наповненістю якомога новішою інформацією [3].

Третій – приймаються рішення, формується стратегія, здійснюється бенчмаркінг, проводиться безперервне вимірювання та аналіз відхилень від цілей, на основі аналізу відбувається адаптація та оптимізація стратегії і т. д.

Четвертий – при визначенні стратегії розвитку підприємства інформація розглядається

як стратегічний актив. При цьому надається менша перевага технічним рішенням, а більша – компетенції працівників та вимагає від підприємства наявності персоналу із стратегічними та інформаційними знаннями, що зумовлює підвищення рівня інтелектуалізації бізнесу [3].

Отже, досліджуючи господарську та фінансову діяльність підприємства та приймаючи правильні аналітичні рішення слід здійснювати об'єктивну оцінку динаміки та стану ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства, оцінку його конкурентоспроможності [4].

Таким чином, представлені типи взаємозв'язку між бізнес-стратегією та бізнес-аналітикою характеризують здатність та готовність підприємства працювати з інформацією на різних рівнях. Прийнятний для підприємства рівень має вибиратися на основі перспектив розвитку підприємства.

Список використаних джерел

1. Вихорь К. Р. Напрями розвитку методики аналізу витрат за статтями калькуляції. Управління розвитком. 2014.

2. Тлучкевич Н. В. Організація аналітичної роботи на підприємстві: управлінський аспект. Економічні науки. 2011.

3. Басовский Л. Е., Лунева А. М., Басовский А. Л. Основи теорії економічного аналізу. 2011. С. 106.

4. Яремко З. М. Модель бізнес-аналітики підприємства в контексті стратегічного управління. Інноваційна економіка. 2013.

Демидчук Л. Б.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

РОЛЬ СТАНДАРТІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПОСЛУГ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Зростання кількості торговельних підприємств призводить до загострення конкурентної боротьби на ринку торговельних послуг. Торговельні підприємства вимушені притримуватися однієї цінової політики, тому ціни в різних магазинах коливаються у дуже малому проміжку, експерименти в асортиментній політиці на сьогодні є дуже ризикованими, крім того вітчизняні виробники пропонують стандартний перелік товарів, що користується попитом у споживача. В такій ситуації обсяг та якість торговельних послуг виступають практично єдиним засобом позиціонування на ринку та отримання додаткових конкурентних переваг. Відсутність в Україні стандартів, які б чітко визначали сутність, види та вимоги до якості торговельних послуг, негативно впливає на рівень якості торговельного обслуговування населення. Відкритим залишається питання щодо сутності та видів торговельних послуг.

Торговельна послуга має складну структуру, зазвичай виділяють її чотири рівня: основна, реальна, додаткова і торговельна послуга у широкому розумінні [2]. Сутність основної торговельної послуги полягає у виконанні підприємством комерційної діяльності, яка складається з наступних етапів: закупівля, доставка, приймання, зберігання, передпродажна підготовка, викладка, пропонування товару покупцю, розрахунок за покупку та відпуск товару, а також у формуванні товарного асортименту, максимально наближеного до запитів покупців.

Товарний асортимент торговельного підприємства – це сукупність товарних груп та окремих товарів, що формується торговельним підприємством з врахуванням його спеціалізації та матеріально-технічних можливостей. Товарний асортимент торговельного підприємства складає необхідну основу діяльності будь-якого підприємства торгівлі. Тоді як результатом його діяльності є торговельна послуга, надання якої напряму залежить від того,

як був сформований товарний асортимент торговельного підприємства. Основу утворення товарного асортименту торговельного підприємства складають товарні групи, які включають в себе товари, які виготовляються різними виробниками. При цьому можливо включення в товарний асортимент торговельного підприємства продукції власного виробництва. Виключенням є фірмові торговельні підприємства великих виробників, товарно-збутова стратегія яких базується на реалізації товарів тільки цієї конкретної фірми. Основними характеристиками товарного асортименту торговельного підприємства є: широта, глибина, повнота, новизна, структура та гармонійність.

Торговельна послуга у широкому розумінні показує всі переваги, які отримує клієнт, купуючи товари на даному підприємстві. Крім товарного асортименту, основних та додаткових послуг, тут враховуються умови придбання товару. Основними показниками, що характеризують ці умови є: доступність товарної послуги, зручність розміщення товару в торговельному залі, атмосферу магазина та культуру обслуговування [1].

В Україні сьогодні не існує стандарту, в якому б був наведений перелік торговельних послуг та вимоги до їх якості, тому підприємства мають можливість самостійно на основі розробки корпоративних (внутрішніх) стандартів в цій сфері обрати оптимальний для них обсяг торговельних послуг, які приваблять покупців, не на багато збільшать витрати, та не відіб'ються на рівні цін підприємства.

До якості послуг торговельного підприємства висуваються наступні вимоги: соціального призначення, функціональної відповідності, ергономіки, естетики, технологічності, безпеки та охорони навколишнього середовища. *Соціальні вимоги* до послуг торгівлі передбачають забезпеченість населення послугами, відповідність рівня якості послуги роздрібній ціні, соціальну адресність послуги, фактичну наявність товарів належної якості, дотримання асортименту, встановленого для даного типу підприємства, забезпечення умов для компетентного вибору споживачем товарів і послуг, інформованість про товари та послуги, відповідність обслуговуючого персоналу своєму професійному призначенню. *Ергономічні вимоги* до послуг торгівлі передбачають комфортність та зручність для покупців при наданні послуги, доступність та зручність при сприйнятті інформації та дотримання санітарно-гігієнічних вимог на торговельному підприємстві. *Естетичні вимоги* до послуг торгівлі передбачають дотримання гармонічності, цілісності композиції, художнього вираження та стильової відповідності архітектурно-планових рішень торговельного підприємства, оформлення фасаду будівлі, вивіски, вітрин, викладки товарів, а також зовнішнього виду персоналу тощо. *Вимоги технологічності послуги торгівлі* включають в свій перелік наявність раціонального набору технологічного обладнання з врахуванням методу продажу, якій використовується, створення умов економічності обслуговування, наявність приміщень, необхідних для організації торгового процесу та раціонального розміщення та максимальної видимості товарів, наявність технічних засобів для обробки інформації тощо. *Вимоги безпеки послуг торгівлі* забезпечуються безпекою підприємства торгівлі (будівель, приміщень, обладнання, інвентарю), умов обслуговування покупців, товарів, що реалізуються, та дотриманням персоналом санітарно-гігієнічних та інших встановлених вимог. *Вимога до охорони навколишнього середовища* характеризується системою заходів, спрямованих на те, що послуги торгівлі не повинні викликати погіршення характеристик оточуючого природного середовища.

Звичайно, на перелік послуг, які надають підприємства торгівлі будуть впливати наступні чинники: розмір підприємства; формат торгівлі (магазинна, позамагазинна); асортимент товарів; спеціалізація підприємства; його місце розташування; специфіка контингенту покупців, що обслуговує підприємство; сумісність послуг, що надаються; тощо. Але прагнення для розширення переліку послуг, що надаються, завжди позитивно впливатиме на імідж та конкурентоспроможність торговельного підприємства. При розробці корпоративних стандартів торговельному підприємству слід приділити увагу якості торговельних послуг. Оскільки їх надання безпосередньо відбувається в процесі спілкування

продавця та покупця, великого значення набуває розробка професійних стандартів для працівників підприємства.

Прийняті корпоративні стандарти торговельних послуг в обов'язковому порядку мають бути доведені до відома покупців, в протилежному випадку їх впровадження не буде мати ніякого позитивного ефекту. Тобто, процес стандартизації торговельного обслуговування буде стосуватися і стандартизації систем управління торговельним підприємством.

Виходячи з вище викладеного, враховуючи складну структуру торгівельної послуги процес її стандартизації буде комплексним і охоплюватиме три окремі напрямки: стандартизація роботи з асортиментом; стандартизація роботи персоналу; стандартизація процесу обслуговування. Такий підхід до організації процесу стандартизації може бути використаний для впровадження інших стандартів (професійних, стандартів управління якістю, стандартів управління персоналом тощо) на торговельних підприємствах всіх форм власності та будь-яких організаційно-правових форм, незалежно від асортименту та спеціалізації.

Список використаних джерел

1. Бужимська К. О., Бужимская Е. А. Впровадження стандартів торговельних послуг як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємств роздрібної торгівлі. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука".Серія: "Економічні науки". 2018. № 6 (14). С. 15-30.

2. Виноградова С. В. Конкурентоспособность торговой услуги. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 8. Менеджмент. 2006. № 2. С. 110-129.

Клепанчук О. Ю.
к.е.н., доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНОГО ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ

Сьогодні в більшості економічно розвинених країн концепція соціальної відповідальності бізнесу набуває рис "розумного егоїзму", а вкладення коштів в соціальні програми вважається одним з факторів забезпечення стабільності бізнесу в довгостроковій перспективі. Вектор розвитку любого підприємства має прагнути до сталого та збалансована економічного зростання, однак на різних стадіях життєвого циклу можуть спостерігатись як перевищення, так і відставання бажаних темпів зростання. Отож, досягнення балансу та стійкий розвиток є головним цільовим орієнтиром еволюціонування бізнесу, на який має спрямовуватись стратегічний потенціал та на якому ґрунтуються засади соціально відповідального бізнесу [1].

Зміни, що відбуваються в глобальному бізнес-просторі, потребують перегляду соціальних зобов'язань між державними інституціями та бізнес-структурами у напрямку зростання відповідальності за соціальну підтримку як власних працівників, так і інших категорій громадян. Окрім того, сьогодні вже вважається аксіоматичним, що малий та великий бізнес також мають нести відповідальність за екологічну ситуацію в регіоні своєї діяльності. Отож, концепція соціальної відповідальності бізнесу вже достатньо розроблена і включає:

1) ключові питання регулювання трудових відносин в економічних та територіальних межах корпоративних структур;

2) спеціальні програми, спрямовані на забезпечення екологічної безпеки діяльності підприємств та зменшення антропогенного впливу на навколишнє середовище;

3) спеціальні програми, спрямовані на сприяння розвитку суспільства в регіоні діяльності.

На фоні глобалізації та інтеграції інтересів сегменту міжнародного бізнесу важливо, щоб не тільки економічні, але й соціальні процеси отримували необхідний стимул для

прогресивного розвитку. У цьому сенсі соціальну відповідальність бізнесу можна розглядати як основну умову інтеграції та координації інтересів корпоративних структур та суспільства. Перебуваючи в безперервні взаємовідносинах, бізнес та суспільство можуть взаємодіяти для всебічного покращення соціально-економічного стану регіону та держави на рівних умовах. При цьому досягається консенсус між інтересами капіталу: власники отримують додаткові економічні вигоди та суспільні преференції для збереження ефективної траєкторії розвитку, включаючи використання результатів діяльності інших структур господарювання [2]. Слід також зазначити, що стійкий розвиток структур підприємств, включаючи розвиток на основі використання концепції соціальної відповідальності бізнесу, є важливим ресурсом запобігання можливим кризам діяльності підприємств.

Сьогодні стійкого успіху в бізнесі неможливо досягти лише завдяки максимізації короткотермінових прибутків, а натомість шляхом ринково орієнтованої, але відповідальної поведінки [3]. У цьому контексті все більше фірм сприйняли культуру корпоративної соціальної відповідальності, дійшовши певного консенсусу щодо її основних особливостей:

– соціально-орієнтована поведінка підприємств є добровільно прийнятою через усвідомлення довгострокових інтересів;

– соціальна відповідальність невід'ємно пов'язана з концепцією сталого розвитку: бізнесу потрібно інтегрувати економічний, соціальний та екологічний вплив у свою діяльність;

– соціальна відповідальність є не додатком до основної діяльності, а основним способом корпоративного управління.

Для сприяння більш широкому прийняттю малого і середнього бізнесу відповідальних практик підприємництва, необхідно підвищити рівень обізнаності про їх економічні вигоди та пропагувати їх як інструмент управління ризиками, а також:

– працювати над кращим розумінням поточної соціальної та екологічної активності малого і середнього бізнесу;

– сприяти обміну та розповсюдженню випадків передового досвіду, виявлених за допомогою експертів організацій підтримки бізнесу та споживчих організацій;

– сприяти розробці та розповсюдженню зручних для користувачів інструментів, призначених для користування, для тих малих і середніх підприємств, які бажають на громадських засадах брати участь у подальшому або розвивати їх;

– привернути увагу асоціацій малого та середнього бізнесу та організацій підтримки бізнесу до питань соціальної відповідальності з метою їх інтеграції у надання підтримки для відповідальних підприємницьких ініціатив;

– сприяти співпраці між великими компаніями та малим і середнім підприємництвом для управління їх соціальною та екологічною відповідальністю (управління ланцюгами поставок, схеми наставництва тощо), відповідно до національних правил та правил конкуренції ЄС;

– підвищити рівень обізнаності серед малих та середніх підприємств щодо впливу їх діяльності на соціально-економічних розвиток держави та сприяти активній політиці у галузі основних трудових норм, гендерній рівності, освіті, навчанню, медичній допомозі та страхування.

Для просування принципів та практики соціальної відповідальності на державному рівні важливо якнайшвидше прийняти стратегію вдосконалення глобального соціального управління та просування основних трудових стандартів. Відповідно до цього підходу, слід надавати інституційну підтримку в розвитку потенціалу та технічній допомозі підприємствам щодо дотримання узгоджених екологічних та трудових стандартів, тим самим допомагаючи сприяти сталому розвитку та створюючи міцну основу для застосування принципів соціальної відповідальності. Державним адміністраціям на національному, регіональному та місцевому рівнях також доцільно розробляти програми інтеграції соціальних та екологічних питань.

Список використаних джерел

1. Wheeler C., Colbert B., Freeman, R. Focusing on value: reconciling corporate social responsibility,sustainability and a stakeholder approach in a network world. Journal of General Management. 2003. Vol. 28(3). P. 1-28.

2. Kislyakova Y., Grahova E., Anisimova, N. Development of the principles of production managementthrough corporate social responsibility and sustainability of the organization. Economics and Entrepreneurship. 2014. Vol. 5(1). P. 783-786.

3. Porter M. E., Kramer M. R. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Social Responsibility. Harvard Business Review. 2006. Vol. 84 No. 12. P. 78-92.

Кузьма Х. В.
к.е.н., доцент,
Сороківський В. М.
к.ф.-м.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Проблеми економіки, які присутні на сучасному етапі, спричиняють до негативних змін на ринку праці. Більшість науковців вважають ситуацію на ринку праці кризовою, що спричинено зменшенням економічної активності працездатного населення внаслідок міграції і негативної демографічної ситуації. На ринок праці впливає багато чинників до яких можна віднести технологічне відставання економіки від розвинених країн світу, неузгодженість з ринком освітніх послуг, воєнні дії на сході та ін. Саме тому, проблеми, які виникають на ринку праці потребують постійного аналізу і моніторингу.

У своїх працях здійснювали аналіз та досліджували основні проблеми ринку праці в Україні такі науковці, як: Д. П. Богиня, О. М. Кузнєцова, І. І. Свидрук [4], В. Г. Федоренко, С. В. Легомінова [2], О. С. Кваша, О. А. Попова, Н. Г. Міценко [3], В. І. Чижова, та ін. Однак, на наш погляд ринок праці потрібно постійно досліджувати оскільки він є дуже динамічним.

С. В. Легомінова вважає, що основними проблемами пропозиції на ринку праці є:

– скорочення чисельності населення та високий рівень старіння;
– трудову міграцію громадян з високою економічною активністю;
– диспропорції пропозиції робочої сили за професійно-кваліфікаційними ознаками [2].

Демографічна ситуація в Україні є складною, оскільки характеризується зростанням смертності, низькими показниками народжуваності і від'ємним приростом населення (рис. 1).

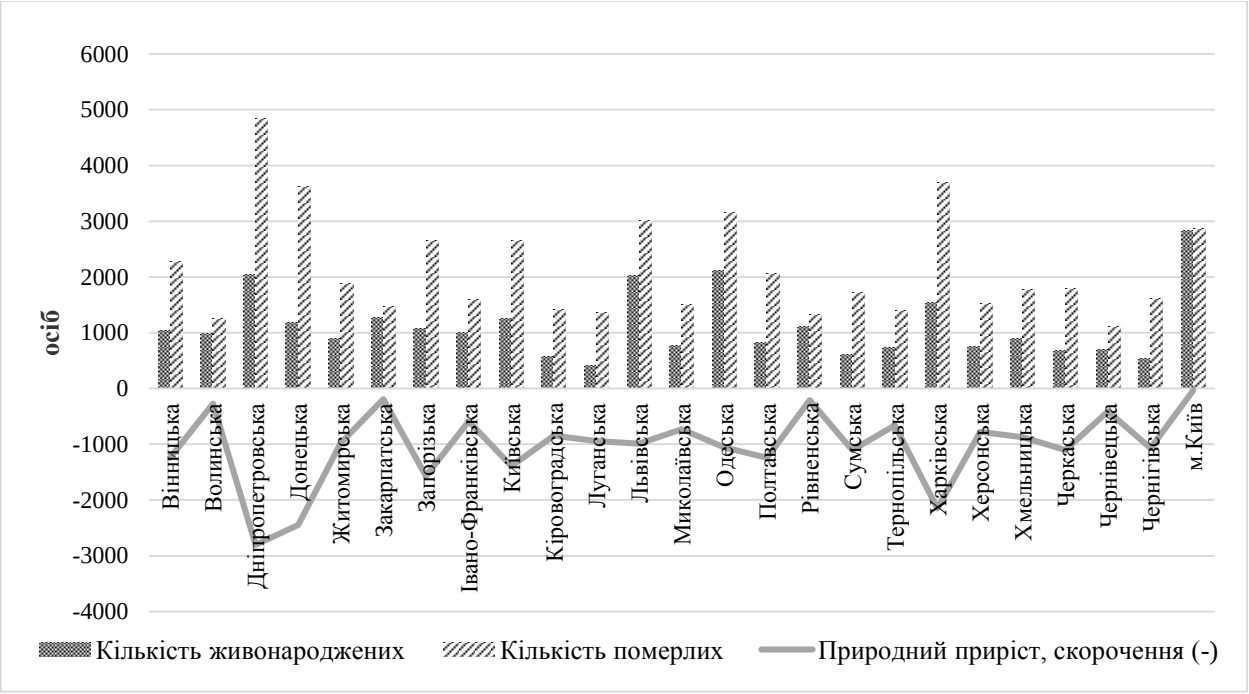

Рис. 1. Основні демографічні показники за регіонами України за 2019 рік
(побудовано за [1])

За дами рис. 1 можна зробити висновок, що найбільша кількість народжених в 2019 році була в м. Києві (2828 осіб), серед областей то на однаковому майже рівні були Одеська (2106 осіб), Дніпропетровська (2038 осіб) і Львівська області (2023 осіб). Щодо смертності, то найвищий показник смертності спостерігається у Дніпропетровській області (4843 осіб), на другому місці Харківська область (3690 осіб), а на третьому Донецька область (3629 осіб). В Дніпропетровській, Харківській і Донецькій областях ми бачимо найвід'ємніший природній приріст, оскільки в даних областях, смертність суттєво перевищує народжуваність.

Отже, ми спостерігаємо на українському ринку праці різке скорочення пропозиції праці через демографічну диспропорцію, що суттєво впливає на економічне життя країни. Природній приріст населення має від'ємне значення, що спричинене переважанням смертності над народжуваністю. Тому невідворотнім є демографічне старіння населення. В умовах низької продуктивності праці і сучасної пенсійної системи трудоактивне населення не зможе утримувати зростаючу частку осіб пенсійного віку. Процес старіння на наш погляд, впливатиме на українську економіку не тільки через тиск на державний бюджет, але й може спричинити до зміни економічної поведінки робочої сили. Підвищення віку виходу на пенсію, спричинить збільшення частки старших вікових груп у працездатному населенні, що може позначитися, в першу чергу, на можливості робочої сили сприймати інновації у світі високих технологій.

Список використаних джерел

1. *Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.*
2. *Легомінова С. В. Сучасний ринок праці України: проблеми та тенденції. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 19. С. 39–43.*
3. *Міценко Н. Г., Кузьма Х. В. Трудова міграція: детермінанти, соціальні та економічні наслідки. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2020. № 61. С. 35–42.*
4. *Свидрук І. І., Клепанчук О. Ю. Інституційне регулювання окремих аспектів функціонування ринку праці в Україні. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2020. № 60. С. 19–24.*

Олексин І. І.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ

Цифрова трансформація підприємств торгівлі та сфери послуг першочергово відбувається на рівні великих мережевих компаній. Хоча є приклади високого ступеня цифрової трансформації невеликих за розміром підприємств регіонального масштабу. Реалії сьогодення свідчать, що даний ринок є інформаційно-закритим, прозорість даних низька, рівень систематизації економічних показників невисока, а велика кількість галузевих новин не компенсується системної аналітикою. Частина компаній застосовує окремі елементи цифрових технологій, не виокремлюючи цифровізацію в стратегічні пріоритети розвитку бізнесу. Таким чином, цифрова, або digital-трансформація, – це стратегічно-керований процес змін у бізнесі, заснований на застосуванні сукупності інструментів (рис. 1). На думку автора цифрова трансформація – це не тільки інвестиції в нові технології (штучний інтелект, блокчейн, аналіз даних та інтернет-маркетинг тощо), але й більш глибока зміна продуктів і послуг, сервісу, організаційної структури, стратегії розвитку, корпоративної культури.

Автор відзначає, що цифровізація (Digital Transformation) на даний момент є одним із найбільш важливих факторів для розвитку бізнесу. Сьогодні понад 60 % найбільших світових корпорацій ефективно працюють над своєю стратегією digital-трансформації [1]. Найбільш високі результати в сфері цифрової трансформації демонструють підприємства, що працюють на ринках із продажу товарів FMCG (Fast Moving Consumer Goods) – товарів із високою

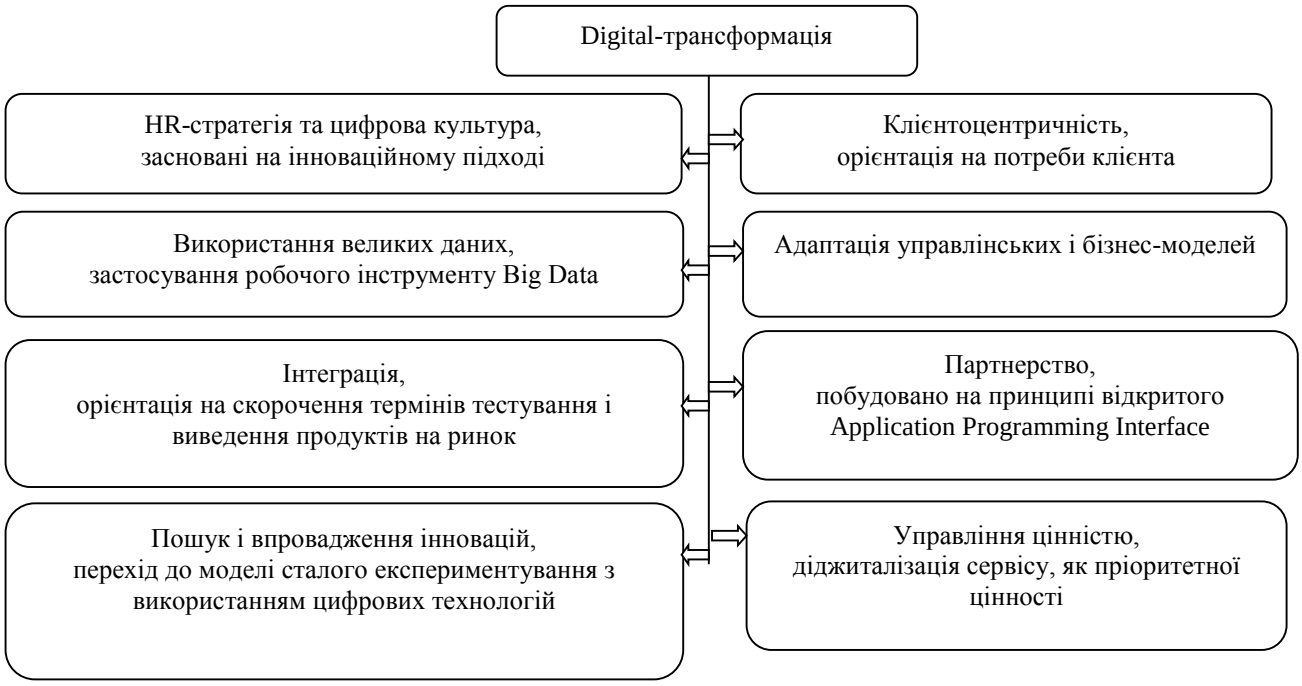

Рис. 1. Основні інструменти digital-трансформації підприємств торгівлі та сфери послуг *(побудовано автором)*

частотою покупки або/та товарів повсякденного попиту (наприклад, “АТБ-маркет”, “Fozzy Group”, “Eva”, “Rozetka” тощо). В сфері охорони здоров’я, активно застосовуються “хмарні” рішення для зберігання Big Data (результати аналізів, знімки), розвивається телемедицина, розробляються нові мобільні додатки, кардинально змінюється система комунікації для

лікарів і пацієнтів. В освіті відбувається переоснащення навчальних закладів, де з'являються нові інструменти передачі інформації та контролю (дистанційні курси, електронні підручники та щоденники, форуми, платформа Zoom тощо). Цифровізація освіти дозволяє реалізовувати методи, які не можуть бути застосовані при контактному навчанні (створення аудіо- та відеоконтенту в навчальних цілях, підготовка спільних проектів тощо). На думку автора, цифрові інструменти покликані не витісняти традиційні, а доповнювати їх, формуючи більш широке мислення. Цифрова трансформація відбувається також у сільському господарстві, будівництві, державному управлінні та інших сферах.

Цифровий бізнес можна побудувати з нуля, а можна змінити вже існуючий. У першому випадку, цифровізація бізнесу пов'язана з ризиком, заснованому на впровадженні нових технологій, вкладенні фінансових коштів, постійному пошуку рішень. У другому випадку цей процес може призвести до глобальних змін, іноді навіть до знищення існуючого бізнесу, але допоможе набути конкурентні переваги. Банк "Bank Lviv Online" – приклад цифрового бізнесу, побудованого з нуля (український Інтернет-банкінг). АТ "Ощадбанк" провело цифрову трансформацію, щоб конкурувати на ринку банківських послуг (мобільні додатки, онлайн-сервіси тощо).

Вважаємо, що сукупність навичок і вмінь менеджера з інновацій або менеджера з управління змінами повинен включати в себе Hard Skills (знання та навички в професійній сфері) і Soft Skills (міжпредметні компетентності). Розробка та реалізація нових бізнес-моделей, вміння працювати з новітніми технологіями (штучний інтелект, робототехніка, AR і VR, блокчейн, Інтернет речей), аналіз даних, володіння сучасними методами управління проєктами (Lean, Six Sigma, Kanban) відносяться до "твердих" навичок, тобто професійних компетентностей [2], які можна перевірити, наприклад, за допомогою тестування. На наш погляд, Soft Skills, будучи міжпредметними компетентностями, потрібні для ефективної реалізації командної роботи, побудови ефективних комунікацій із партнерами, клієнтами. Ці компетентності тісно пов'язані з особистими якостями та включають комунікативні навички, емоційний інтелект, дизайн-мислення (орієнтація на запити користувача при розробці товару), високу стресостійкість, гнучкість і адаптивність.

На нашу думку, цифрова трансформація повинна розпочинатися з верхнього рівня: за розробку цифрової стратегії відповідає не тільки директорат науки та інновацій, але й перша особа підприємства, у яких є навички роботи з цифровими технологіями. В команді, яка здійснює трансформацію, крім технічних експертів, повинен бути experience-дизайнер – фахівець із дизайну клієнтського досвіду. Після того, як команда сформована, слід приймати рішення щодо розробки продукту. Для забезпечення бізнесу необхідною інфраструктурою, тобто набором технологій, які допоможуть у подальшому розвитку, потрібні професіонали в сфері інформаційної безпеки, хмарних технологій, промислових комунікацій і аналітики. Далі відбувається залучення в процес трансформації інших співробітників, здійснюється адаптація до нововведень і розвиток технологічного мислення.

Вважаємо, що цифрова трансформація може стати неефективною як через невірно обрані пріоритети (фінансові результати тощо), так і внаслідок впровадження "технологій задля технологій". Крім того, загальмувати процес трансформації може відсутність компетентних фахівців (неможливість або неефективність навчання), брак інвестицій, недостатня зрілість бізнес-процесів і низький рівень автоматизації.

Отже, сфера торгівлі та надання послуг однією з перших перейшла в онлайн-формат. Готовність споживачів, розвиток інтернет-маркетингу і постійне вдосконалення цифрових технологій і інструментів обумовлюють перспективи подальшої цифрової трансформації в цій сфері як безперервного процесу для підвищення конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. What is Digital Transformation in Retail? URL: https://risnews.com/what-digital-transformation-retail.

2. Fayyaz S. A review on measuring digital trade & e-commerce as new economic statistics products. Better Statistics for Better Lives: Proc. 16 Conf. of IAOS. (Paris, September 19-21, 2018). Paris, 2018. URL: http://www.oecd.org/ iaos2018/programme/IAOS-OECD2018_Fayyaz.pdf.

Перепьолкіна О. О.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

МАКРОПРУДЕНЦІЙНА ПОЛІТИКА НБУ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Фінансові кризи посилили увагу до подолання системної нестабільності як на національному, так і на глобальному світовому рівнях та обумовили пошук нових підходів до раннього виявлення й обмеження впливу системних ризиків на економіку. Для фінансової системи України характерною є висока чутливість до ризиків, що потребує розроблення та запровадження гнучкої й адаптивної макропруденційної політики, оскільки рекомендації міжнародних фінансових організацій і експертів щодо запровадження макропруденційних інструментів у економічно розвинутих країнах не повною мірою можуть бути використані в умовах економіки України.

Макропруденційна політика являє собою сучасний інструментарій для уникнення системних ризиків, оскільки фінансові кризи настають, навіть тоді, коли окремі банки видаються стійкими. Поштовхом для запровадження макропруденційної політики в усьому світі стала глобальна фінансова криза 2008-2009 років. Ключовими орієнтирами для Національного банку в розробці макропруденційної політики є передова міжнародна практика. Він керується досвідом ЄС та рекомендаціями Базельського комітету з банківського нагляду.

Поява макропруденційної політики є результатом дослідження й аналізу історії економічних криз. Світовий досвід продемонстрував, що для забезпечення належного рівня функціонування фінансової системи держави у кризові періоди недостатньою є наявність ефективного нагляду за окремими фінансовими установами, оскільки фінансову систему не можна трактувати як просту суму окремих складових. Стійкість кожного окремого учасника фінансового ринку не є запорукою стійкості та безперебійної роботи фінансового сектору загалом.

Макропруденційна політика не спроможна досягти повного усунення системних ризиків, проте здатна запобігти їх надмірному накопиченню й знизити ймовірність їх настання. Отже, результати емпіричних досліджень підтверджують, що макропруденційна політика дозволяє знизити волатильність ВВП й підвищити стійкість економіки. Проте вона володіє й негативними побічними ефектами, наприклад, таким як тимчасове погіршення доступу до кредитних ресурсів з боку бізнесу та населення. Це може провокувати зниження темпів економічного зростання, що є своєрідною "ціною" стійкості до фінансових криз. Специфіка макропруденційної політики полягає в тому, що відповідні її інструменти необхідно застосовувати вже тоді, коли ризики для фінансової системи не можна характеризувати як значні. Складність полягає у тому, що в період кредитної експансії важко аргументувати учасникам ринку доцільність запровадження обмежень.

Зменшення ризиків фінансової системи Національним банком відбувається шляхом зобов'язання банків до:

- накопичування додаткових запасів капіталу в періоди стрімкого збільшення кредитування;
- обмежування надмірного зростання кредиту в цілому чи його окремих видів;

• володіння достатнім запасом ліквідності на випадок відтоку коштів;

• виконування додаткових вимог, у випадку набуття банком характеристики системно важливого.

Забезпечення фінансової стабільності є однією з головних цілей центральних банків світу, її реалізація є передумовою економічного зростання. Стратегічні цілі макропруденційної політики досягаються через низку проміжних цілей, для досягнення яких регулятори використовують макропруденційний інструментарій. Він являє собою широкий перелік інструментів, які використовуються для попередження виникнення та поширення системних ризиків у фінансовому секторі з метою мінімізації втрат від порушень у наданні фінансових послуг.

Основними принципами проведення макропруденційної політики є: незалежність, прозорість, превентивний підхід, передбачувана (раціональна) гнучкість, координація, пропорційність, уникнення регуляторного арбітражу, врахування національних особливостей.

У складі макропруденційних інструментів виокремлюють інструменти капіталу, ліквідності та інші, зокрема секторальні. До інструментів капіталу належать контрциклічний буфер капіталу, буфер системної важливості, буфер системного ризику, буфер консервації капіталу та коефіцієнт левериджу. До інструментів ліквідності належать коефіцієнт покриття ліквідністю та коефіцієнт чистого стабільного фінансування. До інших макропруденційних інструментів належать встановлення граничного співвідношення розміру кредиту та вартості забезпечення, встановлення граничного співвідношення суми обслуговування боргу та доходу позичальника або загальної суми кредиту та доходу, плани відновлення діяльності та примусової реструктуризації (резолюції), підвищені вимоги до розкриття інформації.

Фінансова стабільність залежить як від банків, так і від небанківських фінустанов. Це обумовлює потребу організувати ефективну взаємодію між НБУ та іншими регуляторами фінансового сектору для реалізації заходів макропруденційної політики. З цією метою в 2015 році указом Президента було створено Раду з фінансової стабільності ключовим завданням якої є виявлення та нівелювання ризиків для фінансової системи. До 1 липня 2020 р. в Україні було три фінансових регулятори: Національний банк, Нацкомісія з цінних паперів та фондового ринку та Нацкомфінпослуг. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг” [1] передбачав так званий “спліт” – ліквідацію Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг та розподіл повноважень з регулювання фінансового ринку між Національним банком та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Зокрема, Національний банк став регулятором страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій, а НКЦПФР регулює недержавні пенсійні фонди та фонди фінансування будівництва. "Спліт" дозволив розширити можливості Національного банку для реалізації мандату із забезпечення фінансової стабільності.

Крім міжвідомчої координації, ефективне макропруденційне регулювання, потребує взаємодії з іншими напрямами політики Національного банку. Макропруденційна політика перетинається з монетарною політикою та банківським (мікропруденційним) наглядом, вони реагують на різні виклики й мають різні цілі, проте повинні взаємодіяти та доповнювати одне одного. Злагоджена робота комітетів з фінансової стабільності, монетарної політики, питань нагляду та регулювання діяльності банків забезпечує координацію макропруденційної, мікропруденційної та монетарної політики.

Процес реалізації макропруденційної політики охоплює чотири етапи: виявлення системних ризиків, вибір та калібрування інструментів, макропруденційне реагування та оцінювання впливу макропруденційної політики.

На етапі виявлення системних ризиків досліджується стан ключових ринків на основі відкритих статистичних даних, а також інформації від підрозділів НБУ, відповідальних за монетарну політику, банківський нагляд, оверсайт платіжних систем, операції на відкритому

ринку. На етапі вибору та калібрування інструментів Національний банк обирає той інструмент макропруденційної політики, що найбільше відповідає виявленому системному ризику, який було виявлено на попередньому етапі. При цьому враховуються такі фактори як масштаб системного ризику, його походження, спосіб дії інструментів, їх вплив на фінансовий цикл, наявність небажаних ефектів їх дії. Потім відбувається їхнє узгодження з іншими видами політики НБУ та калібрування відповідно до масштабу та поширення ризику. На третьому етапі відбувається макропруденційне реагування. НБУ може реагувати на системні ризики шляхом попередження про ризики або шляхом запровадження макропруденційних інструментів. Попередження про ризики учасників фінансового ринку, інших регуляторів, органи влади, громадськість є обов'язковим етапом. У разі, якщо попередження про ризики замало, тоді НБУ використовує макропруденційні інструменти, попередньо проаналізувавши їхні переваги та недоліки. На четвертому етапі відбувається оцінювання впливу макропруденційної політики. НБУ збирає інформацію про результати застосування макропруденційних інструментів та оцінює її для того, щоб розуміти всі ефекти. Після запровадження інструменту Національний банк вивчаєтиме його вплив на фінансову систему, що дозволяє визначити, чи вірно було ідентифіковано ризик, чи досягнуто проміжних цілей, та дає змогу оцінити дієвість макропруденційного інструменту. На основі оцінки окремих інструментів створюється інтегральна оцінка макропруденційної політики.

Згідно з проведеними Національним банком України дослідженнями, сьогодні в Україні існує низка системних ризиків банківського сектору, що будуть відслідковуватися. За необхідності НБУ вдаватиметься до вжиття заходів макропруденційного реагування. Основними такими ризиками є короткий термін фондування банків, значний рівень доларизації банківського сектору, висока частка державного капіталу в банківському секторі, стрімке зростання операцій небанківського фінансового сектору, висока концентрація кредитних ризиків та непрацюючих кредитів.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг" від 12.09.2019 р. №79/IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#n208.

Шалева О. І.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

АНТИКРИЗОВИЙ МЕРЧЕНДАЙЗИНГ: НАПРЯМИ ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Пандемія COVID-19 стала головною причиною однієї з найбільш масштабних економічних криз останнього століття. Після нетривалого ажіотажного попиту на товари першої необхідності роздрібна торгівля (особливо непродовольчими товарами) стикнулася з падінням продажів і рентабельності, а структура мислення споживачів кардинально змінилася, що спричинило активне перетікання потоків покупців в інтернет-середовище. В карантинний період працювали лише вітчизняних 10% офлайн-ритейлерів. Більшість українських компаній заморозила інвестиційні процеси та виробничі ланцюжки. Транскордонні обмеження призвели до збоїв поставок. Через відсутність фінансових резервів високих збитків зазнали 86% ФОПів, які складають значну частину торгового сегменту. Суттєво скоротилися обсяги надходжень до бюджету, а реальний ВВП України в 2020 р. зменшився на 4%. Проте сектори, де карантинні обмеження в подальшому були пом'якшені і які безпосередньо пов'язані зі споживчим попитом, досить швидко відновилися. Так, оптова

та роздрібна торгівля на кінець 2020 р. отримали приріст у 4,9% у порівнянні з роком попереднім, тому сьогодні дуже важливо не втратити зайнятих позицій.

Вважається, що 2/3 рішень про покупку приймаються споживачами безпосередньо в магазині. Навіть якщо покупка планувалася заздалегідь, то 70% покупців вибір на користь певної торгової марки робить, стоячи перед прилавком. Як наслідок, торговельним підприємствам слід максимально активно використовувати інструменти мерчендайзингу, який найчастіше розглядається як розробка та реалізація методів і технічних рішень, спрямованих на удосконалення пропозиції товарів у тому місці, де покупець здійснює покупку.

Дані Міжнародної асоціації реклами у місцях продажів (POPAI) свідчать, що грамотне розміщення у магазині товарних груп та врахування особливостей поведінки покупців, допоможе збільшити продажі у середньому на 10%. Ефективне викладення може забезпечити додаткове зростання доходів на 15%, а прийоми акцентування (колір, освітлення, POS-матеріали) – ще на 25%. Загалом за решти однакових умов товарооборот "модифікованого" магазину може бути у 2-3 рази більшим, ніж в торговому місці, де відповідні заходи не проводяться.

В умовах кризи покупці намагаються економити кошти, довше і прискіпливіше вибирають товари та загалом ретельніше готуються до відвідання магазину. Вони набагато частіше складають список покупок не лише з назвою товару, але й вказанням його кількості та ціни. Тому основною метою мерчендайзингу є вносити різноманіття у заздалегідь заплановані покупки, збільшуючи їх обсяг. Проте якщо раніше завдання, що ставилися перед мерчендайзерами, були досить простими, то зараз на перший план виходить самостійна творча робота. Вчасно запроваджені заходи антикризового мерчендайзингу можуть запобігти не лише скороченню обсягів реалізації, але й подальшому закриттю магазину. Основними його напрямами можуть бути:

– оптимізація асортименту, зокрема виведення товару найменш популярного товару з асортиментної матриці, або проведення переговорів з постачальниками щодо значного зниження цін на нього до повного розпродажу;

– оптимізація торгових площ шляхом розрахунку коефіцієнта рентабельності торговельного підприємства. Для тих відділів і секцій, які не забезпечують достатньої прибутковості, слід скоротити площу, або й об’єднати чи замінити іншими, більш ефективними;

– оптимізація співвідношення торгових площ і площі для зберігання. Максимально оперативно слід зменшити комори й інші приміщення для зберігання товарів за рахунок збільшення площі торгового залу. Забезпечивши скорочення товарних запасів за найменш продаваними категоріями, необхідно також збільшити місткість обладнання. Це дасть змогу збільшити торгову площу на 1/3 або й у 2 рази без капітальної перебудови та перепланування будівлі;

– оптимізація поличного простору: за допомогою матриці БКГ слід за оборотом виділити групу “зірок” і поартикульно позначити місця їх викладки. Потім товари, на які припадають найбільші обсяги товарообороту, розміщуються вздовж проходів і поблизу супутніх товарів для приваблення до них покупців, а на рівень очей чи витягнутої руки та біля центрального проходу викладаються товари з найнижчою оборотністю. Для останніх бажано паралельно застосувати розпродаж зі знижкою ціни;

– представлення відділом мерчендайзингу плану робіт з оптимізації асортименту і площ на півроку з урахуванням вартості робіт і графіків проведення та з обґрунтуванням кожного пункту в контексті оптимізації витрат;

– залучення представників постачальників до мерчендайзингу в торговому залі, що дасть змогу в разі скорочення працівників приділяти увагу викладці та замовленню товарів за всіма категоріями асортименту;

– підтримання достатнього рівня запасів особливо популярних товарів, їх правильне зберігання і контроль термінів придатності.

Крім основних антикризових кроків, які допомагають підтримувати економічну стабільність, в умовах пандемії слід враховувати вимоги безпеки щодо мінімізації ризиків інфікування як покупців, так і працівників торговельного підприємства. Так, однією з наймасштабніших змін в цьому контексті стало суттєве підвищення попиту (за оцінками експертів компанії SKU Marketing, яка забезпечує для виробників і дистриб'юторів комплексний мерчандайзинг в 95% національних мереж України – практично на 40%) на попередньо розфасовані товари, у той час як купівлі вагових за останній рік значно скоротилися і така тенденція, скоріш за все, буде новим стандартом для виробників. Сьогодні для окремих товарних категорій (зокрема для вагових кондитерських виробів і заморожених товарів) відсутність попереднього фасування практично означає відсутність їх в продажу.

Ще одним цікавим явищем в сучасному рітейлі є введення в асортимент товарів з інших продуктових лінійок і категорій. Наприклад, мережа гіпермаркетів "Епіцентр" в період жорсткого карантину ввела в асортимент аптечну продукцію та продукти харчування.

Аналіз споживчого кошика (структури покупки) під час пандемії повинен враховувати сезонність, погодні умови та рівень захворюваності на COVID-19. Це дає змогу забезпечити на рівні торговельного підприємства подальший аналіз ефективності планограм і зонування торгового залу. Для цього може складатися карта холодних і гарячих зон в торговому залі та на планограмі. Обладнання гарячої зони повинно бути в зоні максимальної доступності, а для відповідних товарів доцільно збільшити фейсинг і розмістити їх на основних полицях. Це дасть змогу покупцям максимально швидко вибрати товар і залишити приміщення. Також доцільно переглянути планограми з сезонними товарами (наприклад, товарами для відпочинку), на які знижено попит, та частково замінити їх товарами санітарно-гігієнічного призначення першої необхідності (антисептики, маски, одноразові рукавички), розмістивши ті також на рівні очей і в максимально доступних зонах. У зв'язку зі зниженням купівельної спроможності населення, товари середньої і низької вартості повинні збільшити свою частку в структурі асортименту порівняно з "доковідним" періодом.

Важливе значення має також "антиковідна" комунікація з допомогою POS-матеріалів. Це можуть бути стікери у вхідній зоні з нагадуванням про необхідність носіння масок, дезінфекції рук тощо; стікери чи таблички в торгових залах з інформацією (як текстовою, так і символьною) про періодичність проведення тут дезінфекційних заходів; плазмові екрани, на яких демонструються відеоролики про необхідні заходи безпеки; чітка розмітка на підлозі, що забезпечує дотримання безпечної дистанції.

Шиндировський І. М.
к.е.н., доцент,
Шагерманов М. С.
магістрант
Львівський торговельно-економічний університет

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Практика здійснення підприємницької діяльності в будь-якій її формі включає в себе інноваційний момент. Виробництво або постачання на ринок традиційних товарів, робіт, послуг може здійснюватися з використанням нових елементів або прийомів, пов'язаних із самою організацією виробництва, технічними елементами виробництва або ж змінами якісних характеристик виробленого товару. Інновації можуть бути пов'язані з використанням нової організації управління діяльністю, якістю продукції або впровадження нових методів організації виробництва або нових технологій. Інновації служать специфічним інструментом підприємництва, зосереджують зусилля підприємця на організований пошук новинок, комерційне використання техніко-технологічних нововведень.

Складність і надзвичайно висока рухливість ринкових процесів, поява нових запитів споживачів, масштабні технологічні зрушення, стрімкий розвиток інформаційних мереж, швидке поширення інформації та її доступність висувають нові вимоги до діяльності суб'єктів господарювання, сприяють появі нових, часто несподіваних можливостей для бізнесу, що ґрунтуються на інноваційних баченнях.

В сучасних умовах господарювання все активніше про себе заявляє інноваційне підприємництво як особливий новаторський процес створення чогось нового, процес господарювання, в основі якого лежить постійний пошук нових можливостей, орієнтація на інновації. Воно пов'язане з готовністю підприємця брати на себе ризик щодо здійснення нового проекту або поліпшення існуючого, а також створює при цьому для нього фінансову, моральну і соціальну відповідальність.

У загальному плані інноваційне підприємництво можна визначити як економічний процес, що приводить до створення кращих за своїми властивостями товарів (робіт, послуг) і технологій шляхом практичного використання інновацій (нововведень).

Інноваційне підприємництво ґрунтується на інноваціях, тому результатом такої діяльності може бути або новий товар, або товар з принципово новими характеристиками або властивостями, або нові технології. Воно припускає пошук нових шляхів розвитку суб'єкта господарювання. Здатність підприємницького сектору створювати те, чого ще немає на ринку товарів і послуг, але що потребують споживачі, забезпечує умови їх тривалому існуванню і розвитку.

Конкурентна боротьба між суб'єктами господарювання змушує їх дбати про ефективність своєї діяльності, що можливо лише за умов систематичних нововведень у процес діяльності, що формує вищу споживчу цінність продукції, робіт, послуг і робить їх привабливішими для покупців.

Економічна система розвивається не раптово й одночасно за всіма напрямками, а втягується у нові, більш досконалі виробництва поступово, ланка за ланкою. Першими в цьому процесі виступають інноваційні виробництва, які відкривають шлях іншим підприємцям. Вони продукують нові технології, способи організації і управління виробництвом. Подальше втілення інновацій визначає темпи науково-технічного прогресу, ефективність розвитку економічної системи.

Для інноваційного підприємництва дуже важливе середовище, в якому воно формується і розвивається. А це, перш за все, влада, інфраструктура, інвестори та великий бізнес.

Влада повинна підтримувати підприємців, формувати умови і механізми підтримки інноваційної діяльності, впроваджувати відповідні законодавчі ініціативи.

Інфраструктура, яка включає в себе організації, що сприяють розвитку інноваційного підприємництва (бізнес-інкубатори, технопарки, акселератори, лабораторії тощо), мають допомагати підприємцям особливо на ранніх стадіях розвитку. Вони мають створити таке середовище, в якому молодим підприємцям простіше не робити помилок. Реалізовувати освітні програми, надавати різні види підтримки, грантове фінансування тощо. Участь інноваційного підприємництва в програмах інкубації або акселерації значно підвищує шанси на успіх на ранній стадії.

Інвестори та великий бізнес мають допомогти інноваційному підприємництву перевірити ідеї та протестувати їх, сформувати перший капітал і сприяти зростанню і виходу на ринок.

Інтенсивний розвиток інноваційного підприємництва у розвинутих країнах став досить успішним завдяки індивідуальній ініціативі й успіхові, створенню умов для втілення особистих інтересів підприємця. Забезпечення матеріального достатку, знаходження відповідних форм самовираження уособлює досить сильні стимули до високоефективної праці. Саме тому інноваційне підприємництво в нашій країні необхідно розглядати як важливий інструмент розвитку і трансформації економічної системи до рівня розвинутих економік світу.

Список використаних джерел

1. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.

2. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ. Вінниця, 2008. 397 с.

Шиндировський І. М.
к.е.н., доцент,
Паук О. О.
магістрант,
Абрамчук С. О.
магістрант
Львівський торговельно-економічний університет

ТОРГІВЛЯ АВТОТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОВАДЖЕННЯ

Торгівля автотранспортними засобами згідно класифікації видів економічної діяльності відноситься до розділу 45 “Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт”. Цей розділ включає всі види діяльності, пов’язані з автомобілями й мотоциклами, у т.ч. вантажними автомобілями та колісними тягачами, такі як оптова та роздрібна торгівля новими й уживаними транспортними засобами, ремонт і технічне обслуговування транспортних засобів, а також оптова та роздрібна торгівля деталями та приладдям для автомобілів і мотоциклів (крім виробництва та надання в оренду). Також до цього розділу відносять діяльність посередників, які беруть участь в оптовій або роздрібній торгівлі транспортними засобами, і діяльність з миття, полірування автомобілів тощо.

Механізм провадження торговельної діяльності у сфері оптової та роздрібної торгівлі автомобілями, автобусами, мотоциклами всіх типів, марок і моделей, причепами, напівпричепами та мотоколясками, тракторами, самохідними шасі, самохідними сільськогосподарськими, дорожньо-будівельними і меліоративними машинами, сільськогосподарською технікою, іншими механізмами та транспортними засобами вітчизняного та іноземного виробництва та їх складовими частинами (двигуни, шасі, кузови, рами), що мають ідентифікаційні номери, а також тими транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери, які перебували в користуванні і були зареєстровані в установленому законодавством порядку, регламентується Порядком здійснення оптової та роздрібної торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери.

Суб’єкти господарювання, що здійснюють торговельну діяльність щодо оптової та роздрібної торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, зобов’язані стати на облік у Головному сервісному центрі МВС і Держпродспоживслужбі та вести облік надходження, продажу та передачі транспортних засобів та їх складових частин, що мають ідентифікаційні номери. Облік ведеться в письмовому та електронному вигляді. Суб’єкти господарювання невідкладно вносять інформацію про надходження, передачу, реалізацію транспортних засобів та їх складових частин, що мають ідентифікаційні номери, до електронного реєстру.

Транспортні засоби та їх складові частини, які ввозяться на митну територію України для продажу, підлягають митному оформленню.

Працівники суб’єкта господарювання здійснюють огляд транспортних засобів. Результати огляду транспортного засобу і звіряння ідентифікаційних номерів відображаються в акті огляду реалізованого транспортного засобу.

Господарюючі суб’єкти забезпечують можливість для демонстрації, тестування, зберігання та продажу транспортних засобів (нових і таких, що перебували в користуванні) у власних або орендованих приміщеннях (на майданчиках), а також для проведення передпродажної підготовки та сервісного обслуговування транспортних засобів на станціях технічного обслуговування.

Продаж транспортних засобів, зокрема укладення договорів купівлі-продажу транспортних засобів, здійснюється за місцезнаходженням торговельних приміщень.

Не допускається реалізація нових і таких, що перебували в користуванні, транспортних засобів та їх складових частин із знищеними або підробленими номерами агрегатів, або тих, що не пройшли передпродажної підготовки.

Оформлення договорів купівлі-продажу транспортних засобів може проводитися в територіальному органі з надання сервісних послуг МВС.

Під час продажу транспортних засобів, що перебувають (перебували) на обліку в уповноваженому органі МВС або Держпродспоживслужбі, покупцеві територіальним органом з надання сервісних послуг МВС видається свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу (технічний паспорт) або Держпродспоживслужбою – свідоцтво про реєстрацію машини з відміткою про зняття машин (тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської техніки, інших механізмів) з обліку чи акт технічного стану.

У разі зняття з обліку транспортного засобу покупцеві видається свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу (технічний паспорт) та копія реєстраційної картки, що додається до свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу на пластиковій основі.

Список використаних джерел

1. Класифікація видів економічної діяльності: ДК 009:2010 в редакції від 24.02.2020. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: www.zakon4.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10.

2. Про затвердження Порядку здійснення оптової та роздрібної торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери. Постанова Кабінету міністрів України № 1200-2009-п. Редакція від 14.01.2020. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2009-%D0%BF#Text.

Зав'ялова О. Р
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИБОРУ

Теорія суспільного вибору аналізує, як уряди поводяться у реальних ситуаціях. У складній сучасній економіці урядовідії можуть сприяти приросту реального доходу суспільства.

Одним з основних прикладів ринкової невдачі, що вимагає колективного підходу є побічні наслідки діяльності.

Зовнішні, або побічні, наслідки виникають в тому випадку, коли виробництво або споживання завдають негативних втрат або дають вигоду іншим; тобто втрати або вигоди накладаються на інших, хоча й не оплачуються тими, хто накладає або отримує їх. Побічний ефект – це вплив поведінки одних економічних агентів на стан справ або добробуту інших. Цей вплив не відображається у грошових або ринкових операціях.

Є багато форм побічних наслідків. Прикладом негативних наслідків є забруднення деяким підприємством оточуючого середовища, що призводить до загибелі багатьох видів флори і фауни.

Позитивний побічний наслідок – це озеленення приватними підприємцями вулиць, оформлення дитячих і спортивних майданчиків.

Окремі побічні наслідки мають високу проникність, інші впливають неглибоко.

У випадку, коли економічна діяльність спричиняє побічні наслідки, потрібні виважені і розсудливі рішення уряду, які враховують довгострокові інтереси нації. Для пояснення концепції побічного впливу розглянемо приклад з суспільними товарами.

Суспільний – це такий товар, що його можна легко забезпечити всім як і окремій особі.

Суспільні товари – це такі, вигоди від яких поширюється на все суспільство, незалежно від бажання окремих індивідів купувати цей товар.

Індивідуальні (приватні) товари, навпаки, є такими, що їх можна поділити і дати окремим різним індивідам без зовнішніх вигід або витрат для інших. Приватні товари ефективно розподіляються на ринках, а ефективне забезпечення суспільними товарами вимагає урядових дій.

Найважливіші позитивні побічні наслідки пов'язані з науковими відкриттями, винаходами, які дають вигоду у багато разів більшу для споживачів (персональні комп'ютери, надпровідність). Негативні побічні наслідки – це парниковий ефект, кислотні дощі, наявність радіоактивного фону в наслідок випробувань атомної зброї в атмосфері.

Ефективне виробництво суспільних товарів ринковий механізм не забезпечує. Тому оборона, наукові дослідження і контроль за забрудненням навколишнього середовища – це законний і обов'язок уряду.

Нерегульована ринкова економіка надмірно забруднює навколишнє середовище. Неконтрольовані урядом фірми допускають такий рівень побічних наслідків, при якому граничні приватні втрати дорівнюють граничним приватним затратам на зменшення цих наслідків. Ефективний захист навколишнього середовища вимагає, щоб граничні соціальні збитки дорівнювали граничним соціальним затратам на зменшення забруднення довкілля.

Є багато способів, за допомогою яких уряди можуть усувати або коригувати зниження ефективності, що виникає з побічних наслідків. Децентралізація прийняття рішень (переговори зобов'язуючі правила), урядово-примусові методи (норми викидів, податки). Багато економістів вважає, що широке застосування ринкових елементів у системі регулювання підвищує ефективність цих систем.

Антонюк А. Ю.
аспірант,
Ковтун О. І.
к.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЯ ЯК ЗАСІБ МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДПРИЄМСТВА

Ключовою динамічною оціночною характеристикою сучасного підприємства і чинником який визначає модель його поведінки є його конкурентоспроможність. Вона, з одного боку, визначає здатність підприємства вести успішну конкурентну боротьбу певний (бажано тривалий) період часу, а з другого, обумовлює модель його економічної поведінки в умовах, які постійно змінюються. Це зумовлено тим, що зі змінами у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства змінюються також і ключові фактори успіху в бізнесі, як виступають критеріями для розробки заходів, спрямованих на отримання конкурентних переваг у галузі, тобто за якими визначають як власне конкурентоспроможність підприємства в бізнесі (її рівень), так і щодо її забезпечення (становлення, підтримки і розвитку), а відтак і загальна модель економічної поведінки підприємства.

У свою чергу для формування, становлення, розвитку та підтримки конкурентоспроможності підприємства та моделі його економічної поведінки необхідний відповідний управлінсько-господарський механізм забезпечення.

Очевидно, що цей механізм має охоплювати принципи і чинники (як прямої, так і непрямої дії), методи і форми, засоби/інструменти та певні типові заходи формування, досягнення та підтримки необхідного рівня конкурентоспроможності підприємства, принципи, чинники, методи і засоби її розвитку у напрямі бажаних рівнів.

Оскільки, конкурентоспроможність не є одномоментною статичною характеристикою підприємства, а навпаки, визначає його здатність успішно вести бізнес упродовж певного (бажано тривалого) періоду часу в змінних, динамічних умовах (відтак її можна кваліфікувати як *конкурентостійкість* – потенційну можливість щодо випуску конкурентоспроможної продукції і, відтак, стабільність становища підприємства на ринку в часі відносно його конкурентів. Таким чином *конкурентостійкість* є динамічним виразом конкурентоспроможності підприємства, тобто відображає його здатність упродовж тривалого періоду часу свого функціонування підтримувати необхідний рівень конкурентоспроможності), то й основним засобом її забезпечення, а відтак і засобом відображення моделі економічної поведінки підприємства має бути його *стратегія,* яку ми трактуємо *як логіку* довгострокової, пролонгованої в часі *бізнесової поведінки* підприємства в динамічному ринковому середовищі. Йдеться про поведінку, спрямовану на забезпечення його конкурентоспроможності на тривалий період і, на цій основі, на його довготривалу і насамперед майбутню прибутковість. Логіка цієї поведінки відображається, ідентифікується, тобто прослідковується в інвестиціях, а саме: рівні інвестицій за ключовими (насамперед, але не виключно) компетенціями підприємства в бізнесі.

Отже, з метою довгострокового забезпечення конкурентоспроможності підприємству необхідно розробляти і дотримуватися *певної стратегії*, яка є логічною основою механізму створення і реалізації довготривалих конкурентних переваг підприємства. Ця стратегія *як інструмент* є логічною моделлю, *як процес* − фактично формує логіку, а *як мета (результат)* – є власне певною логікою поведінки підприємства, що визначає і вказує, як певний поведінковий "патерн", напрями інвестицій.

При цьому інструментами забезпечення конкурентоспроможності підприємства є як корпоративна стратегія (стратегія господарського портфеля), так і стратегії портфеля продукції (бізнесу) з його різноманітними техніко-економічними характеристиками, а також

функціональні субстратегії їх забезпечення (стратегії бізнес-процесів) – маркетингу, виробництва, системи розподілу, досліджень та розробок (НДДКР), фінансів, кадрів, системи загального управління тощо.

У цьому контексті ітеративний алгоритм механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства та формування моделі його економічної поведінки має такий вигляд: визначення фактичної конкурентоспроможності підприємства (оцінювання конкурентоспроможності) → аналіз конкурентного середовища підприємства → узагальнення інформації про підприємство і його середовище (проведення SWOT-аналізу та визначення його сильних та слабких сторін і можливостей та загроз) → формулювання відповідної стратегії, як логічної моделі економічної поведінки, спрямованої на забезпечення довгострокової конкурентоспроможності підприємства → моделювання сценаріїв імовірних подій → оцінювання конкурентоспроможності підприємства за певного розвитку подій та обраної стратегії → реалізація обраної стратегії, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності .

А оскільки сукупність методів конкуренції та ведення бізнесу, які обирає менеджмент підприємства для досягнення довгострокових цілей, зокрема конкурентних переваг на певних ГРС та забезпечення на цій основі майбутньої прибутковості підприємства, власне і *є його стратегією*, тому ми й ідентифікуємо стратегію з *моделлю його економічної поведінки*.

Серед конкретних заходів, які визначають модель економічної поведінки з позицій забезпечення конкурентоспроможності підприємства і визначають конкретні стратегічні рішення можна виділити, як приклади, продаж за дешевшими цінами, ніж конкуренти, виробництво високоякісної продукції, організація бездоганного обслуговування клієнтів, освоєння сучасної технології, забезпечення розробки і впровадження нових продуктів у більш стислі терміни, ніж конкуренти, забезпечення клієнтам більш високих споживчих цінностей продукту за ті ж самі гроші, постійного відслідковування розвитку смаків клієнтів у цілому і їх окремих груп, зайняття вигідного природно-географічного розташування, створення впізнаваної торговельної марки та формування високої репутації, розвиток власної торговельної мережі, вертикальна інтеграція (вперед чи назад), формування власної клієнтської бази, перехід до електронної комерції, зміна бізнес-моделі та інші інновації. Загалом існує безліч конкретних способів, у т. ч. і насамперед інноваційних, отримання конкурентних переваг на основі обмеженої кількості *базових (типових) конкурентних стратегій*: мінімізації витрат, диференціації, оптимізації витрат та інноваційної цінності (або, як її ще називають, випередження), – враховуючи при цьому масштаби конкуренції, мету підприємства та конкурентну перевагу, яку воно намагатиметься досягти (отримати).

Стратегія як засіб моделювання економічної поведінки та забезпечення конкурентоспроможності підприємства дозволяє:

– діагностувати рівень стабільності конкурентного середовища;

– вибудовувати діяльність на стратегічних конкурентних засадах із урахуванням змін конкурентного середовища;

– підвищувати здатність адаптації до змін у конкурентному середовищі, діагностувати конкурентоспроможність як загалом. так і за окремими її напрямами і складовими;

– переглядати бізнес-портфель (за допомогою матричних інструментів стратегічного аналізу) тощо.

Список використаних джерел

1. *Минцберг Г., Апьстрэнд Б., Лэмпел Дж. Школы стратегий. М.: Книга по Требованию, 2017. 330 с.*
2. *Стратегии, которые работают; Штерн К., Сток-мл. Дж., Хендерсон Брюс Д. и др.. М. : Издательство "Манн, Иванов и Фербер", 2005. 497 с.*
3. *Chandler A. D.Jr. Strategy and Structura. M.I.T. Press, Cambrige, Mass., 1962.*

Годунько Р. Б.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ АДАПТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ ЗА ТЕОРІЄЮ БІОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ

Сучасні умови пандемії коронавірусної інфекції загострили проблему адаптації підприємств торгівлі задля збереження їх конкурентоспроможності та життєздатності на споживчому ринку. При цьому адаптацію слід розглядати як неперервний процес пристосування підприємства до умов зовнішнього середовища задля підтримання на достатньому рівні стану та ефективності його діяльності відповідно до обраної стратегії.

Наголосимо на зв'язку процесу адаптації підприємства та його розвитку. Н. Балацька розглядає розвиток підприємства як "...процес іманентної здатності підприємства до здійснення конструктивних змін ціннісної пропозиції, що ведуть до появи нової якості системи, орієнтованої на підтримку існуючих та генерування нових конкурентних переваг" [1, с. 9], зазначаючи дві моделі такого розвитку – адаптаційну та біфуркаційну. Розуміючи під моделлю розвитку підприємства у сфері товарного обігу спосіб ведення торговельної діяльності та систему заходів, здійснюваних задля підвищення конкурентоспроможності, збільшення чисельності покупців та рівня їх лояльності до підприємства, для багатьох торговельних підприємств правильний вибір адаптаційної моделі означає виживання у непростих умовах трансформації бізнес-процесів, господарських зв'язків, поведінки споживачів та їхнього попиту.

В залежності від сформованості адаптаційного потенціалу підприємств торгівлі та спроможності топ-менеджменту мобілізувати його за певних умов одні підприємства знаходять шляхи збереження та розвитку господарської діяльності, а інші – згортають її, не зумівши внести відповідні зміни у свою діяльність та, особливо, управління нею. В першому випадку виявляються невикористані резерви, управлінські можливості, модернізуються бізнес-процеси на основі використання інформаційних технологій та цифровізації, виникає нове бачення можливостей та перспектив розвитку торговельної діяльності.

Останнім часом науковці (В. Вольтерра, В. Гриньова, Б. О. Далайін, С. Мошаров, О. Циганова та ін.), підтримуючи еволюційну теорію, звертають увагу на подібність економічної системи підприємства та біологічних систем, які також переживають різні стадії життєвого циклу, ведуть боротьбу за виживання та намагаються пристосуватися до змінюваних умов середовища. О. Циганова зауважує, що "з позиції нової економічної парадигми – біономіки – підприємства розглядаються як живі організми, які розвиваються за законами еволюції" [2, с. 156], тобто еволюціонують, борючись за своє виживання в середовищі підприємств-конкурентів, які діють на одній території та обслуговують практично однакові контингенти покупців.

За теорією біологічних систем виживають в процесі такої еволюції більш пристосовані підприємства, які активно шукали шляхи адаптації та формували адаптаційну модель, використовуючи свій адаптаційний потенціал та виокремлюючи специфічні ресурси, на яких базували адаптаційні заходи. Сучасні умови пандемії коронавірусної інфекції змусили підприємства торгівлі застосовувати агресивні адаптаційні моделі розвитку бізнес-процесів та формувати нові інструменти як конкурентної боротьби, так і ведення торговельної діяльності взагалі.

Список використаних джерел

1. Балацька Н. Ю. Методологія ціннісно-орієнтованого управління розвитком підприємств ресторанного бізнесу : автореф. дис. ... доктора екон. наук : спец. 08.00.04; Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі. Харків, 2021. 37 с.

2. *Циганова О. С. Адаптивне управління підприємством: біономічний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 15, част. 2. С. 152-157.*

Камарчук І. М.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ ОЦІНЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах господарювання одним з найважливіших напрямів держави є підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств. А як відомо, внутрішні ресурси підприємства (матеріальні, фінансові, трудові) суттєвіше впливають на його стан ніж зовнішні. А серед внутрішніх чинників, особливу увагу слід приділити трудовим ресурсам, оскільки саме вони є одним з основних чинників, що визначають рівень конкурентоспроможності підприємства. В кризових умовах, особливо актуальною стає проблема підвищення конкурентоспроможності персоналу, оскільки саме він є одним з основних чинників, який забезпечує ефективне використання всіх ресурсів, які є у розпорядженні підприємства. Безперечно, за зазначених умов зростає роль та значення внеску кожного працівника в досягненні цілей підприємства, а одним з головних завдань кожного суб'єкта господарювання стає пошук ефективних способів управління персоналом, що забезпечується ефективністю застосування методики оцінки його особистісних якостей, результатів діяльності та конкурентоспроможності.

Огляд економічної літератури показав, що під конкурентоспроможністю трудового потенціалу слід розуміти здатність робітників до індивідуальних досягнень в праці, які призводять до підвищення ефективності роботи підприємства. Конкурентоспроможність трудового потенціалу визначається якістю робочої сили, яка відповідає ринковим потребам [1, с. 315-322]. Визначення конкурентних переваг відбувається на основі системи показників: основних та допоміжних. Основні – зв'язані з соціально-демографічними, психофізичними та мотиваційними особливостями робочої сили, а також визначають рівень знань, умінь, повноважень працівника. Допоміжні – які відбивають побажання роботодавців в персоналі та якості праці, тобто показники які обумовлюють можливості забезпечення дохідності праці, сприймання нової інформації, отримання професійних знань, самоінвестування в людський потенціал, тощо. Показники,які характеризують ефективність управлінської діяльності, недостатньо відображають специфіку та зміст управлінської діяльності в умовах ринку. Більшість з них не мають практичного застосування через складність розрахунків і відсутність конкретних чисельних вимірників.

На етапі підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу варто використовувати систему показників на основі виділення таких складових: кваліфікаційно-професійної, практично-орієнтованої, соціально-психологічної та особистої (рис. 1) [2, с. 105-110; 3, с. 71-79].

Так, *кваліфікаційно-професійну* складову конкурентоспроможності трудового потенціалу характеризують такі показники, як: освіта, професіоналізм, стаж керівної роботи, компетентність. Оновлення підприємства, інноваційна діяльність потребують від персоналу здатності швидко освоювати нові знання, мати певну компетентність при вирішенні різних питань.

До *практично-орієнтованої* складової конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства віднесено здатність самостійно вирішувати проблеми, вміння своєчасно і якісно приймати рішення, здатність забезпечити контроль над виконанням рішення, вміння залагоджувати конфліктні ситуації.

Соціально-психологічну складову конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства характеризують такі показники, як: здатність до конструктивної комунікабельності, вміння працювати з керівниками різних посадових рівнів, уміння прислухатися до критики, бути самокритичним, відповідальність за доручену справу, чуйне й

уважне ставлення до людей, вміння створювати корпоративний колектив.

Рис. 1. Обґрунтування складових підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства

Особиста складова конкурентоспроможності трудового потенціалу підприємства визначається такими показниками, як: стан здоров'я, вік, сімейний стан, врівноваженість, відповідальність, діловитість, дисциплінованість, порядність. Саме здоров'я є важливою умовою ефективності трудової діяльності. Професійна діяльність характеризується постійною емоційною та нервово-психічною напругою, яка зумовлена як змістом праці, так і специфічними обставинами, у яких вона відбувається.

Відповідно, саме за такими складовими варто формувати та реалізовувати напрями і інструменти (заходи), що передбачатимуть забезпечення конкурентоспроможності трудового потенціалу і загалом підприємства. При цьому, таку сукупність складових можна й розширити, зокрема окремі об'єднати, розділити на частини чи добавити інші складові.

Список використаних джерел

1. Гринкевич С. С., Лупак Р. Л. Взаємозв'язок забезпечення конкурентоспроможності і відтворення трудового потенціалу підприємства. Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. пр. Київ. 2016. № 1(11). С. 315-322.

2. Качмарик Я. Д., Лупак Р. Л. Система рішень процесу відтворення трудового потенціалу корпоративних систем. Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні. 2005. Спец. вип. 15 (Ч. 1). С. 105-110.

3. Семак Б. Б., Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Напрями формування інтелектуально-кадрового забезпечення підприємств роздрібної торгівлі. Економічний дискурс. 2016. Вип. 2. С. 71-79.

Лозовий Т. І.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Успішне функціонування підприємств в умовах конкуренції залежить від результативності їхньої інноваційної діяльності. Інноваційну діяльність підприємства необхідно розглядати як складну динамічну стохастичну систему, що складається з різних за своєю природою процесів та включає: інноваційний процес (НДДКР або пошук відповідних нововведень; кількісні, якісні та структурні перетворення); процеси організаційно-економічного, інвестиційного та соціокультурного забезпечення нововведень.

Останнім часом в Україні з'являються урядові програми, у яких декларується перехід економіки на інноваційний шлях розвитку, державна підтримка інноваційної діяльності; розглядається проект інноваційного кодексу України; обговорюється створення Національної венчурної компанії. Попри те, що і Український уряд, і науковці сходяться на думці, що інноваційний процес знаходиться в незадовільному стані, суттєвих зрушень у цій сфері вже протягом багатьох років не відбувається [2].

До проблем тенденцій розвитку інноваційних процесів в Україні можна віднести:

– відсутність науково-методологічної бази формування інноваційної системи;

– відсутність системності у здійснюваних державою заходах щодо реалізації інноваційного потенціалу національної економіки;

– державне управління інноваційною діяльністю здійснюється без чітко сформульованої стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, послідовної невиваженої зовнішньої та внутрішньої економічної політики;

– відсутність дієвої системи пріоритетів розвитку науково-технологічної сфери;

– неготовність апарату державного управління до предметної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток економіки;

– державне управління інноваційною діяльністю забезпечується за галузевим принципом;

– недостатність фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок, що відбивається на показниках експорту вітчизняної інноваційної продукції та низької привабливості інноваційної сфери нашої країни для вітчизняних та іноземних інвесторів;

– недовершеність нормативно-правової системи регулювання й стимулювання інноваційної діяльності;

– використання базового законодавства з інновацій стримується вкрай недостатньою інфраструктурою, нерозвиненістю системи захисту інтелектуальної власності;

– повільне формування в Україні сучасного й масштабного ринку інноваційної продукції [1].

На нашу думку, шляхами розв'язання та вирішення зазначених проблем може стати:

– удосконалення нормативно-правової бази для забезпечення розвитку інноваційної системи України;

– необхідність системного й послідовного впровадження функціональних принципів державного управління інноваційною діяльністю;

– органічне включення всіх окремих елементів інноваційного розвитку в єдину активно й цілеспрямовано функціонуючу національну інноваційну систему, що можливо лише за умови дії потужних системо утворюючих чинників.

Ми вважаємо, що такими чинниками могли б стати загальнодержавні пріоритети інноваційної політики за умови їх усвідомлення на всіх рівнях як основного засобу реалізації загальнонаціональної ідеї, досягнення єдиної і спільної для всіх мети, а саме:

– створення високоефективної системи телекомунікацій, запровадження новітніх методів передачі та обробки інформації в усіх сферах людської діяльності, забезпечення якнайшвидшої інтеграції України в світовий інформаційний простір;

– формування загальнодержавної системи автоматизованого пошуку, збору, накопичення, аналітичної обробки, систематизації, консолідації, зберігання, розповсюдження й надання інформації в сфері науково-технологічного та інноваційного розвитку, єдиної системи обліку електронних інформаційних ресурсів держави;

– забезпечення через систему інформаційних ресурсів широкомасштабного використання існуючого науково-технічного доробку (зокрема, баз даних НДДКР) щодо його інноваційного впровадження та підвищення рівня науково-технічного потенціалу у сфері інноваційної діяльності;

– перегляд підходів до програмно-цільового планування та фінансування інноваційного процесу, важливою особливістю якого на цей час є проблемна орієнтованість більшості програм на комерціалізацію технологій;

– прискорене використання або впровадження нововведень;

– сприяння організаційно-фінансової інфраструктури інноваційній діяльності із забезпечення злагодженої дії ланцюжка: “наука – технологія – виробництво – ринок”.

Отже, до організаційно-фінансового аспекту також слід віднести “бюджет інноваційного розвитку”, який має надаватися підприємствам для проведення інноваційного оновлення виробництва через встановлення нормативів прискореної амортизації, пільгового оподаткування, надання “податкових канікул”, інвестиційного кредиту, установлення спеціального правового режиму пільгового оподаткування інноваційної продукції, виготовленої за інноваційними проектами, які мають державну підтримку та зареєстровані в установленому порядку. Досягти цього без використання індустрії венчурного бізнесу, тобто без створення приватних інвестиційних компаній, діяльність яких підтримується державними й суспільними фондами, є вкрай ускладненим.

Список використаних джерел

1. Семернікова І. Мєшкова-Кравченко Н. Економіка підприємства: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-плюс, 2003. 311 с.

2. Харів П. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів: монографія. Тернопільська акад. народного госп. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 323 с.

3. Комлик М. О. Інноваційний розвиток – потреба та реальність. Наукові вісті НТУУ “КПІ”. 2003. №3 (29). С. 12.

Міщук А. І.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ЦІНОВА ТА АСОРТИМЕНТНА ПОЛІТИКА ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК ВАЖЕЛІ ЙОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Вирішення завдань по веденню ефективної діяльності потребує від торговельного підприємства моніторингу стратегії своєї діяльності на обраному ринку та активізації таких важелів інноваційного розвитку, як цінова та асортиментна політика.

Торговельне підприємство самостійно встановлює рівень цін на основі ринкової кон’юнктури, визначати їх верхню та нижню межі. При цьому цінова політика є не тільки однією з головних складових системи управління прибутками торговельного підприємства, але й найважливішим механізмом, що забезпечує більшість пріоритетів його економічного розвитку. Вона суттєво впливає на обсяги господарської діяльності торговельного підприємства та його фінансовий стан, формування позитивного іміджу у споживачів.

Цінова політика визначається метою діяльності підприємства. Вона передбачає встановлення цін на товари та зміну їх в залежності від ситуації на ринку, закріплення за підприємством певної ніші ринку, отримання цільового прибутку, пристосування до дій конкурентів. Основними підходами до вибору цінової політики є:

– забезпечення виживання, за якого враховується фактичний стан підприємства та його місце на споживчому ринку. Такий підхід характерний для підприємств, які свідомо занижують ціни для збереження ринкової ніші;

– максимізація прибутку, за якої короткочасні завдання підприємства є важливішими від довгострокові і ціна забезпечує значний прибуток.

Не менш важливим для підприємства є формування асортиментної політики, яка забезпечувала б умови для прибуткової діяльності підприємства. Асортиментна політика є центральним елементом комерційної стратегії підприємства на товарному ринку. Головною її метою в сучасних умовах господарювання є визначення набору товарів, які найкраще відповідають сегменту ринку, що обслуговується. При цьому особливої уваги потребують товари-новинки, які є результатом швидкого розвитку науково-технічного прогресу, незнайомі широкому споживачу, але можуть миттєво витіснити з ринку існуючі товари-замінники і переключити на себе потенційний попит.

Підбір та планування асортименту товарів базується на таких принципах:

– відповідність структурі попиту споживачів району діяльності підприємства;

– комплексність задоволення попиту споживачів в межах обраної ніші – сегмента споживчого ринку;

– забезпечення необхідної широти, глибини та сталості асортименту;

– забезпечення умов для отримання цільового розміру прибутку.

В процесі формування асортиментної політики торговельного підприємства можна виділити такі етапи, як: сегментація ринку і вибір цільових ринкових сегментів; вивчення вимог споживачів до товарів, упакування, методів продажу, сервісу; визначення набору товарних груп, які найкраще відповідають вимогам споживачів та забезпечують економічну ефективність діяльності підприємства; вибір найбільш ефективного методу формування асортименту з урахуванням сучасних принципів; визначення оптимального співвідношення набору товарів, що є на різних стадіях своїх життєвих циклів; розробка стратегії реалізації товарів.

Активна імплементація розробленої асортиментної політики супроводжується задоволенням попиту конкретних груп споживачів, гнучким реагуванням на вимоги ринку, забезпеченням фінансової стійкості підприємства. Добре продумана асортиментна політика є свого роду гарантом не тільки побудови оптимальної асортиментної моделі торговельного підприємства, але й збереження конкурентних позицій на ринку, формування іміджу підприємства. Асортиментна політика розробляється на перспективу (3-5 років) і у своїй основі протягом визначеного часу, як правило, залишається незмінною. Вона може змінюватись тільки в разі виникнення серйозних змін на ринку.

Важливим індикатором асортиментної політики підприємства виступає частота оновлення асортименту. Це вимагає вирішення проблеми вибору товарної номенклатури та її оптимізації. Систематичне розширення асортименту може відбуватись двома шляхами: за рахунок власне розширення і за рахунок оновлення: розширення товарної номенклатури за рахунок включення в неї нових асортиментних груп товарів; розширення вже існуючих товарних груп; збільшення кількості варіантів кожного з наявних товарів; цілеспрямоване домагання більшої (меншої) гармонійності товарів різних асортиментних груп.

Специфікою торговельного підприємства є взаємозв’язок асортиментної та цінової політики, оскільки в його поточній діяльності поєднуються “ціновий ризик та постійна невизначеність ринкової ситуації по різних товарних групах, з якими працює конкретне підприємство” [1]. Дослідники зауважують, що “у 2020 році великі супермаркети спробували забезпечити наявність у торгових залах товарів усіх цінових категорій, розпочинаючи від

товарів із низових цінових сегментів" [2], користаючись карантинними закриттями продуктових ринків, внаслідок чого привабили значну частину лояльних покупців продуктових ринків. Це підтверджує необхідність комплексного узгодження цінової та асортиментної політики підприємств торгівлі, особливо, в кризових та непередбачуваних умовах.

Таким чином, формування оптимальної цінової та асортиментної політики покликане створити умови для отримання підприємством необхідного прибутку і є важливою засадою підтримки конкурентоздатності підприємства та його інноваційного розвитку на певному сегменті споживчого ринку.

Список використаних джерел

1. *Мишко О., Камінська І. Формування цінової політики торговельних підприємств в сучасних умовах. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 23. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/168/161.*
2. *Кривешко О. В., Кундицька Г. С. Управління асортиментно-ціновою політикою роздрібної торгівлі в кризових умовах. Ефективна економіка. 2021. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8744.*

Новічков А. А.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

"ЛЕБЕДИНА" ЕКОНОМІКА НАСІМА ТАЛЕБА У КОНТЕКСТІ ІДЕАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ: ПРИГАДУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ТА ПРОРОЦТВО МИНУЛОГО

"Лебеді" бувають "чорні" і "білі". "Чорний лебідь" стосується ситуації розгортання непередбачуваної малоймовірної події з серйозними наслідками. Передбачуваність фатального можлива лише через ретроспективну логіку бачення подій, які стали доконаним фактом. Тобто, уникнути помилки можна лише теоретично. Факт є констатацією стану буття, але, водночас, слугує матеріалом моделювання ймовірнісних ситуацій, де принцип ефективності можливого випливає з альтернативного оцінювання. Так виникає когнітивна ілюзія управління майбутнім за умови, що знання минулого висвітлило каузальність факту, ілюзія кількісного застосування ймовірності завдяки видимим минулим причинам усередненої інтенсивності, які завжди дають визначений, однозначно передбачений результат без Фортуни і Немезиди. Це і є мейнстрімівський економічний наратив – раціональний вибір, який стосується майбутнього, на основі абсолютної поінформованості причинності фактів теперішнього – цілковитої каузальної прозорості минулого. При цьому ігнорується, що когнітивний апарат оперує вибірковою інформацією – жодна людина в найдрібніших деталях не може відтворити навіть своє найближче минуле, пам'ять схоплює окремі локальні події вражаючого впливу. Так бентамівськими "руками розуму" програмується передбачувана максимізація корисності в умовах майбутнього як минулого, тобто досвіду набутих ідентифікацій явищ живої дійсності як об'єктів механічного агрегату, де оцінка інтенсивності потоку енергії в обидвох напрямках часу релевантна. Це світ псевдопророків, які віщують заклинаннями математичних формул як їх попередники – іменами демонічних сутностей. Але суть одна – хіліастична визначеність Вічного Становлення, де воля людини уподібнена до програми машини, а отже людина і машина – релевантно взаємозамінні у передбачуваному творенні майбутнього згідно уяви латентного деміурга – Великого Архітектора утилітарного комфорту механізовано впорядкованих стихій природи.

Когнітивний досвід, вміщений в контекст часу, набуває формули: реалізація синтезу буття на основі пізнання проявлених відмінностей через аналіз та осягнення смислових структур через інтерпретацію. От лише потік життя – невідворотно зближуване майбутнє,

яке в миті теперішнього безслідно і безповоротно вмирає у минулому – нічого не знає і знати не хоче про інтелектуально-спекулятивну визначеність цілеспрямованих зусиль людської волі, яка увірувала в науковий універсалізм вибіркового оцінювання найбільш вражаючих уяву феноменів статистично упорядкованого світу ходячих калькуляторів чуттєвих насолод, які називають себе людьми.

Отже, для мейнстрімівця майбутнє завжди арифметично передбачуване, і на виході "кінця історії" – завжди переможець, який вмістив душу в гаманець, а світ – у шлунок. Але ймовірність має не лише кількісний, а й якісний характер, що найтяжче, практично немислимо збагнути неофітові мейнстрімної ментальності. Існує семантичний всесвіт – спресовані сенси можливих світів, які становлять чисту потенціальність усіх можливих станів буття – Субстанцію. Визначеність – це не середньостатистичний показник можливого у переліку альтернатив, а воля Сущого у бутті творіння як доля. Але хто знає волю Сущого? Тоді визначеність і невизначеність – два види когнітивно обґрунтованої ілюзії. Є Воля до Життя Світу – Дух Животворящий, і є Ідеал Абсолютної Досконалості Живого – Логос Істини. Визначеність – це не альтернативно усереднена можливість чогось, а усунена внутрішня суперечність волі до ідеального як безальтернативної цінності абсолютного добра, що осягається вірою.

Логос перебуває Напочатку Всього, але Субстанція – матеріальна першооснова, перетворений у Лоно Пракриті присутністю Пуруші (індивідуалізованого Атмана) Хаос Безодні Небуття – народжує лише одне: унікальне, універсальне, безальтернативне, абсолютно ціннісне, актуально існуюче у просторі і часі, персоніфіковане буття творіння – краплину роси, що увібрала океан, мить часу, крізь яку проглядає Лик Вічності, образ Творця у творінні, що воліє Істину для актуалізації добра у потоці часу.

"Білий лебідь" пов'язаний з поняттям ергодичності – акаузальної рекурентності довгих хвиль вибіркових траєкторій циклу історичного еона. Властивості надтривалої хвилі вибіркової траєкторії мають аналоги усереднених властивостей коротших траєкторій циклу, слугуючи для них атрактивними началами. Н. Талеб пояснює дію цього закону на прикладі того, що успішний йолоп може виграти мільйон у лотерею у локально флуктуючій модифікації – теперішньому етапі життя – але протягом довгої траєкторії невпинно і невідворотно наближатиметься до свого природного стану – ідіота-невдахи. Посмішка Фортуни – це мить ілюзії чуттєвої насолоди перед невідворотною відплатою Немезиди – страждання. Існує лише довгострокова ймовірність, наприклад невідворотність фатального кінця життя у смерті. Але чи існує довгострокова ймовірність тривалої посмішки Фортуни у надтривалому діапазоні історичного еона – онтологічне безсмертя? І якщо ця надтривала властивість – безсмертя – аналогічна усередненим властивостям коротших траєкторій циклу: соціокультурної динаміки щодо цивілізаційних домінант чи патерна влади щодо соціокультурної динаміки, то й коротка хвиля циклу несе онтологічний сенс усвідомленої екзистенції – пізнання Істини. І хоча на коротких часових інтервалах видно лише мінливість та беззмістовну видимість флуктуючої суєти, яку безповоротно поглинає Хронос небуття у минулому, знання природи довгого циклу дає свідомість мети у вірі – саме у вірі, бо історія не передбачає експерименту лабораторної Істини, лише живий потік волі і ціль через обітницю вічності.

Але якщо сенси довгого циклу, які на короткостроковій дистанції сприймаються як онтологічні, мають у коротших траєкторіях свої референтні медіатори, то це означає одну дуже важливу річ: в акматичній фазі локального циклу духовним зусиллям волі одного покоління етносу – пасіонаріями – може бути реалізоване метафізичне завдання, яке століттями або навіть тисячоліттями визначало шлях історичної долі поколінь пращурів. Довгострокова ймовірність може стати екзистенціальною подією у просторово-часових обмеженнях на рівні навіть індивідуального чину: рід людський здобув можливість буття у вічності через офірний чин одного лише сина теслі.

Субстанційні діячі, здатні реалізовувати екзистенціальні завдання творення аксіологічних цінностей в умовах інформаційно-цифрових нано-нейро-біотехнологій нооекономіки ідеаційної культури, визначаються як когнітаріат – колісничі "Білих лебедів", які з країв гіперборейських відлітають в ноуменальний вирій соборного буття – Царство Істини.

Поліщук В. В.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ІНСТИТУЦІЙНІ РІВНІ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Міграційні процеси є одним з основних понять міграціології, дослідження яких вимагають комплексного підходу. Важливою ознакою міграційних процесів є їх структура за етапами. Від перебігу міграційних процесів залежить їх наслідковість, оцінку якої слід проводити як на індивідуальному рівні, так і на рівні держави, регіону, поселення. Міграційні процеси є динамічною категорією, тому потрібно їх вивчати з точки зору формування і розвитку. Це дозволить обґрунтувати пріоритети ефективної політики їх регулювання у взаємозв'язку з умовами соціально-економічного середовища [1, с. 50-51].

Таким чином, міграційні процеси можуть виявляти специфічні характеристики за інституційними, просторовими і соціальними ознаками, що поглиблює теоретико-методичні основи їхнього аналізування. Додатковий вплив здійснює предмет аналізу, який визначає проблему дослідження.

Дане дослідження зосереджує увагу на аналізуванні міграційних процесів у контексті впливу на соціально-економічний розвиток. Згідно даного дослідницького предмету актуально застосовувати положення наступних міграційних теорій:

– неокласичної економічної теорії, яка пояснює взаємовплив економічних мотивів та міграційних процесів. На мікрорівні теорія визначає можливості реалізації "інвестиційної стратегії" особи-мігранта з метою підвищення доходів через трудову міграцію, а на макрорівні – дієвий інструментарій регулювання міграційних процесів шляхом коригування стандартів оплати праці та інших економічних стимуляторів;

– теорії міграційних систем, яка пояснює закономірності та особливості формування міграційних каналів, мереж, а на їх основі – систем. У межах різних міграційних систем формується специфічний соціально-трудовий, фінансово-економічний, освітній, культурний, інформаційний простір, тому міграційні процеси для них будуть різнитись. Особливості міграційних процесів безпосередньо пов'язані з міграційною системою, в межах якої вони відбуваються. Їх інтенсифікація призводить до формування систем на основі каналів і мереж;

– міграційної теорії "pull-push факторів", яка дозволяє аналізувати міграційні процеси через призму виявлення причин і наслідків. Власне дана теорія є актуальною для вивчення міграційних процесів у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку.

Згідно таких теорій можливо грунтовно охарактеризувати інституційні аспекти міграційних процесів, що слугують концептуальною базою для розроблення моделі відповідного державного регулювання [2, с. 507-509]. Такого підходу слід притримуватися в контексті визначення змістовно-сутністних характеристик поняття. Відповідно, зміст міграційних процесів доречно розрізняти за різними інституційними рівнями:

– міграційні процеси на індивідуальному рівні – це послідовність дій особи-мігранта та подій, які виникають або спричиняють ці дії, що характеризують передумови формування потенціалу міграції (бажання і підготовки до переміщень), його реалізації та подальшого вибору повернення чи залишення за новим місцем перебування з ситуативним рівнем інтеграції у приймаючому суспільстві;

– міграційні процеси на рівні суспільства – це сукупність переміщень населення з визначеними характеристиками етапів, динаміки, вектору, географії, мети, а також подій, які спричинені переміщеннями або є їх наслідками, що формують міграційний профіль суспільства та рівень його мобільності.

У розумінні міграційних процесів на індивідуальному рівні зазначено, що вони

включають дії мігранта. Такими типовими діями можуть бути: на етапі формування потенціалу міграції – збір інформації, вивчення досвіду інших осіб, вивчення можливостей переміщень з залученням посередників на ринку міграційних послуг; на етапі переміщення – вибір мети, правого статусу міграції, способу адаптації та прийняття рішення щодо подальших дій. При цьому, події, які виникають у ході міграційних процесів, відображають: соціальні контакти, які виникають у ході переміщення чи підготовки до нього; реакції особи-мігранта та членів його сім'ї на переміщення [3, с. 149-153].

На рівні суспільства дії і події набувають різного характеру (табл. 1).

Таблиця 1

Діяльнісно-подієва специфіка міграційних процесів на різних інституційних рівнях

Особа-мігрант	Суспільство (держава, регіон, громада)
Дії	
– збір інформації (умови проживання, праці, навчання, рівень життя, цінності, мова, політика приймаючого суспільства); – вивчення досвіду інших осіб; – вивчення можливостей переміщень з залученням посередників на ринку міграційних послуг; – переміщення; – адаптація, інтеграція	– концепція регулювання – ступінь та способи втручання держави у міграційні процеси; – стратегія регулювання – залучення, протидії втрат, перерозподілу ; – тактика регулювання – стимулювання, стримування, заборона (постійно, ситуативно); – заходи – повернення, покращення внутрішніх умов, збереження тенденцій, інтеграції тощо
Події	
– нові соціальні контакти; – соцієтальні розриви з суспільством походження; – дистантні сім'ї; – зміни особистісного потенціалу (трудового, інтелектуального), соціального і правового статусу; – зміни рівня та якості життя	– зміни соціально-демографічного потенціалу, вплив на ринок праці і соціальну сферу; – зміни людського розвитку з урахуванням міграційних процесів; – зміни економічного розвитку з урахуванням міграційних процесів

З наведених дефініцій слід акцентувати увагу, що за своїм змістом міграційний процес відрізняється від поняття міграції. Міграція – це явище, у то й час як міграційний процес – це певна послідовність. У випадку використання в наукових дослідженнях у називному відмінку та в однині терміну "міграція" її слід розуміти як явище, а у випадку "міграції" – як процес, що є складною множинною послідовністю. Часто в дефініцію "міграція" вкладають термін "процес" (руху, переміщення, перерозподілу людських ресурсів між країнами). Однак саме поняття міграційних процесів акцентує увагу на практичних аспектах переміщень населення, дозволяє визначати їх причини і наслідків на різних етапах.

Таким чином, міграційні процеси є комплексною категорією, що охоплює всі дії і події, пов'язані з формуванням потенціалу міграції та самим фактом переміщень. Міграційні процеси відображають перебіг міграції як явища, передбачають конкретні етапи, періоди, стани та мають здатність впливати на інші явища і процеси. Міграційні процеси визначені подіями, соціальними взаємодіями, що виникають у ході територіальних переміщень населення.

Список використаних джерел

1. Vasyltsiv T. G., Lupak R. L., Kunytska-Iliash M. V. Social Security of Ukraine and the EU: aspects of convergence and improvement of migration policy. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5. № 4. P. 50-58.

2. Levytska O., Mulska O., Ivaniuk U., Vasyltsiv T., Lupak R., Kunytska-Iliash M. Modelling the Conditions Affecting Population Migration Activity in the Eastern European Region: The Case of Ukraine. Tem Journal. 2020. Vol. 9. No. 2. P. 507-514.

3. Vasyltsiv T., Lupak R., Kunytska-Iliash M., Levytska O., Mulska O. Instruments of regional policy for human resources conservation by means of regulation of external youth migration of rural territories of the Carpathian region. Agricultural and Resource Economics. 2020. Vol. 6. No 3. P. 149-170.

Шпарик Я. Я.[1]
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЛІ: ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Наближення до екологічних норм Євросоюзу є однією із головних проблем для його країн-партнерів, зокрема і для України, адже існує проблема приведення навколишнього природного середовища до європейських стандартів, а для цього потрібно залучити чималі ресурси, основними грантами та джерелами яких мають стати позики міжнародних фінансових установ і комерційних банків, прямі іноземні інвестиції, надходження від оплати за споживання, відрахувань і податків і двосторонні кредити. За даними досліджень, проведених представниками Європейської Комісії, країни-кандидати повинні витрачати 2-3 % ВВП щорічно протягом кількох років для повного запровадження сукупності нормативно-правових актів, необхідних для створення такої поведінки країни, яка відповідала б екологічних вимогам Євросоюзу (“acquis”).

Розглянувши інструментарій екологічної політики, який суттєво впливає на відтворення землі як фактора виробництва, доцільно відзначити досвід Польщі, у якій поряд із вищезазначеними використовуються і такі ринково-фінансові важелі: податкові пільги і субсидії, пільгові позики, штрафи за забруднення довкілля, диференціація цін. Метою податкових пільг і субсидій є просування науково-технічного прогресу у агровиробництво, щоб застосувати новітні екобезпечні технології. Перевагою цього регулятора є те, що зниження податків компенсується їх підвищенням для виробників, які виготовляють екологічно небезпечну продукцію. Також польські агровиробники, які використовують природоохоронні технології, можуть розраховувати на ряд пільгових позик. І навпаки – за забруднення довкілля і ґрунту в країні передбачені великі штрафи, загроза яких різко підвищує їхню дієвість. Стимулом для збереження природної чистоти ґрунту є встановлення диференційованих цін на продукцію рослинництва таким чином, що екологічно чиста продукція має коштувати дорожче, ніж екологічно забруднена.

Значимість польського досвіду для нашої держави у вищезазначених питаннях полягає в тому, що поляки сформували дієву систему ринково-фінансових важелів, за допомогою яких відбувається перетворення негативних екологічних ефектів господарства в його внутрішні екологічні витрати шляхом державного стимулювання цього процесу [1].

Значну роль у відтворенні земель сільськогосподарського призначення відіграє інституційне забезпечення, яке, на думку окремих дослідників, передбачає створення в сільському господарстві умов для розвитку раціональних форм господарювання. Врахування досвіду розвинених країн, а також думок вітчизняних науковців дає нам можливість стверджувати, що такими інституціями є: законодавство, зокрема земельне; інститути влади, зокрема органи місцевого самоврядування; державна підтримка; інститути сільськогосподарської та економічної освіти; фінансові інститути; сільськогосподарські кооперативи: обслуговуючі кооперативи, зокрема кредитні та переробні, виробничі кооперативи.

Діяльність цих інститутів спрямована на: створення господарств життєздатного розміру; приватну власність на сільськогосподарські угіддя; ефективну виробничу діяльність власника землі; сільськогосподарську освіченість і досвід роботи фермера в сільському господарстві; на соціальний вектор – жити та працювати в своєму господарстві; доступність фінансових і матеріальних ресурсів; забезпечення співпраці фермерів і науковців; створення умов для використання сучасної сільськогосподарської техніки та нових технологій у сільському господарстві; забезпечення охорони навколишнього середовища, раціонального

[1] Науковий керівник: професор Куцик В. І.

використання природних ресурсів; забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємної умови сталого економічного та соціального розвитку; контроль за збереженням якості ґрунтів і біорізноманіття; контроль за збереженням цілісності екологічних систем; забезпечення розселення в сільській місцевості, тобто недопущення надмірної міграції сільського населення в міста тощо [2].

Функціонування вищезазначених інститутів, крім того, що забезпечить реалізацію екологічної, соціальної та економічної функцій державного регулювання, також сприятиме відтворенню земель сільськогосподарського призначення.

На основі дослідження можемо стверджувати, що найбільш часто із них використовуються такі, як дотримання цільового використання сільськогосподарських земель; обмеження максимально допустимих розмірів земельної ділянки, яку можна приватизувати; вимоги до покупців землі, сувора відповідальність за порушення земельного та екологічного законодавства; застосування податково-фінансових стимулів тощо.

Список використаних джерел

1. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики: Аналітична записка від 13 червня 2012 року. Нац. ін-т стратегічних дослідж. URL: https://niss.gov.ua/en/node/905.

2. Піменова О. Напрями інституціоналізації форм господарювання в системі аграрних відносин постсоціалістичних країн. Вісник Київського національного університету Т. Шевченка. Серія: Економіка. 2014. № 5. С. 51–55.

СЕКЦІЯ "БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АУДИТ, АНАЛІЗ ТА ОПОДАТКУВАННЯ"

Куцик П. О.
д.е.н., професор,
Заслужений діяч науки і техніки України, ректор,
Львівський торговельно-економічний університет

ПІДХОДИ ДО ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

В сучасній ринковій економіці відбувається збільшення кількості джерел фінансового забезпечення капітальних інвестицій, які є основою розвитку технологій та матеріально-технічної бази суб'єктів бізнесу, а відтак і покращення самого бізнесу. Тому виникає потреба в належному управлінні інвестиційними коштами та джерелами їх формування.

Враховуючи зазначене значна частина вчених і практиків сходиться на тому, що одним з найважливіших практичних питань в обліку капітального інвестування є формування інформації про джерела їх фінансування з належним відображенням на рахунках бухгалтерського обліку. Так, вчені М. І. Бондар і Я. Д. Крупка зазначають, що на сьогодні в обліку відсутній контроль за інвестиціями з певними умовами "розміщення інвестиційних ресурсів" [1, 2].

Практика свідчить, що важливим джерелом фінансування капітальних інвестицій є прибуток від основної діяльності, що являє собою частину чистого доходу суб'єкта господарювання, який залишається в його розпорядженні після покриття витрат.

Другим важливим джерелом є амортизаційні відрахування. Це джерело відрізняється найбільш стабільним формуванням коштів, але його цільова спрямованість має вузький характер – інвестиційні ресурси спрямовуються переважно на реновацію (просте відтворення) діючих основних засобів і нематеріальних і біологічних активів.

Тому провідна роль в капітальному інвестуванні належить реінвестованій частині чистого прибутку, що забезпечує пріоритетний напрям зростання ринкової вартості підприємства. Інвестиційні ресурси, сформовані за рахунок зазначеного джерела, мають універсальний характер – вони можуть бути спрямовані на задоволення різних видів інвестиційних потреб суб'єктів господарювання.

Відсутність в обліку, а відповідно і в звітності, конкретного висвітлення фактичних джерел фінансування капітальних інвестицій ускладнює облікового й управлінського персоналу різних ланок процес планування та прийняття ефективних рішень з оптимізації структури джерел фінансового покриття капітальних витрат і визначення відповідної величини коштів, яку потрібно залучити. Це випливає з Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій.

Тому ми пропонуємо акумулювати власні кошти на капітальні інвестиції через спеціальний фонд, ввівши наступні субрахунки до рахунку 42 "Додатковий капітал":

–428 "Фонд фінансування капітальних інвестицій" – відображає інформацію про фінансові ресурси спрямовані на відтворення необоротних активів, які формуються у процесі розподілу прибутку та нарахування амортизації;

–429 "Фонд у необоротних активах" (за їх видами) – розкриває інформацію про суму власного капіталу вкладеного в необоротні активи.

Формування фонду фінансування капітальних інвестицій відображається за кредитом рахунку 428 і дебетом витратних рахунків (23, 91, 92, 93 та ін.) – при нарахуванні

амортизації чи дебетом 443 “Прибуток використаний у звітному році”, 441 “Нерозподілений прибуток”. Одночасно буде складатися запис: дебет рахунку 429 і кредит 13 (1, 2, 3) – за суму нарахованого зносу і зменшення фонду в необоротних активах.

Використання фонду фінансування капітальних інвестицій буде відображатись при введені основних засобів (нематеріальних активів) в експлуатацію (користування): дебет рахунку 428 і кредит 429, одночасно, з записом: дебет рахунку 10 (3, 4, 5 і т.д.) і кредит 15 (1, 2 і т.д.).

Отже, за рахунками 428 і 429 буде чітко видно, який сума капіталу є в діючих необоротних активах і сума джерел для фінансування капітальних інвестицій. Для цього доцільно формувати узагальнену обліково-звітну інформацію, передбачивши на аналітичних рахунках достатню деталізацію надходження коштів з різних фінансових джерел як на капітальне будівництво, так і на інші капітальні витрати, та їх використання.

Вважаємо, що запропонована нами методика створення і використання фонду відтворення необоротних активів дасть можливість підвищити стабільність та надійність фінансового покриття капітальних витрат, надасть змогу достовірно відображувати в системі обліку здійснення інвестицій, конкретизуючи їх цільовий характер.

Список використаних джерел

1. Бондар М. І. Інвестиційна діяльність : методика та організація обліку і контролю: монографія. К. : КНЕУ, 2008. 56 с.

2. Крупка Я. Інформаційне забезпечення та аналітична оцінка альтернативних інвестиційних ресурсів. Економічний аналіз : зб. наук. праць каф. екон. аналізу ТНЕУ. Тернопіль, 2010. Вип. 6. С. 17–19.

Куцик П. О.
д.е.н., професор,
Заслужений діяч науки і техніки України, ректор,
Гончарук В. С.
магістр
Львівський торговельно-економічний університет

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ

Пандемія COVID-19 у 2020 році є основним з факторів впливу на зовнішньоекономічну діяльність України.

Внаслідок пандемії коронавірусу та введених карантинних заходів падіння українського ВВП за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства за 2020 рік склало 4%. За оцінками Світового банку, Україну очікує стрімке падіння більшої частини основних торговельних партнерів.

Загалом, зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг України за підсумками 2020 року склав $118,3 млрд, що є меншим в порівнянні з 2019 роком на $13,5 млрд (10,2%). В Україну імпортували товарів і послуг на суму понад $59,3 млрд, що у порівнянні з показниками 2019 року характеризується зменшенням на 8,4 млрд (12,5%). Так, сума імпортних товарів складає $54,1 млрд, та є меншою порівняно з 2019 роком на $6,7 млрд (11%). Основними товарними групами, які призвели до зменшення імпортних надходжень у 2020 році є: мінеральні продукти – на $4,6 млрд (35,3%), продукція машинобудування – на $2,0 млрд (9,7%), продукція металургійного комплексу – на $523,1 млн (14,3%), продукція хімічної та пов’язаної з нею галузей промисловості – на $307,4 млн (2,8%), продукція легкої

промисловості – на $164,9 млн (5,3%) та різні промислові товари – на $0,2 млн (0,01%). На противагу, збільшення імпортних надходжень відбулося за наступними товарними групами: продукція АПК та харчової промисловості – на $759,4 млн (13,2%), а також деревина, паперова маса та вироби з деревини – на $104,1 млн (7,9%). Основними країнами для здійснення імпорту стали Китай – 15% від загального імпорту, Німеччина – 9% та Російська Федерація – 9%.

Експорт товарів і послуг в Україні за підсумками 2020 року також зменшився порівняно з показниками 2019 року на $5 млрд (7,8%) та склав $59 млрд. Загальна сума експорту товарів становить $49,2 млрд. Спад обсягів експорту товарів прослідковувася за такими товарними групами, як: продукція металургійного комплексу – на $1,2 млрд (11,9%), продукція машинобудування – на $121,8 млн (2,2%), продукція легкої промисловості – на $106,3 млн (9,0%) та деревина, паперова маса та вироби з неї – на $23,4 млн (1,3%). В той час як, збільшення експорту товарів відбулося за товарними групами: мінеральні продукти – на $465,5 млн (9,6%), різні промислові товари – на $64,2 млн (4,1%), продукція АПК та харчової промисловості – на $55 млн (0,2%), а також продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості – на $50,5 млн (1,9%).

Надходження збільшеної кількості товарів з України у 2020 році відбулось до країн Азії частка яких збільшилась на 20%, Австралії та Океанії – на 13,8%, Америки – на 5,5%. Основними торговельними партнерами були країни Європейського Союзу (18 612,1 млн – 37,8%), Китай (7112,7 млн – 14,5%), Російська Федерація (2706 млн – 5,5%), Туреччина (2436,3 млн – 5%), Індія (1972,1 млн – 4%), Єгипет (1618,2 млн – 3,3%), Білорусь (1 335,3 млн – 2,7%), США (983,9 млн – 2%), Індонезія (735,6 – 1,5%) та Саудівська Аравія (719 млн – 1,5%). Так, до прикладу зростання експорту до Китаю вдвічі посилює роль цієї країни в географічній структурі зі здійснення експорту України. Проте, за 2020 рік прослідковується скорочення торгівлі з Європейським Союзом на $2,1 млрд (10,2%), спричинене збільшенням торгівлі з іншими країнами, що в подальшому позитивно впливатиме на економіку України.

Відповідно, сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів сформувалося негативним у сумі $4,9 млрд, проте саме високі темпи зниження імпорту товарів призвели до скорочення негативного показника, в результаті його обсяги покращились майже вдвічі у порівнянні з 2019 роком на $5,9 млрд (рис. 1). Слід зазначити що, коефіцієнт покриття експортом імпорту також зріс на 0,8 (0,83 – 2019 рік, 0,91– 2020 рік).

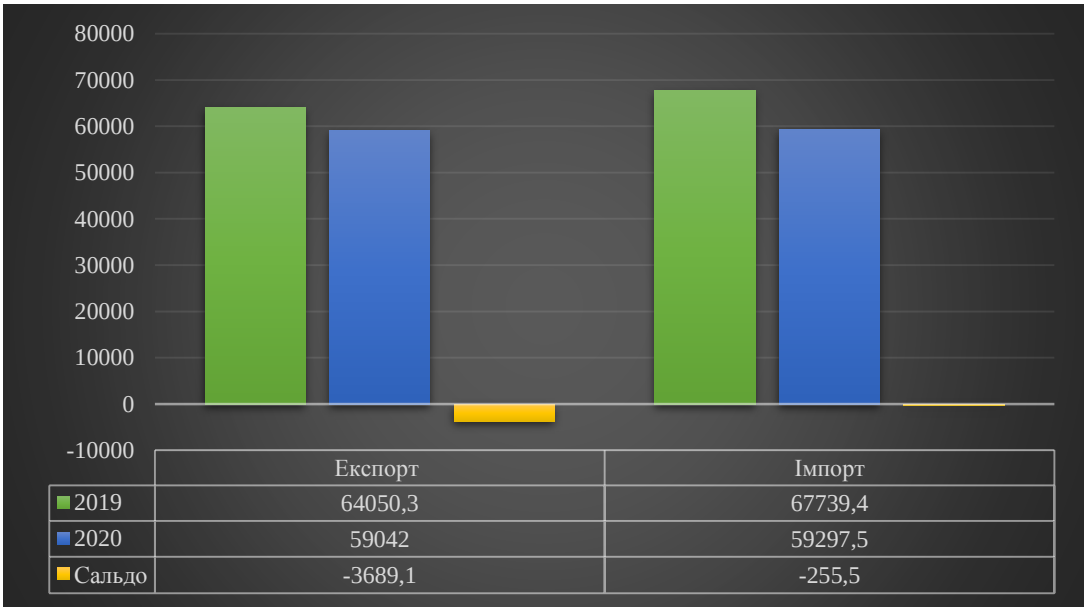

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі 2019-2020 рік млн. дол

Втрата інтересів міжнародних інвесторів також негативно впливає на зовнішньоекономічну діяльність. Надходження прямих іноземних інвестицій в Україну припинилося у березні 2019 року. Чистий відплив портфельних інвестицій становив $0,85 млрд, що було обумовленим бажанням інвесторів збільшити вклад в безпечні інструменти та падінням цін на сировинні ресурси (ціни на енергоресурси, ціни на сталь, ціни на зернові культури). Ціновий фактор також відіграв значну роль, результатом якого є скорочення вартісних обсягів зовнішньої торгівлі на 9 % при зменшенні їх фізичного обсягу на 3 %.

Загальне скорочення обсягів торгівлі в Україні збільшило показники експорту та імпорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції, що призвело до зростання їх частки в товарній структурі зовнішньої торгівлі України.

Список використаних джерел

1. *Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.*
2. *Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2020 році URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=76438c62-5e54-4931-ad98-7fe59d004a2a&title=ZovnishniaTorgivliaUkraini TovaramiTaPoslugamiU2020-Rotsi*

Воронко Р. М.
д.е.н., професор,
Леськів Л. М.
бакалавр
Львівський торговельно-економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-РЕГУЛЯТИВНІ АСПЕКТИ КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ

Реаліями сьогодення є те, що прагнення до зростання фінансових результатів діяльності суб'єктів господарювання, розширення ринків збуту продукції та посилення конкурентних позицій нерозривно пов'язане із реалізацією науково-технічного потенціалу та виходом на зовнішні ринки.

Разом з тим, залучення іноземних інвестицій в українську економіку вимагає підвищення ділової репутації суб'єктів бізнесу, яка залежить від їхніх позицій, що сформувалися в процесі діяльності на ринку товарів (робіт, послуг) та підтверджується суб'єктами аудиторської діяльності за результатами надання аудиторських послуг, котрі можуть дати незалежну і правдиву оцінку реального фінансового стану підприємства.

Аудиторські послуги є невід'ємним елементом вітчизняного ринку та спрямовані на захист законних майнових інтересів суб'єктів бізнесу шляхом здійснення незалежного фінансового контролю, підтвердження достовірності фінансової звітності та надання послуг за профілем діяльності. Аудиторські послуги сприяють задоволенню цих потреб, оскільки часто аудит стає необхідною умовою для встановлення зовнішньоекономічних відносин господарюючих суб'єктів [1].

У свою чергу, довіра до інформації, яка подається зовнішнім і внутрішнім користувачам та використовується ними для прийняття рішень залежить від якості послуг, що надаються суб'єктами аудиторської діяльності. Питання контролю якості аудиторських послуг розглядали у своїх працях багато вітчизняних і зарубіжних науковців, такі як: Р. Адамс, А. Аренс, В. П. Бондар, Ф. Ф. Бутинець, К. І. Редченко, Дж. Лоббек, Н. М. Малюга, О. В. Марчук, О. А. Петрик, В. І. Подольський, О. Ю. Редько, О. Р. Суха та ін.

Дослідження показало, що якість аудиторських послуг в багатьох випадках характеризується як максимальне задоволення інформаційних потреб користувачів

результатами виконаних аудитором завдань з надання впевненості, послуг й супутніх аудиту робіт відповідно до інтересів власника, суспільства й конкретного замовника у межах вимог чинного законодавства України, стандартів аудиту і професійної етики аудиторів.

До аудиторських послуг належить огляд фінансової і консолідованої звітності, виконання завдань з надання впевненості та інші професійні послуги, котрі надаються з дотриманням вимог міжнародних стандартів аудиту. У свою чергу, під якістю аудиторських послуг розуміють відповідність наданих послуг очікуванням споживачів або вимогам діючих стандартів. Основним критерієм оцінювання якості наданої послуги для споживача є ступінь задоволення його потреб, тобто наскільки відповідає отримана послуга очікуванням щодо її корисності.

Чергове зростання вимог до якості аудиторського процесу відбулося у зв'язку з прийняттям Закону України "Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність" [2]. Цим Законом визначені також процедури зовнішнього контролю забезпечення якості аудиторських послуг зі сторони органів нагляду за аудиторською діяльністю.

Організаційний аспект запровадження і ефективного функціонування системи контролю якості аудиторських послуг включає призначення відповідальних осіб за раціональну роботу цієї системи. Виходячи з організаційної побудови та фінансових можливостей суб'єкта аудиторської діяльності можуть використовуватись різні варіанти побудови системи контролю якості: створення окремого підрозділу контролю якості; покладення обов'язків з організації та здійснення контролю якості на одного з аудиторів із закріпленням їх у його посадових повноваженнях; делегування відповідальності за систему контролю якості аудиторської фірми зовнішнім професійним організаціям; укладення угоди на здійснення контролю якості з незалежним консультантом; виконання повноважень з контролю якості керівником фірми.

Тобто, якщо аудиторська фірма не має достатніх ресурсів для проведення оцінювання якості власних послуг, вона може її здійснювати за допомогою інших сторонніх професійних експертів [3].

Важливим питанням забезпечення контролю якості аудиторських послуг є розроблення регулятивних документів із створення і функціонування системи управління якістю аудиторських послуг. При цьому виділяють три рівні регламентування системи управління якістю: державний, який включає чинне нормативно-правове регулювання; професійні аудиторські організації, які здійснюють нормативно-методичне регулювання та відповідний контроль; внутрішні регламенти суб'єктів аудиторської діяльності, які визначають процедури розробка і запровадження системи управління якістю аудиторської фірми.

Одним з важливих аспектів контролю якості аудиту є обов'язок аудиторів бути незалежними і дотримуватися усіх морально-етичних норм своєї професії. Як відомо, саме недотримання принципу незалежності призвело до підтвердження аудиторами недостовірної фінансової звітності таких компаній як Enron, Parmalat [4].

Щодо незалежності аудиторів, то вона забезпечується неухильним дотриманням професійної етики, правила якої визначені Кодексом професійної етики Міжнародної федерації бухгалтерів. Зазначені вимоги щодо правил професійної етики забезпечують незалежність аудиторів і сприяють підвищенню якості аудиторських послуг:

– аудитор повинен зберігати незалежність як під час аудиту, так і під час надання інших послуг;

– аудитор має передбачати усі можливі загрози втрати незалежності й вживати необхідних заходів щодо зниження ризику її порушення.

Діюче українське законодавство не містить чітких регламентувань щодо додаткових послуг, які можуть надаватися аудиторами, крім аудиту фінансової звітності. У зв'язку з цим, контроль якості окремих аудиторських послуг не відповідає бажаним вимогам та потребує вищого якісного рівня організації.

Суб'єкти аудиторської діяльності повинні розробляти та реалізовувати власну політику і процедури контролю якості з використанням ефективної системи оцінювання. Це забезпечить виявлення і мінімізацію зон ризику за результатами контролю якості аудиторських послуг. Якість аудиторських послуг залежить, у першу чергу, від ефективної організації системи контролю цього процесу аудиторськими фірмами, дотримання окремими партнерами чи працівниками своїх професійних обов'язків, принципів аудиту і правил професійної етики.

Список використаних джерел

1. Разборська О. О., Пудкалюк Х. О. Якість аудиторських послуг в Україні. Економічний аналіз. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 67-75.

2. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21 грудня 2017 року № 2258-VIII. URL: http:// http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2258-19.

3. Система контролю якості аудиторських послуг: організаційні аспекти та успішна практика оцінки. URL: https://fau18.com.ua/index.php/pc/puc/56-sistema-kontrolyu-yakosti-auditorskikh-poslug-organizatsijni-aspekti-ta-uspishna-praktika-otsinki.

4. Єременко Д. В. Якість аудиторських послуг в Україні. URL: http://magazine.faaf.org.ua/yakist-auditorskih-poslug-v-ukraini.html.

Слободяник Ю. Б.
д.е.н., професор
Київський національний економічний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЮ ВЛАСНІСТЮ

Чи може держава бути ефективним власником? Відповідь на це питання залежить від умов, створених у сфері управління державною власністю. Різні країни мають власну відповідь на це питання. Наразі поширеною є думка про доцільність передачі державного майна у приватну власність для забезпечення конкурентоспроможності у певних галузях. Разом з тим залишається безліч сфер, у розвитку яких приватний власник може бути недостатньо або взагалі не зацікавлений – надання соціальних послуг, охорона національної спадщини, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, фундаментальні дослідження і розробки, розвиток соціальної інфраструктури тощо. Навіть в умовах ринкової економіки жодна країна не може повністю відмовитися від державної власності. Натомість потрібно забезпечити професійне, прозоре, відповідальне та ефективне управління державними підприємствами та об'єктами державного майна.

Україна протягом останніх десятиліть послідовно дотримується політики роздержавлення власності, зменшуючи кількість суб'єктів господарювання, що належать державі. Так, станом на 1 січня 2008 року в Єдиному реєстрі об'єктів державної власності обліковувалося 36,3 тис. юридичних осіб, які діють на основі державної власності, а на 1 січня 2021 року їх кількість скоротилася майже удвічі та становила 19,8 тис. юридичних осіб. Крім того, у зазначеному реєстрі обліковується 431 господарська організація з корпоративними правами держави та більше 1 млн об'єктів державного майна [1].

Наразі в Україні сформована та функціонує система контролю за ефективністю управління державною власністю, який проводиться у формі моніторингу додержання законності щодо використання та збереження державного майна, оцінки ефективності управління, показників фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, стану виконання суб'єктами господарювання фінансових планів та їх платоспроможності. Критерії визначення ефективності управління об'єктами державної власності встановлені відповідною урядовою постановою [2] та включають результати фінансово-господарської діяльності, стан використання та збереження державного майна, повноту та своєчасність виконання

суб'єктом управління відповідних повноважень. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України відповідає за проведення єдиного моніторингу, а учасники цього процесу – Державна служба статистики, Фонд державного майна України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Кабінет Міністрів України та Державна аудиторська служба України, які згідно зі своїми функціями та повноваженнями формують, надають та перевіряють подану суб'єктами господарювання інформацію.

Моніторинг здійснюється на підставі аналізу даних первинного бухгалтерського обліку, фінансової та статистичної звітності, показників фінансових планів суб'єктів господарювання. Підходи до застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності прописані у методичних рекомендаціях Мінекономіки [3], що містять перелік показників, які застосовуються для оцінки результатів фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання, соціально-економічні показники, а також показники виконання фінансових планів, стану активів, порядок проведення коефіцієнтного аналізу діяльності суб'єктів господарювання, що належать до сфери управління.

За результатами моніторингу управління об'єктами державної власності визнається позитивним, задовільним або негативним. При погіршенні показників фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання внаслідок неефективного управління об'єктами державної власності можливе проведення державного фінансового аудиту або інспектування, а також інформація може передаватися правоохоронним органам [2].

Крім описаної процедури моніторингу, відповідно до вимог статті 10 Закону України "Про Рахункову палату", здійснюється аудит ефективності використання і розпорядження об'єктами державної власності, матеріальними та іншими активами, які належать державі [4]. Протягом 2019 року Рахункова палата провела 5 аудитів ефективності щодо управління об'єктами державної власності, за результатами яких було виявлено порушень і недоліків на загальну суму майже 6,5 млрд грн (13,3 % загальної суми встановлених палатою порушень). У 2020 році було проведено 2 контрольні заходи, у ході яких встановлено порушень і недоліків на загальну суму майже 1,3 млрд грн (4,8 % загальної суми виявлених порушень та недоліків) [5].

Аналіз звітів Рахункової палати свідчить про виявлене використання коштів з недотриманням вимог законодавства, а також їх неекономне, непродуктивне та нераціональне використання. Найбільш проблемними напрямами щодо управління корпоративними правами держави, на які звертають увагу фахівці Рахункової палати, є такі:

– контроль за відрахуванням господарськими товариствами доходів (дивідендів / частини чистого прибутку) до Державного бюджету України за встановленими нормативами та розрахунками, що має ознаки кримінального правопорушення;

– недоотримання доходів від господарських товариств;

– питання організаційно-управлінського характеру – порушення строків затвердження фінансових планів, умов зберігання статутів суб'єктів господарювання, несвоєчасне проведення загальних зборів, неповне внесення даних до Реєстру корпоративних прав держави тощо.

Вищевикладене засвідчує наявність системних проблем, які, на жаль, не дозволяють визнати нашу державу ефективним власником. Водночас підвищення ефективності управління державною власністю дозволило б оптимізувати її структуру, а також отримати додаткові надходження до бюджету від управління активами та їх приватизації, активізувати інвестиційні процеси, що могло б сприяти економічному розвитку у цілому.

Відповідно до методології INTOSAI аудит ефективності управління державною власністю характеризується як незалежна, об'єктивна і достовірна перевірка відповідності вимогам економічності, ефективності та результативності управління всіх видів державної власності та виявлення можливостей для його удосконалення. Така оцінка має ґрунтуватися на даних фінансового аудиту і враховувати достовірність і повноту інформації, що розкривають суб'єкти господарювання стосовно об'єктів державної власності та їх управління. При проведенні аудиту ефективності має розглядатися склад показників ефективності (зокрема, тих,

що характеризують економічність, ефективність та результативність процесів управління), достовірність та надійність інформації, на підставі якої такі показники розраховуються, вплив об'єкта державної власності на оточуюче середовище тощо.

Враховуючи ситуацію, що склалася у сфері управління державною власністю, на нашу думку, потрібно провести державний аудит ефективності не окремих суб'єктів господарювання, а у цілому системи управління державною власністю. Результати такого масштабного аудиту дозволили б не лише виявити проблеми та слабкі місця, а й розробити комплекс заходів щодо їх усунення та провести необхідні системні трансформації. Зрозуміло, що для проведення такого аудиту ефективності потрібно задіяти значні ресурси, проте результат міг би виправдати витрати та очікування суспільства.

Таким чином, аудит ефективності управління державною власністю може стати дієвим інструментом підвищення результативності та якості такого управління, що є необхідною передумовою не лише економічного зростання, а й сталого розвитку держави.

Список використаних джерел

1. *Інформація про об'єкти державної власності. Фонд державного майна України: веб-сайт. URL: http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-stateproperty-info.html.*
2. *Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2007 № 832. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-2007-%D0%BF#Text.*
3. *Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15.03.2013 № 253. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0253731-13#Text.*
4. *Про Рахункову палату: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text.*
5. *Звіти. Рахункова палата України: веб-сайт. URL: https://rp.gov.ua/Activity/Reports/.*

Медвідь Л. Г.
к.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ДЛЯ ОБЛІКОВИХ ДИСЦИПЛІН

В умовах сучасних екологічних та соціальних викликів, зокрема світової коронавірусної пандемії, суттєві зміни відбуваються в освітніх процесах вищої школи України. Епідемія призвела до скорочення комунікаційних контактів між суб'єктами освітнього процесу закладу вищої освіти. Необхідність самоізоляції та використання індивідуальних захисних засобів обумовила зниження активності між науково-педагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти в офлайн-режимі, тобто міжособистісному спілкуванні при проведенні навчальних занять. Відповідно негативні наслідки пандемії відбиваються на якості надання освітніх послуг.

В цих умовах особливої ваги набувають засоби інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема технологія дистанційного навчання як складова змішаного навчання. Технологія дистанційного навчання – це відкрита розгалужена система дидактичних та інформаційно-комунікаційних технологій, створена за рахунок поєднання потрібних форм, методів і засобів навчання з метою отримання найвищої якості, що використовуються для розроблення системних дистанційних курсів або їхніх модулів; здійснення навчального процесу та керування ним.

Технологія дистанційного навчання ґрунтується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп'ютерні навчальні програми різного призначення та створює за

допомогою сучасних телекомунікацій інформаційне освітнє середовище для подання навчального матеріалу та спілкування.

Проте досвід застосування дистанційного навчання показав, що на практиці можливості його широкого застосування трохи перебільшені. Виникає багато проблем від чисто технологічних і економічних до принципових – чи можна підготувати дистанційно хірурга, інженера, юриста, бухгалтера-аналітика тощо.

Для вирішення цих проблем було запропоновано "змішану" форму навчання. Суть змішаної форми полягає в тому, що технології дистанційного навчання на основі інформаційно-комунікаційних освітніх технологій використовуються для підтримки традиційної очної освіти.

У Львівському торговельно-економічному університеті запроваджено та використовується технологія змішаного навчання як для студентів очної форми здобуття освіти так і заочної. Для цього наказом ректора № 23/02 від 04.02.2015 р. було створено Центр дистанційних технологій навчання (ЦДТН) Навчально-наукового інформаційного інституту.

Основною метою ЦДТН є забезпечення ефективності та підвищення якості підготовки фахівців із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та індивідуалізації навчання в Університеті в рамках змішаного навчання. Для цього були створені дистанційні курси (ДК) на засадах ІКТ та використання системи управління навчанням (Learning Management System – LMS) Moodle – віртуального навчального середовища / програмної платформи.

Студенти освітньо-професійних програм "Облік та оподаткування першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти отримують доступ до системи дистанційних курсів, в якій знаходиться увесь навчальний матеріал (підручники, посібники, робочі програми начальних дисциплін, силабуси, лекції, завдання для практичних занять і самостійної роботи), вбудована система тестування, є доступ до різних он-лайн бібліотек і джерел. У змішаній формі навчання з облікових дисциплін більша частина контрольних заходів може проводитися он-лайн, а також можуть використовуватися можливості для групових комунікацій та виконання різних проектів. Змішане навчання студентів дозволяє зробити більше з меншими витратами й відноситься до будь-якого поєднання традиційного та дистанційного навчання.

На відміну від традиційної організації очного навчання з облікових дисциплін, коли великий час відводиться на пояснення нового матеріалу в аудиторії, модель змішаного навчання має на увазі перенесення репродуктивної навчальної діяльності на домашнє засвоєння. Навпаки, робота в аудиторії присвячується обговоренню вивченого та проблемних питань, різних видів діяльності, організації індивідуальної та групової форми роботи з використанням ігрових методів навчання, кейс методу чи методу бізнес-симуляції, за рахунок вивільнення часу від викладання теоретичного матеріалу.

Застосування в педагогічній практиці викладання облікових дисциплін принципів змішаного навчання дозволяє досягти таких цілей (рис. 1).

Водночас застосування змішаного навчання при викладанні облікових дисциплін дозволяє:

– розширити освітні можливості студентів за рахунок збільшення доступності і гнучкості освіти, врахування їх індивідуальних освітніх потреб, а також темпу і ритму освоєння навчального матеріалу;

– стимулювати формування активної позиції студента: підвищення його мотивації, самостійності, соціальної активності, в тому числі в освоєнні навчального матеріалу, рефлексії та самоаналізу і, як наслідок, підвищення ефективності освітнього процесу загалом;

– трансформувати стиль викладача: перейти від трансляції знань до інтерактивної взаємодії зі студентами, що сприяє конструюванню студентами власних знань;

– індивідуалізувати і персоналізувати освітній процес, коли студент самостійно визначає свої навчальні цілі, способи їх досягнення, враховуючи свої освітні потреби, інтереси і здібності, а викладач виконує роль помічника і наставника;

– оптимізувати обсяг педагогічного навантаження викладачів за рахунок посилення СРС студентів;

Рис. 1. Цілі змішаного навчання

– зменшити питому вартість навчання одного студенти за рахунок зменшення частки аудиторної роботи в неформатних (менше нормативної чисельності) навчальних групах і лекційних потоках.

Головацька С. І.
к.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

Соціальна відповідальність бізнесу – це відповідальність підприємства за вплив своєї діяльності перед усіма працівниками і суб'єктами господарювання, до яких вона дотична, і перед суспільством в цілому. Вона полягає у дотриманні норм і правил в сфері етики, екології, милосердя та ін., що впливають на якість життя окремих соціальних груп і суспільства в цілому.

Соціальна відповідальність – це етичний принцип, добровільний внесок бізнесу у розвиток суспільства в соціальній, економічній та екологічній сферах, пов'язаний з напрямом основної діяльності підприємства.

Соціальна відповідальність – це сукупність зобов'язань, які добровільно, за погодженням з ключовими зацікавленими сторонами, приймаються власниками та адміністрацією підприємства, з урахуванням думок персоналу (працівнків), які виконуються

за рахунок власних коштів підприємства і націлені на реалізацію вагомих внутрішніх і зовнішніх соціальних програм, результати яких сприяють його подальшому розвитку, зростанню обсягів реалізації, підвищенню якості продукції, робіт та послуг, покращенню репутації та іміджу, становленню корпоративної ідентичності, розвитку корпоративних брендів, а також розширенню конструктивних партнерських зв'язків з державою, діловими партнерами, місцевими громадами та громадськими організаціями.

Соціальна відповідальність зазвичай здійснює заходи в наступних сферах: корпоративне управління та корпоративна етика; охорона здоров'я та охорона праці; охорона навколишнього середовища; права людини (включаючи основні трудові права); взаємодія з суспільством, розвиток та інвестування; благодійність і волонтерство; задоволення вимог споживача і прихильність до принципу чесної конкуренції; боротьба з хабарництвом і заходи по боротьбі з корупцією; звітність, прозорість та інформування про діяльність.

До внутрішньої соціальної відповідальності відносяться: забезпечення безпеки праці; підтримка соціально відповідного рівня заробітної плати; додаткове медичне і соціально страхування співробітників; розвиток персоналу через програми підготовки та підвищення кваліфікації; надання допомоги працівникам в критичних ситуаціях.

До зовнішньої соціальної відносяться: спонсорство та благодійність; сприяння охороні навколишнього середовища; взаємодія з місцевими громадами і місцевою владою в подоланні кризових ситуацій; відповідальність перед споживачами щодо якості товарів, робіт і послуг тощо.

Управління соціальною відповідальністю є об'єктивною необхідністю у сучасних умовах діяльності вітчизняних підприємств та потребує подальшого вдосконалення у таких напрямках:

1. Приєднання до Глобального договору ООН, який є добровільною ініціативою, що об'єднує субєкти господарювання, агенції ООН, бізнес асоціації, неурядові організації та профспілки у єдиний механізм задля сталого розвитку через відповідальне та інноваційне корпоративне лідерство.

Десять універсальних принципів Глобального Договору орієнтовані на втілення практик відповідального бізнесу у сферах прав людини, стандартів праці, екологічної відповідальності та боротьби із корупцією.

2. Запровадження соціального обліку, який можна охарактеризувати як процес формування систематизованої, релевантної інформації, що характеризує соціально відповідальну діяльність суб'єкта господарювання та спрямована на прийняття соціальних рішень в межах концепції сталого розвитку підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Загальна характеристика видів соціального обліку

Вид соціального обліку	Мета	Показники	Сфера відображення
Облік соціальної відповідальності (SRA)	Облік індивідуальних факторів, які мають соціальну значимість	Нефінансові і якісні	Звіти для персоналу
Облік сукупного впливу (SEA)	Оцінка сукупних витрат підприємства	Фінансові	Плани, прогнози, бюджети, звіти з проведеним аналізом витрати/вигоди
Соціально-економічний облік (SIA)	Оцінка соціальних проектів, які фінансуються суспільством	Фінансові і нефінансові	Плани, прогнози, бюджети, звіти з проведеним аналізом витрати/вигод, аудиторські звіти
Облік соціальних показників (SA)	Довгострокова не фінансова кількісна соціально-статистична оцінка основних соціальних показників	Не фінансові та кількісні	Статистичні звіти, статті бюджету України

3. Активна участь у програмах соціальної звітності. Соціальний звіт – це публічний інструмент інформування власників, працівників, партнерів та суспільство про те, як підприємство реалізує закладені в своїх стратегічних планах розвитку цілі, пов'язані з економічною стійкістю, соціальним благополуччмя та екологічною стабільністю.

Метою формування соціальної звітності є: 1) надання діловим партнерам, в тому числі і державі, інформації про реалізацію соціальних програм та вкладу компанії в громадську діяльність; 2) активне залучення інвесторів; 3) залучення висококваліфікованого персоналу та максимального числа бізнес-партнерів, які виявляють бажання працювати з професійною командою і отримувати високоякісні послуги.

У світовій та вітчизняній практиці використовуються такі види соціальної звітності, як "соціальний звіт" (Social reporting), "Звіт із корпоративної соціальної відповідальності"(Corporate Social Responsibility Reporting), "Звіт із корпоративної відповідальності" (Corporate Responsibility Report), "Звіт із прогресу" (Progress Report), "Звіт зі сталого розвитку" (Sustainable Development Reporting) тощо. Найбільш розповсюдженими міжнародними стандартами соціальної звітності є: Стандарти Сан–шайн; GRI; AA1000 та SA8000.

Згідно Закону України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність" підприємства, що становлять суспільний інтерес (емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи (крім інших фінансових установ та недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих підприємств) та підприємства, які належать до великих підприємств) разом з фінансовою звітністю та консолідованою фінансовою звітністю подають Звіт про управління.

Звіт про управління – документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності. Згідно Методичних рекомендацій зі складання звіту про управління аналіз діяльності, стану та розвитку підприємства проводиться ураховуючи розмір та вид діяльності підприємства, і включає як основні фінансові, так і нефінансові показники діяльності щодо певного виду діяльності, у тому числі інформацію екологічного та соціального характеру, з посиланням на відповідні показники річної фінансової звітності та пояснення щодо сум за відповідними показниками.

4. Запровадження практики соціального аудиту *(*верифікації соціальної звітності, соціальних аспектів діяльності підприємства, оцінки рівня дотримання соціальних норм у процесі діяльності). Мета такого аудиту полягає в аналізі певних чинників соціальних ризиків у діяльності підприємства та внесення пропозицій з їх скорочення, а його результатом – довготривале підвищення ефективності діяльності за допомогою вдосконалення систем управління персоналом, зростання ефективності формування та використання трудового потенціалу.

Соціальний аудит – це специфічна форма аналізу та контролю умов соціального середовища підприємства з метою виявлення чинників соціального ризику і здійснення пропозицій щодо їх зниження. Соціальний аудит є одним із механізмів системи керівництва та управління соціальним розвитком, а також способом моніторингу, що призначений для спостереження сфери соціально-економічних відносин.

Список використаних джерел

Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: підручник / за ред ПО Куцик, ВІ Бачинський, ОА Полянська, С.І. Головацька, М.В. Корягін- за ред. П. О Куцика. Львів. ЛТЕУ. Видавництво ЛТЕУ, 2018.

2. Головацька С. І. Облікова політика у контексті соціальних витрат підприємства. Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей учасників XVII Всеукраїнської наукової конференції. К.: ДП "Інформ. – аналіт. агентство", 2019. С. 17-20.

3. Король С. Нефінансова звітність підприємства. Вісник КНТЕУ. 2011. № 6. С. 102–113.

Зубілевич С. Я.
к.е.н., професор,
Бондарчук К. Ю.
магістрант
Національний університет водного
господарства та природокористування, м. Рівне

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОЦЕСУ ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Загальновизнано, що до сучасних факторів впливу на бухгалтерський облік, належать диджиталізація, глобалізація стандартів обліку та розкриття інформації, нові форми регулювання, пов'язані з необхідністю розкриття як фінансової, так і нефінансової інформації [1].

Усі ці тенденції властиві і суб'єктам державного сектору. Розроблені урядом Стратегії модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі та управління державними фінансами [2, 3] послідовно включають заходи щодо створення інтегрованої системи автоматизації процесу бухгалтерського обліку та звітності з використанням інформаційних технологій. Ці процеси значно прискорились в умовах коронавірусної пандемії, коли суб'єкти державного сектору, як і всі інші, були змушені перейти на дистанційний режим роботи працівників.

Продовжується реформування бухгалтерського обліку з використанням Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі [2]. Одночасно зростають потреби у нефінансовій інформації. Це і забезпечення процесу закупівель, соціальні та екологічні заходи, управління ризиками, антикорупційна програма, інформаційна безпека і т.д. Суб'єкти державного сектору виконують одночасно кілька бюджетних програм, за якими визначаються фінансові та нефінансові показники (індикатори), про виконання яких слід звітуватися. Ці потреби враховуються під час в Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи "Прозорий бюджет" [4].

Весь масив інформації, що створюється та нагромаджується, варто аналізувати відповідно до Стратегії розвитку управління державними фінансами – з точки зору досягнення стратегічної цілі головного розпорядника бюджетних коштів [3]. Даний нормативний акт надав нового значення питанням пов'язаним з організацією бухгалтерського обліку в державному секторі. Незважаючи на те, що Стратегія згадує бухгалтерський облік тільки за напрямом "забезпечення ефективного виконання бюджету", однак важко заперечити необхідність отримання відповідної інформації у всіх інших сферах. Поступ, який дає Стратегія для розвитку цілісної системи стратегічного планування в бюджетному секторі, впровадження середньострокового бюджетного планування, забезпечення його чітких зв'язків з галузевими планами та підвищення ефективності державних видатків, є запорукою макроекономічної стабільності та стійкого економічного розвитку.

Суб'єкт державного сектору повинен постійно відслідковувати відповідність законодавчим та нормативним вимогам, внутрішнім регламентам тощо. У сучасній закордонній практиці набув поширення термін "комплаєнс", який досі асоціюється у державному секторі лише з дотриманням законодавства у сфері публічних закупівель та запобігання корупції [5]. Ми погоджуємося з думкою С. Теленика [6] стосовно широкого значення цього терміну. Даною функцією наділені органи (суб'єкти) внутрішнього контролю державного сектора, здійснюючи аналіз та оцінку діяльності суб'єкта. Отже, сучасна організація суб'єкт державного сектору повинна забезпечити накопичення інформації в порівнянні з чинними нормативними значеннями для прийняття управлінських рішень.

Усі розглянуті тенденції обумовлюють необхідність зміни підходів до організації

бухгалтерського обліку як процесу. Так, розділ ІІ Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність” [7] містить інформацію про організацію бухгалтерського обліку в розрізі трьох послідовних етапів -первинного, аналітичного та синтетичного обліку, звітності. Цей підхід поділяє більшість науковців. Зокрема, Н. Сушко зазначає: “Весь обліковий процес бюджетної установи з теоретичної точки зору складається із трьох етапів його здійснення, а саме: первинний облік, поточний облік та підсумковий облік. Поділ облікового процесу на етапи віддзеркалює його послідовність як у часі, так і в просторі” [8].

Однак цей підхід давно не відображає нової реальності. Інформаційні технології фактично виключають значні розриви у часі між створенням первинного облікового документу, його відображенням в реєстрах аналітичного та синтетичного обліку та звітності. Тому загальновідомий поділ процесів обліку на етапи первинного, поточного та звітного втрачає своє первинне значення. Він навіть не розглядає тлумачення терміну “організація обліку” з точки зору системного підходу, який знайшов своє відображення у роботах М. Пушкаря [9]. Натомість постають питання створення, використання та збереження інформації, яка корисна внутрішнім та зовнішнім стейкхолдерам суб’єкта державного сектору.

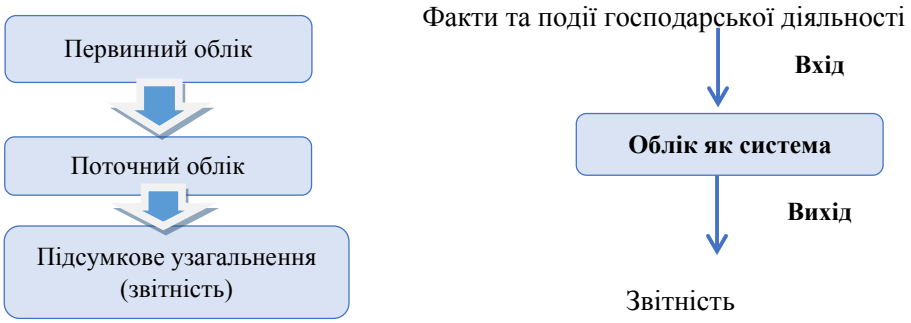

Рис. 1. Трансформація змісту облікового процесу як об’єкту організації бухгалтерського обліку вітчизняними дослідниками *(сформовано авторами за [9, с. 43])*

На наш погляд, революційний підхід, що врахував фактично всі сучасні чинники впливу з акцентом на інформаційних технологіях, запропонований Joshua G. Coyne, Emily M. Coyne, and Kenton B. Walker [10]. Саме таке тлумачення процесу обліку повинне стати основою для перегляду моделі організації обліку в сучасних умовах, включаючи суб’єктів державного сектору. Очевидно, що створення та функціонування такої архітектури облікового процесу (рис. 2) вимагає відповідних технологій та обладнання, а також використання багатьох заходів, пов’язаних з інформаційною безпекою.

Інформація		
створення	використання	обслуговування
Технології		**Контроль**
Обладнання		Безпека
Програмне забезпечення		Доступ
Зберігання		Цілісність процесу обробки
Послуги		Конфіденційність
Відповідність (комплаєнс)	**Стратегія розпорядника бюджетних**	**Технологічна можливість**

	коштів	

Рис. 2. Сучасна архітектура процесу обліку суб'єкта державного сектору *(сформовано авторами на підставі [3, 10])*

Наведені вище елементи необхідно враховувати під час укладання внутрішніх регламентів пов'язаних з організацією обліку, що вимагаються чинним законодавством. Як наслідок, це призведене до досягнення ефективності та результативності діяльності суб'єктів державного сектору.

Список використаних джерел

1. Muhammad Azizul Islam. Future of Accounting Profession: Three Major Changes and Implications for Teaching and Research. URL: https://www.ifac.org.

2. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року: розпорядження КМУ від 20.06.2018 року № 437-р. URL: http://zakon.rada.gov.ua.

3. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: розпорядження КМУ від 01.08.2013 р. №774-р URL: https://zakon.rada.gov.ua.

4. Про схвалення Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи "Прозорий бюджет". Розпорядження Кабінету міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 92-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80#Text.

5. Половинка О. Комплаєнс: глобальний тренд чи вимушена необхідність? URL: https://biz.ligazakon.net.

6. Теленик С.С. Щодо визначення поняття інфраструктурного комплаєнсу об'єктів критичної інфраструктури. Право і суспільство. 2020. №2. С. 222-235.

7. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність. Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua.

8. Сушко Н. Організація бухобліку в бюджетних установах. URL: https://uteka.ua/ua.

9. Пушкар М.С., Семанюк В.З. Розробка систем обліку: Навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 208 с.

10. Joshua G. Coyne, Emily M. Coyne, and Kenton B. Walker. Accountants and Tech: A Game Changer? URL: https://sfmagazine.com.

Бойко Р. В.
к.е.н., доцент,
Дебопре В. О.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

НЕОБОРОТНІ АКТИВИ НА ДЕРЕВООБРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ: КЛАСИФІКАЦІЯ ДЛЯ ПОТРЕБ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ

У процесі обліку та контролю складу і структури необоротних активів, необхідно враховувати, що різні види необоротних активів по-різному беруть участь у процесі господарської діяльності деревообробного підприємства. Отже, для того, щоб мати єдиний обліково-аналітичний супровід управління необоротними активами, їх потрібно правильно класифікувати, тобто провести групування за певними однорідними характеристиками.

На сьогодні існує значна кількість підходів до класифікації необоротних активів, серед найпоширеніших є: виробничі та невиробничі; для цілей сільського господарства, промислового призначення, транспорту, торгівлі, будівництва, зв'язку тощо; діючі, недіючі, запасні; власні та орендовані; земельні ділянки, будинки, споруди, транспортні засоби, передавальні пристрої, та ін.

Тому, враховуючи різні підходи до класифікації необоротних активів, враховуючи потреби обліку і контролю на деревообробних підприємствах їх доцільно згрупувати за різними класифікаційними ознаками.

За функціональним призначенням на деревообробних підприємствах виділяють виробничі та невиробничі необоротні активи. До виробничих об'єктів належать будівлі, споруди (цехи, майстерні), машини, обладнання, транспортні засоби. До невиробничих

необоротних активів належать будівлі та споруди, машини, обладнання та інші необоротні активи, що не використовуються у виробничому секторі.

Для поділу за ознаками використання поділяють необоротні активи на деревообробних підприємствах на поточні, неактивні та запасні. До поточних необоротних активів відносять всі необоротні активи, що функціонують на деревообробному підприємстві в даний час. До неактивних відносять ті об'єкти, які в даний час не використовуються в діяльності підприємства (до прикладу знаходяться на консервації). Запасні необоротні активи, це ті, які зберігаються на складах і призначені для заміни існуючого обладнання повністю або частково, окремими частинами. Даний класифікаційний поділ необхідний для проведення аналізу та контролю зносу необоротних активів та прийняття управлінських рішень щодо тих необоротних активів, які не використовуються в процесі діяльності.

На деревообробних підприємствах можуть використовуються власні необоротні активи або орендовані. Власні необоротні активи переважно формуються за рахунок внесків засновників або акціонерів, власного прибутку, цільового фінансування та відображаються на балансі деревообробного підприємства. Необоротні активи, що знаходяться в оренді, облікоіюються у балансі орендодавця та також на позабалансових рахунках деревообробного підприємства.

З метою деталізованого аналітичний обліку об'єктів необоротних активів у розрізі груп, правильного нарахування амортизації необоротних активів, на деревообробних підприємствах доцільно класифікувати необоротні активи з використанням положень Податкового кодексу. Для нарахування амортизації у Податковому кодексі України необоротні активи поділяються на 16 окремих груп. Згідно класифікації, що наведена в Податковому кодексі, кожна окрема група необоротних активів має визначені мінімальні терміни корисного використання, що є у межах від двох до 20 років. Це означає, що деревообробне підприємство не може встановити строк використання окремих груп необоротних активів коротший за очікуваний в Податковому кодексі. Класифікація, яка наведена в Податковому кодексі України, наближена до П(С)БО 7, що зменшило відмінності між бухгалтерськими та податковими підходами до обліку необоротних активів.

На нашу думку, класифікація необоротних активів на деревообробних підприємствах на групи має важливе значення в інформаційному забезпечення обліку, проведення контролю, економічного аналізу та визначенні ефективності використання необоротних активів на деревообробних підприємствах. Саме деталізована інформація про необоротні активи є тим джерелом інформаційного забезпечення, що дозволить сформулювати загальну концепцію ефективного управління необоротними активами на деревообробних підприємствах.

Список використаних джерел

1. Гільорме Т. В., Данилова В. Є. Методичні аспекти організації обліку основних засобів на промисловому підприємстві. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 18. С. 515–520.

2. Кацевич В. К. Основні засоби: характеристика та класифікація. Економічні науки. 2011. Вип. 8. С. 230–236.

3. Кафка С. М. Основні засоби: класифікація для цілей обліку. Вісник ЖДТУ. 2013. Вип. 1 (63). С. 87–92.

4. Могилова М. М. Сутнісні ознаки основних засобів як визначальні положення обґрунтування їх складу. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Економічні науки. 2016. Вип. 24(3). С. 156–164.

5. Податковий кодекс України: Кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

Герасименко Т. О.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

АНАЛІЗ СТАНУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В КОРОНАВІРУСНИЙ ПЕРІОД

Середовище функціонування підприємств у XXI столітті вирізняється високою невизначеністю та динамічністю, підсиленими глобалізаційними та інтеграційними процесами. А починаючи з 2019 року ситуація ускладнилася ще й через пандемію коронавірусу та карантинні обмеження. За таких обставин зростає роль страхування, яке вже впродовж п'яти століть свого існування виступає гарантом стабільного функціонування підприємств та соціального захисту населення.

Пандемія коронавірусу завдала значних фінансових збитків як окремим компаніям, так і національній та світовій економіці. Однак страховий бізнес в Україні постраждав менше, аніж будь-які інші види діяльності. Так, зокрема, за даними Національного банку України, який з 1 липня 2020 року став регулятором та наглядовим органом на ринку страхування, 210 страхових компаній (разом із компаніями зі страхування життя), які функціонували в Україні у 2020 році, одержали валових страхових премій на суму 45184,9 млн грн, а їх валові страхові виплати склали 14852,7 млн грн. Ними було сплачено 1,674 млрд грн податку на прибуток, що на 24,5% більше, ніж за 2019 рік, і на 51,5% більше, ніж за 2018 рік.

За ризиковими видами страхування надходження страхових премій у 2020 році зменшилося порівняно з 2019 роком на 8608 млн грн або ж на 17%. Даний показник знаходиться на рівні 2015 року. Зменшення страхових надходжень викликано, насамперед, такими основними чинниками, як зниження попиту у багатьох секторах класичного страхування (до прикладу, обсяги ринку туристичного страхування скоротилися на 40%) та купівельної спроможності населення і доходів бізнесових структур Проте варто відмітити зростання страхових виплат у 2020 році порівняно з 2019 роком на 1773 млн грн або ж на 12% (рис. 1). Відповідно, рівень виплат зріс з 28,4% - у 2019 році до 38,5% - у 2020 році. Загалом тенденція до зростання рівня виплат у страхових компаніях спостерігається починаючи з 2015 року.

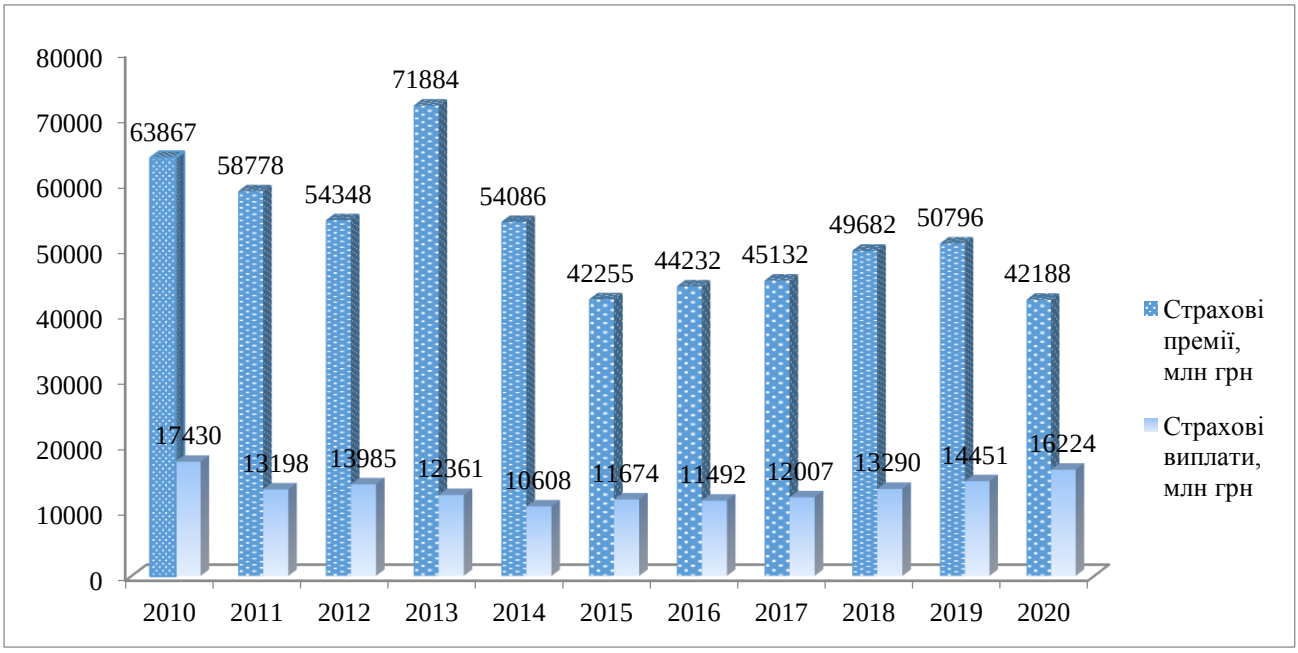

Рис. 1. Динаміка страхових премій та виплат страхових компаній України (крім страхування життя) за 2010 -2020 роки (сформовано на основі джерела [1])

Водночас, не зважаючи на пандемію коронавірусу, продовжувала зростати концентрація страхового ринку. Так, зокрема, у загальному обсязі страхових премій за ризиковими видами страхування за 2020 рік частка ТОП – 3 страхових компаній – ARX, УНІКА та ТАС СГ склала 17%. Частка страхових виплат трьох страхових компаній – УНІКА, ARX та УСГ склала 19% в обсязі всіх виплат за ризиковими видами страхування. Частки ТОП – 10 страхових компаній склали 40% та 47%, відповідно [1]. Звичайно, загальний вплив коронавірусу на ринок страхування був негативним. Однак уникнути значних збитків через "коронакризу" страхові компанії змогли з ряду причин. Насамперед, це обумовлено тим, що в Україні "проникнення" страхових послуг як в економіку бізнесових структур, так і особисте життя громадян, на відміну від зарубіжних країн, є недостатнім. Саме це обумовило допустимий для страхових компаній рівень страхових виплат.

По-друге, багато страхових компаній, насамперед, лідерів страхового ринку, приділяють значну увагу розвитку сучасних IT - технологій. Саме завдяки їм страхові компанії змогли швидко адаптувалися до нових умов ведення бізнесу шляхом запровадження дистанційних продажів, обслуговування клієнтів без відвідування офісів. Як зазначив Президент Ліги страхових організацій України О. Філонюк, "в 2020 році кількість електронних договорів ОСАЦВ склало більше 3 млн шт, що в 2,5 рази більше, ніж в 2019 році. Надходження страхових платежів за ними склало 2,6 млрд грн. Гарну динаміку продемонстрували показники використання електронного європротоколу. Їх кількість збільшилась у 2,8 рази. У 2020 році учасники ДТП отримали можливість оформити електронний європротокол не тільки через веб-сторінку МТСБУ, але й за допомогою мобільного додатка "Мій поліс", що підвищило доступність і зручність сервісу" [2]. А загалом, можна відзначити, що валові страхові премії за ризиковими видами страхування ТОП-10 страхових компаній, за винятком PZU-Україна, у 2020 році порівняно з 2019 роком зросли на 5-17% [1]. Водночас, варто зауважити, що правова база дистанційного обслуговування клієнтів страхових компаній істотно відстає від реальних потреб. Особливо в частині фінансового моніторингу та потреби спрощення документообігу при врегулюванні страхових випадків. Для вирішення даної проблеми необхідно ініціювати внесення і затвердження змін до окремих законодавчих актів стосовно створення умов електронної взаємодії з договорами страхування.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт НБУ. URL : https://bank.gov.ua/ua/news/all/rinok-nebankivskih-finansovih-ustanov-zris-za-pidsumkami-2020-roku-bilshist-segmentiv-otrimali-pributok-oglyad-nebankivskogo- finsektor

2. О. Філонюк. П'ять кроків страхового зростання. Insurance TOP. 2021. № 1 (77). С. 2-3.

Марценюк Р. А.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛЮ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

На сучасному етапі успішна діяльність суб'єктів підприємництва вимагає раціональної організації та ефективного функціонування внутрішнього контролю, що залежить від рівня забезпеченості та достовірності аналітичної інформації. Результативність діяльності підприємства в умовах ринкової економіки все більше стає залежним від якості інформації, котра є необхідною для прийняття управлінських рішень, основна частина якої формується в системі економічного аналізу. Тому, важливою передумовою якісного функціонування системи контролю є постійне використання методів економічного аналізу, що забезпечує систему управління необхідною аналітичною інформацією, яка сприяє оперативно й ефективно впливати на діяльність підприємства.

Сучасний стан теорії й практики аналітичного забезпечення системи контролю свідчить про необхідність розвитку їх теоретичних і методичних засад, які відповідають меті та завданням управління економічним потенціалом підприємства в умовах ринкової економіки. Практика діяльності яких свідчить про неефективне використання їх потенціалу, що пов'язано з використанням неадекватних ринковій економіці методів управління, зокрема функцій контролю й аналізу.

К. О. Назарова стверджує, що формалізація аналітичного процесу в системі управління підприємством на основі побудови організаційно-інформаційної моделі аналізу фінансового стану ґрунтується на визначенні мети та завдань, суб'єктів і об'єктів дослідження, системи показників, інформаційного та методичного забезпечення аналізу [3].

Аналітичне забезпечення системи контролю повинне бути орієнтованим на пошук резервів економічного потенціалу для прийняття управлінських рішень щодо запобігання загрозам ризику кризових явищ. При цьому, більшість сучасних вчених зазначають, що на сучасному етапі в Україні такі системи не створені, які негативно позначаються на результатах діяльності підприємств. На наше переконання, вузьким місцем сучасного підходу до контролю й аналізу є їх орієнтація на поточне управління внутрішніми процесами підприємства.

Аналізуючи погляди вчених щодо мети й завдання аналітичного забезпечення, слід зазначити, що більшість справедливо вказує на важливість завдання контролю, яке міститься в підвищенні ефективності діяльності. Це вірно ще й тому, що метою внутрішнього контролю на рівні реалізації тактики, є пошук шляхів підвищення ефективності діяльності підприємства і його структурних підрозділів, що базується на оцінці ефективності кожного структурного підрозділу та є прерогативою аналітичних процедур й методів.

Передумовою формування аналітичного забезпечення системи контролю є забезпечення зовнішніх і внутрішніх користувачів інформацією про наявність, стан, використання та резерви економічного потенціалу підприємства. Ця інформація необхідна насамперед в системі управління для регулювання, планування, координації та прийняття рішень [4].

Організація ефективної системи аналітичного забезпечення системи контролю надає можливість насамперед забезпечити ефективність функціонування підприємств на ринку, фінансову стійкість і сталий розвиток в конкурентному середовищі; підвищити ефективність системи управління шляхом цільової орієнтації, інтеграції та координації всіх здійснюваних процесів на підприємстві; своєчасного виявлення та мінімізації ризиків діяльності внаслідок зовнішніх та внутрішніх чинників; оптимізації у використані ресурсного потенціалу, тощо.

Характеристика рівнів інформаційної системи управління дозволяє здійснювати контрольно-аналітичні процедури, послідовне виконання яких забезпечує комплексне вирішення завдань щодо обробки економічної інформації та використання її при прийнятті оперативних управлінських рішень [2].

Для вирішення проблеми формування якісного аналітичного забезпечення внутрішнього контролю, обґрунтовано ідею створення інформаційно-аналітичних центрів у системі внутрішнього контролю, сутність формування яких полягає у побудові обліково-аналітичної підсистеми, в якій формується інформація про результати діяльності суб'єкта господарювання для прийняття управлінських рішень.

Слід зауважити, що для прийняття ефективних управлінських рішень й оцінювання впливу середовища, в якому здійснюється діяльність підприємств, необхідно постійно здійснювати пошук оптимальних взаємозв'язків з метою їх ефективного використання в процесі фінансово-господарської діяльності, забезпечуючи зростання прибутку та капіталу. У цьому контексті значення аналізу полягає у формуванні економічно обґрунтованої оцінки ефективності й інтенсивності діяльності підприємства та у пошуку резервів їх підвищення.

Таким чином, завершальною функцією в системі управління є контроль, в межах якого за допомогою аналітичної інформації повинна оцінюватись ефективність функціонування всіх бізнес-процесів, створюватись належний зворотний зв'язок між

керівниками та підконтрольними структурами, забезпечуючи прийняття дієвих та виважених управлінських рішень, оскільки в умовах жорсткої конкуренції необхідні нові підходи до системи управління та її контрольно-аналітичних функцій.

Список використаних джерел

1. Костирко Р. О. Організація контрольно-аналітичної системи, орієнтованої на формування протикризового механізму управління економічним потенціалом підприємства. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdnuet/econ/2011_3/Kostirko.pdf.

2. Мельник Т. Формування інформаційних ресурсів управлінського обліку для контролювання фінансових результатів підприємства. Молодий вчений. 2015. № 8 (23). С. 63–68.

3. Назарова К. О. Сучасний стан та проблеми аналітичного забезпечення внутрішнього аудиту на підприємствах торгівлі. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2888/1/75.pdf.

4. Пуцентейло П. Р. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства. Сталий розвиток економіки. 2015. № 1. С. 168–174.

5. Реслер М. В. Значення обліково-аналітичної інформації в управлінні підприємством. Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, Н. М. Гапак. Ужгород : Видавництво УжНУ "Говерла", 2012. Вип. 3 (37). С. 146–148.

Чабанюк О. М.
к.е.н., доцент,
Кузьмінська К. І.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВИГОТОВЛЕННЯ ПРОДУКЦІЇ У РЕСТОРАННИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Заклади ресторанного господарства у своїй діяльності дотримуються Методичних рекомендацій щодо впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку у сфері громадського харчування і побутових послуг, гармонізованих з міжнародними стандартами, затвердженими Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 17.06.2003 р. № 157. Заклад ресторанного господарства – організаційно-структурна одиниця у сфері громадського харчування, яка виробляє та продає кулінарну продукцію, булочні, борошняні кондитерські вироби і купівельні товари.

Згідно з Правилами роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства № 219 від 24.17.2002 р, господарюючий суб'єкт при виготовленні продукції харчування повинен дотримуватися: санітарних правил та норм; технологічних режимів виробництва (сумісність продуктів, їх взаємозамінність, режим холодної та теплової обробки сировини та інше) відповідно до нормативних документів [2].

Ресторанні господарства здійснюють діяльність згідно з асортиментом продукції, затвердженим відповідно до типу та класу даного закладу (підприємства) керівником підприємства, а також забезпечують наявність продукції, зазначеної у меню, прейскуранті.

Суб'єкти господарської діяльності при виготовленні продукції власного виробництва повинні додержуватися технологічних режимів виробництва продукції (сумісність продуктів, їх взаємозаміна, режим холодного й теплового оброблення сировини тощо), визначених нормативною документацією (збірниками рецептур страв, кулінарних, борошняних кондитерських і булочних виробів, затвердженими в установленому порядку, державними стандартами, технічними умовами, а також охорони довкілля .

Ресторанні господарства при користуванні збірниками рецептур страв та кулінарних виробів мають право:

– заміняти (виключати) у рецептурах відсутні види продовольчої сировини та харчових продуктів (крім основних складників страви) або додатково включати їх у

необхідних кількостях, не погіршуючи смакових властивостей страв (виробів), при цьому не допускати порушення санітарних правил, технологічного режиму виробництва продукції, погіршення споживних властивостей та якості страв (виробів). Зміни до рецептур в обов'язковому порядку вносяться в технологічні і калькуляційні карти;

–з урахуванням попиту споживачів змінювати норми відпуску страв (виробів), у тому числі соусів та гарнірів, там, де дозволяє технологія приготування.

Вони можуть самостійно розробляти та затверджувати фірмові страви та вироби з урахуванням вимог нормативно-правових актів

При цьому основними завданнями бухгалтерського обліку є:

– встановлення матеріальної відповідальності з метою контролю за станом і рухом товарно-матеріальних цінностей;

– оперативний контроль за методикою калькулювання цін на власну продукцію і куповані товари;

– контроль за дотриманням норм закладання сировини і виходом готової продукції;

– дотримання інших норм організації облікового процесу, які затверджені у наказі про облікову політику підприємства.

Діяльність у сфері ресторанного господарства має свою специфіку, оскільки об'єднує і виробничу і торговельну діяльність. У зв'язку з цим бухгалтерський облік операцій на підприємствах ресторанного господарства має деякі особливості та поєднує методології, що застосовуються у промисловості й торгівлі. Елементом виробничої діяльності у сфері ресторанного господарства є безпосередньо сам процес приготування кулінарної страви, а елементом торгової діяльності – установлення торгової націнки, застосування методів визначення фінансових результатів. Проте, не всі принципи, що застосовуються у сфері виробництва, властиві сфері ресторанного господарства. Так, на відміну від виробничих підприємств, на підприємствах ресторанного господарства, а саме в ресторанах, кафе, барах, відсутні такі елементи виробничого процесу, як незавершене виробництво та наявність готової продукції на складі. Винятком є кондитерські цехи з виробництва кулінарних напівфабрикатів, виробничий процес яких передбачає наявність готової продукції на складі (в коморі).

Будь-який виробничий процес потребує складання калькуляції собівартості одиниці готової продукції. На підприємствах ресторанного господарства власне собівартість одиниці страви, кулінарного виробу чи напою не визначають, визначається їх відпускна вартість. При визначенні відпускної вартості враховується тільки вартість продуктів, що становлять сировинний набір. Решта витрат, безпосередньо пов'язаних із процесом приготування страви чи виробу (заробітна плата кухарів із нарахуванням до соціальних фондів, амортизаційні відрахування обладнання та інших основних засобів підприємства, комунальні та орендні платежі, а також інші операційні витрати), включаються до складу витрат основної діяльності. Винятком є виробничі цехи, які можуть обрати виробничий метод калькуляції витрат, передбачений у П(С)БО 16 "Витрати" і застосовуваний виробничими підприємствами. Підприємства ресторанного господарства зобов'язані мати Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства, санітарні правила, книгу відгуків і пропозицій.

Список використаних джерел

1. Правила роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства, затверджено наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України 24.07.2002 р. N 219. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0680-02.

2. Бухгалтерський облік у торгівлі та ресторанному господарстві : навч. Посібник / П. Куцик, Л. Коваль, Ф. Макарук. Львів : Видавництво "Магнолія 2006", 2010. 375 с.

3. Чабанюк О. М., Кузьмінська К. І. Облік і оподаткування у торгівлі та підприємствах ресторанного бізнесу: навч. посіб. К. : Алерта, 2019. 214 с.

Грудзевич Ю. І.
к.е.н., старший викладач
Волинський національний університет
імені Лесі Українки, м. Луцьк

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОГНОЗУВАННЯ ПОДАТКОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ НА ЗАГАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ОПОДАТКУВАННЯ

Система оподаткування в Україні досить часто зазнає оптимізації, при чому, за спостереженням деяких аналітиків [3], процес адміністрування податків постійно ускладняється та потребує більшої кількості часу, опрацьованої інформації та розробки методів прогнозування величини зобов'язання.

Обравши спрощену систему оподаткування підприємці отримують простішу процедуру адміністрування єдиного податку, простоту заповнення звітності, спрощене ведення обліку, звільнення від низки обов'язкових платежів, можливість бути платником податку на додану вартість лише за власним бажанням. Проте, підприємці-спрощенці мають обмеження за певними видами діяльності, обсягах доходу у залежності від групи, та кількості працівників, у обов'язковому порядку сплачують єдиний соціальний внесок від розміру мінімальної заробітної плати.

Перебування фізичної особи-підприємця на загальній системі оподаткування має певні недоліки. Високе податкове навантаження, особливо за наявності найманих працівників, суворі вимоги до ведення обліку та складання звітності, обов'язкова реєстрація платником ПДВ. До переваг загальної системи оподаткування належить відсутність обмежень у видах діяльності, обсягах доходу і кількості працівників. Також, за умови правильного планування доходів та витрат виникає можливість прогнозування та оптимізації фінансового результату діяльності [2, 3].

Таблиця 1

Прогноз розрахунку податкових зобов'язань фізичної особи-підприємця, що перебуває на загальній системі оподаткування

	ПОКАЗНИК	СУМА, грн
1	Прихід від основної діяльності станом на 01.11.2020 року	0,00
2	Прогноз надходжень на період з 01.11.2020 по 31.12.2020	0,00
3	**ПРИХІД ВСЬОГО** ***(сума рядків 1- 2)***	**0,00**
4	Витрати на підтримку основної діяльності	0,00
5	Витрати, що залежать від специфіки виду діяльності	0,00
6	Прогноз витрат на 11-12 місяць 2020 року	0,00
7	Сума потреби у збільшенні обсягів видатків	0,00
8	**ВИДАТКИ ВСЬОГО** ***(сума рядків 4-7)***	**0,00**
9	**ФІНАНСОВИЙ РЕЗУЛЬТАТ** ***(різниця рядків 3 та 8)***	0,00
10	ПОДАТОК НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ *(рядок 9 х 0,18)*	0,00
11	ВІЙСЬКОВИЙ ЗБІР *(рядок 9 х 0,015)*	0,00
12	**ВСЬОГО СПЛАТИТИ ДО БЮДЖЕТУ** ***(сума рядків 10 і 11)***	***0,00***

Здійснювати попередні розрахунки розміру податку на доходи фізичних осіб, на нашу думку, потрібно не пізніше листопада звітного року. З одного боку є масив інформації для аналізу, розрахунку фактичних середніх показників доходів та витрат. Прогноз надходжень на завершальні місяці звітного року рекомендуємо здійснювати з врахуванням похибки 10% до середньомісячного показника. Аналогічним способом можна розрахувати витрати, виділивши у окремі статті витрати на підтримку основної діяльності та специфічні видатки. Наприклад, у підприємця, основний вид діяльності якого полягає у здаванні у оренду

офісних приміщень першу суму формуватимуть оплата комунальних платежів (електропостачання, водопостачання, обслуговування приміщень). До специфічних належатиме амортизація будівель, що використовуються у основній діяльності нерегулярні витрати на ремонт чи встановлення додаткового обладнання тощо. У вказаній таблиці, окрім розрахунку фінансового результату та прогнозованих розмірів зобов'язань варто зазначити рядок суми потреби у збільшенні витрат.

У разі побудови таблиці за допомогою програми для роботи з електронними таблицями Excel, яка дає можливість розрахунку показників за встановленими формулами, можна відслідкувати, як регулювання розміру потреби у видатках вплине на розмір податку на доходи фізичних осіб і військового збору.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Редакція від 011.2021 р. URL: https://bit.ly/3ekckYc.

2. Чирва А. А. Вибір системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів господарювання: проблеми та шляхи їх вирішення. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2014. № 797. С. 147–154.

3. Яку систему оподаткування обрати при реєстрації підприємця: порівняльна характеристика. URL: https://bit.ly/3v5iJgv.

Грищенко О. В.[2]
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ПОЗАБАЛАНСОВИЙ ОБЛІК ПРОКАТУ МАЙНА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Останнім часом послуги прокату майна у нашій державі набувають все більшої популярності й невдовзі можуть скласти реальну конкуренцію торгівлі щодо такого майна. Ефективність управління діяльністю підприємств прокатного бізнесу вимагає більш детального та розширеного ведення позабалансового обліку, що в повному обсязі регламентує відомості про операції та процеси первинної облікової інформації [1]. Як показують результати досліджень, під час оформлення документів з обліку прокату майна виникає чимало труднощів.

Згідно з нормами цивільного законодавства прокат є одним із різновидів найму (оренди) [2]. Законодавчий підхід до назви цього договору в умовах ринкової економіки говорить про те, що мова вже йде не про побутовий прокат, а про договір прокату, предмет якого є значно ширшим і може використовуватися та для виробничих потреб. Також зауважимо, що особливості відносин щодо прокату майна і порядок документування таких операцій регламентуються нормативно-правовими актами, які так і не були приведені у відповідність з новим Цивільним кодексом України.

Зокрема, для оформлення надання у тимчасове користування предметів прокату передбачено використання затвердженої Інструкцією № 8 [3] форми ПО-П1 "Замовлення-зобов'язання", яка заповнюється у двох примірниках та підписується отримувачем майна (орендарем) і прокатодавцем (орендодавцем). Зазначений первинний документ одночасно виконує функцію договору.

На нашу думку, в сучасних умовах використання вищезазначених документів у практичній діяльності суб'єктів господарювання піддається сумнівам і викликає певні зауваження. По-перше, встановлено, що сфера їх застосування обмежується лише побутовим обслуговуванням саме населення. Але предмети прокату можуть надаватись фізичним і юридичним особам з метою задоволення господарських потреб. По-друге, вони не

[2] Науковий керівник: професор Куцик П. О.

використовуються для документального оформлення замовлень та розрахунків за послуги прокату дорожніх транспортних засобів, оскільки на них не поширюються положення Порядку № 46 [4]. А на даний момент каршерінг ,прокат електробайків та електросамокатів є чи не найрозповсюдженішим видом послуг. По-третє, форми ПО-П1 і ПО-П2 являються бланками суворої звітності, тобто повинні замовлятися та друкуватися на спеціалізованих підприємствах з друкарською нумерацією. Проте в умовах впровадження автоматизованих систем ведення обліку та оформлення первинних документів за допомогою обчислювальної техніки застосування застарілих бланків є просто непрактичним і потребує удосконалення.

У зв'язку з цим, підприємствам, що надають послуги прокату, доводиться вдосконалювати існуючі або самостійно розробляти носії первинної облікової інформації, які б відповідали вимогам часу та чинного законодавства.

Згідно з новою редакцією ст. 1 Закону № 996 [5] первинний документ – це документ, який містить відомості про господарську операцію. Незважаючи на те, що первинний документ вже позбавлений функції підтверджувати факт здійснення господарської операції, він, як і раніше, є підставою для відображення господарської операції в бухгалтерському обліку.

Зрозуміло, що надаючи послуги прокату, самого договору недостатньо. В принципі він і не є носієм первинної облікової інформації, тому що складається до моменту видачі предмета напрокат, фіксуючи лише наміри та порядок дій сторін. Разом з тим, суб'єкту господарювання необхідно мати пакет первинних документів. Перелік, форма та нюанси їх оформлення залежатимуть від виду і вартості предметів прокату, статусу клієнтів, форми й умов розрахунків, терміну прокату, внесення грошової застави та інших особливостей. Безпосередньо для підтвердження факту передачі майна в прокат і його повернення від контрагента пропонуємо складати Акт приймання-передачі предметів прокату, в якому наводиться характеристика, відомості про вартість, технічний стан, зовнішній вигляд, в окремих випадках показники лічильників, наявність пошкоджень предметів прокату тощо як у момент передачі, так і в момент повернення. Дану операцію слід обліковувати на позабалансових рахунках 01 "Орендовані необоротні активи" і 04 "Непередбачені активи й зобов'язання". На рахунку 01 підприємство орендар обліковує предмет прокату, а підприємство орендодавець на рахунку 04 може зазначити дебіторську заборгованість з оренди.

Хоча договір прокату є цивільно-правовим, з позицій оподаткування та бухгалтерського обліку, дотримуючись принципу перевищення сутності над формою, розглядаємо прокат в якості різновиду послуг, а плату за видачу предметів у тимчасове користування класифікуємо як дохід від реалізації послуг. Тому для підтвердження виконання договірних зобов'язань та факту надання послуг прокату в повному обсязі, все ж таки, доцільно оформлювати Акт наданих послуг у момент повернення предметів. Власне на підставі умов договору щодо розміру плати за прокат та інформації з Акту приймання-передачі предмета щодо тривалості прокату і визначається вартість наданих послуг. Зауважимо, якщо рахунок-фактура складається після закінчення здійснення операції і контрагент, сплативши його, тим самим підтверджує факт отримання, в нашому випадку, послуг прокату, то рахунок може замінювати зазначений акт.

Список використаних джерел

1. Куцик П. О., Головацька С. І. Організаційно-методичні аспекти обліку позабалансових активів і зобов'язань. Сучасний стан та перспективи розвитку обліку, аудиту, оподаткування та аналізу в умовах міжнародної інтеграції: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. О. А. Сарапіної; ХНТУ. Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2020. 150 с.

2. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 р. № 435-IV, зі змінами і доповненнями. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page13.

3. Інструкція по використанню форм документів суворої звітності, що застосовуються для оформлення замовлень та розрахунків із споживачами за побутові послуги : затверджена наказом Укрсоюзсервісу від 29 вересня 1995 р. № 8, зі змінами та доповненнями. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0389-95.

4. Порядок надання у тимчасове користування громадянам предметів культурно-побутового призначення і господарського вжитку : затверджений наказом Української спілки об'єднань, підприємств і організацій побутового обслуговування населення від 16 грудня 1999 р. № 46, зі змінами та доповненнями. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0025-00.

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV, зі змінами і доповненнями. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14.

Якубич Е. В.[3],
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ОЦІНКА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ ВИЗНАЧЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Нематеріальні активи є унікальною економічною категорією, основними властивостями якої є відсутність або другорядність матеріальної форми, що пов'язана з домінантністю інтелектуальної (нематеріальної) складової. Сучасні підприємства, які функціонують у складних ринкових умовах, постійно відчувають нестачу необхідної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень стосовно оцінки реальної вартості нематеріальних активів.

Згідно П(С)БО 8 "Нематеріальні активи" нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми , може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищу один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам [1].

Оцінка завжди була, є і залишається на перспективу одним з найважливіших прийомів системного обліку. Складність соціально-економічних і економіко-правових відносин в країнах з ринково-орієнтованою економікою примусила створити більш гнучкий механізм оцінки в бухгалтерському обліку [2]. Така потреба стала актуальною і в управлінні економічними подіями на національному рівні, особливо при створенні спільних підприємств.

Складність вартісної оцінки об'єктів нематеріальних активів, насамперед, зумовлена їх різноманіттям, різними шляхами утворення на підприємстві, а також різними формами їх практичного використання. Особливістю оцінки є наявність цільового характеру та відсутність єдиного універсального методу. Достовірна та науково-обґрунтована оцінка має особливе значення при включенні об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу, при злитті підприємств або поділу організації для визначення майнових частин у статному капіталі, при складанні фінансової звітності, оцінці застави під отримуваний кредит.

Вивчення досвіду зарубіжних країн свідчить про використання трьох підходів – витратного, порівняльного (ринкового) та дохідного. Кожний з цих підходів має свою методологію, тому при одночасному їх використанні отримують різні значення вартості оцінюваного об'єкта, що в кінцевому результаті відображається на величині фінансового результату підприємства та ускладнює аналіз стану і використання нематеріальних активів як всередині конкретного підприємства, так і при порівнянні фінансового стану двох і більше суб'єктів господарювання.

Під час здійснення оцінки нематеріальних активів за витратним підходом розраховується вартість витрат, які були понесені під час створення такого активу. Такий підхід доцільно використовувати під час оцінки вартості нематеріальних активів у тому разі, якщо неможливо знайти аналогічні активи або визначити прогнозований прибуток.

Дохідний підхід передбачає, що у процесі проведення оцінки нематеріального активу, така вартість розраховується виходячи з майбутніх вигод, які можуть бути отримані під час його використання. Він виходить із передбачення, що економічна цінність конкретного активу на поточний момент обумовлена розміром доходів, які сподіваються отримати з цього активу в майбутньому. Даний дохід реалізуються за допомогою методів: капіталізації прибутків, дисконтування майбутніх грошових прибутків, залишкових прибутків.

У разі застосування порівняльного (ринкового) підходу до оцінки нематеріальних

[3] Науковий керівник: професор Куцик П. О.

активів подібність об’єктів визначається з урахуванням їх виду, сфери застосування, економічних, функціональних та інших характеристик. Цей підхід застосовується у тому разі, якщо є досить розвинений ринок продажу нематеріальних активів, що оцінюються, та вартість нематеріального активу визначається через порівняння з аналогічними активами.

При проведені оцінки нематеріальних активів найбільш ефективно було б використовувати методи, які входять до складу ринкового та дохідного підходів, адже дані підходи, на відміну від витратного підходу, який насамперед використовується при оцінці нематеріальних активів створених власними силами, є більш пристосованим для оцінки нематеріальних активів, які є предметом відносин між декількома заінтересованими особами.

Здійснюючи оцінку активу, який буде обміняний, найефективніше застосовувати ринковий підхід, адже саме цей підхід є найбільш вигідним для оцінки активів, які виступатимуть предметом угоди. Оцінюючи нематеріальний актив безоплатно отриманий підприємством, необхідно враховувати економічні вигоди, які підприємство отримає від використання такого нематеріального активу. Найлегшим шляхом здійснення такої оцінки є використання дохідного підходу. У такій ситуації серед усіх методів, об’єднаних у дохідний підхід, найдоцільніше використовувати метод економічного ефекту, адже за допомогою саме цього методу можна отримати інформацію стосовно доходів, які в майбутньому підприємство буде мати можливість отримати за умови використання такого активу.

Визначаючи вартість нематеріального активу, який вноситься до статутного капіталу, потрібно враховувати те, що результат такої оцінки має бути максимально точним, адже від розміру внеску до статутного капіталу залежить частка прибутку, яку буде отримувати учасник. Для того, щоб оцінка була достовірною вона повинна проводитись за допомогою методу порівняльних продаж. Даний метод є простим за обрахунком та достатньо точним.

Таким чином, правильна оцінка та раціонально вибраний підхід дає можливість ефективно управляти вартістю нематеріальних активів підприємства. Основна мета управління вартістю нематеріальних активів на підприємстві полягає у трансформації отриманої різними способами інформації у цінні та змістовні рекомендації для подальших рішень щодо оцінки та переоцінки нематеріальних активів.

Список використаних джерел

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 “Нематеріальні активи”: Наказ Міністерства фінансів України від 18.10.99 р. № 242. *URL:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99.

2. Куцик П. О., Скоп Х. І. Сучасні системи управління нематеріальними активами підприємства. Облік і фінанси : науково-виробничий журнал. 2016. № 2 (72). С. 75–86.

СЕКЦІЯ "ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ"

Черкасова С. В.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ДО ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ МЕГАРЕГУЛЯТОРА ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Ускладнення завдань та функцій фінансових інститутів в забезпеченні економічного зростання вимагає й удосконалення регулюючого впливу держави на функціонування фінансового сектора країни.

Державна політика у фінансовому секторі країни повинна бути спрямована на забезпечення стабільних і сприятливих умов функціонування фінансових інститутів, створення стимулів для нарощування ними фінансових ресурсів і вдосконалення діяльності з метою більш повної реалізації виконуваних ними функцій в національному господарстві.

Проте на сьогодні спостерігаються суттєві недоліки в державному регулюванні фінансового сектора країни. Серед них виділяють недостатньо системний і збалансований характер регулювання, надмірну регламентацію дозвільних процедур, прояви недоброчесної поведінки службовців наглядових органів, додаткові витрати, що стримують інтенсивність розвитку складових фінансового сектора країни. Має місце розпорошеність функцій нагляду, зумовлена існуванням декількох регуляторів, та застосування різних підходів в наглядових процедурах до різних видів фінансових інститутів.

Сформована в Україні система державного регулювання діяльності фінансових інститутів суттєво відстає від стандартів, вироблених в розвинених країнах світу. Попри розпорошеність регулюючого впливу держави має місце й надмірне адміністративне втручання в діяльність професійних учасників ринку, надлишкова зарегульованість дозвільних процедур, низька ефективність механізмів нагляду та контролю за діяльністю фінансових інститутів.

Розпорошення державного регулювання і нагляду унеможливлює комплексний підхід до розвитку фінансового сектору країни як цілісної системи та не дозволяє забезпечити ефективного контролю та консолідованого нагляду за професійними учасниками різних сегментів ринку. Це зумовлює фрагментарність розвитку ринку, тінізацію та криміналізацію діяльності на ньому.

Більшу ефективність регулюючого впливу держави на розвиток фінансового сектору країни забезпечує модель консолідованого нагляду, за якої створюється мегарегуляр в особі центрального банку або іншого органу, що реалізує в комплексі всі функції державного регулювання фінансових інститутів і професійної діяльності на фінансовому ринку. Така модель функціонує в Австрії, Бельгії, Естонії, Великобританії, Німеччині, Польщі, Чехії, Словаччині, Латвії.

У вітчизняних наукових колах ведеться активна полеміка щодо необхідності створення єдиного мегарегулятора в Україні. Науковці активно вивчають досвід зарубіжних країн щодо ефективності функціонування різних моделей впливу держави на фінансовий сектор країни. Поширеною є думка, що мегарегулятори доцільно створювати в країнах з розвиненими фінансовими ринками, тоді як секторна модель виявляється більш ефективною на ринках, що розвиваються.

Цікавим з точки зору порівняльного аналізу є досвід пострадянських країн, які подібно до України формують та вдосконалюють інституційну структуру органів державного регулювання фінансового сектору .Із досліджених пострадянських країн лише в Казахстані, Вірменії, Грузії та в Російській Федерації створений мегарегулятор фінансового сектору країни. В Киргизькій республіці та Республіці Молдова діє єдиний регулюючий та

наглядовий орган за небанківським фінансовим сектором. В інших країнах, включаючи й Україну, функції регулювання діяльності небанківських фінансових інститутів розподілені між декількома державними органами.

Найбільш успішна діяльність мегарегулятора фінансового ринку із досліджених країн спостерігається в Казахстані. В цій країни з 1998 р. по 2002 р. Національному банку були поступово передані повноваження нагляду за страховими організаціями, недержавними пенсійними фондами і ринком цінних паперів. Досвід Республіки Казахстан дозволяє сподіватись, що створення мегарегулятора в Україні буде мати певні позитивні наслідки для вдосконалення державного регулювання різних видів фінансових інститутів. Серед них: покращення наглядового впливу за рахунок застосування єдиних регуляторних норм, ліквідація процедур перехресного регулювання, скорочення операційних витрат, посилення відповідальності єдиного державного органу за результати реалізованих заходів. Однак ці переваги зможуть бути реалізовані у перспективі, тоді як під час перехідного періоду ефективність регуляторної діяльності фінансового сектору знизиться, поза як такий перехід вимагатиме розробки нової законодавчої бази, реорганізації наглядових органів, і зможе спричинити послаблення державного нагляду та контролю за діяльністю фінансових інститутів, що може мати негативні наслідки для суспільства.

Досвід розвинених ринків свідчить про те, що якщо певна країна не готова до запровадження мегарегулятора та інтегрованого нагляду за фінансовими послугами з об'єктивних економічних причин, директивне створення такого мегарегулятора через механічне злиття декількох організацій, орієнтованих на окремі сектори фінансового ринку, буде неефективним і не дасть бажаних результатів. Водночас слід розуміти, що обрана країною модель регулювання фінансового сектору не є чимось постійним і здатна змінюватись під впливом глобалізаційних процесів, розвитку та консолідації фінансових інститутів, посилення вимог до регулятивних органів.

Створенню мегарегулятора фінансового сектора країни має передувати продумана та скоординована робота органів державного регулювання, асоціацій професійних учасників ринку, інших зацікавлених сторін щодо вироблення єдиних засад державного регулювання та нагляду у цій сфері і розробки ефективних заходів щодо їх швидкої реалізації.

Як слушно зазначає С. Мошенський, під час вироблення регуляторної політики в Україні необхідно врахувати, що, по-перше, для залучення іноземних і сприяння вітчизняним інвесторам потрібна проста й чітка схема регулювання; по-друге, система державного регулювання має орієнтуватися на загальні міжнародні тенденції; по-третє, потрібно раціональне поєднання державного регулювання і системи саморегулівних організацій [1, с. 299].

На думку С. Науменкової, ключовий аспект в організації систем регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ полягає в забезпеченні інституційної незалежності регуляторів. Відбувається це шляхом законодавчого закріплення за регуляторними органами певних прав і обов'язків, а також шляхом їх підпорядкування відповідним державним органам. В сучасних умовах в світовій практиці переважає формальна підпорядкованість регуляторів фінансового сектору парламентам [2, с. 57].

Україна вже здійснила певні кроки щодо консолідації функцій нагляду за фінансовими інститутами та створення мегарегулятора фінансового сектору країни.

Відповідно до прийнятого Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг" № 79-IX від 12 вересня 2019 р. [3] з 1 липня 2020 р. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, була ліквідована. Відповідно функції державного регулювання діяльності страхових компаній, кредитних спілок та інших кредитних установ перебрав на себе Національний банк України, а функції регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів були делеговані Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку. Таким чином Національний банк став регулятором не лише банківського сектора, а й вагомої частини небанківського фінансового сектору країни.

Зазначені інституційні зміни викликані необхідністю підвищення ефективності системи державного регулювання фінансових ринків, припинення дублювання функцій регуляторів з ліцензування, контролю та нагляду за фінансовими інститутами, спрощення розробки та реалізації інструментів регулювання.

Практична реалізація зазначених змін покликана забезпечити не лише скорочення кількості регулюючих органів, а й прискорити впровадження уніфікованого підходу регулювання діяльності фінансових інститутів на єдиних принципах.

Список використаних джерел

1. Мошенський С. З. Фондовий ринок та інституційне інвестування в Україні: вплив на інвестиційну безпеку держави: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2008. 432 с.

2. Науменкова С. В., Міщенко С. В Ринок фінансових послуг : навч. посібник. К.: Знання, 2010. 532 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг : Закон України № 79 – IX від 12.09.2019 р. URL: http:// zakon.rada.gov.ua.

Копилюк О. І.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

Діяльність банків України в умовах екзистенційних ризиків і загроз, які впливають не лише на основні фінансово-економічні показники діяльності, але й на кон'юнктурні позиції установ актуалізувала необхідність формування концептуальних засад управління банківськими ризиками на основі системного підходу. Система управління ризиками – це задокументовані методичні підходи, процедури та положення щодо ідентифікації, оцінювання, контролю та моніторингу за квантифікованими і неквантифікованими ризиками, які виникають в процесі операційної, фінансової та інвестиційної діяльності банків.

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України ризик-менеджмент визначається як система управління ризиками, яка включає в себе стратегію й тактику управління, направлені на досягнення основних бізнес-цілей банку [1]. Структура ризик-менеджменту має певну послідовність, яка стандартизована Міжнародною організацією стандартизації у 2009 р. (ISO 31000:2009 "Risk management – Principles and guidelines". Процес ризик-менеджменту, згідно з міжнародними стандартами, включає такі складові: 1) визначення ситуації з ризиком; 2) ідентифікація ризику; 3) аналіз ризику; 4) оцінка ризику; 5) вплив на ризик.

Концепція формування системи управління банківськими ризиками визначає основну ідею - підвищення прибутковості та вартості банківського бізнесу на засадах кількісного та якісного оцінювання внутрішніх та зовнішніх ризиків. Суб'єктами системи ризик-менеджменту банку є: рада банку; комітет ради банку з управління ризиками; правління банку; кредитний комітет правління банку; комітет правління банку з управління активами та пасивами; підрозділ внутрішнього аудиту; підрозділ з управління ризиками; підрозділ контролю за дотриманням норм (комплаєнс); бізнес-підрозділи. Об'єктом управління в системі ризик-менеджменту виступає майновий чи немайновий інтерес банку, ймовірний результат якого змінюється в умовах невизначеності, що впливає на дохідність банку. Завданнями в рамках реалізації концепції визначено: формування центрів прибутковості банківського бізнесу з позицій "прибуток-ризик", розробка системи ідентифікації та кількісного оцінювання ризиків, визначення процедур моніторингу та контролю за рівнем ризиків, обґрунтування методів управління та мінімізації. Пріоритетними принципами управління банківськими ризиками вважаємо такі: ефективність, своєчасність,

структурованість, усебічність та комплексність, пропорційність, незалежність, конфіденційність, прозорість та інші. Методами мінімізації впливу ризиків на фінансові результати діяльності банків є лімітування, диверсифікація, резервування, хеджування, страхування, сек'юритизація активів, структурування, документування, контроль тощо. Результат – це підвищення ефективності та прибутковості в умовах використання адекватних систем управління ризиками.

В концептуальному підході до управління ризиками необхідно враховувати дуальний підхід оцінювання ризиків. По-перше, визначення ризик-профілю банку, по-друге, визначення ризик-профілю клієнтів банку. Ризик-профіль банку – це систематизація та комплексна оцінка ризиків та методів управління й загального ризик-апетиту та профілю банку. Банк здійснює оцінку власного ризик-профілю з урахуванням специфіки своєї діяльності й таких факторів: системної значимості банку, бізнес-моделі банку та масштаби його діяльності, загальної характеристики операційної діяльності та визначення ризиків, які супроводжують кредитну, інвестиційну діяльність та оцінку ризику незбалансованої ліквідності, ризиків достатності капіталу та стабільності й рівня фондування ресурсної бази.

Визначення ризик-профілю клієнта – це оцінювання фінансової операції в контексті моніторингу щодо можливостей легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, оцінювання індивідуального ризику клієнта, кредитоспроможності та стану обслуговування боргу, кредитної історії й загальної оцінки ділових відносин з позицій ризиків.

Організація системи управління ризиками, згідно з вимогами НБУ, ґрунтується на розподілі обов'язків між підрозділами банку із застосування моделі трьох ліній захисту. Перша лінія захисту знаходиться на рівні бізнес-підрозділів банку та підрозділів підтримки діяльності банку. Ці підрозділи приймають ризики, несуть відповідальність за них і подають звіти щодо поточного управління такими ризиками. Друга лінія – на рівні підрозділу з управління ризиками та підрозділу контролю за дотриманням норм (комплаєнс). Третя лінія – на рівні підрозділу внутрішнього аудиту щодо перевірки та оцінки ефективності функціонування системи управління ризиками [2].

Концептуальні основи побудови системи ризик-менеджменту в банківській установі передбачають: 1) організаційну структуру, яка чітко визначає обов'язки, повноваження та відповідальність осіб щодо управління ризиками; 2) культуру управління ризиками та кодекс поведінки (етики); 3) внутрішньобанківські документи з питань управління ризиками; 4) інформаційну систему щодо управління ризиками та звітування; 5) інструменти для ефективного управління ризиками.

Для здійснення ефективного управління ризиками банк розробляє внутрішньобанківські (внутрішньогрупові) документи з питань управління ризиками, які регламентують принципи корпоративного управління та управління ризиками в банках. По кожному виду ризиків внутрішньобанківські документи складаються у формі положень, порядків, процедур, які документально закріплюють процес управління ризиками та регламентують інші питання з управління кожним із видів ризиків. Важливо зауважити, що розроблені внутрішньобанківські документи з питань управління ризиками мають відповідати стратегії та бізнес-плану банку, декларації схильності до ризиків, бути відповідно оформленими і затвердженими та мати достатній рівень деталізації. Проведене дослідження підтверджує, що управління ризиками є основним напрямком банківського менеджменту, завдання якого – створити таку систему ризик-менеджменту, яка б забезпечувала безперервний аналіз ризиків з метою прийняття своєчасних та адекватних управлінських рішень щодо пом'якшення ризиків та зменшення їх негативного впливу на прибутковість банківської установи. Значущість системи ризик-менеджменту як основи стратегічного управління банком полягає в такому:

1) допомагає реалізувати стратегію розвитку банку через розробку заходів з органі-

зації управління ризиками, визначення та затвердження рівня “апетиту до ризиків”;

2) визначає напрями підтримки банківського бізнесу за допомогою впровадження ефективного процесу затвердження рішень про прийняття ризиків, забезпечення оптимального використання наявних ресурсів, ухвалення політик і процедур для забезпечення контролю над ризиком;

3) забезпечує моніторинг і контроль в управлінні ризиками на основі звітності (управлінської та зовнішньої), дотримання вимог національної нормативної бази, адекватної інфраструктура систем і засобів вимірювання ризику.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендацій щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: затв. Постановою Правління НБУ від 21.06.2012 № 255. URL: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid.

2. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. затв. Постановою Правління НБУ від 11.06.2018 № 64. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18/print.

Рущишин Н. М.
д.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТРУКТУРНІ ЗМІНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Для сучасного періоду розвитку економіки України характерними є системні структурні вади, що не сприяють подальшому соціально-економічному поступу країни, призводять до деіндустріалізації та наростання процесів деградації господарського комплексу, зниження рівня якості життя. Це передусім високий рівень корупції, системної тінізації економіки та офшоризації податків і інвестицій. Економіка України характеризується неефективною структурою з критично високим рівнем ресурсо- та енергоємності виробництва, сировинної орієнтації та виробництва продукції з низьким рівнем інноваційності та технологічності, доданої вартості, відірваністю фінансового сектору від реальної економіки, неефективним функціонуванням секторів, які забезпечують соціальний розвиток.

Про можливості банківського сектору стосовно як залучення капіталу, так і кредитування економіки значною мірою свідчать тенденції щодо зміни обсягу та структури активів, зростання яких об’єктивно розширює можливості банків щодо кредитування суб’єктів господарювання та населення (табл. 1).

Проте для банківської системи країни характерною залишається низка системних недоліків, передусім високого рівня концентрації банківського капіталу та депозитів у найбільших банках, а також державних банків у низці сегментів банківського сектору за чисельністю структурних підрозділів, банкоматів, терміналів, активних платіжних карток, недостатньо раціональної структури формування чистих активів та зобов’язань банків, високої вартості та зростання рівня проблемності кредитів, усе ще не високої прибутковості капіталу. Зазначені вади підсилюються й окремими несприятливими тенденціями розвитку вітчизняної банківської системи, що супроводжуються зменшенням чисельності приватних та банків з іноземним капіталом, елементів їх інфраструктури, зниженням частки кредитів суб’єктів господарювання у структурі чистих активів банків, зростанням простроченої заборгованості за кредитами, послабленням проникнення банківського сектору в національній економіці, погіршенням базових індикаторів банківської безпеки держави. За 2013-2020 рр. погіршилися й

показники рівня проникнення банківського сектору в національній економіці в Україні (табл. 2).

Встановлено, що сучасний стан і тенденції розвитку банківської системи мали наслідком як позитивний, так і негативний вплив на структурні зміни національної економіки. Зокрема, у підсумку стабілізації та зміцнення банківської системи, її очищення від квазі-легітимних,

Таблиця 1

Активи комерційних банків України на 1.01.2011-2020 рр., млрд грн

Показники	Роки										Темпи зростання, %/ Відхилення, +/-	
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020*	2020/ 2011	2020/ 2019
Активи	942,1	1054,3	1127,2	1278,1	1316,7	1254,4	1256,3	1336,4	1360,8	1494,5	158,6	109,8
Кредити надані	755,0	825,3	815,3	911,4	1006,4	1009,8	1005,9	1042,8	1118,6	1033,5	136,9	92,4
Частка кредитів в активах, %	80,1	78,3	72,3	71,3	76,4	80,5	80,1	78,0	82,2	69,2	-10,9	-13,1
Кредити, що надані суб'єктам господарювання	508,3	580,9	609,2	698,8	802,6	830,6	847,1	870,3	919,1	822,0	161,7	89,4
Частка кредитів юридичних осіб, %	67,3	70,4	74,7	76,7	79,8	82,3	84,2	83,5	82,2	79,5	+12,2	-2,6
Кредити, що надані фізичним особам	186,5	174,7	161,8	167,8	179,0	175,7	157,4	170,9	196,6	206,8	110,9	105,2
Частка кредитів фізичних осіб, %	24,7	21,2	19,9	18,4	17,8	17,4	15,7	16,4	17,6	20,5	-4,7	+2,4
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	9,6	8,9	7,7	13,5	21,2	24,2	23,7	54,5	52,9	48,4	+38,8	-4,5
Резерви за активними операціями банків	148,8	157,9	141,3	131,3	204,9	321,3	484,3	516,9	555,9	492,1	3,3 р.	88,5
Частка резервів в активах, %	15,79	14,98	12,54	10,27	15,56	25,61	38,55	38,68	40,85	32,93	+17,1	-7,9
Частка резервів у кредитах, %	19,71	19,13	17,33	14,41	20,36	31,82	48,15	49,57	49,70	47,61	+27,9	-2,1

*Примітка: дані на вересень 2020 р.

Джерело: складено на основі [1]

Таблиця 2

Показники рівня проникнення банківського сектору в національній економіці в Україні у 2013–2020 рр.

Показники	Роки								Абсолютні відхилення (+/-)	
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020*	2020/ 2013	2020/ 2019
Валові кредити суб'єктам господарювання / ВВП, %	47,7	51,7	41,8	35,5	29,0	25,8	20,7	20,5	-27,2	-0,2
Чисті кредити суб'єктам господарювання / ВВП, %	42,6	44,7	30,9	20,0	15,1	13,3	10,4	11,0	-31,6	+0,6
Валові кредити фізичним особам / ВВП, %	12,4	13,1	8,8	6,6	5,7	5,5	5,2	5,5	-6,9	+0,3
Чисті кредити фізичним особам / ВВП, %	9,5	9,1	4,8	3,2	3,1	3,2	3,6	3,7	-5,8	+0,1

Кошти суб'єктів господарювання / ВВП, %	17,0	17,8	17,6	17,3	14,3	12,1	13,2	16,0	-1,0	+2,8
Кошти фізичних осіб / ВВП, %	29,1	25,4	20,2	18,3	16,0	14,3	13,9	16,6	-12,5	+2,7

*Примітка: дані на вересень 2020 р.

Джерело: складено на основі [1]

афільованих, неплатоспроможних банків зростає фінансовий потенціал реалізації інвестиційних проектів суб'єктів реального сектору економіки з технологічної модернізації виробництва, а також розвиваються процеси детінізації фінансово-економічної системи країни.

Водночас характерний й обернений вплив, а системні вади функціонування та розвитку банківської системи стримують та не сприяють структурним реформам за такими напрямами, як фінансова підтримка програм диверсифікації економіки, зокрема у сферах малого та середнього підприємництва, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, інновацій, смарт-технологій, високотехнологічного експорту; удосконалення структури суспільного капіталу і умов його відтворення; детінізація та деофшоризація капіталу; покращання галузевої структури економіки; зміцнення конкурентоспроможності внутрішнього виробництва та імпортозаміщення; зростання частки прибуткових та економічно ефективних суб'єктів бізнесу; регулювання процесів зовнішньої міграції населення і відпливу мізків.

Стратегічними пріоритетами реалізації потенціалу банківської системи в забезпеченні структурних змін в економіці України визначені: покращання інституційних засад впливу банківської системи, фінансова стабілізація банківської системи, зміцнення фінансової безпеки держави, розвиток кредитування та інвестування, формування сприятливого інвестиційного клімату, детінізація фінансових потоків та посилення прозорості фінансово-економічних відносин.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1.

Андрейків Т. Я.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ КОРОНАКРИЗИ

Банківський сектор є частиною економічної системи країни та займає стратегічне місце в розвитку її економіки. Саме тому, банківський сектор як багатокомпонентна складова економічної системи держави незалежно від її економічної моделі та організації суспільних відносин, відіграє важливу роль у забезпеченні руху грошових потоків. Стійкий розвиток економіки, в т. ч. її важливої ланки – банківської системи, є ключовою проблемою сучасності. Нестабільність національних економік, нерівномірність економічного розвитку окремих країн, які посилюються спекулятивними операціями банків, призводять до національних банківських криз та є наслідком світових фінансових потрясінь.

Сучасна банківська система характеризується наявністю значної кількості елементів, що виконують різні функції і мають багаторівневу ієрархічну структуру; динамічністю та наявністю зовнішнього впливу взаємозв'язків; тимчасовими спадами і регресом, що пов'язано із певними змінами в економічній системі країни. Розвиток банківської системи безпосередньо залежить від рівня економічних відносин у країні, тому ефективне її функціонування є необхідною умовою розвитку ринкових відносин в Україні.

Дослідження розвитку банківського сектору України впродовж 2020 р. акцентують свою увагу на тому, що українські банки ввійшли в кризу добре капіталізованими, прибутковими та зі значним запасом ліквідності. Це, насамперед, результати значних зусиль Національного банку упродовж попередніх років, зокрема з оздоровлення банківського сектору, впровадження міжнародно визнаних вимог до капіталу й ліквідності, регулярного стрес-тестування, ризик-орієнтованого нагляду та спонукання банків до формування запасу міцності. Крім того, ще до кризи вдалося вирішити давні проблеми сектору з пов'язаним кредитуванням, що посилювали негативні наслідки попередніх криз для фінансової системи та реальної економіки. Як результат, фінансовий сектор пройшов 2020 рік без значних втрат, не став фактором поглиблення кризи. Натомість банки продовжили виконувати функцію підтримки економіки.

Коронакриза стала першою кризою, яка не супроводжувалася відпливом коштів громадян із банків, а навпаки – спостерігався приплив коштів у банківську систему упродовж усього 2020 року. Лише на початку впровадження карантинних заходів спостерігались відтоки вкладів банківської системи, проте це тривало трохи більше двох тижнів. Після цього ситуація стабілізувалася як на ринку депозитів, так і на валютному ринку, тобто панічні настрої були стабілізовані. Так, достатня ліквідність банків дала змогу зберегти довіру вкладників. Загалом за рік гривневі депозити населення зросли на 26,5%, значно дешевші валютні вклади зросли на 0,6% у доларовому еквіваленті. Драйвером приросту коштів населення були вклади на вимогу. Кошти суб'єктів господарювання в гривні зросли за рік на 34,5%, а в іноземній валюті – на 2,2% у доларовому еквіваленті.

Коронакриза – це перша не економічна криза, що не супроводжується банківською, проте дуже серйозно впливає на економіку, насамперед через зниження споживання. Саме тому, заходи з очищення і зміцнення банківської системи, які були зроблені в попередні роки, показують свої результати. Звичайно, не лише міцність банківської системи, але і ефективність монетарної політики – інфляційне таргетування, гнучке курсоутворення – допомогли вберегти Україну від більшого шоку, який міг би бути.

Крім того, для підтримки фінансової системи та економіки загалом, як і провідні світові центральні банки, Національний банк у 2020 році застосував широкий арсенал антикризових заходів. Так, банки отримали можливість довгострокового рефінансування на строк до п'яти років, що дозволило зберігати ліквідність банківської системи на високому рівні. Національний банк запровадив новий інструмент – своп процентної ставки, за допомогою якого банки можуть захиститися від процентного ризику та не закладати ризикову надбавку в ставки за кредитами реальному сектору [1].

Для того, щоб дати можливість банкам сконцентрувати всю увагу на кредитуванні, НБУ запровадив низку регуляторних та наглядових послаблень на період кризи. Зокрема, пом'якшив вимоги до оцінки кредитного ризику, відтермінував формування буферів капіталу, дав додатковий час для подання та оприлюднення фінансової звітності, тимчасово зупинив проведення виїзних перевірок і стрес-тестування банків.

Якість кредитного портфеля унаслідок коронакризи значно не погіршилася. Цьому сприяли як висока якість портфеля перед початком кризи, так і своєчасні дії банків із реструктуризації позик. Ухвалені Національним банком вимоги до списання знецінених фінансових активів допомогли зменшити обсяг непрацюючих активів на балансах банків, найбільше – державних. У результаті чого, частка непрацюючих кредитів у системі загалом знизилася на 7,4 в. п. – до 41% на кінець 2020 року. Непрацюючі кредити не становлять загрози банківській системі, оскільки рівень їх покриття всіма резервами наприкінці року становив майже 98% [2].

2020 рік став роком стрімкої цифрової трансформації фінансової системи. Пандемія з'явилась раптово та здійснила вплив чи не на кожну сферу бізнесу та економіки. Проте, незважаючи на безліч негативних наслідків, вона також спричинила і позитивні зміни. Якщо до 2020 року цифровізація зачепила лише деякі банки, то під впливом пандемії до неї

звернулися чи не усі банківські установи, які хотіли зберегти власні позиції на ринку банківських послуг та допомогти суспільству. Карантинні обмеження змінили звички українців у бік дистанційності, цифрових фінансів та безготівкових операцій. Кількість та обсяги безготівкових платежів із використанням платіжних карток продовжують упевнено зростати. Так, частка безготівкових розрахунків в Україні з використанням платіжних карток збільшилась до майже 56% на кінець 2020 року з 50% на початку року [1].

Одним із основних показників розвитку банківського сектору є його фінансова стійкість, яка в економічній теорії є складовою економічної рівноваги і являє собою можливість утримання рівноважного стану в економіці як на макроекономічному, так і мікроекономічному рівнях. В сучасних умовах визначення оцінки фінансової стійкості банківського сектору потребують розробки та впровадження методик комплексної оцінки ефективності функціонування банківського сектору в контексті реалізації інтеграційного курсу України у світове господарство.

Список використаних джерел

1. Річний звіт Національного банку за 2020 рік: 10 фактів про те, як змінилися економіка та фінансова система упродовж першого року пандемії. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-za-2020-rik-10-faktiv-pro-te-yak-zminilisya-ekonomika-ta-finansova-sistema-uprodovj-pershogo-roku-pandemiyi.

2. Огляд банківського сектору, лютий 2021. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-narostili-kredituvannya-v-grivni-tempi-prirostu-depozitiv-naselennya-zalishayutsya-znachnimi--oglyad-bankivskogo-sektoru.

Власюк Н. І.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

З метою вирішення задач покращення використання основних засобів та одержання запланованих результатів у діяльності суб'єкта господарювання має бути опрацьована система конкретних напрямів, які націлені на покращення використання основних засобів. Практична реалізація таких шляхів забезпечить залучення наявних на підприємствах резервів підвищення ефективності їхньої діяльності, а також дасть змогу виявити основні чинники, що сприятимуть цьому.

Всю сукупність економічних, технічних та організаційних заходів стосовно покращення використання основних засобів суб'єкта господарювання варто поділити на дві групи:

1) збільшення екстенсивного завантаження;

2) підвищення інтенсивного навантаження.

Інтенсивний шлях використання основних засобів передбачає збільшення завантаження устаткування та підвищення рівня використання їхньої потужності. Важливими шляхами підвищення інтенсивного використання основних засобів є:

1) удосконалення структури основних засобів суб'єкта господарювання;

2) запровадження нових і удосконалення існуючих технологій;

3) постійних технічний нагляд, обслуговування і ремонт обладнання;

4) оновлення, модернізація, реконструкція та модифікація виробничого обладнання.

Екстенсивний шлях включає такі напрями підвищення ефективності використання основних засобів:

1) скорочення простоїв устаткування за допомогою підвищення якості обслуговування та забезпечення процесу виробництва необхідними ресурсами;

2) ліквідація застарілого та непрацюючого устаткування [1].

При цьому слід враховувати такі дві важливі обставини.

По-перше, якщо екстенсивне завантаження машин та устаткування обмежується календарним фондом часу, то можливості збільшення інтенсивного навантаження устаткування та його продуктивності практично необмежені.

По-друге, реалізація заходів екстенсивного напрямку, переважно, не потребує капітальних витрат, в той час, як підвищення рівня інтенсивного використання виробничого апарату, як правило, пов'язане зі значними інвестиціями, які доволі швидко окуповуються за рахунок отриманого внаслідок інтенсифікації додаткового економічного ефекту.

Ступінь ефективності діяльності будь-якого суб'єкта господарювання залежить від системи факторів. Головними проблемами у сфері використання основних засобів підприємства є їхнє збереження та переоснащення для подальшої роботи. Нарощення обсягу виробництва продукції відбувається, насамперед, завдяки підвищенню ефективності використання основних засобів підприємства.

Важливим резервом кращого екстенсивного та інтенсивного використання основних засобів та виробничих потужностей суб'єктів господарювання є швидке освоєння проектних потужностей, введення в дію нових технологічних ліній, агрегатів та устаткування.

Для того, щоб використання основних засобів реально стало економічно вигідним та ефективним, важливо постійно стежити за його технічним станом; залучати кваліфікованих фахівців у процесі проведення складних ремонтів; досліджувати ринки виробництва; залучати спеціалістів маркетингового відділу для вивчення ситуації на ринку; підвищувати рівень спеціалізації виробництва; усувати простої; модернізувати устаткування; удосконалювати планування, управління й організацію праці та виробництва; знижувати фондомісткість та підвищувати фондовіддачу і продуктивність праці на підприємстві [2].

Загалом сукупність резервів поліпшення використання основних засобів суб'єкта господарювання може бути поділена на три великих групи:

1. Технічне вдосконалення засобів праці, яке передбачає:

– технічне переозброєння на базі комплексної автоматизації виробництва та впровадження гнучких виробничих систем;

– заміну застарілої техніки та модернізацію діючого обладнання;

– ліквідацію "вузьких місць" і диспропорцій у виробничих потужностях підприємства;

– механізацію допоміжних та обслуговуючих виробництв;

– розвиток винахідництва та раціоналізаторства.

2. Збільшення тривалості роботи машин та обладнання суб'єкта господарювання за рахунок:

– ліквідації незадіяного обладнання (здавання його в оренду, лізинг, реалізація тощо);

– скорочення термінів ремонту та технічного обслуговування обладнання;

– зменшення простоїв (цілозмінних та внутрішньозмінних).

3. Покращення організації та управління виробництвом підприємства за рахунок:

– прискорення досягнення проектної продуктивності введених в експлуатацію основних засобів;

– впровадження наукової організації праці та виробництва;

– покращення забезпечення матеріально-технічними ресурсами;

– вдосконалення управління виробництвом на базі сучасної комп'ютерної техніки;

– збільшення матеріальної зацікавленості працівників в підвищенні ефективності виробництва [3].

Не менш важливою умовою для виявлення резервів підвищення ефективності основних засобів суб'єкта господарювання є можливості використання власних та запозичених коштів.

Якщо суб'єкт господарювання потребує оновлення основних засобів, технічного переозброєння діючих виробничих потужностей, впровадження конкурентної техніки, найбільш прийнятним варіантом з метою реалізації вказаних заходів є укладення договору

лізингу, який виступає перспективною формою залучення інвестицій у підприємство.

Лізинг має ознаки схожості з кредитом, який може надаватися суб'єкту господарювання на придбання необхідних йому основних засобів. Проте, у порівнянні з кредитом, лізинг має низку переваг. Особливості використання виробником кредитного та лізингового механізмів характеризує табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика використання лізингу та кредиту з метою оновлення основних засобів підприємства

Лізинг	Кредит
Інвестиції спрямовуються на активізацію виробничої діяльності, розвиток і модернізацію потужностей	Інвестиції спрямовуються на будь-яку підприємницьку діяльність
Гарантований контроль за цільовим використанням коштів, так як в лізинг віддається конкретно зазначене майно (обладнання, машини та ін)	Контроль за цільовим витрачанням коштів утруднений через відсутність дієвих інструментів
Розмір гарантій знижується на вартість переданого в лізинг майна (обладнання, машин та ін), яке саме є гарантією	Необхідна 100%-ва гарантія повернення кредиту та відсотків за його використання
Майно відображається на балансі лізингодавця або підприємствалізингоодержувача; нараховується прискорена амортизація (з коефіцієнтом 3)	Придбане майно відображається на балансі підприємства, на нього нараховується амортизація
Лізингові платежі (включаються в собівартість продукції) знижують оподатковувану базу і стимулюють розвиток виробництва	Плата за кредит покривається за рахунок отриманих підприємством доходів, на які нараховуються всі передбачені податки

Оскільки основні засоби становлять головну частину матеріально-технічної бази підприємства, на базі підвищення ефективності їхнього використання зміцнюється економічний потенціал та нарощуються виробничі можливості, а також підвищується технічний рівень виробництва суб'єкта господарювання.

Розв'язання проблеми підвищення ефективності використання основних засобів суб'єкта господарювання значною мірою формує його фінансовий стан та рівень конкурентоспроможності на ринку.

Список використаних джерел

1. Бутинець Т. А. Основні засоби: точка зору економіста. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2012. Вип. 2(23). С. 22–36.

2. Косянчук Т., Кучма С. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства за сучасних умов. Економічні науки. 2014. № 3. С. 113–116.

3. Кудренко Н. Теоретико-методичні підходи до оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств. Економіка. 2014. № 24. С. 61–67.

Мединська Т. В.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ЦИФРОВА МОДЕРНІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ: ТРЕНДИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку людства супроводжується стрімким збільшенням обсягів інформації, яка потребує якісних і швидких методів її обробки та аналізу. Використання новітніх інтелектуальних технологій завжди позитивно впливає на управлінську діяльність і платників податків і податкових органів.

Міністерство фінансів України започаткувало проект "Податки Просто" з метою спрощення податкового адміністрування. Зокрема, було запроваджено формат подальшої

роботи з питань спрощення податкової звітності з податку на прибуток, податку на додану вартість, податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку, трансферного ціноутворення, єдиного податку а також щодо загальних питань податкового адміністрування та заповнення податкової звітності в електронному кабінеті платника податків.

У розрізі робочих груп було вирішено, що розширення сервісів, які спростять та пришвидшать процес складання і подання податкової звітності для цілей платників податків, є актуальним та нагальним питанням. Окрім того, дане питання є важливим, зважаючи на прийняту 17 січня 2018 р. "Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки", яка передбачає заходи впровадження ряду стимулів для цифровізації економіки та розвитку цифрових інфраструктур [1].

Податкові органи України, вивчаючи можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) та застосовуючи їх на практиці, впровадили у використання інтегровану інформаційну автоматизовану систему "Податковий блок". Дана система замінила ряд автономних інформаційних систем у сфері оподаткування, об'єднавши використання алгоритмів в одну централізовану систему та надавши можливість функціонування підблоків з реєстрації платників податків, обробки податкової звітності та платежів, обліку платежів та податкового аудиту.

Постійний розвиток та вдосконалення послуг, які надають державні податкові органи, підвищують іміджевий рейтинг державних установ.

Електронне оподаткування дозволяє:

- автоматизувати внутрішні податкові функції;
- побудувати електронну інформаційну взаємодію між платниками податків та державними податковими органами у сфері оподаткування;
- сформувати ефективну онлайн-комунікацію та забезпечити швидкий і безпечний обмін даними між державними органами у сфері оподаткування;
- забезпечити ефективне міжнародне співробітництво у електронному форматі.

Законодавче забезпечення електронної взаємодії у сфері оподаткування, зокрема, розвиток напрямку електронного формату діяльності, покладено на Державне агентство з питань електронного урядування у 2014 р. У 2013 р. ДПС України затвердило формат (стандарт) електронного документу звітності суб'єктів господарювання на виконання Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції створення, функціонування автоматизованої системи "Єдине вікно подання електронної звітності" [2]. Наразі, згідно з Податковим кодексом України, подавати податкову звітність в електронній формі зобов'язані суб'єкти господарювання, які відносяться до середніх та великих платників податків та платників ПДВ; суб'єктів господарювання, які використовують реєстратори розрахункових операцій (контрольні стрічки подають у електронній формі дротовим або бездротовим зв'язком та копії записів у реєстрах виданих та отриманих податкових накладних за відповідний звітний період [3]. Решта платників податків можуть вільно обирати форму взаємодії з податковими органами (паперова чи електронна).

Позитивна тенденція переходу на електронні форми податкових декларацій та розрахунків є проявом використання потенціалу ІКТ, що наразі є пріоритетним напрямком розвитку податкового відомства, про що говорять напрямки співпраці податкових органів з іншими державами та міжнародними організаціями.

Електронне оподаткування взаємодіє з е-урядуванням та є фактором розвитку інформаційного суспільства України, однак, орієнтація на потреби клієнта (платника податків) та дотримання принципу зручності означає не лише реалізацію можливостей електронних послуг, а й спрощення податкового адміністрування в цілому [4].

Позитивним наслідком, можемо говорити упевнено, є дотримання принципу зручності, спрощення податкового рахівництва, збереження цілісності інформаційної бази, її повноти та підвищення прозорості провадження господарської діяльності і відносин між

платниками податків та контролюючими органами у сфері оподаткування на принципах взаємодовіри і партнерства.

Таким чином цифровізація стає найважливішим фактором економічного зростання економіки країни і взагалі є сучасним трендом розвитку. Ключову роль у модернізації адмініструванні податків, зборів та платежів відіграє цифрова трансформація.

Прозоре та ефективне оподаткування в епоху цифрової економіки та перетворення податкових адміністрацій на цифрові є нової стратегію розвитку податкових державних органів країни. На сьогодні державна податкова служба приділяє першочергову увагу впровадження дистанційного спілкування, шляхом надання громадянам сервісів та адміністративних послуг в режимі он-лайн з використання всіх можливих електронних податкових сервісів.

Тому для оптимізації роботи бізнесу в реаліях цифрової економіки в перспективи необхідно впровадити на веб-порталі державних послуг "Дія" – електронний кабінет платника податків (ЕКПП – ДіЯ), як для фізичних так і для юридичних осіб. Електронний кабінет платника податків – ДіЯ (ЕКПП – ДіЯ) це можливість швидкого отримання податкової інформації, заповнення звітності та мінімізація ризиків недотримання платниками інформації з податкового законодавства.

Електронний кабінет платника податків – ДіЯ складається з двох частин (рис. 1).

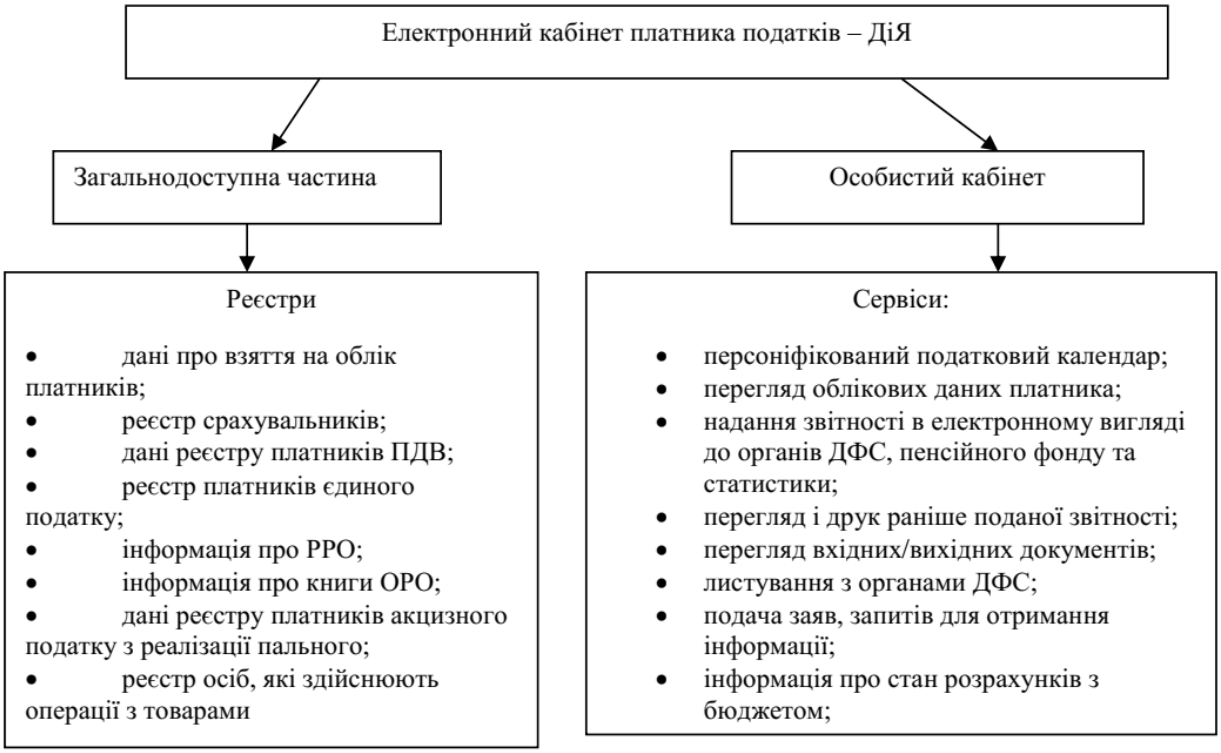

Рис. 1. Складові Електронного кабінету платника податків – ДіЯ

Електронний кабінет платника податків – ДіЯ є захищеним, персоналізованим та безпечним електронним сервісом, який надаватиме безконтактні способи взаємодії платників податків та ДПС з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Призначенням ЕКПП – ДіЯ надання платнику податків можливості реалізувати свої обов'язки та права у сфері оподаткування в режимі on-line. Призначенням ЕКПП – ДіЯ надання платнику податків можливості реалізувати свої обов'язки та права у сфері оподаткування в режимі on-line.

Таким чином, для покращення сервісного обслуговування платників податків, нами запропоновано у єдиному онлайн-портал державних послуг “Дія” створити “Електронний кабінет платника податків –ДіЯ”.

ЕКПП-ДіЯ дає можливості платникам податків безкоштовно в режимі реального часу та цілодобово мати доступ до свого кабінету. Користувачі мають змогу ознайомитися з останніми актуальними новинами ДФС, отримати інформацію про граничні терміни сплати та подання податкової звітності, дізнатися контакти та адреси центрів обслуговування платників, переглянути та роздрукувати бланки податкової звітності. Також має можливість переглянути особисту інформацією: це реєстраційні та ідентифікаційні дані, дані податкового обліку та реєстрів, дані щодо розрахунків з бюджетом за допомогою Єдиного бюджетного рахунку, переглянути всю подану звітність.

Переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій для цілей оподаткування та фактори, що перешкоджатимуть їх реалізації дозволять у короткостроковій перспективі усунути їх, що сприятиме скороченню витрат часу на формування і подання податкової звітності, покращенню податкових сервісів для платника, забезпеченню достовірності інформації та швидкості її обробки в діяльності фіскальних органів.

Список використаних джерел

1. *Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січ. 2018 р. №67-р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80 .*
2. *Електронного кабінету платника податків : Офіційний сайт : веб-сайт. URL: https://cabinet.sfs.gov.ua/.*
3. *Податковий кодекс України: № 2755-VI від 02.04.2020 із змінами і доповненнями. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show.*
4. *Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: www.tax.gov.ua.*

Мицак О. В.
к.е.н., доцент
Львівський торгово-економічний університет

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УМОВАХ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ І ПОТРЯСІНЬ

Сучасний період розвитку України є найскладнішим за роки її незалежності. Національна економіка потерпає від багатьох зовнішніх та внутрішніх загроз, причинами існування яких є не тільки “традиційне” загострення фінансових та економічних дисбалансів, незначна диверсифікованість, слабка конкурентоспроможність економіки, її залежність від зовнішніх джерел енергії та сировини. Суттєвим викликом залишається наявність досить суттєвого за обсягами тіньового сектору, корупція в багатьох сферах життя суспільства та недосконаліть законодавства. Втрата Україною біля двадцяти відсотків економічного потенціалу та стійких економічних зв’язків, знищення виробничих потужностей та інфраструктури внаслідок анексії Криму та збройного протистояння на Донбасі, приводить до збільшення бюджетних видатків для укріплення обороноздатності і військового потенціалу країни. Додатковий негативний вплив на національну економіку чинить несприятлива цінова кон’юнктура зовнішнього ринку на основну продукцію, що вивозиться з України: зернові, метали, добрива, залізорудну сировину, чорні метали та застосування ембарго на певні групи товарів з боку країн – членів Європейського Союзу.

Світова пандемія COVID-19 і її вплив на діяльність суб’єктів господарювання у всьому світовому господарстві, в тому числі і в Україні спричинила до появи нових викликів

в діяльності суб'єктів бізнесу, що вимагає формування і застосування інших підходів в системи оцінювання ефективності і результативності діяльності підприємств, в тому числі і її фінансового аспекту.

Як відомо, метою фінансової діяльності підприємства є забезпечення фінансових потреб господарської діяльності як базова умова безперервності операційних процесів, виконання зобов'язань перед контрагентами, та державою, інноваційного шляху інвестиційної діяльності.

Сучасні фінансово-кредитні відносини у суб'єктів бізнесу ґрунтуються на принципах:

– заборони прямого втручання держави у фінансову діяльність суб'єктів господарювання;

– партнерства у фінансових відносинах між фінансово-кредитними установами (банками, кредитними спілками) та підприємствами;

– самообмеження, тобто обрання напрямів діяльності залежно від фінансових можливостей підприємства тощо.

Ці принципи знайшли своє відображення в Цивільному, Господарському та Податковому кодексах і законодавчо-нормативних документах України.

Формування фінансових ресурсів на підприємствах відбувається від моменту первинного формування статутного капіталу. Воно має перманентний характер, і здійснюється в процесі розподілу і перерозподілу фінансових потоків при здійсненні всіх видів фінансово-господарської діяльності підприємства. У зв'язку з цим поняття "формування", "розподіл" та "використання" доцільно розглядати як єдиний процес суспільного виробництва. Тобто, формування та використання фінансових ресурсів підприємствами – це перманентний процес руху фінансових потоків у формі грошових, матеріальних і нематеріальних ресурсів для фінансового забезпечення операційної та інвестиційної діяльності, виконання фінансових зобов'язань перед державою та іншими суб'єктами господарювання.

Рух фінансових потоків кількісно відображає всі стадії процесу створення нової доданої вартості через формування, розподіл та використання доходів і фінансових результатів. Як наслідок, фінансові ресурси є індикатором, що насамперед відображає виникнення диспропорцій і дисбалансів в у процесі фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Фінансова діяльність виконує обслуговуючу функцію відносно виробничо-господарської діяльності, та розглядається як один з найважливіших інститутів управління підприємствами. Зміст фінансового управління у суб'єктів бізнесу розповсюджується на такі види: постійна робота з покупцями щодо розрахунків за реалізовану продукцію (роботи, послуги); забезпечення своєчасної сплати податків та інших обов'язкових платежів у бюджети різних рівнів; своєчасне здійснення розрахунків із нарахування і виплати заробітної плати; своєчасне погашення зобов'язань перед інвесторами і кредиторами та сплата відсотків; здійснення платежів за фінансовими операціями тощо.

При цьому важливим є напрям внутрішнього контролю фінансової діяльності підприємства, під яким насамперед розуміють оперативне діагностування його фінансового стану, що уможливлює визначення недоліків та прорахунків, виявлення та мобілізацію внутрішньогосподарських резервів, збільшення доходів та прибутків, оптимізацію і збалансування витрат, підвищення фінансової і економічної рентабельності. Підприємство має сформувати і опрацьовувати таку внутрішню систему індикаторів оцінювання діяльності, за допомогою якої воно змогло б із необхідною деталізацією оцінити поточні та стратегічні можливості функціонування та розвитку підприємства.

За умов операційних і фінансових потрясінь від всіх економічних систем вимагається підвищення гнучкості та оперативності реагування на новітні виклики, визначення і реалізація заходів, для уникнення або мінімізації негативних впливів змін стану та умов зовнішнього середовища системи. Один з напрямів реалізації цього завдання є більш ширше

застосування системи прогнозування і планування діяльності суб'єктів бізнесу, яка ґрунтується на вивченні і врахуванні впливу умов високого рівня невизначеності ринкової ситуації на ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств. Новітні виклики, які виникли у підприємств через кризу світової пандемії, що максимально негативно впливають на стабільність умов і засад функціонування, вимагає більш ґрунтовного і фахового розуміння управлінських впливів на перебіг діяльності підприємств, в тому числі і за рахунок розширення сфер поточного і оперативного фінансового планування.

Ширше і якісніше застосування сучасних методів і інструментів фінансового управління дозволить суттєво мінімізувати негативний вплив нестабільності умов діяльності через своєчасне передбачення і компетентне управлінське реагування на процеси, що впливають на фінансову надійність і стабільність діяльності підприємств.

Список використаних джерел

1. *Бланк І. А. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. К.: Ельга, 2008. 724 с.*
2. *Мицак О. В., Ковтун Н. О., Лихач О. М. Удосконалення механізму управління фінансовими результатами підприємства. Галицький економічний вісник. 2019. №1.*
3. *Мицак О. В., Чуй І. Р. Фінансовий менеджмент : навч. посіб.; 2-ге вид., доп. і перероб. Львів : Магнолія-2006, 2018. 228 с.*

Музичка О. М.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

Фінансова стійкість є основою стабільності банківської системи країни, запорукою успіху економічних перетворень і макроекономічного розвитку, предметом особливої уваги органів державної влади та громадськості. Значною загрозою в сучасних умовах стала пандемія COVID-19, яка призвела до різкої рецесії світового масштабу, однак загалом банківська система України виявилася стійкою до коронакризи, яка хоч і погіршила фінансовий стан банків, проте менш відчутно, ніж очікувалося навесні 2020 року. Криза мала помірний негативний вплив на операційну діяльність банківського сектору, однак установи продовжували стабільно функціонувати та надавати якісні банківські послуги, зокрема в онлайн-режимі. Тому, незважаючи на тимчасове скорочення кількості працюючих відділень, доступність банківських сервісів не знизилася і чисельність збиткових банків не зросла. Вітчизняний банківський сектор залишався прибутковим завдяки стійкості операційних прибутків та відсутності значних кредитних втрат, що стало результатом ефективного регулювання і нагляду з боку НБУ та впровадження дієвих моделей оцінювання фінансової стійкості банків.

Якісна оцінка фінансової стійкості дає змогу виявити, мінімізувати або запобігти розвитку кризових явищ у банківському секторі, що значною мірою сприяє зміцненню економічної безпеки та фінансової стабільності економіки країни. Слід зазначити, що саме правильно проведений аналіз бізнес-моделі банку створює умови для виявлення основних загроз його фінансовій стійкості. На сьогоднішній день Національний банк України на основі визначення бізнес-моделі банку проводить наглядову оцінку SREP (Supervisory review and evaluation process). Модель аналізу SREP значної популярності набула в країнах Європи та є доопрацьованою версією ICAAP (Internal Capital Adequacy Assessment Process). Тоді як ICAAP було розроблено в рамках Базеля II та спрямовано на дослідження внутрішніх процедур та процесів в банку з метою визначення рівня достатності капітальних ресурсів у довгостроковій перспективі для покриття всіх можливих ризиків, SREP-аналіз ґрунтується на

основних взаємопов'язаних напрямах аналізу, які були запропоновані Європейською банківською організацією у 2014 р., і запроваджені у систему банківського нагляду країн Європи в 2015 р. Це здійснення класифікації фінансових інституцій відповідно до результатів кластерного аналізу, постійний моніторинг показників діяльності банків, аналіз бізнес-моделі банку, оцінка системи внутрішнього управління та контролю, оцінка адекватності капіталу, ризиків ліквідності та достатності джерел для її підтримання, визначення результативної оцінки фінансового стану та фінансової стійкості банку, визначення заходів, які можуть бути застосовані органами банківського нагляду для окремої установи з метою раннього попередження погіршення її фінансового стану, визначення напрямів, що потребують регулювання [1, с. 179].

Аналіз бізнес-моделі передбачає визначення ступеня прибутковості діяльності банку у короткостроковому періоді та можливості підтримання стратегічної стійкості у довгостроковій перспективі. У рамках SREP-аналізу НБУ пропонує класифікувати бізнес-моделі банків з поділом на: універсальну – значну питому вагу в активах та зобов'язаннях займають операції з юридичними, фізичними особами, іншими банками та небанківськими фінансовими установами; роздрібну – основну частку в активах та зобов'язаннях займають операції з фізичними особами; корпоративну – основну частку в активах становлять кредити, надані юридичним особам, у зобов'язаннях переважають кошти, залучені від юридичних осіб; корпоративну з роздрібним фінансуванням – основну частку в активах займають кредити, надані юридичним особам, у зобов'язаннях переважають кошти, залучені від фізичних осіб; обмежене кредитне посередництво – частка наданих кредитів юридичним та фізичним особам є незначною (менше 30%), надана обмеженому колу осіб або активні операції профінансовано за рахунок власних коштів.

Сьогодні Національний банк України активно впроваджує SREP-аналіз. Передусім це враховано у Постанову Правління НБУ № 47 від 02.05.2018 "Про внесення змін у Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок", які враховують настанови Європейського банківського органу щодо організації єдиної процедури та методології процесу наглядових перевірок та оцінки (SREP).

Процес оцінки банків (SREP) є безперервним, здійснюється одночасно за всіма установами шляхом визначення розміру ризиків та якості управління ними на підставі інформації, отриманої від підрозділів НБУ та аналізу наявних тенденцій у їх діяльності. Оцінка проводиться щорічно станом на 1 січня (з урахуванням змін). Актуалізація оцінки здійснюється щоквартально на підставі аналізу змін кількісних показників та з урахуванням нової суттєвої нефінансової інформації. Відповідальним підрозділом за проведення оцінки банків (SREP) є Департамент банківського нагляду [2].

За результатами оцінки банків визначається:

– стратегія нагляду за банком, у тому числі потреба в заходах раннього втручання;

– життєздатність банку на наступні 12 місяців та стійкість стратегії – на три роки;

– достатність капіталу та ліквідності для покриття ризиків;

– потреба в проведенні інспектування.

У 2018 р. НБУ здійснив оцінку банків у рамках SREP за новою методологією, згідно з якою серед 40 середніх та малих банків, більш ніж у половини фінансових установ оцінки фінансового стану виявилися незадовільними. На даний час основною проблемою для невеликих банків залишається відсутність стратегії розвитку та, як результат, нежиттєздатність бізнес-моделі.

Таким чином, SREP-аналіз є загальною методологією, що гарантує об'єктивний та послідовний контроль на індивідуальній основі фінансового стану та фінансової стійкості банку виходячи з обраної ним бізнес- моделі та сформованого профілю ризиків.

Національний банк оприлюднив план впровадження нових регуляторних вимог до банків на 2021-2024 роки [3]. Зміни ґрунтуються на міжнародних стандартах регулювання діяльності банків, визначених Базельським комітетом та директивами ЄС, метою яких є

підвищення фінансової стійкості як кожного окремого банку, так і банківського сектору загалом, забезпечення їх захищеності та здатності протистояти кризовим явищам.

Зазначені вимоги сфокусовані на забезпечення достатнього рівня капіталу та ліквідності, адже це є запорукою платоспроможності та надійності банків. Для ефективного гарантування збереження коштів вкладників та інших кредиторів усі суттєві ризики, притаманні діяльності банків, повинні покриватися капіталом. Саме капітал покликаний поглинати неочікувані збитки, на які наражаються банки. Запровадження дієвих моделей оцінювання фінансової стійкості банків дозволить виявити ознаки проблемності у їх діяльності та своєчасно впроваджувати превентивні заходи щодо їх усунення та запобігання. Отже, на сьогодні розвиток новітніх підходів до оцінювання фінансової стійкості банків та проведення оцінки життєздатності їх бізнес-моделей ґрунтується на подальшому вивченні, доопрацюванні та адаптації світового досвіду до сучасного економічного і політичного середовища в нашій країні.

Список використаних джерел

1. Синюк А. О. Оцінювання фінансової стійкості банків з використанням бізнес-моделей. Науковий погляд: економіка та управління. 2018. № 2. С. 176–188.

2. НБУ почав впроваджувати нові оцінки ризиків при обстеженні банків. URL: https://news.finance.ua/ua/news/- /423958/nbu-pochav-vprovadzhuvaty-novi-otsinky-ryzykiv-pry-obstezhenni-bankiv

3. НБУ впровадить нові вимоги до банків у 2021–2024 роках. URL: https://finclub.net/ua/news/nbu-vprovadyt-novi-vymohy-do-bankiv-u-2021-2024-rokakh.html.

Чуй І. Р.
к.е.н., доцент,
Лісяна А. М.
бакалавр
Львівський торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРЯМІ І НЕПРЯМІ ПОДАТКИ

Значення податків у формуванні доходів бюджету держави є актуальним, насамперед тому, що саме бюджет характеризує рівень економічного розвитку країни, і завдяки бюджетній політиці забезпечується економічна і соціальна стабільність та належний життєвий рівень населення. Дохідна частина бюджету включає: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти та цільові фонди. Доходи Зведеного бюджету України наведено у рис. 1.

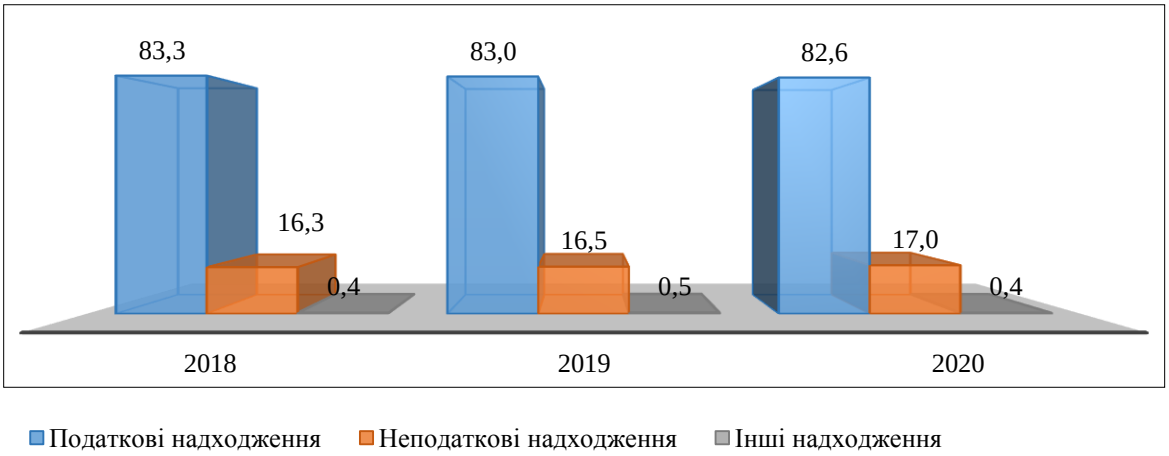

Рис. 1. Частка податкових надходжень у доходах Зведеного бюджету України,% (*складено авторами за [2]*)

Протягом 2018-2020 рр. найбільшу частку у доходах Зведеного бюджету займають податкові надходження. Загалом їх частка коливається у межах 82,6-83,3 %. Неподаткові надходження та інші доходи становлять суттєво меншу частку: 16,3–17 % та 0,4–0,5 %.

Динаміка надходжень прямих і непрямих податків до бюджету України представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Склад і структура прямих і непрямих податків у Зведеному бюджеті України

Показники	2018 р.		2019 р.		2020 р.		Відхилення 2020 р. від 2018 р.		
	сума, млрд грн	частка, %	сума, млрд грн	частка, %	сума, млрд грн	частка, %	в сумі, млрд грн	в %	частки
Податок та збір на доходи фізичних осіб	229,9	23,3	275,5	25,7	295,1	26,0	65,2	28,4	2,7
Податок на прибуток підприємств	106,2	10,8	117,3	11,0	118,5	10,4	12,3	11,6	-0,3
Єдиний податок	29,6	3,0	35,3	3,3	38	3,3	8,4	28,4	0,3
Всього прямих податків	***365,6***	***37,1***	***428***	***40,0***	***451,6***	***39,7***	***86,0***	***23,5***	***2,7***
Акцизний податок	54,1	5,5	71,3	6,7	82,3	7,2	28,2	52,1	1,8
ПДВ	210,8	21,4	240,8	22,5	269,6	23,7	58,8	27,9	2,3
Мито	27,1	2,7	30,1	2,8	30,5	2,7	3,4	12,5	-0,1
Всього непрямих податків	***291,9***	***29,6***	***342,3***	***32,0***	***382,4***	***33,6***	***90,5***	***31,0***	***4,0***
РАЗОМ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ	986,3	100,0	1070,3	100,0	1136,7	100,0	150,4	15,2	х

Джерело: розраховано авторами за [2]

У період 2018-2020 рр. серед прямих податків найбільшу суму склав податок та збір на доходи фізичних осіб (у 2020 р. їх сума становила 295,1 млрд грн, що на 65,2 млрд грн або на 28,4% більше, ніж у 2018 р.). Збільшення суми надходжень пов’язано зі зростанням суми мінімальної заробітної плати та частковою легалізацією її виплат. На другому місці знаходиться податок на прибуток підприємств, який у 2020 році збільшився на 12,3 млрд грн порівняно з 2018 роком і склав 118,5 млрд грн (на 11,6 %). Зростання було спричинене зростанням прибутку підприємств, зменшенням податкового боргу за цим податком, зміцненням податкової дисципліни платників. Найменшу частку в структурі доходно-прибуткових надходжень займає єдиний податок (у 2020 р. – 8,4 % усіх прямих податків). У абсолютному вимірі його приріст становить 8,4 млрд грн (або 28,4 %). Загалом надходження від прямих податків збільшилися на 86 млрд грн, що складає 23,5 % росту.

Загальними чинниками, які вплинули на зростання податкових надходжень доходно-прибуткової групи податків, стали проведення державою детінізації економіки та боротьба із компаніями, які ухиляються від сплати податків, а також проведена децентралізаця, яка призвела до посилення контролю за сплатою місцевих податків.

Доходи, отримані від непрямих податків, не поступаються прямим податкам. Найбільшу суму надходжень у структурі непрямих податків склав ПДВ (у 2020 р. його сума склала 269,6 млрд грн, що на 58,8 млрд грн більше, ніж у 2018 р.). На другому місці – акцизний податок, сума якого у 2020 р. збільшилася на 28,3 млрд грн порівняно з 2018 р. До того ж його частка у структурі непрямих податків також збільшилася на 3 в. п. Найнижча частка у непрямих податках у мита – всього 8 % у 2020 р.

У структурі усіх податкових надходжень домінують прямі податки: їх фіскальна значимість – біля 40%, водночас за непрямими податками вона становить більше 30 % та стабільно зростає. Найбільший ріст серед податкових надходжень – у непрямих податків:

сумарно їх величина збільшилася на 90,5 млрд грн або на 31 %. Сума надходжень від доходно-прибуткових податків збільшилася на 86 млрд грн або на 23,5 %. При цьому обсяг всіх податкові надходження збільшився всього на 15,2 %.

Незважаючи на кризові явища зумовлені наслідками пандемії Covid-19 у 2020 р., перевиконання планових надходжень відбулося за ПДВ з вироблених в Україні товарів – на 46,9 %; акцизним податком з вироблених в Україні товарів – на 7,2 % та з ввезених на митну територію України товарів – на 8 %; ввізним митом – на 6,9 %. Недовиконання планових надходжень: за ПДВ з ввезених на митну територію України товарів – на 9,8 %; вивізним митом – на 28,5 %. За прямими податками виконання планових показників таке: за податком та збором на доходи фізичних осіб – перевиконання всього на 0,2 % і за єдиним податком – 2,1%, а недовиконання – за податком на прибуток 1,7 %. Загалом план податкових надходжень Зведеного бюджету України виконано у 2020 році на 1,9 %.

Незважаючи на збільшення податкових надходжень, податкова система України залишається недосконалою. Вона відзначається складністю, невпорядкованістю, порушенням функціональної гармонії окремих складових та системи в цілому. Система оподаткування, що існує зараз в Україні формувалася стихійно, одночасно із процесами розбудови ринкової економіки [3]. Посилюють кризові явища сучасні проблеми, повязані із карантинними обмеженнями у веденні підприємницької діяльності та військовими загрозами.

Список використаних джерел

1. *Чуй І. Р. Аналіз фіскального потенціалу доходно-прибуткових податків в Україні та зарубіжних країнах. Підприємництво і торгівля : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2019. Вип. 24. 182 с. С. 137–145.*
2. *Державна служба казначейства України. URL: https://www.treasury.gov.ua/.*
3. *Маркевич В. О. Актуальні проблеми оподаткування та шляхи їх вирішення. Збірник наукових праць. URL: https://nmetau.edu.ua/file/conf-nmetau_accounting_2021.pdf#page=362.*

СЕКЦІЯ “МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТА МАРКЕТИНГ”

Семак Б. Б.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО МАРКЕТИНГУ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЯК ОДИН З КЛЮЧОВИХ ТРЕНДІВ ЗДІЙСНЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Участь у процесах глобалізації та постійні технологічні вдосконалення стали об’єктивною реальністю у якій змушені працювати вітчизняні підприємства і ті з них, котрі беруть активну участь у цих процесах сьогодні, будуть краще підготовленими до завтра. З кожним роком електронний маркетинг все частіше застосовується у практичній діяльності підприємств і впливає на поведінку не тільки споживачів, але й інших учасників ринку. Динамічні зміни на глобальних ринках та вплив таких чинників як пандемія COVID-19 змушують підприємства запроваджувати електронний маркетинг як основну форму маркетингової діяльності для того щоб краще задовольнити потреби своїх цільових споживачів та здобути конкурентні переваги. Актуальність даного дослідження ґрунтується на тому, що електронний маркетинг перетворився у ключовий тренд здійснення маркетингової діяльності у світі і вітчизняні підприємства стали невід’ємною частиною цього тренду.

Метою даного дослідження є доведення того факту, що електронний маркетинг став ключовим трендом в організації маркетингової діяльності підприємств на глобальних споживчих ринках через поточні технологічні зміни, котрі спричинили масове використання споживачами смартфонів та інших гаджетів з доступом до Інтернету.

Роль маркетингу у широкому розумінні полягає у визначенні та задоволенні людських та соціальних потреб. У більш вузькому розумінні, маркетинг – це задоволення потреб з вигодою для того, хто забезпечує задоволення цих потреб. У тій чи іншій формі маркетинг застосовувався людством завжди ще з часів започаткування торгівлі. Технологічні зміни та поширення доступності Інтернету спричинили появу нового типу маркетингу, котрий отримав назву електронного або цифрового. Ще десять років тому окремі практики та науковці не сприймали Інтернет як платформу для ведення бізнесу, аргументуючи це тим, що Інтернет сам по собі не пропонує нових бізнес-моделей та не створює нові види цінності для споживачів. Однак, ситуація стала швидко змінюватись через масове поширення смартфонів та інших гаджетів з постійним доступом в Інтернет. Внаслідок цього, суттєво змінилися і вдосконалилися методи маркетингу. Вони стали набагато ефективнішими з точки зору персоналізації відносин бізнесу з цільовими споживачами і доведення до них важливої маркетингової інформації. Таким чином широке використання електронного маркетингу стало результатом вдалого поєднання сучасних комунікаційних технологій із віковими маркетинговими принципами, які людство застосовувало впродовж усієї своєї історії.

Інтернет та пов’язані з ними інформаційні технології виявилися за своїм характером трансформаційними. Ці технології вплинули на всі сфери діяльності підприємств, однак сфера маркетингу, мабуть, зазнала найбільших змін. Електронний маркетинг став невід’ємною частиною маркетингових стратегій глобальних корпорацій. Стратегії електронного маркетингу передбачають поєднання існуючих та нових мереж комунікації та передачі даних для забезпечення персоналізованого та безперебійного спілкування між підприємством та його клієнтами з метою ефективного задоволення їх потреб. Електронний маркетинг використовує Інтернет як платформу, яка дозволяє підприємствам краще адаптуватися до потреб клієнтів, зменшуючи при цьому трансакційні витрати. З іншого боку,

електронний маркетинг створює і нові можливості для споживачів, дозволяючи їм переходити від купівельної поведінки, заснованої на часі та місцезнаходженні, до поведінки поза часом і місцем перебування. Основними перевагами електронного маркетингу є зменшення витрат та збільшення охоплення цільових ринків. Обсяг витрат підприємства на електронний маркетинг, як правило, нижчий, ніж обсяг витрат необхідний на організацію традиційного маркетингу із застосуванням власних торгових агентів чи незалежних дистриб'юторів.

Стратегії електронного маркетингу дозволяють підприємствам не тільки збільшувати охоплення ринку та зменшувати витрати, але й забезпечують при цьому вагомі переваги для споживачів. По-перше, завдяки інструментам електронного маркетингу підприємство може цілодобово надавати необмежений обсяг комерційно важливої інформації своїм клієнтам без втручання людини. По-друге, підприємство може краще взаємодіяти з клієнтами, налаштовуючи інформацію окремо для кожного з них, що дозволяє клієнтам безпосередньо впливати на розробку нових видів продукції та послуг, котрі відповідають їх специфічним вимогам та очікуванням [1].

За даними дослідницької агенції Cision, у 2019 році глобальні витрати на електронний маркетинг оцінювались у 290-310 млрд. доларів США. Прогнозувалось, що ці витрати у 2020 за показником сукупного седньорічного темпу росту (CAGR) зростуть на 12,8 % і досягнуть 330-340 мільярдів доларів США. Однак, цілком очевидно, що пандемія COVID-19, яку ніхто не міг передбачити у 2019 році, спонукала до ще більшого зростання витрат на електронний маркетинг у 2020-2021 роках. За даними досліджень Beroe Inc, витрати на електронний маркетинг та рекламу стали суттєво випереджати витрати на традиційні форми маркетингу і реклами, оскільки в умовах пандемії маркетологи ще більше стали зосереджувались на цифрових кампаніях, щоб забезпечити кращу впізнаваність брендів та досягти нарощування продажів товарів в умовах запровадження карантинних заходів та локдаунів у більшості країн світу.

Дані отримані нами з ресурсу www.cmosurvey.org свідчать про різкий контраст між витратами підприємств на електронний маркетинг та офлайн маркетинг у глобальному масштабі. Зокрема станом на лютий 2020, коли розпочалася пандемія COVID-19, частка у загальних витратах підприємств на програми електронного маркетингу становила у середньому 13%, у той час як на програми офлайн маркетингу – 0,4%. Можна припустити, що з поширенням пандемії у світі цей розрив у показниках став ще більш разючим.

Використовуючи дані із звітів спеціалізованих дослідницьких структур Forrester Research та eMarketer, нами були зроблені наступні висновки стосовно глобальних трендів у сфері електронного маркетингу, котрі будуть помітними у 2021 році [2]:

– у 2021 році очікується, що середньостатистичне підприємство витратить половину свого маркетингового бюджету саме на електронний маркетинг;

– маркетинг в пошукових системах охопить найбільшу частку з усіх витрат передбачених на електронний маркетинг;

– очікувані інвестиції у маркетинговий відеоконтент становитимуть найвищу категорію зростання, і подвояться у 2021 році порівняно з показниками 2016 року;

– електронний маркетинг розвивається на рівні 11% річних темпів зростання між 2016 і 2021 роками, причому найбільше зростання спостерігається в сегменті онлайн відео;

– інвестиції в рекламу у соціальних мережах продовжуватимуть зростати, склавши 17% річного темпу приросту з 2016 по 2021 рік.

Список використаних джерел

1. Andreki, P.H.A. and Yazdanifard, R. (2014) Is E-Marketing the Future of Marketing Field. American Journal of Industrial and Business Management, 4, 333-336. URL: http://dx.doi.org/10.4236/ajibm.2014.47040.

2. Leone C. How Much Should You Budget For Marketing In 2021? URL: https://www.webstrategiesinc.com/blog/how-much-budget-for-online-marketing.

Шевчук В. О.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ І ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Сприятливий вплив євроінтеграції традиційно пов'язується з можливостями для експорту товарів і послуг та кращими умовами для залучення іноземних інвестицій, а на цій основі – прискорення динаміки економічного зростання. Такі міркування мають належне емпіричне підтвердження. Експорт товарів з високою доданою вартістю справді став чинником конвергенції доходу до рівня найбагатших країн ЄС [1]. Подібний вплив мають участь у глобальних мережах постачання (Global Value Chains – GVC), імпорт технологій та розвиток фінансових ринків. В одному з раніших досліджень сприятливий ефект для експорту виявився найбільшим у Боснії, Польщі, Румунії і Туреччині, а найслабшим – в Албанії [2]. Для балканських країн (Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія, Хорватія, Чорногорія) отримано, що саме попит за кордоном є головним чинником стимулювання експорту, набагато сильнішим, ніж лібералізація зовнішньої торгівлі чи надходження прямих іноземних інвестицій [3].

Для дослідження різноманітних ефектів від євроінтеграції для країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ) та України використано оцінки авторегресійної моделі з коригуванням помилки (VAR/VEC). Досліджувався взаємний зв'язок між ВВП країн Єврозони, експортом-імпортом, реальним обмінним курсом і ВВП окремої країни з колишнього соціалістичного "табору". Обрано причинність, що передбачає негайний вплив ВВП Єврозони на експорт та імпорт досліджуваних країн (% від ВВП), надалі визначає зміни реального обмінного курсу (РОК) і доходу (ВВП). Показники доходу і RER використано у вигляді логарифмів відповідних індексів (2010=100). Так само прологарифмовано показники експорту й імпорту.

Отримані результати за даними 2004-2019 рр. засвідчують сприятливий вплив ВВП країн Єврозони на ВВП усіх досліджуваних країн, а насамперед України (рис. 1а). Виразно помітно, що для України стимулюючий ефект не лише набагато сильніший, але й триваліший у часі. У країнах ЦСЄ зростання ВВП досягає максимуму через 2-3 квартали, а потім поступово слабне. Довгостроковий вплив (через 16 кварталів) практично не розрізняється у розрізі окремих країн. Натомість в Україні сприятливий ефект стає максимальним приблизно через рік і зберігається на цьому рівні. Така особливість підкреслює важливість євроінтеграції для вітчизняної економіки. Як це демонструє декомпозиція залишків, у Чехії ВВП країн Єврозони визначає понад 80% змін доходу, що демонструє виразне домінування європейського чинника в економічному зростанні. Для України цей показник становить 60%, що приблизно відповідає значенням для інших країн ЦСЄ.

Подібно до більшості країн ЦСЄ, економічне зростання країн Єврозони стає чинником підвищення РОК. Це може бути наслідком як зміцнення грошової одиниці, так і підвищення інфляції, наприклад внаслідок зростаючого попиту на експорт чи надходження іноземних інвестицій. Останнє стосується передусім країн ЦСЄ, які в разі економічного зростання країн Єврозони можуть розраховувати на збільшення інвестицій в рамках GVC.

Примітно, що сприятливий вплив ВВП країн Єврозони на ВВП країн ЦСЄ у довгостроковому періоді не виглядає наслідком збільшення експорту (рис. 1в). Обсяги експорту спочатку зростають, але надалі спостерігається спадна корекція такого початкового імпульсу. В Чехії обсяги експорту навіть зменшуються на довгострокову перспективу. Інакше в Україні. Під впливом зростання ВВП країн Єврозони обсяги експорту поступово зростають і залишаються на досягнутому рівні – без ознак спадної корекції. Подібною

виглядає залежність імпорту від ВВП країн Єврозони: у країнах ЦСЄ початкове зростання змінюється спадним трендом, тоді як в Україні обсяги імпорту стабілізуються на вищому

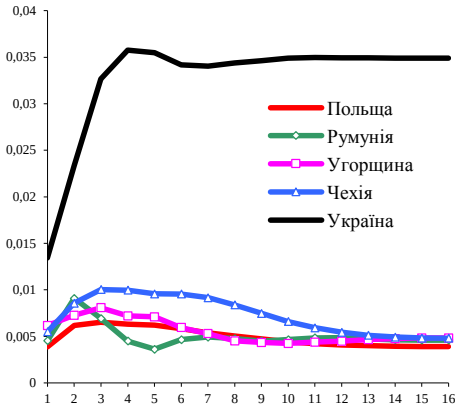

а) “ВВП країн Єврозони ⇒ доход”

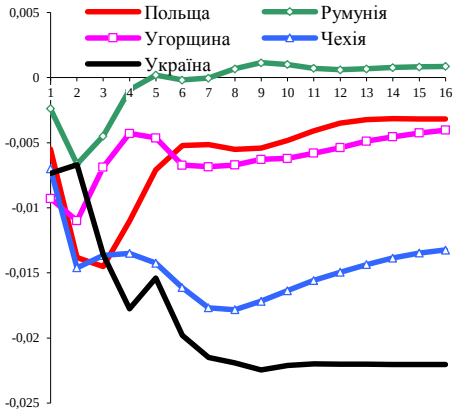

б) “ВВП країн Єврозони ⇒ РОК”

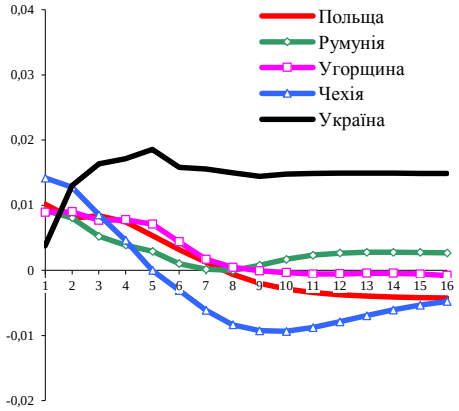

в) “ВВП країн Єврозони ⇒ експорт”

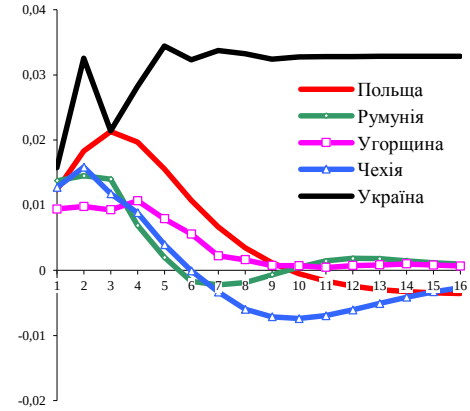

г) “ВВП країн Єврозони ⇒ імпорт”

Рис. 1. Макроекономічний вплив ВВП країн Єврозони
(власні розрахунки за даними МВФ International Financial Statistics)

рівні. Неважко переконатися, що залежність імпорту від ВВП країн Єврозони вища, ніж для експорту, передусім в Україні та Польщі.

Декомпозиція залишків підтверджує більший вплив доходу країн Єврозони на обсяги імпорту країн ЦСЄ порівняно з експортом. Для Чехії вага ВВП країн Єврозони у декомпозиції залишків експорту й імпорту початково перевищує 50%, але з часом поступово знижується. Нижчими показниками характеризуються Румунія і Угорщина (в обох випадках вага ВВП країн Єврозони у декомпозиції залишків становить близько 20%). Для Польщі від ВВП країн Єврозони вагомо залежить лише імпорт. Для України ВВП країн Єврозони визначає близько 10% змін експорту, а для імпорту цей показник зростає до майже 40%.

Список використаних джерел

1. *Hagemejer, J., and Mućk, J. Export-led growth and its determinants: Evidence from Central and Eastern European countries. The World Economy. 2019. Vol. 42. Issue 7. P. 1994–2025.*

2. *Herderschee, J., and Qiao, Z. Impact of Intra-European Trade Agreements, 1990–2005: Policy Implications for the Western Balkans and Ukraine. IMF Working Paper No. WP/07/126. Washington: International Monetary Fund, 2007. 43 p.*

3. *Klimczak, Ł. Trade Liberalisation and Export Performance of the Western Balkans. Montenegrin Journal of Economics. 2016. Vol. 12. No. 2. P. 45–60.*

Яремко Л. А.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ТЕХНІКИ ВПЛИВУ ПОВЕДІНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

В сучасному світі для пояснення подій, що відбуваються у сфері політики та економіки все частіше спираються на засади психології та соціологічних наук. Людям доводиться постійно приймати рішення в різних сферах життя і психологія допомагає зрозуміти мотиви, що підштовхують до вибору тих чи інших рішень. Поведінкова економіка досліджує психологічні особливості людей, рішень та механізмів сприйняття в різних економічних ситуаціях [1].

Дослідження в даній галузі мають давню історію, хоча дисципліна була сформована в 70-х роках минулого століття з метою пояснити неузгодженості між раціональною моделлю поведінки людини та реально прийнятих рішень в умовах невизначеності. У сучасних умовах ступінь нераціональності поведінки економічних агентів значний і постійно зростає, що зумовлено збільшенням географії та системи взаємозв'язків ринків, розвитком систем комунікації та ускладненням самого механізму економічних взаємодій тощо [1]. Популярність та актуальність досліджень у сфері поведінкової економіки зумовлена необхідністю пояснити та розвиток подій, особливо в періоди криз і невизначеності, можливістю врахування психологічних особливостей сприйняття інформації економічних агентів та поведінки у процесі прийняття економічних рішень та факторів, що їх визначають.

Методи дослідження та теорії, розроблені в рамках поведінкової економіки, отримали визнання в академічному середовищі, стали важливою складовою економічної теорії та зумовлюють певні зміни її теоретичних підходів. Сьогодні концепти нової дисципліни широко використовуються в теорії споживчого вибору, фінансовій теорії та економіці права, а також в макроекономіці, теорії економічного розвитку, теорії ігор, теорії державних фінансів тощо [3].

Серед теорій поведінкової економіки: когнітивна економіка, нейроекономіка, нейрофізіологія, теорія підштовхування та ін. Серед завдань нової дисципліни: визначити оптимальний вибір в окремій ситуації та пояснити сам процес реального вибору, здійсненого економічним суб'єктом.

Основними перешкодами прийняття раціональних рішень, фахівці сфери поведінкової економіки відзначають: надмірний оптимізм та впевненість економічних суб'єктів, неприйняття втрат, "помилка статус-кво", "ментальний простір", формування "рамок" та ефект володіння. Дані фактори в той же час можуть використовуватися і як механізми впливу при підштовхуванні до прийняття рішень [3]. Розглянемо їх детальніше.

Надмірний оптимізм є найбільш поширеним фактором, що впливає на прийняття економічних рішень. Часто молоді фахівці, переоцінюють свої можливості, зорієнтовані лише на успіх, приділяючи менше уваги якісному виконанні поставлених перед ними завдань. Як результат – провальний старт. Люди часто в різних ситуаціях поводять себе надто оптимістично, часто нерозважливо, що призводить до прийняття хибних рішень чи неочікуваних результатів.

Ще одним фактором є психологічний феномен, коли людям властиво більше страждати від можливості втратити щось, ніж радіти можливості отримати щось нове. Страх втрати суттєво перешкоджає раціонально оцінити наслідки наших рішень. Це стосується і міжособистісних взаємовідносин. Ми боїмось втратити друзів, знайомих, навіть тих, які відвернулись від нас в тяжкий момент. Купуючи речі, ми отримуємо менше емоцій, ніж їх втрачаючи, віддаючи. Так, неприйняття втрат виступає своєрідним поштовхом, яке змушує залишити все так, як є, навіть якщо зміни пішли б нам на користь.

“Помилка статус – кво” зазвичай є наслідком нашої неуважності, чим користуються архітектори вибору. Наприклад, ми оформляємо передплату на якісь послуги, з метою отримати на якийсь термін безкоштовну підписку. Однак, переважно це передбачає автоматичне підключення на платну підписку після завершення пільгового терміну. Відмова від платної послуги потребуватиме в подальшому зусиль і певних дій, до яких не всі підписники захочуть долучитися.

“Ментальний простір” – це середовище, де відбувається формування та функціонування системи цінностей, стереотипів поведінки, традицій людини, суспільства та держави. Це те оточення в якому постійно перебувають люди, в якому визначається їх поведінка на основі взаємодії з людьми близького кола спілкування, подій, що впливають на наші емоції, умов, що формують характер і змушують роботи вибір, не завжди відповідно реальним бажанням. Люди значною мірою залежать від суспільної думки та моди. Тому ментальний простір, виступає як техніка теорії підштовхування, і забезпечує формування певних стереотипів поведінки у суспільстві і підштовхують людей до здійснення, запрограмованого суспільними цінностями, вибору.

Ще однією перепоною прийняття раціонального рішення є сформована самою людиною “рамка” сприйняття інформації, що покладена в основу техніки фреймінгу. Фреймінг (ефект обмеження рамками) – це формування соціальних смислів, що впливає на сприйняття інформації аудиторією [2]. Класичним прикладом є склянка, наповнена наполовину водою: одні її сприймають як наполовину порожньою, інші – наполовину повною. На формування цієї рамки впливають: схильність до певного способу мислення щодо подій, ігнорування людиною всіх інших можливостей, окрім тих, які були запропоновані на початку. Відбувається неприйняття людиною інформації, яка не відповідає їх переконанням і шаблонам мислення.

Ефект володіння полягає в тому, що заради свого задоволення ми можемо відмовитися від максимізації вигоди. Для розуміння даної перешкоди можна навести приклад з квитком на улюблену групу. Наприклад, особою було куплено квиток на концерт відомого гурту. Однак, в переддень виступу, вартість квитка зросла в 4-5 разів. Якщо особа “фанат” групи, то, зазвичай, вона квиток не продасть і відмовиться від економічної вигоди.

Зазвичай, більшість людей потребують підтримку та поради під час прийняття складних, рішень чи вибору. Тому техніки підштовхування та інші принципи поведінкової економіки використовуються, як на макрорівнях, так і на рівні окремих підприємств [3].

Як показали дослідження, на сьогодні техніки підштовхування активно використовуються в різних країнах в різних сферах життя: в медицині, податкові системі, в громадських установах, підприємствах тощо. Саме основна ідея, яка, наприклад, покладена в теорію підштовхування та базується на дослідженнях багатьох науковців психологів та економістів, розбиває два основні міфи, закладені в класичній економічній теорії, а саме: усі люди приймають раціональні рішення, які є правильними для них та усі люди приймають ті рішення, які забезпечують їм максимальну вигоду.

Список використаних джерел

1. Поведінкова економіка: від гоніння до Нобелівської премії рішень. URL: https://matrix-info.com/2017/10/25/povedinkova-ekonomika-vid-goninnya-do-nobelivskoyi-premiyi/.

2. Вступ до поведінкової економіки. URL: https://www.behavioraleconomics.com/resources/introduction-behavioral-economics/.

3.Передало Х. С., Огерчук Ю. В., Лібенко Ю. С. (2019). Поведінкова економіка та можливості застосування технік її впливу в сучасних організаціях. Ефективна економіка. N 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7520.

Яхно Т. П.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ВІДОБРАЖЕННІ СУЧАСНОГО СТАНУ СПОЖИВЧОГО РИНКУ

Споживчий ринок є одною із найвагоміших складових національного ринку. Він відзеркалює відносини, які складаються у процесі виробництва, розподілу та споживання кінцевих товарів і послуг. Зважаючи на його соціальну роль і важливе місце в життєзабезпеченні населення (а саме – задоволення найнеобхідніших потреб людини), споживчий ринок можна вважати підсистемою соціально-економічної системи країни з притаманними їй особливостями та завданнями функціонування.

Зростання рівня добробуту населення та його соціального захисту в країні віддзеркалюється у показниках функціонування споживчого ринку та пов'язано з тенденціями його розвитку. Зокрема, коливання рівня споживчих цін на основні товари та послуги мають безпосередній вплив на добробут населення. Значне зростання рівня цін на товари та послуги першої необхідності веде за собою зміни структури витрат, знижуючи можливості населення у забезпеченні якості життя. Такі показники як рівень споживання продуктів харчування, забезпеченості домашніх господарств товарами тривалого користування, витрат на послуги охорони здоров'я, освіти, відпочинку і культури залишаються важливою ознакою зростання добробуту населення.

Незважаючи на зростання доходу домогосподарств та номінальної заробітної плати, високі темпи інфляції, а також девальвація національної валюти у 2015 р. призвели до падіння реальної заробітної плати та доходу. Це викликало значне зниження купівельної спроможності та відставання попиту домогосподарств за структурою споживчих витрат від реальних потреб та ціннісних пріоритетів. Поряд із іншими факторами незадовільний стан розвитку споживчого ринку стримував національне виробництво товарів довгострокового використання, в результаті чого ця ніша була зайнята зарубіжними виробниками. Як відзначалося у попередньому підрозділі, частка споживчих товарів довгострокового використання, вироблених в Україні, є досить незначною. Зокрема, це стосується комп'ютерної, аудіо- та відеотехніки, програмного забезпечення, побутової техніки, автомобілів тощо. Така ситуація має негативний вплив як на економічний, так і на соціальний розвиток України.

Для аналізу рівня добробуту населення використані статистичні дані щодо структури споживчих витрат, життєвого рівня населення, а також дані соціологічних опитувань Державної служби статистики щодо самооцінки домогосподарств рівня доходів, ціннісних пріоритетів та споживчих настроїв [1]. Ця інформація створює можливість визначення перспективи розвитку окремих сегментів споживчого ринку і необхідних змін у соціальній політиці з метою стабілізації та поліпшення матеріального становища домогосподарств.

Основним джерелом доходу домогосподарств є заробітна плата. Вона становить близько 55% доходу домогосподарств. Пенсії, стипендії та соціальна допомога складають 25-27% доходів, доходи від підприємницької діяльності – 4 -6%, спожита продукція з особистого господарства – 4-5%, допомога від родичів та інші доходи – 6-8%.

Про рівень соціального розвитку країни свідчить те, яку частку займають витрати на задоволення мінімальних фізіологічних потреб та витрати, що забезпечують реалізацію потреб у комфортному існуванні, відпочинку, інтелектуальному та культурному розвитку особи.

Статистичні спостереження показують, що споживчі витрати утворюють переважну частку витрат населення України. Протягом періоду аналізу їх частка була від 90% і вище. При цьому серед споживчих витрат найбільша частка припадає на продукти харчування. У

2003 р. вона становила майже 58,6%, що говорить про низький рівень добробуту населення, оскільки рівень доходів домогосподарств дозволяв їм задовольняти лише першочергові фізіологічні потреби. В подальшому спостерігалося скорочення частки витрат на харчування до 48,9% у 2008 р., однак вже з 2009 р. знову їх частка досягла 50%, проте вже у 2019 р. зменшилась до 47,9%. Натомість витрати на побутову техніку, а також на відпочинок і культуру не перевищували 3%, витрати на освіту коливались на рівні 1%. Це свідчить про низькі можливості домогосподарств щодо покращення свого побуту, відпочинку, культурного та освітнього розвитку. Більшість населення України на сьогоднішній день здатні забезпечити задоволення потреб нижчого рівня: в основному це фізіологічні потреби, потреби у безпеці, але навіть вони не завжди можуть бути задоволені у повному обсязі, оскільки понад 50% отримують доходи нижчі, ніж фактичний прожитковий мінімум.

Відповідно така ситуація призводить до деформацій у функціонуванні споживчого ринку. Активно розвиваються лише галузі, направлені на задоволення першочергових потреб населення. Товари та послуги, що забезпечують комфортне існування, мають досить низький попит, що призводить до зниження їх виробництва, а в деяких сегментах ринку до зайняття цієї ніші зарубіжними компаніями.

За результатами опитування до проявів бідності та позбавлення понад 95% респондентів віднесли наступні економічні депривації, тобто фінансову неспроможність домогосподарств [2]:

1) не відмовляти собі в найнеобхідніших недорогих продуктах харчування;
2) споживати страви з м'ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день;
3) оновити за потребою верхній одяг і взуття для холодної пори року для дорослих один раз на 5 років; придбати за потребою новий одяг і взуття для дітей;
4) купити телевізор, холодильник, або пральну машину (за їх відсутності);
5) мати житло в нормальному стані; водогін у житлі; збільшити наявну житлову площу, що не перевищує 5 м^2 на особу; своєчасно сплачувати рахунки за житло або послуги з його утримання; підтримувати достатньо теплу температуру у своєму житлі (придбати паливо, обігрівач тощо) протягом опалювального сезону;
6) оплачувати послуги лікаря (крім стоматолога) в медичному закладі та призначені ним обстеження та процедури, життєво необхідну хірургічну операцію або лікування в стаціонарі (за відсутності таких послуг на безоплатній основі), купувати ліки та медичне приладдя, призначені лікарем;
7) забезпечити членам домогосподарства, за необхідністю, отримання будь-якої професійної освіти;
8) дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів.

Рівень бідності за ознаками депривації у 2019 р. був найбільшим за період 2009–2019 рр. майже в усіх групах домогосподарств. Найбільше зростання відбулося в групі домогосподарств, у складі яких є неповні сім'ї, у домогосподарствах, де усі особи у непрацездатному віці, у багатодітних домогосподарствах [3].

Зазначимо, що у країнах-членах ЄС показник матеріальної депривації визначається як відсоток населення із вимушеною відсутністю принаймні трьох, а глибокої депривації – чотирьох, із наступних дев'яти ознак матеріальної депривації у вимірі "економічна напруга та товари тривалого користування":

– недостатність коштів для своєчасної та в повному обсязі оплати орендних/іпотечних платежів чи оплати житлово-комунальних послуг;

– недостатність коштів для підтримування достатньо теплої температури у своєму житлі;

– відсутність можливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів;

–недостатність коштів для споживання страви з м’ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом) через день;

–недостатність коштів для сімейного відпочинку не вдома, а також не з родичами в їх житлі, щонайменше один тиждень на рік;

–відсутність автомобіля;

–відсутність пральної машини;

–відсутність кольорового телевізора;

–відсутність телефону (у т.ч. мобільного).

Як у країнах ЄС, так і в Україні, населення найбільше потерпало від неможливості дозволити собі неочікувані необхідні витрати за рахунок власних ресурсів. Однак значення цього показника в Україні було в 1,6 раза вище (60% проти 36% у країнах ЄС).

Таким чином, все викладене вище свідчить про те, що споживчі можливості населення є одним із найбільш важливих індикаторів соціального розвитку країни. Можливість населення задовольняти не лише основні життєві потреби, але також і забезпечення особистісного розвитку свідчить про високий соціальний рівень країни. І навпаки, значні обмеження в реалізації даних потреб говорять про низький рівень якості життя в країні. Проведений аналіз свідчить, що обмеження, від яких потерпає населення України, значною мірою пояснюється падінням наявного доходу та стрімким зростанням цін на товари та послуги, обумовлене економічною кризою. Проте значна частка депривацій є наслідком недостатнього розвитку споживчого ринку, у тому числі його інфраструктури.

Для оцінювання рівня соціального розвитку країни за споживчими можливостями та відслідковування його структурних зрушень і динаміки пропонується використовувати профіль споживчих можливостей населення. До цього профілю пропонуємо внести основні потреби населення, що мають бути реалізовані у сучасному суспільстві. На наш погляд, до профілю споживчих можливостей слід внести наступні:

1) можливість забезпечення достатнього харчування, у тому числі споживання страв із м’ясом, курятиною, рибою (або їх вегетаріанським еквівалентом);

2) можливість забезпечення житлових умов;

3) можливість оновлення одягу та взуття;

4) можливість покупки (або наявність) побутової техніки (пральна машина, телевізор, мікрохвильова піч, холодильник, комп’ютер, телефон);

5) можливість забезпечення сімейного відпочинку не вдома;

6) можливість оплати необхідних медичних послуг та покупки ліків;

7) можливість отримання освітніх послуг.

Отже, підводячи підсумки можна зазначити, що споживчий ринок є важливою складовою національної економіки, показники його функціонування можуть слугувати індикаторами позитивних чи негативних зрушень в економічному та соціальному становищі країни. Зокрема, досить інформативним індикатором стану споживчого ринку, що характеризує в тому числі і рівень соціального розвитку, є динаміка та структура роздрібного товарообороту. Чим вищим є добробут населення, тим більшою є частка непродовольчих товарів та послуг. Позитивна динаміка товарообороту також є свідченням соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Споживчий ринок України: методологія дослідження та регулювання: монографія / за заг. ред. Л.О. Лігоненко. Київ: 2007. 379 с.

2. Ринки реального сектора економіки України : структурно-інституціональний аналіз / за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна. Київ: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. 2009. 640 с.

3. Нереалізовані стратегії соціально-екномічного розвитку України в умовах трансформаційних змін: аналіз помилок і пошук рішень: монографія / за заг. ред. професора Л.О. Дрогань-Писаренко. Полтава: ТОВ НВП “Укрпромторгсервіс”. 2014. 208 с.

Полякова Ю. В.
д.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЕКСПОРТУ

Успішний розвиток зовнішньої торгівлі потребує вироблення нових підходів у контексті поглиблення економічної інтеграції України, розвитку науково-технічної діяльності та економіки знань, що визначають пріоритети та напрями досягнення високої результативності зовнішньої торгівлі за рахунок виробництва і продажу на світових ринках товарів із високою доданою вартістю. Економіка України є експортоорієнтованою, хоча її залучення до світового ринку має ресурсний характер, домінуючою складовою експорту є аграрна продукція. Сучасна структура вітчизняного експорту має тенденцію до погіршення через зниження частки продукції металургійного комплексу, хімічної промисловості, високотехнологічної продукції та збільшення питомої ваги продукції із низькою доданою вартістю.

Більшість галузей розвиваються під впливом не лише внутрішніх, а й глобальних чинників. Їх конкурентоспроможність та зміцнення експортних потужностей безпосередньо визначає валютні надходження країни, стан платіжного балансу та можливості технологічного оновлення. Глобальний вимір розвитку експортних галузей обумовлює виникнення низки загроз та викликів, які слід мати на увазі при розробці стратегічних пріоритетів галузей.

На сьогодні у структурі вітчизняних експортних поставок протягом 2001-2019 років частка недорогоцінних металів та виробів з них знизилася з 41,3% до 20,5%; транспортних засобів – з 3,4% до 1,76%; приладів оптичних і машин, обладнання та механізмів – показники практично не змінилися. Проте, питома вага продукції рослинного походження зросла з 4,26 до 25,8%; жирів та олії тваринного або рослинного походження – з 1,39% до 9,5%. Проблема полягає не лише у домінуванні експорту сировинної продукції, а у невисоких обсягах експорту промислових та високотехнологічних товарів

Загалом експорт – це синергія складної взаємодії багатьох галузей. На практиці він не функціонує відокремлено, оскільки залежить від різних сфер, кожна з яких має визначені алгоритми та завдання: транспортна інфраструктура, регулювання, освіта, трудові ресурси, інновації, інвестиції, кредитування, інформування [1].

Сучасні підходи формування інституційних засад підвищення спроможності України експортувати інноваційні товари та послуги згідно крос-секторальної стратегії “Інновації для експорту” передбачають наступне [2, с. 7]:

−посилення інноваційної екосистеми, підтримку бізнес-середовища, яке сприятиме розвитку інновацій, підприємницької активності та експорту;

−розробку фінансових послуг та інструментів підтримки бізнесу та інноваторів для розробки і масштабування інноваційних товарів та послуг з високою доданою вартістю;

−розвиток навичок та компетенцій вітчизняних підприємців, менеджерів, науковців, інноваторів та компаній.

При більш детальнішому розгляді особливостей досягнення ефективності експортної діяльності в Україні нами було застосовано методи нечіткої логіки. Вхідними змінними обрані обсяги прямих іноземних інвестицій, обсяги інноваційних витрат, обсяги капітальних інвестицій, обсяги виконаних науково-технічних робіт, вихідними – обсяги експорту згідно зі статистичними даними регіонів України у 2018-19 рр. При створенні правил моделі в якості вагових коефіцієнтів взято коефіцієнти кореляції відповідних вхідних показників до вихідного (експорту). В результаті виявлено, що інноваційні витрати є найменш впливовим чинником для експорту у порівнянні із іншими вхідними параметрами.

Отримані аналітичні результати доводять важливість запровадження інвестиційно-інноваційних механізмів розвитку експортної діяльності. Така політика, на нашу думку, має здебільшого довгостроковий характер. Як показано вище, перелік товарів, що експортується, відносно вузький, а суттєві зміни у технологічній структурі та географічній диверсифікації можливі у перспективі, що має певний часовий лаг.

Серед перешкод, що стримують розвиток експорту на основі інновацій, у крос-секторальній експортній стратегія "Інновації для експорту" називають: розбіжності між інноваціями, що створюються бізнесом, та наявним попитом на ринку; недостатній доступ до інформації про наявні ресурси і бізнес-можливості для інновацій та досліджень; відсутність стратегічного погляду та чітко визначених пріоритетів в інноваційній сфері; недосконала національна інноваційна система; незначна кількість організацій, спроможних швидко створювати інноваційні продукти, готові до експорту через фінансові інструменти та технічну інфраструктуру [2, с. 26].

Отже, розвиток експортної діяльності на основі інновацій має відбуватися на основі діючої крос-секторальної стратегії "Інновації для експорту" та передбачати урахування існуючих бар'єрів внутрішнього та зовнішнього походження, обґрунтування секторів і галузей, пошук перспективних ринків, окреслення можливостей стимулювання експорту за допомогою низки заходів та інструментів.

Наголошуємо на важливості обізнаності підприємств в усіх аспектах, пов'язаних із здійсненням експортних операцій, що дозволяє досягати поставлених цілей. Тому саме функціонування своєрідного майданчику (платформи) взаємодії між експортерами та державними або громадськими установами набуває актуальності. Проте, для прикладу, про існування Офісу з просування експорту, установи, яка надає послуги та консультації експортерам, знає лише одна четверта частина опитаних Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій експортерів. Експортери також зазначають про недостатню кількість джерел для отримання інформації про ситуацію в країнах-партнерах; неповну відповідність переліку послуг, які надають бізнес-асоціації, їхнім потребам; відсутність помітних змін у діяльності окремих інституцій сприяння експорту; надання переваги вітчизняним джерелам отримання інформації, аніж іноземним; обмеженість у використанні інформації стосовно експорту на сайтах офіційних інституцій [3, с. 143-152].

Стимули для модернізації існуючої виробничої структури передбачають податкові та митні пільги для ввезення сучасного обладнання, що використовується для виробництва експортної продукції; зменшення вартості експортних кредитів, страхування та спрощення вимог до документарного оформлення експортних операцій. Активізації експортній діяльності також сприятиме укладання угод про вільну торгівлю з країнами, що є перспективними ринками, та реалізація заходів, пов'язаних із усуненням або зменшенням негативного впливу бар'єрів, які існують у торговельній сфері.

Таким чином, експортна діяльність тісно пов'язана із структурними перетвореннями економіки, інновації набувають вагомої ролі для реалізації експортного потенціалу. Проте на сьогодні інноваційні витрати є найменш впливовим чинником для вітчизняного експорту. Пріоритетами стимулювання експорту є інтеграція до європейських інноваційних проектів, створення дієвої системи супроводу експорту та застосування економічних стимулів модернізації виробничої структури.

Список використаних джерел

1. Микольська Н. Яким бути українському експорту. Завдання на наступні п'ять років. URL: https://www.eurointegration.com.ua/experts/2017/04/11/7064346.

2. Крос-секторальна експортна стратегія "Інновації для експорту". URL: http://www.me.gov.ua.

3. Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу: аналітичний звіт за результатами четвертої хвиль щорічного опитування українських імпортерів та експортерів / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Дніпро: Середняк Т. К., 2019. 165 с.

Балук Н. Р.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПРОГРАМИ

Ефективне функціонування комерційного підприємства неможливе без стратегічного планування маркетингової діяльності та його економічного обґрунтування. Досягненню стратегічних цілей компанії сприяє використання нею комплексної системи фінансових і нефінансових показників, які дають можливість оцінити різні аспекти роботи.

Збалансована система показників для менеджменту (BSC, Balanced Scorecard) стала відомою завдяки професорам Гарвардської школи економіки Девіду Нортону і Роберту Каплану [1; 2], в працях яких визначені чотири категорії показників для компанії: фінанси, споживачі, внутрішні процеси, ріст та інновації. В маркетингу можна застосовувати аналогічний підхід, його основою буде методика вимірювання маркетингової ефективності.

Система показників для маркетингової програми або кампанії визначається типом останньої. При цьому можна виокремити три загальні категорії показників – стратегічні (спрямовані в майбутнє), тактичні (спрямовані в минуле) й операційні (внутрішні). До стратегічних показників можна віднести обізнаність і задоволеність клієнтів, а також показники тест-драйву для заходів, оцінки і CLTV для прогнозів й моделювання цінності клієнта в майбутньому. Фінансові показники варто застосовувати для маркетингу, що формує попит, та деяких інших кампаніях, орієнтованих на споживачів. Операційні показники – це внутрішні показники маркетингового департаменту, які демонструють якість внутрішньої організації кампанії.

Актуальність показників для певного виду маркетингової діяльності визначається типом кампанії і специфікою бізнесу. На рис. 1 подано загальну модель збалансованої системи показників з прикладами.

Рис. 1. Збалансована система показників для маркетингу

Для створення дієвої системи показників варто чітко визначити цілі кампанії і зрозуміти, наскільки їхня маркетингова діяльність відповідає поведінковій моделі на рис. 1. Робота в рамках різноманітних кампаній обумовлюється стратегічним підходом та визначає

прив'язку конкретних показників. Наприклад, якщо в кампанії дві цілі – підвищити обізнаність і дохід від продажу – то варто застосувати показники обізнаності про бренд і CSAT, ключові фінансові показники для маркетингу, що формує попит, і стимулювання продажу, а також коефіцієнт відгуку, не виключаючи показників оцінки витрат на кампанію та її загальних результатів.

Нефінансовий показник CSAT варто віднести до одних з найважливіших маркетингових показників. Він пов'язаний з обізнаністю як основним індикатором продажів та визначає задоволеність клієнтів. CSAT поєднує лояльність та обізнаність про бренд, вимірюється за допомогою питання "Чи готові ви рекомендувати цей продукт вашій колезі / другу"? Лише ті з респондентів, чиї оцінки не менше 9 або 10 за 10-ти бальною шкалою (тобто однозначно готові рекомендувати), можуть вважатись повністю задоволеними, лояльними клієнтами.

На рис. 2 відображено приклад використання маркетингових показників для окремої кампанії і конкретні маркетингові дії, що прив'язані до збалансованої системи показників, які застосовує директор з маркетингу.

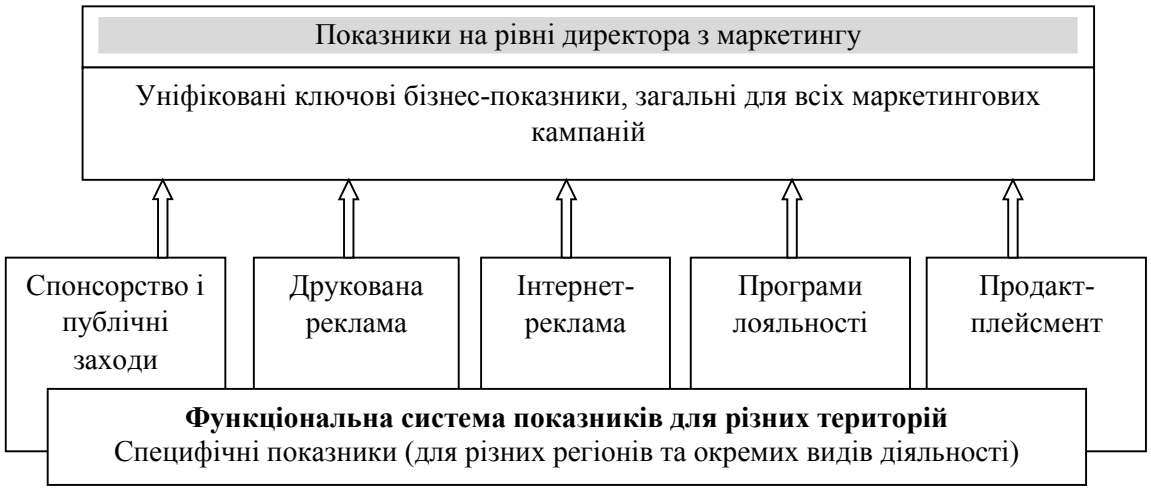

Рис. 2. Система маркетингових показників організації

Створення ідеальної маркетингової програми розпочинається з визначення стратегічного бачення кампанії, яке трансформується в набір ключових цілей бізнесу, що визначають вектор подальшої діяльності. Збалансована система показників повинна бути прив'язана як до основних цілей, так і до процесу реалізації. Всі кампанії повинні бути пов'язані із загальним баченням і цілями. Система показників повинна відслідковувати зміни кожного ключового показника, пов'язаного з основними цілями. Отже, маркетингові програми і кампанії слід розробляти таким чином, щоб їхні результати можна було виміряти за допомогою збалансованої системи показників. Така система дає можливість перетворити стратегію, місію та візію організації в упорядковану послідовність цілей та основних показників діяльності.

Система показників для маркетингової програми дозволяє відслідкувати зворотний зв'язок в розрізі перегляду стратегічних цілей організації, при цьому може бути використана не лише для оцінювання стратегічної діяльності, але й для моніторингу її функціональності.

Список використаних джерел

1. Ляшенко Г. П., Дерев'янко В. М. Збалансована система показників – необхідний інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємства (на прикладі нафтовидобувного підприємства). Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2014. № 1(64). С. 23–31.

2. Збалансована система показників (ЗСП, Balanced Scorecard, BSC). KPI MONITOR. URL: http://kpi-monitor.com.ua/solutions/balanced-scorecard.

Басій Н. Ф.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІЛЬОВИХ АУДИТОРІЙ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вітчизняний ринок освітніх послуг наразі знаходиться на стадії формування. На початок 2000/2001 навчального року чисельність ЗВО в Україні складала 665 од., тоді як на початок 2020/2021 н. р. цей показник становив 455 од. Тобто відбулося зменшення на третину (32%). Чисельність студентів за аналогічний період скоротилась з 1403,0 тис. осіб до 1266,1 тис. осіб (або на 10%). Зменшилась також чисельність викладачів – на початок 2015/2016 н. р. у ЗВО працювало 111726 осіб науково-педагогічного персоналу, а на початок 2019/2020 н. р. – тільки 104710 осіб. Тобто можна стверджувати, що відбувається оптимізація мережі освітніх закладів, яка загострює конкуренцію між ними за вступників та ресурсне забезпечення (науково-педагогічних працівники, обсяги державного замовлення, співпраця з провідними роботодавцями тощо) [1, 2].

Загострення конкуренції в освітній сфері призводить також до все ширшого застосування ЗВО різних форм власності та рівнів акредитації різноманітних методів маркетингового впливу на своїх майбутніх і теперішніх клієнтів – студентів, абітурієнтів та їхніх батьків. Потужним інструментом впливу на згадані цільові аудиторії є формування та підтримання на високому рівні іміджу сучасного закладу вищої освіти.

Імідж – це образ організації, підприємства, особи, який сформований у свідомості представників різних цільових аудиторій. У будь-якій сфері бізнесу, в тому числі і на ринку освітніх послуг, імідж є потужним інструментом досягнення стратегічних цілей організації.

Більшість провідних університетів України ставлять собі за мету досягнення таких стратегічних показників: утвердження університету як провідного вітчизняного науково-дослідницького, освітнього та інноваційного центру, забезпечення особистісного та професійного зростання студентів, всебічний розвиток професійного та креативного потенціалу професорсько-викладацького складу, формуванні іміджу університету як міжнародного освітнього та наукового центру [3, 4, 5].

Такий перелік стратегічних цілей свідчить, що свої зусилля щодо формування власного позитивного іміджу ЗВО повинні спрямовувати не лише на своїх студентів, а й на інші цільові аудиторії.

Цільовою аудиторією (реципієнтом) іміджу є суб'єкт, який сприймає індуктора іміджу, в чиїй свідомості формується імідж. Цільовою аудиторією може бути окремий індивід або група. Якщо індуктором іміджу виступає організація, то формується її сукупне сприйняття споживачами, партнерами, громадськими організаціями, персоналом, контактними аудиторіями.

Якщо індуктором іміджу виступає заклад вищої освіти, наприклад, університет, то основними цільовими аудиторіями (реципієнтами) для формування його іміджу будуть три групи осіб, організацій, установ та підприємств:

1. Сили зовнішнього середовища прямої дії. Саме від цих сил залежить загальна успішність та фінансовий стан університету. До цієї групи цільових аудиторій належать передусім абітурієнти та їхні батьки – майбутні замовники освітніх послуг. Позитивний імідж університету серед них може забезпечити подальший розвиток закладу як освітньої установи, дасть нові можливості розвитку науково-педагогічного персоналу. Не менш важливою цільовою аудиторією з цієї групи є також дійсні студенти, які одночасно виступають інструментом формування іміджу ЗВО оскільки їх "портрет", їх імідж, а також відзиви про навчання в університеті впливають на його репутацію та імідж.

Державні органи управління у сфері освіти (Міністерство освіти і науки України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, регіональні органи управління освіти) є тими силами зовнішнього оточення, які встановлюють для діяльності закладів вищої освіти загальні закони і правила, а також проводять ліцензування та оцінку їхньої діяльності. Ці установи також мають вплив на формування іміджу закладів вищої освіти, оскільки висловлюють свої оцінки публічно і доводять їх до відома широкої громадськості за допомогою ЗМІ. Засоби масової інформації своєю чергою впливають на формування іміджу закладів вищої освіти висвітлюючи їх діяльність у пресі, на телебаченні, радіо, в Інтернеті.

Вагомий вплив на імідж університету мають також представники ринку праці – потенційні роботодавці для випускників. Саме вони повинні формувати замовлення на фахівців певних спеціальностей та висувати свої вимоги до ЗВО щодо їх компетентностей. Тому позитивний імідж університету у цієї цільової аудиторії здатний забезпечити майбутніх випускників гарантованими місцями роботи, перспективами для зростання та розвитку.

2. Внутрішнє середовище закладу вищої освіти (керівництво, науково-педагогічний персонал, студенти, менеджмент, цілі та завдання університету, стратегічні орієнтири розвитку, застосовувані технології освіти та науки тощо) також суттєво впливають на імідж університету.

3. Макрооточення не є цільовою аудиторією у прямому сенсі, але воно постійно впливає на формування іміджу закладу вищої освіти. Проте має сенс досліджувати макрооточення не стосовно конкретного ЗВО, а в сенсі його впливу на сферу освіти загалом.

Виходячи з вище зазначеного можна сформулювати такі рекомендації:

−вагомим інструментом конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг є імідж університету;

−імідж ЗВО формується протягом тривалого часу зусиллями усіх працівників із застосуванням різних інструментів (щоденної роботи над вдосконаленням освітніх програм, підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу, запровадження новітніх методів та форм навчання, заходів пропаганди, паблік рілейшнз, реклами тощо);

−зусилля зі створення та зміцнення іміджу університету необхідно спрямовувати комплексно на усі цільові аудиторії, у співпраці з якими ЗВО зацікавлений.

Список використаних джерел

1. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України за 2015/2016 н.р. Державний комітет статистики України. 2016. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

2. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2020 рік. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. 2020. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/ 2021/02/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-2020.pdf.

3. Стратегія розвитку Львівського торговельно-економічного університету на 2016-2016 рр. Львівський торговельно-економічний університет. 2016. URL: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/ www.lac.lviv.ua/data/Academy/Docs/Polozhennya/Polozhennya_StrategiyaRozvytku.pdf.

4. Стратегія розвитку ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана" на 2018-2025 роки. ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана". 2018. URL: https://drive.google.com/file/d/1c_BLX8CzVQgi_b-Plqyc0msYUyd2MDaV/view.

5. Програма стратегічного розвитку Київського національного торговельон-економічного університету / [Електронний ресурс]. Київський торговельно-економічний університет. 2020. URL: https://knute.edu.ua/file/Mg==/4e1c07302c7c07731587bbf4a5bcb917.pdf.

Бук Л. М.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПОКОЛІННЯ Z: ЩО ВАРТО ЗНАТИ МАРКЕТОЛОГАМ

Покоління Z (люди-зет, зумери) – молодь, що народилася наприкінці 90х – початку 2000х років. Запропонована американськими вченими Вільямом Штраусом та Нілом Хоувом теорія поколінь описує цикли генерацій та трактує покоління як сукупність людей, які були народжені у певний проміжок часу. Так сьогодні ми оперуємо поняттями "покоління X, Y та Z".

Вже у 2019 році чисельність представників покоління Z становила 1/3 населення планети [2], а щорічна їх купівельна спроможність оцінювалася в 44 млрд. дол.

Розуміння особливостей і відмінностей поведінки покоління Z важливе для маркетологів, щоб формувати вдалі стратегії залучення їх як споживачів та обирати набір влучних для цього каналів і інструментів. Зокрема, доцільно подивитися на зумерів в розрізі цінностей, звичок, особливостей поведінки і комунікації.

Цінності, життєві орієнтири та характерні риси.

Поколінню Z притаманна підприємливість, еко-орієнтованість, соціальна відповідальність, різноманітність в інтересах, незалежність, індивідуалізм, впевненість у собі. В них виражене прагнення до самостійності, нових ідей, бажання пригод та ризиків, потреба добре і цікаво проводити час. Вони схильні до пошуку балансу між робочим і особистим життям.

Наприклад, дослідження проведені при вивченні аудиторії пошукачів роботи та роботодавців дозволило виокремити такі топ-5 індивідуальних цінностей покоління Z [3]: самостійність, доброзичливість, гедонізм, універсалізм, досягнення. А також визначено, що їм притаманні такі групи цінностей як "Відкритість до змін", "Самоствердження", "Самовираження".

Нерідко представникам цього покоління приписують й так званий синдром втраченої можливості – страх не спробувати щось нове чи важливе – і пов'язану з цим надмірну активність.

Поведінкові особливості.

Покоління Z – це молодь, яка зацікавлена в нових знаннях і навичках. Для них зручні такі формати навчання, як тренінг, наставництво та стажування. Також популярним форматом є й навчання на кейсах (case study) [3].

Люди-зет виросли з гаджетами, девайсами та інтернетом. А отже мають сформовані цифрові звички: більшість проводить вільний час в інтернеті, одночасно можуть використовувати кілька гаджетів, надають перевагу смартфонам, в онлайні спілкуються і розважаються.

Покоління Z проявляє різноманітні зацікавлення та здатність до багатозадачності. Водночас їм притаманне кліпове мислення – нездатність довгий час зосереджуватись на чомусь та ефективне сприйняття лише коротких уривків інформації. У представників цього покоління найкоротша концентрація уваги – вісім секунд.

Зумери досить прагматичні як у роботі, так в підході до купівель. Гідна оплата праці та комфортні умови – це базові очікування. Поряд з цим значення має й те, щоб цінності компанії відповідали їх особистим. Важливими пунктами для них є й розвиток себе як фахівця і особистості. Це покоління називають одним з найбільш прагматичних і цілеспрямованих. За результатами дослідження [3] найціннішим в роботі для покоління Z є:

– дохід/ заробітна плата – 79%
– кар'єра та особистісний ріст – 64% та 51%
– можливість навчатись новому – 52%

–колеги, з якими комфортно працювати – 43%.

Покоління Z надає перевагу таким професійним сферам як маркетинг, реклама, PR; IT-галузь та мистецтво, культура і розваги [3].

Купівельні звички.

Більше купують те, що потрібно та орієнтовані на програми лояльності (60% хочуть, щоб їх заохочували через знижки та акції).

Багато купують онлайн, а похід в офлайн-магазин розглядають як ще один спосіб купівлі і прагнуть від нього більше емоцій.

Вимагають швидкості в онлайн-купівлях (60% підуть з сайту, якщо він буде завантажуватися довше, ніж 15 секунд).

Надають перевагу товарам високої якості, але не готові за це переплачувати.

Готові платити за новий досвід.

Віддають перевагу етичним і справжнім брендам. Готові підтримувати інклюзивні, автентичні та локальні бренди.

Згідні платити більше за еко-дружні продукти та бренди [4].

Особливості комунікацій.

Не особливо орієнтуються на авторитетів та схильні до недовіри: не вірять коментарям та відгукам на сайтах, не дуже довіряють блогерам та знаменитостям. Наприклад, лише 10% зумерів вірить рекомендаціям блогерів, 19% – знаменитостям, 32% – рекламі в сомережах, 65% – оглядам продуктів на сайті [4].

Блогери та інфлюенсери, попри недостатню довіру, лишаються важливим джерелом інформації про нові товари і бренди.

Цінують здатність бренду/компанії бути відкритою, давати фідбек, визнавати помилки.

Гарний контент для покоління Z – короткий і цікавий, що захоплює з перших секунд. Візуалізація на першому місці.

Важливі інструменти – нативна реклама та мікро-інфлюенсери. Часто останні для них в колі друзів або сім'ї. 82% зумерів вірять порадам рідних при купівлі товару і 46% вибирають бренди, які їм радять друзі) [4].

Покоління Я – активні користувачі різних соціальних мереж та месенджерів для комунікації, купівель і розваг. Надають перевагу Instagram, You Tube, Tik Tok. Водночас кожну з мереж можуть використовувати для задоволення різних своїх потреб.

Сьогодні достатньо як прихильників, так і критиків теорії поколінь. Але маркетологам однозначно варто знати ключові цінності та особливості поведінки покоління, яке вже почало визначати майбутнє брендів, товарів та різних сфер діяльності в цілому.

Список використаних джерел

1. The Now Generation. Embracing their difference. URL: https://cdn2.hubspot.net/hubfs/2405078/cms-pdfs/fileadmin/user_upload/dyna_content/us/documents/gfk_now_generation_booklet.pdf.

2. Gen Z Is Set to Outnumber Millennials Within a Year. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-20/gen-z-to-outnumber-millennials-within-a-year-demographic-trends.

3. Формула поколінь: цінності та мотиви сучасних генерацій. Звіт дослідження 2019. URL: https://hhcdn.ru/file/16834655.pdf

4. Представниця покоління Z Соня Рашкован: Ми інші! Або як рітейлерам зробити з "зумерів" покупців. URL: https://rau.ua/novyni/gen-z-pokuptsi-riteil/.

5. New Marketing for a New Generation. URL: https://kantar.no/kantar-tns-innsikt/new-marketing-for-a-new-generation/

Боднар І. Р.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Інформаційна безпека у сучасному постіндустріальному світі, в якому основним товаром є інформація, яка впливає на прийняття державою тактичних та стратегічних рішень, є основою національної безпеки. Інформаційна безпека є однією із суттєвих складових частин національної безпеки країни. Ризики, загрози й виклики детермінують масштаби людської діяльності. Відповідно, за основу методології їхнього розуміння й обліку повинно бути покладене чітке усвідомлення якісного і кількісного аспектів ризиків, які виникають у кожному конкретному різновиді людської діяльності. Так, у процесі стратегічного планування с США використовують два терміни: "загроза" (threat) і "виклик" (challenge). Вони позначають можливості якої-небудь країни, групи осіб або певного явища загрожувати ("загроза") або протидіяти ("виклик") досягненню цілей національної безпеки.

Мета статті полягає у необхідності теоретичного обґрунтування діяльності органів державної влади, які здійснюють управління інформаційною сферою, реалізують інформаційну політику з метою захисту національного інформаційного простору та гарантування інформаційної безпеки.

Забезпечення інформаційної безпеки полягає в послідовній реалізації грамотно сформульованої національної інформаційної стратегії. Це в значній мірі сприяло б досягнення успіху при вирішенні завдань у політичній, військово-політичній, військовій, соціальній, економічній та інших сферах державної діяльності. Так, проведення вдалої інформаційної політики може суттєво вплинути на розв'язання внутрішньополітичних, зовнішньополітичних та військових конфліктів. У ст.17. Конституції України зазначено: "Захист суверенітету і територіальної і лісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу" [1].

В Україні інформація поділяється на два різновиди – таємну та конфіденційну. Відповідно до Закону України "Про інформацію" до таємної інформації відносять такі відомості, розголошення яких завдає шкоди особі, суспільству і державі, та яка включає до свого складу державну або іншу, визначену законом, таємницю. Перелік видів таємної інформації визначається державою і закріплюється законодавчо. Державна таємниця включає в себе відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визначені у встановленому законом порядку державною таємницею і підлягають охороні державою [2].

З метою нейтралізації загроз інформаційно-психологічного впливу на масову та індивідуальну свідомість, що можуть завдати збитків суспільному та індустріальному здоров'ю, а також зловживання свободою масової інформації доцільним і невідкладним є опрацювання єдиної державної політики у сфері забезпечення інформаційно-психологічної безпеки та відповідної нормативно-правової бази [3], спрямованих на вирішення наступних завдань:

– координацію діяльності органів державної влади і суспільно-громадських об'єднань, розмежування повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування у відповідній сфері;

– збереження єдиного інформаційного і духовного простору України, традиційних підвалин суспільної моральності;

– розвиток правосвідомості та психологічної культури громадян у сфері психологічно-інформаційної безпеки;

– розвиток і підтримку вітчизняного виробництва засобів захисту від негативних інформаційно-психологічних впливів;

– організацію міжнародного співробітництва щодо забезпечення інформаційної безпеки;

– створення вітчизняної системи ліцензування, сертифікації, експертизи і контролю в сфері інформаційної безпеки;

– розробку і прийняття стандартів у сфері інформаційної безпеки;

– експертизу з метою виявлення негативних інформаційно-психологічних впливів та обов'язкового ліцензування діяльності і забезпечення інформаційної безпеки і сертифікацію відповідних засобів і методів. Нижче пропонується структурна схема поетапного становлення та функціонування системи інформаційної безпеки Української держави (рис. 1).

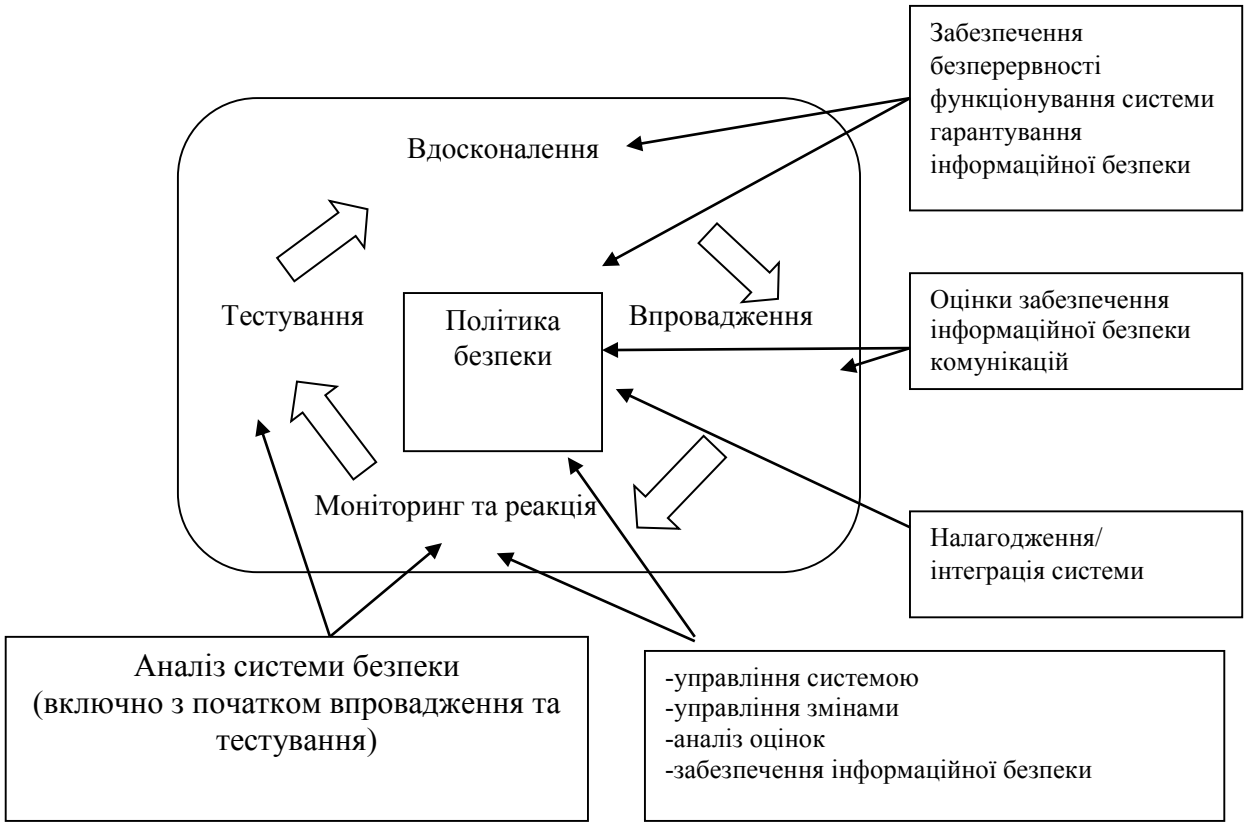

Рис. 1. Державна стратегія щодо забезпечення функціонування системи інформаційної безпеки України

Аналізуючи рис. 1 бачимо, що забезпечення безперервності та оперативної трансформації системи залежить від її спроможності реагувати на нові виклики й ризики[4], що передбачає виконання основних стадій нагляду за системою забезпечення інформаційної безпеки держави, а саме:

– безпосереднє впровадження механізмів забезпечення необхідного рівня безпеки;

– моніторинг системи та її реакції на інциденти (події) і впровадження політичної безпеки із використанням ефективних інструментів відстеження різноманітних "вторгнень";

– тестування системи безпеки через постійне вдосконалення аудиту;

– вдосконалення системи.

Забезпечення безперервності функціонування системи інформаційної безпеки держави є одним із основних завдань державної політики у сфері як національної безпеки загалом і забезпечення інформаційної безпеки держави зокрема [5]. Національну безпеку України в інформаційній сфері слід розглядати як інтегральну цілісність чотирьох складових – персональної, публічної (суспільної, комерційної (корпоративної) й державної безпеки.

Тому в процесі визначення характеру ризиків слід брати до уваги наступні елементи:

−стисле концептуальне пояснення зацікавленим суб'єктам політичної безпеки, її принципів, стандартів та правил, погоджених із чинним законодавством й принципами забезпечення безперервності системи інформаційної безпеки особистості, суспільства, комерційних (корпоративних) структур та держави;

−визначення об'єктів та цілей;

−визначення прийнятних з погляду забезпечення інтересів усіх суб'єктів структур встановлення контролю над об'єктами безпеки, а також оцінки ризиків та управління ризиками;

−визначення статусно-функціональних ролей, очікувань та міри відповідальності задіяних суб'єктів включно зі звітністю про події, які несуть потенційні загрози.

З огляду на те, що проблема забезпечення безперервності функціонування системи забезпечення інформаційної безпеки держави є ключовою, пріоритетним є також створення/відновлення основних напрямів захисту системи національної безпеки в інформаційній сфері. Пошук рішень має бути продиктований балансом собівартості подібної системи захисту та її ефективності. З метою практичної реалізації зазначеної стратегії слід створити інтегрований у вертикаль виконавчої влади спеціальний орган, який здійснював би її практичну реалізацію і на який, окрім функції впровадження, були покладені обов'язки запуску власне самого процесу розбудови інтегральної системи забезпечення інформаційної безпеки держави, контролю за її виконанням та формулювання нових стратегій з урахуванням кардинальних змін у геостратегічній політиції України.

Список використаних джерел

1. Державна інформаційна політика. URL: http : // merega. org. ua / law / projects / derzh polityka.

2.Беляков К. І., Інформаційні технології як фактор терористичного акту. URL: http : // www.mndc.naiau. kiev. Ua /Gurnal /8text/g8_12.htm841/ 30.pdf.

3. Гудзь О. Є. Цифрова економіка: зміна цінностей та орієнтирів управління підприємствами. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2018. № 2 (24). С. 18–27.

4. Соснін О. Державне управління інформатизацією як виклик цивілізаційного зростання нації / Соснін О. // Зовнішні справи. 2011. № 9. С. 38–41.

5. Закон України "Про інформацію". URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2657-12.

Бойчук І. В.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ В СУЧАСНІЙ БІЗНЕС-ПРАКТИЦІ

Важливою проблемою сьогодення є визначення ролі та сутності бізнес-етики як бази для забезпечення етичності індивідуальної праці фахівця та його особистої відповідальності. В умовах тривалої пандемії короновірусу особливо актуальним є обговорення професійного статусу будь-якої діяльності, яке починається, перш за все, з розуміння етичних питань.

Професійну етику можна розглядати як галузь етичного знання, що відображає рівень моральнісного ставлення людини до суспільства та до себе самої, що проявляється в різних формах за змістом, засобами, процесами і наслідками діяльності. Загалом професійна етика

представляє собою систему моральних принципів, норм і правил поведінки спеціаліста з урахуванням особливостей його професійної діяльності та конкретної ситуації.

Сутність професійної етики доцільно трактувати у загальному та окремому аспектах. Так, загальні принципи професійної етики базуються на загальнолюдських нормах моралі і передбачають професійну солідарність; особливе розуміння своїх обов'язків та оцінку честі; специфічну форму відповідальності, що буде обумовлена предметом або ж видом діяльності. В свою чергу, окремі принципи витікають із конкретних умов, змісту та специфіки професії та відображаються у моральних кодексах, які містять професійні вимоги до фахівців [1].

Професійна етика має стати невід'ємною складовою підготовки кожного спеціаліста, так як зараз вона постає в ширшому і гострішому соціально-історичному контексті. Йдеться про формування трудової етики сучасного суспільства, яка приходить на зміну традиційній; інакше кажучи – мова про формування "економічної людини" з новими стимулами до праці й новою трудовою мотивацією, яка визначає рівень її професійності. Під останньою доцільно розуміти здатність людини опанувати навики і уміння певного виду діяльності та розгорнути на їх основі власні творчі здібності в бізнес-практиці..

Отже, професійна етика відображає рівень соціалізації особи, тоді як її професійність чітко засвідчує повагу до суспільства. Разом із тим, професійність є об'єктивною підставою для формування поваги з боку суспільства, тобто є реальним підґрунтям для самоповаги.

Сьогодні є очевидним, що економічні реформи, з якими пов'язували надії радикально налаштовані наші економісти, буксуватимуть, доки на допомогу їм не прийде реформування моральних основ бізнес-світогляду, не виникне трудова мотивація цілком нового типу, котра відповідає умовам сучасного українського суспільства.

Необхідно пам'ятати, що моральність є сферою найпростіших і водночас найглибших відносин людей, що визначають їх мотивацію і поведінку [2]. Без неї та її "простих" законів, які потрібно насамперед відновити у їх споконвічних правах, навряд чи можна просунутись уперед в інших сферах життя. Тільки з моральним реформуванням господарська, політична і правова реформи нарешті дадуть відчутні результати для економіки України.

За динамічних умовах розвитку цивілізації підприємництво покликане враховувати людські та соціальні аспекти впливу бізнесу на працівників і споживачів, а також сприяти вирішенню проблем суспільства в цілому. Люди, як правило, очікують від бізнесу не лише високих економічних результатів, а й істотних досягнень з точки зору реалізації соціальної мети і соціальних інтересів. Саме тому підприємці змушені активно діяти в таких важливих сферах, як захист довкілля і озеленення, охорона здоров'я і суспільна безпека, відстоювання громадянських права і захист інтересів кожного споживача. Тобто, бізнес має бути соціально відповідальним – таке бачення його ролі вельми актуальне в умовах нашої країни.

Відповідальність бізнесу щодо вирішення соціальних проблем підтримують політичні і громадські інститути. Це ті дії, що виходять за межі визначених законами вимог і надвимог. До їхнього переліку стосовно соціальної відповідальності бізнесу слід віднести такі моменти, які стосуються розвитку довгострокових перспектив у соціально зорієнтованому суспільстві; створення таких умов господарської діяльності, які сприяли б формуванню привабливого іміджу підприємця; зміни рівня потреб, що пов'язані з сучасним бізнесом, оскільки соціальні очікування радикально змінилися і залучення фірми до вирішення соціальних проблем стає вкрай необхідним; існування необхідних ресурсів для надання вчасної допомоги у вирішенні соціальних проблем; дотримання моральних норм соціальної поведінки підприємця як члена суспільства, який зобов'язаний керуватися нормами моралі і принципами професійної етики.

Етичні принципи стали невід'ємною частиною загальнолюдських норм, які створені за всю історію розвитку цивілізації, що підтверджують життєдіяльністю суспільства незалежно від конкретного історичного часу, місцезнаходження країни, роду діяльності людей тощо.

У професійній діяльності кожного спеціаліста, незалежно від сфери його зайнятості, завжди існують певні принципи та норми поведінки, за межі яких у своїй професії він не має

права виходити. В іншому випадку можна говорити про професійну непридатність людини, недотримання нею інтересів професійної і корпоративної спільноти, в якій вона знаходиться як професіонал. У багатьох випадках у професійній етиці індивіду доводиться переступати чи навіть відмовлятися від приватних етичних норм, але це вже питання особистого вибору кожного фахівця, питання його сумісності з конкретною професією [3].

Відповідність кодексу професійної етики дозволяє відокремити роботу професіонала від інших видів кваліфікаційної діяльності. Питання професійної етики при цьому мають особливе значення, так як саме професіонали, які володіють глибокими знаннями у цій сфері діяльності, мають можливість приймати такі рішення, що впливають на різноманітні аспекти життя суспільства. Дії професіонала завжди направленні на створення найбільшого блага як для клієнта, так і для суспільства загалом, а не на укріплення власних позицій і влади самого професіонала. Подібна стурбованість питаннями професійної етики спричинена, перш за все, специфічними взаємовідносинами професіоналів зі своїми клієнтами в бізнес-практиці [4].

Соціально-економічний досвід розвинених країн підтверджує, що ринкова економіка має базуватись на економічній етиці, культурі праці та її високій продуктивності, наукових методах організації праці, засадах обов'язковості у діях партнерів, яка закріплена не лише договором, а й чесним словом підприємця, і ґрунтується на високих заробітках працівників. Економічна етика визнає верховенство людини над матеріальними цінностями, якими вона управляє у процесі виробництва. Тобто, без неї неможливе існування ринкової економіки.

В умовах сьогодення прийнято часто говорити про професійну етику лікаря, педагога, журналіста, депутата, судді, про етичні кодекси в бізнесі, в сфері торгівлі та у військових. Крім т ого, існують міжнародні етичні кодекси для працівників музеїв, товариства Червоного хреста і в межах інших відомих міжнародних організацій.

У зв'язку з поглибленням професіоналізації праці перед спеціалістами різноманітних бізнес-напрямів все частіше виникають моральні колізії, вирішити які, спираючись тільки на професійні знання, не можливо. Більше того, професійне захоплення, позбавлене моральних критеріїв і цінностей, може бути небезпечним як для самої людини, так і для навколишніх, а в більш широких масштабах – для суспільства в цілому. Тому проблеми професійної етики стали важливим додатком до професійної освіти, знаходячи реалізацію в освітніх програмах.

Таким чином, сучасна професійна етика як система конкретизованих моральних норм і принципів поведінки, реалізовується з урахуванням особливостей професійної діяльності різних категорій спеціалістів у всіх сферах ведення практичного бізнесу.

Список використаних джерел

1. *Шиманова О. Етика і професійна етика. Л. : ПП Сорока Т. Б., 2013. 132 с.*
2. *Смілянський Б. Н. Морально-етичні засади ведення бізнесу. URL: http://www.economy-confer.com.ua/full-article/2748/.*
3. *Липчанський, В., Царенко, І., & Пітел, Н. Етика бізнесу як різновид професійної етики в контексті соціальної відповідальності підприємців та управлінських кадрів. Підприємництво та інновації, 2020, №15, С. 52-58. URL: https://doi.org/10.37320/2415-3583/15.9.*
4. *Караваєв І. ТОП-10 правил бізнес-етики, якими нехтують в Україні. URL: https://everlegal.ua/top-10-pravyl-biznes-etyky-yakymy-nekhtuyut-v-ukrayini.*

Вовчанська О. М.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

СУЧАСНІ ІННОВАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

В умовах посиленої конкуренції інноваційна діяльність стає рушійною силою розвитку економіки та ефективного її становлення. Ефективна діяльність будь-якого

підприємства, в тому числі і у сфері готельного господарства, залежить від багатьох чинників внутрішнього і зовнішнього маркетингового середовища, чільне місце серед яких займає інноваційний потенціал підприємства. У підприємствах сфери послуг, зокрема готельного господарства, інноваційна діяльність спрямовується для залучення клієнтів і підтримку з ними постійного зв'язку на довгострокову перспективу. Вміле розроблення і використання інноваційних інструментів у готельному господарстві дозволяє отримувати постійне підвищення ефективності навіть за умов посиленої конкуренції на різних рівнях.

Сучасна індустрія гостинності виводить на новий рівень взаємодію з клієнтами щодо покращення та спрощення їх життя. Сучасні гості подорожують як з метою бізнесу, так і для власного задоволення, і вони завжди хочуть отримати персоналізований та бездоганний сервіс. Більшість гостей готельних підприємств прагнуть випробувати нові технології, і задля цього навіть готові відмовитись від традиційних зручностей.

Інноваційна діяльність у готельному бізнесі стосується, перш за все, розроблення і впровадження нових продуктів, а по-друге, введення в експлуатацію використання сучасних технічних пристроїв. Серед основних цілей впровадження маркетингових інновацій у практику підприємств готельного бізнесу доцільно виділити: більш повне задоволення потреб споживачів; утримання або збільшення частки ринку; проникнення на нові ринки збуту з метою підвищення обсягів продажів; освоєння нових каналів збуту; поліпшення впізнання продуктів або їх експонування; підвищення можливості реагувати на різні запити клієнтів; розвиток та зміцнення комунікації зі споживачами.

Маркетингові дослідження дозволяють виділити найсуттєвіші інновації в індустрії гостинності [1-3]:

– розпізнавання обличчя. Замість очікування в черзі на реєстрацію, готелі впровадили сканування обличчя, щоб відразу надати гостям їх номери. Marriott випробовує технологію в своїх готелях у Китаї, що скорочує час реєстрації з трьох хвилин або більше до менш ніж однієї хвилини. Гості просто підходять до рецепції, сканують обличчя, для підтвердження особи та сканують своє посвідчення, щоб отримати ключ від номеру.

– "розумні" номери. Багато готелів випускають "розумні" номери, які поєднують штучний інтелект (ШІ) та технологію розпізнавання голосу для інтеграції віртуальних помічників у кімнату. InterContinental Hotels Group створює розумні номери ШІ у своїх готелях у Китаї. Це дозволяє гостям використовувати технологію голосового управління та говорити природно, щоб завжди отримати персональну допомогу.

– роботизація. Роботи виконують багато функцій у готелях, починаючи від прибирання кімнат і закінчуючи обслуговуванням на стійці реєстрації. Aloft Hotels використовує Botlr, робота-дворецького, щоб цілодобово доставляти гостям їх речі в номер. Якщо гість зателефонує на стійку рецепції за допомогою зубної щітки або додаткових рушників, Botlr, швидше за все, принесе саме ці речі в його номер. Гості в нью-йоркському Yotel можуть зберігати свої сумки у консьєржа-робота-багажника Yobot.

– RFID браслети. Багато готелів відмовляються від традиційних ключів до номерів, використовуючи технологію RFID через гостьові браслети. Замість ключа від номера гостям готелю видають браслет, завантажений інформацією про номер, кредитну картку та квитки, які можна сканувати, щоб отримати доступ до номеру та інших місць, а також здійснити платежі. Спрощений браслет дозволяє гостям мати усе при собі та мати руки вільними.

– чат-боти. Чат-боти надають гостям миттєвий доступ до інформації, не чекаючи реєстрації. У Cosmopolitan у Лас-Вегасі є консьєрж AI, який може допомогти гостям забронювати спа-послуги та ресторани, ознайомити з внутрішньою інформацією. Готелі Four Seasons Hotels використовують службу чату Four Seasons Chat для цілодобової роботи без вихідних для більш особистого спілкування та реагує на повідомлення за 90 секунд або й швидше.

–мобільні ключі від номеру. Поєднуючи ідеї самостійної реєстрації та простіші ключі від номеру, низка готелів переходять на мобільні ключі від номерів. Гості просто реєструються за допомогою програми готелю і отримують повідомлення про готовність номера. Замість того, щоб стояти в черзі біля стійки реєстрації, гості відразу відправляються до своїх номерів і за допомогою смартфонів або розумних годинників відмикають двері. Мережа Hilton Hotels перша запровадила мобільну реєстрацію, щоб винагородити своїх гостей.

–розумні зручності. Розумні зручності по всій кімнаті дозволяють гостям повністю налаштувати своє перебування в номері та зробити його максимально комфортним. Кожен номер готелю CitizenM в Амстердамі оснащений планшетом MoodPad, що дозволяє гостям змінювати температуру, телевізор, жалюзі, сигналізацію та освітлення в одному місці. Деякі готелі Marriott мають розумні двері для душу, де гості можуть записувати свої ідеї, перебуваючи під душем, а потім собі надсилати ці зображення для подальшого використання.

–віртуальна реальність. Віртуальна реальність дозволяє гостям оглянути готель, вибрати номер (планування, види з вікна, зручності тощо), легко забронювати його в Інтернеті. Туристи також можуть заздалегідь ознайомитися з місцевими визначними пам'ятками, щоб почуватися впевнено в подорожі. Ряд готелів та курортів, включаючи Radisson та Omni, пропонують цю послугу, і демонструють покращання рівня задоволеності клієнтів та рівня бронювання через Інтернет.

–послуги на базі локації. Сучасні готелі впроваджують якісний зв'язок гостей та працівників, щоб пропонувати більш персоналізовані послуги. Якщо гість знаходиться в барі готелю, він може отримати push-повідомлення про асортимент напоїв. Персонал готелю може бути поінформований, чому саме надають переваги гості залежно від того, де вони проводять час. На деяких курортах "Hilton" використовуються послуги, що базуються на розташуванні, щоб попередити гостей про події та заходи, які можуть їх зацікавити, залежно від того, де вони перебувають у готелі.

–доповнена реальність (AR). AR використовують для проведення екскурсій готелем та його територією, демонстрації зручностей закладу та обміну інформацією про місцевість. Стіна кожного номера в готелі Hub by Premier Inn у Великобританії включає AR-карту цієї місцевості. Коли гості спрямовують смартфон на карту, вони можуть дізнатися про місцеві визначні пам'ятки та отримати рекомендації щодо найкращих місць, які можна відвідати та побачити.

Практика засвідчує, що успішні заклади готельного господарства розширюють асортимент послуг на основі застосування як технічних так і соціальних інновацій. Це дає можливість зробити їх економічно ефективним, з кращою якістю обслуговування, підвищити привабливість та конкурентоспроможність, покращити імідж, збільшити кількість постійних клієнтів, і, головне, подарувати нові емоції та враження гостям. Інновації з використанням новітніх ідей та технологій дозволяють запропонувати гостям свіжі, персоналізовані враження, приємний досвід перебування в готелі.

Таким чином, впровадження інноваційних технологій на підприємствах готельного господарства сьогодні не просто "модна тенденція", а справжня необхідність, яка визначає їх подальший розвиток, виживання в конкурентному ринковому середовищі, утримання частки ринку. Основою для розроблення інноваційних стратегій слугують нові можливості, що надає науково-технічний та технологічний прогрес, а також змінні потреби клієнтів, виникнення нових потреб, скорочення життєвого циклу готельного продукту.

Запровадження прогресивних світових маркетингових інновацій у практику вітчизняних готельних підприємств сприятиме підвищенню ефективності їх функціонування, розширенню присутності на світовому ринку готельних послуг.

Список використаних джерел

1. Consumer trends customer experience innovation in hotel industry 2020. URL: https://eyeq.tech/consumer-trends-customer-experience-innovation-in-hotel-industry-2020/.

2. 10 Examples Of Customer Experience Innovation In Hospitality. URL: https://www.forbes.com/sites/blakemorgan/2020/02/20/10-examples-of-customer-experience-innovation-in-hospitality/?sh=1d199a182033.

3. Тренды гостиничных технологий 2021. URL: https://www.librahospitality.com/company/news/trendy-gostinichnykh-tekhnologiy-2021/.

Коник М. І.
к.соц.ком., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ ТА ПРЕСО- Й КНИГОВИДАВНИЧИЙ РУХ НА БУКОВИНІ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Постать О. Барвінського належить до когорти діячів кінця XIX – 20-х рр. XX ст., які були причетні до справ загальноукраїнського масштабу, виконуючи водночас завдання, спрямовані на становлення та розвиток стратегічних сфер діяльності українства. Зокрема, О. Барвінський відзначився впливовістю в тодішній науковій, культурно-освітній, політичній сферах, оскільки був очільником НТШ у Львові (1892-1897 рр.), депутатом Австрійського парламенту (1891-1907 рр.) та Галицького крайового сейму (1894-1904 рр.), іменований урядовим радником (1906 р.) та радником двору (1910 р.) та ін. Проте важливо зазначити, що його діяльність не була сфокусована лише на галицьких теренах, оскільки численні публікації, спогади сучасників та листування підтверджують значну зацікавленість О. Барвінського справами загальноукраїнськими, зокрема, буковинськими.

Варто наголосити на тому, що на Буковині досить гостро стояло питання запровадження фонетичного правопису замість етимологічного та популяризація його в українських школах і державних структурах краю. Народовці (Є. Пігуляк, О. Попович, С. Смаль-Стоцький та ін.), обстоюавши інтереси української мови, ініціювали використання фонетичного правопису замість етимологічного та, головне, його пропагування серед пересічних буковинців. Майже п’ять років тривала дискусія між народовцями та москвофілами щодо запровадження фонетичного правопису (проти фонетики виступало досить активно духовенство).

Однак усе ж таки завдяки сприянню дипломата О. Барвінського в просуванні т. зв. ідеї “пиши, як чуєш” було отримано успішну розв’язку в правописному питанні. 1892 р. міністерство віросповідань та освіти Австро-Угорщини видало розпорядження, за яким із наступного року, в усіх школах Галичини та Буковини з українською мовою навчання передбачалося запровадження фонетичного правопису. Безсумнівно, успішне розв’язання цього питання дало “зелене світло” подальшому розвитку пресо- та книговидавничій діяльності на Буковині.

Простежено неабияку підтримку О. Барвінського у формуванні українських пресодруків у краю. Редактори таких часописів, як “Буковина”, “Руска Школа”, “Ruthenische Echo” прислухалися до зауваг галичанина, дискутували і, звичайно, часто отримували схвальні відгуки щодо функціонування друкованих органів. Зокрема, “Розвинути силнїйшу аґітацию за нею – що у Вашій силї”, – з такими словами звернувся С. Смаль-Стоцький до О. Барвінського, прагнучи заручитися його підтримкою в популяризації “Буковини” на галицьких теренах [4]. Також зазначимо, що саме О. Барвінський наголосив на важливості створення “полїтичного й забавного” додатка до газети “Буковина” – “Недїлі”, який у перспективі повинен був конкурувати з москвофільськими часописами “Русское Слово”, “Батькôвщина” та ін.

Наприкінці XIX ст. чернівецькі народовці активно розпочали організацію та популяризацію книговидавничого руху на Буковині, сприявши заснуванню друкарні (Концепція заснування друкарні першочергово підтримувала практику популяризації українського друкованого слова й тим самим отримала незадовільний відгук опонентів народовців – москвофілів). Зокрема, Є. Пігуляк, С. Смаль-Стоцький, В. Ясеницький на засадах договору поруки заклали свої "маєтки", аби запевнити кредитора в гарантії вчасної виплати товариством коштів (7000 гульденів на три роки), потрібних для придбання устаткування друкарні ("Буковина", 1896, ч. 27). Наприкінці 1895 р. у листі до О. Барвінського С. Смаль-Стоцький писав, що "цілковите банкруцтво чекає мене особисто; позаручав всюди векселями за друкарню на 7 тисяч", що спричинило для нього скрутне фінансове становище [3]. Проте вже 1896 р. друкарня товариства "Руска Рада" почала функціонувати, звичайно, доля успіху належить О. Барвінському.

До нас дійшли матеріали про т. зв. співпрацю О. Барвінського з буковинцями на книговидавничій ниві. У листі С. Смаль-Стоцького до О. Барвінського йдеться про те, що він був зацікавлений видаванням творів Г. Воробкевича [5]. Також відомо, що добре знана буковинська письменниця О. Кобилянська узгоджувала з О. Барвінським, зокрема, проєкт видання новели "Битва" [2].

Велика кількість листів, що знаходиться у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника (фонд О. Барвінського) містить відомості про допомогу Т. Ґартнеру та С. Смаль-Стоцькому в підготовці та виході у світ підручників "Руска граматика" (1893, 1907), "Grammatik der Ruthenischen (Ukraïnischen) Sprache" (1913); О. Поповичу над його "Букваръ для школ народных" (1892); низку корисних порад у підготовці до друку видання С. Смаль-Стоцького "Розвиток поглядів про семю словянських мов і їх взаємне споріднення" (1925). Додамо, що 14 грудня 1925 р. С. Смаль-Стоцький писав у листі до О. Барвінського, що працює над рукописом видання про походження української мови ("Розвиток поглядів про семю словянських мов і їх взаємне споріднення"), адже питання актуальне ще й тому, що "більше людей заходить ся коло того, щоби його затемнити" [6].

Підсумовуючи, зазначимо, що вагома роль О. Барвінського в українському пресо- та книговидавничому процесі підтвердила його значний авторитет у формуванні тогочасного медіаринку не лише в Галичині, а й на Буковині. Представлений репертуар засвідчив інтерес знаного галичанина до творення та розвитку українського друкованого слова, адже, за словами самого О. Барвінського, "в кождій добі дїячі тогочасні вкладають менший або більший капітал праці, з меншими або більшими спосібностями. Відповідно тогочасним обставинам і відносинам…" [1].

Список використаних джерел

1. *Барвінський О. З останїх десятиліть XIX віку. Львів, 1906. С. 4.*
2. *Лист Кобилянської О. до Барвінського О. Чернівці, 17.12.1909. Ольга Кобилянська. Твори. Київ, 1963. Т. 5. С. 606.*
3. *Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 1895. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 31.*
4. *Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 05.05.1895. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2457. П. 147. Арк. 18–19.*
5. *Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. 17.06.1887. ЛННБУ ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2456. П. 147. Арк. 1.*
6. *Лист Смаль-Стоцького С. до Барвінського О. Прага, 14.12.1925. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 11 (Барвінські). Спр. 2459. П. 147. Арк. 10.*

Семів С. Р.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СПРИЯТЛИВОСТІ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ВІТЧИЗНЯНОМУ РИНКУ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

Рівень сприятливості конкурентного середовища на вітчизняному ринку товарів та послуг у визначений часовий період може бути відмінним для різних груп економічних суб'єктів – для держави, вітчизняних виробників, власників роздрібних підприємств, інвесторів, імпортерів та споживачів. При цьому може виникати конфлікт інтересів – наприклад, привабливість конкурентного середовища для імпортерів товарів не завжди може означати сприятливість для виробників, і навпаки.

Найбільш структурована методика оцінювання конкурентного середовища подана у "Тимчасових методичних рекомендаціях щодо визначення основних типів товарних ринків", розроблених Антимонопольним комітетом України. У цьому документі наведені: послідовність визначення основних типів товарних ринків; методика визначення товарних, територіальних (географічних) та часових меж ринку; бар'єри вступу (виходу) на ринок (з ринку) потенційних конкурентів; визначення переліку суб'єктів ринку; послідовність збору інформації щодо суб'єктів господарювання, які діють у визначених товарних та географічних межах; методика оцінки відкритості ринку щодо міжрегіональної та міжнародної торгівлі; послідовність розрахунку часток суб'єктів господарювання на ринку, рівня концентрації ринку; визначення типу (моделі) ринку; загальні підходи до оцінки стану конкурентного середовища на товарному ринку та її практичне застосування. Загалом для аналізу конкурентного середовища на товарному ринку рекомендується використовувати 4 групи кількісних показників:

1) визначення взаємозамінності товару (індекс перехресної еластичності попиту, відсоткова зміна попиту і ціни);

2) відкритість ринку щодо міжрегіональної та міжнародної торгівлі (ступінь відкритості ринку);

3) частка суб'єктів господарювання на ринку (обсяг ринку товару, обсяг ринку суб'єкта господарювання, частка суб'єктів господарювання на ринку певного товару);

4) рівень концентрації ринку (коефіцієнт ринкової концентрації, індекс ринкової концентрації Герфіндаля-Гіршмана, ступінь (рівень) монополізації ринку, індекс Лінда, Індекс Лернера).

Розрахунок показників рівня взаємозамінності товарів та послуг дозволяє визначити товарні межі ринку, в яких споживач за звичайних умов може перейти від споживання одного товару (послуги) до споживання іншого. Дослідження відкритості ринку товарів та послуг щодо міжрегіональної та міжнародної торгівлі полягає у визначенні можливостей для вступу на товарний ринок суб'єктів господарювання з інших регіонів (інших країн). Частка суб'єктів господарювання на ринку визначається співвідношенням обсягу реалізованого ним товару (послуги) на цьому ринку до обсягу ринку і слугує для оцінки рівня монопольного становища на ринку. Показники ринкової концентрації найбільш тісно пов'язані з аналізом рівня конкуренції на ринку і дозволяють оцінити рівень ринкової влади окремих суб'єктів ринку товарів та послуг.

Для оцінки рівня сприятливості конкурентного середовища на вітчизняному ринку товарів та послуг ми пропонуємо враховувати також чинники, які використовуються в методиці оцінки рівня конкурентоспроможності економіки країни, розробленої Всесвітнім економічним форумом. Зважаючи на висновки експертів Всесвітнього економічного форуму можна стверджувати, що в Україні спостерігається несприятливе загальне конкурентне середовище, яке, відповідно, негативно впливає на середовище конкуренції на внутрішньому

ринку товарів та послуг. Серед найсуттєвіших проблем, які утруднюють ведення бізнесу в Україні в останні роки, а отже негативно впливають на сприятливість конкурентного середовища, експерти Всесвітнього економічного форуму визначили наступні фактори: корупція, політична нестабільність, важкий доступ до фінансування, урядова нестабільність та зміна влади, висока урядова бюрократія, інфляція, рівень податків, недосконалі система оподаткування та валютне регулювання.

Враховуючи специфіку розвитку вітчизняного ринку товарів та послуг, ми пропонуємо виділяти такі важливі додаткові чинники формування сприятливого конкурентного середовища, як рівень державного регулювання економіки, рівень тіньової та неофіційної економіки, стан довкілля, наявність природних ресурсів для формування сировинної бази виробництва. Окремо доцільно визначити зовнішньоекономічні чинники формування сприятливого конкурентного середовища на ринку, а саме світові ціни, діяльність зарубіжних інституцій та ТНК, імпорт, рівень залучення іноземних інвестицій та імпорт товарів (послуг) – замінників.

Загалом можна зробити висновок про відсутність єдиного методичного підходу до якісного аналізу та кількісної оцінки рівня сприятливості конкурентного середовища. У наукових публікаціях аналіз конкурентного середовища часто ототожнюється з аналізом ринку та розвитку маркетингового середовища на ньому. Тому аналіз конкурентного середовища на вітчизняному ринку товарів та послуг повинен носити комплексний та системний характер та враховувати вплив широкого кола факторів внутрішнього та зовнішнього характеру.

Список використаних джерел

1. Апопій В. В. Внутрішня торгівля та АПК України: ефективність взаємодії : монографія. Л. : Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. 368 с.

2. Тимчасові методичні рекомендації щодо визначення основних типів товарних ринків. URL: www.amc.gov.ua.

3. The Global Competitiveness Report 2015-2020. Geneva: World Economic Forum, 2015-2020. URL: www.weforum.org.

Шайда О. Є.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СВІТОВУ ТОРГІВЛЮ

Пандемія коронавірусу стала ключовим чинником впливу на світову глобальну економіку. Запровадження карантинних обмежень, локдаун, закриття кордонів стали причинами масштабної економічної кризи. Закриття магазинів та крамниць, закладів харчування, тимчасові зупинки виробництва, розірвані ланцюги поставок призвели до значного скорочення попиту на товари та послуги та зменшення масштабів міжнародної торгівлі. Проте світова торгівля продемонструвала стійкість до пандемічних шоків. Так, у червні 2020 року Світова організація торгівлі очікувала, що падіння обсягів міжнародної торгівлі внаслідок пандемії у 2020 році може скласти до 18,5%, але фактичне падіння 2020 року становило 5,3% [1]. Це зумовлено насамперед послабленням режимів обмежень у другій половині року, а також значне втручання у кризову ситуацію з боку урядів країн світу та запровадженням ними світу комплексу заходів щодо подолання наслідків пандемії COVID-19.

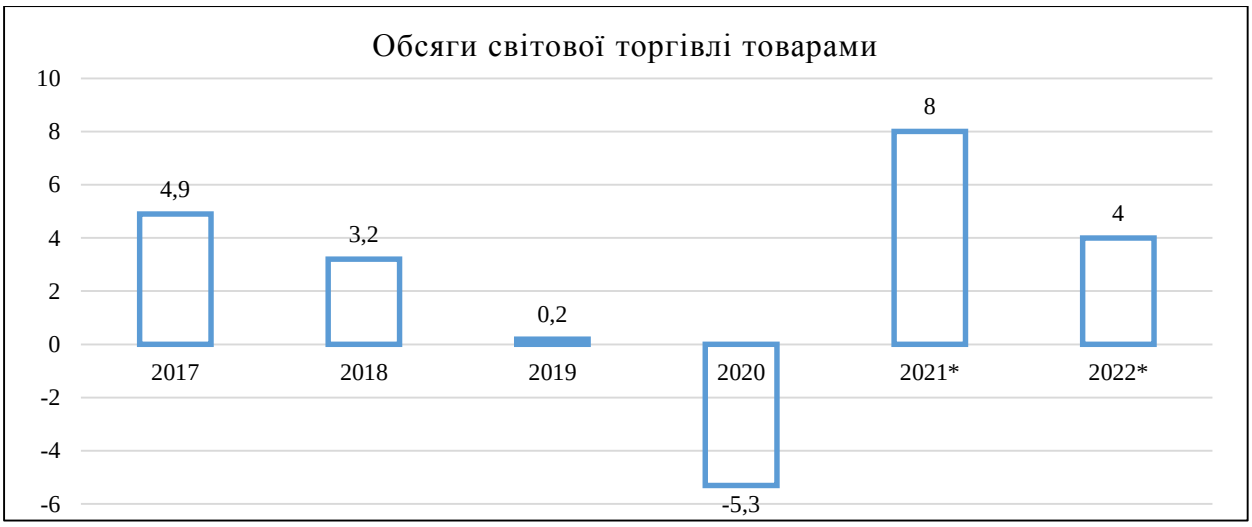

Рис. 1. Динаміка світової торгівлі товарами у 2017-2022 рр., % [1]

* – прогноз СОТ

Світова торгівля послугами скоротилася на 20 % порівняно з показником 2019 р. Негативний вплив на торгівлю послугами здійснили запроваджені обмеження на міжнародні поїздки. Найвідчутнішого удару внаслідок пандемії COVID19 зазнала сфера туристичних послуг, яка у 2020 р. знизилась на 63 %. Темпи падіння міжнародного туризму у 2020 році є найбільшими у порівнянні з попередніми подіями, які спричиняли негативний вплив на туристичну галузь у цілому світі (рис. 2) [2].

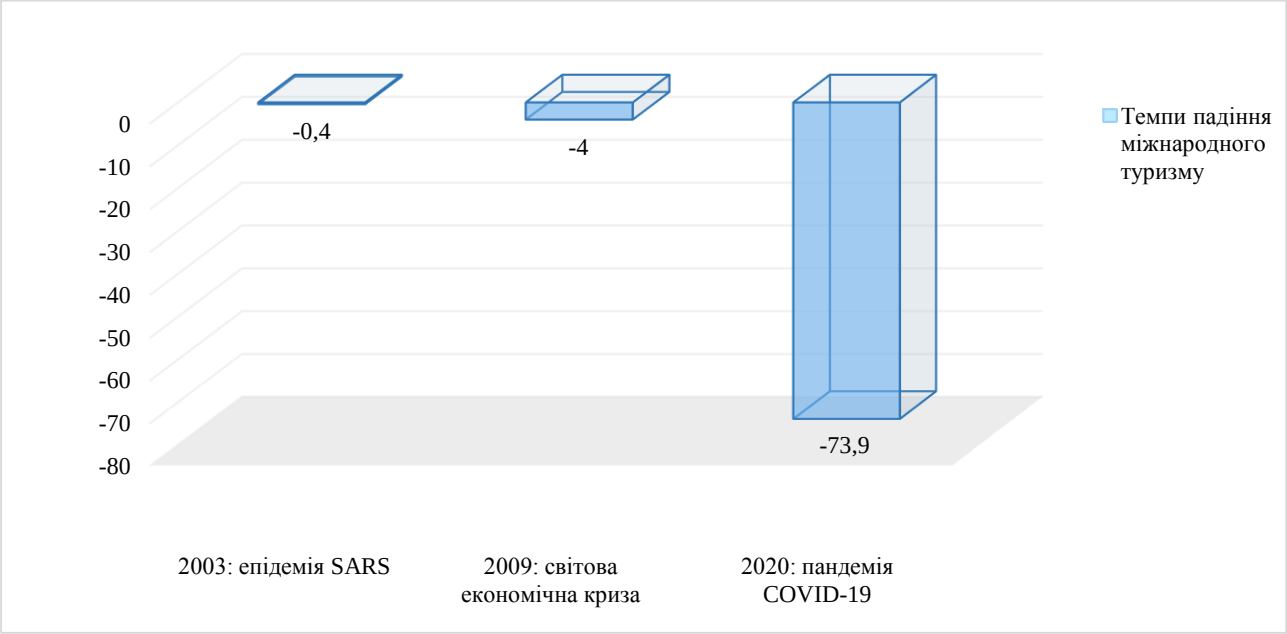

Рис. 2. Темпи падіння міжнародного туризму *[2]*

Що ж стосується зовнішньої торгівлі України, то скорочення вартісних обсягів зовнішньої торгівлі товарами за підсумками 2020 р. на 6,8 % було дещо меншим, ніж 7-відсоткове падіння обсягів світової торгівлі товарами в номінальному доларовому вираженні. Незважаючи на рецесію, експорт товарів скоротився менш ніж на 2% порівняно з минулим роком, а падіння імпорту товарів склало 11% [3].

Пандемія не змінила основні тренди зовнішньої торгівлі України. Карантинні заходи, які запроваджувалися як в Україні, так і в країнах ЄС, спричинили зменшення

зовнішньоторговельної активності між нашою країною та Євросоюзом. Проте, як і раніше, Євросоюз є найбільшим торговельним партнером України. Цікавим є той факт, що, попри пандемію, за підсумками 2020 р. український експорт до Китаю виріс на 98%, і Китай зміцнив свої позиції другого за значущістю торговельного партнера після ЄС.

Економічна криза, спровокована пандемією COVID-19, зачепила усю світову торгівлю і поставила перед усіма державами завдання підвищити рівень готовності економіки до надзвичайних ситуацій глобального характеру. Важливе значення має розробка комплексу заходів, що мають на меті мінімізацію негативного впливу пандемії на світову торгівлю.

Список використаних джерел

1. World trade primed for strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock. URL: https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr876_e.htm.

2. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. URL: https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020.

3. Мовчан В. Все менше місця для Росії: як рік пандемії вплинув на українську торгівлю / Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/17/7120886/.

Сокуренко С. В.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ САЛЬДО ПОТОЧНОГО РАХУНКУ ПІД ЧАС КРИЗОВИХ ЯВИЩ В УКРАЇНІ

Сальдо поточного рахунку, що враховує баланс торгівлі товарами і послугами, платежі з обслуговування зовнішнього боргу, а також надходження від працюючих за кордоном, у 2019 р. не виявляє жодних ознак погіршення, що контрастує з показниками передкризових 2008 і 2013 рр. (рис. 1). Що гірше, в обох випадках напередодні кризових явищ сальдо поточного рахунку погіршувалося, тоді як зі середини 2019 р. цей показник поліпшується (в IV кв. 2019 р. навіть спостерігалося додатне сальдо поточного рахунку). Експерти НБУ причини контрастного поліпшення сальдо поточного рахунку вбачають у прискореному зменшенні імпорту товарів (передусім енергоресурсів) і послуг, в основному за рахунок закордонного туризму, та скорочення виплат за доходами від інвестицій – у 1.5 раза [2]. Водночас експорт комп'ютерних послуг зріс на 20.4%, що підсилило тенденцію до поліпшення сальдо послуг.

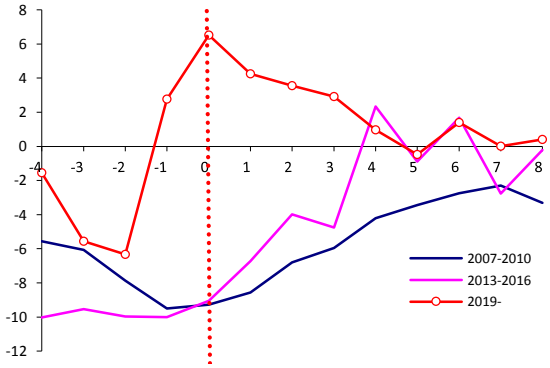

Рис. 1. Перед- і післякризова динаміка сальдо поточного рахунку (% від ВВП)
(розраховано за даними бази даних МВФ International Financial Statistics)

Оскільки здешевлення енергоносіїв спостерігалося на тлі зростаючих цін на метали і

стабільних цін на аграрну сировину – основні позиції українського експорту, це вигідно відрізняє від подій 2008-2009 та 2014-2015 рр., коли зниження цін на енергоносії відбувалося в унісон з падінням цін на інші сировинні товари. Окрім того, в обох попередніх випадках передкризовий період відрізнявся високими цінами на енергоносії, що призводило до відчутного погіршення сальдо зовнішньої торгівлі, а це ставало джерелом очікувань значної девальвації гривні за умов навіть порівняно незначної спадної корекції обмінного курсу. Зрозуміло, що за таких умов виникало прискорення інфляції, яке, зі свого боку, вимагало додаткової девальвації гривні задля підтримання сприятливих цінових співвідношень у зовнішній торгівлі.

Як це помітно на рис. 1, у минулому поліпшення сальдо поточного рахунку відбувалося зі значною інерцією. В 2014-2015 рр. на перехід від значного дефіциту на рівні 9% від ВВП до "нульового" сальдо треба було близько року, а в 2008-2009 рр. цього взагалі не відбулося. Сальдо поточного рахунку поліпшувалося упродовж семи кварталів, але надалі відновилася тенденція до погіршення цього показника. Примітно, що таке відбувалося після значної девальвації української грошової одиниці майже вдвічі – з 4,8 до 8 грн за долар. У 2014-2015 рр. корекція була більш оперативною, що могло пояснюватися реаліями військового конфлікту з Росією (зокрема, це призвело до демонтажу різноманітних схем у торгівлі енергоносіями, які завищували обсяги імпорту енергоносіїв).

Оцінюючи чинники останнього в часі поліпшення сальдо поточного рахунку, за даними 2010-2020 рр. простежується виразна сприятлива залежність від умов торгівлі, які визначено співвідношенням цін на металопродукцію (експорт) і енергоносії (імпорт). Так само поліпшення сальдо поточного рахунку можна очікувати від прискореного зростання доходу країн-торговельних партнерів порівняно зі зростанням ВВП в Україні. Водночас немає очікуваної сприятливої залежності сальдо поточного рахунку від реального обмінного курсу.

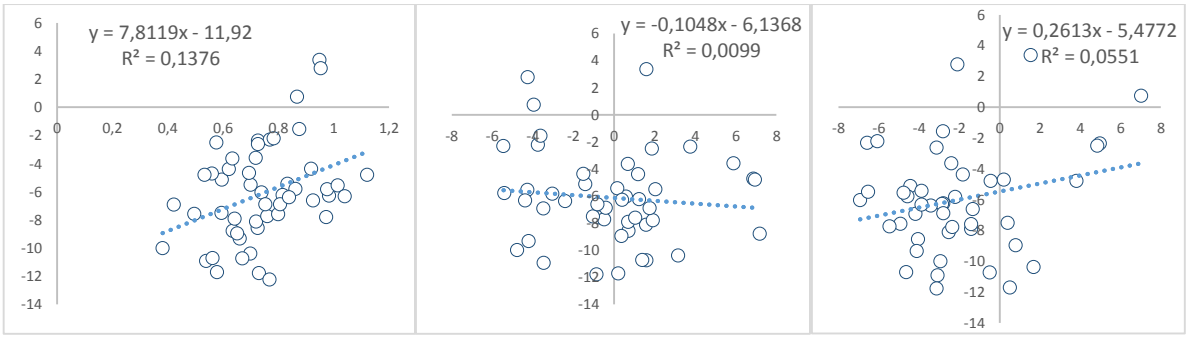

а) умови торгівлі (індекс) б) реальний обмінний курс (%) в) доход за кордоном (%)

Рис. 2. Чинники сальдо поточного рахунку (% від ВВП)
(власні розрахунки за даними бази даних МВФ International Financial Statistics)
Примітка: не враховано екстремальні спостереження (outliers)

Залежність від умов торгівлі засвідчує сировинну орієнтацію економіки і не може розглядатися чинником довгострокового зростання. Як зауважено експертами НІСД, неспроможність вітчизняної промисловості адекватно забезпечувати зростаючий попит на продукцію споживчого та інвестиційного призначення становить істотне обмеження для економічного зростання [3, с. 13]. Для поліпшення ситуації пропонується низка заходів: збільшення обсягів кредитування, насамперед малих і середніх підприємств, корекція механізму інфляційного таргетування, раціоналізація дефіцитного фінансування бюджетних видатків, податкові стимули. Такі пропозиції не видаються дієвими, адже залишається нереалістичним сальдо бюджету [2]. Фіскальні (і монетарні) стимули дієві лише тоді, якщо

не створюють побоювань щодо прискорення інфляції чи проблем з обслуговуванням державного боргу. В Україні такі побоювання досить актуальні.

На наш погляд, доречніше орієнтуватися на поліпшення сальдо бюджету та обмеження надмірної пропозиції грошової маси, адже саме такими є передумови для прискорення динаміки ВВП. Цей чинник видається критично важливим для підтримання додатного сальдо поточного рахунку за умов відновлення міжнародного туризму та ймовірного погіршення умов торгівлі, що можна очікувати зі завершенням пандемії Covid-19. Додаткові труднощі може створити підвищення вартості кредитних ресурсів на світових фінансових ринках, що погіршить умови фінансування обох дефіцитів – бюджету і поточного рахунку.

Список використаних джерел

1. Макроекономічний огляд: Ін'єкції дають усе більше надій. К.: ICU, 2020. 37 р.

2. Платіжний баланс у 2020 році. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/State_y.pdf.

3. Україна після коронакризи – шлях одужання: наук. доп. К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2020. 304 с.

СЕКЦІЯ “МЕНЕДЖМЕНТ, ТУРИЗМ ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА”

Мізюк Б. М.
д.е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ПРО ОДИН З ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ ПЛАТФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАТИВНИХ УТВОРЕНЬ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Кризова ситуація в сфері гостинності, що виникла в зв’язку з пандемією та зі значним пониженням економічної ефективності туристичної та готельно-ресторанної діяльності, поставила ряд складних проблем в життєдіяльності і розвитку цієї перспективної сфери. Розв’язок проблем потребує пошуку нових підходів до створення відповідної платформи діяльності корпоративних структур готельно-ресторанного типу. Потрібно змоделювати поведінку їх подальшої діяльності в невизначених умовах розвитку подій в навколишньому середовищі.

На наш погляд, моделювання повинно включати три ітерації, що спрямовані на здійснення процесу моделювання, а саме:

– вироблення колективного розуміння змін в середовищі готельно-ресторанного бізнесу за рахунок відповіді на питання: “як розгортатимуться події в недалекому і середньому періоді життя?” і “які об’єктивні передумови дозволяють розробляти стратегію поведінки щодо конкуренції в цьому бізнесі”;

– визначення мети та цілей моделюємої системи, а саме встановлення ключових цінностей, місії та необхідних характеристик майбутньої моделі;

– опрацювання організаційної платформи, формування представлення про бажаний стан корпоративного утворення, що займається готельно-ресторанним бізнесом, і про напрямки її розвитку, а також створення системи навчання, здатної швидко і безперервно реагувати на зміни в середовищі.

Щодо першої ітерації, то оскільки майбутнє є непередбачуване і містить багато сюрпризів, то давати прогнози і готуватися до ймовірних поворотів подій неймовірно складно, тому крупним корпоративним утворенням необхідно зосередити увагу на створенні свого власного майбутнього і перестати тратити зусилля і час на безкорисні прогнози і малоефективну підготовку. Варто зосередитись на основах забезпечення конкурентоздатності, а саме:

– навчитись жити і діяти в умовах невизначеності, розвивати гнучкість, рухомість, швидкість реакції і здатність здійснювати упереджувальну дію;

– зменшувати експлуатаційні витрати, підтримувати конкурентну здатність ціни на послуги і їх якість;

– не допускати витіснення корпоративної організації в небажані, збиткові ринкові ніші;

– переоцінювати і позбавлятись від збиткових об’єктів;

– враховувати співвідношення між витратами на обслуговування і вартістю активів;

– розробляти стратегію, націлену на збереження інтересів власників та диверсифікацію діяльності.

Щодо другої ітерації, а саме мети та цілей моделюємої системи, то потрібно відмітити, що:

– загальна мета полягає у всемірному задоволенні потреб клієнтів у якісних і доступних послугах, що їх повинна забезпечити готельно-ресторанна корпорація;

– необхідно створювати співвідношення прибуток/затрати на всіх ланках ланцюга створення послуг чи продукту. При цьому, потрібно починати з визначення вартості в

кінцевій ланці ланцюга, а саме клієнта, а потім рухатись в зворотному напрямку (знизу – вверх), оцінювати об'єкти нерухомості, власників, регіони, бренди, підрозділи і корпорації в цілому;

–потрібно постійно пристосовувати свої пропозиції до мінливих потреб клієнтів;

–потрібно покласти на корпорацію відповідальність за створення такого середовища, в якому всі учасники, по можливості, задовольняли б власні інтереси, а всі конфлікти були усунені.

Для досягнення поставлених цілей і вирішення завдань потрібна відповідна тактика поведінки менеджерів в управлінні корпоративною організацією. Вона повинна забезпечувати економічну, просту, небюрократичну і гнучку організацію, що базується на добре відлагодженій інформаційній взаємодії і синхронному функціонуванні формальних і неформальних структур готельно-ресторанної корпорацій.

Щодо третьої ітерації, то вона торкається архітектури моделі платформи діяльності корпоративних утворень готельно-ресторанного бізнесу. Її можна представити у виді чотирьох окремих складових:

1. Регіони/ринки діяльності – вони представляють кореневий сегмент платформи. Власне тут з'являється, існує і функціонує корпоративна структура – там, де знаходяться об'єкти корпорації (готелі) і відбувається обслуговування клієнтів.

2. Продукти/бренди – на цій складовій представлено вихід (кінцевий продукт) системи корпоративного управління.

3. Основні компоненти системи, а саме функціональні підсистеми, які реалізують стратегічні і тактичні завдання, що виконуються корпоративним утворенням.

4. Ключові знання - на цій складовій зосереджені унікальні нові ноу-хау, технології, досвід і уміння, які використовують інші складові платформи діяльності готельно-ресторанної корпорації.

Представлена архітектура повинна забезпечити важливість досягнення конкурентних переваг корпорації в трьох аспектах – ринковому, продуктовому і технологічному – причому на сучасному рівні. Метою представленого підходу до формування такої архітектури моделі є створення умов для досягнення синергії, нарощування потенціалу і підвищення ефективності шляхом формування взаємовигідних відношень між усіма складовими архітектури.

Дайновський Ю. А.
д.е.н., професор,
Барна М. Ю.
д.е.н., професор, перший проректор
Львівський торговельно-економічний університет

ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У РЕСТОРАННОМУ БІЗНЕСІ

Ресторанний ринок характеризується високою конкуренцією, тому ідентифікація чинників конкурентоспроможності і способів їх практичного використання є актуальними завданнями. Особливої гостроти проблема забезпечення конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства набула у зв'язку з пандемією Covid, фактично трансформувавшись у проблему виживання ресторанного бізнесу. Частина підприємств ліквідовуються, не витримавши виклику раптового падіння попиту. Ті, що продовжують працювати, ділять між собою зменшений ринок, що супроводжується явною або прихованою конкуренцією.

Конкурентоспроможність будь-якого підприємства визначається широким спектром чинників, практично будь-який аспект діяльності сучасного підприємства одночасно є

фактором його конкурентоспроможності залежно від того, краще чи гірше налагоджена робота на відповідній ділянці порівняно з підприємствами-конкурентами. Тому більшість наведених у літературі переліків таких факторів є неповними і потребують доповнень. Нерідко фахівці неоднаково оцінюють і значимість окремих чинників.

Різними є і підходи до класифікації чинників конкурентоспроможності. Серед них різні автори виділяють виробничі, продуктові і маркетингові, техніко-економічні, нормативно-правові і комерційні, видимі і невидимі клієнту, зовнішні і внутрішні, керовані і некеровані підприємством [1-3]. Іноді неоднаково тлумачаться навіть окремі з цих груп, так зовнішні фактори можуть тлумачитися і як спрямовані на клієнта і як незалежні від підприємства, а внутрішні – і як невидимі клієнту і як такі, що можуть регулюватися підприємством [2; 3]. Стосовно макрофакторів конкурентоспроможності підприємств, які нерідко виділяють у економічній літературі, слід зазначити, що вони у рівній мірі впливають на усі підприємства певної сфери і не змінюють співвідношень між конкурентами, а відтак перестають бути чинниками конкурентоспроможності окремих конкретних підприємств.

При визначенні конкурентоспроможності виділяють два підходи – ресурсний і компаративний [2, с. 24]. Ресурсний підхід полягає у порівнянні наявності і можливості використання різних видів ресурсів підприємства, а компаративний базується на порівнянні показників діяльності підприємства з відповідними показниками конкурентів. На наш погляд, перший підхід більше відповідає поняттю потенціалу, який існує незалежно від присутності конкурентів, проте конкурентоспроможність визначається більшістю авторів як здатність підприємства успішно діяти на ринку поряд з іншими гравцями цього ринку. Тому компаративний підхід, на наш погляд, є більш логічним.

Конкурентоспроможність підприємства ресторанного господарства має прямий і зворотний причинно-наслідковий зв’язок з рівнем задоволеності споживачів від отриманої послуги. Чим якіснішими є ці послуги, тим більш задоволеним буде споживач, але з точки зору забезпечення і підтримання конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства важливим є те, що задоволеність споживача провокує його наступні візити у той самий заклад, а також зумовлює розповсюдження ним позитивної інформації про підприємство ресторанного господарства у колах своїх знайомих.

Попит на ринку ресторанних послуг характеризується високою еластичністю від доходів споживачів, тому за умов сучасного падіння доходів населення він різко знижується, люди, які раніше часто харчувалися у підприємствах ресторанного господарства, у більшій мірі переходять на придбання продуктів у магазинах і домашнє приготування їжі. Проте цей загальний процес не є структурно однорідним, він переважно стосується споживачів з відносно низьким і середнім рівнем доходів, ті ж, що мають високі доходи, не змінюють своїх уподобань, відповідно, зменшення їхнього попиту на ресторанні послуги зумовлюється виключно сучасними карантинними обмеженнями у роботі відповідних закладів і міркуваннями власної безпеки. Внаслідок цих процесів відносні конкурентні переваги отримують елітні заклади.

Надзвичайно важливим організаційним чинником конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства стає розвиток обслуговування поза межами стаціонарних підприємств, торгівля на винос, доставка продукції до споживачів.

Відомо, що цінова конкуренція більш характерна для бідніших регіонів. Чим вищою стає платоспроможність населення, тим більшу роль починають відігравати засоби нецінової конкуренції, тобто конкуренції у сфері якості продукції, обслуговування споживачів, брендингу, реклами, організації доставки тощо. Зрозуміло, що ресторанний бізнес у більшій мірі орієнтується на заможніші верстви населення, тому і значення нецінових засобів конкуренції зростає.

На наш погляд, основними групами факторів конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства доцільно вважати: імідж і позиціювання ресторану, якість і асортимент продукції, інтер’єр приміщення і упорядкування прилеглої території, місцезнаходження закладу, технічний і технологічний рівень обладнання і сервісу, систему

обслуговування і можливість задоволення додаткових потреб споживача, кваліфікацію і мотивованість персоналу. Загальна кількість факторів конкурентоспроможності залежить від рівня їх деталізації і тому теоретично може нескінченно розширюватися, обмеження у цьому плані повинні випливати з міркувань практичної доцільності і здорового глузду.

Для різних категорій підприємств ресторанного господарства може бути різною важливість окремих факторів конкурентоспроможності. Так, наприклад, для ресторанів важливими чинниками є асортимент продукції власного виробництва, рівень обслуговування, комфорту, організації відпочинку, для кав'ярні – різноманітність асортименту кави та кондитерських виробів, для бару – асортимент алкогольних і безалкогольних напоїв, для їдальні – наявність комплексних раціонів харчування, швидкість обслуговування.

Систему чинників конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства і їх важливість для окремих видів цих підприємств необхідно враховувати при плануванні і організації діяльності у сфері ресторанного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Воронюк Т. А. Формування механізму управління конкурентоспроможністю підприємств ресторанного господарства : дис. ... кандидата екон. наук : 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами". Одеса : Одеська національна академія харчових технологій, 2019. 200 с.

2. Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення : монографія [за заг. ред. О. Г. Янкового]. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.

3. Приходько Д. О. Теоретичні аспекти конкурентоспроможності ресторанів японської кухні. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 14. С. 516–521.

Трут О. О.
д.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЧНІ КАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Стратегічні карти і карти показників – це інструменти управління, що допомагають перетворити стратегію організації в дії, а дії – в конкретні результати. Стратегічна карта, яку іноді називають "дерево факторів вартості", використовується для передання єдиного погляду на стратегію організації. Стратегічна карта визначає загальний напрям і увідповіднює внутрішні бізнес-процеси, стратегічні цілі, заходи, ключові показники результативності та цільові значення цих показників. Карта формується за ієрархічним принципом. Всі цілі, завдання, процеси, побудовані в карті і збалансовані за вертикаллю й горизонталлю – всі дії підприємства взаємопов'язані і мають індикатори, які показують, як здійснюється план, якими темпами відбувається досягнення цілей.

Отже, *стратегічна карта* – це досить простий і наочний спосіб відображення стратегії організації, її цілей і напрямків розвитку. Функціональне призначення стратегічних карт полягає у поширенні стратегії серед працівників підприємства та перенесенні її на операційний рівень діяльності, тобто у щоденні операційні процеси [1, 3].

Карти показників дозволяють співробітникам краще уявити собі ситуацію і краще зрозуміти розстановку пріоритетів. Головне в стратегії команди топ-менеджерів – це визначення пріоритетів для себе і персоналу. Згідно з дослідженнями зарубіжних вчених, ефективність діяльності організацій, що використовують стратегічні карти і карти показників, на 40 % вища, ніж у компаній, які цього не роблять.

Мета стратегічної карти і збалансованої системи показників – зробити стратегію роботою кожного. Незалежно від того, який підхід до розробки стратегії використовується,

стратегічна карта надає універсальний і послідовний спосіб опису стратегії таким чином, щоб можна було не тільки встановлювати цілі та показники, але й управляти ними, як зазначають автори концепції збалансованої системи показників Д. Нортон, Р. Каплан (1996 р.). Отже, стратегічна карта – це зв'язок між процесом формування стратегії організації та її реалізацією.

У збалансованій системі показників "основний акцент ставиться не на контролі, а на стратегії та концепції розвитку компанії", як зауважують її основоположники [2, с. 29]. Вчені стверджують, що хоча система визначає цілі, передбачається, що люди будуть застосовувати поведінкові моделі та виконувати необхідні дії для досягнення певних цілей. Вище керівництво може знати, якими мають бути кінцеві результати, але водночас не вміти зрозуміло пояснити персоналу, як досягти цих результатів, якщо умови, в яких працюють співробітники, постійно змінюються.

Розробка стратегічної карти ґрунтується на таких принципах:

- стратегія урівноважує протилежні сили – короткострокові фінансові результати та довгострокові цілі, спрямовані на стійке зростання прибутку;
- стратегія базується на диференційованій за цінністю пропозиції споживачу – чітке визначення цільових клієнтів та пропозиція відповідної споживчої вартості;
- цінність (вартість) створюється у внутрішньому бізнес-процесі – підприємство повинно зосередитися на декількох вирішальних внутрішніх процесах, які диференціюють пропозицію споживчої вартості та є найбільш суттєвими для підвищення ефективності підприємства;
- стратегічну відповідність визначає вартість нематеріальних активів – людський капітал, інформаційний капітал та організаційний капітал не мають вартості, яку можна виміряти;
- цінність їх полягає в тому, що вони допомагають втілити стратегію в життя [2].

Стратегічні карти і карти показників є досконалими засобами для визначення впливу операцій і тактик на підтримку стратегії, за їх допомогою встановлюються тісні взаємозв'язки між життєво важливими областями стратегії і оцінкою результативності організації. Це відбувається за допомогою:

- чіткого визначення декількох стратегічних цілей (стратегічних фокусних областей) стратегічного плану;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків між стратегічними цілями;
- повідомлення стратегічних показників співробітникам, діяльність яких оцінюється;
- увідповіднення поведінки співробітників зі стратегічними цілями.

Стратегічні карти допомагають менеджерам якнайкраще довести інформацію про положення і стратегічні плани підприємства до всіх його працівників. Доведено, що стратегічні карти озброюють менеджерів організації розумінням логіки ведення бізнесу в довгостроковому аспекті, необхідним для формування його унікальної компетенції та досягнення успіху на ринку. Це досить суттєво як для розробки стратегічних планів підприємства, так і для ведення поточних операцій. В ідеальному випадку стратегічні карти впроваджуються в кожному підрозділі та виді діяльності як ефективний і понятійний засіб формування унікальної компетенції підприємства.

Тому стратегічні карти служать інструментом як стратегічного, так і операційного управління (контролю) індивідуальної та групової результативності. Стратегічні карти, диверсифіковані за видами діяльності, забезпечують більш надійний контроль за поточними операціями, ніж попередні моделі управлінського контролю. В результаті їх застосування поточні операції узгоджуються з довготривалими цілями підприємства. Обраний напрям розвитку стає зрозумілим і реальним для всіх співробітників.

Працівники краще розуміють цілі підприємства, набувають додаткових стимулів до їх реалізації, легше сприймають зміни і наполегливо втілюють стратегічні плани. Підприємство загалом стає більш сприйнятливим до нової інформації і послідовним у формуванні нових видів компетенції у своєму бізнесі.

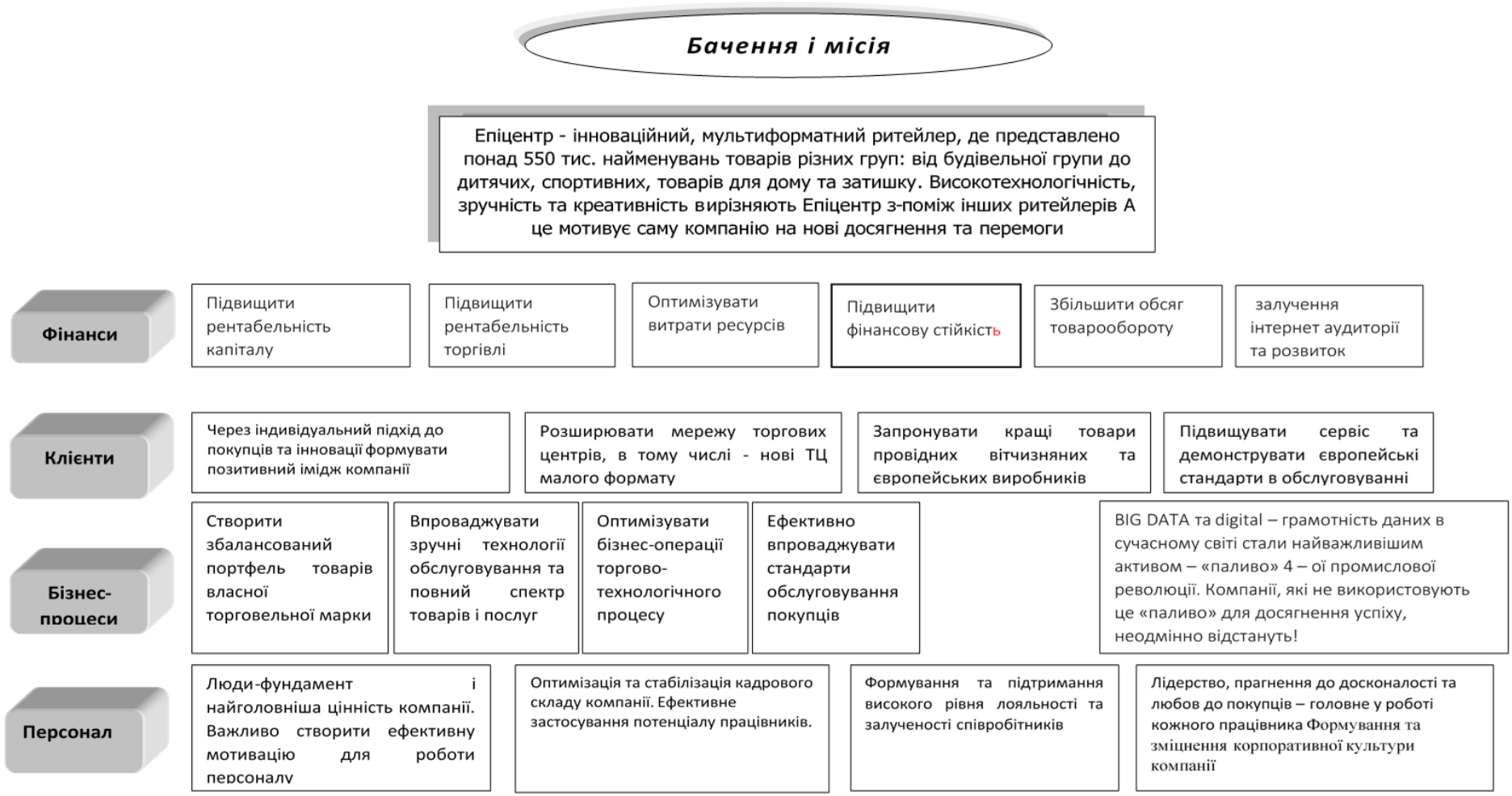

Рис. 1. Стратегічна карта менеджменту ТОВ “Епіцентр К”

Потреба викласти місію і стратегію у форматі стратегічних карт часто призводить до появи нових ідей, що стосуються місії підприємства, і до переосмислення її стратегії [2, 3]. Тому перші етапи розробки стратегічних карт полягають у визначенні стратегії підприємства.

Нами розроблена стратегічна карта ТОВ "Епіцентр К" за матеріалами діяльності протягом 2010-2020 рр. Стратегічна карта – це певний контрольний список стратегічних компонентів та їх взаємодій (рис. 1). Якщо в ньому немає якого-небудь елемента, то стратегія, найймовірніше, приречена на провал.

Першим кроком до побудови стратегічної карти є формулювання власниками єдиного бачення розвитку компанії, а також її місії. Потім до цього процесу долучаються менеджери і команди співробітників, які, усвідомивши місію компанії, визначають проекти та завдання, що дозволять досягти стратегічних цілей і встановлюють ключові показники результативності.

Місія компанії: "Епіцентр пропонує клієнтам товарні пропозиції за кращими цінами та надає найвищий рівень обслуговування у форматі "від і до" – весь спектр будівельних матеріалів та товарів для дому". Власники та менеджмент компанії має на меті створити найсприятливіші умови для будівництва, ремонту та облаштування оселі кожного мешканця України, заощаджуючи їхній час, за допомогою зручних технологій обслуговування та повного спектра товарів і послуг. Стабільний розвиток та вдосконалення, підвищення рівня сервісу, розширення асортименту товарів та послуг для максимального задоволення потреб споживачів – націленість діяльності компанії. Основне правило обслуговування клієнтів – "Покупець завжди правий!" як запорука успішної діяльності "Епіцентру". Соціальна відповідальність – це невід'ємна частина стратегії розвитку "Епіцентру". Пріоритетним напрямком для себе "Епіцентр" обрав підтримку спорту в Україні.

Список використаних джерел

1 Измерение результативности компании. М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. 220 с. Классика Harvard Business review.

2 Каплан Р., Нортон Д. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты. М. : Олимп-Бизнес, 2005. 512 с.

3 Кокинз Г. Управление результативностью. Как преодолеть разрыв между объявленной стратегией и реальными процессами. М. : Альпина Паблишер, 2015. 316 с.

Мельник І. М.
д.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ В ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Система екологічного менеджменту (СЕМ) – це частина загальної системи менеджменту і включає організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси і ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів і вдосконалення екологічної політики [1]. За характером взаємозв'язків із зовнішнім оточенням (наприклад, з усіма зацікавленими в екологічних аспектах діяльності підприємства особами і сторонами) система екологічного менеджменту є відкритою. Для СЕМ характерний яскраво виражений зворотній зв'язок, практично відсутня в формальному екологічному управлінні. Модель цієї системи представлена і описана в ISO 14001-2015 "Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування".

У основі функціонування СЕМ лежить спіраль (модель) Демінга повторюваних циклів, спрямованих на послідовне вдосконалення системи в цілому. Модель символізує

вимоги до поліпшення стану навколишнього середовища і постійний підйом на вищий щабель. Її суть полягає у плануванні, впровадженні, оцінці й коригуванні не тільки недоліків, а й ефективних дій для подальшого вдосконалення механізмів планування з метою усунення помилок та досягнення нових цілей. Ця модель може бути описана таким чином:

1) плануй – встановлення цілей і процесів, необхідних для досягнення цілей, планування робіт по досягненню цілей процесу і задоволення споживачів, планування виділення і розподілу необхідних ресурсів;

2) виконуй – виконання запланованих робіт;

3) перевіряй – збір інформації і контроль результату на основі ключових показників ефективності процесу, що вийшов в ході виконання, виявлення і аналіз відхилень, встановлення причин відхилень;

4) дій – вживання заходів по усуненню причин відхилень від запланованого результату, зміни в плануванні і розподілі ресурсів [2]

Завдання СЕМ – не просто зниження впливу на навколишнє середовище, а сприяння підвищенню екологічної та економічної ефективності виробництва, підвищення конкурентоспроможності підприємства за рахунок вирішення питань, обумовлених екологічними аспектами його діяльності. Ідея, закладена в модель СЕМ – це підтримка такої системи управління підприємством, при якій гарантується мінімізація впливу виробничих процесів на навколишнє середовище і забезпечується впевненість в тому, що проблеми виконуються наперед, а не виявляються після їх виникнення [3]. При правильному підході до розробки та впровадження, система може дати суттєві позитивні результати вже на початковому етапі впровадження СЕМ. Кардинально змінюється підхід до управління основними аспектами впливу на навколишнє середовище. Дотримання нормативних вимог, які можуть застосовуватися до діяльності організації, допомагають налагодити і зміцнити відносини з місцевими органами управління, знизити ризик штрафних санкцій, зменшити виплати за нанесену екологічну шкоду.

Для різних готельних підприємств залежно від характеру, масштабу і складності діяльності, послуг, що надаються, системи екологічного менеджменту будуть відрізнятися. Однак набір основних елементів залишається незмінним, а саме:

- зобов’язання і політика;
- планування;
- впровадження;
- вимірювання та оцінювання;
- аналіз та вдосконалення [1].

Важливою складовою системи екологічного менеджменту та екологічної стратегії готельного підприємства є впровадження екологічних інновації, під якими розуміються нові продукти, технології, способи організації виробництва і соціальні програми, які складаються з нових або змінених процесів, методів, систем, при використанні яких у різних сферах діяльності відбувається покращення оточуючого середовища, зниження екологічних ризиків, забруднення або інших негативних екологічних наслідків. Аналіз діяльності вітчизняних готельних підприємств засвідчив, що засоби розміщення частково використовують екологічні інновації. Проте їх наявність зумовлена не стільки прагненням зменшити вплив на оточуюче середовище, скільки економією ресурсів та коштів і, відповідно, збільшенням ефективності діяльності. З огляду на це, нами пропонується розширити спектр екологічних інновацій, які, можливо, не будуть достатньо ефективними з точки зору затратності їх використання, але підвищать рівень екологічності функціонування готельних підприємств та стануть дієвими в системі екологічного менеджменту.

Процес впровадження екологічних інновацій у готельних підприємствах варто розділити на ряд основних напрямів, щодо яких персонал готелю і гості можуть значно знизити вплив на оточуюче середовище в ручному режимі, або з використанням різних спеціальних програм (рис. 1).

Відповідно до означених сфер нами пропонуються конкретні види екологічних

інновацій, які узагальнено представлено в табл. 1. Кожен із означених напрямів інновацій має реальні можливості до впровадження, оскільки сучасний ринок пропонує достатню кількість екологічної продукції та послуг.

Таким чином, впровадження системи екологічного менеджменту демонструє намір підприємства поетапно вирішувати свої екологічні проблеми й свідчить про високий ступінь відповідальності всього колективу за екологічну безпеку виробництв. При цьому стратегія еколого-орієнтованого розвитку формується відповідно до визначеного пріоритетного напрямку розвитку, який обирається підприємством залежно від наявного екологічного потенціалу. Концентрація зусиль підприємства на проблемних напрямках, встановлених за

Рис. 1. Сфери застосування екологічних інновацій у готельних підприємствах

Таблиця 1

Рекомендовані екологічні інновації для вітчизняних готельних підприємств

Сфера застосування	Екологічна інновація
Прибирання номерного фонду	використання миючих засобів, які мають екологічний сертифікат
	при можливості здійснювати щоденне прибирання без засобів побутової хімії
Зручності в готелі	встановлення сенсорних змішувачів для умивальників
Харчування	закупівля екологічної сировини та готових продуктів у місцевих товаровиробників (мінімум 20% від загального обсягу закупівлі
	придбання розхідних матеріалів в натуральній, а не синтетичній упаковці
	у меню пропонувати вегетаріанські страви
	використання одноразового картонного посуду
Транспорт	використання електромототранспорту для проведення екскурсій містом
Утилізація відходів	розміщення у номері мінімум двох корзин для роздільного сортування сміття з відповідним маркуванням
Маркетинг	впровадження екотарифу за проживання при умові використання гостями власних рушників та косметичних засобів
Навчання персоналу	проведення тренінгів на екологічну тематику
	створення системи мотивації персоналу за дотримання екологічної політики

результатами оцінки організаційно-технологічного рівня, дозволить підвищити власну конкурентоспроможність, а впровадження екологічних інновацій стане підґрунтям для досягнення високих результатів діяльності.

Список використаних джерел

1. Шапоренко О.І. Екологічний менеджмент : монографія. Дніпро : Норд-прес, 2016. 160 с.

2. Ефективність менеджменту. Комплексне керування якістю. URL : https://dl.kpt.sumdu.edu.ua/mod/book/view.php?id=6676&chapterid=3461.

3. Лаврик І. Ф., Матейчик І. В., Чигрин Ю. В. Обґрунтування стратегії екологічного менеджменту підприємства. Вісник Національного транспортного університету. 2019. № 20. С. 198-203.

Свидрук І. І.
д..е.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У КРЕАТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Специфіка різних етапів виконання креативних завдань зумовлює доцільність застосування певного стилю управлінської взаємодії. З точки зору креативного управління творчість визначається як симбіоз психологічного процесу творення нового та сукупності інтелектуально-психологічних властивостей особистості [1]. В межах філософії прагматизму і позитивізму вважається, що творчий процес проходить етапи постановки задачі, несвідомої роботи, раптового знаходження ключа для розв'язання і завершується обробкою результатів. Головні ланки творчого процесу – дозрівання й осяяння – не піддаються свідомо-вольовому контролюванню, що зумовило усталення концепції вирішальної ролі у творчості підсвідомих та ірраціональних факторів. У межах цієї концепції слушною видається "порогова теорія", згідно з якою високий ступінь інтелекту є необхідною, але недостатньою умовою для високих творчих здібностей [3]. У загальному випадку це означає позитивний взаємозв'язок між творчими здібностями та інтелектом, який, натомість, не проявлятиметься під час оцінювання працівників із однаково високим рівнем інтелекту. З точки зору психології управління цікавими виявилися результати дослідження зв'язку між емоціями та творчою активністю. Вважається, що позитивні емоції активують асоціативне мислення, а також, розфокусовуючи увагу, збільшують поле для добору фактів, що стосуються опрацьовуваної проблеми. З іншого боку, виявилося, що і негативні емоції можуть у деякій мірі підвищити креативність, зокрема існує слабкий, але значущий зв'язок між депресіями і творчими досягненнями. Дефініція творчості розглядається в креативному менеджменті як діяльність працівника, спрямована на створення якісно нових цінностей – наукових відкриттів, інженерно-технологічних, управлінських чи інших інновацій тощо. Необхідним компонентом творчості є фантазія, психічний зміст якої полягає у створенні образу кінцевого продукту.

Виконання новаторських, творчих завдань передбачає переорієнтацію керівника на посилення демократичних компонентів – вивчення думки колективу щодо напрямків оптимізації діяльності, залучення до розробки концепції найбільш прогресивно мислячих співробітників, організація ефективної співпраці персоналу (проведення "мозкового штурму", дискусії, ділової гри тощо), врахування думок та пропозицій членів колективу тощо. Проте чітка організація творчого завдання, забезпечення відповідних умов для його реалізації потребують певних дисциплінарних заходів, які легше досягаються за допомогою авторитарних методів керівництва.

Мотивуванню творчих процесів в організації властивий певний поліформізм, базований на основній особливості управлінських рішень – їх синтетичному характері, зумовленому одночасним включенням процесів індивідуального і групового вибору. Зміна пропорції між цими процесами змінює характер взаємодії керівника з групою, що

призводить до змін структурної організації групи учасників колегіального рішення.

Суттєві відмінності між протилежними стилями управління мотивацією креативності простежуються і на рівні такого структурного компонента, як спрямованість особистості, під якою в психології розуміють систему її провідних мотивів. Так, пов'язані з психологічними механізмами мотиви діяльності керівника справляють вплив не стільки на стратегічну, скільки на тактичну регуляцію його діяльності і суттєво різняться у представників авторитарного та демократичного стилів. Наприклад, директивний стиль здебільшого пов'язаний зі спрямованістю діяльності на результат, при цьому управлінська діяльність досить часто регулюється зовнішніми оцінками, тобто мотивувальними стимулами, а результат роботи підрозділу в цілому керівник часто сприймає як результат власної діяльності. Отож, провідною стає кар'єрна мотивація. Можливі й інші варіанти, але, як правило, в такому випадку керівник не володіє достатніми управлінськими вміннями та навичками, а використовує адміністративні методи впливу, за допомогою яких можна досягти ефективних, хоч і тимчасових результатів.

Представникам демократичного стилю управління властива внутрішня мотивація, пов'язана з процесом і результатом діяльності, а також зі взаємодією з підлеглими. Така мотивація забезпечує особистісний творчий розвиток не тільки самого керівника, а і його підлеглих, які стають самостійними суб'єктами спільної з ним професійної діяльності. Отже, провідною для даного стилю є мотивація спілкування і творчості в колективній діяльності.

Специфічними також є два типи ліберального стилю управління креативних менеджерів. Перший тип відзначається намаганням недостатньо професійно підготовленого керівника компенсувати це за рахунок взаємодії з підлеглими у непрофесійних видах діяльності. Другий тип – коли керівник намагається уникнути труднощів, будь-що зберегти приязні стосунки з людьми, не брати на себе додаткової відповідальності, забезпечити спокій у колективі тощо.

Розглянемо, як формується креативний стиль мотивування за основних стилів організації управлінських рішень:

1. Автократичний стиль. Процесами ухвалення мотиваційних програм керівник управляє індивідуально, протиставляючи себе виконавцям. Квазіпотреба управлінця в самостійності розробки мотивування підвищує його суб'єктивну самооцінку щодо власного статусу та компетенції. Мотивування є зовнішнім регулюванням, аспект контролю виходить на перший план. Спонукання працівників до досягнення творчого результату ґрунтується на свідомо загостреній інформації про бонусний характер винагороди за бажаний результат.

2. Автономний стиль. Рішення щодо мотивації ухвалюється індивідуально і напряму прив'язується до досягнення результату, але психологічно керівник прагне максимально враховувати інтереси і думки членів творчої групи, тому що усвідомлює приналежність до неї.

3. Локально-колегіальний стиль. Управлінські дії передбачають міжособистісні контакти, мотивування креативності ґрунтується на участі інших членів групи в процедурі розробки мотиваційних заходів. Однак до процесу залучається зазвичай лише невелика частина творчого колективу, а ієрархічна організованість управління досягається завдяки збереженню керівником домінуючого статусу в колегіальних рішеннях.

4. Інтегративно-колегіальний стиль. У процес розробки і реалізації програми мотивування залучається весь творчий колектив, чим досягається максимальна вираженість колегіальності. Наднормативні рішення розвивають і вдосконалюють усереднений, нормативний спосіб діяльності, вони характерні для інноваційного стилю управління, нестандартного підходу до реалізації функцій керівництва [2].

Таким чином, управління мотивацією креативності працівників вимагає творчого підходу від керівників, адекватного поєднання матеріальних і моральних стимулів.

Для того, щоби сформувати креативний стиль управління, лідер повинен розуміти діючі психологічні механізми прийняття рішень у своїй організації.

Список використаних джерел

1. Альтшуллер Г. С. Найти идею. Введение в теорию решения изобретательских задач; 5-е изд. М. : Альпина Паблишер, 2012. 410 с.

2. Гімаєва Ю. А., Никифорова В. С. Креативність і мотивація особистості й взаємозв'язок між ними як основа творчої діяльності у графічних дизайнерів та маркетологів. Наука і освіта. 2015. № 1. С. 13–20.

3. Barron F., Harrington D. Creativity, intelligence and personality. Ann. Rev. of Psychol. 1981. Vol. 32. P. 439-447.

Гірняк Л. І.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОМЕЛЬЄ, ФОРМУВАННЯ ВИННОЇ КАРТИ СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДІВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Професія сомельє одна з наймолодших на ринку України, однак вимагає чималих знань, творчого підходу та постійного розвитку і вдосконалення. Економічна криза останнього року продемонструвала, що сомельє повинен володіти стратегічним мисленням, розуміти економічну ситуацію, закуповуючи вина та формуючи винний асортимент, винну карту закладу. Адже вкладання коштів у вино для фахівця – відмінна інвестиція.

Формуючи винну карту закладу, сомельє серед численних чинників (відповідність типу, концепції, кухні та меню закладу, наявність маркетингових позицій і т.д.) повинен врахувати локальну специфіку, оригінальність, особливість, а тому обов'язково включати вина вітчизняного виробництва. Винна карта сучасного закладу повинна бути індивідуальною, цікавою, наповненою, актуальною. У кожного сомельє свій підхід, однак відсутність змін асортиментних позицій у карті протягом року свідчить про неефективну маркетингову політику та низьку фінансову ефективність роботи. Відповідно, аналіз та моніторинг вітчизняного виноробного ринку, введення локальних, самобутніх, якісних новинок однозначно сприятимуть зростанню попиту на послуги закладу ресторанного господарства. Крім того, слід зазначити, що за якістю вітчизняні вина часто не поступаються кращим європейським аналогам, зростає також культура споживання вин загалом. Свідченням цього є численні дегустації, винні фестивалі і тури на виноробні. За останні 7-5 років в Україні зросла кількість крафтових виноробів, які отримали офіційну ліцензію на виробництво. З'являються нові винні бренди. В Україні стають популярними вина з українських сортів винограду: Сухолиманський білий, Одеський чорний та Тельті-курук.

Серед кращих українських вин, що отримали високі бали за результатами сліпих дегустацій фахівців галузі, провідних сомельє та заслуговують бути включеними у винну карту сучасного закладу ресторанного господарства:

–Merlot Reserve - червоне сухе, виробник: Шабо (Одеська обл.), рік врожаю 2017, сорт винограду Мерло;

–Артанія резерв – червоне сухе, виробник: Beykush winery (Причорномор'я: Миколаївська обл.), рік врожаю 2013, сорти винограду Каберне Совіньйон, Сапераві;

–Saperavi Reserve – червоне сухе, виробник: Inkerman (Причорномор'я: Нова Каховка, Одеська обл.), рік врожаю 2014, сорт винограду Сапераві;

–Оксамит України – марочне, сухе, червоне, виробник: виноробне господарство Князя Трубецького (Причорномор'я: Херсонська обл.), рік врожаю 2015, сорт винограду Каберне-Совіньйон;

–Каберне – сухе червоне, виробник: виноробня "VINARIA" (Бессарабія: Одеська обл.), рік врожаю 2016, сорт винограду Каберне Совіньйон;

–Cabernet Villa Tinta – сухе червоне, виробник: Винхол Оксамитне (Бессарабія: Одеська обл.), рік врожаю 2017, сорт винограду: Каберне Совіньйон;

–Бейкуш Шардоне – сухе біле, виробник: Beykush winery (Причорномор'я: Миколаївська обл.), рік врожаю 2017, сорт винограду Шардоне;

–Chardonnay Reserve – сухе біле, виробник: Вина Гулієвих (Причономор'я: Одеська обл.), рік врожаю 2016, сорт винограду Шардоне;

–Йоханітер – сухе біле, виробник: Сімейна виноробня Father's wine (Поділля: Тернопільська обл.), рік врожаю 2018, сорт винограду Йоханітер;

–Перлина – сухе біле, виробник: виноробня "V.Petrov" (Бессарабія: Одеська обл.), рік врожаю 2017, сорт винограду: купаж 12 білих сортів винограду;

–Троянда Карпат – десертне, біле, виробник: Шато Чизай (Закарпатська обл.), рік врожаю 2014, сорт винограду Трамінер рожевий.

Відповідно даних асоціації "Укрвинпром", за останні 5 років продукція українських виноробів завоювала на конкурсах та виставкових заходах близько 600 нагород. Українські вина експортуються, крім пострадянських країн, до США та Китаю, а винні підвали у селищі Середнє Закарпатської області (кілометри лабіринтів під землею) входять до десятки кращих у Європі.

Вино в Україні офіційно виробляють близько 75 компаній. Загальні площі виноградників сьогодні – 40,7 тис. га, з них ті, що використовуються для виробництва вина – 25,6 тис. га. Виноробство для економіки України – це не лише податки, а ще й розвиток внутрішнього туризму, культури споживання, додана вартість продукції, власний бренд та нові робочі місця. Варто відзначити також розвиток крафтового виноробства. На сьогодні невеликі виноробні за якістю продукції конкурують з відомими брендами. З метою стимулювання розвитку галузі з боку держави у 2018 р. було спрощено систему отримання ліцензії на виробництво для невеликих виноробних підприємств. До 2021 року ліцензії за спрощено системою отримали більше 20 виноробних виробництв. Крім того, для малих виноробень скасовано ліцензію на оптовий продаж власного вина. Її вартість становить 500 тис. грн на рік, що є непосильною сумою для підприємців, які починають свій бізнес. На сьогодні цю суму сплачують лише великі виноробні компанії. Крафтові винороби отримали також можливість перейти на спрощену систему оподаткування. Замість загальної системи вони можуть стати платниками податку четвертої групи, сплачуючи лише єдиний податок та єдиний соціальний внесок. Крім того, весною 2019 року за підтримки ЄС в Україні стартував пілотний проект "Дороги вина та смаку", основною метою якого є популяризація винно-гастрономічних маршрутів в різних областях України.

Однак, слід зазначити, що виноробна галузь України перебуває у складному становищі: значне скорочення площ виноградних насаджень, падіння валового збору винограду, відповідно і його переробки, виробництва виноматеріалів і т.д. Як наслідок, за даними Держстату, у 2019 р. спостерігалось різке скорочення виробництва ігристих і тихих вин – на 21% та 7% відповідно (до 2,7 млн. та 6,7 млн. декалітрів). Одночасно спостерігається тенденція зростання імпорту. Відповідно, підтримка розвитку виноградарства державою необхідна для подальшого розвитку малого та середнього бізнесу у галузі, а зокрема: зменшення податкового тиску, спрощення системи звітності, пільгове кредитування. Крім того, слід скасувати акциз на натуральні вина, переглянути вартість акцизної марки для виноградних вин, розширити виноробні зони на всю територію України (українські виноградарі давно вирощують виноград на Вінничині, Волині, Київщині і навіть Чернігівщині, які не належать до традиційних зон вирощування винограду). Важливим кроком для галузі є також створення чіткої системи контролю якості вина та контролю дотримання технологічних процесів. На сьогодні такий контроль фактично відсутній, адже вино в пластикових бутлях можна купити просто при дорозі. При цьому виробники, які реалізують таке вино, не мають ліцензії. Процес його виробництва не контролюється. У корпорації "Укрвинпром" вважають, що необхідний належний контроль за якістю виноробної продукції на зразок європейського, який базується на методах еталонного ізотопного аналізу і є аналітичним методом контролю та боротьби з шахрайством у секторі вина, що вимагає високого рівня спеціальних наукових знань та обладнання. Держава повинна призначити лабораторії, уповноважені здійснювати офіційний аналіз у виноробній

галузі, які відповідатимуть загальним критеріям для здійснення діяльності випробувальних лабораторій, визначеним у стандарті ISO/IEC 17025. Важливим завданням є також популяризація українських вин у власній країні та за кордоном. Цим завданням необхідно займатись як на державному рівні, так і у туристичній, ресторанній галузях загалом.

Список використаних джерел

1. Кращі українські вина: що обирають сомельє. Економічна правда. URL : https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/01/6/655513/.

2. Пирожок О. Як за 5 років виросли українські винороби і що ще треба зробити. URL : https://www.epravda.com.ua/publications/2020/11/16/668037/.

Колянко О. В.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет,
Озимок Г. В.
к.е.н., доцент
Львівський національний університет ім. І.Франка

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ РИНКУ МІНЕРАЛЬНОЇ ВОДИ

Вода є одним з головних хімічних сполук на нашій планеті, без якого було б неможливе життя в тому вигляді, в якому вона існує в даний час. Особливо цінна вода, в якій в розчиненому вигляді містяться мінерали, необхідні для нормальної роботи організму людини. Галузь видобутку мінеральної води в нашій країні має відмінну базу для розвитку завдяки її значним запасам, різноманітності мінерального складу і властивостей різних видів продукту. За кількістю розвіданих джерел мінеральної води Україна всього ненабагато відстала від світового лідера в цій сфері – Франції з її 1200 джерелами.

Водні споживчі ресурси є важливішими природними ресурсами України, ефективне використання яких не лише дозволяє забезпечити первинні потреби населення, але й підвищити експортний потенціал країни, сприяє формуванню її позитивного іміджу. Україна є однією з провідних європейських держав з видобутку, розливу та реалізації мінеральних вод і справедливо може вважати їх справжнім багатством, яке вимагає господарського відношення щодо його використання, збереження і примноження.

Ринок мінеральної води в нашій країні ще має значний потенціал для розвитку. На сьогоднішній день споживання цієї продукції в Україні в три рази менше в порівнянні з іншими європейськими країнами (40-46 л проти 120-170 л). Варто очікувати, що споживання мінеральної води українцями буде збільшуватися під впливом світової тенденції на здоровий спосіб життя. Додатковим стимулом для підвищення попиту на мінеральну воду є погіршення загального екологічного стану та зниження якості питної води з джерел масового користування.

Аналізу ринку мінеральної води, економічним умовам ефективного розвитку було присвячено праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: А. Заїнчковський, А. Мазаракі, О. І. Олексюк, Ю. Пахтер, В. Пілюшенко, Г. Еркомаішвілі та ін. Проте аналіз вітчизняного та європейського досвіду формування та розвитку бренду на ринку мінеральної води залишається актуальним.

Негативно вплинуло на український ринок зниження купівельної спроможності населення. Разом з тим, підвищення цього показника в майбутньому дасть додатковий поштовх для зростання продажів, а значить, і доходів виробників. Розуміючи це, компанії, що займаються видобутком мінеральної води, намагаються завоювати якомога більшу частку ринку за допомогою посилення реклами своїх торгових марок. Для нових компаній, які збираються займатися видобутком і продажем мінеральної води, важливо враховувати поточні особливості цього ринку. Психологія людини влаштована таким чином, що постійно потребує підвищення якості життя. Тому, споживаючи якісну мінеральну воду, покупець не захоче обізнано

повертатись до споживання низькоякісної води. Розробка нових родовищ мінеральної води – це один з основних напрямків освоєння виробництва українських мінеральних вод.

Світовий ринок мінеральної води зараз знаходиться у фазі стрімкого розвитку, незважаючи на масштабну світову кризу, що стрімко набирає обертів. Однак слід зазначити, що рівень конкуренції на цьому ринку уже гранично високий. Так, на даний момент Азіатсько-Тихоокеанський регіон є найбільшим ринком за доходами та загальним споживанням мінеральних вод у світі, де споживання становить 33% частки світового ринку. Це також найбільш швидкозростаючий ринок для бутильованої води, який охоплює більше однієї третини ринкового попиту, підтримується високим рівнем споживання її, однак має ще невикористаний потенціал у зв'язку із швидкою урбанізацією.

Очікується, що під керівництвом Китаю та Індії Азіатсько-Тихоокеанський регіон зафіксує найвищий показник сукупного середнього темпу приросту споживання мінеральної води протягом прогнозованого періоду 2020-2025 рр. [1].

Європа – це другий за величиною ринок споживання мінеральної води з 28% часткою ринку. За прогнозами, показник сукупного середнього темпу приросту на ринку бутильованої мінеральної води в Європі протягом прогнозованого періоду 2020-2025 рр. складе 3,71%.

В цілому можна стверджувати, що ринок мінеральної води України також розвивається. Внутрішній попит практично повністю забезпечується за рахунок вітчизняного виробництва. Частка імпорту незначна і складає близько 4%.

Щодо українського ринку мінеральних вод, то на сьогодні на ньому працюють близько 300 виробників води. Характерною особливістю нашого українського ринку є високий рівень лояльності до вітчизняних торгових марок, що обумовлено історично сформованою ситуацією та дороговизною більшості імпортної продукції.

За фактичним споживанням мінеральної води Україна значно відстає від європейських країн (річна норма споживання мінеральних і столових вод за середньоєвропейським показником – 100 л/ос., фактичне споживання – 41 л/ос.). Але ситуація на ринку щоденно змінюється на краще.

В Україні найнижчий рівень споживання серед розглянутих європейських країн – лиш 41 % від норми споживання, навіть в недалекій Польщі цей показник на 10 % вищий. Споживання мінеральних вод в Німеччині, Австрії та Франції в середньому вдвічі вище ніж в Україні, а показник споживання мінеральної води в Італії майже втричі вищий за український.

Відповідно до проведеного маркетингового дослідження рику мінеральних вод України аналітично-консалтинговим агентством Pro Consulting, обсяги виробництва мінеральної води за останні три роки невпинно зростали із середньорічним темпом в 9,6% з найбільшим показником в 2018 році – 17,6%. Обсяги виробництва мінеральної води в Україні за період 2016-2019 років ілюстровано на рис. 1.

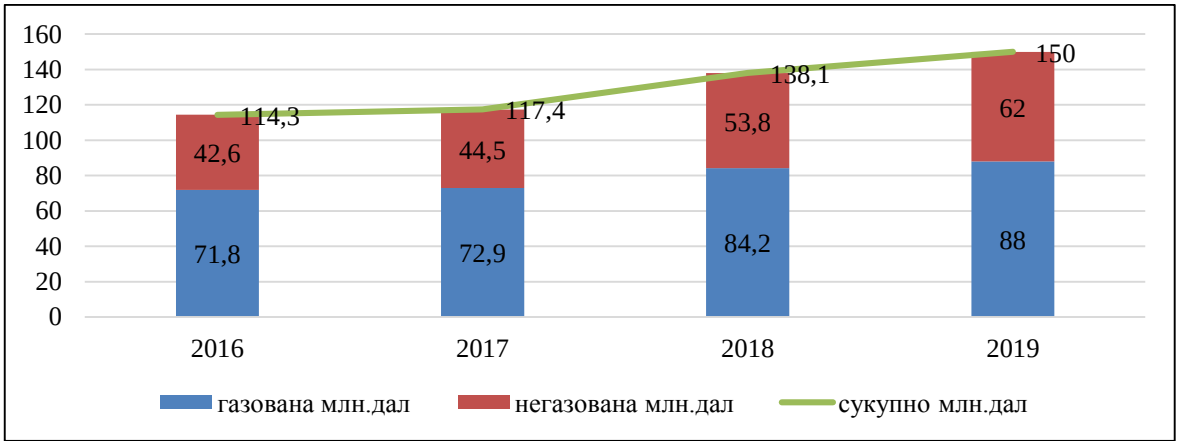

Рис. 1. Обсяги виробництва мінеральної води в Україні

Підсумуємо ситуацію по стану ринку мінеральної води в Україні.

Чинниками формування ринку мінеральної води в Україні є наявність значних її запасів, різноманітність мінерального складу та властивостей, що сприяє активному споживанню мінеральної води при наявності значної кількості виробників та широкому асортименту торгових марок.

Список використаних джерел

1. Bottled Water Market research report analysed in detail with all the statistical overview on the global Bottled Water market status and opportunities. URL : https://www.wfmj.com/story/42521834/bottled-water-market-analysis-2020.

2. Круглова О. А. Корисні відомості про мінеральну воду, а також вимоги до якості. URL : http://www.harchovyk.com/content/detail.

3. Дослідження ринку мінеральної води в Україні. ММІ Ukraine. Маркетинговые исследования в Украине. 2011. № 4(47).

Коцупей В. М.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

В сучасних умовах важливу роль відіграє робочий час, як єдиний невиправний ресурс, який необхідно оптимально використовувати, так як від ефективного управління робочим часом залежить функціонування і розвиток підприємства. Тому все більша кількість підприємств усвідомлюють потребу в централізованому впровадженні технологій тайм-менеджменту. Така потреба зумовлена наступними факторами: можливості, свідомо керувати своїм життям, самовизначитися, протистояти зовнішнім обставинам на роботі та в особистому житті. Зазначена потреба сучасних підприємств в централізованому впровадженні тайм-менеджменту зумовила необхідність визначити місце технологій тайм-менеджменту в системі управління підприємством, і відповідно, місце тайм-менеджменту як науково-практичної дисципліни в загальному менеджменті. Слід зазначити, що тайм-менеджмент необхідний і керівнику, і виконавцю,так як він дозволяє використовувати передові технології,підвищення особистої ефективності для досягнення загальних цілей підприємства. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває впровадження сучасних технологій тайм-менеджменту на підприємстві, що допоможе більш ефективно планувати та використовувати робочий час. Все вище сказане підтверджує актуальність тематики дослідження тайм-менеджменту.

Теорії тайм-менеджменту досліджуються науковцями різних країн. Класиками вважаються Ф. Тейлор, К. Макхэм, М. Мескон. Серед сучасних авторів особливо виділяють Г. Архангельского, А. Вронського, А. Гастева, Р. Скриневича, Н. Крухевича, Л. Зайверта, Й. Кноблауха, К. Бішофата та інших.

Філософія тайм-менеджменту полягає в тому, щоб не працювати більше, а ефективно узгоджувати професійні та особисті завдання. Адже, як зазначає Л. Зайверт, тайм-менеджмент – це управління собою, адже час як незмінна величина постійно, невблаганно, нестримно спливає [1, с. 80].

А. Вронський в роботі "Як керувати своїм часом" проводить аналіз головних аспектів управління часом, в результаті чого робить висновок, що тайм-менеджмент – це управління перерозподілом обсягу роботи, необхідних ресурсів та зміни її змісту в заданому часі і просторі [2, с. 224].

Зазначимо, що під тайм-менеджментом або "time management" (управління часом) розуміють будь-яку дію чи процес тренінгу осмисленого контролю над тією кількістю часу, який може бути витрачено на діяльність, при якій навмисно, збільшується ефективність і продуктивність. Тайм-менеджмент включає впровадження на підприємстві таких обов'язкових пунктів як постановка кінцевої мети (і дрібних цілей, що сприяють досягненню головної), планування робочого процесу на день (тиждень, місяць, квартал, півроку, рік),

розстановка і делегування завдань, розподіл пріоритетів.

Тайм-менеджмент підприємства починається з головного – з планування. Тому, доцільно розглянути технології тайм-менеджменту з планування робочого часу. З урахуванням узагальнення різних наукових підходів до сутності поняття "технологія" ми розглядаємо технологію (від гр. techne – мистецтво, майстерність, уміння та logos – слово, навчання) як змістову техніку реалізації певної діяльності, механізм реалізації якої забезпечується формами, методами та засобами здійснення цієї діяльності й є її динамічною основою. Автор навчального посібника "Тайм-менеджмент" Л. Скібіцька пропонує певні технології планування робочого часу. [3, 528 с.]. Метод "Альпи", на її думку, є простим та ефективним для складання щоденного плану. Він має п'ять стадій: складання переліку справ (завдань); визначення витрат часу на кожну справу (завдання); резервування часу (у співвідношенні 60:40); ухвалення рішень за пріоритетами і передоручення окремих операцій; контроль (облік незробленого). Б. Трейсі, Л. Скібіцька та інші автори пропонують використовувати в управлінській діяльності технології ухвалення рішень за пріоритетністю справ. Ухвалення рішення – це фундамент управління, і найбільша частка часу (до 80%) в діяльності керівника пов'язана саме з цим процесом. Керівники, намагаючись постійно виконувати занадто великий обсяг роботи, витрачають свої сили на несуттєві проблеми. Ухвалення рішення передбачає вибір першочергових справ і завдань. Визначити пріоритети означає ухвалити рішення про те, якій справі варто надати першочергове значення. За допомогою опрацювання і реалізації управлінських рішень керівники всіх рівнів здійснюють покладені на них функції.

Зауважимо, що встановлення-визначення пріоритетів є досить складним завданням. Тому у світовій практиці застосовуються технології визначення пріоритетності справ (черговості їх виконання), такі, як принцип, або матриця, Ейзенхауера, принцип Парето, "АВС (АБВГД)-аналіз".

Менеджери західних компаній з успіхом використовують систему планування, Бенджаміна Франкліну. Застосовуючи цю систему на практиці, відзначено, що вона допомагає значно підвищити ефективність роботи як за рахунок більш ефективного управління часом, так і за рахунок планування самої роботи. На відміну від систем, що будуються на основі обліку вже витраченого часу, система Франкліна "спрямована вперед". Вона працює з тим, що необхідно зробити. Глобальне завдання дробиться на підзавдання, останні – на ще дрібніші підзавдання. Візуально цю систему можна відобразити у вигляді піраміди, а процес її застосування – як процес будівництва цієї піраміди.

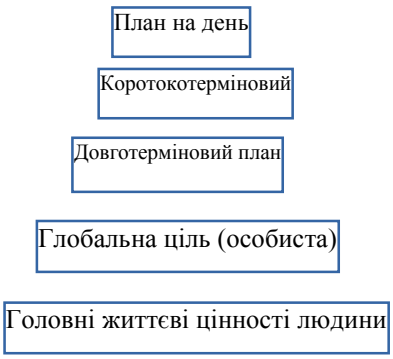

Рис. 1. Піраміда планування Б. Франкліна

Отже, розглядаючи тайм-менеджмент, як систему управління часом можна виділити наступні елементи: аналіз використовуваного робочого часу; формування стратегії за підсумками проведеного аналізу; постановка мети, яку планує досягти керівник при використанні технології управління часом; планування робочого часу за пріоритетами; діяльність, відповідна плановаим діям; створення методів боротьби з причинами

недоречного використання робочого часу; контроль досягнення мети, виконання планів, підбиття підсумків за результатам.

Використання принципів та технологій тайм-менеджмент в практичній діяльності сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємства, скорочує втрати часу і забезпечує досягнення бажаних результатів.

Список використаних джерел

1. Бабчинська О. І., Вараниця В. С. Шляхи підвищення ефективності роботи підприємства за допомогою тайм-менеджмента. "Молодий вчений". 2015. № 12 (27). Ч. 1. С. 112–115.

Вронский А.И. Как управлять своим временем. Ростов на Дону : Феникс, 2011. 224 с.

3.Скібіцька Л. І. Тайм-менеджмент: навч. посіб. для студ. екон. вузів. К. : Кондор. 2009. 528 с.

Н. Є. Кудла
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ON-LINE -МАРКЕТИНГ У СІЛЬСЬКОМУ ТУРИЗМІ – ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД

Маркетинг полягає у перетворенні купівельної спроможності споживача на ефективний попит та у доступному представленні й наданні продуктів і послуг кінцевому клієнтові чи споживачеві. До основних завдань маркетингу сільського туризму відносять (рис.1) [1, с.55]:

Наведені завдання характерні і для нової форми маркетингу, основним розвиваючим чинником якого є Інтернет. Однак не завжди глобальна мережа лежить в основі його механізму. Сутність полягає у використанні цифрових технологій у маркетинговій

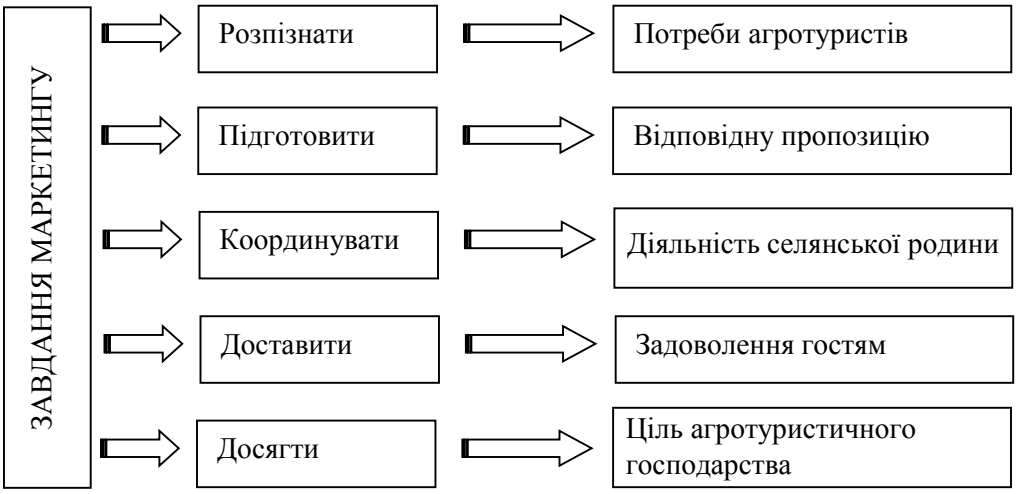

*Рис.*1. Завдання маркетингу сільського туризму

діяльності. Слушним можна вважати погляд польських науковців, які стверджують, що найуспішнішою інновацією туристичного маркетингу є його віртуалізація, тобто заміна (принаймні часткова) матеріальних засобів, реальних процесів й маркетингових комунікацій відповідниками віртуального середовища [3, с. 1349].

Один із напрямів *on-line* маркетингу є формування туристичних продуктів цілком нової генерації, які ґрунтуються на віртуалізації досвіду, переживань та емоцій, які можна відчути й здобути безпосередньо, не беручи участі у туристичній подорожі. Сучасні технології надають можливості отримання схожих чи подібних ефектів завдяки згаданим додаткам доступу до туристичних атракцій. Це може стосуватися туристів, які не мають можливості подорожувати з огляду на вік, стан здоров'я чи відсутність фінансових засобів.

Іншою сферою *on-line* маркетингу у сільському туризмі є використання глобальної

мережі для побудови комунікаційних зв'язків й передачі різнорідної інформації для туристів. Адже 90% відвідувачів Інтернет-мережі використовують системи Google, Yahoo! для пошуку будь-якої необхідної інформації і вибирають у списку найбільш привабливі та відповідні їх вимогам посилання [2, с.175]. Ключового значення має діяльність й знаряддя комунікації як:

– володіння власною веб-сторінкою, як джерела комунікації;

– використання електронної пошти для розповсюдження інформації;

– присутність у соціальних мережах (Facebook, Instagram);

– використання комунікаторів (Skype, Viber);

– *on-line* комунікування за допомогою ауді, відео програм чи чату;

– діяльність з використанням відео сервісів, як YouTube, Google.com, безкоштовними додатками обміну фотографіями, як Instagram, текстових сервісів, як Twitter;

– віртуальні часописи, такі як професійні, партнерські чи корпоративні блоги.

Відповідно до проведених спостережень щодо використання сучасних знарядь комунікації сільські садиби надають перевагу веденні сторінки на Facebook. Натомість цілком іншою справою є феномен інтернет-застосунку у туризмі, які стають зручним інструментом отримання необхідної інформації.

Польські агротуристи та закордонні гості понад два роки можуть користуватися мобільною аплікацією "Wieś Polska Zaprasza", яка була розроблена на замовлення Польської федерації сільського туризму "Gospodarstwa Gościnne" [4]. У комунікаційному інструменті знаходиться інформація про понад тисячу агротуристичних господарств, які знаходяться у різноманітних куточках країни. Користування функціями аплікації дозволяє здійснювати пошук об'єктів за різними критеріями: місце розташуванням сільської садиби, категорією, ціною, можливістю приїзду з домашніми улюбленцями, додатковими послугами. Мобільний додаток надає анонси подій, які відбуватимуться неподалік місця відпочинку, а також включає багато інших модулів, в тому числі з функцію екскурсовода. Аплікація приймає та обробляє сигнали супутників космічного сегменту GPS-системи глобального позиціонування, для її справного функціонування не потрібне підключення до Інтернет.

На нашу думку, впровадження мобільного застосунку є своєчасним інструментом маркетингу на українському ринку сільського туризму. Координатором з підготовки відповідної інформації та впровадженням аплікації може виступати громадська організація Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, члени якої матимуть відповідні переваги у представленні інформації та оплаті за надані послуги у мобільному додатку.

Отже, з розвитком Інтернету та мобільного зв'язку маркетингова діяльність зазнає значних змін, формуються також нові вимоги й нові умови її провадження. У цьому місці хочемо вказати та обґрунтувати п'ять особливих ознак, характерних для сучасного маркетингу сільського туризму: по-перше, маркетинг сільського туризму має враховувати інтердисциплінарність й багатоаспектність туризму, як суспільно-економічного явища. Тобто, формування маркетингової концепції має ґрунтуватися на ідентифікації й врахуванні різноманітних змін, які відбуваються й на цьому тлі, коригувати цілі й маркетингові дії; по-друге, у маркетинговій діяльності на ринку сільського туризму важливо використовувати досвід, враження, переживання і емоції, яких надає пропозиція сільських садиб. Тобто, розвивати концепцію маркетингу досвіду; по-третє, маркетинг сільського туризму має враховувати особливості потреб агротуристів, які групують у комплекси, що спричиняє розвиток концепції мережевих продуктів; по-четверте, маркетинг сільського туризму, з одного боку, має враховувати особливості туристичного руху, з іншого – брати участь в його управлінні; по-п'яте, сучасний маркетинг має ґрунтуватися на інноваційному використанні Інтернету, мобільного зв'язку та розвитку різноманітних додатків для туристів.

Список використаних джерел

1. Кудла Н.Є. Сільський туризм: основи підприємництва та гостинності : навч. посіб. К : "Центр учбової літератури", 2015. 152 с.

2. Шульгіна Л. М., Зінченко А. І., Крахмальова Н. А.. Маркетингова діяльність підприємства на ринку послуг сільського туризму : монографія. К. : КНУДТ, 2014. 233 с.

3. Rapacz A., Jaremen D. ICT a innowacje marketingowe w przedsiębiorstwach turystycznych. "Logistyka". 2015. № 2, S. 1346–1354.

4. URL: www.agroturystyka.pl.

Миронов Ю. Б.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ВПЛИВ ОЧІКУВАНИХ РИЗИКІВ ДЛЯ ЗДОРОВ'Я НА УНИКНЕННЯ ПОДОРОЖЕЙ У ЗВ'ЯЗКУ З ПАНДЕМІЄЮ

Пандемія коронавірусу COVID-19 викликала безпрецедентну кризу в туристичній галузі, яка має дуже серйозні наслідки для міжнародного сектору надання послуг, ринку праці та росту глобальної економіки. Потреба в безпечній подорожі є ключовим фактором, що формує моделі подорожей багатьох туристів. Безсумнівно, що туризм повинен розвиватися у тих напрямках, які сприймаються як безпечні і дійсно є безпечними для туристів. На жаль, на сферу туризму можуть легко вплинути глобальні проблеми безпеки, які можуть призвести до значних змін у поведінці туристів. Переважна більшість подорожуючих зазвичай обирають ті напрямки, які не тільки відповідають їх потребам і бажанням, але і мають мінімально можливі ризики для життя і здоров'я. Якщо туристична дестинація сприймається як небезпечна, швидше за все вже апріорі про неї складеться негативне враження, і, отже, вона не буде обраною. Ризики, пов'язані в даний час з подорожами, такі як хвороби, стихійні лиха, злочини, терористичні атаки, мають серйозні наслідки для розвитку туризму у дестинаціях. Криза в одній країні може викликати реакцію в інших країнах, як це зробила пандемія нового коронавірусу COVID-19.

Пандемія поставила кожну країну в світі в безпрецедентну глобальну надзвичайну ситуацію в галузі охорони здоров'я і мала величезний вплив на пропозицію і попит на міжнародні поїздки та туризм. Це актуалізує важливе питання про те, як туристи уникають поїздок у зв'язку очікуваними ризиками щодо їх здоров'я. Стурбованість цією глобальною надзвичайною ситуацією в галузі охорони здоров'я в туризмі посилює увагу до наукових досліджень з безпеки подорожей. Інтуїтивно зрозуміло, що підвищене сприйняття ризиків для здоров'я повинно спонукати туристів їх мінімізувати, але механізм, який лежить в основі сприйняття ризику та уникнення поведінки, в існуючих дослідженнях туризму відносно обмежений [2, с. 986].

Афективна реакція туриста відіграє важливу роль у прогнозуванні сприйняття ризику для здоров'я. Зокрема, коли туристи відчувають більше негативних почуттів (наприклад, занепокоєння чи страх) з приводу пандемії COVID-19, тим вищим є ступінь очікуваного ризику для здоров'я. Цей висновок відповідає постулату про те, що емоції ймовірно передують когнітивній оцінці [1]. У такій критичній пандемічній ситуації сектори подорожей і туризму повинні проявляти пильність і приділяти пріоритетну увагу питанням охорони здоров'я та безпеки. Для управління туристичними потоками необхідно забезпечити умови для зниження тривожності туристів. Ще у травні 2020 року Всесвітня туристична організація (UNWTO) опублікувала "Глобальні рекомендації щодо відновлення туризму" (Global Guidelines to Restart Tourism), покликані допомогти туристичному сектору відновити свою діяльність безпечним та відповідальним і безперешкодним чином [3]. Керівні принципи UNWTO структуровані по восьми основних напрямках: управління кордонами, приватний сектор, авіаперевезення, готельний бізнес, туроператори і туристичні агентства, зустрічі та заходи, пам'ятки і тематичні парки, а також планування й управління дестинаціями. Для того, щоб індустрія туризму оговталася від кризи COVID-19, постійна пильність уздовж

ланцюжка створення вартості туризму має вирішальне значення для мінімізації негативних почуттів туристів.

Пандемія коронавірусу COVID-19 значно вплинула на когнітивні судження туристів. Зв'язок між очікуваним для здоров'я ризиком, психічним благополуччям та невизначеністю пояснює модель поведінки туриста. Коли туристи вважають, що існує ймовірність заразитися, їх очікування ризику збільшується, що, в свою чергу, підвищує рівень тривожності та невизначеності. Цей висновок підтверджує думку про те, що ризик для здоров'я в цілому створює невизначеність у прийнятті туристами рішення про поїздку [4]. У зв'язку з цим слід докладати добре сплановані зусилля для охорони здоров'я і безпеки туристів з метою зменшення їх очікуваної невизначеності та тривожності. Для досягнення цієї мети комунікаційні стратегії повинні містити актуальну й транспарентну інформацію про заходи та обов'язки, що приймаються секторами подорожей і туризму. Комунікаційні повідомлення повинні бути зосереджені навколо туристів. Постійне інформування туристів про заходи безпеки має першочергове значення. Ці зусилля допоможуть у кінцевому підсумку зменшити негативні думки й очікування, пов'язані з подорожами та туризмом.

У сукупності, психологічне благополуччя, очікувана невизначеність, а також ставлення до подорожей і туризму є важливими детермінантами уникнення подорожі чи навпаки – прийняття рішення про поїздку. З широкої точки зору розуміння того, як формується поведінка уникнення туристів, корисно для секторів подорожей і туризму, оскільки в кінцевому підсумку допомагає аналізувати мотиви та рішення туристів щодо участі в поїздках у часи пандемії та у постпандемійний період. Сектори подорожей і туризму повинні проявляти ініціативу і використовувати переваги сучасних технологій (наприклад, впровадження безконтактних операцій у всіх можливих точках продажу, як це пропонується в глобальних рекомендаціях UNWTO з відновлення туризму [3]) для захисту туристів від небезпек для здоров'я в основних туристичних напрямках і підкреслення цих зобов'язань у комунікаційних стратегіях.

Основним у туризмі відтепер буде безпека, насамперед епідемічна. І кожен окремий туристичний бізнес має зважати на це й відповідним чином готуватися до того, щоб задовольнити цю життєво важливу потребу споживачів туристичних послуг. Прогнозується, що серед усіх сегментів туристичного ринку найкращі перспективи розвитку після пандемії матиме екологічний і сільський зелений туризм.

Список використаних джерел

1. Chien, P. M., Sharifpour, M., Ritchie, B. W. & Watson, B. (2017) Travelers' Health Risk Perceptions and Protective Behavior: a Psychological Approach, *Journal of Travel Research*, 56 (6), 744-759. doi: 10.1177/0047287516665479.

2. Chua, B.-L., Al-Ansi, A., Lee, M. J. & Han, H. (2021) Impact of Health Risk Perception on Avoidance of International Travel in the Wake of a Pandemic, *Current Issues in Tourism*, 24 (7), 985-1002. doi: 10.1080/13683500.2020.1829570.

3. UNWTO Global Guidelines to Restart Tourism. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-05/UNWTO-Global-Guidelines-to-Restart-Tourism.pdf.

4. Williams, A. M. & Baláž, V. (2012) Migration, Risk and Uncertainty: Theoretical Perspectives, *Population Space and Place*, 18 (2), 67-80. doi: 10.1002/psp.663.

Осінська О. Б.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПОДІЄВИЙ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Подієвий туризм – це порівняно молодий напрям туризму як в Україні, так і у світі, в якому головною мотивацією споживачів виступає інтерес до відвідування певної спортивної, розважальної, музичної або іншої події та прийняття у ній участі. Унікальні подієві тури

поєднують у собі рекреацію, відпочинок та розваги одночасно. Серед інших видів туризму подієвий туризм вражає своєю насиченістю програми, видовищністю, яскравістю та атмосферою. Ще однією особливістю подієвого туризму є невичерпність його ресурсів.

Події є важливою ланкою мотивації туризму і посідають головне місце в проектуванні туристичних пакетів та стимулюванні продажів багатьох туристичних напрямів. Планування та створення подієвих турів розпочалося лише кілька десятиліть тому і було зумовлене зростанням попиту споживачів на нові враження від таких подій, як зокрема, фестивалі, карнавали, спортивні змагання. Індустрія подієвого туризму є галуззю, яка динамічно розвивається в наш час і створює значну кількість робочих місць.

Заплановані події є просторово-тимчасовим, унікальним явищем, яке під час взаємодії зі споживачами туристичних послуг створює популярний туристичний продукт. Найбільш привабливою частиною подій є те, що вони ніколи не бувають однаковими, тому кожен турист прагне відвідати захід самостійно, щоб повністю зануритися в цей унікальний досвід.

Типологія запланованих заходів ґрунтується насамперед на їх формі, очевидних відмінностях в їх цілях та програмі. Наприклад, громадські свята, програма яких спрямована на формування громадської згуртованості, протиставляється заходам, які плануються для конкуренції, розваг, бізнесу. Досить часто проведення заходів потребує наявності спеціально призначених об’єктів та управління ними (спортивні арени, конференц-зали тощо).

З розвитком подієвого туризму почали активно з’являтися міжнародні організації, які сприяють формуванню подій та контролюють відповідність якості наданих послуг під час проведення заходів.

Активне розповсюдження подієвого туризму зумовило появу професій, пов’язаних з цим напрямом: “менеджер фестивалю”, “дизайнер виставок та експозицій”, “управління та контроль подій” тощо, які почали стимулювати розвиток та спеціалізацію навчальних закладів з підготовки висококваліфікованих кадрів по всьому світі.

Теорія розвитку та популярності подієвого туризму базується на трьох взаємопов’язаних аспектах:

1) поведінка людей, їх вольовий вибір;

2) емоції, настрій;

3) пізнання, усвідомлення та розуміння події.

Мотиваційні дослідження в секторі подій дали змогу зробити висновки, що туристи мають ряд причин долучитися до участі у святкуваннях або відправитися у подієвий тур:

−знайомство з культурою, традиціями, духовним життям інших країн світу;

−спілкування з однодумцями;

−бажання до нового, незвіданого, унікального;

−спортивний інтерес;

−необхідність відчути себе частиною грандіозного дійства;

−відпочинок (духовний та фізичний);

−всесвітня популярність даної події.

Сезонність не має прямого впливу на подієвий туризм, проте існує інша проблема, пов’язана зі збігом сезонного напливу туристів у певну дестинацію та проведенням події у цьому ж місці. Зокрема, якщо даний напрямок користується популярністю, інфраструктура просто не може впоратися з масовим напливом туристів. Також ціни зі збільшенням кількості споживачів значно зростають, з’являються нові проблеми з переповненими вулицями, забрудненням навколишнього середовища та злочинністю. Ці фактори змушують локальних мешканців покидати своє місце проживання на певний час або триматися подалі від дійств.

Низький попит може бути зумовлений тим, що наша держава не підтримує і не вкладає кошти в розвиток такого перспективного виду туризму на території України. Також поширення подієвого туризму залежить від належної організації подієвих турів туристичними агентствами, їх обізнаності в можливостях регіону, закладах харчування, розміщення, своєчасного рекламування та просування подій, надання актуальної інформації

споживачам послуг тощо.

На даний момент подієвий туризм є найперспективнішим видом туризму на міжнародному рівні, який динамічно розвивається та сприяє залученню споживачів туристичних послуг незалежно від сезону. Усі заходи позиціонуються лише як культурна, спортивна чи розважальна подія та не асоціюються з підґрунтям для подієвого туризму.

Топорницька М. Я.
к.геог.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ТУРИСТИЧНІ ПОТОКИ МІЖНАРОДНОГО В'ЇЗНОГО І ВИЇЗНОГО ТУРИЗМУ

Спалах COVID-19 вплинув на країни по-різному: різною мірою у різний час. Однак у всьому світі реакція на появу пандемії в кінцевому результаті вплинула на запровадження обмежувальних заходів, а саме: великі обмеження на подорожі та блокування кордонів зробило туризм одним із найбільш постраждалих секторів. Широкий та глибокий вплив COVID-19 на туристичну індустрію, а також взаємозв'язок між сектором та економікою, та зайнятістю вимагає потужної підтримки на національному та міжнародному рівнях через відповідні установи.

В цілому внутрішній туризм за кількістю туристів у шість разів перевищує міжнародний, тому країни з більшою часткою внутрішніх подорожей, за прогнозами, швидше відновляться.

В Україні економіка, пов'язана з туризмом, значною мірою залежить від внутрішнього та виїзного туризму. Отже, наслідки пандемії COVID-19 можуть бути не такими масштабними, як в інших європейських країнах, зосереджених на в'їзному туризмі.

Якщо проаналізувати дані UNWTO щодо статистики туристичних потоків, то можемо порівняти стан міжнародного в'їзного і виїзного туризму. На рис. 1 відображено дані міжнародного в'їзного туризму.

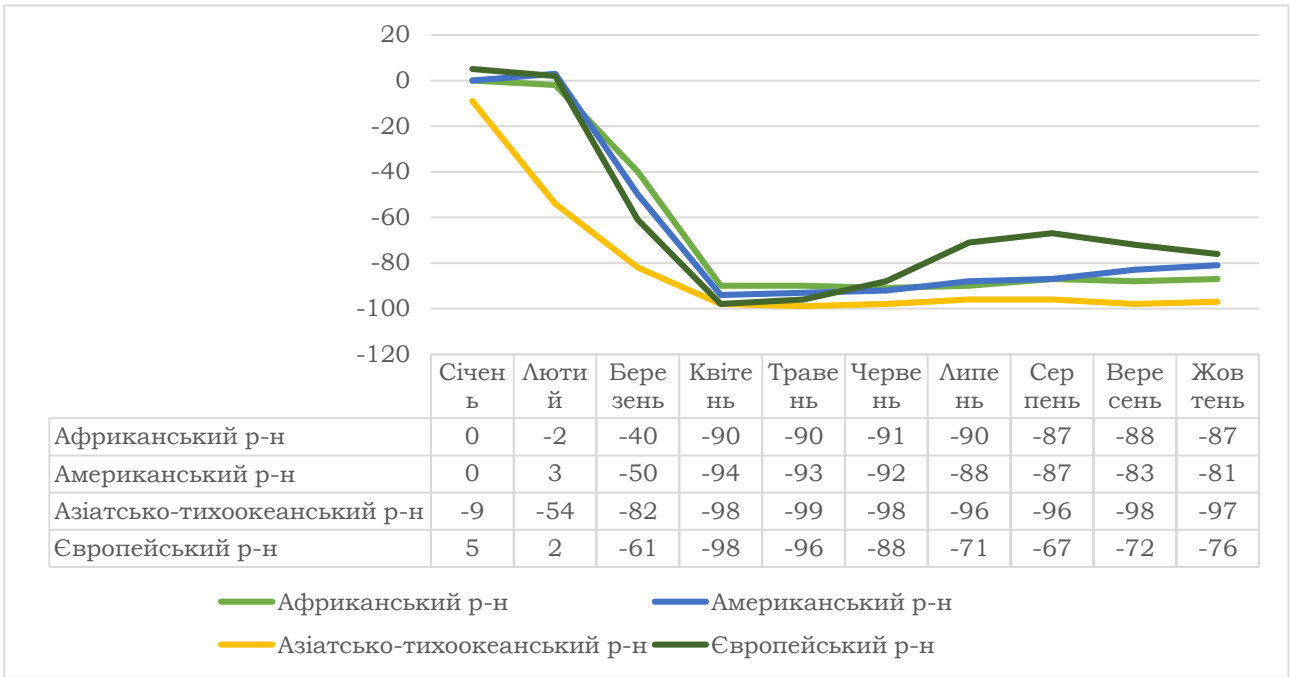

	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень
Африканський р-н	0	-2	-40	-90	-90	-91	-90	-87	-88	-87
Американський р-н	0	3	-50	-94	-93	-92	-88	-87	-83	-81
Азіатсько-тихоокеанський р-н	-9	-54	-82	-98	-99	-98	-96	-96	-98	-97
Європейський р-н	5	2	-61	-98	-96	-88	-71	-67	-72	-76

Рис. 1 Стан міжнародного в'їзного туризму, 2020 р. (%) *(за даними UNWTO)*

На основі діаграми можна побачити, що прибуття міжнародних туристів скоротилося на 72 % у січні-жовтні 2020 року порівняно з аналогічним періодом минулого року: обмеження на поїздки, низька довіра споживачів та глобальна боротьба за стримування вірусу COVID-19, що сприяло найгіршому для туризму року.

Зниження за перші десять місяців року становить на 900 мільйонів менше прибуттів міжнародних туристів порівняно з аналогічним періодом 2019 року та обертається втратою 935 мільярдів дол. США від експорту з міжнародного туризму, що в 10 разів більше, ніж у 2009 році під впливом світової економічної кризи.

У країнах Азії та Тихого океану в січні-жовтні 2020 року кількість прибулих зменшилася на 82 %, тоді як Африка за цей десятимісячний період знизилася на 69 %. Міжнародні прибуття в Європу та Америку скоротились на 68 %.

А на рис. 2 можемо побачити стан міжнародного виїзного туризму.

Рис 2 Стан міжнародного виїзного туризму, січень-жовтень 2020 р. (%)
(за даними UNWTO)

На гістограмі наведено дані про витрати на міжнародний туризм, які продовжують відображати дуже слабкий попит на виїзні поїздки. Однак деякі великі туристичні ринки, такі як США, Німеччина та Франція, демонструють деякі незначні ознаки відновлення протягом останніх місяців.

Хоча попит на міжнародні подорожі залишається приглушеним, внутрішній туризм продовжує зростати на кількох великих ринках, таких як Китай та Росія, де попит на внутрішні авіаперевезення здебільшого повернувся до рівня до COVID-19.

Виходячи з сучасних тенденцій, UNWTO очікує, що кількість міжнародних прибуттів зменшиться на 70 % - 75 % протягом усього 2020 року.

За оцінками, зниження міжнародного туризму в 2020 р. еквівалентно втраті близько 1 млрд. осіб, що прибули, та 1,1 трлн. дол. США міжнародних туристичних надходжень. Цей стрибок у міжнародному туризмі може призвести до економічних збитків у світовому ВВП на понад 2 трлн. дол. США, що становить понад 2 % світового ВВП у 2019 році.

Забігаючи наперед, очікується, що оголошення та впровадження вакцини поступово збільшать довіру споживачів та полегшать обмеження на поїздки.

Розширені сценарії UNWTO на 2021-2024 роки вказують на пожвавлення міжнародного туризму до другої половини 2021 року. Проте повернення до рівня 2019 року з точки зору міжнародних прибуттів може зайняти від 2 до 4 років [1].

Туризм – один із секторів, який найбільше постраждав від пандемії. Форма туризму змінилася від прийому іноземних туристів до орієнтації на внутрішнього туриста. Зараз настав

час як ніколи об'єднати сили бізнесу, уряду, громадськості та країни для пошуку рішень, які можуть зробити туристичну галузь простою для виживання. В результаті карантину потік туристів майже повністю зупинився, що змусило представників туристичних організацій, місцевої влади зосередитися на жителях міст та регіонів та збільшити кількість освітніх заходів.

Наразі ніхто не може чітко сказати коли відбудеться справжній підйом попиту, але чітко усвідомлюємо, що індустрія туризму заплатить за це дорого.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт ЮНТВО. URL: https://www.unwto.org/.

Турчиняк М. К.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ХАРЧОВА БЕЗПЕКА У ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Харчова безпека є важливим фактором, що забезпечує роботу кожного ресторанного господарства. Незалежно від того, як довго ресторан працює або наскільки вважається хорошим, успіх бізнесу залежить від якості їжі. Важливо стежити за температурою страв протягом усього дня, перевіряти холодильники і морозильник, а також вміти організувати негайну технічну перевірку при високій температурі в холодильному обладнанні або низькій температурі в кухонному обладнанні.

Існує ряд місцевих, національних та міжнародних програм з навчання харчової безпеки. Для цього організовують заняття, пропонують онлайн-курси, які співробітники можуть пройти в будь-який зручний для них час. Важливо мати як мінімум одного сертифікованого менеджера по харчових продуктах у ресторані. В ідеалі, менеджер повинен працювати в кожну зміну ресторану. До найпопулярніших навчальних програм з навчання харчової безпеки відносяться наступні чотири: NSF International, ServSafe International, FSMA та EFSA.

NSF International пропонує навчальні та освітні програми по всьому світу, щоб допомогти бізнесу і навчити персонал уникати проблеми. Для ресторанів різного рівня доступні програми по забезпеченню повної харчової безпеки та обробки харчових продуктів. NSF відповідає всім вимогам ANSI. Курс складається з чотирьох модулів і надає практичні знання про те, як знизити ризики і відповідати вимогам харчової безпеки.

ServSafe International пропонує навчальні програми, а також дає співробітникам закладу ресторанного господарства можливість отримати сертифікат з харчової безпеки. Доцільно, щоб шеф-кухарі і кухонні менеджери пройшли це навчання, тому що ці співробітники могли б додатково навчити інших кухарів і офіціантів відповідним навичкам безпечного поводження з продуктами харчування. ServSafe виявила понад 250 харчових алергенів, від яких більше 15 мільйонів американських відвідувачів страждають харчовою алергією. Аналогічні відомості приходять з усього світу. Ось чому так важливо звертати увагу на склад продукту, щоб забезпечити харчову безпеку всім клієнтам.

FSMA – це закон про розвиток харчової безпеки в Сполучених Штатах, який був прийнятий з метою оновити закони США про безпеку харчування. У Сполучених Штатах FSMA впроваджується Управлінням з контролю за харчовими продуктами і лікарськими засобами (FDA) та Міністерством сільського господарства (USDA). FSMA підтримує Національний координаційний центр, а також регіональні центри, які пропонують навчання з харчової безпеки в американських ресторанах.

Європейський орган з безпеки харчових продуктів (EFSA) стежить за виконанням правил у всіх областях, таких як здоров'я рослин, ветеринарія, управління ризиками та безпеку харчового ланцюга. Ця організація охоплює цілий ряд ризиків, включаючи

терористичні загрози отруєння продуктів харчування і забруднення систем водопостачання, а також виникнення нових патогенів.

Крім національних і міжнародних курсів, часто існують ще й місцеві організації та департаменти охорони здоров'я, які пропонують власні навчальні програми або ж використовують програми, створені вищезазначеними організаціями. Можна відправити співробітників відвідати місцеві майстер-класи або попросити їх пройти навчальні курси в Інтернеті. Рекомендовано відправити офіціантів, менеджерів, шеф-кухарів, кухарів і навіть працівників клінінгу пройти спеціальну підготовку в галузі харчової безпеки. Деякі мийники посуду також виконують невеликі завдання з приготування їжі, і, навчивши їх, можна швидко знайти заміну співробітникам, які звільнилися.

Харчова безпека також включає в себе прозорий список інгредієнтів і харчової цінності. Багато відвідувачів мають особливі потреби в харчуванні або алергії на деякі інгредієнти, такі як горіхи, молочні продукти, молюски та інші продукти. Відповідальні ресторатори повинні надати відвідувачам можливість дізнатися про всі інгредієнти, які використовуються в страві, а також при можливості запропонувати спеціальні заміни. Задовольняючи потреби навіть одного клієнта, можна збільшити кількість своїх лояльних клієнтів. Важливість задоволення особливої потреби клієнта перевищує її безпосередню фінансову вигоду. Законодавством дозволяється використовувати плакати або електронні вивіски для публікації інформації про харчову цінність страв. Також інформувати клієнтів, що вони завжди можуть попросити офіціантів внести зміни в конкретну страву.

Цифровий маркетинг розширює можливості ресторану, додавати коментарі в Інтернеті, обмін інформацією та моментальні новини можуть нашкодити ресторану, якщо одному з клієнтів стало погано від патогенних організмів або навіть алергенів. У ресторані можна використовувати POS-систему для управління замовленнями, вивчення спеціальних технік підготовки та оперативного повідомлення інформації про приготування спеціального замовлення.

Особливого значення набуває система HACCP в закладах ресторанного господарства. За статистикою, значна частина масових харчових отруєнь трапляється через порушення технології приготування у підприємствах ресторанного бізнесу, де не завжди дотримуються правил, умов і норм зберігання продуктів, вимог транспортування, технології обробки продуктів і утилізації продуктів харчування.

Отже, працівники сфери послуг повинні ретельно вивчити своїх постачальників і мати документи на всі товари, що закуповуються, для відстеження джерела будь-якого захворювання. Харчова безпека повинна бути на перших позиціях в роботі закладу ресторанного господарства, щоб ніщо не змогло відбитися на репутації закладу.

Тучковська І. І.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБСЛУГОВУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В МУЗЕЇ

Інтеграція в суспільство осіб з інвалідністю передбачає надання реальних можливостей брати участь у всіх видах соціального життя, в тому числі займатися туризмом. Сьогодні соціокультурна реабілітація осіб з обмеженими можливостями розглядається як комплекс заходів, спрямованих на надання допомоги цій категорії громадян в досягненні та

підтримці оптимального ступеня їх участі у взаємодії і комунікації з суспільством [1, 2]. Це найбільш повно інтегрує їх в суспільство, забезпечуючи тим самим позитивні зміни в способі життя. Одним із затребуваних сьогодні напрямів соціокультурної реабілітації осіб з інвалідністю є екскурсійне обслуговування та соціокультурна реабілітаційна технологія. Актуальності набирають рекомендації для працівників екскурсійного обслуговування щодо обслуговування осіб з інвалідністю, у даному випадку в музеї (табл. 1).

Дана проблематика є надзвичайно актуальною та потребує подальших комплексних досліджень, що може бути реалізовано завдяки аналізу практичних аспектів соціокультурної реабілітації інвалідів музейними засобами; дослідження індивідуально-психологічних властивостей осіб в залежності від типу інвалідності; розроблення системи психологічної корекції засобами мистецтва.

Таблиця 1

Рекомендації для екскурсоводів щодо екскурсійного обслуговування осіб з інвалідністю в музеї

Категорії осіб з інвалідністю	Рекомендації для екскурсоводів
з порушеннями опорно-рухового апарату	- необхідно заздалегідь подбати, щоб пандус при вході в музей був чистим і неслизьким, без загороджень сторонніми предметами; кнопка виклику має бути на рівні витягнутою руки людини у візку, переходи між залами і в залах вільні від порогів; при проведенні екскурсії краще, якщо екскурсовод і екскурсант розташовані на одному рівні, найзручніше сісти або відійти трохи назад, що створює атмосферу співпраці “рівних можливостей”, позитивно впливає на самооцінку особи з інвалідністю.
з порушеннями зору	Важливо враховувати, що техніка тактильної екскурсії для осіб з порушенням зору полягає в тому, що їх підводять до експоната і кладуть руку, а краще обидві руки, на предмет і дозволяють спокійно його вивчити, даючи чітке пояснення того, що опиняється під пальцями.
з порушеннями слуху	Для цього, якщо відвідувач слабочуючий, екскурсовод повинен звернутися до нього по імені, якщо глухий – перейти в поле його зору або покласти йому руку на плече. Важливо, щоб екскурсії не заважали сторонні джерела шуму. Під час роботи потрібно встати так, щоб було видно обличчя екскурсовода, особливо губи. Дуже доречно запропонувати такій групі заздалегідь підготовлений текстовий варіант екскурсії.
порушеннями інтелекту	Слід комбінувати завдання, які мають чергування зорової та слухової уваги, обов’язково ділити на логічно завершені частини матеріал та використовувати зорові опори.
з мовленнєвими порушеннями.	В ході екскурсії потрібно дивитися в обличчя екскурсантам, підтримуючи візуальний контакт. Конкретизувати висловлювання, використовувати прості речення. Співробітники музею можуть задавати питання закритого типу, які вимагають відповіді кивком.
з емоційно-вольовими порушеннями та осіб з аутизмом	Екскурсоводу необхідно бути гнучким, розмовляти з ними не як з хворими людьми, а з повагою, спокійним тоном голосу, не допускаючи різкості. Не слід вступати з ними в дискусії чи емоційно подавати інформацію. Текст екскурсії має бути вільний від занадто складної інформації: цифр, наукових термінів, цитат. При цьому фрази повинні бути короткими, та однозначними.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні” від 21.03.91., ВВР, 1991, № 21, ст. 252.

2. Конвенція про права інвалідів.[Прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 61/1066 березня 2010 р. URL: Режим доступу: http://www.un.org.ua/files/conv_ukr.pdf.

Фединець Н. І.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

УПРАВЛІННЯ АКТИВІЗАЦІЄЮ ПРОДАЖІВ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кризові умови функціонування торговельних підприємств зазвичай характеризуються зменшенням обсягів продажу. За даних умов зусилля менеджерів усіх рівнів управління повинні бути спрямовані на формування ефективного механізму активізації продажів на підприємстві. Це нерозривно пов'язане із виконанням таких управлінських функцій як: визначення цілей, планування, прийняття управлінських рішень, організування, мотивування, контролювання. Увесь управлінський потенціал підприємства повинен бути націлений на пошук ефективних методів продажу в кризовій ситуації, аналіз, планування процедури їх застосування, організування та контролювання.

І. Шиндировський зазначає, що стратегія продажу в роздрібних торговельних мережах може базуватися на трьох підходах: на грошах, зацікавленості та на цінностях [3, с. 63]. На нашу думку, при виборі методів активізації продажів у соціально відповідальної організації повинна враховуватися потенційна можливість методів активізації продажу викликати у покупців позитивне відношення до торгівлі та підвищувати привабливість купівлі.

Основними чинниками вибору методу активізації продажу можна назвати:

- витратність методу;
- зрозумілість для менеджерів середнього та низового рівня;
- потреба у навчанні персоналу;
- прогнозований результат;
- опір персоналу;
- наявність власного позитивного досвіду застосування;
- наявність позитивного досвіду застосування у конкурентів або на ринку;
- швидкість впровадження.

Найдієвіші соціально орієнтовані методи активізації продаж, зокрема в кризових умовах, систематизовано у табл. 1.

Прийняття керівництвом відповідного рішення про вибір одного або декількох методів активізації продажів в подальшому передбачає розроблення ряду правил щодо його реалізації на підприємстві.

Погоджуємося з думкою В. Нікульча, що будь-яке рішення стосовно проведення окремих заходів має прийматися підприємством з точки зору оцінки ефективності його проведення. Процес активізації продажів обов'язково має супроводжуватися оцінкою ефективності таких заходів. За допомогою аналізу ефективності підприємство може підвищити ефективність акції, визначити найбільш ефективний захід, прийняти рішення про продовження або припинення заходу, прийняти рішення про застосування заходу в інших торгових точках [2, с. 237].

Таблиця 1

Соціально орієнтовані методи активізації продаж

Назва методу	Ключові аспекти використання методу
Рекламна кампанія	Креативність та використання "фішок", зрозумілих для своєї цільової аудиторії, створення хайпу; вибір каналу розміщення реклами залежно від особливостей цільової аудиторії; формування рекламних повідомлень, що відображають вигоди для покупців; обов'язкове тестування реклами.
Знижки, акції, подарунки, сертифікати, конкурси	Акції з обмеженим терміном дії; знижки до певних подій; знижки за визначену суму покупки; знижки на другий товару у чеку; знижки на супутній товар; знижки для окремих сегментів покупців.

Робота за унікальними стандартами обслуговування	Розроблення стандартів на основі опитування реальних клієнтів та тих, що враховують їх усі очікування; синтез досвіду кращих продавців організації та працюючих технік продажу; охоплення якомога більше ситуацій по роботі з клієнтами; стандарти реальні для виконання та такі, що не мають суперечностей
Рівень сервісу та якість роботи працівників	Система навчання персоналу; система контролю; раціональні методи мотивації; наявність ефективних стандартів роботи
Програми лояльності та робота з базою даних	Розробка власних (нарахування бонусів за покупку в мережі); партнерських (нарахування бонусів за покупки в компаній-партнерів); дисконтних (фіксована чи накопичувальна знижка на товари); короткотермінових (накопичення бонусів у визначений відрізок часу та їх обмін на подарунки)
Методи збільшення середнього чеку (Cross Sell і Up Sell)	Розробка правил Cross Sell і Up Sell та доведення їх до працівників; акцентування на хіти продаж; лояльність до покупця
Використання сервісів “полегшення життя клієнтів”	Підбір найбільш оптимальних сервісів. Використання доступних сервісів: оплата банківською карткою, спрощений процес повернення товарів, що не підійшов; Cash Back; попередня реєстрація на прийом через Інтернет; омніканальність.

Аналіз основних тенденцій продажів мереж роздрібних торговельних підприємств дозволив визначити важливі моменти, на які потрібно акцентуватися та застосовувати їх на практиці. Ці моменти слід включати при виборі конкретного методу та доводити їх до виконавців:

−відмова від агресивної пропозиції товару;

−максимальне вивчення інформації про клієнтів;

−формування списку проблем, що допомагає вирішити пропонована підприємством послуга (товар) для клієнта;

−застосування технології, що дає можливість людині відмовити в купівлі, “зійти з дистанції”;

−використання техніки заміни ролей, коли клієнт виступає продавцем;

−використання телефонних дзвінків клієнтів клієнтам;

−індивідуальний підхід при застосуванні подарунків;

−зарахування кількості виданих карток клієнтів в КРІ співробітників;

−максимальне скорочення блоків “аналіз потреби” та “опрацювання заперечень” у схемі “підготовка-зустріч-встановлення контакту-аналіз потреб-презентація-обробка заперечень-завершення продажу-адміністрування”.

Наведені методи активізації продаж мають соціальну спрямованість. На наш погляд, лише соціально відповідальна організація може функціонувати в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Демцюх Л. А. Кузьо Н. Є. Інтернет-маркетинг як засіб активізації продаж. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/17040/1/68-Demtsyukh-111-112.pdf.

2. Нікульча В. А. Організація процесу стимулювання продажів торговельними підприємствами. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНЕУ. С. 235–239.

3. Шиндировський І. М. Сучасні методи активізації продажу в роздрібній торгівлі. Торгівля, комерція, підприємництво. 2011. Вип. 12. С. 63–64.

СЕКЦІЯ "ТОВАРОЗНАВСТВО, УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ"

Ощипок І. М.
д.т.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

РОЗРОБКА М'ЯСОМОЛОЧНОГО ПАШТЕТУ З БІОЛОГІЧНО АКТИВНИМИ РЕЧОВИНАМИ ПРИРОДНЬОГО ПОХОДЖЕННЯ

Стан організму людини залежить від якості харчових продуктів. В наслідок цього самопочуття людей залежить від турботи з самого раннього віку за здоровим харчуванням. З цією метою потрібно включати в меню необхідні різноманітні поживні продукти. Особливо це важливо для дітей шкільного віку яким варто забезпечити в харчуванні наявність різного меню. Здорове раціональне харчування полягає в поєднанні продуктів рослинного і тваринного походження, в наслідок змішаного харчування не потрібно особливих збагачених харчових раціонів.

Організм дітей шкільного віку має особливі запити до збалансованості меню за головними харчовими компонентами і біологічно активними речовинами. Необхідним заходом вдосконалення структури харчування підлітків і учнів вважається нарощування виготовлення і розширення асортименту продуктів з урахуванням віку, фізіологічного навантаження і біо- індивідуальностей організму. У нашій країні асортимент і чисельність виготовлюваних продуктів з сировини тваринного походження зводиться до виробництва консервів, які в повній мірі не відповідають зрослим потребам дітей.

У харчуванні підлітків враховуються якісні особливості білків. Так, питома вага білків тваринного походження в раціоні дітей шкільного віку становить 65-60 %, у дорослих – 50 %. Потребам дитячого організму найбільшою мірою відповідає молочний білок, так само як і всі інші компоненти молока. У зв'язку з цим молоко має розглядатися як обов'язковий продукт дитячого харчування, що не підлягає заміні. Для дітей шкільного віку добова норма молока – 500 мл. Слід мати на увазі, що100 г молока відповідає12 г сухого молока або 25 г згущеного. Незамінні амінокислоти – лізин, триптофан і гістидин – розглядаються як чинники росту. Кращими їхніми постачальниками є м'ясо, риба і яйця.

З метою розширення асортименту харчування підлітків нами розробляється м'ясомолочний паштет. До складу нового продукту входить яловичина, птиця, баклажани, морква, зелена цибуля, молочний білок, пребіотики, петрушка, сіль і CO_2 витяжка обліпихи.

Продукція з м'яса птиці на сьогоднішній день дуже популярна в Україні. Це пояснюється рядом причин: доступна для всіх виробників і споживачів ціна, технологічність і зручність переробки сировини і виробництва готових виробів, корисність м'яса птиці, яке є найдоступнішим і здоровим дієтичним джерелом білка (високий вміст білка і низький – жиру) в раціоні людини.

Крім білка до складу м'яса птиці входять вітаміни, мінерали, жири, екстрактивні речовини, а також колаген та еластин. З вітамінів на особливу увагу заслуговують вітаміни групи В, якими особливо багате м'ясо птиці. Вони беруть участь в обмінних процесах і нормалізують самопочуття. Вітаміни B_9 і B_{12} рекомендовані жінкам в період вагітності та годування груддю, тому м'ясо птиці часто входить в їх раціон. Крім них в складі м'яса можна зустріти вітаміни B_1, B_2 і B_6, A, C, E, D і PP.

З корисних мінеральних сполук виділимо залізо, фосфор, кальцій, магній, марганець, натрій, йод і цинк. За вмістом фосфору м'ясо птиці поступається лише морепродуктам. Що стосується поліненасичених жирних кислот, присутніх в складі м'яса птиці, то вони неймовірно корисні для нашого організму, знижуючи ризик гіпертонії і запобігаючи розвитку інфарктів і інсультів. Саме з м'яса птиці їх можна отримати в достатній кількості, щоб підтримувати в нормі організм.

Пребіотиками є харчові інгредієнти, які не перетравлюються ферментами шлунково-кишкового тракту (ШКТ) і, відповідно, не засвоюються. Пребіотики – це їжа для корисної мікрофлори, тобто речовини які стимулюють її ріст і життєдіяльність. На життєдіяльність мікрофлори кишечника людини в середньому витрачається до 10 % надійшовшої енергії і 20 % обсягу всієї прийнятої людиною їжі. Пребіотиками є вуглеводи які складаються з двох або більше молекул, з'єднаних між собою бета-глікозидними зв'язками. Відсутність в ферментній системі людини бетаглікозидаз, тобто ферментів, що розщеплюють такі зв'язки, робить пребіотики неперетравлюваними вуглеводами. Пребіотики, які неперетравлюються і не засвоюються в верхніх відділах ШКТ, розщеплюються (гідролізуються) виключно сахаролітичною (нормальною) мікрофлорою кишечника, тобто виступають їх нутрицевтиками (харчовими субстратами). Кількість бета-глікозидних зв'язків між молекулами пребіотика визначають їх пребіотичний індекс, тобто їх здатність стимулювати ріст і розвиток нормальної мікрофлори кишечника. Лактулоза, маючи на дві молекули один бета-глікозидний зв'язок, має найвищий пребіотичний індекс і по праву визнається золотим еталоном в класі препаратів-пребіотиків.

Технологічні етапи виробництва комбінованої бутербродної пасти включають в себе наступні етапи, представлені на рис. 1.

Рис. 1. Технологічні етапи виробництва комбінованого паштету

Розроблений продукт у формі паштету відноситься до субститутів, тобто до взаємозамінних продуктів, які можна порівняти за своїм функціональним призначенням, області застосування, якісним, ціновим, виробничим і іншим параметрам.

Запропоновані в проекті інноваційні прийоми обробки сировини у вигляді СВЧ-стерилізації дозволяють скоротити тривалість процесу виготовлення паштету і гарантувати якість і безпеку продукції.

Щоб рости й розвиватися, треба вживати поживну й калорійну їжу. Калорійність і поживність харчового раціону мають відповідати енергетичним витратам організму. Слід додержуватися основних принципів правильного харчування: різноманітності, помірності, збалансованості.

Новий вид бутербродної пасти відрізнятиметься оригінальним смаком і запахом, властивим даному виду продукту, а так само більш ніжною і соковитою консистенцією порівняно з продукцією, що випускається за традиційною технологією.

В організації раціонального харчування велике значення має правильна науково обґрунтована технологія приготування їжі. Кулінарна обробка продуктів повинна максимально зберігати їх біологічну цінність, підвищувати засвоюваність і надавати їжі приємного зовнішнього вигляду, смаку і запаху.

Лозова Т. М.
д.т.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ГАЛЬМУВАННЯ ПРОЦЕСІВ ОКИСНЕННЯ ЯК АСПЕКТ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

Науковцями у різних країнах світу здійснюються пошуки способів гальмування процесів окиснення, що вважається важливим аспектом управління якістю продовольчих товарів. Адже проблема тривалого зберігання продукції в сучасному суспільстві набуває все більшого значення.

Важливим завданням є забезпечення збереженості продукції протягом максимально можливого періоду без критичного зниження заданих споживчих характеристик. Під впливом зовнішніх факторів відбуваються різноманітні процеси, що призводять до погіршення якості продовольчих товарів. До домінуючих із цих процесів належать зміни окислювального характеру. У результаті цього погіршуються органолептичні властивості, утворюються токсичні продукти.

Утворення вільних радикалів у реакційному середовищі можна знизити добавкою антиоксидантів. У країнах ЄС їх використання у продуктах харчування регламентується Директивами ради ЄС, що вводяться в дію через законодавчі акти країн – членів ЄС. Рада ЄС рекомендує харчові добавки для загального ринку, але кожна країна співдружності використовує свій список і затверджує свої регламенти використання харчових добавок.

Антиокиснювачі уповільнюють процес окислення шляхом взаємодії з киснем повітря (не допускаючи його реакції з продуктом), перериваючи реакцію окислення (дезактивуючи активні радикали) або руйнуючи вже утворені перекиси. При цьому витрачаються самі антиоксиданти, подовжуючи термін придатності продукту.

Серед антиоксидантів у харчових продуктах застосовуються токофероли, аскорбінову кислоту і пальмітат аскорбінової кислоти, бутилоксианізол (БОА), бутилокситолуол (БОТ), ефіри галової кислоти [1].

З метою управління якістю й підвищення стійкості купажів рослинних олій з оптимізованим жирнокислотним складом перспективним є введення жиророзчинних органічних форм селену. Еталонним антиоксидантом вважається дигідрокверцетин, який належить до класу поліфенолів і не має жодної мутагенної активності для людини. За антиоксидантною та капіляропротекторною дією він перевищує відомі на сьогодні препарати в 3-5 разів. Вченими досліджуються механізм та встановлюється антиоксидантний вплив соняшникового фосфатидного концентрату на окиснення соняшникової олії.

До антиоксидантів також належать поширені у рослинному світі біологічно активні сполуки: α-токофероли, β-каротин, природні поліфеноли [2]. Науковцями останніми роками доведено, що антиокислювальні властивості цих речовин у присутності аскорбінової кислоти і селену підвищуються.

Для збагачення продовольчих товарів антиоксидантами доцільно використовувати натуральну рослинну сировину натомість синтетичним антиоксидантам. Показано антиокислювальну дію порошку з плодів калини, рослинних добавок на основі соку калини, дикого винограду і лимонника. Досліджена здатність уловлювати вільні стабільні радикали екстрактами винограду DPPH (2,2-дифеніл-1-пікрилгідразил), який є одним з давніх методів вивчення АА та широко використовується на сьогодні за кордоном для оцінки як індивідуальних фенольних речовин, так і для харчових систем у цілому. Запропонована методика визначення рутину в рослинній сировині (ехінацея пурпурова, женьшень, квіти

софори, бузини, листя шовковиці), що вказує на антиоксидантні властивості такої сировини.

Виявлені антиокислювальні властивості екстрактів з листя мучниці та кори дуба обумовлені наявністю в їх складі фенольних сполук. Доведено антирадикальну дію екстрактів лікарсько-технічної сировини: буркуну лікарського, який містить селен, м'яти перцевої, полину естрагонного.

Активність антиоксидантів та інтенсивність окислювальних процесів у кондитерських виробах залежить від жирнокислотного складу ліпідів, присутності різних інших інгібіторів або прооксидантів окислення, кількості і стану води у виробах, мікроструктури виробів, температури зберігання, якості упаковки та інших факторів.

Пропонується застосовувати як антиоксиданти у кондитерських виробах токофероли, кардамон, коріандр, імбир, кріп, фенхель, шавлію, мускат, кверцетин. Кверцетин – природний флавоноїдний антиоксидант, який отримують із кори дуба та деяких рослин, висока АА якого пов'язана зі здатністю утворювати міцні хелатні комплекси з важкими металами, які служать каталізаторами окислювальних процесів у жирах.

Досліджена антиоксидантну активність екстрактів із ягід. Виявлено, що вміст фенолів у досліджених ягодах коливається від 617 мг/кг до 4350 мг/кг свіжої маси. У модельних системах у присутності 10 мкм екстракту спостерігається різний ступінь інгібірування процесу утворення гексаналю: екстракт з ожини > малини > солодкої вишні > чорниці > суниці. Методом високоефективної рідинної хроматографії визначено склад фенолів в екстрактах з ягід. Виявлено високий вміст антоціанів в ожині, оксикоричної кислоти – у чорниці і солодкій вишні, флавонолів – у чорниці і флаван-3-олов – у малині. Зроблений висновок, що всі досліджені ягоди є джерелами фенольних сполук, які мають високу антиокислювальну активність.

Доведено антиоксидантну активність екстрактів із плодів шипшини, гвоздики, м'яти й ехінацеї, південноамериканської журавлини, чорної смородини. Такі добавки поповнюють нестачу БАР антиоксидантної дії. Вивчення якісного складу фенольних сполук зразків дикорослого глоду показало, що комплекс фенольних сполук представлений фенолкарбоновими кислотами – хлорогеновою і n-кумароіл-3-хінною; флавонолами – рутином і неідентифікованими глікозидами кемпферолу; флаванами – вільними, конденсованими катехінами і проантоцианідинами. Чистими препаратами природних фенольних сполук (мирицетин, (+)-катехін, кавова кислота) гальмуються процеси окислення лляної олії.

Досліджена можливість використання водно-спиртових екстрактів півонії з метою подовження строків придатності продукції та управління її якістю. Доведено антиокислювальну активність сушеного продукту "haba-nori" – бурої водорості Petalonia binghamiae.

Вчені вважають, що рисова лузга, настій шкірки арахісу, екстракт насіння ячменю, борошно гречки можуть бути потенційним джерелом антиокислювачів, оскільки містить унікальну суміш фенольних сполук. Методом ГРХ встановлено на соняшниковій олії антиоксидантну дію екстракту з рисової лузги, що пояснюється наявністю фенольних сполук. Екстракт може бути використаний в якості стабілізатора під час зберігання печива.

Під явищем синергізму часто розуміють неаддетивну антиокислювальну дію будь-яких двох речовин. Синергістами у процесі інгібірованого окислення називають речовини, які самі або зовсім не мають антиокислювальних властивостей, або є слабкими антиоксидантами, але водночас підсилюють ефективність дії інших інгібіторів. Більш поширеним уявленням про механізм синергізму речовин є гіпотеза про те, що вони виступають як донори водню, відновлюючи окислену форму інгібітору.

Отже, синергісти підвищують стабільність олій, які містять токофероли, не збільшуючи стійкості жирів щодо окислення, посилюючи ефективність фенольних антиоксидантів. Дія синергістів полягає в постійній регенерації антиоксиданту.

Список використаних джерел

1. Karabulut I. Effect of α-tocopherol, β-carotene and ascorbul palmitate on oxidative stability of butter oil

triacylgcerols. Food Chem. 2017. 123, № 3. P. 622–627.

2. Linssed oil stabilization with pure natural phenolic compounds / D. Micholte, H. Rogez, R. Chirinos et al. Food Chem. 2018. 129, № 3. P. 1229–1231.

Решетило Л. І.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ВПЛИВ СПОЖИВАННЯ ЯЄЦЬ НА ЗДОРОВИЙ РАЦІОН ТА МОЖЛИВОСТІ ПОЛІПШЕННЯ ЇХ ЗБЕРІГАННЯ

Яйця як харчовий продукт займають важливе місце у харчуванні людини і є одними із найбільш перспективних продуктів світового харчового продуктового ринку та доступним джерелом харчового білку.

У світі за останніми статистичними даними виробляється більше 71 млн. тонн яєць за рік, а на одну людину, в середньому, – 149 штук за рік.

Яйця містять усі необхідні для життя людини поживні та біологічно активні речовини і сприятливо впливають зразу на декілька функцій організму: зір, кістки і м'язи, поліпшують роботу мозку, пам'ять, знижують ризик остеопорозу, атеросклерозу.

До складу протеїнів яєчного білку курячих яєць входять білки овальбумін, овакональбумін, овоглобулін, лізоцим, авідин, які містять всі незамінні амінокислоти і є повноцінними. Основними білками жовтку яйця є вітелін, ліветин і фосвітин.

Міжнародною організацією FAO/WHO яйце куряче признано еталоном складу амінокислот.

Водорозчинні вітаміни (тіамін, рибофлавін, ніацин, пантотенова і фолієва кислоти, інозітол, піридоксин, біотин) є у жовтку і в білку, а жиророзчинні вітаміни (А, D, Е, К) – тільки в жовтку. Вітамін С в яйці відсутній.

Основннми макроелементами яйця курячого є фосфор, калій, хлор, сірка, натрій, кальцій, магній, мікроелементами – бром, мідь, фтор, йод, залізо, свинець, марганець, молібден, кремній, кобальт, титан, ванадій, цинк, хром.

Слід зазначити, що хімічний склад яєць залежить від породи курей, способу їх утримання, харчового раціону. Яйця, отримані від курей вільного випасу є більш багатими вітамінами і мінеральними речовинами.

Яйця як самостійну страву споживають вареними, смаженими та у складі різних виробів, при цьому на їх харчову цінність впливає спосіб термічної обробки (табл. 1).

Таблиця 1

Харчова цінність яєць курячих різних способів приготування, г у 100 г

Спосіб приготування	Білки	Жири	Вуглеводи	Енергетична цінність, ккал
1	2	3	4	5
Яйце ціле сире	13,0	12,0	1,0	157
Яйце зварене вкруту	13,0	11,0	1,0	153
Яйце зварене м'яке	13,0	12,0	0,8	159
Яйце зварене у мішечок	12,8	11,0	0,8	159
Яйце пашот	13,0	9,0	0,7	143
Яйце смажене на маслі	9,9	14,2	0,6	168
Яйце смажене на олії	11,0	12,0	1,0	175
Яйце смажене без масла	10,0	12,0	1,0	150
Яєчний білок сирий	11,0	10,0	0,0	48
Яєчний білок варений	15,0	0,0	0,0	60

Спеціалісти в галузі здорового харчування рекомендують споживати не більше п'яти яєць на тиждень, враховуючи і ті, які є інгредієнтами інших страв.

Дієтологи дозволяють людям, зайнятих важкою фізичною працею, а також молоді, вагітним і жінкам у період лактації споживати не більше семи штук яєць на тиждень. Білків

яйця можна споживати дещо більше.

Людям похилого віку і при хворобах печінки необхідно обмежити вживання яєць. Особи з підвищеним рівнем холестерину в крові не повинні споживати більше двох яєць на тиждень, обмежене їх використання при цукровому діабеті і не рекомендоване при алергії.

Після знесення яйця досить швидко втрачають свої властивості і їх відносять до швидкопсувних продуктів. Найбільш поширеним способом зберігання яєць свіжими є холодильникове. Сьогодні зусилля спеціалістів у даній галузі направлені на пошук способів більш тривалого зберігання яєць.

В останні роки для зберігання яєць використовують вуглекислий газ у низькій концентрації – переважно 0,5% та атмосферу, збагачену азотом або озоном.

Для зменшення втрат маси при зберіганні шкаралупу яєць можна покривати вазеліном, рідким склом, лаками, парафіноканіфольними сумішами, оліями, тваринними жирами. Найчастіше застосовують мінеральні легкі масла, оскільки вони менш текучі і швидше проникають у пори шкаралупи. Мінеральне масло не змінює товарного вигляду яєць і не впливає на їх органолептичні показники.

Масло запобігає не тільки випаровуванню вологи, а й втратам вуглекислого газу, що сповільнює всі процеси, пов'язані зі старінням яєць (зміна pH білка, його розрідження, ослаблення градинок і жовткової оболонки тощо).

Ефективним є обробка яєць шляхом занурювання їх у мінеральне масло при температурі 100^0C на 10 секунд, при цьому відбувається пастеризація поверхні шкаралупи і ущільнення підшкарлупних плівок.

Нами були проведені дослідження можливості поліпшення зберігання яєць курячих шляхом обробки їх поверхні олією персикових кісточок, перекисом водню, соком алое, медом бджолиним, водними витяжками з квітів нагідок, трави звіробою і трави чистотілу.

При обробці поверхні шкаралупи яєць олією персикових кісточок і зберіганні їх у холодильних камерах при температурі 2 ± 2^0C, втрати маси після 80 днів складали 1,0%, перекисом водню – 5,7%, соком алое – 5,4%, медом – 2,4%, витяжкою з квітів нагідок – 5,9%, витяжкою з трави звіробою – 5,3%, витяжкою із трави чистотілу – 5,2%.

У неохолоджувальних сховищах за аналогічний період втрати маси яєць складали при обробці їх поверхні олією персикових кісточок 1,1%, перекисом водню – 11,1%, соком алое – 8,0%, медом – 6,9%, витяжкою з квітів нагідок – 16,2%, трави звіробою – 8,4%, трави чистотілу – 9,5%.

Використовуючи обробку шкаралупи яєць курячих олією персикових кісточок, медом бджолиним, перекисом водню та витяжкою із трави звіробою та холодильникове зберігання за температури 2 ± 2^0C, яйця можна зберігати до 80 днів з мінімальними втратами маси без зміни органолептичних і фізико-хімічних показників. Якість яєць курячих відповідала стандартним вимогам.

Бодак М. П.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ІГРИСТИХ І ШАМПАНСЬКИХ ВИН

У практиці виноробства ігристими винами називаються такі, у яких є розчинена вуглекислота. Цей ефект виникає в результаті зброджування виноградного сусла (виноматеріалу).

У світовій практиці шампанського виноробства розрізняють первинне і вторинне зброджування. Вторинне – властиво шампанізація здійснюється з метою наситити вуглекислотою зброжене в період первинного зброджування "тихе" вино для надання

готовому шампанському пінистих і ігристих властивостей. Вина, одержувані з використанням вторинного зброджування, в українській практиці виноробства називаються “Шампанське України”.

Шампанське України залежно від способу виробництва та термінів витримки поділяють на:

• шампанське України – виготовлене за шампанською технологією при вторинному бродінні шампанських виноматеріалів у герметично закритих резервуарах;

• шампанське України класичне – виготовлене за шампанською технологією з трирічною витримкою вина в пляшках на дріжджах.

У світовому досвіді виноробства для визнання ігристого вина шампанським крім наявності етапу шампанізації потрібно його виробництво в унікальному регіоні виноробства (AOC Champagne), що має вікові традиції шампанізації, і твердий регламент не тільки виноробства, але і виноградарства.

Терруаром (AOC) по термінології Міжнародної організації виноградарства і виноробства (OIV) визначається комплекс параметрів виноробної практики, у якій колективні знання, накопичений досвід взаємодії ідентифікованих властивостей фізичного і біологічного середовища, надає відмінні риси винам, зробленим у цьому географічному регіоні. Шардоне, згідно з регламентом даного терруара, займає 30% сумарної площі виноградників AOC, Піно нуар (Pinot Noir) – 38% і Піно Менье (Pinot Meunier) – 32%.

Відповідно до непорушних правил шампанського методу, узаконеними в AOC Шампань, шампанське отримують шляхом природнього зброджування молодого вина, зробленого у відповідності зі строгою регламентацією сортів винограду: Шардоне, Піно Нуар, Піно Менье; методів обрізки лози (Кордон де Руайя, Шаблі та Гвійо), при цьому зброджування здійснюється чистою культурою дріжджів у пляшці; має бути витримана вимога граничної врожайності виноградників; використані регламентовані способи віджима соку і витримані граничні норми його виходу; процес вторинної ферментації в пляшках по методу “Champenoise”; витриманий мінімальний строк зберігання пляшкового вина перед відвантаженням для реалізації й ін.

У світовій практиці виділяється підкатегорія Vintage у мілезимному шампанському – шампанське з фіксованим роком урожаю. Отримують його з винограду одного року врожаю, але допускається додавання резервних вин (переважно, в об’ємі, що не перевищує 20% від об’єму вінтажного). Таке шампанське не може надходити в реалізацію раніше трьох років після тиражування. Вінтажне шампанське несе в собі характеристики конкретного року врожаю і становить 25÷30% сумарного обсягу виробництва шампанських вин. Вінтажне шампанське дозріває в пляшках і зберігається в них 5÷15 років .

Ще однієї субкатегорією мілезимного шампанського у світовій практиці виділяють вино з одного сорту винограду (Single-Varietal Champagne), наприклад, біле з білого (Blanc de Blancs) або біле із чорного (Blanc de Noirs). Цілком виправданим при цьому вважається неприпустимість використання резервних вин для купажу шампанських виноматеріалів.

Для шампанських вин географічним регіоном є AOC Champagne. У ряді випадків вказується субрегіон, наприклад Grand Champagne, як найбільш престижний із усього AOC Шампань.

Якщо французькі ігристі вина виготовлені методом “Шампануаз”, але не в регіоні Шампань, то його категорія повинна бути зазначена як Креман (Crémant). Якщо вони зроблені іншими методами, то на етикетці повинна вказуватися категорія Вин Мусю “Vin mousseux”, тобто “просто ігристе вино”. Сортовий склад таких ігристих вин буде характерним для місцевості, у якій воно зроблене (Ельзасу, Бургундії, долини Луари).

Для італійських ігристих (спуманте) і газованих (фрізанте) вин категорізується рівень контролю над походженням вин, методи виноградарства й виноробства на три категорії: DOCG, DOC, IGW.

Для італійських ігристих вин торговельної марки Спуманте (ігристе) Асті (виноградарський регіон Асті в П’ємонті на півночі Італії) вказуються категорії “Asti” і

“DOCG” {Denominazione di Origine Controllata e Garantita). Остання категорія показує, що ігристі вина відносяться до вищої категорії в класифікації італійських вин, що гарантує географічне походження і метод їх виробництва, схвалений міністерськими декретами.

Ці вина готуються тільки в П’ємонті, переважно в провінції Асті, виняткова із сорту винограду Мускат Білий (Moscato bianco).

Категорія DOCG також ігристі вина Франчакорта (Franciacorta), зроблені в Ломбардії, і Oltrepò (Oltrepò Pavese Metodo Classico), зроблені в провінції Павія по методу Méthode Traditionnelle.

Категорія DOCG разом з категорією DOC (Denominazione di Origine Controllata) є аналогом французької категорії вин Appellation d’origine Contrôlée (AOC). Категорія DOC визначає сорт винограду, їх граничну врожайність, розташування виноградників і методи виноробства.

Категорія DOC ігристі вина Trento (Ferrari, Cavit, Rotari, Cesarini Sforza), зроблені по методу Méthode Traditionnelle. Прикладом ігристого вина, яке виготовляють по методу Шарму і має категорію DOC, можна вказати Ламбруско (Lambrusco), зроблене в провінції Емілія-Романия.

Для іспанських ігристих вин на етикетках вказується категорія Кава (Cava), яка перекладається з каталонської як “печера” – тобто кам’яний льох, у якому витримується вино. Серед білих сортів винограду дозволене використання у виробництві кава: Макабео (Масаьео), Парельяда (Parellada), Шарелло (Xarello), Шардоне (Chardonnay), Мальвазія (Malvasía). З дозволених червоних сортів винограду для виробництва кави використовують у якості додаткових сорту: Гарнача (Garnacha), Монастрель (Monastrell), Піно Нуар (Pinot Noir), Трепат (Trepat).

Німецьке ігристе вино позначається категорією “Зект” (Sekt). Особливістю цієї категорії є виготовлення по “традиційному” методу вторинного зброджування в пляшках. Прикладом німецького зекта можна позначити торговельні марки Henkell (виробництво в 20 європейських країнах, штаб-квартира у Вісбадене-Бібрих) і Selbach-Oster (регіон Мозель).

Південноафриканські ігристі вина отримуються як по методу Cap Classique (абревіатура МСС) – так у ПАР позначається класичний шампанський метод (вторинна ферментація в кожній окремій пляшці), так і по методу Шарму. У найдешевшому сегменті є й зразки із простою газифікацією, але вони не попадають на світовий ринок. Прикладом ігристих вин ПАР можна визначити Simonsig і Graham Beck..

Класифікації ігристих і шампанських вин у різних регіонах світу йде за способом насичення вуглекислим газом: практично всі країни використовують винятково ендогенний спосіб, однак в Італії, Німеччині і ПАР дозволеним є й екзогенний. Іншим найважливішим товароведным критерієм виступає рівень цукру ігристих і шампанських вин, їх колір, об’єм і вид упакування, який у багатьох країнах багато в чому повторює французький підхід. Ці критерії будуть найважливішими в розроблювальній системі торговельної класифікації ігристих і шампанських вин.

Гаврилишин В. В.
к.т.н., доцент,
Лебединець А. І.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕРНОБОБОВОЇ СИРОВИНИ У ВИРОБНИЦТВІ БІСКВІТІВ ТА КЕКСІВ

Борошняні кондитерські вироби мають високу харчову цінність, відмінні смакові властивості та привабливий зовнішній вигляд. Вони належать до групи харчових продуктів, які

значно відрізняються між собою за рецептурним складом, технологією виробництва і споживними властивостями. Ринок виробництва кондитерських виробів стабільно розвивається завдяки розширенню асортименту нових видів продукції, поліпшенню її якості та використанню прогресивних інноваційних методів.

Зміни на ринку кондитерських виробів у всьому світі, які проходять в останні роки, значно замінили традиційні підходи до цієї групи продуктів. Кондитерські вироби постійно перетворюються із висококалорійних десертів у важливі і улюблені компоненти харчового раціону людини всіх вікових груп. Серед усіх борошняних кондитерських виробів бісквіти та кекси займають вагоме місце, тому розширення їх асортименту завдяки використанню рослинної біологічно цінної сировини є актуальним перспективним напрямом.

На сьогоднішній день розроблено широкий асортимент бісквітних напівфабрикатів та кексів, які збагачені натуральними інгредієнтами та характеризуються відмінними споживними властивостями.

Використання різноманітних нетрадиційних рослинних добавок у рецептурах кондитерських виробів сприяє підвищенню їх біологічної цінності і засвоюваності, при цьому збагачуються вироби вітамінами, харчовими волокнами, мінеральними та іншими біологічно цінними сполуками. Вагомий внесок у розробку нових видів борошняних кондитерських виробів зробили І. В. Сирохман, А. М. Дорохович, В. Ф. Доценко, Т. М. Лозова, М. Ф. Кравченко, Н. Н. Тіпсіна та інші.

Науковцями ведуться дослідження із застосування у рецептурних складах кексів та бісквітів нетрадиційних видів борошна: нутового, кукурудзяного, рисового, ячмінного, тритікалового, амарантового тощо.

Проведено дослідження з розробки бісквіту із частковою заміною пшеничного борошна на текстуровані продукти із екструдованого зерна пшениці, ячменю і вівса у кількості від 15 до 20%. Нові види бісквітів мають відмінні органолептичні показники, появляється відчутний горіховий присмак. При цьому процеси черствіння виробів сповільняються, що позитивно впливає на строки зберігання продуктів. Розроблені бісквітні напівфабрикати можна використовувати для виробництва різних тортів, тістечок і рулетів для всіх груп населення.

Запропоновано технологію виробництва кексів на хімічних розпушувачах з гречаним борошном і “Ягідно-злаковою” сибірською клітковиною, що сприяє не тільки розширенню асортименту кексів, але й збагаченню їх корисними незамінними інгредієнтами, надає функціональної спрямованості.

Для розробки нових рецептур безглютенових кексів запропоновано оптимальну комбінацію кукурудзяного і амарантового борошна у співвідношенні 10,0-12,5 % : 90-87,5 %, рисового і амарантового борошна – 15,0-17,5 % : 85,0-82,5 %. Використання цих видів борошна як основи тіста для кексів у запропонованих кількостях дозволяє отримати продукцію стандартної якості. Розрахунок харчової цінності випечених виробів показує, що, у порівнянні з класичними аналогами, у нових кексах поліпшується співвідношення основних поживних речовин: знижується частка простих вуглеводів, підвищується вміст харчових волокон, легкозасвоюваних білків і ессенціальних жирних кислот.

Розроблено комбіновані борошняні суміші, які рекомендують у виробництві безглютенових бісквітів: пшоняно-рисова (75:25), пшоняно-соєва (75:25) і пшоняно-рисово-нутова (50:25:25).

Одночасно науковцями встановлено, що найкращі органолептичні властивості мали бісквітні напівфабрикати, виготовлені із борошняних сумішей у такому співвідношенні: амарантове борошно – 30%, мигдальне – 10% і лляне – 60%; амарантове борошно – 30%, кунжутне – 30% і лляне – 40%. Оптимізовані борошняні суміші мають прийнятні технологічні властивості, відповідають нормам раціонального харчування за кількістю і співвідношенням білків, амінокислот, вітамінів, макро- і мікроелементів.

В Україні вченими доведено можливість та доцільність використання борошна з пророщеного зерна пшениці (БПЗП) та порошку керобу у рецептурах бісквітного тіста.

Заміна 30 % борошна пшеничного на БПЗП у тісті для бісквіта основного підвищує його структурно-механічні властивості. Заміна в тісті для бісквіта "Прага" 30 % борошна пшеничного на БПЗП і порошку какао на порошок керобу дає змогу отримати тісто за реологічними показниками, які не поступаються контролю.

Науковцями розроблено цілу низку борошняних кондитерських виробів із застосуванням продуктів переробки бобових культур. А саме, запропоновано рецептуру і технологію бісквіту, який виготовляють з частковою заміною меланжу курячих яєць на люпиново-меланжевий гідролізат.

Розроблено оптимальну рецептуру кексу підвищеної харчової цінності за рахунок введення збагачувача із сої, а саме соєвого текстурату. Заміна 4% пшеничного борошна у рецептурі кексу соєвим текстуратом є доцільною, так як веде до поліпшення якості і підвищення харчової та біологічної цінності продукції, розширення її асортименту.

У якості нетрадиційної сировини, що використовується у рецептурі кексів, запропоновано борошно із чечевиці, що дозволяє їх збагатити білками і харчовими волокнами та розширити асортимент виробів, які не переносять глютен. Не дивлячись на те, що чечевиця є незвичною сировиною для кексів, споживні властивості розробленого кексу "Столичний із чечевиці" показали високу ступінь бажаності і відсутність негативних оцінок за органолептичними показниками.

В результаті проведених досліджень встановлено доцільність використання борошна з насіння розторопші в якості сировини для виробництва бісквітних напівфабрикатів. За узагальненими результатами обробки експериментальних і розрахункових даних встановлені оптимальні співвідношення вмісту борошна із насіння розторопші, харчових волокон та крохмалю – 8:1:0,2, що забезпечує високі споживні властивості готової продукції.

У результаті досліджень нами розроблено рецептуру та технологію виробництва бісквітних напівфабрикатів із повною заміною пшеничного борошна на рослинну безглютенову сировину. На основі проведених досліджень органолептичних і фізико-хімічних показників якості безглютенових бісквітних напівфабрикатів встановлена можливість використання кукурудзяного борошна і кунжутного шроту на заміну пшеничного борошна у співвідношенні 50:50. Розроблені вироби характеризуються відмінними органолептичними показниками, хорошим об'ємом та пористістю. Встановлено, що у розроблених бісквітних напівфабрикатах появляється приємний кунжутний смак, а у кольорі – насичені жовті відтінки. Розроблені бісквітні напівфабрикати характеризуються збільшеним вмістом білків, мінеральних речовин (калію, кальцію, магнію, фосфору та заліза), вітамінів, а також харчових волокон. Це пояснюється тим, що використана нетрадиційна сировина переважає пшеничне борошно за вмістом даних речовин.

Таким чином, у науковців і виробників зростає інтерес до використання у виробництві кексів та бісквітів продуктів переробки зернобобових культур як джерела цінних біологічно активних речовин. Проведені дослідження довели, що введення даних збагачувачів у рецептури кексів та бісквітів позитивно впливає на їх органолептичні показники якості, дозволяє усунути дефіцит незамінних харчових сполук, що відкриває можливість використання даних виробів у функціональному харчуванні.

Гирка О. І.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

МАРКУВАННЯ ШРИФТОМ БРАЙЛЯ – СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

На сьогодні у світі виробляється і продається безліч товарів. Навряд чи існує людина, яка би у всіх них розбирався. Зорієнтуватися в різноманітті продуктів харчування

споживачам допомагають етикетки і написи на упаковках. Без типографіки покупці б не знали, як називається продукт, що входить до його складу і хто виробник. Етикетки стали провідниками в лабіринті смаків і запахів, поживної цінності та інгредієнтів, особливостей виготовлення й способів зберігання.

Чому людям подобається розглядати етикетки на пляшках з вином, сирах, м'ясних делікатес чи коробках цукерок? Виявляється, поліграфія етикетки не тільки приваблює ззовні, але й впливає на підсвідомість. Так, кольори впливають на емоції та настрій, а шрифти викликають асоціації зі смаком і властивостями продуктів.

Заданими ВООЗ, у світі щонайменше 2,2 мільярдалюдей, які мають проблеми чи вади зору. Для багатьох з них вкрай важливо мати спосіб комунікації із зовнішнім світом, який може дати, шрифт Брайля.

Аналіз пізнавальної діяльності осіб із порушенням зору свідчить, що сліпота компенсується переважно дотиком, за допомогою якого незрячі люди формують уявлення про предмети і явища довкілля (за формою, розмірами, фактурою тощо). Майже два століття люди з вадами зору в усьому світі завдяки брайлівському шрифту мають змогу навчатися у школі, здобувати професійну освіту, долучатися до світової культури, розширювати для себе інформаційний простір. Реалізація цих завдань можлива завдяки досягненням сучасних поліграфічних технологій, які відтворюють інформацію шрифтом Брайля цифровим, трафаретним способом, тисненням, друкуванням на спеціальних принтерах на папері, картоні, полімерній основі тощо [1].

Через зір людина отримує 85 % інформації. Людина з вадами зору, схоже, не має такої можливості, тому слух, нюх і дотик стають його очима. Фільми з тифлокоментацією (описи сцен між рядками персонажів), програми для звучання тексту з екранів комп'ютерів або мобільних телефонів, аудіокниги тощо − приклади адаптації візуального контенту для незрячих.

Маркування харчових продуктів для людей з вадами зору − це не новий окремий формат, це модифікація існуючого. Шрифт Брайля створив основу для нових інформаційних пристроїв. Наприклад, автомобільний бренд Ford розробив розумне вікно *Feel The View*, яке робить панорамний знімок і проектує його на автомобільне скло. Пейзаж можна відчути на дотик: різні кольори мають вібрації різної інтенсивності [2].

У країнах Європейського Союзу, США, Канаді, Японії увагу приділено стандартизації шрифту Брайля під час виготовлення різних видів продукції для людей з обмеженими фізичними можливостями. Можна сказати, що створюється інформаційний простір шрифту Брайля, який включає в себе не тільки виготовлення брайлівських видань, але і нанесення тактильних знаків і шрифту Брайля на упаковку, виготовлення інформаційних табличок, мнемосхем, маркування кнопок ліфтів, ручок дверей тощо. Слід відзначити, що особливо важливою проблемою є нанесення маркування на етикетково-пакувальну продукцію для лікарських засобів, харчових продуктів тощо. Важко уявити негативні наслідки того, якщо незряча людина не зрозуміє призначення і необхідного дозування ліків, переплутає харчові продукти із засобами хімічної гігієни (наприклад, цукрову пудру з пральним порошком) тощо.

Однак проблема недоступності харчових продуктів для користування людьми з вадами зору так і не вирішена, хоча потенціал використання саме незрячими людьми вкрай високий.

Наприклад, на даний час в Україні упаковки напоїв і продуктів харчування (як і торгове обладнання) не пристосовані для незрячих людей, відрізнити тільки на дотик, що в холодильнику, чи на поличках нелегко, без сторонньої допомоги.

Упаковки і етикетки зі шрифтом Брайля є затребуваними, адже завдяки рельєфно-тактильному маркуванню люди з порушенням функцій зору мають можливість зрозуміти, що саме знаходиться в упаковці.

Шрифт Брайля не є окремою мовою, а тільки методом передачі інформації, тобто дає можливість користувачеві прочитати тактильним способом текст, написаний українською,

англійською або іншою мовою.

В Японії виробники піклуються про людей з обмеженими можливостями і розглядають їх теж як потенційних покупців.

Пивоварні компанії Японії задумалися над тим, що серед безлічі алкогольних і безалкогольних напоїв, які зараз випускаються в алюмінієвій банці, споживачам з проблемами зору непросто буде відшукати банку з пивом або безалкогольного напою улюбленого бренду.

Компанія Asahi Breweresспочатку маркувала банкове пиво бренду Kirin спеціальним написом "Beer"на верхній частині банки, виконаної в техніці азбуки Брайля. Цей напис читається, як "алкоголь" та є унікальною міткою бренду. Який сорт пива саме в алюмінієвій упаковці вказати не вдасться в силу обмеженості верхньоїчастини банки. Такими ж мітками оснащені автомати з продажу напоїв.

Вино − це те, чим насолоджуються букетом та смаком, однак, є можливість також оцінити його на дотик. Етикетки, надруковані шрифтом Брайля, у проекті "Вино Лазаря" призначені не лише для незрячих енологів; основною метою дизайну було досягнення вина найвищої якості, виробленого сенсорними методами.

Одним із важливих питань у друкуванні шрифтом Брайля є його стандартизація, яка визначає офіційні вимоги до розмірів і форми рельєфно-крапкового шрифту. У базі державних стандартів України (ДСТУ) немає офіційно встановлених вимог до шрифту Брайля, але існують вимоги відповідно до ГОСТів, нормативні документи Європейського Союзу, окремих країн, які входять до його складу, та інших країн світу. Нині в Україні законодавчо визначено обов'язкове нанесення шрифту Брайля на упаковку для лікарських препаратів, у тому числі тих, які ввозяться з-за кордону [3].

Для того, щоб незряча людина могла зорієнтуватися у тому, що знаходиться в тій чи іншій упаковці, та не переплутати шкідливі і небезпечні для здоров'я речовини з харчовими продуктами чи ліками використовуються спеціальні тактильні знаки у відповідності до ISO 11683:1997.

Шрифт Брайля може наноситися безпосередньо на пакувальний матеріал, а також на самоклеючу етикетку або прозорий стікер, який приклеюється до упаковки.

Таким чином, за допомогою маркування товарів шрифтом Брайля виробникам можна підвищити лояльність до споживачів з особливими потребами, залучити нову аудиторію і розширити клієнтську базу.

Список використаних джерел

1. Маик В. З., Дудок Т. Г. Исследование процесса нанесения шрифта брайля методом вакуумного формирования. Труды БГТУ. 2016. № 9. С. 40−43.

2. Шрифт Брайля для незрячих. Wikipedia.org. URL: http://ru.wikipedia.org/wiki/Шрифт_Брайля.

3. Стандарти для маркування упаковки (шрифт Брайля) / В. З. Маїк, Г. Голоб, С. Брацко, Т. Г. Дудок. Упаковка. 2014. № 1. С. 35−38.

Давидович О. Я.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

БАЗИЛІК ЗВИЧАЙНИЙ – ПЕРСПЕКТИВНА СИРОВИНА ДЛЯ БОРОШНЯНИХ КОНДИТЕРСЬКИХ ВИРОБІВ

Базилік (ocīmum gratissimum) – однорічна трав'яниста рослина родини Lamiaceae, яка налічує більше 150 різновидів, що відрізняються за кольором, розміром та ароматом. Промислово вирощують три види базиліку: евгенольний, звичайний і м'ятолистний. Найбільш поширений базилік звичайний, який походить з Південної Азії та культивується в усіх країнах Південної Європи, Середній Азії, Закавказзі, Криму.

Як пряність використовуються листя і пагони базиліка у свіжому та сухому вигляді. Подрібнене листя має сильний аромат, який посилюється при правильному сушінні. Під час сушіння стежать, щоб листя не втратило природного забарвлення, яке може бути світло- і темно-зеленим, пурпурним різних відтінків. Запах базиліку – пряний, смак злегка гіркуватий, холодовий. Деякі види базиліку нагадують за запахом гвоздику чи мускатний горіх.

Базилік містить 1,5 % ефірної олії, 6 % дубильних речовин, глікозиди, цукри, кислий сапонін. До складу ефірної олії входять метилхавікол, цинеол, ліналоол тощо. Ефірна олія має бактерицидні властивості. Базилік позитивно впливає на шлунково-кишковий тракт. Крім того, він містить цукри, каротин, фітонциди, вітамін С, B_2, РР, рутин.

Високоароматична пряність базилік є незамінною у Середземноморській кухні та є обов'язковим компонентом сумішей прянощів "Трави Провансу", "Італійські трави", "Каррі" та "Хмелі-сунелі".

У будь-якому вигляді базилік використовують для приготування кетчупів, соусів, підливок, заправок, маринадів. Подрібнений сушений базилік поліпшує смак м'ясних, рибних, овочевих стравах, додається до сиру, омлетів та для ароматизації оцту.

В Європейських країнах та США базилік застосовують для ароматизації чаю. В Азербайджані споживають також насіння базиліку – ним ароматизують напої, салати, паштети та супи.

У харчовій промисловості базилік використовують під час копчення, приготування бутербродного масла, для ароматизації ковбас та під час консервування. В алкогольній промисловості базилік широко використовують у виробництві лікерів.

CO_2-екстракти базиліка використовуються для ароматизації напоїв, овочевих соків, маринадів, соусів та кондитерських виробів.

Виходячи з вищенаведеного базилік звичайний є перспективною сировиною для збагачення біологічно активними речовинами харчових продуктів, а особливо борошняних кондитерських виробів де його використання є невідомим.

Нами розроблено рецептуру і виготовлено виробничу партію нового печива цукрового Пряне у якому передбачено використання подрібненого висушеного листя базиліку звичайного. Як контрольний зразок було обрано печиво цукрове з борошна першого сорту Наша марка. Подрібнене висушене листя базиліку звичайного вносили на заміну борошна пшеничного першого сорту у кількості 1 %.

Оцінку якості нового печива цукрового проводили сенсорним методом за такими стандартними показниками, як: форма, поверхня, колір, вигляд у розломі, запах, смак. Для повнішого виявлення впливу подрібненого висушеного листя базиліку звичайного ми виділили показники "консистенція" та "вираженість добавки". Для більш об'єктивного визначення якості розроблено шкалу п'ятибалової оцінки якості цукрового печива.

Як видно з рис. 1, печиво цукрове Пряне мало суттєві переваги порівняно з контролем. За всіма показниками це печиво отримало вищий бал, ніж контроль. Для споживача найбільш вагомими показниками є запах та смак. За показником "запах" зразок печива Пряне оцінено у 4,5 бала, а за показником "смак" у 4,6 бала. За показником "вираженість добавки" нове печиво отримало високий бал – 4,5.

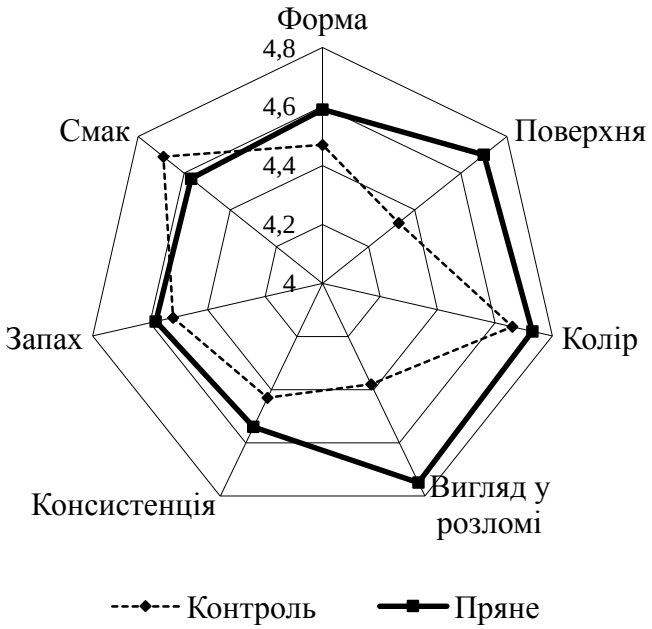

Рис. 1. Профілограма нового печива цукрового

Печиво Пряне мало ромбовидну форму, темно-коричнево-жовтий колір, було добре пропечене, з пряним ароматом і гармонійним присмаком базиліку.

Нами також було визначено фізико-хімічні показники печива цукрового Пряне, що регламентуються ДСТУ 3781-98 “Печиво. Загальні технічні умови”. Результати досліджень наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Фізико-хімічні показники нового печива цукрового Пряне

$p \leq 0,05$; $n = 3$

Найменування показника	Норма згідно ДСТУ 3781-98	Назва печива	
		Контроль	Пряне
Вологість, %	5±1,5	6,00	6,10
Масова частка загального цукру в перерахунку на суху речовину (за цукрозою), % не більше ніж	27,0	20,0	15,00
Масова частка жиру в перерахунку на суху речовину, %	8,0-30,0	11,74	14,40
Лужність, град., не більше ніж	2,0	2,0	1,4
Масова частка золи, нерозчинної в розчині з масовою часткою соляної кислоти 10%, не більше ніж	0,1	0,05	0,05
Намочуваність, % не менше ніж	150	209	200

Дані табл. 1 свідчать, що розроблене печиво цукрове Пряне відповідає вимогам стандарту за фізико-хімічними показниками. Печиво Пряне мало нижче значення таких показників, як масова частка загального цукру в перерахунку на суху речовину і лужність порівняно з контролем. Це свідчить про те, що використання подрібненого висушеного листя базиліку звичайного сприяло зниженню частки вуглеводів, і відповідно енергетичної цінності печива.

Таким чином, встановлено що розроблене печиво цукрове Пряне має поліпшені органолептичні показники, підвищену харчову і біологічну цінність та подовжений термін придатності до споживання.

Дидів І. В.
к.с.-г.н., доцент,
Дидів О. Й.
к.с.-г.н., доцент,
Дидів А. І.
к.с.-г.н., доцент,
Мазур І. Б.
к.с.-г.н., доцент
Львівський національний аграрний університет

ВПЛИВ РЕГУЛЯТОРА РОСТУ БІОГЛОБІН НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ТА ЛЕЖКІСТЬ ПАСТЕРНАКУ

Важливим заходом у виробництві широкого асортименту овочів є вирощування мало поширених культур. І серед таких коренеплідних овочевих культур є пастернак.

Пастернак – цінна пряно-смакова овочева рослина, котра вирізняється підвищеною кількістю легкодоступних організму вуглеводів. Наявність ефірної олії надає коренеплодам приємного запаху і тонізуючи діє на організм людини. І не дивно, що в останні роки зацікавленість до цієї овочевої культури значно зросла, оскільки коренеплоди пастернаку мають не тільки лікувальні властивості, а й з іншими овочами використовуються для виготовлення різноманітних страв.

Внесення добрив, регуляторів росту рослин та способи вирощування – один із найбільш швидкодіючих факторів, який впливає на урожайність, якість та лежкість овочевої продукції. Тому з огляду удосконалення технології вирощування і одержання екологічно-безпечної продукції пастернаку на сьогоднішній день актуального значення набуває вивчення ефективності використання регулятора росту Біоглобін.

Дослідження з вивчення впливу регулятора росту Біоглобін на продуктивність та лежкість коренеплодів пастернаку проводили на дослідному полі кафедри садівництва та овочівництва ім. проф. І. П. Гулька Львівського національного аграрного університету протягом 2017-2019 рр.

Схема досліду включала такі варіанти: 1) контроль (без обробки); 2) Обробка насіння Біоглобіном 0,5 л/т; 3) Позакореневе підживлення Біоглубіном 0,5 л/га (у фазі трьох листків); 4) Обробка насіння Біоглобіном 0,5 л/т + позакореневе підживлення Біоглубіном 0,5 л/га (у фазі трьох листків); 5) Позакореневе підживлення рослин Біоглубіном у два етапи*; 6) Обробка насіння Біоглубіном 0,5 л/т + позакореневе підживлення рослин Біоглубіном у два етапи*; 7) Позакореневе підживлення Біоглубіном 0,5 л/га (у фазі трьох листків) + позакореневе підживлення рослин Біоглубіном у два етапи*; 8) Обробка насіння Біоглубіном 0,5 л/т + позакореневе підживлення Біоглубіном 0,5 л/га (у фазі трьох листків) + позакореневе підживлення рослин Біоглубіном у два етапи*. *Примітка**: позакореневе підживлення рослин Біоглубіном у два етапи (20.07 та 20.08) по 0,5 л/га в період інтенсивного наростання маси коренеплодів.

Досліди закладали згідно методики дослідної справи в овочівництві та баштанництві. Дослідження зі зберігання проводили згідно з “Методические указания по проведению научно-исследовательских работ по хранению овощей”. Предметом досліджень був вітчизняний сорт пастернаку Стимул. На зберігання стандартні коренеплоди пастернаку очищені від землі та гички закладали в пластмасові ящики по 10 кг в овочесховище з регулюванням температури і вологості повітря, а саме зі штучним охолодженням у ФГ “Зорепад” Жовківського району, яке є базовим для проходження виробничої практики студентів кафедри садівництва та овочівництва ім. проф. І.П. Гулька Львівського НАУ. Коренеплоди пастернаку зберігали з листопада до квітня (150 діб) за температури -1…+1 °С і відносній вологості повітря 90-95%. У кінці зберігання визначали вихід товарної продукції коренеплодів пастернаку залежно від строків внесення регулятора росту Біоглобін.

В результаті досліджень встановлено, що обробка насіння Біоглобіном (0,5 л/га) + позакореневе підживлення в три етапи сприяла найкращому наростанню маси коренеплодів пастернаку (249 г) та найбільшому приросту (53 г, або 27,0 %) порівняно з контролем (196 г). Позакореневе підживлення регулятором росту Біоглобін у три етапи (вар.7) в період інтенсивного наростання маси коренеплодів було менш ефективним (урожайність складала 51,4 т/га), порівняно із вар. 8. (Обробка насіння Біоглобіном (0,5 л/га) + позакореневе підживлення в три етапи) урожайність становила 54,7 т/га, що на 11,4 т/га, або 26,4 % більше контролю.

Результати зберігання коренеплодів пастернаку показали, що використання регулятора росту Біоглобін у різні фази вегетації рослин пастернаку впливали на лежкість та розмір втрат продукції за період зберігання. Встановлено, що розмір втрат продукції за період зберігання залежить як від ґрунтово-кліматичних умов року досліджень, так і від строків внесення регулятора росту Біоглобін.

В наших дослідженнях після зберігання в овочесховищі (тобто через 150 днів) визначали вихід товарної продукції коренеплодів пастернаку. Встановлено, що найвищий вихід товарних коренеплодів пастернаку після тривало зберігання одержали за внесення регулятора росту Біоглобін на вар.6 та вар.7, відповідно 90,5-91,7%, тоді як на вар.8 цей показник становив 89,8%. Найнижчий вихід товарних коренеплодів пастернаку був на контролі без обробки – 85,7%.

Дидів О. Й.
к.с.-г.н., доцент,
Дидів І. В.
к.с.-г.н., доцент,
Дидів А. І.
к.с.-г.н., доцент,
Качинська Л. В.
магістр
Львівський національний аграрний університет

СУЧАСНІ СПОСОБИ ВИРОЩУВАННЯ, ХАРЧОВА ЦІННІСТЬ ТА ЗБЕРІГАННЯ КАПУСТИ ПЕКІНСЬКОЇ

Капусту пекінську вирощують на території Китаю вже не одне століття. Перші письмові згадки про цю рослину відносяться ще до V-VI ст. н. е. Використовувалася вона не лише як овочева культура, а й як олійна. Головчасті форми капусти пекінської вирощували на півночі Китаю, згодом рослина перекочувала до Кореї, Японії, країн Індокитаю, де й сьогодні є однією з найважливіших культур.

У Європі та США до 70-х років капуста пекінська вирощувалася в обмеженій кількості, але в останні роки її вирощування як у відкритому, так і закритому ґрунті переживає справжнісінький бум, пов’язаний з виведенням скороспілих гібридів, стійких до стрілкування в умовах довгого світлового дня, здатних зберігати високі товарні якості та цінні споживчі властивості протягом тривалого транспортування і зберігання. Капусту пекінську можна використовувати не лише для салатів , а й для приготування перших страв (розварюється дуже швидко, тому її варять не довше 10 хв.), гарнірів, окрім того її тушать, квасять.

Пекінська капуста містить сухі речовини, цукри, сирий білок, клітковину, мінеральні речовини, органічні кислоти, вітаміни, які відіграють важливу роль в обміні речовин нашого організму. За білковим складом вона дуже подібна до капусти китайської чи цвітної, нагромаджуючи білку до 4%. Білки капусти відзначаються біологічною цінністю завдяки наявності в них незамінних амінокислот лізину, метіаніну, гістідину, триптофану. Такий багатий біохімічний склад “китаянки” дає можливість використовувати її для дієтичного харчування при серцево-судинних захворювань, язви шлунка. Вона покращує травлення. Клітковина пекінської капусти сприяє виведенню холестерину із організму, що відіграє велику роль у профілактиці атеросклерозу. Смакові якості, поживність і вміст в неї вітамінів та мікроелементів робить її

дуже корисним продуктом для харчування людини.

Вміст вітаміну С та білку у пекінській капусті у 2 рази більший, ніж у білоголовій. У складі пекінської капусти міститься від 6,1 до 8,6% сухої речовини, 1-2,4% цукрів, 1,6-3,5% сирого білку, 35-50 міліграм/100 г аскорбінової кислоти. Листки містять більшу частину існуючого набору вітамінів: А, С, В1, В2, В6, РР, Е, Р, К, U; мінеральні солі, амінокислоти (усього 16, у тому числі і незамінні), білки, цукру, алкалоїд лактоцин, органічні кислоти, а також цінні для організму солі калію, фосфору, заліза та мікроелементи. В 100г сирої капусти міститься 16 кКал., що робить її дієтичним продуктом.

На дослідному полі кафедри садівництва та овочівництва Львівського національного аграрного університету були проведені дослідження щодо вивчення урожайності, якості і лежкості капусти пекінської залежно від сорту та гібриду. Вивчалися такі сорти і гібриди капусти пекінської: Піонер F_1 (контроль), Білко F_1, Гілтон, Мішель, Супрін F_1. За величиною товарного врожаю серед досліджуваних сортів і гібридів переваги мали гібриди Білко F_1 та Супрін F_1 – 85,0 та 82,2 т/га. Приріст до контролю у них складав, відповідно 19,0 і 16,2 т/га або 28,7 і 24,5%. Врожайність у сорту Гілтон була на рівні 78,7 т/га, тоді як у сорту Мішель – 76,9 т/га, що вище за врожайність гібриду Піонер F_1 (контроль), відповідно на 12,7 і 10,9 т/га.

Найкращу якість продукції з високим вмістом загальних сухих речовин (9,5 і 9,4 %), суми цукрів (2,3 і 2,1 %), вітаміну С (43,7 і 42,8 мг/100 г) та низьким вмістом нітратів (198 і 213 мг/кг сирої маси) одержали у гібридів Білко F_1 і Супрін F_1. Високий вихід товарної продукції капусти пекінської після зберігання спостерігали у таких сортів та гібридів: Супрін F_1 –70,1 %, Білко F_1 – 72,3 %, Гілтон – 75,5%, в той час як на контролі (гібрид Піонер F_1) спостерігали найбільші загальні втрати продукції (35,7 %).

Донцова І. В.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ІНОВАЦІЙНА ОРГАНІЧНА ПРОДУКЦІЯ - МІКРОЗЕЛЕНЬ

У сучасному тренді здорового харчування досить популяризовано використання мікрозелені овочевих і зелених культур (microgreens). Її використовують у свіжому вигляді у салатах, супах, смузі, коктейлях, інших напоях і прикрашають страви. Уперше офіційно мікрозелень з'явилася на початку 1980-х років у Сан-Франциско, коли шеф-кухарі дорогих ресторанів стали додавати її у страви у вигляді набору із руколи, базиліку, буряку, коріандру, кучерявої капусти - "веселкова суміш" (*Rainbow mix*). Хоча і у давньогрецьких та давньоримських хроніках розповідається про корисні властивості їстівних трав та крес-салату.

На полицях вітчизняних супермаркетів цей новий органічний продукт займає свою нішу повільно, але впевнено. Вирощуванням мікрозелені у професійних масштабах займаються як досвідчені фермери та агрономи, так і в домашніх умовах - початківці. Основні переваги такої продукції полягають у відсутності великих затрат часу на отримання врожаю, широкий асортимент культивованого насіння, легкість техніки вирощування, її висока засвоюваність за рахунок біохімічних перетворень, що відбуваються при проростанні насіння. Також важливим для споживачів є можливість збагачення основного раціону харчування комплексом мікро- та макроелементів, вітамінів, білків, флавоноїдів та фенольних кислот для підтримки здоров'я, особливо у зимово-весняний період, коли виникає гостра потреба у поповненні даних речовин.

Мікрозелень являє собою паростки молодої рослини, яка росте на субстраті та має розвинений гіпокотиль, розгорнуті зелені сім'ядолі та 1-2 справжніх листки. В їжу використовують тільки надземну частину рослини розміром від 2,5 до 4,0 см, для гороху і соняшнику – до 15 см, яку збирають після 7-14 днів від початку посіву. Важливо правильно обрати момент збирання паростків, щоб вони не стали жорсткими та не пожовтіли. За один цикл на площі 4 $м^2$ можна отримати 20 кг пагонів.

Асортимент мікрозелені налічує десятки різних культур. Умовно їх можна поділити на три типи: наповнювачі, пряно-смакові та декоративні. Найбільш популярними є рослини, які належать до родини капустяні (броколі, цвітна капуста, редис); зонтичні (морква, селера, кріп); айстрові (соняшник, салат, цикорій); гарбузові (диня, огірок, кабачок), але їх проростки гіркі; амарантові (шпинат, буряк червоний); злакові (пшениця, рис, овес тощо); бобові (сочевиця, нут, горох); гречкові (гречка); глухокропивові (різні сорти базиліку); льонові (різні сорти льону) та цибулеві (часник, цибуля ріпчаста та цибуля порей). Зауважимо, що рослини родини пасльонових (картопля, помідори, баклажани і перець) не слід вирощувати і вживати в якості мікрозелені, оскільки їх паростки містять токсичні речовини соланін і тропан, які можуть викликати несприятливі симптоми у травній та нервовій системах.

Доведено, що концентрація корисних для здоров'я людини речовин у молодих паростках може бути у 40 разів вища порівняно з рослинами у повному вегетаційному розвитку. І тому фахівці із здорового харчування закликають усіх звернути увагу і включити у свій раціон харчування цей продукт (табл. 1).

Найбільша кількість представлених поживних речовин міститься у свіжій мікрозелені, але під час зберігання їх кількість знижується. Мікрозелень, що надходить на реалізацію в торгову мережу, повинна бути якісною і безпечною. Зрізана мікрозелень більш схильна до дії зовнішніх чинників і гнилісних мікроорганізмів, які можуть проникати з її поверхні у більш глибокі шари, викликаючи їх розкладання. Термін зберігання зрізаної мікрозелені зазвичай становіть від 2 до 10 діб при зберіганні в холодильних умовах за температури 2-4 ° С.

Мікрозелень представлена у торговельній мережі в упаковках-боксах розфасована невеликими порціями від 10 до 100 г. Це обумовлено тим, що така продукція здебільшого позиціонується як не основний, а додатковий харчовий інгредієнт страви, тому його потрібно

Таблиця 1

Харчова і біологічна цінність різних видів мікрозелені

Вид мікрозелені	Біологічно-активні речовини	Фізіологічна дія на організм людини	Використання
Рукола	Вітамін С, флавоноїди	Сприяє зміцненню стінок кровоносних капілярів, виведенню холестерину, підвищує рівень гемоглобіну, покращує обмін речовин.	Пікантний гарнір з горіхово-гірчичним смаком до м'ясних, рибних страв, добавка у салати з овочів, фруктів, сирів та морепродуктів.
Соняшник	Цинк, залізо, кальцій, йод, фосфор і магній, фолієва і пантотенова кислоти, незамінні амінокислоти	Нормалізує кислотно-лужний баланс	Підходить для салатів, м'ясних страв, супів
Редис	Вітамін С, B_1, B_2, мінеральні елементи, сірки, ефірні олії	Покращують травлення, мають жовчогінну дію, сприяють поліпшенню стану шкіри і волосся	Пікантна добавка до бутербродів, салатів із свіжих овочів, страв з м'яса
Буряк	Вітаміни В, Е, А, С, РР; залізо, кальцій, йод, магній; аскорбінова і фолієва кислоти	Регулює діяльність нервової системи, проявляє тонізуючий ефект	Добавка до салатів та других страв
Дайкон	Вітаміни А, B_1, B_2, С, РР та мінеральні елементи	Підсилює захисні сили організму, стимулює виділення шлункового соку, покращуючи травлення.	Добавка до овочевих салатів, м'ясних страв, у відвареному вигляді використовується для супів
Крес-салат	Вітаміни групи В, С, каротин, рутин, мікроелементи	Проявляє загальнозміцнюючу дію, покращує травлення, сон і самопочуття, знижує артеріальний тиск	Додають до салатів, супів та соусів, подають до м'ясних та рибних страв, гарнірів та бутербродів

Горох	Білок, фосфор, вітамінами групи В, Е, С, РР, К.	Сприяє здоров'ю травної системи та схудненню	Підкреслює солодкі й солоні смакові відтінки, підходить для салатів (у тому числі фруктових), бутербродів
Капуста червоноголова	Вітаміни, ферменти, фітонциди, мінеральні речовини	Зміцнює імунітет, стимулює травлення, має тонізуючий ефект	Використовують у свіжому вигляді, додають у салати та м'ясні страви
Гірчиця	Вітаміни С, РР	Попереджає старіння стінок кровоносних судин	Завдяки перцевому смаку і тонкому аромату додають легку гостроту м'ясним і рибним стравам, овочевим салатам

небагато. Але вартість мікрозелені в середньому складає 40 грн за 50 г, що в декілька разів дорожче ніж вартість рослини у повній вегетаційній стиглості. Загалом ціна на таку продукцію залежить від екзотичності такої зелені, собівартості насіння та технології виробництва.

Таким чином, мікрозелень є корисним харчовим продуктом і її регулярне вживання зміцнює імунітет, підвищує працездатність організму, позитивно впливає на ендокринну і нервову системи, сприяє виведенню токсинів і шлаків і має протизапальну, протиракову дії.

Лебединець В. Т.
к.т.н., доцент,
Мороз М. М.
аспірант
Львівський торговельно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ ВИДІВ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ У ВИРОБНИЦТВІ ПЕЧИВА З ПІДВИЩЕНОЮ ХАРЧОВОЮ ЦІННІСТЮ

У відповідності до принципів раціонального харчування їжа здорової людини повинна бути нешкідливою і різноманітною, містити достатньо збалансовану, науково обґрунтовану кількість білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, а також мікро- і макронутрієнтів. Раціон повинен складатись із продуктів рослинного і тваринного походження, причому перші повинні переважати. Бажано, щоб у раціон входили продукти, які позитивно впливають на окремі органи і системи організму, тобто мають функціональні властивості. Такі властивості набувають продукти харчування, завдяки введенню у їх склад функціональних інгредієнтів, що досягається прийомами комбінування різноманітних нутрієнтів.

Борошняні кондитерські вироби є продуктами масового споживання і в останні роки є лідерами продаж на ринку. Їх популярність обґрунтовується різноманітним асортиментом і відмінними смаковими якостями. Але одночасно сировина, з якої виготовляють борошняні кондитерські вироби, характеризується низькою біологічною цінністю, оскільки містить переважно легкозасвоювані жири і вуглеводи, що сприяє незбалансованості їх амінокислотного складу, а також низькому вмісту мінеральних речовин і вітамінів. Використання біологічно цінної сировини для підвищення збалансованого складу борошняних кондитерських виробів, а також збагачення виробів мікронутрієнтами в останні роки є одним із перспективних напрямів дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених.

Сучасний розвиток кондитерської промисловості орієнтований на збільшення обсягів виробництва і розширення асортименту борошняних кондитерських виробів, що виготовляються на основі модифікації традиційних рецептур з використанням продуктів переробки фруктово-ягідної сировини, яка містить широкий спектр корисних для здоров'я людини функціональних харчових інгредієнтів.

Доведено можливість і доцільність використання ягід брусниці при виробництві цукрового і здобного печива у кількості 5% на заміну пшеничного борошна, що надало виробам приємний ягідний смак і аромат, легкий рожевий колір та привабливий зовнішній вигляд. Використання ягід брусниці у виробництві печива сприяло зниженню енергетичної цінності готових виробів, збагаченню їх харчовими волокнами, калієм, кальцієм, магнієм і фосфором, а також вітамінами B_1 і РР [1].

Запропоновано введення порошку з ягід аґрусу в рецептуру цукрового печива у кількості 10% до маси борошна. Встановлено, що його використання дозволяє розширити асортимент борошняних кондитерських виробів, збагатити вироби корисними речовинами, а також позитивно впливає на органолептичні та фізико-хімічні показники готових виробів, так як збільшується вміст сухих речовин, зменшується лужність виробів та формується привабливий колір його поверхні.

З метою збагачення мікронутрієнтами вченими розроблено рецептури печива з порошками журавлини та смородини. У зразку печива, що містив порошок журавлини спостерігалось збільшення вмісту заліза (на 37,6%), марганцю (на 45%) у порівнянні з контролем. А у виробах, у яких ввели порошок смородини, зросла кількість заліза на 21,4%, магнію на 20,4% і цинку на 61,8% у порівнянні з контрольним зразком. При дегустації здобного печива, збагаченого ягідними порошками, встановлено, що зразки характеризувались світло-коричневим кольором з вкрапленнями частинок порошку та приємним вираженим кисло-солодким післясмаком.

Традиційні способи переробки ягідної сировини на підприємствах супроводжуються утворенням великої кількості вторинних продуктів (жмиху, вичавків і шроту ягід), які, у кращому випадку, використовують на корм тваринам, що економічно не вигідно. Жмих і шрот складаються із неоднорідної суміші шкірки, насіння, пульпи, які загалом представляють собою близько 20-40% від ваги оброблених ягід, у залежності від технології, яка використовується у виробництві соку чи екстракту. При цьому жмих і шрот ягід є цінним джерелом поліфенольних речовин, незасвоюваних вуглеводів, мінеральних речовин, вітамінів тощо. Отже, використання вторинних продуктів переробки ягідної сировини як збагачувачів є перспективним напрямом у кондитерській промисловості.

У зв’язку з цим розроблено рецептуру та технологію виробництва здобного печива з використанням жмиху з чорної смородини у кількості 15% до маси пшеничного борошна. В результаті досліджень встановлено, що у продукті вміст харчових волокон збільшився на 33,5% у порівнянні з контрольним зразком. Отримане печиво збагачене мікро- і макроелементами (залізом, калієм, кальцієм, магнієм, хлором), Р-активними речовинами і антоціанами. Експериментальні і розрахункові дані показали можливість використання жмиху ягід чорної смородини у виробництві здобного печива з підвищеною харчовою цінністю [2].

Запропоновано пісочне печиво “Лохинка” з додаванням вичавків з ягід лохини. Встановлено, що найкращі органолептичні показники мало печиво із заміною 7% пшеничного борошна на вичавки із лохини. Із підвищенням кількості порошку із вичавок лохини у печиві відчувається більш виражений смак ягід, структура стає менш пористою і щільнішою, більш інтенсивно появляються вкраплення ягідних частинок, колір печива стає все більш темним. Розроблене печиво “Лохинка” характеризується підвищеною харчовою цінністю, так як вичавки лохини збагатили його біологічно цінними речовинами, надали печиву індивідуальний смак, вирішили утилізацію відходів.

Досліджено можливість застосування порошку з виноградних кісточок у технології виробництва здобного печива підвищеної харчової цінності. В результаті досліджень показано, що порошок із виноградних кісточок у порівнянні з пшеничним борошном має більшу водопоглинальну здатність, а клейковина тіста з порошком стає менш розтяжною та більш пружною. Також виявлено позитивний вплив порошку із виноградних кісточок на споживні властивості здобного печива [3].

Науковцями доведено, що внесення у рецептуру здобного печива 5% порошку із коріння цикорію поліпшує його смак і аромат, надає йому розсипчасту структуру, яка характеризується як “тане у роті”, інтенсифікує забарвлення виробів, що надає їм більш привабливий товарний вигляд [4].

Таким чином, використання нетрадиційної рослинної сировини у виробництві борошняних кондитерських виробів сприяє розширенню їх асортименту, дає можливість отримати різні види печива, що відрізняються від традиційних видів цінним вітамінним і мінеральним складом та корисні для споживачів всіх вікових груп.

Список використаних джерел

1.Захарова А. С., Козубаева Л. А., Егорова Е. Ю. Мучные кондитерские изделия с брусникой. Ползуновский Вестник. 2019. № 4. С. 17–19.

2.Бакин И. А., Мустафина А. С., Вечтомова Е. А., Колбина А. Ю. Использование вторичных ресурсов ягодного сырья в технологии кондитерских и хлебобулочных изделий. Техника и технология пищевых производств. 2017. Т. 45. № 2. С. 5–12.

3.Samohvalova O., Grevtseva N., Brykova T., Grigorenko A. The effect of grape seed powder on the quality of butter biscuits. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2016. № 3/11 (81). С. 61–66.

4.Науменко Н. В., Штанько О. Е., Ашмарина Е. А. Использование нетрадиционных видов растительного сырья в технологии производства хлебобулочных и мучных кондитерских изделий. Вестник ЮУрГУ. Серия “Пищевые и биотехнологии”. 2018. Т. 6, № 3. С. 5–11.

Палько Н. С.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

НОВІ ОЗДОБЛЮВАЛЬНІ НАПІВФАБРИКАТИ У КРАФТОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ ТОРТІВ І ТІСТЕЧОК

Оздоблювальні напівфабрикати у кондитерському виробництві надають виробам художньо оформленого, привабливого зовнішнього вигляду, приємного смаку, підвищують їх харчову цінність. До них відносять креми, помади, желе, начинки, цукати, глазурі та ін.

Оздоблення кондитерських виробів виконується за допомогою спеціальних пристроїв та інструментів, а також на відповідному обладнанні. Технологічні процеси приготування оздоблювальних напівфабрикатів різноманітні.

Асортимент зазначених напівфабрикатів досить широкий і продовжує збільшуватися в результаті розробок і впровадження нових видів. Розрізняють їх за різними ознаками: сировиною, способом приготування, цільовим призначенням, особливостями рецептури та ін. Так, якщо класифікувати за сировиною, то оздоблювальні напівфабрикати поділяються на вершкові, білкові, шоколадні, цукрові, фруктово-ягідні та ін.; за способом приготування: сирцеві, заварні, відливні та ін.; за цільовим призначенням: для наповнення порожнин, для прошаровування випічних напівфабрикатів, для виготовлення фігурних прикрас; за особливостями рецептури: основні, похідні, з наповнювачами.

Проте, сьогодні у крафтовому виробництві кондитерських виробів існує безліч нових оздоблювальних напівфабрикатів, які характеризуються високими функціонально-технологічними властивостями та дають можливість моделювати склад готових виробів. Розглянемо найбільш поширені, зокрема курд, компоте, кулі, кремю, конфі, ганаш та ін.

Курд (лимонний крем) – поширений у Великобританії та Північній Америці крем, що готується із яєчних жовтків, лимонів, цукру і вершкового масла. Консистенція маси – кремоподібна. Особливий аромат надає крему цедра. Сучасні варіанти крему, в тому числі промислового виготовлення, як і раніше широко використовуються для тортів і тістечок, кексів, булочок або морозива.

Від заварного крему з яєць і молока курд відрізняється більш високим вмістом соку і цедри, і, таким чином, особливим ароматом. Крім того, лимонний крем, що містить масло,

має більш однорідну і кремову структуру, порівняно із заварним, в якому, зазвичай, використовується не масло, а борошно або крохмаль. Лимонний крем, як правило, не споживають як самостійну страву, проте якщо під час приготування в нього додати незначну кількість вершкового масла, то лимонний курд можна їсти як страву. Замість лимонів можуть використовуватися інші фрукти та ягоди.

Особливість приготування курду полягає в тому, що його слід готувати на водяній бані, не допускаючи при цьому зіткнення дна посуду, в якій знаходиться крем, із гарячою водою. В іншому випадку жовтки, що є основою курдів, згорнуться. Крем необхідно постійно помішувати, готуючи до загустіння (в середньому близько 7-10 хвилин). Однорідної консистенції досягають, пропускаючи готовий курд через дрібне сито.

Компоте. Якщо слов'яни під цією назвою розуміють напій, то для французьких кондитерів компоте – це десерт. Назва походить від латинського слова "compositus", що означає "суміш". Основою його виступають фрукти або ягоди, які нарізають шматочками або залишають у цілому вигляді, а потім проварюють у цукровому сиропі. Сироп ароматизують за допомогою цитрусової цедри, ванілі, мигдалю або спецій – кориці, гвоздики, мускату. Іноді в сироп для компоте додають алкоголь: вино, ром, кірш. Компоте використовують як начинку для десертів, додаючи желювальний елемент (пектин, агар-агар, желатин). Фрукти або ягоди при цьому можна порізати на більш дрібні шматочки, а можна залишити цілими. Наявність шматочків фруктів відрізняє компоте від кулі. В якості начинки для десерту компоте можна застосувати скрізь, де потрібна помірно-солодка фруктова або ягідна нотка.

Кулі – це соус (до м'яса, риби, птиці або десерту). З французького "coulis" так і перекладається як "соус", "протирати". І, власне, це перетерта однорідна маса з овочів (якщо соус подається до солоних страв) або фруктів та ягід (десертний соус). Раніше у Франції всі соуси називалися кулі, але в сучасному світі під цією назвою найчастіше фігурують солодкі соуси для десертів.

Кулі має однорідну, стікаючу консистенцію. Для приготування соусу свіжі або термічно оброблені плоди подрібнюють, з'єднують з цукром і протирають через сито. Однак, цукор в соус можуть і не додавати – якщо плоди солодкі. Замість нього можна використати й мед. Додатково соус ароматизується пряними травами (наприклад, м'ятою) або спеціями (кардамоном, гвоздикою і т.д.). Їх підбирають з урахуванням основної смакової гами десерту.

Солодкі кулі використовують до тортів і тістечок, морозива, желе, суфле, мусів, млинців, сирників і оладок. Вони ідеальні в поєднанні з кисло-молочними продуктами. Зазвичай, в якості начинки для десертів, кулі найчастіше використовуються в мусових тортах. Попередньо їх обов'язково загущують будь-якою желювальною речовиною, найчастіше пектином.

Конфі (французьке слово "confire" означає "збереження"). Вперше дієслово "confire" (зберегти) почало вживатися для позначення приготовлених у цукрі фруктів. Від нього ж похідні слова "конфітюр" і "цукерка". Сьогодні термін "конфі" застосовується не тільки щодо консервації, а взагалі для будь-яких продуктів, які тривалий час готуються в жирі, маслі або цукровому сиропі, навіть якщо вони не призначені для тривалого зберігання.

У кондитерському виробництві, звичайно, прижився початковий варіант середньовічного конфі, а саме – з фруктів, ягід і цукру. Фруктовий конфі – це проварені в цукрі фрукти (цілі або шматочки) і ягоди. Тому конфі відрізняється підвищеною солодкістю. У тортах конфі може використовуватися в якості окремого прошарку або ж входити до складу начинок для десерту.

Кулі, конфі та компоте можуть також слугувати оригінальним декором для тортів і тістечок, або ж входити до складу бісквітних тортів.

Кремю (з французького "cremeux") – це кремовий наповнювач, який використовується для прошарування і оздоблення різних тортів, наповнення тістечок або в якості самостійного десерту. Видів кремю існує безліч: масляний, заварний, білковий, сирний, сметанний, шоколадний, кавовий, вершковий та ін. Усі вони – незамінна частина

таких борошняних кондитерських виробів, як торти і тістечка. Проте, кремю для мусового торта – це щось середнє між кремом і мусом. Найчастіше в основу кремю входять жовтки, вершки, цукор і молоко. Додатковий акцент створюють фруктове або ягідне пюре, шоколад або горіхова паста. Завдяки стабілізуючим компонентам – яйцям, желатину, вершковому маслу, крохмалю (у кожній рецептурі використовується свій агент), кремю добре тримає форму, а додавання ягід і фруктів надає кремю ніжність та знижує жирність.

Існує безліч рецептур кремю. Однак, основне, що його визначає – це текстура. Вона щільніша, порівняно із мусом. У мусовому торті кремю – це щільний прошарок, який має не такий насичений смак, як ягідна або фруктова начинка, але разом із фруктово-ягідною ноткою створює неповторний смаковий букет десерту.

Ганаш (французькою "ganache") – ароматний крем із шоколаду, вершків та вершкового масла. Він був розроблений в кондитерській Patisserie Siraudin у 1850 році. Дуже часто ганаш використовують у виробництві тортів і тістечок, особливо капкейків, він добре підходить під мастичне покриття.

У сучасному крафтовому кондитерському виробництві, як оздоблювальні напівфабрикати, також використовують *намелаку* – крем із шоколаду, молока, вершків і желатину (у перекладі з японської означає "ультравершковий") і *франжіпан* – мигдальний крем на основі масла і яєць.

Таким чином, на сьогодні асортимент оздоблювальних напівфабрикатів значно розширився, що дає можливість урізноманітнити кондитерське мистецтво, зокрема декорування тортів і тістечок.

Петришин Н. З.
к.т.н., доцент,
Ланиця І. Ф.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ФЕРМЕНТАЦІЯ: ОПТИМАЛЬНИЙ ШЛЯХ РОЗШИРЕННЯ АСОРТИМЕНТУ ПРОДУКЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Сьогодні в Україні і світі загалом існує проблема різкого, катастрофічного зниження корисності харчових продуктів. Основними причинами цього є використання антибіотиків при годівлі тварин і птиці, неправильне застосування пестицидів та інших мінеральних добрив при вирощуванні овочів та фруктів, проведення при виробництві продуктів харчування таких технологічних процесів як пастеризація та рафінування і інш.

Тому, пріоритетним напрямком розвитку закладів ресторанного господарства є створення нових видів продукції з поліпшеними споживчими властивостями, що містять вітаміни, мікроелементи, корисні "живі" бактерії які допомагають перетравлювати їжу і зміцнювати імунітет. Відомо, щоб відновити життєстійкість мікрофлори кишківника, досить включити в меню ряд ферментованих продуктів.

Ферментація – це метаболічний розпад молекул за допомогою мікроорганізмів, під дією ферментів. Іншими слова, ферментація – це бродіння,тобто процеси розщеплення органічних речовин при нестачі кисню, які зазвичай протікають в живих організмах. Ферментованих продуктів на планеті не просто багато, а дуже багато. Кулінарні традиції народів їх шанують, починаючи з молочнокислих продуктів і закінчуючи різними квашено-мочеными овочами, фруктами і злаками.

Ідею ферментації сформулював Луї Пастер ще в XIX столітті: "Бродіння – це життя без кисню". І модне нині слово "ферментація" – це не що інше, як квашення, соління і мочіння. Слова різні, але суть одна. В процесі ферментації будь які патогенні бактерії гинутьв результаті зміни мікрофлори, в якій вони находяться. Бактерії, які виживають, зберігають продукт, живлячись цукрами і перетворюють їх в велику кількість молочних і оцтових кислот, алкоголю, вуглекислого газу і т.п. Без ферментації немає м'якого хліба на

заквасці, немає пармезану, немає вина, пива або міцного алкоголю, немає солінь, немає кімчі, немає соєвого соусу, ні солоного оселедця, ні житнього хліба.

Завдання ферментованих продуктів – поповнити дефіцит необхідних корисних речовин. Процес ферментації збільшує вміст поживних речовин у продуктах та робить їх більш корисними. Так, квашена капуста – це джерело вітаміну С, пектину, кальцію. Квашені буряки чи буряковий квас – джерело корисної для печінки та м'язів речовини бетаїну, а також фолієвої кислоти. Ферментовані продукти є потужним джерелом корисних бактерій, пробіотиків, які відновлюють мікрофлору кишківника і наш імунітет безпосередньо залежить від його роботи.

Отже, в гастрономії ферментацію зараз розглядають не як процес консервації, що дозволяє зберегти урожай, а як метод приготування принципово нового продукту з новою текстурою, ароматом і смаком.

На сьогоднішній день недостатньо вивчено всі етапи ферментації. Не можна говорити про ферментацію в загальних рисах, тому що кожний її тип унікальний і потребує індивідуальних умов.

Ферментація в умовах ресторану – це звичайне явище, але потребує строгого дотримання всі умов, в яких вона дасть найкращий результат. Необхідно встановити критичні точки, якими в процесі ферментації потрібно керувати, не допускаючи псування продукту. Ці вимоги висуваються і строго дотримуються на всіх етапах проведення ферментації: починаючи від якості продуктів, що підлягають ферментації, вимого до тари, і її стерильності, вимоги до виробничих приміщень, режимів ферментації до умов зберігання та подальшого використання вже ферментованих продуктів. Доцільно користуватися сучасними технічними інструментами, що допомагають контролювати, створювати і підтримувати потрібне середовище.

Ферментація – це технологія, яка сьогодні відкриває в закладах ресторанного господарства нові підходи для експериментів з традиційними і новими групами продуктів, зі зміною різних технологічних факторів в цьому процесі і отримання ферментованих страв зі збалансованим хімічним складом, з багатою смаковою гамою і новою текстурою.

Петришин Н. З.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет,
Назар М. І.
к.т.н., викладач
Львівський фаховий коледж харчової переробної промисловості НУХТ

СИСТЕМА ХАРЧОВОЇ БЕЗПЕКИ НАССР В ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Сьогодні відбувається впровадження різних реформ, направлених на інтеграцію з європейським законодавством. В результаті появилася НАССР або Система харчової безпеки – це оновлена система санітарно-гігієнічних правил, що відповідають європейським стандартам. Фінальною ланкою між споживачем і продукцією являються заклади ресторанного господарства, тому діє закон по впровадженню в цій галузі системи харчової безпеки НАССР. Система орієнтована не на ліквідацію наслідків, а на попередження ризиків для харчової безпеки, які можуть виникнути при виробничому процесі [1].

Всі заклади ресторанного господарства повинні налагодити виробничі процеси так, щоб легко підтвердити, що їх діяльність відповідає стандартам. Для початку необхідно прописати діючі стандарти якості з наступним моніторингом потенційних ризиків і знати, які дії прийняти по їх усуненню.

Щоб зменшити ризики на початковій стадії виробництва необхідно запровадити обов'язкове маркування боксів, гастроємкостей, пакетів для зберігання сировини, напівфабрикатів і продуктів. При прийманні товару від поставщика найчастіше продукція поступає пакована і промаркована фірменними штампами, необхідно відкрити тару, перекласти продукцію в цехову тару і промаркувати її внутрішніми маркерами. Наступний етап де обов'язково проводять маркування – зберігання приготовлених напівфабрикатів і

продукції. Запроваджують різнокольорові маркери – на кожний день тижня свій колір, кухарі швидко звикають до кольорового кодування [2]. На маркері обов'язково вказується :

- Назва продукції / напівфабрикату;
- Дата і час виготовлення;
- Дата і час використання;
- Підпис повара, що приготував продукцію / напівфабрикат;
- Підпис відповідальної особи (менеджера), що затвердив продукцію / напівфабрикат.

В випуску порційної продукції слід використовувати так звану Day Dots (денні порції) – це маленькі маркери, що клеяться на індивідуальну упаковку порції.

Існує ще один тип маркерів Use First (використовуйте спочатку). Ці маркери слід використовувати при реалізації продукту термін реалізації яких закінчується, але не закінчився і їх необхідно реалізувати в першу чергу.

Слід не забувати і дотримуватися правил ротації продукції, а саме – First in First Out (перший на виході). Це означає, що спочатку повинні використати продукти, які були приготовлені раніше або термін їх зберігання закінчується раніше, ніж у свіжоприготовлених [3].

Використання маркерів з кольоровим кодуванням і типу Use First дозволить виробникам бути впевненими, що вони забезпечують якість і безпечність продукції на кожному етапі роботи.

Список використаних джерел

1. ДСТУ ISO 9001:2009 НАЦІОНАЛЬНИЙ СТАНДАРТ УКРАЇНИ. СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ.

2. Система НАССР. Довідник: Львів: НТЦ "Леонорм-Стандарт", 2003. 218 с. (Серія С 409 "Нормативна база підприємства")

3. Бурчакова М. А., Мизинцева М. Ф Управление качеством: учеб.пособие. М.: Изд-во РУНД, 2004. 200 с.

Стефанюк С. В.
к.с.-г.н., старший викладач,
Тирусь М. Л.
к.с.-г.н., доцент
Львівський національний аграрний університет

НІТРАТИ У СВІЖІЙ ОВОЧЕВІЙ ПРОДУКЦІЇ

За останні роки в Україні значно збільшилась кількість овочевої продукції з вмістом нітратів, які перевищують максимально допустиму концентрацію. Основна причина цієї тенденції полягає у використанні неефективних технологій вирощування рослин із застосуванням великої кількості мінеральних добрив, особливо азотних [2].

Складність проблеми нітратів у тому, що азот – основне джерело азотного живлення, а надлишок цих сполук призводить до важких екологічних наслідків, що впливають на стан здоров'я, як людини так і тварини [2].

За певних умов нітрати можуть перетворюватись на нітрити, які вступають в реакцію з гемоглобіном крові, що призводить до блокування транспортування кисню (метагемоглобінемія). Внаслідок цього порушується обмін речовин, дестабілізується нервова система, слабшають захисні функції організму [1, 2].

Наші дослідження проводились з овочевими культурами упродовж 2018-2019 рр. на кафедрі садівництва та овочівництва ЛНАУ. За результатами досліджень найбільший вміст нітратів спостерігається в ранніх овочевих культурах.

Проаналізувавши отримані середні результати за кількістю нітратів в кожній із досліджуваних культур їх можна розмістити в такій послідовності: ріпчаста цибуля на перо 120 – 178 мг/кг, меліса – 1259-1267 мг/кг, острогін – 1321-1330 мг/кг, пучкова продукція буряка столового 1345-1378 мг/кг, шпинат – 1373-1389 мг/кг, листки петрушки – 1376-1390 мг/кг, кріп – 1411-1421 мг/кг, салат-латук – 1435-1449 мг/кг, щавель – 1435-1444 мг/кг.

У решти досліджуваних овочевих культур, порівняно із зеленними, вміст нітратів дещо нижчий. Зокрема, у ранній пучковій продукції моркви столової вміст нітратів 275-356 мг/кг, в томатах – 126-130 мг/кг. Вміст нітратів в огірках змінювався від 110 до 149 мг/кг, кабачках від 234 до 278 мг/кг в перцю солодкого сорту Геркулес F_1 – 146 мг/кг, в капусти білоголової сорту Амагер 611 – 479 мг/кг.

Більш детально був досліджений вміст нітратів у плодах огірків сорту Еліза F_1, та буряка столового сорту Бона. У огірках спостерігалась закономірність зменшення кількості нітратів із збільшенням розміру плоду. Так, в пікулях - 134 мг/кг, у корнішонах – 119 мг/кг, а в зеленцях – лише 110 мг/кг нітратів. Найбільше нітратів міститься в пучковій продукції буряка столового: у листках – 1479 мг/кг, у черешках 1354 мг/кг, в головці коренеплода – 1260 мг/кг, у середній частині коренеплоду – 1247 мг/кг, а в нижній – 1243 мг/кг.

За даними МОЗ максимально допустима концентрація нітратів становить: для огірків – 200 мг/кг та томатів – 150 мг/кг, для ранньої моркви – 400 мг/кг, капусти білоголової пізньої – 500 мг/кг, пучкової продукції буряка столового – 1400 мг/кг, зелень цибулі ріпчастої та зеленних культур: петрушки, кропу, салату, шпинату, щавлю – 2000 мг/кг. Порівнюючи ці величини з отриманими результатами досліджень бачимо, що у жодній із досліджуваних овочевих культур відкритого ґрунту вміст нітратів не перевищує максимально допустиму концентрацію (МДК).

За вмістом нітратів уся досліджувана продукція є екологічно чистою, оскільки вміст у ній цих сполук не перевищує МДК, тільки у листках буряка столового виявили надлишок нітратів на 79 мг/кг порівняно з нормою 1400 мг/кг.

Список використаних джерел

1. Валерко Р. А. Вміст нітратів у рослинницькій продукції, що реалізується у торговій мережі м. Житомира. Наукові конференції. URL: http://intkonf.org/kand-silskogosp-nauk-valerko-ra-vmist-nitrativ-u-roslinnitskiy-produktsiyi-scho-realizuetsya-u-torgoviy-merezhi-m-zhitomira/.

2. Писаренко В. Н., Писаренко П. В., Писаренко В. Н. Экологические проблемы при использовании минеральных удобрений. URL: http://www.agromage.com/stat_id.php?id=547.

СЕКЦІЯ “ТОВАРОЗНАВСТВО, ЕКСПЕРТИЗА ТА ТЕХНОЛОГІЇ НЕПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ”

Ємченко І. В.
д.т.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

СТРУКТУРНА РЕФОРМА МИТНИЦІ

На сучасному етапі проведення реформ досить серйозні вимоги ставляться до роботи митних органів, адже митниця є високо сенситивним до корупції органом. Ще має місце корупція і контрабанда, які призводять до невиконання вимог бюджетних показників. Об’єктивним показником діяльності митниці є співвідношення товарообігу на митній території країни і надходжень від митниці, на оптимізацію якого і спрямовані євроінтеграційні процеси в митному аспекті.

Євроінтеграція – це передусім економічні можливості й торгівля, які передбачають відповідні реформи у різних системах, зокрема у митній. Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачено значний обсяг зобов’язань України щодо наближення законодавства у сфері митних питань до правової бази Євросоюзу. Пріоритетними завданнями із реформування митниці в рамках євроінтеграції належать: зміна підходів до взаємодії із суб’єктами ЗЕД, які здійснюють експортно-імпортні операції, запровадження статусу авторизованого економічного оператора, а також застосовування правил обміну інформацією з країнами ЄС щодо митних товарів [1].

Перш за все реформи спрямовані на гармонізацію митних формальностей Держмитслужби України та митних адміністрацій Європейського Союзу, підсилення митної безпеки з метою подолання корупції, порушень митних правил, контрабанди, мінімізацію наслідків тіньової економіки.

Перша концепція реформування митниці була прийнята у березні 2017 року. Європейський Союз, Митна прикордонна служба США і Всесвітня митна організація позитивно оцінили розроблений детальний план роботи. У грудні 2019 року в Україні офіційно почала працювати нова Державна митна служба. Нова митниця – це фактично запущений з нуля новий орган, який складається з чотирьох ключових елементів: сучасна європейська інфраструктура, однакові й зрозумілі правила гри для всіх, швидкий та зручний сервіс, нова кадрова політика.

План реформування митниці, який був затверджений Кабінетом Міністрів у 2020 році, передбачав поряд з іншими змінами нормативно-правової бази створення єдиної юридичної особи митниці. Мета запланованих реформ – прозора митна служба європейського рівня [2].

План заходів з реформування та розвитку системи органів, що реалізують митну політику містить найменування завдання, найменування заходів, відповідальні за виконання, строк виконання та індикатори виконання. Цей план містить за своєю структурою 10 розділів:

I.Оптимізація організаційної та функціональної структури.

II. Удосконалення процедури адміністративного оскарження.

III. Управління інформаційними системами та технологіями.

IV. Розвиток персоналу, реформи для забезпечення доброчесності та антикорупційні заходи.

V. Прозорість та контрольованість реформи.

VI. Сприяння безпеці та міжнародній торгівлі, включаючи спрощення та гармонізацію митних процедур.

VII. Сприяння ефективному справлянню митних платежів.

VIII. Розвиток інфраструктури, електронних технологій та сервісів для міжнародної торгівлі.

IX. Захист суспільства, громадського здоров'я і безпеки навколишнього природного середовища та боротьба з незаконним переміщенням наркотичних засобів та зброї.

X. Підвищення ефективності міжнародного митного співробітництва.

Відповідно до розробленого плану розвиток реформи митниці передбачено проводити у трьох магістральних напрямах:

1. *Функціональний напрямок* – забезпечує контроль держави на всіх етапах діяльності митниці і зменшує корупційні ризики:

– мінімізація людського фактору у процесах (діджиталізація, забезпечення Служби сканерами, вагами, камерами, пломбами, експрес-тестами тощо);

– попередження корупції (моніторинг ризикових зовнішньоекономічних операцій апарату Держмитслужби в режимі 24/7).

2. *Мотиваційний напрямок* – залучення нових якісних кадрів:

– тестування кваліфікації та рівня доброчесності співробітників;

– мотивація прозорими бонусами (надання співробітнику митниці соціальних і правових факторів захисту).

3. *Сервісний напрямок*: Держмитслужба – як якісний сервіс для доброчесних підприємців:

– максимальна прозорість і ясність правил відповідно до норм ЄС і міжнародних організацій;

– надійні електронні сервіси для користувачів.

Першочерговими рішеннями, які відкривають шлях реформі, Уряд вважає такі:

- оптимізація апарату Держмитслужби;
- максимальна цифровізація управлінських процесів;
- запровадження нової централізованої системи встановлення ризиків;
- створення моніторингового центру;
- пломбування транспортних засобів та автоматичне оформлення експорту;
- запровадження нового митного тарифу, гармонізованого з іншими країнами світу;
- розробка законопроекту щодо вдосконалення контролю митної вартості.

Якісна, модернізована і прозора сервісна служба для бізнесу і громадян буде створена за умови реалізації цих завдань [3].

З урахуванням процесів глобалізації, нових соціально-економічних та політичних аспектів розвитку країни перед митною системою стоїть завдання створення нової моделі сучасної митниці європейського зразка. Під час зустрічі з бізнесом "EBA Global Qutlook 2021: the Year of Big Questions" в рамках співпраці з міжнародними партнерами – з Євросоюзом, зі Сполученими Штатами Кабінетом Міністрів України було обговорено План реформи митниці. Це фактично стратегічний документ Міністерства фінансів – дорожня карта з трансформації митних органів. Структурна реформа митниці передбачає ризик-орієнтовану систему, проведення переговорів, швидке впровадження навчальних програм для керівників митниці. З метою забезпечення митної безпеки країни, підвищення ефективності діяльності митної служби та оптимального використання її ресурсів на сьогодні досить широко застосовується ризик-орієнтований підхід до категоріювання учасників ЗЕД при переміщенні ними товарів через митний кордон. Планується ліквідувати 80% схем на митниці шляхом простих кроків: максимального усунення людей, впровадження сканерів, електронних засобів контролю для того, щоби "білий бізнес" мав змогу перевозити свої вантажі транзитом через пункти пропуску і розмитнювати їх на своїх складах. Всі процеси, які зараз відбуваються на митниці, як зазначив міністр фінансів України Сергій Марченко, досить чіткі та прозорі, що відповідає високим очікуванням і запитам суспільства.

Список використаних джерел

1. Угода про спрощення процедур торгівлі: Міжнародна угода. URL: https: //zakon.rada.gov.ua/laws /show/981_053#Text.

2. Деякі питання реалізації концептуальних напрямів реформування системи органів, що реалізують державну митну політику. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 13 травня 2020 р. № 569-р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2020-%D1%80#Text.
3. Уряд затвердив новий план реформування ДМС. URL: https://news.dtkt.ua/law/inspections/62446.

Доманцевич Н. І.
д.т.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІМЕРНИХ ПЛІВОК З ІНГІБІТОРАМИ КОРОЗІЇ ДЛЯ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ МЕТАЛОВИРОБІВ

Антикорозійний захист металевих виробів, як міжопераційний процес при транспортуванні та зберіганні, має різну тривалість, вважається тимчасовим та здійснюються із застосуванням різних матеріалів та технологій. Протягом останніх років для захисту металевих виробів від корозії широко використовують полімерні плівки із модифікуючими добавками, які виступають одночасно бар'єрним та захисним матеріалом. Використання інгібіторів корозії у складі полімерного матеріалу дозволяє створити універсальний та високоефективний спосіб захисту від корозійних пошкоджень.

Сучасні виробники захисних пакувальних матеріалів постійно працюють над удосконаленням систем захисту металевих виробів та зменшенням матеріальних витрат на процес виробництва. Такими є розробки компаній Zerust, Cortec та інших відомих виробників захисних пакувальних матеріалів. Для цих матеріалів визначальним є простота використання пакувань, відсутність додаткової обробки, адаптованість до розмірів металевих виробів, що сприяє економії місця зберігання та зменшує час підготовки до використання, надає можливість повторної переробки використаних матеріалів. Корпорація Cortec запропонувала також плівку типу EcoStretch на базі введення нанододатків Nano VpCI, що сприяє забезпеченню захисту металевих виробів із різних металів (включаючи алюміній, оцинковану сталь, нержавіючу сталь, мідь, латунь, чавун) [1-2].

До полімерних плівок висувають ряд вимог щодо забезпечення процесу зберігання виробів із металів та комплексу фізико-механічних характеристик матеріалів [3].

Метою роботи було вивчення впливу складу композиції на зміну властивостей полімерних плівок з модифікуючими додатками.

Як полімерну основу застосовували поліетилен низької густини (ПЕНГ). У плівку при виготовленні вводили модифікатори у кількості 0,5-1,0 % (інгібітори атмосферної корозії – ДЦГАБ – дициклогексиламіну бензоату, ЦГАБ – циклогексиламінбензоату) та пластифікатори дибутилфталат (ДБФ) та диоктилфталат (ДОФ).

Встановлено, що введення пластифікатора до складу полімерної композиції знижує температуру переробки і полегшує суміщення інгібіторів з матрицею. Визначено, що введення інгібіторів корозії в полімерну матрицю підвищує деякі експлуатаційні характеристики матеріалу під час тривалого його використання і підвищує термічну стабільність матеріалу. Показано, що введення до полімерної матриці незначних додатків інгібіторів приводить до збільшення кількості бічних груп і одночасного збільшення кристалізаційних явищ. Такий процес обумовлює виникнення у полімерній матриці дрібнокристалічних утворень при збільшенні їх загальної частки, що виявляється у підвищенні температури плавлення при зменшенні інтервалу плавлення, оскільки розкид кристалітів за розмірами значно менший.

Таким чином, модифікація поліетиленових плівок леткими інгібіторами атмосферної корозії на основі амінів (ЦГАБ, ДЦГАБ) неодмінно приводить до змін у властивостях матеріалу основи, а саме – збільшення кристалізації зразків, появи дрібнозернистих утворень і, внаслідок цього, підвищення температури плавлення.

Список використаних джерел

1. Cortec launches compostable corrosion inhibiting stretch film. URL: https://packagingsouthasia.com/type-of-packaging/cortec-vpci/.

2. 7 Benefits of VCI Packaging Materials. URL: http://www.centuryflexpkg.com/Blog/TabId/94/ArtMID/435/ArticleID/34/7-Benefits-of-VCI-Packaging-Materials.aspx

3. Robert T., Boris A. Kean Improved Packaging Film with Vapor Phase Inhibitors, High Recycle Content. FNACE on 5/4/2020. URL: https://www.materialsperformance.com/articles/material-selection-design/2017/05/improved-packaging-film-with-vapor-phase-inhibitors-high-recycle-content.

Доманцевич Н. І.
д.т.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет,
Яцишин Б. П.
д.т.н., професор
НУ "Львівська політехніка"

ВПЛИВ УМОВ ЕКСПЛУАТАЦІЇ НА ДИФУЗІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОДИФІКОВАНИХ ПОЛІМЕРНИХ ПЛІВОК

Дифузійні властивості вважаються одними із головних при використанні полімерних матеріалів як бар'єрів для проникнення різних речовин. Перенесення низькомолекулярних речовин в полімерах серед іншого визначається гнучкістю та своєрідним характером теплових рухів ланцюгових молекул матриці, зміною симетрії молекул полімеру, підвищенням щільності, утворенням додаткових зв'язків, формуванням складчастих та спіральних структур. Показник проникності полімерної плівки також залежний від ступеню дисперсності полімеру за наявності низькомолекулярних фракцій та від форми ланцюга макромолекул (збільшення числа бокових груп, розгалужень і відхилень ланцюга від прямолінійності) [1, 2].

Швидкість дифузійного перенесення зменшується з посиленням міжмолекулярної взаємодії, ступенем кристалічності й орієнтації, що зумовлювало зростання щільності упаковки молекул. Використання різних видів наповнювачів, барвників, пігментів, пластифікаторів, стабілізаторів, електромагнітних полів та іонізуючих випромінювань значно змінюють дифузійні характеристики матеріалів.

Метою досліджень було вивчення киснепроникності полімерних упаковок із модифікованого плівкового поліетилену, а також порівняння із відповідними дослідженнями для полімерних плівок.

Матрицею об'єкту досліджень вибрано полімерну основу – поліетилен низької густини (ПЕНГ). Як інгібітор з вмістом від 1,0 ваг. % використано дициклогексиламін бензоат (ДЦГАБ), як пластифікатор – дибутилфталат (ДБФ). Введення пластифікатора до складу полімерної композиції знижувало температуру переробки і полегшувало суміщення інгібіторів з матрицею. Інгібітори вводили в полімерну матрицю на стадії роздування в зоні виходу плівкового рукава із формуючої голівки екструдера.

Показано, що на початковому етапі киснепроникність модифікованих та немодифікованих плівок відрізняється незначно – у неінгібованих плівок показник киснепроникності (Р) вищий порівняно з інгібованими плівками. Підтвердено, що при старінні інгібованих плівок протягом 1-2 років у матриці відбувалось прискорене кристалоутворення, що сприяло зменшенню киснепроникності. Після 3-4 років закритого складування дифузійні характеристики досліджуваних матеріалів зростають у межах допустимих норм.

Таким чином, введення у склад полімерної плівки інгібіторів атмосферної корозії підвищувало антикорозійний захист металовиробів в упаковках терміном до 5 років, проте приводило до збільшення кристалічності полімерної основи, початкового пониження інтенсивності дифузійного перенесення кисню крізь плівку, а при більш тривалих термінах експлуатації пакувань – активізації деструктивних процесів, утворення наскрізних пор та руйнування цілості покриття. Одночасне введення в полімерну матрицю при виготовленні пластифікатора та інгібітора стабілізувало дифузійні процеси у матеріалі протягом всього терміну експлуатації.

Список використаних джерел

1. Massey L. K. Permeability properties of plastics and elastomers: a guide to packaging and barrier materials. Plastics Design Library (William Andrew Publishing), 2003. 580 p.

2. McKeen L. W. Permeability properties of plastics and elastomers. Elsevior, Amsterdam. Tokyo, 2017. 380 p.

Пелик Л. В.
д.т.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЗМІШАНОЇ ПРЯЖІ У ЛЬОНОВМІСНИХ ТЕКСТИЛЬНИХ МАТЕРІАЛАХ

Ситуація на вітчизняному ринку товарів легкої промисловості вимагає певних змін у формуванні асортименту, якості та конкурентоспроможності багатьох груп і видів товарів в окремих її підгалузях. Особливо динамічним є ринок продукції текстильної промисловості. Він постійно розширюється завдяки поповненню новими текстильними матеріалами на основі суміші природних, штучних і синтетичних волокон, спеціальних видів опорядження. В останнє десятиліття на ринку швейних виробів широко представлені товари, виготовлені з текстильних полотен різних структур, що відрізняються від традиційних за сировинним складом, способом виготовлення і фактурою. Найбільше застосування отримали змішані тканини побутового призначення із вмістом натуральних волокон у своєму складі.

За будовою та складом лляне волокно схоже до бавовняного, проте має суттєві відмінності, серед них:

– вміст целюлози у лляному волокні значно нижчий в порівнянні з бавовняним, проте середній ступінь полімеризації целюлози льону становить 36000, бавовняного волокна – 10000, а молекулярні маси відповідно 5800000 та 1620000;

– лляне волокно складається з комплексів елементарних волокон, які скріплюються між собою серединними пластинами, в яких знаходяться супутні домішки такі, як пектинові речовини, геміцелюлози та лігнін. Така будова зумовлює до деяких особливостей переробки лляного волокна;

– основна кількість домішок у лляному волокні зосереджена не лише в первинній, як у бавовняного волокна, а також і у вторинній стінці, що значно ускладнює можливість проникнення всередину волокна та видалення домішок під час оздоблювальних процесів;

– структура волокна льону містить зсуви, які отримали назву парцелярні. Зсуви утворені під час первинної обробки лляної трести; за іншими даними зсуви утворені в результаті одерев'яніння пектинових речовин.

– присутність лігніну в лляному волокні. На бавовняному волокні лігнін може бути присутнім у так званих неволокнистих забрудненнях невичесаних під час прядіння бавовняної пряжі, а саме "галочці" – залишках коробочок рослини бавовника, лушпинні насінин, залишків стебла. Кількість неволокнистих забруднень у бавовняному волокні становить від 3 до 20 % в залежності від сорту та способу збору врожаю. В свою чергу вміст лігніну у неволокнистих забрудненнях за різними даними може становити від 13 до 30%.

Лігнін відноситься до найбільш стійких частин лляного волокна. Його присутність значно ускладнює процес біління, що суттєво впливає на умови здійснення цього процесу, а саме вибір реагентів, температури та тривалості оздоблення.

Лігнін має трьохмірну сітчасту структуру, основними фрагментами полімеру лігніну є фенілпропанові, гваяцилові та сирингільні ароматичні групи. Основним структурною складовою лігніну є β-оксиконіфериловий спирт. В лляному волокні лігнін в основному зосереджений в серединних пластинах, повне видалення його з цих пластин приводить до розпаду комплексу на елементарні волокна.

Саме лігнін надає льону жорсткості, стійкості до дії вологи, температури, мікрооргнізімів, світла та світлопогоди. Внаслідок видалення лігніну текстильний матеріал

набуває пом’якшеного грифу. Водночас важливим є оптимальний рівень видалення домішок для досягнення раціонального поєднання властивостей лляного матеріалу. Повне його видалення може привести до фібриляції волокна.

Окрім хромофорних структур лігніну забарвлення лляного волокна зумовлене присутністю у волокні: залишків хлорофілу та його похідних, воскоподібних речовин, грибної міцели, продуктів конденсації фенольних сполук, дубильних речовин та меланоїдів. Забарвлення волокна залежить від багатьох чинників, серед них кліматичні умови вирощування, спосіб отримання лляної трести, рівниці.

Бавовняне волокно може мати кремовий, бурий, зеленувато-сірий відтінок завдяки речовинам з групи флаваноїдів: кверцитин, морин. У бавовняному волокні вміст елементів в зольній частині в декілька разів менший, ніж в лляному волокні. Зола лляного волокна містить понад 30 хімічних елементів, їхній вміст визначає медико-біологічні властивості льону. Крім того присутніть у волокні елементів кремнію, міді, алюмінію та інших металів є наслідком зниження питомого поверхневого електричного опору. Лляні волокна відрізняються від бавовняних своєю молекулярною та особливо надмолекулярною структурою. Вони мають більш щільне пакування макромолекул та більш високу орієнтацію надмолекулярних структур. Пучки фібрил розміщені спіралеподібно вправо та вліво під кутом 8 – 12 °. Це є основна причина більш високої міцності лляного волокна в порівнянні з бавовняним. Вміст кристалічних ділянок волокна визначають його міцність та пружньо-еластичні властивості, аморфні ділянки – гігроскопічність, реакційну та сорбційну властивість, пластичність. Чим вище кристалічність целюлози, тим більша її міцність, але реакційна здатність нижча. Целюлоза бавовни містить 50-70 % високовпорядкованих областей, а целюлоза льону – 75-80 %.

Лляні волокна завдяки своєму хімічному складу проявляють бактеріостатичні властивості до таких бактерій, як золотистий стафілокок, синьогнійна паличка. За однакових умов випробувань бавовняні волокна не проявляють антимікробну активність.

Антропогенний вплив на біосферу планети стає причиною накопичення важких елементів в грунті. Важкі метали частково переходять в розчинну форму, транспіруються льоном та накопичуються на внутрішній поверхні лляного стебла. Цей вміст не є сталим, і залежить від багатьох чинників, серед яких умови вирощування лляного волокна. Плід бавовника – бавовняна “коробочка”, розташована в верхній частині рослини, транспірує значно менше рідини в порівнянні зі стеблом льону. Саме це пояснює таку різку відмінність у вмісті елементів в лляних та бавовняних тканинах.

Перспективним напрямком вітчизняної текстильної промисловості є використання змішаної пряжі та тканин зі вмістом котоніноподібного льону. Крім того виробництво котоніну зумовлене можливістю розширення сировинної бази натуральних волокон і часткової заміни хімічних волокон на менш вартісну та екологічну сировину. Використання котоніну дозволить розширити асортимент і обсяг льоновмісних тканин побутового і спеціального призначення.

Ніколайчук Л. Г.
к.т.н., доцент
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного,
Львівський торговельно-економічний університет,
Галик І. С.
к.т.н., професор,
Семак Б. Д.
д.т.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ НОВИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОГО СПЕЦОДЯГУ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день ведуться активні розробки у текстильній галузі, пов'язані з покращанням властивостей спеціального одягу. Особливо актуальними в Україні, зважаючи на проведення операції об'єднаних сил, є дослідження, направлені на модернізацію та її впровадження для створення нового екіпірування для військовослужбовців. До військової продукції для досягнення повного задоволення споживачів військовим обмундируванням та спорядженням, висуваються наступні основні вимоги: дизайн повинен бути розроблений з врахуванням досвіду бойових дій; крій одягу має забезпечувати можливість дій військовослужбовця без скованості рухів, особливо під час стрільби; безшумність та мала оптична помітність; форма, розташування кишень, застібок і додаткових кріплень повинні відповідати стандартному комплекту екіпіровки; модульність конструкції; мала маса комплекту обмундирування; висока зносостійкість та практичність; можливість розміщення та надійного кріплення засобів маскування; міцні безшумні застібки, замки та кріплення; спорядження не повинно обмежувати рухів та значно збільшувати бокову та фронтальну проекції військовослужбовця; забезпечення комфорту військовослужбовця під час довготривалого перебування у обмундируванні; схема спорядження повинна забезпечувати доступ до елементів екіпіровки в різноманітних положеннях.

Окрім зниження вартості військової форми, найбільшу зацікавленість у науковців викликає застосування нових текстильних матеріалів та технологій, що підвищили б захист воїнів від факторів зовнішнього, несприятливого впливу та комплекс її споживних властивостей. При цьому, основні зусилля в даній галузі направлені на удосконалення виробничих процесів та підбір матеріалів для виготовлення тих чи інших моделей [1, 2].

Автори в цій роботі хотіли б виділити два перспективи, щодо застосування нових матеріалів для військової форми: використання натуральних вітчизняних волокон (коноплі, льону) та нанотекстилю і нанотехнологій.

Представляється доцільним на основі аналізу та узагальнення літературних даних у якості виробничих матеріалів, використовувати вітчизняні целюлозні тканини з льону та конопель, які дешевші за бавовну, не поступаються показниками довговічності і зносостійкості синтетичним матеріалам (мають значні міцнісні характеристики, стійкість до вологи і води, біостійкість до мікроорганізмів, що в свою чергу, забезпечить кращій захист людей і т.д.). Також натуральні тканини володіють високими гігієнічними показниками та екологічно безпечні у порівнянні з синтетикою [3].

Щодо розвитку нанотекстилю і нанотехнологій, дослідження в області "розумних волокон" іде у двох напрямках: колористичному та інтелектуальному. Колористичний пов'язаний з розробкою принципово нових видів камуфляжу військової екіпіровки. Їх суть полягає у застосуванні термо-, фото-. і гідрохромних барвників. Тканини, що ними забарвлені можуть змінювати колір під дією світла, води і тепла подібно хамелеонам. Розробки активно ведуться в Китаї, Південній Кореї і Тайвані, але повністю ідеальних результатів досягти не можуть через жорсткі вимоги стійкості пофарбувань для камуфляжу до дії зовнішніх факторів.

Інтелектуальний напрям – це промислове винахідництво і розроблення технологій, що забезпечують отримання нанотекстилю з великою кількістю нових властивостей. І, по-перше. це були замовлення армії: “розумні тканини” повинні вміти “слідкувати” за серцевим ритмом солдату; вводити, якщо треба ліки або локалізувати рани; сигналізувати про почуття. Одяг повинен вміти самоочищуватися, підтримувати температуру в підодяговому просторі, нейтралізувати отруйні речовини, володіти властивостями бронежилета. Екіпіровка має бути легкою, не обмежувати рухи, а система зв’язку, що включає дисплей комп’ютера і клавіатуру – не тільки легкою, але і м’якою, здатною змінювати свою конфігурацію. Використовувати це стало можливим з інтеграцією наукоємних технологій (hi-tech). Провідну роль в цьому зайняли нанотехнології, по-перше, у виробництві волокон (малоусадкових, високоміцних до розриву і тертя). Наприклад, введення наночастинок глинозему у хімічні волокна забезпечують електро-, теплопровідність, хімічну активність, захист від УФ-променів, вогнезахист та ін. У поліамідних волокон підвищується розривне навантаження і міцність на згинання, що забезпечує їх використання для захисту від ударів у захисних касках. По-друге, в заключному обробленні можна досягти водо- і маслостійкості, зниження горючості, протизабруднюваності, м’якості, антистатичного та антибактеріального ефектів, термостійкості, формостійкості та ін. Новий нанотекстиль знайшов своє різноманітне використання в одязі з вмонтованими датчиками, батареями для нагрівання, чіпами, струмопровідними, аеродинамічними, ароматними, екологічними та іншими властивостями. Всі ці напрями продовжують розвиватися, є дуже цікавими і безперечно перспективними у виготовленні текстильних виробів зі спеціальними властивостями, особливо для військовослужбовців та військових формувань України [4, 5].

Авторами робіт [1, 5] вивчені та обґрунтовані сфери найбільш раціонального використання нанотекстилю одягового призначення. Показано, що завдяки своїм специфічним властивостям, оправданим виявилося використання різноманітних видів нанотекстилю для виробництва одягу спеціального призначення (особливо військового). Обґрунтована доцільність більш широкого використання військового спецодягу, обробленого на основі нанотекстилю різного волокнистого складу. Дана характеристика найбільш перспективних видів нанотекстилю і спеціального одягу на сучасному товарному ринку України. Сформульовані та обґрунтовані вимоги до військового спецодягу армійських формувань армії України. Обґрунтована доцільність розширення їх асортименту та збільшення обсягів виробництва.

На основі проведених досліджень: обґрунтовано доцільність створення в Україні окремого сегменту ринку нанотекстилю і спецодягу як нових товарів на ринку текстилю; сформульовані та обґрунтовані перспективні напрямки розвитку асортименту нанотекстилю і одягу на товарному ринку України на ближчі роки; відзначено необхідність гарантування рівня безпеки нанотекстилю і одягу для їх споживачів в Україні.

Список використаних джерел

1. Ніколайчук Л. Г., Галик І. С., Семак Б. Д., Шаповал О. М. Роль нанотекстилю у формуванні вітчизняного ринку спецодягу та застосуванні в логістичному забезпеченні військових формувань. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Технічні науки. 2020. Вип. 23. С. 49-57.

2. Бойове екіпірування військовослужбовця Збройних Сил України: навчальний посібник / А. В. Слюсаренко, В. В. Федоренко, С. І. Оборнєв, Я .В. Бабій та інші. Львів: НАСВ, 2017. 190 с.

3. Дурач В. М., Ніколайчук Л. Г. Проблеми та перспективи виробництва та застосування безнаркотичних конопель для текстильних матеріалів спеціального призначення в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки. 2020. № 5. С. 249-252.

4. Фесенко О. М., Ковальчук С. В., Нищик С. А. Проблеми та перспективи розвитку нанотехнологій в Україні та світі. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2017. №1. С. 170–179.

5. Ніколайчук Л. Г., Шаповал О. М. Нанотекстиль: перспективи використання для спецодягу в логістичному забезпеченні збройних сил та військових формувань України. “iScience”, “Актуальные научные исследования в современном мире”. 2020. Вип. 3 (59), ч. 7. С. 176–182.

Попович Н.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет
Лавінська К.
к.т.н.,
Науково-дослідна мережа Лукасевич-Інститут шкіряної промисловості,
м. Лодзь, Республіка Польща

МІКРОБІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ НАТУРАЛЬНОЇ ШКІРИ МОДИФІКОВАНОЇ ЕКСТРАКТОМ БАМБУКУ

Формування екологічності товару передбачає забезпечення мінімальних ризиків на людину та довкілля на різних стадіях його життєвого циклу: в процесі виробництва, експлуатації та утилізації. [1]. Життєвий цикл товару складається із сукупності взаємопов'язаних процесів, які передбачають зміну стану продукції від початкової стадії отримання сировини до завершальної стадії експлуатації – утилізації.

Матеріали, які використовуються для виготовлення взуття, вимагають забезпечення належного рівня мікробіологічних показників споживних властивостей на першому етапі їх життєвого циклу – отримання та відбору сировини. Оптимальний процес контролю якості повинен включати не тільки кінцеву продукцію, як це, наприклад, відбувається для текстилю, але й також зосередити увагу на всіх етапах процесу виробництва, зокрема пов'язаних з обробними аспектами. Щодо натуральних шкір, то ще під час дублення (вичинки) шкіряної сировини частково забезпечується стійкість до грибів та бактерій, але повний антимікробний захист не є гарантованим. Цей аспект дуже важливий, особливо коли враховувати специфічні температурні умови та підвищений рівень вологості всередині взуття.

Зокрема, мікробіологічна чистота внутрівзуттєвого простору – один з факторів, який знижує ймовірність виникнення дерматологічних захворювань стоп або інших інфекцій. Зокрема, в реальних умовах експлуатації взуття матеріали є так званим бар'єром проти вологості та температурного потоку.

Аналіз літературних джерел показує, що відносна вологість всередині взуття понад 90%, спричиняє швидке збільшення бактерій [2]. З іншого боку, мікробіологічне забруднення матеріалів взуття може спричинити деградацію та дезінтеграцію конструкції взуття. Тому правильний підбір матеріалів для взуття є запорукою його безпечності для споживачів та тривалої експлуатації.

Оскільки значна частка серед використовуваних матеріалів для виготовлення взуття належить натуральним шкірам, то одним зі шляхів підвищення рівня екологічності взуття є забезпечення належного рівня мікробіологічних показників та показників безпечності натуральної шкіри, яка використовується для матеріалів верху та підкладки у взутті. Відомо, що вплив живих мікроорганізмів на промислову білкову сировину природного походження (в тому числі і шкури тварин, які використовуються для виготовлення натуральних шкір), матеріали та вироби з неї може значно змінювати рівень їх споживних властивостей, якість, а в окремих випадках призводити до їх повного руйнування [3].

Шкура тварини ще до забою несе на собі велику кількість мікробів, які потрапляють на неї з навколишнього середовища. Тому, після зняття, на шкурі виявляються мікроби, частково ті, що були ще за життя тварини, частково ж потрапляють на неї після зняття з туші при подальшій обробці, оскільки після забою і знімання шкури відбувається вторинне забруднення її мікробами, джерелами яких є брудна підлога, забруднені кошики, гній і ін. У парній шкурі присутні неспорові бактерії (Hoteus vulgaris, E. colli), спорові аероби (з групи Bac. Subtilis, Bac. Mesentericus, Bac. Megaterium, Bac. Mycoides); окремі види актиноміцетів, що розкладають білки; анаероби (Bac. pytrificus, Bac. sporogenes). Крім того, на парній шкурі часто зустрічаються представники групи цвілі, багато з яких мають різко виражену

протеолітичну здатність: види з сімейства Mucoraceaae (Mucor, Rhizopus), Aspergillaceae (Aspergillus, Penicillium) [4; 5].

Для запобігання руйнуванню шкур мікроорганізмами, їх консервують шляхом зневоднення, підвищення осмотичного тиску, зміною pH середовища, дією нейтральних солей, антисептиків, заморожуванням тощо [6].

Відповідно до зростаючої обізнаності споживачів, на ринок виходить все більше нових матеріалів із покращеними функціональними можливостями. Аналіз літературних джерел показує широкий спектр методів збагачення матеріалів для взуття - як натуральних шкір, так і текстилю. Один із шляхів є використання таких добавок: біоактивні іони срібла, екстракт алое [7], волокна з кокосової шкаралупи [8], природні мінерали та інкапсуляція ефірної олії [9]. Інший тип модифікації матеріалу показано авторами в [10-12], де шкіра була захищена від старіння під впливом УФ-променів за допомогою оптично освітлених засобів. Нами запропоновано один із шляхів модифікації натуральних шкір – використання (шляхом додавання певної частки до основної дубильної речовини) екстракту бамбуку під час дублення.

Метою даного дослідження, яке спрямоване на підвищення рівня безпеки товарів для людей та навколишнього середовища, є мікробіологічний аналіз натуральної шкіри модифікованої екстрактом бамбуку під час дублення. Для досліджень було обрано натуральні шкіри виготовлені зі шкур свиней та биків, які використовують для матеріалів верху та підкладки взуття. Товщина натуральної шкіри зі шкур бика становила 1,1-1,2 мм, свинячої шкіри – 3,9-4,1 мм. Відсоток добавки бамбукового екстракту по відношенню до маси шкіри становив 1, 2 та 5%. Протигрибкові властивості шкіри, модифікованої екстрактом бамбука, досліджувалися з використанням методики, зазначеної у стандарті PN-EN 14119: 2005 “Випробування текстилю – Оцінка дії мікрогрибків - візуальний метод A1”.

Аналіз стійкості до грибів натуральної шкіри, модифікованої екстрактом бамбука, показав фунгістатичний ефект. Після інкубації спостерігалося збільшення псування цвілі A. niger у вигляді білого міцелію. Крім того, спостерігалося ураження досліджуваних натуральних шкір цвілями T. mentagrophytes та C.albicans. Фунгістатичний ефект досліджуваних зразків натуральних шкір виявлено відносно наступних мікроорганізмів: A. niger, T. mentagrophytes та C. Albicans, а їх бактеріостатичний ефект спостерігався проти кишкової палички, S. enteritidis та P. aeruginosa. Область гальмування спостерігали під і навколо країв зразків і залежала від процентного додавання екстракту бамбука.

Для напівфабрикатів wet-blue частинки екстракту бамбука залишаються прилиплими до поверхні шкіри, в такий спосіб створюючи бар’єр проти мікробів. Однак комплексний (якісний та кількісний) ефект протимікробної дії екстракту бамбука слід всебічно вивчати в різних умовах.

З огляду на процеси погіршення стану матеріалів для взуття та взуття в цілому, що відбуваються під впливом поту та забруднень, конструктивний пошук нових рішень є дуже важливим та бажаним. Усі інновації в галузі взуттєвого виробництва, зокрема виробництва натуральних шкір для взуття, повинні бути спрямовані на ті елементи, які забезпечують оптимальні умови температури та вологості, а також мікробіологічну чистоту всередині взуття протягом усього життєвого циклу товару. Використовуючи антисептичні засоби на основі природних компонентів, зокрема наведений вище екстракт бамбука, можна створити альтернативне рішення для стандартних процесів шкіряного виробництва, яке передбачає використання багатьох хімічних речовин.

The research work was carried out within the project: “Use of bamboo extract and fibres in the elements of leather, textile and combined leather and textile children’s footwear” financed by the National Centre for Research and Development (Agreement No. LIDER/16/0091/L-8/16/NCBR/2017).

Список використаних джерел

1. ДСТУ – Н 4340:2004. Настанови щодо внесення екологічних вимог до стандартів на продукцію. Загальні положення. Київ. 2005. 12 с.

2. Irzmańska E, Padula G, Irzmański R. Impedance Pletysmography as a Tool for Assessing Exertion – Related Blood Flow Changes in the Lower Limbs in Healthy Subjects. Measurement 2014; 47: 110-115

3. Pehtasheva, E. L., Neverov A. N., Sinizin N. M. Die Rolle und Nutzung Mikrobiologischer Prozesse im Lebenszyklus von Materialien unter Besonderer Berucksichtigund von textilien. Forum ware. 2002. Vol. 30, Issue 1-4. P. 73–76.

4. Liricure Powder Biocide Composition for Hide and Skin Preservation. Leder und Hautemarkt. 1997. № 23. P. 40. 13.

5. Leather preservative from Allied Singnal gets top rating. World Leather. 1998. Vol. 11, № 2. P. 152.

6. Андреєва О. А., Цемекко Г. В.Товарознавство шкіряно-хутрової сировини. К. : Вид-во "Кондор", 2012. 355 с.

7. Flemming LA. Practical tanning: A Handbook of Modern Processes, Receipts and Suggestions for the Treatment of Hides, Skins and Pelts of Every Description. Read Books Ltd, Redditch 2017.

8. Abdul – Mumeen J, Zakpaa HD, Mills – Robertson FC. Biochemical and Microbiological Analysis of Shea Nut Cake: A Waste Product from Shea Butter Processing. Journal of Agricultural Biotechnology and Sustainable Development 2013; 5 (4): 61-68.

9. Bielak E, Marcinkowska E, Syguła – Cholewińska J. Antimicrobial Aactivity of Lining Leathers Fatliquored with Addition of Cinnamon Oil. Towaroznawcze Problemy Jakości 2016; 4: 153-162

10. Alvarez J, Zwierzyński K. Barrier nanopigments protecting leather against UV radiation. Przemysl Chemiczny 2017; 96, 2: 354-360.

11. Alvarez J, Lipp-Symonowicz B. Concept Evaluation of Predicting UPF Values for Artificial Cellulose Fabrics by Varying the Optical Brightener Chemical Structure Applied. FIBRES & TEXTILES in Eastern Europe 2017; 25, 2(122): 100- 105. DOI: 10.5604/12303666.1228178.

12. Alvarez J, Lipp-Symonowicz B, Kardas I. The Examination of Molecular and Supermolecular Structure Changes of Man-Made Cellulose Fibres Under the Influence of UV Radiation. Autex Research Journal 2006; 6, 4; 191-195

Пушкар Г. О.
к.т.н.,
Галик І. С.
к.т.н., професор
Семак Б. Д.
д.т.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ОБГРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РОЗВИТКУ НАНОТЕХНОЛОГІЙ ВИРОБНИЦТВА НАНОТЕКСТИЛЮ І ОДЯГУ В УКРАЇНІ

Як свідчить аналіз літературних джерел та узагальнення результатів власних досліджень [1-4], використання нанотехнологій у різних країнах світу дозволяє суттєво розширити та збагатити асортимент текстильних матеріалів і одягу різного цільового призначення. Це стосується передусім текстильних наноматеріалів і виробів одягового, медичного, інтер'єрного та спеціального призначення. В залежності від попиту на цю текстильну нанопродукцію на товарному ринку забезпечується структура їх групового, видового та внутрішньовидового асортименту.

При цьому варто підкреслити, що доцільність використання зарубіжного досвіду розвитку нанотехнологій виробництва нанотекстилю і одягу обумовлена низкою причин, а саме:

- потребою ліквідації відставання вітчизняного нановиробництва нанотекстилю та одягу від зарубіжних країн лідерів в цій галузі (особливо США, Японії, Китаю);
- потребою вдосконалення державної підтримки розвитку нанотехнологій виробництва нанотекстилю і одягу в Україні;
- потребою більш широкого залучення науковців галузевої науки в сфері легкої промисловості і торгівлі України для досліджень асортименту та властивостей нанотекстилю та одягу.

Виходячи з аналізу наведених літературних джерел [1-4], на нашу думку, першочергового вирішення у вузівській тематиці досліджень вимагають:

- вивчення та обґрунтування тих проблем, які необхідно використовувати із зарубіжного досвіду в першу чергу;

- особлива увага повинна приділятися тим нанотехнологіям, які сприяють розвитку найбільш проблемних галузей вітчизняної легкої промисловості;

- потреба тісної ув'язки використання зарубіжного досвіду із процесом забезпечення якості підготовки фахівців для потреб окремих галузей вітчизняної легкої промисловості (в першу чергу текстильної, трикотажної, швейної, взуттєвої та інших).

Вважаємо за доцільне імпортувати із зарубіжних країн ті види нанотекстилю і одягу, які користуються на вітчизняному ринку підвищеним і стабільним попитом і сприяють більш високому задоволенню потреб вітчизняних споживачів.

Оправданою варто вважати закупку апробованих імпортних нанотехнологій для виробництва перспективних видів нанотекстилю медичного та спеціального (передусім військового) призначення, які поки відсутні в Україні.

Вважаємо з доцільне обґрунтувати можливість відкриття в Україні окремого сегменту ринку нанотекстилю і одягу, як це прийнято у багатьох зарубіжних країнах. Необхідно зазначити, що для цього потрібно вивчити і узагальнити із зарубіжної практики такі вузлові для цього ринку питання:

- класифікацію і властивості групового, видового та внутрішньовидового асортименту нанотекстилю і одягу різного цільового призначення;

- особливості стандартизації асортименту та властивостей названої нанопродукції, включаючи характеристику методів і критеріїв оцінки їх якості та безпечності;

- узагальнення зарубіжного досвіду тестування нанотекстилю і одягу, як нових товарів на названому ринку.

Як свідчить зарубіжний досвід, розвиток текстильних нанотехнологій і окремого сегменту ринку нанотекстилю в Україні дозволить:

- створити абсолютно нові види текстильної нанопродукції (інтелектуальний текстиль, медичний нанотекстиль, військовий нанотекстиль, інтер'єрний нанотекстиль, нові види спецодягу різного цільового призначення);

- прискорити темпи розвитку окремих підгалузей текстильної і легкої промисловості в Україні;

- розширити асортимент та збільшити обсяг експорту текстильної нанопродукції;

- ефективне використання потенціалу вузівської науки (особливо в університетах сфери легкої промисловості та торгівлі України) для розвитку текстильних нанотехнологій і ринку текстильної нанопродукції.

На наше переконання успішне вирішення питання стосовно формування в Україні окремого сегменту товарного ринку нанотекстилю, першочергового розгляду вимагають такі блоки питань:

– усестороннє вивчення потреб населення України на конкретні види нанотекстилю і нанопродукції на його основі (особливо медичного, спортивного, військового, спеціального призначення) на ближчі 5-10 років;

– вивчення реальних можливостей підприємств легкої промисловості України виготовляти конкретні види нанотекстилю і виробів на його основі (забезпеченість необхідними видами наносировини, технологічним обладнанням, приладами та апаратурою для дослідження властивостей рівня якості та безпечності готової нанопродукції);

– обґрунтування обсягів імпорту тих видів текстильної нанопродукції, яка в Україні характеризується підвищеним попитом, але не може бути виготовлена на вітчизняних підприємствах.

При цому, на наш погляд, першочергового вирішення потребує подальше вдосконалення системи державного регулювання розвитку нанотехнологій і ринку нанопродукції в Україні, як це прийнято у багатьох зарубіжних країнах.

Першочергової уваги потребує збільшення обсягів виробництва та розширення асортименту нанотекстилю та інших видів текстильної нанопродукції із заданими властивостям [3, 4]. Значна увага повинна приділятися виробництву одягу різного цільового призначення із захисними функціями.

При вивченні зарубіжного досвіду першочергову увагу слід приділяти вивченню особливостей асортименту, властивостей, рівня якості та безпечності так званого "розумного" та медичного нанотекстилю та одягу, критеріїв і методів оцінки їх якості та безпечності.

Варто відзначити, що особливого значення та актуальності мають питання набуття фахівцями в університетах конкретних фахових компетентностей. При цьому ці компетентності повинні бути тісно пов'язані із конкретними вимогами відповідного освітнього стандарту.

Список використаних джерел

1. Кричевский Г. Е. Нано-, био-, химические технологии и производство нового поколения волокон, текстиля и одежды. М.: Изд-во "Известия", 2011. 528 с.

2. Матвейцова Д. С., Карван А. С., Параска О. А. Нанотехнології у виробництві текстильних матеріалів. Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки. 2014. № 5. С. 55–60.

3. Семак Б. Б. Проблеми формування ринку медичного нанотекстилю в Україні. Економіка та держава. 2015. № 3. С. 15–18.

4. Пахолюк О. В., Пушкар Г. О., Галик І. С., Семак Б. Д. Товарознавчі та маркетингові аспекти формування вітчизняного ринку нанотекстилю і одягу. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. № 6. С. 53–57.

Сапожник Д. І.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОБУДОВИ ТА ТЕСТУВАННЯ СУЧАСНОГО ЦИФРОВОГО КАМУФЛЯЖУ НА ТЕКСТИЛЬНИЙ МАТЕРІАЛАХ

Камуфляж (маскує забарвлення військової форми, однотонна або багатобарвна) масово почав використовуватися військовими усього світу відносно недавно – з кінця XIX ст. Технічний прогрес і вдосконалення методів ведення війни зажадали зробити учасників бойових дій менш помітними на фоні навколишньої природи, і ось вже більше 100 років це завдання зі змінним успіхом вирішують всілякі камуфляжі. Але зараз військовим вже недостатньо хитріше забарвити форму, вчені шукають принципово інші підходи до приховування на місцевості людей і техніки.

Важлива деталь, якщо камуфляжні костюми будь-якого виду маскувального патерну не прийняті на речове озброєння, це не означає, що вони погано виконують свої функції. Адже при прийнятті рішення про масове застосування того чи іншого камуфляжного малюнка враховується не тільки його здатність приховувати присутність військового на місцевості. Важливим параметром є кінцева вартість виготовлення екіпірувального комплекту в розрахунку на фізичну одиницю. Тому на прикладі Північноатлантичного альянсу можна звернути увагу на те, що невеликі за чисельністю населення члени НАТО не займаються розробкою унікальних камуфляжів, а адаптують готові під свої специфічні географічні особливості. Сучасні маскувальні патерни розробляються за принципом побудови зображення на цифрових екранах. Вони називаються піксельними. Рисунок складається з невеликих квадратиків певної колірної схеми, хаотично розкиданих по поверхні. Вони візуально дроблять силует на фрагменти, які людське око не може однозначно ідентифікувати. При віддаленні об'єкта від спостерігача пікселі складаються в більш складні і великі структури, які також ніякої інформації не несуть. В даний час піксельні схеми вважаються прогресивними в техніці маскування [3].

Військові технології розвиваються швидко, і ніхто не може передбачити, як доведеться адаптувати камуфляжні схеми забарвлень в довгостроковій перспективі. Поки ще не так багато відомо про те, як людський мозок інтерпретує отриману візуальну інформацію, а тому багаторічні зусилля військових з пошуку ідеальних камуфляжів поки що не увінчалися успіхом. Завдання камуфла не приховати бійця і зробити з нього невидимку, як багато хто помилково вважає (особливо шанувальники мультікама), а по-перше, розмити силует на стільки, що б важко було відокремити його від спостережуваного ландшафту як щось чуже, а, по-друге, камуфляж покликаний приховати характерні ознаки, що дозволяють з легкістю і миттєво визначити по силуету

Як відомо, сучасний цифровий камуфляж краще "працює" і при нормальному освітленні, тому що більше схожий на фрактальні схеми, які людське око (точніше, мозок) інтерпретує як "білий шум" [2]. Іншими словами, цифровий камуфляж виглядає менш "природним", тому і менше привертає увагу.

З точки зору нашого мозку, цифровий камуфляж не "вливає" людину в оточуючий ландшафт, а штучно змінює обриси тіла. Для мозку цифровий камуфляж немов "незручний", тому він намагається не помічати його. При цьому недостатньо просто накидати на тканину кольорові пікселі випадково хаотично, а створення ефективної цифрової схеми – завдання непросте, важливу роль у вирішенні якого відіграє вибір кольорової гами і особливості будови людського ока.

Всі цифрові камуфляжі містять два візуально-логічних шара: мікрорисунок (пікселі) і макрорисунок (форма плям, утворених пікселями). Якщо масштаб макрорисунка занадто малий (як це зроблено в UCP (англ. Universal Camouflage Pattern – універсальний камуфляж)), то виникає оптичний феномен "ізосвітіння" (isoluminance). Суть його в тому, що ретельно сконструйований малюнок камуфляжу перетворюється в світлу масу, в результаті чого об'єкт маскування не просто добре помітний, але навіть привертає увагу на місцевості.

Ще однією фатальною помилкою була відсутність в UCP чорного кольору. Офіційно це пояснювалось тим, що в природі чорний колір відсутній. Однак це зовсім не так: чорний і коричневий кольори вкрай важливі для зображення тіней. Тому, наприклад, в камуфляжі US4CES (четвертий фіналіст програми Camouflage Improvement Effort) використовується так зване "контурне освітлення" (boundary luminance): тонкі чорні лінії навколо макро- і мікрорисунків, які змушують око спостерігача сприймати їх у вигляді тривимірних об'єктів. За відсутності цих псевдотіней рисунок втрачає глибину і сприймається двовимірним.

Ще одна проблема при створенні цифрового камуфляжу пов'язана з масовим виробництвом готових виробів з таких текстильних матеріалів. Камуфляж покликаний розбивати силует людини за його ключовими точками, наприклад, зап'ястя, коліна, щиколотки тощо. При масовому виробництві військової форми, коли з рулонів тканини роблять викрійки для пошиття сотень тисяч комплектів одягу, дуже важко передбачити, де саме відбудуться ці візуальні "розриви". Крім того, людський мозок вміє розпізнавати патерни. Якщо ми побачимо якийсь образ двічі, то відразу відчуємо щось знайоме.

Процес тестування камуфляжу майже настільки ж важливий, як і його створення. Для більшості сучасних камуфляжів середній час звичайного візуального виявлення замаскованого об'єкта снайпером складає 8-12 сек. А використання сучасних приладів нічного бачення, які здатні реєструвати короткохвильове ІЧ-випромінювання (SWIR) з довжиною хвилі 1,4-3 мкм дозволяє бачити людей в будь-якому камуфляжі у вигляді білих фігур [4]. Мілітарний технічний прогрес вимагає зміни підходу до створення камуфльованої військової форми, наприклад, це військова форма, виготовлена з тканини, яка практично не випромінює в ІЧ-спектрі, проте вважається, що це досить паліативне рішення. Наступним етапом у розвитку камуфляжу, ймовірно, стане поява технологій "невидимості" – наприклад, тканин, волокна яких дозволяють променям світла немов "огинати" приховуваний об'єкт. Крім того, розумні тканини-хамелеони, які генерують малюнок в залежності від поточного зовнішнього оточення.

На сьогоднішній день подібні розробки уявляють собою справжній хайтек в сфері камуфляжу, і тому ретельно охороняються. Але не має сумнівів в тому, що синергія технологій у відносно недалекому майбутньому все ж призведе до створення “невидимого” камуфляжу, що зробить чергову революцію у військовій справі [1]. Сере таких слід назвати дві технології. Одна використовує металеві шари наносітки, інша – срібні нанонитки. Застосування розроблених метаметалів (штучних металів) дозволяє змінити звичайний хід поширення світла, змушуючи його обходити електромагнітну хвилю навколо об’єкта спостереження. Причина такої поведінки світла полягає в негативному коефіцієнті його заломлення. Обидва матеріали досягають негативного коефіцієнта заломлення шляхом мінімізації енергії, втраченої при проходженні світла через них.

Список використаних джерел

1. *Гетманцева В. В. Научные основы интеллектуализации виртуального проектирования конструкции и технологии изготовления одежды : дис... докт. техн. наук : 05.19.04 / (ФГБОУ ВО РГУ им. А.Н. Косыгина. Москва, 2020. 476 с.*
2. *История камуфляжа и технологий “невидимости”. Форма одежды. URL: https://forma-odezhda.ru/encyclopedia/istoriya-kamuflyazha-i-tehnologij-nevidimosti/.*
3. *На каком принципе работают камуфляжные костюмы? Троицкий вариант – Наука. 10.07.2018. URL: https://trv-science.ru/2018/07/na-kakom-principe-rabotayut-kamuflyazhnye-kostyumy/.*
4. *Campbell-Dollaghan K. The History of Invisibility and the Future of Camouflage. Gizmodo. 27/1/14. URL: https://gizmodo.com/the-history-of-invisibility-and-the-future-of-camouflag-1487381235//*

Шестопал Г. С.
к.с-г.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ЕКСПЕРТИЗА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ В СИСТЕМІ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНИ

Значення експертизи харчових продуктів у забезпеченні їх безпеки, нешкідливості та належної якості важко переоцінити. З розвитком ринкових відносин асортимент харчової продукції на території України значно розширився та постійно оновлюється. Активний розвиток торгівлі харчовими продуктами, їх участь у зовнішньоекономічних операціях у певних випадках зумовлюють необхідність призначення певних видів експертиз за цією групою товарів. Саме експертиза є сьогодні тим бар'єром, що стає на шляху недобросовісних виробників, фальсифікату, контрабандних та небезпечних товарів, які потрапляють на ринки України.

Належний ринковий контроль та нагляд забезпечує ефективна система технічного регулювання. Задекларовані Україною євоінтеграційні цілі вимагають привести систему технічного регулювання у відповідність до міжнародних і європейських вимог.

Органом, що забезпечує прозорість та відслідковуваність якості продукції (яка виробляється, імпортується в ЄС, або транспортується через його територію) від її виробництва до кінцевого споживача є Європейська агенція безпеки харчової продукції У своїй діяльності вона охоплює сфери безпеки харчової продукції та кормів, здоров'я тварин, захисту та здоров'я рослин.

З метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади в Україні, на базі Державної ветеринарної та фітосанітарної служби, Державної служби з карантину рослин, Державної інспекції з питань захисту прав споживачів і Державної санітарно-епідеміологічної служби було утворено Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба). Відповідно до розпорядження Кабінету міністрів України від 6 квітня 2016 року № 260-р, Держпродспоживслужба офіційно розпочала роботу і приступила до виконання функцій. Отже контрольні функції тепер покладені на єдиний державний орган, причому, органи контролю отримали можливість без попереджень перевіряти якість харчових продуктів [1].

Відповідно, ті види експертиз, які здійснювалися різними органами виконавчої влади відтепер проводяться Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. І якщо враховувати, що в основу класифікації експертиз можуть бути покладені такі критерії: підстави призначення експертизи, терміни і порядок її проведення, територіальні ознаки експертизи, мета проведення і вид об'єкту, то можна виділити наступні види експертиз: санітарно-епідеміологічну, ветеринарно-санітарну, фітосанітарну, екологічну, товарознавчу, сертифікаційну та громадську експертизи. Товарознавчу експертизу здійснюють експерти Торгово-промислової палати України.

Також Кабінет Міністрів України прийняв рішення про утворення на державному кордоні чотирьох міжрегіональних підрозділів Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Створюються Західне, Східне, Південне та Північне міжрегіональні головні управління Держпродспоживслужби. Діяльність кожного такого підрозділу охоплюватиме одразу декілька пунктів пропуску на кордоні. Прийняття цього рішення, на думку фахівців міністерства, дозволить створити умови для належного здійснення ветеринарними та фітосанітарними інспекторами експертизи та державного контролю за безпечністю харчових продуктів, які перетинають державний кордон [2].

Проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи регулюється Постановою Кабінету Міністрів України від 02.09.2015 р. № 667 завдання з проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи та видачі за результатами її проведення відповідних висновків покладено на Державну службу України з питань безпечності

харчових продуктів та захисту споживачів. Кабінетом Міністрів України 06.04.2016 року прийнято розпорядження № 260-р "Питання Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів", згідно з яким Держпродспоживслужба забезпечує здійснення покладених на неї функцій і повноважень, у тому числі і Держсанепідслужби України з проведення державної санітарноепідеміологічної експертизи. Порядок проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.10.2000 № 247, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 10.01.2001 за № 4/5195. Кабінетом Міністрів України 22.07.2016 року прийнято розпорядження № 564-р "Про уповноваження Голови Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів на затвердження та підписання окремих видів документів", згідно з яким Голову Держпродспоживслужби уповноважено затверджувати передбачені законодавством документи, повноваження щодо затвердження та підписання яких належить до компетенції головного державного санітарного лікаря України, зокрема висновків державної санітарно-епідеміологічної експертизи [1, 2].

До 2016 року висновок СЕС видавали обласні санітарно-епідеміологічні станції і акредитовані підрозділи МОЗ. В даний час Висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи видає Держспоживслужба України і акредитовані інститути. Отримувати Висновок санітарно-епідеміологічної експертизи на Технічні умови потрібно для всіх видів продукції, виробленої за ТУ в Україні. Отримання висновку МОЗ є обов'язковою умовою для реєстрації технічних умов в Україні.

В Україні вводиться ефективна система відповідальності за порушення норм законодавства про безпеку харчових продуктів не тільки виробників, але і інших операторів ринку. У зв'язку з цим, для підтвердження якості харчової продукції, підвищення її конкурентоспроможності, участі в тендерах, рекомендується оформляти протокол випробувань продукції і добровільний сертифікат відповідності УкрСЕПРО. Перевірити справжність виданих висновків санітарно-епідеміологічної експертизи можна в "Переліку висновків державної санітарно-епідеміологічної експертизи, виданих Держпродспоживслужбою України".

Порядок проведення фітосанітарної експертизи (аналізів) затверджено постановою Кабінетом Міністрів України від 15 листопада 2019 року № 1177 [2].

З метою проведення експертизи і сертифікації сільськогосподарської продукції створено ДП "Державний центр сертифікації і експертизи сільськогосподарської продукції". Підприємство засноване на державній власності та належить до сфери управління Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України та утворене з метою надання послуг із визначення якості та безпечності сільськогосподарської продукції та видає відповідні сертифікати, в тому числі сертифікати міжнародного зразка відповідно до Схем Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) [1].

Таким чином, реформа системи технічного регулювання дозволяє підвищити ефективність системи ринкового контролю та нагляду, здійснюючи чіткий розподіл повноважень органів державної влади щодо нагляду за безпечністю харчових продуктів, активізуючи діяльність експертних установ, що сприятиме захисту національного ринку від надходження недоброякісної харчової продукції.

Список використаних джерел

1. *Законодавство України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws.*
2. *Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. URL: dpss.gov.ua.*

Шумський О. В.
к.т.н., доцент,
Бєлая Я. П.
магістр
Львівський торговельно-економічний університет,
Беднарчук М. С.
к.т.н., професор, старший судовий експерт
Львівський НДЕКЦ МВС України

АНАЛІЗ ТЕРМІНІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИДОВОЇ НОМЕНКЛАТУРИ СУЧАСНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ОБЛАШТУВАННЯ ПІДЛОГИ

В межах виконання НДР "Дослідження та розробка властивостей, асортименту та якості інноваційних непродовольчих товарів" (ДР №0117U001582) на кафедрі ТЕМС ЛТЕУ одним з пріоритетних напрямів досліджень є вивчення товарознавчих аспектів сучасних вітчизняних ринків виробів окремих функціональних груп (підгруп).

Зокрема, аналіз *номенклатури товарів* сегменту ринку "Будівельні матеріали і вироби для укладання підлоги (БМВУП)" переконливо вказує на її максимальну *насиченість* та *різноманітність* за товарознавчими класифікаційними ознаками. Так, за даними статистики, наукових та аналітичних інформаційних джерел, фахової періодичної літератури та ін. – на сучасному вітчизняному ринку БМВУП поширені матеріали і вироби (товари) *різного походження* (з природньої сировини, штучні, синтетичні), *ступеня технологічної завершеності* (сировина, напівфабрикати, деталі, завершені вироби), *структури* (однорідні, неоднорідні, композитні та ін.), *способів вкладання* (заливка, монтування, збірка, настилання та ін,), *видів і різновидів* (видових назв, типів та ін.).

Термінологічний аналіз сучасної номенклатури БМВУП свідчить, що у реальній практиці торгівлі значно поширені найменування виробів, які за походженням найчастіше є виробничими (торговельними марками), побутовими (усталеними) назвами чи термінами маркетингового (рекламного) характеру, наприклад: *"декінг", "палубна дошка", "терасна дошка", "дошка-масив", "розумна підлога", "смарт-підлога", "наливна підлога", "мозаїчна підлога", "бетонно-мозаїчна підлога", "керамічні килими", "щитовий паркет"* і т. п.

Не заперечуючи часткового "комерційного" чи "маркетингового" (корисного для розвитку ринку даного товару) ефекту від їх використання, ми вважаємо, що такі терміни, до певної міри, дезорієнтують і потенційно ускладнюють вибір підлогових покриттів для пересічних споживачів та негативно впливають на максимальне задоволення їх реальних потреб (у функціональності, нешкідливості, довговічності, реальному співвідношенні ціни та якості і т. п.).

В означеному контексті, на наше тверде переконання, використання у теорії та практиці товарознавства цієї групи товарів класичної класифікаційної ознаки "вид/різновид" – є найбільш науково обґрунтованим, доцільним та прийнятним для формування торговельного асортименту БМВУП, і для інформаційного забезпечення продажу цих товарів.

Для *видової ідентифікації* об'єктів нашого дослідження ми провели змістовий аналіз найбільш вживаних термінів і назв БМВУП. Окремі результати цього пошуку подані у табл. 1.

Таблиця 1

Результати термінологічного аналізу сучасної номенклатури БМВдП

№ з/п	Термін (назва)	Тлумачення терміну (формулювання визначення)	Інформаційні джерела
1	2	3	4
1.	Підлога	Горизонтальний елемент конструкцій будинків (споруд), що безпосередньо сприймає навантаження від людей, меблів, устаткування, які є у приміщенні (… підлоги цементно-піщані, асфальтобетонні, з лінолеуму, реліну, паркету, клінкеру тощо).	Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р.А. Шмиг та ін.; за заг. ред. Р.А. Шмига. – Львів, 2010. – С. 148 [1]

Продовження табл. 1

1	2	3	4
2.	Конструкція підлоги	1) ґрунт, основа під підлогу; 2) підстильний шар (нижній – гравійний, щебеневий, асфальтобетонний, глинобитний або жорстко-бетонний); 3) стяжка (основа під покриття підлоги), гідроізоляція; 4) прошарок, покриття підлоги	Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури [1]
3.	БМВУП на основі деревини		
3.1	Дошка	Пиломатеріал товщиною до 100 мм і шириною понад подвійну товщину	ДСТУ 2148-93. Пилопродукція. Терміни та визначення [6]
3.2	Пиломатеріал	Пилопродукція певних розмірів та якості, яка має щонайменше дві плоскопаралельні пласті	ДСТУ 2148-93 [6]
3.3	Пилопродукція	Продукція з деревини, одержана шляхом поздовжнього поділу колоди, а також поздовжнього і поперечного поділу утворених частин	ДСТУ 2148-93 [6]
3.4	Паркет	Невеликі стругані дерев'яні планки, що їх настеляють на підлогу; саме покриття такої підлоги	Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури [1]
3.5	Паркет, паркетне покриття, паркетна планка	1. Деталь з масивної деревини із взаємно паралельними фрезерованими пластями та профільованими крайками, за допомогою яких її з'єднують з такими ж сусідніми планками при улаштуванні паркетного покриття підлоги	ДСТУ Б В.2.7-243:2010. Будівельні матеріали. Вироби паркетні. Паркет планковий. Технічні умови [5]
		2. Це деталь з суцільної або склеєної масивної деревини із взаємно паралельними фрезерованими пластями та профільованими крайками і торцями, які з'єднуються з такими ж сусідніми планками під час укладання паркетного покриття підлоги	ДСТУ 3819-98. Паркет маломірний з відходів деревообробних виробництв. Технічні умови [7]
3.6	Паркетні вироби	… штучний паркет, мозаїчний паркет, паркетні дошки, паркетні щити …	ДСТУ Б В.2.7-191:2009. Будівельні матеріали. Вироби паркетні. Номенклатура показників [12]
3.7	Щити	… дерев'яні щити з відходів деревообробки для обладнання та ремонту підлоги у громадських і житлових будівлях	ДСТУ 3841-99. Щити дерев'яні для підлоги. Технічні умови [3]
3.8	Щити	… дерев'яні одношарові щити (далі – щити), призначені для улаштування підлог у житлових і громадських будинках	ДСТУ Б В.2.6-153:2010. Конструкції будинків і споруд. Щити покриттів підлоги дерев'яні одношарові. Технічні умови [10]
3.9	Ламінáт	1. Підлогове покриття, збірне, отримане з'єднанням між собою окремих панелей. 2. Панель, пресована під високим тиском і температурою деревно-волокниста плита, переважно 4-шарова, де кожен шар виконує власну функцію, з декоративним верхнім шаром, що, як правило, імітує натуральне дерево	Авторське формулювання, на основі тлумачення термінів НД і ТСД виробників
3.10	Дошка паркетна, паркетна дошка	1. Покриття, яке складається з паркетних планок, які мають пази і гребені для скріплення, і наклеюються на обрану основу. 2. Панель (планка), багатошарова: верхній шар, декоративний – планки з цінних порід деревини; середній – деревні рейки з хвойних і м'яких листяних порід, на краях яких є пази і шипи для монтування; нижній – однорідний, з деревини хвойних порід	
11	Дошка терасна, декінг, дошка палубна	Різновид дошки з деревинно-полімерного композиту з покращеними функціональними та експлуатаційними властивостями для укладання підлог всередині і поза приміщенням: на терасах, верандах, лоджіях, балконах, альтанках, садових доріжках, лазнях, саунах, територій навколо басейнів тощо	Авторське формулювання на основі тлумачення термінів НД і ТСД виробників
4.	БМВУП на основі деревини		
4.1	Керамічні плитки	Тонкостінні вироби, виготовлені з сировинних матеріалів глинистих або суміші глинистих, опіснюючих та плавнів шляхом формування та термічної обробки. Примітка 1. Керамічні плитки застосовують для …, а також для покриття підлог …	ДСТУ Б В.2.7-282:2011. Плитки керамічні. Технічні умови [4]

Продовження табл. 1

1	2	3	4
5.	БМВдП на основі полімерів		
5.1	Вироби полімерні для покриття підлог	… (полімерні матеріали і вироби), призначені для влаштування підлог и будівлях. 3.4.1 Рулонні матеріали: полівінілхлоридні; гумові; на основі натурального лінолеуму; на основі синтетичного полотна. 3.4.2 Плитки: полівінілхлоридні; гумові; на основі натурального лінолеуму; на основі синтетичного полотна; полімерцементні (полімербетонні)	ДСТУ Б В.2.7-159:2008. Будівельні матеріали. Матеріали і вироби полімерні для покриття підлог. Класифікація [11]
5.2	Рулонні матеріали (лінолеум)	Матеріали для покриття підлог у вигляді полотен, виготовлених із полівінілхлориду (та його модифікацій) з наповнювачами та добавками, багатошарові або одношарові, намотані в рулони	ДСТУ Б В.2.7-21:2013. Матеріали і вироби полівінілхлоридні багатошарові та одношарові для покриття підлог. Технічні умови [8]
5.3	Плитки	Вироби для покриття підлог у вигляді штучних чотирикутних або фігурних плиток нормованих геометричних розмірів, виготовлених з ПВХ (і його модифікацій) з наповнювачами та добавками, багатошарові або одношарові	
5.4	Килими	Вироби для покриття підлог одного приміщення, які з'єднані з полотен рулонних матеріалів за допомогою гарячого повітря, контактно-теплового нагріву або ІЧ- променів, виготовлені з ПВХ (та його модифікацій) з наповнювачами і добавками, багатошарові або одношарові	
5.5	Лінолеум	Рулонний обробний матеріал для покриття підлоги, виготовлений на основі полімерів, наповнювачів і різних добавок	ДСТУ Б А.1.1-18-94. Лінолеум. Терміни та визначення [9]
6.	Інші підлоги (підлогові покриття)		
6.1	Наливна підлога	Покриття без стиків та швів, підвищеної міцності та зносостійкості, облаштоване за технологією поливу і самовирівнювання, за зовнішнім оформленням нагадує лінолеум, а за тактильними відчуттями – плитку з кераміки. Бувають 2-х видів: мінеральні та полімерні (полімерно-цементні) 3-х різновидів	Авторське формулювання на основі тлумачення термінів НД і ТСД виробників
6.2	Топінг -підлога	Покриття із зміцненим верхнім шаром. Бетонні підлоги, які мають міцну поверхню, що забезпечується затиранням у свіжоукладений бетон спеціальних зміцнюючих сухих сумішей і нанесенням тонкого шару лаку	ДСТУ-Н Б В.2.6-212: 2016. Настанова з виконання робіт із застосуванням сухих будівельних сумішей.
6.3	"Тепла підлога"	Електрична кабельна система забезпечення комфортної температури поверхні підлоги – (ЕКС ТП). Сукупність обладнання, поєднаного з підлогою приміщення, для підтримання на її поверхні комфортної температури, керованої за датчиком температури, установленим у конструкції підлоги	ДБН В.2.5-24:2012. Електрична кабельна система опалення [2].
6.4	"Розумна підлога"	Вдосконалений аналог системи "тепла підлога" з можливістю терморегулювання ступеня нагріву поверхні підлоги на різних ділянках, залежно від поставленої мети. Система працює під покриттям з: керамічної плитки, ламінату, штучного і натурального каменю, віниловим покриттям і термостійким лінолеумом	Авторське формулювання на основі тлумачення термінів НД і ТСД виробників
6.5	"Ковролін"	Килимове рулонне покриття для підлог побутових, комерційних і напівкомерційних приміщень, тканого і нетканих способів виробництва, з ворсом (3 види та їх комбінації), з суміші хімічних та шерстяних волокон	

Методологічною основою для *видової ідентифікації* БМВУП є традиційні товарознавчі ознаки класифікаційної одиниці *"вид виробу"*, а саме: *технологічна завершеність* як продукту окремого виду виробництва (деревообробного, хімічного тощо); *наявність власної видової назви* (дошка, плитка і т. д.); притаманні конкретній видовій назві *характерні* зовнішні, конструктивні, розмірні чи інші *ознаки*.

Виходячи з цього, *класичними* видами БМВУП, на наш погляд, є обмежена кількість термінів: 1) дошка; 2) паркет (різновиди – штучний, мозаїчний та ін.); 3) щит; 4) дошка паркетна

(різновиди – декінг, терасна та ін.); 5) ламінат; 6) плитка (різновиди – керамічна, з МВР, полімерна та ін.); 7) лінолеум (різновиди – рулони, плитки, килими); 8) ковролін.

Окремі вироби ми до видів БМВУП не відносимо, хоча у будівельній практиці вони, у тій чи іншій мірі, часто використовуються для облаштування підлог. Яскравим прикладом такого використання є *фанера* – композитний матеріал у вигляді шаруватої деревини, що складається із склеєних між собою 3-х і більше листів лущеного шпону із взаємно перпендикулярним розташуванням волокон деревини у суміжних шарах (використовується як підоснова для вирівнювання під фінішне підлогове покриття).

З цього ж погляду, підлоги наливні, топінг-підлоги, "теплі", "розумні" та інші назви підлог (підлогових покриттів) – необхідно трактувати як "системи матеріалів і виробів для будівельних технологій". Наприклад, "тепла підлога" – може складатися з нагрівального кабелю, нагрівального мату, нагрівальної плівки і, залежно від особливостей облаштування (під плитку, ламінат чи лінолеум), з аналогічних зазначених видів БМВУП.

Подальша деталізація (наповнення) внутрішньовидової номенклатури (торговельного асортименту) БМВУП може формуватися на *рівні різновидів* (визначаються товарознавчими класифікаційними ознаками різними для кожного окремого виду) та за рахунок *торговельних (виробничих) марок* на рівні *моделей/модифікацій* та *артикулів*.

Наприклад, різновидами лінолеуму можна вважати *лінолеум ПВХ на тканинній підоснові*, *на теплозвукоізолюючій підоснові* або *без підоснови* (ознаки – особливості структури та кількість шарів) або ж лінолеум *алкідний*, *гліфталевий* чи *колоксиліновий* (ознака – основний сировинний компонент) [8, 9]. Різновидами плитки керамічної є *керамограніт, клінкер, моно- і бікоттура* (ознака – особливості технології виготовлення та пористість), а дошки паркетної – вироби з *хвойних* чи *листяних порід* деревини і т. д.

Щодо насичення номенклатури БМВУП на рівні ТМ/ВМ, то, для прикладу, виробник дошки паркетної ТМ "Arbofari" (Україна, Львів) виготовляє і пропонує до продажу *дошку інженерну, дошку масивну* і *"термодеревину"* (фасадну і терасну дошку). При цьому кожен з різновидів формується за сукупністю кількох товарознавчих і технологічних ознак і включає по 3-4 колекції (лінійки моделей) [14].

Список використаних джерел

1. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський, В. М. Барабаш; за заг. ред. Р. А. Шмига. Львів, 2010. С. 111. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shmyh_Roman/Terminolohichnyi_slovnyk-dovidnyk_z_budivnytstva_ta_arkhitektury.pdf.

2. Електрична кабельна система опалення : ДБН В.2.5-24:2012. Чинні від 2012.10.01. Київ : Мінрегіонбуд України. 2012. С. 6. URL: http://kbu.org.ua/assets/app/documents/dbn2/B.2.5-24-2012.pdf

3. Щити дерев'яні для підлоги. Технічні умови : ДСТУ 3841-99. Чинні від 2000.01.01. Видання офіційне. Київ : Держстандарт України. 1999. С. 1-15. URL: https://dnaop.com/html/44176/doc-ДСТУ_3841-99.

4. Плитки керамічні. Технічні умови : ДСТУ Б В.2.7-282:2011 (EN 14411:2006, NEQ). Чинний від 2013. 01.01. Київ : Мінрегіон України. 2012. С. 6.

5. Будівельні матеріали. Вироби паркетні. Паркет планковий. Технічні умови : ДСТУ Б В.2.7-243: 2010. Чинний від 2011.10.01. Київ. Мінрегіонбуд України. 2011. С. 22.

6. Пилопродукція. Терміни та визначення : ДСТ України 2148-93. Чинний від 1993.07.01. Київ : Держстандарт України. 1993. С. 2-10.

7. Паркет маломірний з відходів деревообробних виробництв. Технічні умови : ДСТУ 3819-98. Чинний від 2000.01.01. Київ : Держстандарт України. 1999. С. 3-4.

8. Матеріали і вироби полівінілхлоридні багатошарові та одношарові для покриття підлог. Технічні умови : ДСТУ Б В.2.7-21:2013. Чинний від 2014.04.01. Київ : Мінрегіон України. 2014 С. 10.

9. Лінолеум. Терміни та визначення : ДСТУ Б А.1.1-18-94. Чинний від 1994.10.01. Київ : Видання офіційне. Мінбудархітектури України. 1994. С. 7–10.

10. Конструкції будинків і споруд. Щити покриттів підлоги дерев'яні одношарові. Технічні умови : ДСТУ Б В.2.6-153:2010. Чинний від 2011.10.01. Київ : Мінрегіонбуд України. 2011. 25 с.

11. Будівельні матеріали. Матеріали та вироби полімерні для покриття підлог. Класифікація : ДСТУ Б В.2.7-159:2008. Чинний від 2009.07.01. Київ : Мінрегіонбуд України. 2009. 16 с.

12. Будівельні матеріали. Вироби паркетні. Номенклатура показників : ДСТУ Б В.2.7-191:2009. Чинний від 2010.08.01. Київ : Мінрегіонбуд України. 2010. 5 с.

13. ДСТУ EN 636:2014: Фанера. Технічні умови (EN 636:2003, IDT). Чинний від 2015-04-01. Київ : Мінекономрозвитку України, 2015.

14. Дерев'яні підлоги Arbofari. URL: https://arbofari.ua/.

Височанська О. В.
к.т.н., старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ВИБУХОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Згідно зі статистичними даними, за останні роки кількість надходження до України вибухових пристроїв та вибухових речовин (надалі ВП та ВР) постійно збільшується у прогресивній динаміці. На сьогодення, в Україні існують три основні джерела незаконного надходження ВП та ВР: викрадення внутрішніх запасів зі складів ЗСУ, з місця проведення операції Об'єднаних сил на Сході України та контрабандне постачання. Протягом останніх п'яти років СБУ спільно із Прикордонною службою провели понад 900 спеціальних операцій щодо виявлення каналів незаконного постачання зброї, ВП та ВР з подальшим їх вилученням.

Після виявлення контрабандної поставки ВП та ВР, згідно з КПК України, складається протокол, який направляється компетентному органу держави, на територію якої пропущено контрольовану поставку, а в разі одержання таких матеріалів від відповідних органів іншої держави вони долучаються до матеріалів досудового розслідування (ч. 2 ст. 569 КПК України). Про результати контрольованої поставки складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї слідчої дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи (ч. 4 ст. 271 КПК України).

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень із використанням ВП та ВР засвідчило що, як правило, призначається судова вибухово-технічна експертиза: за спеціальностями 5.1 "Дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу" та 5.2 "Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху" − дослідження вибухових пристроїв і слідів їх використання.

Дослідження в експертній практиці засвідчує, що у першопочаткових слідчих діях найбільш важливим є вирішення питання про можливе віднесення виявлених об'єктів до ВП та ВР. Також, одним із основних напрямків вибухово-технічної експертизи є встановлення причини вибуху.

Об'єктами вибухово-технічної експертизи у митній справі є у тому числі предмети дозвільної системи − ВП та ВР, що переміщуються через митний кордон України контрабандним шляхом. До вибухоматеріалів відносяться вибухові речовини, а також засоби ініціювання вибуху. Термін *"вибуховий пристрій"* означає спеціально виготовлений промисловим або саморобним способом пристрій одноразового застосування, який за певних обставин спроможний до вибуху з утворенням уражаючих факторів за допомогою використання енергії хімічного вибуху. Найпоширеніші ВП складаються із заряду ВР, конструктивно об'єднаного із засобами підриву, корпусу (оболонки) і допоміжних елементів, що забезпечують його функціонування.

Проведення вибухово-технічного експертного дослідження повинне включати наступні етапи: візуальний огляд об'єкту; дослідження внутрішніх ознак пристрою неруйнівними методами; демонтаж об'єктів, що досліджуються; дослідження окремих вузлів і деталей, матеріалів і речовин; монтаж, перевірка працездатності механізмів і вузлів; експериментальний вибух; дослідження вибухових речовин і продуктів вибуху.

Одним із ключових моментів під час розслідування за фактом вибуху є детальний огляд слідчо-оперативної групи разом зі спеціалістами вибухотехніками або експертами-вибухотехніками на предмет встановлення епіцентру вибуху, по можливості всіх елементів вибухового пристрою та детальна фотофіксація місця події. З подальшим їх вилученням, пакуванням та детального їх опису.

Тобто, у межах вибухотехнічних експертних досліджень може бути проведено експертизу ВП та їх частин і фрагментів, експертизу ВР та їх слідів або експертизу обставин і

місця вибуху. На дослідження експертам надаються об'єкти, вилучені з місця події, пов'язаної з вибухом або виявленням вибухонебезпечних предметів, або будь-які вибухотехнічні об'єкти, виявлені у процесі проведення інших слідчих дій, зокрема обшуку, чи добровільно видані правоохоронним органам фізичними особами.

При призначенні експертизи вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху особливу увагу належить приділити пакуванню предметів і речовин для дослідження. Упакування має забезпечувати збереження ознак вибуху на об'єкті й бути засобом індивідуалізації поміщених до нього предметів. Об'єкти мають бути зафіксовані щоб вони були знерухомлені у пакувальній ємності.

Вагоме значення під час розслідування та в результаті одержання об'єктивного та всебічного висновку експертизи з отриманням відповідей для досудового розслідування на наступні питання: чи відносяться виявлені об'єкти до ВП та ВР, чи придатні вони до використання за своїм прямим призначенням.

Експертиза вибухових пристроїв, обставин і механізму вибуху може бути успішно проведена лише за наявності в розпорядженні експертів повних і достовірних вихідних даних.

Висновок експерта регламентується статтями Кримінального-процесуального кодексу, які зазначають загальний необхідний обсяг змісту висновку ("Стаття 101. Висновок експерта", "Стаття 102. Зміст висновку експерта"). Після проведення необхідних досліджень експерт складає висновок, в якому повинно бути зазначено: коли, де, ким (прізвище, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза; місце і час проведення експертизи; хто був присутній при проведенні експертизи; перелік питань, що були поставлені експертові; опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання. Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом. Загальна структура висновку експерта та зміст його частин подається у відомчих документах, зокрема, *"*висновок експерта складається з трьох частин: вступної, дослідницької та заключної*"*.

У висновку експерта може бути надані відповіді на наступні питання: визначення факту вибуху вибухового пристрою на місці події; визначення виду вибуху; визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою; визначення потужності вибуху вибухового пристрою; визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення; установлення здатності пристрою спричиняти вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо); установлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію.

Інколи мають місце під час оформлення висновків вибухово-технічних експертиз наступні недоліки: неповнота та неточність опису досліджуваних об'єктів, зразків та інших матеріалів; використання побутової лексики замість спеціальної термінології, відсутність посилань на довідково-нормативні матеріали та літературні джерела під час проведення класифікаційних досліджень, недостатнє висвітлення у висновках умов проведення експериментальних досліджень (вибухів), хоча ці умови значною мірою визначають результати випробувань та їх оцінку; недостатнє обґрунтування висновків, що ускладнює їх оцінку слідством або судом.

Список використаних джерел

1. Методика комплексного дослідження вибухових пристроїв, вибухових речовин і слідів вибуху. [Прохоров-Лукін Г. В., Пащенко В. І., Биков В. І. та ін.] К. : ТОВ *"Еліт Прінт", 2011. 216 с.*

2. Ємченко І. В., Передрій О. І. , Барна М. Ю. Експертиза наркотичних, отруйних та вибухових речовин :

Підручник. Львів : Видавництво ЛКА, 2014. 428 с.

3. Савчук М. В. Організаційно-тактичне забезпечення розслідування терористичних актів, вчинених з використанням вибухових пристроїв: дис. кандидата юридичних наук : 12.00.09. Львів, 2019. 257 с.

Пушкар Г. О.
к.т.н.
Львівський торговельно-економічний університет

АНТИМІКРОБНА ПОСТІЛЬНА БІЛИЗНА: ПРОБЛЕМИ І РІШЕННЯ

Відомо, що в зношуванні текстильних матеріалів і виробів постільного призначення окрім механічних чинників особливу роль відіграють різноманітні біологічні чинники, а саме руйнування полімернорyйнуючими мікроорганізмами.

Проблеми підвищення біостійкості текстильних матеріалів і виробів постільного і столового призначення складна та багатогранна. Над вирішенням цієї проблеми працюють фахівці різного профілю – екологи, хіміки, біологи, гігієністи, технологи, матеріалознавці, товарознавці та інші [1-3]. Передусім актуальним є пошук ефективних шляхів захисту від мікробіологічної деструкції текстильних матеріалів і виробів, які мають у своєму складі найбільш чутливі до дії мікроорганізмів целюлозні та білкові волокна (постільна та столова білизна, ковдри, подушки, текстильні матеріали для оббивки та оздоблення меблів та інші).

Необхідність підвищення біостійкості інтер'єрних текстильних матеріалів і виробів різного цільового призначення, судячи з аналізу літературних даних і результатів власних досліджень [1-3], диктується низкою причин, а саме:

– вагомість мікробіологічної деструкції для багатьох видів целюлозовмісних текстильних матеріалів постільного призначення в загальному процесі їх зношування;

– обмеженість існуючого асортименту біоцидних препаратів для ефективного захисту від мікробіологічної деструкції екологобезпечних видів постільних текстильних матеріалів і виробів;

– відсутність в сучасних товарознавчих виданнях необхідної інформації про асортимент і властивості біоцидних препаратів, які використовуються для захисту інтер'єрних, одягових та інших матеріалів від біопошкоджень;

– відсутність класифікації, характеристики сучасного асортименту, властивостей та обґрунтування сфер раціонального використання найбільш перспективних і екологобезпечних препаратів для захисту інтер'єрних текстильних матеріалів і виробів різного цільового призначення від мікробіологічної деструкції;

– необхідність оцінки ролі окремих чинників, які визначають довговічність отриманих на текстильних целюлозомістких матеріалах ефектів їх біостійкості;

– виявлення впливу поверхневої модифікації антимікробними препаратами текстильних матеріалів на зміну їх інших властивостей (механічних, фізичних, естетичних);

– більш детальних досліджень вимагає окреме вивчення впливу видового складу патогенних мікроорганізмів на текстильних матеріалах і виробах постільного призначення та пошуку для захисту від них більш ефективних антимікробних препаратів.

Для досліджень біостійкості текстильних матеріалів для постільної білизни об'єктом дослідження були обрані бавовняні білизняні тканини (бязі) та лляні полотна, поверхнево модифіковані деякими біоцидними та силіконовими препаратами. Результати досліджень наведені в табл. 1 і 2 [1].

Таблиця 1

Вплив виду антимікробного оброблення на біостійкість і водопоглинання бязі

№ рецептуру	Назва препарату	Концентрація препарату у ванні, г/л	Коефіцієнт біостійкості, %, після контакту з мікроорганізмами, дні			Водопоглинення, %
			3	5	10	
1	Дистильована вода	-	56,8	28,4	11,7	30,8
2	Катамін АБ	10	95,8	81,6	40,3	22,0
3	Метацид	20	91,3	42,4	28,3	20,5
4	АПБ-40	20	96,5	90,3	75,4	22,4
5	Хромолан	70	60,9	15,5	12,9	15,2
6	ГКР-10	30	71,4	16,9	14,3	15,3
7	АМСР	30	67,7	30,8	13,0	20,8

Як видно з аналізу даних табл. 1, внаслідок поверхневої модифікації бязі традиційними біоцидними препаратами (катаміном АБ, метацидом і АПБ -40) її надається не тільки високий ефект біостійкості, але й майже на третину знижується її здатність до водопоглинення. Це свідчить про придатність цих препаратів для антимікробного оброблення білизняних бавовняних матеріалів і виробів.

Таблиця 2

Вплив силіконових препаратів на біостійкість лляної тканини

№ рецептуру	Назва препаратів у просочувальній ванні	Концентрація, г/л	Ступінь розкладання лляної тканини під дією мікроорганізмів, %:			
			ґрунтових	Fomitopsis onesse	Bac.protey	Bac.subtilis
1	Дистильована вода	-	74,5	90,1	86,6	87,2
2	АМСР-3 – 30% розчин алюмометилсиліконату натрію	150	47,0	28,8	34,8	35,0
3	ГКР-94 – 50%-на толуольна емульсія поліетил-гідросилоксану	50	58,6	46,8	46,8	45,9
4	КЕ-43-22 – 40%-на емульсія смоли Ф-9 – поліфенілсиліоксанолу [10]	100	61,8	34,3	50,7	52,2
5	КЕ-42-20 – 42%-на емульсія смоли Ф-9 і ПЕС-5 (поліетилсилоксану)	115	63,7	35,8	51,5	53,5
6	МБ-1 – 50%-на толуольна емульсія поліметил-бутоксисилоксанолу	100	74,4	86,5	82,1	83,0
7	МБ-2 – 50%-на толуольна емульсія поліметил-дибутоксисилоксанолу	100	68,7	89,0	70,0	78,0

Як видно з аналізу даних табл. 2, відповідним підбором рецептурного складу в просочувальних ваннах окремих видів силіконових обробних препаратів можна досягти бажаного рівня захисту льоновмісних білизняних постільних матеріалів і виробів від їх руйнування целюлозоруйнуючими мікроорганізмами. При цьому серед шести обраних силіконових препаратів для поверхневої модифікації лляної тканини найбільш ефективним для її захисту від названих видів целюлозоруйнуючих мікроорганізмів виявився препарат АМСР – 3 (рец.2). Це обумовлено наявністю в даному препараті алюмінію, який негативно впливає на розвиток целюлозоруйнуючих мікроорганізмів на целюлозних матеріалах. Ефективним для гальмування розвитку гриба Fomitopsis onesse і бактерії типу Bac. protey і Bac. subtilius виявились також оброблення лляної тканини за рец.4 і рец.5 [1].

Підсумовуючи вище викладене, варто відзначити, що антимікробні препарати, які використовуються для захисту текстильних матеріалів і виробів постільного призначення повинні:

– ефективно захищати широкий асортимент текстилю білизняного призначення (постільна і столова білизна: простирадла, підковдри, наволочки, скатертини, серветки, рушники; постільні речі: ковдри, подушки, пледи, чохли для матраців та інші) від біодеструкції різноманітними волокноруйнуючими мікроорганізмами при мінімальній концентрації цих препаратів;

–антимікробні препарати повинні бути безпечними для людини в процесі їх використання, а також вони не повинні негативно впливати на інші властивості білизняних текстильних матеріалів (механічні, фізичні, естетичні та інші).

Список використаних джерел

1. Галик І. С., Концевич О. Б., Семак Б. Д. Екологічна безпека та біостійкість текстильних матеріалів. Львів.: Видавництво ЛКА, 2006. 232 с.

2. Михайлова Г., Платонова І., Бричка С. Біостійкість текстильних наповнювачів для постільних виробів. Товари і ринки. 2018. № 3. С. 37–49.

3. Дымникова Н. С., Ерохина Е. В., Морыганов А. П. Ресурсосберегающие технологии получения текстильных материалов и изделий с пролонгированными антиинфекционными свойствами. Технология текстильной промышленности. 2020. №6(390). С. 122–127.

СЕКЦІЯ “КРИМІНАЛЬНЕ ТА ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО”

Щур Б. В.
д.ю.н., професор,
Слупко В. М.
Асистент
Львівський торговельно-економічний університет

ДО ПИТАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ

Протидія рейдерству в Україні є однією з гострих проблем державної політики, оскільки рейдерство є одним з факторів, який негативно впливає на інвестиційну репутацію нашої держави.

Рейдерство в Україні – це багатокомпонентне явище, яке має різні прояви: майнові чи корпоративні спори, шахрайські дії, кіберзлочини, порушення у сфері державної реєстрації. Останні дії – незаконне внесення змін до відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно або Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань трактується як “реєстраційне” рейдерство” [6]. Саме “реєстраційне” рейдерство активно здійснюється останнім часом, хоча ще 10 років тому більшого поширення мало захоплення компаній силовим шляхом.

Щодо правового регулювання даної проблематики, варто відзначити, що законодавець визначив механізми протидії “рейдерським” схемам у Господарському кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України, Законах України “Про захист від недобросовісної конкуренції”, “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”, “Про захист економічної конкуренції”, “Про холдингові компанії”, “Про акціонерні товариства” та в багатьох інших законодавчих актах, а також у численних підзаконних нормативно-правових актах: указах Президента України, Постановах Кабінету Міністрів тощо. Зокрема, варто звернути увагу на Указ Президента “Про заходи щодо протидії рейдерству” від 22.07.2019 № 542/2019 року, який зобов’язує органи виконавчої влади вжити заходів щодо посилення гарантій захисту державою речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, захисту прав засновників (учасників) юридичних осіб та протидії рейдерству [2].

Важливим кроком у боротьбі з рейдерством стало встановлення кримінальної відповідальності за рейдерські дії. Так, Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців” № 642-VII від 10 жовтня 2013 р. Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 206^2 (Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації).

Однак, як показує практика, в Україні до кримінальної відповідальності за рейдерство притягнути винну особу дуже складно. Основною проблемою при виявленні таких кримінальних правопорушень є завуальованість вчинюваних діянь. Дії злочинців спрямовані передусім на “розмивання” наявності умислу на вчинення послідовного ряду кримінальних правопорушень, об’єднаних однією метою, що ускладнює встановлення та доведення винуватості конкретних осіб.

На практиці, кожна окрема рейдерська дія, на перший погляд, не виглядає як частина системи взаємопов’язаних суспільно небезпечних діянь. Винна сторона надає таким діям вигляду звичайного комерційного чи господарського конфлікту інтересів власників акцій, витребування комерційного боргу тощо. Якщо ж потерпіла сторона звертається до правоохоронних органів або суду, то найчастіше їй важко або неможливо обґрунтувати свою позицію про те, що вона потерпає саме від кримінально-протиправних дій з боку іншої сторони. Тому, за таких умов звичайні заходи правового та організаційного характеру,

направлені на протидію рейдерським захопленням, є неефективними.

Вважаємо, що державна політика щодо протидії злочинності взагалі та рейдерству зокрема, повинна реалізовуватися шляхом впровадження та удосконалення законодавчої бази та створення спеціально уповноважених органів.

На сьогодні в Україні діють спеціальні органи, які реалізують державну політику у сфері протидії рейдерству. Одним з них є **Колегія з розгляду скарг у сфері державної реєстрації**, яка створена при Міністерстві юстиції України у якості постійно діючого консультативно-дорадчого органу, наказом Мін'юсту 9 січня 2020 року [1], та стала правонаступником Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації, що діяла відповідно до Наказу Мінюсту від 12.01.2016 р. № 37/5. До компетенції Колегії належить здійснення колегіального розгляду скарг у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань.

Ще одним органом у сфері протидії рейдерству **є Офіс протидії рейдерству,** який було створено18 грудня 2019 року також при Міністерстві юстиції України [3].

Як зазначається у відповіді Мін'юсту на запит народного депутата Качури О.А., Офіс протидії рейдерству створено тимчасово для допомоги постраждалим від незаконних дій державних реєстраторів, забезпечення оперативного механізму повернення прав власності на нерухоме майно та бізнес законному власнику, а також для розробки нової стратегії вдосконалення системи державної реєстрації [5].

Слід відмітити, що до компетенції Міністерства юстиції України належить розгляд скарг: на рішення державних реєстраторів про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень; на проведені державним реєстратором реєстраційні дії в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань; на рішення, дії або бездіяльність територіальних органів Міністерства юстиції (з питань розгляду скарг, які належать до їх компетенції) [1]. Проте, до компетенції Міністерства юстиції України не відноситься розгляд скарг на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав, коли таке право набуто на підставі рішення суду, а також коли щодо нерухомого майна наявний судовий спір, та розгляд скарг на реєстраційні дії, проведені на підставі рішення суду [4].

Варто відмітити, що 15 квітня 2021року депутати в першому читанні підтримали проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству (№3774), розроблений Тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України з питань захисту прав інвесторів, автори якого вважають його одним з важливих кроків для остаточного подолання рейдерства як явища [7].

Таким чином, боротьба з рейдерством повинна мати комплексний характер і її ефективність багато в чому залежатиме від чіткої та злагодженої взаємодії законодавчих та контролюючих органів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про Колегію з розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції: Наказ МЮУ від 09.01.2020 р. № 71/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0024-20#Text.

2. Про заходи щодо протидії рейдерству: Указ Президента від 22.07.2019 р. № 542/2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542/2019#Text.

3. Офіс протидії рейдерству. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/ofis-protidii-reyderstvu.

4. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/4624

5. Лист-відповідь № 27216/468-2-20/19.1.3 від 22.06.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua › pls›wcadr_document.

6. Профілактика "реєстраційного" рейдерства – поради від Офісу протидії рейдерству Міністерства юстиції України. URL: https://agropolit.com/news/19336-profilaktika-reyestratsiynogo-reyderstva--poradi-vid-ofisu-protidiyi-reyderstvu-ministerstva-yustitsiyi-ukrayini.

7. Стоп рейдерство: Парламент конституційною більшістю ухвалив законопроект ТСК. URL: https://www.rada.gov.ua/documents/tskVRU/tsk_zpInvest/207643.html.

Федоров М. П.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Держава з метою протидії кримінальній протиправності розробляє та реалізує правоохоронними структурами спеціальні заходи, спрямовані на нейтралізацію її детермінант, зниженню її негативного деструктивного впливу на суспільство. Система таких правових і організаційних заходів держави щодо протидії кримінальній протиправності складає основу кримінально-правової політики.

Основними формами здійснення кримінально-правової політики є правотворча і правозастосовна. Правотворча форма здійснення кримінально-правової політики – це процес її формування шляхом створення кримінально-правових норм та їх об'єктивації у законах держави. Правозастосовна форма полягає у практичній реалізації норм кримінального права, що містяться у законодавстві України, спеціально уповноваженими компетентними органами держави.

Кримінально-правова політика в Україні здійснюється в певних напрямах, основними з яких є криміналізація суспільно небезпечних діянь та декриміналізація кримінальних правопорушень.

Під "криміналізацією" в юридичному контексті цього терміна, розуміють процес (діяльність) і результат визначення того чи іншого суспільно небезпечного діяння кримінальним правопорушенням (кримінальним проступком чи злочином), а також посилення кримінальної відповідальності за вчинення діянь, які вже мали статус кримінально караних.

Аналіз чинного кримінального законодавства свідчить, що криміналізація як напрям сучасної кримінально-правової політики держави є домінуючим і має стійку тенденцію до все ширшого застосування.

Суспільний прогрес, розвиток техніки та технологій викликали появу нових видів кримінально-протиправних посягань, що зумовило необхідність встановлення та застосування кримінальної відповідальності за їх учинення. З часу прийняття Кримінального кодексу в 2001 році й по 30 березня 2021 року, 230 законів України вносили до нього зміни. Із цієї кількості лише 3 закони стосувалися декриміналізації, усі інші, так чи інакше, встановлювали чи посилювали кримінальну відповідальність. Так, тільки в 2021 році п'ять законів посилили кримінальну відповідальність (за керування транспортними засобами в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння (Закон від 16.02.2021 р.); за злочини, вчинені щодо малолітньої чи неповнолітньої особи (Закон від 18.02.2021 р.); за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян (Закон від 2.03.2021 р.); за ухилення від призову на військову службу або військового обліку чи навчальних зборів (Закон від 30.03.2021 р.); за порушення вимог пожежної чи техногенної безпеки (закон від 30.03.2021 р.)).

На перспективу, як видається, будуть криміналізовані посягання на природні ресурси, у сфері екології, інформаційних та комп'ютерних технологій, незаконного використання інформації тощо. Важливою віхою стане приведення кримінального законодавства України до європейських стандартів після вступу України до Євросоюзу. Тоді актуальною стане криміналізація злочинів міжнародного характеру.

Другим напрямом здійснення кримінально-правової політики в Україні є декриміналізація. Декриміналізація кримінального правопорушення – це процес (діяльність) і результат визнання законодавцем злочинного діяння незлочинним.

Кримінальному кодексу України 2001 року притаманний більш гуманний характер, порівняно з попереднім Кримінальним кодексом УРСР 1960 року. Разом з тим, уже після його прийняття, у суспільстві відбулися певні суттєві зрушення, тому нагальною потребою сучасного періоду розвитку кримінально-правової політики в Україні є здійснення

глобального моніторингу всіх статей Особливої частини КК України. Очевидно, що значна кількість діянь визначена кримінально-караними без достатніх для того підстав, і має бути декриміналізована. Однак цей процес має бути зваженим і поміркованим, інакше важливі суспільні відносини залишаться незахищеними. Так, наприклад, Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перетинання державного кордону України" від 18 травня 2004 року була виключена стаття 331 КК України, тобто була усунута кримінальна відповідальність за незаконне перетинання державного кордону України. Про недоцільність і несвоєчасність декриміналізації цього злочину свідчать численні затримання незаконних мігрантів на західному кордоні нашої держави. Україна потерпає й несе значні витрати від нелегальної міграції з азійських країн до країн Євросоюзу. Необґрунтовано також була декриміналізована товарна контрабанда, за вчинення якої передбачена тільки адміністративна відповідальність.

Найбільш важливим законом, який вніс численні зміни до Кримінального кодексу України щодо декриміналізації окремих видів злочинів та гуманізації кримінальної відповідальності є Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності" від 15 квітня 2008 року. Цим законом внесені численні зміни до статей Загальної та Особливої частин КК, зокрема, щодо можливості застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (виправні роботи, громадські роботи, штраф), усунута кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, які були передбачені статтею 188 та ч. 1 ст. 413 КК.

Законом України від 15 листопада 2011 р. "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності" внесені суттєві зміни до Кримінального кодексу України, зокрема, декриміналізовані ряд кримінальних правопорушень у цій сфері. Усього в розділі VII Кримінального кодексу України втратили чинність 16 статей із 45. До 26 статей цього розділу внесені суттєві зміни, змістом яких є заміна таких кримінальних покарань як позбавлення волі, обмеження волі, арешт, виправні та громадські роботи штрафом у значному розмірі.

Прийняття цих законів свідчить про гуманізацію кримінального законодавства як напрям кримінально-правової політики держави в цілому.

Окремо слід зупинитися через його важливість на Законі України від 22.11.2018 р. "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень", який набув чинності 1 липня 2020 року. Саме цим Законом вводиться узагальнене поняття "кримінальне правопорушення". Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини.

Декриміналізація як напрям здійснення кримінально-правової політики в Україні має значні перспективи. Доцільною, як видається, є декриміналізація ряду кримінальних правопорушень, за вчинення яких, на практиці, не застосовуються більш суворі покарання, ніж штраф. Кримінальні проступки складають майже третину усіх передбачених кримінальним законом кримінальних правопорушень, тому є значні перспективи для їх декриміналізації. Є перспективи подальшої декриміналізації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, зокрема, щодо збирання та використання різного роду інформації, так як заподіяну шкоду внаслідок таких дій можливо вирахувати в грошовому еквіваленті й відшкодувати в порядку цивільного чи господарського провадження. У зв'язку з переходом на контрактну військову службу і скасування загального військового обов'язку, є значні перспективи декриміналізації військових кримінальних правопорушень.

Спрямування кримінально-правової політики змінюється з репресії, тобто покарання особи за вчинене нею кримінальне правопорушення на стимулювання, заохочення її до усунення шкідливих наслідків такого протиправного діяння чи сприяння правоохоронним органам у його розкритті та розслідуванні.

Сучасна кримінально-правова політика держави має розвиватися у напрямі мінімізації

кримінальної репресії, застосування системи альтернативних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Горецька Х. В.
к.ю.н., доцент,
Санагурська Г. М.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ОСВІТИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВІДМОВИ БАТЬКІВ ВІД ВАКЦИНАЦІЇ ДІТЕЙ ЗА ПРАКТИКОЮ ЄСПЛ

8 квітня 2021 року Великою палатою Європейського суду з прав людини у складі 17 суддів ухвалено рішення у справі "Vavřička and Others v. the Czech Republic" [3], що безперечно з огляду на його зміст, базується на ретельному вивченні судової практики європейських країн та на пошуку європейського консенсусу у питаннях порушення статті 2 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що стосується права на доступ до освіти у розрізі відмови батьків від вакцинації дітей. Правовим базисом системи захисту прав людини Ради Європи є безперечно саме Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.(далі-Конвенція)[2], проте зважаючи на динамічність розвитку світових подій, система захисту прав людини за умов ефективної діяльності Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) на перший план у досягненні цілей Конвенції виводить саме рішення ЄСПЛ, правові принципи та стандарти яких, вироблені на основі зазначеної Конвенції з урахуванням сучасних реалій. Конвенція в цьому випадку розглядається Європейським судом з прав людини як "живий інструмент", тож ЄСПЛ "керується у своїх рішеннях не статичними, одного разу прийнятими нормами, а реально наявними правовідносинами, особливостями правових систем, культур, правосвідомості різних держав-членів Ради Європи"[4, с.3]. В Україні нормативно-правовими актами, зокрема Законом України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 23 лютого 2006 року № 3477-IV встановлено, що судова практика ЄСПЛ є джерелом права [5].

Конституцією України у статті 53 визначено, що кожен має право на освіту, а у статті 3 зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю[6]. Таким чином держава при виконанні узятих нею на себе функцій, в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань, а у галузі захисту життя та здоров'я надає перевагу принципу забезпечення суспільних інтересів громадян. Саме тема вакцинації дітей, яка в попередні роки належала до дискусійних через релігійні чи світоглядні переконання батьків, в час пандемії набула більш разючого та суперечливого забарвлення. Численні обговорення, публікації на цю тематику як лікарів, так і політиків та юристів призводять до того, що позиція держави не завжди сприймається та часом викликає різку критику. Тому рішення ЄСПЛ можна вважати певним показником визначеності правового підходу до вирішення цього питання, суть якого полягає у правомірності обмеження права на відвідування навчальних закладів дітям, яким не зроблено усіх необхідних та обов'язкових згідно з календарем щеплень.

Рішенням у справі "Vavřička and Others v. the Czech Republic" обмеження державою доступу до закладів дошкільної освіти дітям, яким не зроблено обов'язкових щеплень, попри те, що вони не мали для цього протипоказань, визнано таким, що відповідає Конвенції. Певною мірою дане рішення є першим із низки таких, що можуть в подальшому торкатись цього ж питання, оскільки саме це рішення стосується обмеження доступу до закладів дошкільної освіти і питання обмеження відвідування загальноосвітніх шкіл у цій справі не

розглядалось і не вирішувалось. Проте, ключовою у даному питанні є позиція ЄСПЛ, рішенням якого констатується існування загального консенсусу серед договірних держав, який міцно підтримується міжнародними спеціалізованими органами, про те, що вакцинація є найбільш успішним та економічно ефективним медичним втручанням і що кожна держава має прагнути досягти найвищого із можливих рівнів вакцинації.

Загалом в Україні вивченням права на освіту у питанні адаптації до європейських стандартів займалась значна кількість науковців. Окремі аспекти тематики були висвітлені у працях М. Мацькевича, Д. Мартиновського, Р. Ковальчука, Л. Рижак, Т. Полухтовича та ін. Проте саме питання щодо реалізації та захисту права на освіту в умовах сучасної світової "пандемії" потребує подальшого змістовного аналізу з урахуванням положень міжнародних договорів та національних нормативно-правових актів. Р.Ковальчук, стверджує, що "в сучасному глобалізованому й інформатизованому світі освіта стає вирішальним чинником суспільного прогресу і національної безпеки, важливою складовою повного розвитку людської особистості, збільшення поваги до прав і свобод людини" [8, с.292]. Право на освіту – це позитивне право, адже воно породжує своїм існуванням позитивні обов'язки держави. До них, варто віднести в сукупності: підтримку мережі дошкільних навчальних закладів, системи середніх шкіл, професійно-технічної та вищої освіти, системи підвищення кваліфікації, післядипломної освіти; гарантії рівних можливостей розвитку державних і приватних навчальних закладів; гарантії недопущення зниження рівня викладання у приватних навчальних закладах у порівняні із державними; гарантії отримання безоплатної середньої освіти у державних навчальних закладах; надання стипендій і пільг учням і студентам; гарантії рівного доступу та отримання безоплатної освіти у державних вищих навчальних закладах на конкурсній основі; право національних меншин розвивати систему національної освіти у державних і комунальних навчальних закладах тощо. Аналогічне до розглянутого ЄСПЛ у справі "Vavřička and Others v. the Czech Republic" питання вакцинації та доступу до освіти розглянуто в Україні, а саме: Верховним Судом у справі № 682/1692/17 у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду 17 квітня 2019 року [9]. Позов у цій справі був зумовлений відмовою дошкільного навчального закладу прийняти дитину на навчання з огляду на відсутність необхідних щеплень. Верховний Суд за результатами розгляду цієї справи визнав відповідну відмову обґрунтованою та такою, що відповідає національному законодавству. Зокрема визначено, що батьки мають право обирати одну із форм здобуття їх дитиною дошкільної освіти, проте держава, з метою дотримання прав дитини на дошкільну освіту та забезпечення безпеки та здоров'я всіх дітей, встановлює певні правила для реалізації такого права. Близькими за змістом міркуваннями обґрунтовується рішення Верховного Суду від 10 березня 2021 року у справі 331/5291/19 (колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду) щодо розгляду позову у зв'язку з забороною відвідування шкільного закладу [9]. З-поміж іншого Верховний Суд зазначив, що вирішуючи питання про співвідношення норм статей 3 та 53 Конституції України, не можна не визнати пріоритетність забезпечення безпеки життя, здоров'я і безпеки людини над правом на освіту. У рішенні вказано, що інтереси однієї особи не можуть домінувати над інтересами держави в питанні забезпечення безпеки життя і здоров'я його громадян.

Завданням держави є насамперед забезпечення дотримання оптимального балансу між реалізацією права на освіту та інтересами інших осіб у розрізі реалізації права на безпечне життя та здоров'я. У справах, що аналізувались, індивідуальне право (інтерес) батьків дитини відмовитися від вакцинації при збереженні обсягу прав дитини на здобуття освіти, у тому числі в дошкільних закладах освіти, протиставляється загальному праву (інтересу) суспільства, інших батьків та їх дітей, які провели у встановленому державою порядку вакцинацію, зокрема перед направленням дітей до навчального закладу для здобуття освіти чи у випадку необхідності запобіганню масовому поширенню пандемії. Внаслідок встановлення такого балансу досягається мета – загальне благо у формі права на безпеку та охорону здоров'я, що гарантовано статтями 3, 27 та 49 Конституції України. Європейський

суд з прав людини погоджується, що обов'язкова вакцинація, як примусовий медичний захід, є втручанням у гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на повагу до приватного життя особи, що включає в себе фізичну та психологічну недоторканість особи, проте таке порушення фізичної недоторканості заявника можна вважати цілком виправданим задля досягнення цілей охорони здоров'я населення та необхідності контролювати поширення інфекційного захворювання.

Список використаних джерел

1. *Європейський Суд з прав людини. European Court of Human Rights Council of Europe, F-67075 Strasbourg cedex. URL: https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants/ukr&c.*
2. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 04 листопада 1950 року // Офіційний вісник України. 1998. № 32. С. 270.*
3. *Case of Vavřička and Others v. the Czech Republic. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-209039.*
4. *Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини. Лабораторія законодавчих ініціатив, К., 2017. с. 28*
5. *Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : закон України від 23.02. 2006 року № 3477-VI. Урядовий кур'єр. 2006. № 60. С. 24.*
6. *Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.*
7. *Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : закон України від 17 липня 1997 року. Офіційний вісник України. 1997. № 29. С. 11.*
8. *Ковальчук Р. Л. Право на освіту як одне з конституційних прав громадян України. Університетські наукові записки. К. 2011. № 3. С. 292–298.*
9. *Аналіз судової практики Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/analiz/.*

Гентош Р. Є.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Територіальні громади мають обмежені фінансові ресурси, що часто не дозволяє ефективно використовувати належні їм об'єкти. Залучення кредитних коштів на реалізацію життєво важливих для територіальної громади проектів стає додатковим навантаженням на бюджети територіальних громад, оскільки крім сплати суми основного боргу передбачає також виплату відсотків, що є обтяжливим для місцевого бюджету та зменшує їхні фінансові можливості у майбутньому. Відтак виникає потреба залучення на тривалий період часу приватних інвестицій для виконання функцій, покладених на органи місцевого самоврядування. Тому актуальною є ідея публічно-приватного партнерства, що передбачає залучення приватних інвестицій до реалізації проектів територіальних громад. Ця ідея не є новою. Вона раніше реалізовувалась в різних формах у багатьох країнах.

1 липня 2010 року в Україні був прийнятий Закон "Про державно-приватне партнерство"[1]. Цим законом державно-приватне партнерство визначається як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національною академією наук України, національних галузевих академій наук (державних партнерів) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами.

На жаль, законодавче визначення цього поняття не дозволяє належним чином з'ясувати сутність досліджуваного явища. Тому для уточнення його змісту доцільно навести альтернативне визначення цього поняття.

Так, Шилепницький П.І. дає таке визначення державно-приватному партнерству: "ДПП – це відносини, які виникають між державою в особі уряду, органів державної влади та самоврядування, державних установ, підприємств, організацій, з одного боку, а з другого боку – з приватним сектором в особі суб'єктів господарювання недержавної форми власності, громадськими організаціями, місцевими спільнотами з приводу перерозподілу повноважень щодо створення інфраструктури загального користування, виробництва товарів і послуг, які традиційно вважалися монополією держави, врегулюванням між сторонами в зв'язку з цим таких питань: розподіл відповідальностей, ризиків, зобов'язань щодо фінансового забезпечення, проектування, будівництва, утримання, експлуатації, права власності, участь в управлінні та розподілі прибутку, що базується на принципах рівності, відкритості, недискримінації, змагальності, підвищення ефективності та мінімізації ризиків і витрат" [2, 189]. Наведене визначення точніше відображає сутність державно-приватного партнерства. Однак, у такому вигляді воно не може бути закріплене у нормі закону у зв'язку з тим, що воно не відповідає канонам юридичної техніки. Та й автор цього визначення не є фахівцем у царині правничої науки, а відтак не ставив перед собою завдання сформулювати норму права.

Законом України "Про державно-приватне партнерство" визначено наступні його ознаки державно-приватного партнерства :

1) воно полягає у створенні та/або будівництві (новому будівництві, реконструкції, реставрації, капітальному ремонті та технічному переоснащенні) об'єкта державно-приватного партнерства та/або управління (користування, експлуатація, технічне обслуговування) таким об'єктом;

2) відносини державно-приватного партнерства є довготривалими (від 5 до 50 років);

3) приватному партнеру передається частина ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;

4) передбачає внесення приватним партнером інвестицій в об'єкт державно-приватного партнерства.

Поряд з наведеними вище ознаками державно-приватного партнерства варто виділити ще одну, на наш погляд, істотну ознаку такого партнерства як договірний характер. Ця ознака випливає з визначення поняття державно-приватного партнерства. Адже, державно-приватне партнерство – це співробітництво, яке здійснюється на основі договору.

Однією з ознак державно-приватного партнерства є також те, що його сторонами є державний та приватний партнери. Державним партнером може бути держава Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, що здійснюють управління об'єктами державної власності, органів місцевого самоврядування, Національна академія наук України, національні галузеві академії наук. Приватним партнером можуть бути юридичні особи, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій. При цьому варто зазначити, що Закон України "Про державно-приватне партнерство" не розглядає фізичних осіб, зокрема й фізичних осіб – підприємців, як приватну сторону партнерства, що, на нашу думку, є істотним недоліком цього закону.

Відповідно до ч.1 ст. 4 Закону України "Про державно-приватне партнерство" таке партнерство застосовується у наступних сферах : виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури; машинобудування; збір, очищення та розподілення води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем; поводження з відходами, крім збирання та перевезення; виробництво,

розподілення та постачання електричної енергії; надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом; виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції; встановлення модульних будинків та будівництво тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб; надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я; управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини; донорство крові та/або компонентів крові, заготівля, переробка, тестування, зберігання, розподіл і реалізація донорської крові та/або компонентів крові. Значна частина наведених у законі сфер застосування державно-приватного партнерства пов'язана з діяльністю територіальних громад та органів місцевого самоврядування. Статтею 140 Конституції України встановлено, що місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [3]. Таким чином Конституція України наголошує на можливості самостійного вирішення територіальними громадами питань місцевого значення. Однак, на нашу думку, до партнерства територіальних громад та приватних суб'єктів не може застосовуватися термін "державно-приватне партнерство", так як держава у цьому партнерстві участі не бере.

Отже, термін "державно-приватне партнерство" є неточним. Оскільки суб'єктами цього партнерства є не лише держава, а й органи місцевого самоврядування, які представляють територіальну громаду, то більш доцільним є застосування терміну "публічно-приватне партнерство". Цей термін своїм змістом охоплює як співробітництво держави в особі державних органів, так і співробітництво територіальних громад в особі органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. *Закон України "Про державно-приватне партнерство" від 1 липня 2010 р. №2404-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text.*
2. *Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика : монографія. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. 455 с. С. 189.*
3. *Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/.*

Скрекля Л. І.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет,
Лемеха Р. І.
к.ю.н., доцент
Львівська філія ПВНЗ "Європейський університет"

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

На підставі Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" від 20 грудня 2019 р. до Кримінального кодексу України (далі – КК України) були внесені зміни в частині введення інституту кримінального проступку за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Як наслідок було змінено класифікацію злочинів за ступенем тяжкості, оскільки фактично до проступків віднесено злочини невеликої тяжкості, тоді як злочини за ступенем тяжкості поділено на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Науковці не залишилися

осторонь зазначених процесів, а тому відповідні нововведення опинилися під їх пильною увагою та отримали як підтримку, так і гостру критику.

Щоправда навіть "біглий" огляд окремих положень КК України засвідчує про дещо формальний підхід законодавця в частині перейменування терміну "злочин" на юридичну конструкцію "кримінальне правопорушення". Так, у ч.1 ст.107 КК України міститься наступне положення: "До осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі за кримінальне правопорушення, вчинене у віці до вісімнадцяти років, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання незалежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення". Водночас, виходячи з аналізу положень ст.12 КК України за вчинення кримінального проступку не може бути передбачене покарання у виді позбавлення волі, а тому у ч.1 ст.107 КК України мова повинна йти лише про злочини, а не кримінальні правопорушення, які охоплюють як поняття злочинів, так і кримінальних проступків. Окрім того варто звернути увагу на положення п.1 ч.1 ст.67 КК України, де однією з обставин, яка обтяжує покарання є вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів. Як бачимо, законодавець не врахував можливості повторного вчинення кримінального проступку чи його рецидиву, що вочевидь не слід сприймати схвально.

Більше того досі існують неузгодженості у самих текстах законодавчих актів. Так, запропоновані нововведення не узгоджуються з положеннями Основного Закону України у якому закладена концепція злочину, тоді як нічого не згадується про кримінальний проступок. Скажімо, презумпція невинуватості за Конституцією України поширюється лише на злочини, водночас у КПК України цей принцип розрахований також і на кримінальні проступки. Зокрема, у ст.17 КПК України зазначено наступне: "Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили". А тому вельми значущим є внесення відповідних змін до Основного Закону України.

Аналіз чинного кримінального законодавства України в частині інституту кримінальних проступків дозволяє зробити висновки про наявність інших, не менш важливих прогалин та суперечностей. Так, у ч.2 ст.12 КК України зазначено, що за вчинення кримінального проступку передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Тоді як за вчинення нетяжкого злочину відповідальність настає у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Для прикладу, за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки передбачено альтернативне покарання у виді штрафу від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст.145 КК України). Звідси випливає, що штраф у такому розмірі може бути призначений і за вчинення кримінального проступку і за нетяжкий злочин.

Варто зазначити, що із запровадженням досліджуваного інституту окремі злочини перейшли у категорію кримінальних проступків, зокрема такі як погроза вбивством (ч.1 ст.129 КК України), насильницьке донорство (ч.1 ст.144 КК України) чи ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником (ч.1 ст.139 КК України), експлуатація дітей (ч.1 ст.150 КК України), примушування до вступу в статевий зв'язок (ч.1, 2 ст.154 КК України), групове порушення громадського порядку (ст.293 КК України), хуліганство (ч.1 ст.296 КК України), жорстоке поводження з тваринами (ч.1 ст.299 КК України). Такий стан речей вочевидь не можна сприйняти схвально.

Окрім того законодавець посилив деякі види санкцій статей Особливої частини КК України. Так, якщо раніше санкція за крадіжку коливалась у розмірі від 850 до 1700 грн., то після запроваджених змін розмір покарання за просту крадіжку сягає від 17000 до 51000 тис. Можна навести ще чимало прикладів збільшення розміру штрафних санкцій, а саме: наруга

над державними символами (ст.338) (було – 850 грн.; стало – 17000-68000 грн.); незаконне полювання (ст.248) (було – 1700-3400 грн.; стало – 17000-51000); забруднення атмосферного повітря (ст.241) (було – 1700-3400 грн.; стало – 30600-61200 грн.); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст.191) (було – 850 грн.; стало – 34000-85000 грн.); самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда (ст.283) (було – 850 грн.; стало – 17000- 34000 грн.) На це питання неодноразово була звернена увага у кримінально-правовій літературі. Зокрема, Т.Михайліченко зауважує, що, вводячи до КК України кримінальні проступки, законодавець у 129 складах правопорушень посилив кримінальну відповідальність. Серед найбільш поширених кримінальних правопорушень, санкція яких стала більш суворою можна вказати такі, як: крадіжка, грабіж, шахрайство, привласнення або розтрата чужого майна, а також окремих т.зв. наркозлочинів (нині більш точно, мабуть, наркоправопорушень). Такі зміни, на думку цього автора, є невтішними та позбавлені проявів гуманізму [1, с. 288].

Втім така позиція науковця не є беззаперечною, оскільки, скажімо, мінімальний розмір штрафу за забруднення або іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля до запроваджених змін становив 1700 грн. Така міра покарання видається сміхотворною, оскільки шкоду, завдану внаслідок викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря і шкідливий вплив фізичних та біологічних факторів стаціонарними джерелами важко переоцінити. З огляду на це істотне збільшення розмірів штрафу за аналізовані посягання є виправданим кроком законодавця.

Введення інституту кримінальних проступків, незважаючи на його "огріхи" все ж є необхідним в силу спрощеної процедури притягнення до кримінальної відповідальності осіб за вчинення кримінальних проступків, а також розвантаження роботи правоохоронних органів. Окрім того відповідні нововведення є необхідною умовою процесу інтеграції України у міжнародну правову спільноту. Водночас перелік кримінальних проступків безумовно потребує доопрацювання на основі ревізії кримінального законодавства та уніфікації однойменних ознак усіх складів кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Михайліченко Т. Кримінальні проступки: особливості правового регулювання. Підприємництво, господарство і право. 2020 р. № 7. С. 284–290

Сосніна О. В.
к.ю.н, доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ЩОДО ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В ЗВ'ЯЗКУ З ІМПЛЕМЕНТАЦІЄЮ ЛАНЦАРОТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

18 лютого 2021р. Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла Закон України (далі – ЗУ) № 1256-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі – СЕНД) (Ланцаротської Конвенції – далі ЛК)", яким внесла зміни до Кримінального кодексу (далі – КК) України, Кримінального процесуального кодексу України та ЗУ "Про охорону дитинства". Вказана ЛК є першим міжнародним документом, спрямованим на боротьбу із СЕНД вдома або в сім'ї, подолання або нейтралізацію таких явищ, охорону прав дітей, які постраждали, підтримку національного та міжнародного співробітництва у вказаній сфері [1].

Важливо зазначити, що ЛК була підписана на острові Лансароте (Іспанія) в жовтні 2007 року, ратифікована ВРУ у 2012 році, а відповідні законодавчі зміни ухвалено тільки тепер. Тобто низка положень ЛК, зокрема, щодо сексуального домагання дитини, дитячої проституції, дитячої порнографії, участі дитини в порнографічних видовищах тощо до прийняття розглядуваних змін від 18 лютого 2021 року залишалися неімплементованими у законодавство України. Відтак, нарешті ЗУ № 1256-IX імплементував в законодавство України більшість із зазначених положень ЛК, чим забезпечив виконання Україною її вимог.

Держави-підписанти ЛК зобов'язалися притягувати до кримінальної відповідальності осіб за дії сексуального характеру з дітьми, які не досягли віку сексуальної згоди, який в Україні становить 16 років. При цьому покарання винних не повинно залежати від обставин, за яких відбулося насильство. Держави мусять ознайомлювати дітей з потенційними загрозами й освічувати їх у сфері статевого виховання в частині ймовірних небезпек і ризиків та допомагати напрацюванню у них навичок правильного сприйняття, реагування та відповідної поведінки самозахисту, коли дитина стикається із небезпекою статевого насилля або експлуатації, а правоохоронці повинні ефективно спостерігати за особами, які можуть завдати шкоду дітям такою аб'юзивною поведінкою.

У 2010 році Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) провів серед дітей 14-18 років дослідження "Комплексна оцінка масштабів продажу дітей, дитячої проституції й порнографії в Україні" за результатами якого Україна входить у п'ятірку країн – найбільших виробників дитячої порнографії та в десятку "лідерів" з її поширення, що обумовлює необхідність негайного вирішення питання щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації та насильства. Так, з-поміж опитаних осіб у віці 14-18 років 11% відповіли, що демонстрували свої оголені тіла; 7,8% – займалися сексом за плату; 3,2% – згоджувалися сфотографуватися або знятися у фільмі в оголеному вигляді [2].

Посилення кримінальної відповідальності за СНЕД обумовлено сучасними реаліями. Діти все частіше залучаються до виготовлення порнографічного контенту. Об'єми такого контенту у світі вражають. Так, в базі Європолу міститься понад 46 мільйонів раритетних фото та відео матеріалів із відображенням сексуального насильства над дитиною; світова статистика показує, що 8 із 10 потерпілих дітей – це діти у віці 3-13 років. Уповноважений Президента України з прав дитини М. Кулеба зазначає, що у 2020 році 25% дітей в Україні хоча би один раз потрапляли в ситуацію СНЕ. Такі результати виявили опитування 4700 дітей у віці від 6-17 років (хтось надсилав свої фото, хтось отримував непристойні пропозиції). Цікаво, що більшість дітей починають користуватись Інтернетом у віці 6-8 років; біля 80% дітей вперше побачили сексуальний контент у віці 7-13 років і майже половина дітей – не розповіли про це батькам чи іншим дорослим, а з тих, хто розповів,– більше 80% поділились цим з друзями. Щоденно близько 3000 осіб на території України вчиняють розповсюдження порнографічних матеріалів із зображенням сексуальної експлуатації дітей. Взагалі Україна є одним з основних трафікерів дитячої порнографії в світі [3]. Відтак, узгодження кримінального законодавства України із законодавством багатьох цивілізованих держав світу у цій сфері, криміналізація перегляду порнографічного контенту за участі дітей, придбання, зберігання без мети збуту чи розповсюдження порнографічних матеріалів, кібергрумінг є вимогою сьогодення.

Розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій та їх доступність детермінували зростання злочинності у кібернетичному просторі. Злочини, вчинені з використанням комп'ютерних систем чи телекомунікаційних мереж, являють собою істотну небезпеку для суспільства, особливо для найбільш чутливої його частини – дітей. Останнім часом отримала поширення практика прямої трансляції сексуального насильства щодо дітей, почастішали випадки обміну власними зображеннями сексуального характеру, а також випадки примусу до сексуальних контактів он-лайн.

Розглядуваний ЗУ № 1256-IX впроваджує специфічний механізм запобігання СЕНД особами, які працюють або спілкуються з дітьми, та конкретизує превентивні заходи щодо захисту дітей, які стали свідками або жертвами сексуального насильства. А саме:

1. Ст. 155 КК України викладено у новій редакції – установлено кримінальну відповідальність за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, тобто криміналізовано добровільні статеві зносини з особою, яка

не досягла 16-річного віку, вчинені повнолітньою особою. Відтак, встановлено мінімальний вік статевого повноліття, який співпадає із рекомендаціями Комітету ООН з прав дитини, а також відпала потреба проведення судово-медичної експертизи для встановлення статевої зрілості потерпілої особи, що було обов'язковим за складом злочину, визначеним попередньою редакцією цієї статті. Вказане є позитивною новацією, оскільки істотно спрощує хід кваліфікації та доказування цього кримінального правопорушення. Відтак, нарешті термін "природні або неприродні статеві зносини", який не відповідав змісту та нормативному визначенню кримінальних правопорушень, що містяться у Розділі IV Особливої частини КК України, замінено на "вчинення дій сексуального характеру", що відіграє важливе значення для правильного розуміння та застосування закону. Важливо звернути увагу на те, що за сексуальне насильство, не пов'язане з проникненням, існує кримінальна відповідальність, передбачена статтею 153 КК України, при цьому сексуальне насильство щодо особи, яка не досягла віку згоди на дії сексуального характеру, є кваліфікованим видом цього злочину.

2. КК України доповнено статтею 156-1 КК України "Домагання дитини для сексуальних цілей" (грумінг), що полягає у таких формах прояву об'єктивної сторони як: пропозиція чи зустріч, зокрема з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій за умови, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. Адресатом відповідних дій виступає особа, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ч. 1), неповнолітня особа (ч. 2) або малолітня особа (ч. 3). Суб'єктивна сторона простого складу характеризується такою спеціальною метою як вчинення стосовно потерпілої особи будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, а кваліфікованого – метою втягнення потерпілої особи у виготовлення дитячої порнографії. Суб'єктом злочину може бути тільки повнолітня особа. Таке формулювання грумінгу відповідає статті 23 ЛК, але є більш змістовним, адже включає грумінг що вчиняється як он-лайн, так і оф-лайн. Поряд з цим, видається доцільним поширити криміналізацію грумінгу в Інтернеті на випадки, коли сексуальне насильство не є наслідком безпосередньої зустрічі, а здійснюється в Інтернеті. На зазначені ситуації може поширюватись сфера дії статті 301-1 КК України.

У пунктах 1 та 2 примітки до статті 156-1 КК України містяться поняття зустрічі та дитячої порнографії, які є конститутивними ознаками розглядуваних складів злочинів. Щодо останнього терміну, то ЗУ 1256-IX відповідні зміни були внесені у ЗУ "Про захист суспільної моралі".

3. Розділ XII КК України доповнено статтями "Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження" (ст. 301-1) і "Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи" (ст. 301-2).

Отже, впроваджені зміни приводять національне законодавство у відповідність до норм ЛК, що сприяє захисту дітей від СЕН, ефективному перешкоджанню обігу дитячої порнографії, прискорює наближення українського законодавства до міжнародних стандартів забезпечення захисту дитини від СЕН, покращує дотримання прав дитини в Україні. Поряд з цим, варто зазначити, що запропоновані зміни є актуальними, але недостатніми, оскільки без їх ретельного дослідження, аналізу правозостсовної практики, контролю за реалізацією, створення системи, яка буде запобігати СЕНД і зможе надати необхідну підтримку, захист і реабілітацію дитині у випадку вчинення щодо неї злочину, вони можуть залишитися формальністю.

Список використаних джерел

1. *Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи від 25 жовтня 2007 р. Конвенцію ратифіковано з заявами Законом України № 4988-VI від 20.06.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text/*

2. *Пояснювальна записка до проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68122.*

3. *URL: https://hromadske.ua/ru/posts/za-poslednij-god-25-detej-v-ukraine-stolknulis-s-seksualnym-nasiliem-ili-ekspluataciej-detskij-ombudsmen.*

Стецик Б. В.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ СУПУТНИКОВОЇ НАВІГАЦІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

На сучасному етапі розвитку суспільства будь-які виробничі процеси немислимі без їх широкої автоматизації з використанням комп'ютерних технологій. Автоматизація виробництва, в свою чергу, охоплюється поняттям "інформаційні технології", що позначає систему методів обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей і форми особливого матеріалу – інформації [1, с. 205].

У науковій літературі в останні роки часто вживається поняття "нові інформаційні технології" як сукупність методів і засобів реалізації інформаційних процесів у різноманітних сферах людської діяльності, тобто способів реалізації інформаційної діяльності людини, який розглядається в як біологічна інформаційна система [2, с. 14-24]. Нові інформаційні технології, на відміну від традиційних, припускають наявність не тільки інформаційного продукту, а й спеціальних знарядь його виробництва – технічні засоби, призначені для виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, накопичення і переробки криміналістичної інформації про кримінально протиправну подію. Вони дозволяють користувачеві не тільки візуально знайомитися зі змістом інформації – споживати її, а й оперативно отримувати новий інформаційний продукт в обсязі і форматі, які релевантні саме його потребам.

Чинний кримінальний процесуальний закон містить перелік джерел доказів, які використовуються у кримінальному провадженні. Останнім часом як докази на практиці все частіше використовується інформація, отримана за допомогою аудіо- та відеозасобів. Це обумовлено об'єктивними причинами – з допомогою сучасної цифрової техніки стали фіксуватися різні події в науці, техніці. Особливістю аудіо- та відеозапису є відображення будь-яких подій об'єктивно і всебічно. Саме цю можливість використовують працівники правоохоронних органів для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

В даний час у правозастосовній практиці назріла необхідність не тільки посилити можливість застосування наявних технічних засобів, а й впроваджувати нові доступні технічні розробки. Дослідимо можливість використання засобів супутникової навігації і програмного забезпечення, що дозволяє працювати з 3D моделлю планети Земля при проведенні такої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події.

Для отримання повної та об'єктивної інформації у кримінальному провадженні слідчому, фактично, необхідно володіти знаннями в усіх галузях знань, які доступні людству на сучасному етапі розвитку. Але очевидно, що одна людина не може бути професіоналом відразу в усіх галузях науки. Тому для отримання всього обсягу інформації слідчий повинен використовувати допомогу фахівців у певній галузі наукових або технічних знань. Крім того, слідчому варто якомога ширше використовувати останні досягнення науково-технічного прогресу, а саме нові техніко-криміналістичні засоби.

Можливість використовувати технічні засоби при провадженні процесуальних дій закріплена у ст. 103 КПК України. Прийняття рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування, в тому числі під час розгляду питань слідчим суддею, законодавець покладає на особу, яка проводить відповідну процесуальну дію (ст. 107 КПК України) [3]. Вказані норми дають можливість слідчому застосовувати технічні засоби з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення і речових доказів.

Особливої уваги потребує кваліфіковане проведення такої невідкладної слідчої (розшукової) дії, як "огляд місця події" (ст. ст. 237–239 КПК України) [3], сутність якого

зводиться до: виявлення слідів злочину; з'ясування обстановки місця події та інших обставин, що мають значення у кримінальному провадженні; фіксація виявленого у тому вигляді, у якому воно спостерігалося на момент огляду. Поряд з традиційними засобами вимірювання (рулетка) на місці події широко застосовують лазерні далекоміри, що дозволяють не тільки швидко і з високою точністю (0,1 мм) здійснити лінійні вимірювання.

Як показує практика, нерідко слідчі стикаються з труднощами при огляді події, коли мова йде про дорожньо-транспортні, екологічні злочини, особливо, якщо ділянка огляду місцевості має велику територію або знаходиться на значній відстані від населених пунктів. У цих випадках складно зробити точну фіксацію меж огляду і об'єктів, так як виникає складність прив'язки ділянки або об'єктів огляду.

Для вирішення цієї проблеми доцільним вважаємо використання в криміналістичних цілях такий досить новий технічний засіб, як супутниковий навігатор. З його допомогою можна встановити координати будь-якої точки місцевості, приміщення і виявлених речових доказів. Вимірювання їх місця положення здійснюється за географічними координатами широти і довготи з точністю до градусів, хвилин і секунд [4, с. 51].

У разі, коли поблизу місця події немає постійних орієнтирів для прив'язки (ліс, гори, водна акваторія), для вимірювань ми рекомендуємо використовувати GPS приймач, що входить в систему глобальної супутникової навігації. Цей малогабаритний прилад дозволяє швидко визначити координати в будь-якій точці Землі з точністю від 1 208 до 3 м. GPS складається з працюючих в єдиній мережі 24 супутників. Супутники постійно рухаються зі швидкістю близько 3 км / сек. При цьому GPS-приймач готовий показати своє місце розташування незалежно від погоди і часу доби, і саме тоді, коли це потрібно. Точність GPS-навігації для приймачів цивільного призначення становить від 20 до 70 м, в залежності від діючого на даний момент коефіцієнта SA2, кількості супутників, що знаходяться на зв'язку у приймача, і їх геометрії.

Завдяки супутниковим знімкам Google можна побачити в деталях будь-яку частину світу, а деякі регіони доступні з висоти всього декількох метрів. В Google Earth не просто зібрані знімки з супутника, а й врахована топографія місцевості. Карта Google Earth містить численні напрямки і позначення, як і в Google Maps; на ній можна відзначати окремі об'єкти і навіть малювати. Функціональність Google Earth не обмежується топографією, і з кожною новою версією розробники додають нові супутникові знімки та інформацію про різні регіони світу.

На сьогоднішній день ефективним є використання програмного продукта Google Earth – Планета Земля для складання схеми і прив'язки об'єктів у важкодоступних місцевостях, так як він володіє значним інструментарієм і кількістю супутникових знімків. За допомогою даного продукту слідчий за наявності певних навичок зможе швидко і з високою точністю за географічними координатами, визначеними на місці огляду місця події, за допомогою супутникового навігатора виміряти відстань між точками, відобразити на знімку місцевості межі ділянки огляду та визначити її площу.

Аналізуючи вищевикладене можна говорити про те, що використання засобів супутникової навігації і програмного забезпечення дозволяє працювати з комп'ютерною моделлю поверхні нашої планети, в значній мірі поліпшить якість роботи слідчого під час огляду місця події, а більш точні дані фіксації меж огляду або об'єктів на місці події дозволять робити більш точні розрахунки фахівців, виявлені факти та висновки яких можуть надалі стати незаперечним доказом у суді.

Список використаних джерел

1. *Айламазян А.К., Стась Е.В. Информатика и теория развития. М., 1989. С. 14-24.*
2. *Вехов В.Б. Особенности использования средств спутниковой навигации при проведении осмотра места происшествия по делам о преступлениях террористической направленности. Особенности расследования преступлений экстремистской и террористической направленности: сборник материалов научно-практического семинара. М., 2012. С. 50-55.*
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n384.*
4. *Ковалев С. А. Некоторые уголовно-процессуальные аспекты использования средств спутниковой навигации, при проведении осмотра места происшествия. Актуальные проблемы применения норм уголовно-процессуального права при расследовании преступлений: материалы Международной научно-практической конференции. М., 2012. С. 205–210.*

Федик Є. І.
к.ю.н., доцент,
Горецька Х. В.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

Договір виступає як різновид юридичних фактів, що, як правило, виникає з доброї волі учасників, що є його сторонами у сфері суспільних відносин та одночасно є власне носієм функції правоутворення. Проте яку б функцію (чи функції) конкретний договір не виконував, вони спрямовані на забезпечення ним саме праворегулятивної функції, котра навіть у питаннях цивільної відповідальності у договірних відносинах є достатньо вагомою. Таке твердження ґрунтується на тому постулаті, що договір як такий, призначений саме для врегулювання цивільних відносин і сам виступає їх регулятором. Саме використання положень цих двох регулятивних рівнів, на думку В. Л. Яроцького, складає специфіку механізму цивільно-правового регулювання загалом [1, с. 22].

В умовах сьогодення договір є ідеальною формою активності усіх учасників цивільного обороту, проте у першу чергу договір асоціюється з поняттям зобов'язання. Його специфікою є не лише добровільність вступу в таке зобов'язальне правовідношення, але й якнайширше коло його учасників в статусі правосуб'єктних фізичних та юридичних осіб. Цивільно-правовий договір у всіх правових системах є одним з основних елементів правопорядку, який юридично забезпечує дійсність обмінних процесів з метою задоволення потреб суспільства, окремих його громадян або їх об'єднань [2,с. 41].

Беручи до уваги принцип свободи договору, у приватних цивільних відносинах його добровільність стосується не лише питання його укладення, але й усіх інших стадій та динаміки.

Класифікація договорів відбувається за різними критеріями, які достатньо висвітлені у юридичній літературі, однак достатньо проблемними є питання класифікації у їх внутрішній структурі, беручи до уваги, що у Цивільному кодексі України надано широкі можливості для укладення змішаних договорів. Навіть питання традиційного поділу договорів на консенсуальні та реальні потребують подальшого їх наукового аналізу та обґрунтування. Зміна та розвиток економічних відносин, суспільства і держави надали імпульсу юридичній доктрині для переосмислення поняття, сутності, форм, функціональної значимості та змісту права загалом та договору зокрема. Вітчизняна цивілістична теорія і практика значною мірою зосередилися на аналізі саме позитивного права, підкреслюючи при цьому, що природне право позбавлене відповідної змістовності, понятійної визначеності та загальної значущості [3].

Механізмом правового регулювання договірних відносин виступає як специфічний "ланцюг" зміни окремих правових явищ, таких як: норма права (що врегульовує дане конкретне цивільне правовідношення), юридичний факт (чи їх сукупність), цивільні права та обов'язки, зокрема і цивільна відповідальність у контексті цивільного захисту (як саме результат-наслідок дії норми права та юридичного факту). Першим і головним елементом виключного значення механізму правового регулювання договірних відносин є саме нормативна основа (норма права, як юридичний факт, що визначає поведінковий аспект договірного правовідношення. У якості такої норми є норми статутного цивільного права (встановлені державою), та (або) створювані самими учасниками цивільних відносин норми договірного цивільного права. Їх сукупність і є базою для процесу впорядкування договірних цивільних відносин.

Наявність норми права, у поєднанні з встановлюваними нормами самими учасниками договірних відносин, вимагають визначення співвідношення між нормативним (державним) та саморегулюванням (індивідуальним регулюванням договірних відносин). Чинний

Цивільний кодекс України надає провідного значення саме саморегулювання договірних відносин. Державне ж регулювання розглядається лише щодо випадків, коли учасники договірного правовідношення не можуть чи не хочуть самостійно врегульовувати його, або є вимога безпосереднього застосування саме нормативного акту. Оскільки сфера застосування саморегулювання за своїм змістом має оцінювальний характер, тому в основі співвідношення нормативного та індивідуального регулювання договірних відносин необхідно в основу такого співвідношення ставити вимоги цивільного кодексу стосовно меж здійснення цивільних прав:

– здійснення суб'єктом цивільних прав повинно відбуватись у межах, які надані особі договором чи актом цивільного законодавства;

– забезпечення обов'язку утримання від дій, які могли б порушувати права інших осіб, завдати шкоди довкіллю чи культурній спадщині;

– заборона особі вчиняти дії з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах;

– необхідність додержуватись моральних засад суспільства;

– неприпустимість використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, недобросовісної конкуренції чи зловживання монопольним становищем.

Договір у системі зобов'язальних правовідносин займає достатньо високу питому вагу. Договір за своєю правовою суттю виступає як локальний нормативний акт, який діяв в часі, просторі та з колом осіб, які брали участь у договірному правовідношенні, тому договір одночасно виступає як локальний нормативний акт приватного цивільного права та юридичний факт в силу якого виникають, змінюються та припиняються цивільні правовідносини. Беручи до уваги зміст принципу свободи договору важливим є дотримання співвідношення між нормативним та індивідуальним регулюванням правовідносин. Мінімізація наслідків настання юридичних ризиків може здійснюватися шляхом деталізації договірних умов, які встановлюються самими учасниками договірного правовідношення.

Список використаних джерел

1. Яроцький В. Л. Характеристика основних стадій механізму цивільно-правового регулювання. Право України. 2010. № 12. С. 18-24.

2. Сібільов М. М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин. Право України. 2014. № 2. С. 34–44.

3. Майданик Р А. Цивільне право: Загальна частина. Т. 1. Вступ у цивільне право: підручник. К.: Алерта, 2012. 472 с. URL: http://mobile.pidruchniki.com/1482111146581/pravo/spivvidnoshennya_norm_u krayini.

4. Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб./ Сліпченко С.О., Синєгубов О.В., Кройтор В.А. та ін.; за ред. Ю.М. Жорнокуя та Л.В.Красицької. Харків: Право, 2017. С. 808.

Чабан О. М.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ЗМІСТ ДОГОВОРУ ПРОСТОГО ТОВАРИСТВА

Договір простого товариства є договором про спільну діяльність на основі об'єднання вкладів учасників. Правове регулювання відносин простого товариства забезпечується главою 77 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року [1] (далі – ЦК України). За правовою метою договори про спільну діяльність є самостійною групою договорів в системі цивільно-правових договорів. Одна з ознак, за якою цю групу договорів відрізняють від решти, є спільність інтересів учасників. Оскільки сторони у інших договорах мають зустрічні інтереси (наприклад, продавець хоче продати майно, покупець хоче купити це майно тощо).

Предметом договору простого товариства є спільна діяльність, тобто корисна діяльність учасників, спрямована на досягнення спільної мети. Ця діяльність може бути

підприємницькою або непідприємницькою. Насамперед це впливає на обсяг та підстави відповідальності учасників за спільними зобов'язаннями.

Наступною істотною умовою договору простого товариства є вклади учасників у спільну діяльність (їх розмір, вид майна як вклад, грошова оцінка вкладу). Відповідно до ч. 1 ст. 1133 ЦК України вкладом учасника вважається все те, що він вносить у спільну діяльність (спільне майно), в тому числі грошові кошти, інше майно, професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки. Виходячи зі змісту цієї норми, можна вказати, що вкладом учасника у спільну діяльність можуть бути: 1) речі (грошові кошти, інше майно); 2) майнові права; 3) немайнові блага (професійні та інші знання, навички та вміння, а також ділова репутація та ділові зв'язки).

Згідно з ч. 2 ст. 1133 ЦК України вклади учасників вважаються рівними за вартістю, якщо інше не випливає із договору простого товариства або фактичних обставин. Розмір вкладів визначається у грошових коштах та у процентах або у кратному розмірі. Грошова оцінка вкладу учасника провадиться за погодженням між учасниками. Якщо учасники не дійшли згоди щодо грошової оцінки вкладів, вони повинні звернутися до професійного оцінювача, бо у договорі вклад учасника обов'язково має бути виражений у грошах. Якщо за договором простого товариства збудований об'єкт нерухомого майна або набуте за правочином нерухоме майно, то право власності на це майно підлягає обов'язковій державній реєстрації згідно з Законом України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" від [2].

Істотною умовою договору простого товариства також є правовий режим виділеного для спільної діяльності майна. Внесене учасниками майно, яким вони володіли на праві власності, а також вироблена у результаті спільної діяльності продукція та одержані від такої діяльності плоди і доходи є спільною частковою власністю учасників, якщо інше не встановлено договором простого товариства або законом. Внесене учасниками майно, яким вони володіли на підставах інших, ніж право власності (наприклад, право користування), використовується в інтересах усіх учасників і є їхнім спільним майном. Ведення бухгалтерського обліку спільного майна учасників може бути доручено ними одному з учасників. Користування спільним майном учасників здійснюється за їх спільною згодою, а в разі недосягнення згоди – у порядку, що встановлюється за рішенням суду. Обов'язки учасників щодо утримання спільного майна та порядок відшкодування витрат, пов'язаних із виконанням цих обов'язків, встановлюються договором простого товариства.

Однією з істотних умов договору простого товариства є ведення спільних справ учасників. Під час ведення спільних справ кожний учасник має право діяти від імені всіх учасників, якщо договором простого товариства не встановлено, що ведення справ здійснюється окремими учасниками або спільно всіма учасниками договору простого товариства. Тобто ведення спільних справ учасників може здійснюватися: 1) спільно всіма учасниками; 2) окремими учасниками; 3) одним з учасників. У разі спільного ведення справ для вчинення кожного правочину потрібна згода всіх учасників. У відносинах із третіми особами повноваження учасника вчиняти правочини від імені всіх учасників посвідчується довіреністю, виданою йому іншими учасниками, або договором простого товариства.

Наступною істотною умовою договору простого товариства є розподіл прибутку від спільної діяльності. Прибуток, одержаний учасниками договору простого товариства в результаті їх спільної діяльності, розподіляється пропорційно вартості вкладів учасників у спільне майно, якщо інше не встановлено договором простого товариства або іншою домовленістю учасників. Умова про позбавлення або відмову учасника від права на частину прибутку є нікчемною.

Однією з умов договору простого товариства може бути умова про розподіл витрат і збитків, пов'язаних із спільною діяльністю учасників. Як вказується у юридичній літературі, витратами учасників вважаються витрати, які понесли учасники додатковим майном (окрім вкладів) в разі недостатності спільного майна при веденні спільної діяльності. Збитками вважаються ті витрати, які не компенсувалися учасниками внаслідок спільної діяльності або

понесені внаслідок неправомірних дій третіх осіб [3, с. 925-926]. Умова щодо розподілу витрат і збитків, пов'язаних із спільною діяльністю учасників, не є істотною умовою договору. Це означає, що вона може бути включена або не включена до тексту договору. Це підтверджується нормою, що міститься у реч. 2 абз. 1 ч. 1 ст. 1138 ЦК України, а саме: у разі відсутності такої домовленості кожний учасник несе витрати та збитки пропорційно вартості його вкладу у спільне майно. Хоча окремі вчені наполягають на тому, що ця умова заслуговує на детальну регламентацію саме у договорі [3, с. 925].

У договорі простого товариства також можуть бути включені й інші умови, щодо яких досягнуто згоди сторонами.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435−IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

2. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01 лип. 2004 р. (в редакції Закону № 834-VIII від 26 лист. 2015 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text.

3. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. Вид. 5-те, стереотипне. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 1176 с.

Гавелко Ю. О.
старший викладач,
Попов Д. І.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Врегулювання спору за участю судді – це передбачена процесуальним законодавством, судова процедура, зміст якої полягає у проведенні суддею спільних (за участю всіх сторін) та закритих (з кожною із сторін окремо) нарад з метою мирного врегулювання спору.

Вказану процедуру слід розцінювати як один із альтернативних судовій процедурі методів вирішення спорів між учасниками певних правовідносин. Проте, не слід ототожнювати процедуру врегулювання спору за участю судді із процедурою медіації, котра з кожним днем набуває все більшої популярності в Україні. Хоча в Україні досі не прийнято закон про медіацію, однак положення ЦПК України вже містять відомості про такий метод позасудового врегулювання спорів. Так, наприклад згідно ч. 2 ст. 70 ЦПК України "серед осіб, які не можуть бути допитані як свідки, названо осіб, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору" [1].

Заміна судових процедур примирною процедурою врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві було оцінено такими науковцями як: І. О. Ізаровою, Т. А. Цувіною [2, с. 22; 11, с. 38-39; 3, с. 198]. Також, в окремих публікаціях Т. В. Бережної, О. Р. Зельдіної, О. Р. Кібенко, Д. Д. Луспеника описуються застереження щодо можливого зловживання процесуальними правами учасниками цивільного процесу при застосуванні я спору за участю судді з метою затягування судового процесу [4, с. 20; 5, с. 4-5; 6; 7].

Порядок та основні вимоги щодо застосування процедури врегулювання спору за участю судді в цивільному судочинстві передбачено главою 4 розділу ІІІ Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV.

Згідно зі статтею 201 ЦПК України, підставами застосування процедури врегулювання спору за участю судді є наступне:

1. Врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті.

2. Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у разі, якщо у справу вступила третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору.

Статтею 203 ЦПК УКраїни регламентовано сам порядок здійснення врегулювання спору за участю судді. Так, згідно з ч. 1 ст. 203 ЦПК, проведення врегулювання спору за участю судді здійснюється у формі спільних та (або) закритих нарад. Сторони мають право брати участь у таких нарадах у режимі відеоконференції в порядку, визначеному цим Кодексом.

Спільні наради проводяться за участю всіх сторін, їх представників та судді.

Закриті наради проводяться за ініціативою судді з кожною із сторін окремо.

Також, ст. 203 ЦПК визначає покладення на суддю низки наступних повноважень: 1) спрямовує проведення врегулювання спору за участю судді для досягнення сторонами врегулювання спору (ч. 2); 2) суддя може оголосити перерву в межах строку проведення врегулювання, враховуючи конкретні обставини проведення наради (ч. 2); 3) роз'яснює сторонам на початку проведення першої спільної наради мету, порядок проведення врегулювання спору за участю судді, права та обов'язки сторін (ч. 3); 4) під час проведення спільних нарад з'ясовує підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснює сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору; може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегу лювання спору (ч. 4); 5) під час закритих нарад має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору (ч. 5)

Аналізуючи вказані положення ЦПК, слід звернути увагу на те, що законодавець ставить перед суддею вимогу не лише досконалого знання законодавства та всебічного застосування судової практики в аналогічних правовідносинах, але й вимагає володіти спеціальними знаннями та навичками щодо проведення таких нарад.

Статтею 204 ЦПК встановлено наступні підстави припинення врегулювання спору за участю судді: 1) подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за учас тю судді; 2) закінчення строку врегулювання спору за участю судді; 3) затягування врегулювання спору будь- якою із сторін (припинення за ініціативою судді); 4) укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем.

Згідно з ч. 4 ст. 204 ЦПК України "у разі припинення врегулювання спору за участю судді з підстав, передбачених пунктами 1-3 ч. 1 ст. 204 ЦПК України, справа передається на розгляд іншому судді, визначеному в порядку, встановленому статтею 33 цього Кодексу".

Враховуючи усе зазначене, слід зробити висновок, що процедура врегулювання спору за участю судді містить в собі ті ж засади цивільного судочинства, як і позовне, наказне, окреме провадження – справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Врегулювання спору за участю судді слід розглядати як повноцінну альтернативу судовому розгляду справи та позитивною можливістю зменшити навантаження на суди.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV; Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492; URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

2. Ізарова І. Реформа цивільного процесу в Україні: новели позовного провадження. Право України. 2017. № 8. С.33-44. 12.

3. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: зб. наук. праць Міжнародної науково-практичної конференції. Київ 7 липня 2017 р. К.: ВД Дакор, 2017. С. 195-200.

4. Бережна Т. Процесуальне хуліганство та адвокатська творчість: де межа? Юридична Газета. 14 серпня 2018 р. № 32-33 (634-635). С. 20.

5. Зельдіна О. Новели судової реформи: позитивні та негативні наслідки. Юридичний вісник України. 27 жовтня – 9 листопада 2017 р. № 43-44(1164-1165). С. 4-5.

6. Кібенко О. Судова медіація в господарському процесі – бути чи не бути? 18.02.2018. Цензор.Нет. URL: https://censor.net.ua/blogs/3051121/sudova_medatsya_v_gospodarskomu_protses_buti_chi_ne_buti.

7. Луспеник Д. Новелізація цивільного процесу позитивно вплинула на судову практику. 25.09.2018. Судебно-юридическая газета. https://sud.ua/ru/news/publication/125882-novelizatsiya-tsivilnogo-protsesu-pozitivno-vplinula-na-sudovu-praktiku-f6c2df.

СЕКЦІЯ “ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО”

Котуха О. С.
к.ю.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Дезінтеграційні процеси, прозорість кордонів і “розмивання” суверенітетів стали характерними явищами XXI століття – століття, брендом якого є глобалізація. Проблема суверенітету завжди була і залишається надзвичайно гострою. У сучаному світі реальний суверенітет мають лише країни, здатні захистити себе й свою територіальну цілісність [1, с.190].

Проблема державного суверенітету належить до найбільш дискусійних як у вітчизняній, так і зарубіжній науці, що обумовлено розширенням сфер і трансформацією форм міжнародної співпраці, а також неоднозначністю інтерпретації самого терміна “суверенітет” [2, с. 47].

Понятійний апарат “суверенітету”, як запозиченого терміну, має неоднозначне тлумачення. Слово “суверенітет” походить від латинського “suverenus” (володар) і означає “повновладдя”. Даний термін походить від французького *“souverainete”* – верховна влада [3, с. 466]. Держава, маючи суверенітет, самостійно може видавати загальнообов’язкові для виконання усіх членів суспільства правила поведінки, визначає внутрішню політику і гарантує єдиний правопорядок, права і обов’язки громадян, повноваження державного апарату, громадських об’єднань та формувань.

Суверенітет - це ніщо інше як політико-правова складова держави, що є необхідною політичною та юридичною умовою її існування та забезпечення територіальної цілісності. Держава і суверенітет нерозривно пов’язані як взаємодоповнюючі елементи, що формують поняття державного суверенітету, під яким варто розуміти верховенство держави на своїй території та її незалежність у зовнішніх політико-правових зносинах. Верховенство держави означає дію в межах її території тільки однієї публічної влади, яка визначає повноваження усіх державних органів і посадових осіб, а також підлеглість цій владі всього населення території [4].

Проблеми формулювання поняття державного суверенітету та визначення його ознак традиційно перебувають у центрі уваги дослідників [5, с. 30]. Найбільш значними серед наукових розробок суверенітету є праці засновників теорії суверенітету, до яких слід віднести Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Г. Гроція, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Гізо, Ж. де Местра, Ж. Марітеана, К. Шмітта, а також таких відомих вітчизняних і зарубіжних авторів як Г. Б. Агабекова, С. С. Алексєєва, Т. Г. Андрусяка, М. І. Байтіна, А. А. Безуглова, Ю. М. Тодику, Б. М. Чичеріна, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка, О. С. Ященка та ін., які зробили значний концептуальний внесок у розробку проблем суверенітету. Проте, проблема формулювання поняття суверенітету і уточнення його ознак продовжує бути актуальною і значущою на кожному етапі державно-правового розвитку, зокрема і в умовах сьогодення, що пов’язано передусім з процесам глобалізації, а особливо регіональної інтеграції, які призводять до створення наддержавних об’єднань [2, с. 55].

На сучасному етапі у вітчизняній юридичній літературі під державним суверенітетом розуміється верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади держави, її верховенство щодо будь-якої іншої влади всередині країни і незалежність від будь-якої іншої влади за її межами [6, с. 8]. Дана дефініція вказує, що серед численних політичних чи громадських об’єднань, лише держава може бути офіційним представником всього суспільства на внутрішньо та зовнішньополітичній арені. Даний підхід до визначення змісту суверенітету нормативно оформлений Вестфальськими договорами, підтверджений Ялтинськими і Потсдамськими угодами, Статутом і Конвенціями ООН і Ради Європи та

іншими актами міжнародних і регіональних організацій, а також отримав відображення в конституціях переважної більшості держав, зокрема України, Франції, Іспанії, ФРН.

Слід зазначити, що головний зміст суверенітету (бути єдиною політико-територіальною організацією владарювання, що встановлює правопорядок, якому підкоряються всі фізичні особи і організації всередині країни (внутрішній аспект) і незалежною на міжнародній арені (зовнішній аспект)) залишається незмінним з моменту запровадження даної категорії. Саме внутрішній і зовнішній аспект суверенітету взаємообумовлені і лише у своїй сукупності утворюють відповідну якісну характеристику держави [7, с. 57].

Державний суверенітет в Україні має загальнонародний характер. Проте, реальна влада виявилася відірваною від народу. Держава далеко не завжди може захистити свій державний, національний, народний суверенітет. У сучасному суспільстві назріла гостра проблема забезпечити верховенство влади, верховенство державного суверенітету [1, с. 190].

Список використаних джерел

1. Бевз Т.А. Суверенітет як невід'ємна ознака держави у документах і практиці українського державотворення. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_3_11.

2. Державний суверенітет в умовах європейської інтеграції : монографія / Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, С. Г. Серьогіна та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка. К. : Ред. журн. "Право України", 2012. "Академічні правові дослідження". Дод. до юрид. журн. "Право України". 336 с.

3. Популярна юридична енциклопедія /кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головченко… В. С. Ковальський (кер.) та ін. / В. С. Ковальський. К. : Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
https://uk.wikipedia.org.

5. Шмитт К. Политическая теология. М. : Канон-Пресс-Центр, 2000. 336 с.

6. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2011. 1128 с.

7. Кузьмин Э. Л. Мировое государство: иллюзии или реальность? (Критика буржуазных концепций суверенитета). М. : Междунар. отношения, 1969. 199 с.

Олашин М. М.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ДІЯННЯМ

Кожна країна запроваджує ті форми і заходи боротьби з корупцією, які базуються на культурних та соціальних традиціях, діяльності її державних органів та громадських формувань. Проте, у другій половині минулого століття, міжнародне співтовариство вимушене було визнати, що корупція є глобальною проблемою. Над нею стали активно працювати й численні міжнародні організації. Результатом стало ухвалення цілого комплексу міжнародно-правових актів (обов'язкових і рекомендованого характеру), підготовлених та прийнятих в Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзі, Африканському Союзі. Міжнародні юридичні інструменти відрізнялися за сферою застосування, проте в усіх було на меті одне – встановити загальні стандарти боротьби з корупцією шляхом забезпечення виконання антикорупційних законів на національному рівні

Серед документів Європейського Союзу в сфері боротьби з корупцією найважливішими є Комюніке Європейської комісії від 28 травня 2003 року щодо комплексної політики Європейського Союзу з протидії корупції, в якій визначено основні засади боротьби з цим негативним явищем в Євросоюзі та окреслено принципи вдосконалення протидії корупції в нових країнах-членах, країнах-кандидатах і третіх

країнах, а також Рамкове рішення Ради Європейського Союзу № 568 від 22 липня 2003 року "Про боротьбу з корупцією в приватному секторі", в якому визначається поняття "активної" та "пасивної" корупції і встановлюються санкції стосовно осіб, зокрема юридичних, за вчинення таких злочинів. Основною метою створеної у травні 1999 року "Групи країн проти корупції" (GRECO), що діє в межах Ради Європи, є оцінка рівня корупції в державах-членах організації; виявлення недоліків у національних механізмах боротьби з корупцією; підтримка в проведенні необхідних законодавчих та інституційних реформ у цій сфері; здійснення контролю за виконанням угод і правових документів, прийнятих Радою Європи відповідно до програми дій проти корупції [1]. Основною метою даної організації є оцінка рівня корупції в державах-членах організації, виявлення недоліків у національних механізмах боротьби з корупцією, підтримка в проведенні необхідних законодавчих та інституційних реформ у цій сфері, здійснення контролю за виконанням угод і правових документів, прийнятих Радою Європи відповідно о програми дій проти корупції.

Впродовж останніх років країни світу почали ухвалювати та впроваджувати державні антикорупційні стратегії, тобто країни почали застосовувати системний підхід для створення таких умов і механізмів, які би створили умови для стримування зростання корупції. Так, до прикладу, у Болгарії перша в її історії стратегія була підготовлена недержавною організацією. Група Ради Європи держав проти корупції (GRECO) – найвпливовіший моніторинговий орган у Європі в сфері боротьби з корупцією – під час свого першого оціночного раунду виявив, що у таких країнах, як Болгарія, Фінляндія, Греція, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Словенія, Іспанія та США ще немає скоординованої та в усіх аспектах задовільної державної програми стратегії боротьби з корупцією. Через рік чи два після оцінки Болгарія, Польща та Словенія ухвалили свої стратегії та виконали власні міжнародні зобов᾽язання. Навіть для країн, що мають стратегії, були сформульовані рекомендації GRECO щодо їх удосконалення з метою досягнення найбільшої відповідності з міжнародними стандартами та практикою. Найцікавішою є практика тих держав, де антикорупційні механізми виявилися най адекватнішими. До держав, які створили ефективний механізм протидії корупції, можна віднести: Фінляндію, Данію, Нову Зеландію, Ісландію, Сінгапур, Швецію, Канаду, Нідерланди, Люксембург, Норвегію, Австралію, Швейцарію, Великобританію, Австрію, Ізраїль, США, Чилі, Ірландію, Німеччину та ін. Кожна із країн має свої особливості в організації антикорупційної діяльності, але спільними для них є: зусилля щодо організації активної протидії корупційним виявам; створення відповідної правової бази; залучення громадських організацій до протидії корупційним виявам. Взірцем найменш корумпованих країн є Скандинавські держави, зокрема Фінляндія. Саме цю країну міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією "Трансперенсі Інтернешнл" визначає як одну з найменш корумпованих серед 133 країн світу. Фінляндія як член Європейського Союзу є учасником усіх основних нормативних документів Євросоюзу з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Однак імплементація європейських законів у національну правову систему здійснюється цією країною доволі виважено. Головним принципом цього процесу є органічне поєднання національного законодавства Фінляндії із загальноєвропейським, із мінімально можливими змінами першого [2].

Наприклад, у Сінгапурі діє спеціалізований структурний підрозділ – Бюро з розслідування випадків корупції. Такий орган має повноваження для проведення слідчих дій і зобов'язаний передбачити комплекс заходів превентивного характеру [3]. А у структурі Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки діє Антикорупційний комітет, до повноважень якого належить проведення превентивних заходів і розслідування фактів корупції серед співробітників міністерства та поліцейських структур країни.

Цікавим та особливо близьким для України є досвід подолання корупції Грузією. Після революції троянд у 2004 році новий президент країни оголосив політику нульової толерантності до корупції. На зміну уявній боротьбі прийшов "метод шокової терапії", який полягав у повному оновленні системи правоохоронних органів, підняття їм заробітної плати;

спрощено порядок притягнення високопоставлених чиновників до відповідальності за вчинення корупційних діянь. Створено систему електронного документообігу, що дозволяє в максимально-стислі терміни оформити необхідні документи, від паспорта до сертифіката про реєстрацію підприємства. Зменшено кількість податків з 22 до 7 та зменшено мито і відмінено квотування імпорту а також приєднались до системи технічних стандартів Організації економічної співпраці, що відкрило доступ на внутрішній ринок європейських товарів за адекватними цінами.

До безумовних здобутків Грузії належить докорінна зміна суспільної толерантності до фактів корупції. У засобах масової інформації систематично висвітлювали затримання чиновників вищих органів державної влади під час отримання ними хабара. А також надавалась інформація про вироки, винесені щодо них (в Україні, на разі ми чуємо та бачимо гучні затримання державних службовців, однак, до сьогодні жодного реального вироку щодо них не винесено).

Також варто зазначити про одну з найвпливовіших міжнародних громадських організацій, яка визначає рейтинг корумпованості країн світу Tranparency International, про яку ми вже згадували раніше. Дана організація була заснована в 1993 році, в Берліні. Основна мета діяльності Tranparency International обмеження зростання рівня корупції шляхом сприяння прозорості, підзвітності і доброчесності публічної влади і громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 251-V (251-16) від 18.10.2006. URL: http://zakon5.rada.gov. ua/laws/show/995_c16.

2. Конвенція про корупцію у контексті кримінального права (ETS 173): Прийнята Радою Європи (м. Страсбург) 4.11.1998 р. Антикорупційні розслідування та стратегія попередження корупції: матеріали Міжнародного семінару (м. Київ, 15– 16 травня 2002 р.). К., 2002. С. 49–61.

3. Чепелюк В. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією URL http:/ /uspishnaukraina. com.ua /strategy/ 69/244.html.

Медвідь А. Б.
д.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ І ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЗАКРІПЛЕНИХ У КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІЙ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на судовий захист займає особливе місце не лише у системі прав людини, але й серед глобальних цінностей демократичного суспільства. Саме право на судовий захист забезпечує найбільш надійну та ефективну систему захисту усіх прав людини, якою є механізм судового розгляду та здійснення правосуддя. Водночас, імплементація у національну правову доктрину положень, ратифікованої у 1997 році вітчизняним парламентом, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [1] (надалі – Конвенція), не може здійснюватися без детального вивчення її приписів та практики Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ).

З огляду на це, актуальним є компаративістське дослідження сфери застосування права на судовий захист, закріпленого частинами першою та другою статті 55 Конституції України [2] та права на справедливий суд, закріпленого статтею 6 Конвенції [1], що і визначено метою даної наукової публікації.

Зокрема, досліджуючи право на справедливий суд гарантоване статтею 6 Конвенції, слід зауважити, що відповідно до припису першого речення пункту 1 цієї статті, сфера його застосування є формально обмеженою, оскільки до неї віднесено лише спори щодо "прав та обов'язків цивільного характеру" та "встановлення обґрунтованості будь-якого висунутого

“кримінального обвинувачення” [1]. З огляду на це, положення статті 6 Конвенції гарантують процесуальні права сторін цивільного провадження (пункт 1) і права обвинуваченого або підозрюваного у кримінальному провадженні (пункти 1, 2 та 3). І, хоча інші учасники судового розгляду (потерпілі, свідки тощо) не мають права подавати скарги відповідно до статті 6 Конвенції (рішення у справі “Міхова проти Італії”), проте, як свідчить наявна практика, Європейський суд з прав людини часто приймає до уваги їх права, також [3, с. 11]. Водночас, не враховуючи певних винятків (до прикладу, порушення вимог про “доступ до суду” або “розумний строк” розгляду чи застосування презумпції невинуватості) “як правило, особа може претендувати на статус “потерпілого” від порушення статті 6, лише якщо провадження завершилось і її визнано винною у вчиненні злочину, або вона програла цивільну справу (принаймні частково)” [3, с. 12].

Поряд із цим, наголосимо, що Європейський суд з прав людини вирішує питання застосовності положень статті 6 Конвенції до конкретної справи, керуючись принципом автономного тлумачення понять: “цивільні права й обов’язки” (п. 94 рішення у справі “Рінгайзен проти Австрії”) та “кримінальне обвинувачення” (п. 80-85 рішення у справі “Енгель проти Нідерландів”). Застосовність цивільного аспекту статті 6 Конвенції передбачає сукупну наявність усіх трьох таких елементів:

1) має існувати “спір” щодо “права” чи “обов’язку” (п. 32-36 рішення у справі “Бентем проти Нідерландів”);

2) це право чи обов’язок повинні мати основу в національному законодавстві (п. 116-126 рішення у справі “Рош проти Сполученого Королівства”);

3) право чи обов’язок повинні мати “цивільний” характер (п. 94 рішення у справі “Рінгайзен проти Австрії”).

При цьому, не існує напрацьованих ЄСПЛ критеріїв для універсального визначення “цивільного” спору, на відміну від критеріїв для визначення “кримінального правопорушення”. Так, застосовність кримінально-правового аспекту статті 6 Конвенції, слід визначати за наявністю хоча б одного із критеріїв перерахованих ЄСПЛ у рішенні у справі “Енгель та інші проти Нідерландів” (які у літературі часто називають “критеріями Енгеля” [3, с. 24]), а саме:

1) класифікація стверджуваного правопорушення як кримінального в національному законодавстві;

2) характер правопорушення;

3) характер і ступінь суворості покарання, яке може бути застосоване до особи.

Разом із цим, як зауважують Довидас Віткаускас та Григорій Диков, хоча Суд рідко зазначав, що права за статтею 6 Конвенції є обмеженими, докладніший огляд судової практики ЄСПЛ свідчить про те, що деякі елементи права на справедливий суд, як-от право на доступ до суду (наприклад, п. 55-60 рішення у справі “Ашингдейн проти Сполученого Королівства”), дуже близькі до того, щоб їх можна було визначити як права обмежені у подібний спосіб, що й права, гарантовані статтями 8-11 Конвенції [3, с. 15].

На противагу зазначеному, наголосимо, що приписи частин 1 та 2 статті 55 Конституції України, відповідно до яких: Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб” [2], та практика їх тлумачення, викладена у рішеннях Конституційного Суду України не встановлюють жодних формальних або імліцитних обмежень, щодо сфери реалізації права людини на судовий захист прав та свобод. Особливо важливим є те, що Конституційний Суд України у Рішенні від 23 травня 2001 року № 6-рп/2001 (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини) наголосив, що “право на судовий захист належить до основних, невідчужуваних прав і свобод людини і громадянина” та відповідно до частини другої статті 64 Конституції України, це право не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Однак, у контексті правомірного застосування певних меж здійснення права на

судовий захист та одночасного дотримання вимог статті 64 Конституції України, необхідно відрізняти поняття "обмеження основоположних прав і свобод" від прийнятого у законотворчій практиці поняття "фіксація меж самої сутності прав і свобод" шляхом застосування юридичних способів (прийомів), визнаючи таку практику допустимою, за аналогією до юридичної позиції викладеної Конституційним Судом України у Рішенні від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 у справі про утворення політичних партій в Україні (абзац другий пункту 10 мотивувальної частини рішення).

На підставі викладеного ми доходимо висновку, що право людини і громадянина на судовий захист, гарантоване частинами 1 та 2 статті 55 Конституції України, має більш широку сферу застосування, ніж право кожного на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції. Це зумовлено тим, що сфера застосування останнього, відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції, є обмеженою, так як формально поширюється лише на спори щодо "прав та обов'язків цивільного характеру" та встановлення обґрунтованості будь-якого висунутого "кримінального обвинувачення", хоча й практикою Європейського суду з прав людини встановлено автономне (розширене) тлумачення вказаних термінів. На відміну від цього, положення частин 1 та 2 статті 55 Конституції України, які гарантують право людини і громадянина на судовий захист своїх прав та свобод, а також офіційне тлумачення їх змісту надане Конституційним Судом України, не встановлюють жодних формальних або імпліцитних обмежень, щодо сфери реалізації вказаного права, а отже її потрібно визначати як універсальну.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

2. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами та доповненнями. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141.

3. Д. Віткаускас, Г. Диков. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини. 2-ге видання. Рада Європи. Київ: Pronto Print, 2018. 188 с.

Божко В. М.
д.ю.н., доцент
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
Ковальська М. Є.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ – ВПЛИВ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

В Українській державі давно назріла необхідність докорінного реформування різноманітних сфер життєдіяльності держави та суспільства. Але для опрацювання змісту таких реформ надзвичайно важливо осмислити сутність таких правових явищ, як принципи права. Адже, як справедливо стверджує С.Рабінович, вони досі залишаються малодослідженими з огляду на низку гносеологічних та соціально-політичних причин [1, с.312]. У сучасній науці теорії права під принципами права, як правило, розуміють керівні засади (ідеї), котрі визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин [2, с.128]. На наш погляд, принципи права мають зумовлювати зміст нормативних, правозастосовних та інтерпретаційних актів. Саме тому у абз.1 п.3 мотивувальної частини свого Рішення від 6 липня 1999 року № 8-рп/99 Конституційний Суд України наголошує: "Вирішальне значення для правильного розуміння положень … Закону України … мають … принципи". Відповідно до ч.1 ст.8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Тому в абз.2 пп.4.1 п.4 мотивувальної частини Рішення від 2 листопада 2004 року №15-рп/2004 єдиний орган конституційної юрисдикції стверджує: "Верховенство

права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони". Отже, Конституційний Суд України визнає принципи права тими правовими явищами, які, по-перше, зумовлюють зміст не лише правотворчої, але й правозастосовної діяльності держави, а по-друге, принципи не спонукають, не роблять можливим, а вимагають від держави втілення їх у правотворчу та правозастосовну діяльність. Подібну правову позицію сформульовано і в його Рішенні від 11 жовтня 2005 року №8-рп/2005: "Діяльність правотворчих і правозастосовних органів має здійснюватися за принципами справедливості, гуманізму" (абз.2 п.4 мотивувальної частини). І далі: "Зазначені … принципи … передбачають … правові гарантії, правову визначеність та пов'язану з ними передбачуваність законодавчої політики, … необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях, що набуте ними на підставі чинного законодавства право, його зміст та обсяг буде ними реалізовано" (абз.3 п.4 мотивувальної частини). Таким чином, принципи права не є похідними від писаного права, а навпаки: вони передують нормотворчій діяльності, а тому обов'язково повинні знайти своє відображення в усіх нормах права. Вони спрямовують активність законодавця в певному напрямі, дисциплінують його, змушують більш відповідально підходити до формулювання нормативно-правових актів. Тому будь-які нормативні нововведення повинні оцінюватися, в першу чергу, через призму їх відповідності зазначеним принципам. Аналіз статті 4 "Основні принципи державної служби" проекту Закону України "Про державну службу", внесеного Кабінетом Міністрів України на розгляд вітчизняного парламенту (далі – проект Закону) [3], зумовив виникнення низки міркувань. По-перше, на відміну від чинного Закону України "Про державну службу", у проекті не лише декларуються "основні принципи" (щоправда, так і не зрозуміло,чим вони вирізняються від інших, очевидно, не основних), але й у п.2 ч.1 ст.8 передбачено обов'язок державних службовців "дотримуватися принципів державної служби". Однак, проект закону не містить жодної санкції за невиконання або не належне виконання зазначеного обов'язку. По-друге, першим з-поміж "основних принципів" названо "патріотизм – відданість та вірне служіння Українському народові". Слід зазначити, що цей принцип державної служби послідовно декларується як у ст.3 чинного Закону України від 16.12.1993 року, так і в Законі України "Про державну службу" від 17.11.2011 року. Але ретельний аналіз внесеного проекту Закону зумовив виникнення низки питань. Якщо насправді державний службовець має бути відданим Українському народу, а саме це він обіцяє, складаючи Присягу, то чому набуває статусу державного, а не народного службовця? Адже вітчизняний законодавець послідовно розмежовує таких суб'єктів права, як держава та народ. Наприклад, відповідно до ст.1 Закону України "Про статус народних депутатів України", останні є представниками Українського народу у Верховній Раді України. Натомість, згідно із ст.102 Конституції України, Президент України є главою держави та виступає від її імені. Окрім того, у той час як у п.6 ч.1 ст.30 чинного Закону України міститься така підстава припинення державної служби, як порушення Присяги, проект Закону не передбачає жодної юридичної відповідальності в разі її невиконання. По-третє, наступним "основним принципом державної служби" у проекті Закону названо "доброчесність – спрямованість дій державного службовця на захист публічного інтересу та відмова державного службовця від керування приватним інтересом при здійсненні наданих йому повноважень". Керуючись саме цим принципом, у п.5 ч.2 статті 19 проекту Закону зазначено, що на державну службу не може вступити особа, яка "піддавалася адміністративному стягненню за корупційне правопорушення". Щоправда, дивує те, що урядовцем, відповідно до ч.1 ст.7 Закону України "Про Кабінет Міністрів України" від 27.02.2014 року, не може бути особа, "на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення". Звісно, члени Кабінету Міністрів України не володіють правовим статусом державного службовця, але ж саме вони, згідно зі ст.113 Конституції України, входять до вищого органу у системі органів виконавчої влади нашої держави. То ж чому для них передбачені більш м'які вимоги, аніж до державних службовців? По-четверте,

наступними принципами названо “верховенство права – забезпечення пріоритету прав і свобод людини і громадянина, як найвищих цінностей, що визначають зміст і спрямованість діяльності державного службовця під час виконання завдань і функцій держави” та “законність – обов’язок державного службовця діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України”. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року №15-рп/2004, “верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо”. І далі: “Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи”. То ж чи зможе державний службовець, керуючись принципом “верховенства права”, забезпечувати права і свободи громадян, усупереч закону?

Список використаних джерел

1. Рабінович С. Основоположні принципи права як об’єкт загальнотеоретичного дослідження. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2009. Вип. 48. С. 312–317.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : Укр. енцикл., Т.5: П-С. 2003. 736 с.

3. Проект Закону України “Про державну службу”. URL: http://guds.gov.ua/govservice/control/uk/publish/article?art_id=661093&cat_id=8728.

Голинська М. І.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕДІАЦІЇ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Усі погодяться, що конфлікти виникали, виникають і завжди будуть виникати і це нормально. Питання в тому, як ці конфлікти вирішувати і який їх кінцевий результат. Адже, можна по різному вийти з ситуації, з різною затратою часу, зусиль, коштів та інших ресурсів. Суть медіації полягає у тому, щоб дати змогу конфліктуючим сторонам вирішити питання з найбільш вигідними результатами для кожного, йдеться, навіть, не про досягнення компромісу, а про консенсус, коли обидві конфліктуючі сторони задоволені результатами угоди.

Медіація – це процес переговорів за участю медіатора (незалежного посередника), який почав розвиватися в 70-х роках у США, а далі й по всьому світу. Формат, кількість годин і сесій, навіть кількість медіаторів в одному процесі – обговорювані питання, які вирішуються так, як бажають (потребують) учасникам процесу.

Є два основних види медіації: комерційна (вирішення спорів між юридичними особами, юридичними особами і їх клієнтами, фізичними особами щодо вирішення майнових спорів, захист прав споживачів та ін.) та сімейна медіація.

Інші види медіації: – медіація в організації (між співробітниками);

– трудові спори і конфлікти (в т.ч. пов’язані з підписанням колективних договорів);

– корпоративні спори і конфлікти (між засновниками, акціонерами і виконавчим органом, Радою директорів тощо). (Медіація вказаних спорів і конфліктів відбувається відповідно до засад проведення комерційної медіації) [1].

Що дає медіація? Уявіть собі можливість вирішення проблем, які виникли без участі суддів, без тривалого процесу, без результату, який не факт, що буде задовільним для вас (відповідно до статистики угоди/домовленості або договори, які приймаються під час медіації виконуються частіше та активніше ніж судові рішення або постанови, відсоток їх дотримання (виконання) не перевищує 25). Причина криється в тому, що судді приймають рішення відповідно до закону і сильної позиції однієї зі сторін спору, не враховуючи ані справжні інтереси сторін, ані реальні можливості виконувати приписи судді. Виконання рішень суддів можливе в ідеальних обставинах, де люди не керуються емоціями, у будь-який

момент здатні погашати свої борги або без питань віддавати дитину на канікули іншому з батьків.

Узагальнено розглянемо принципи медіації: – це конфіденційний процес (інформація, що стала відома сторонам під час медіації, не може бути оприлюднена); гнучкий, тобто сторони самі визначають час медіації, можуть при потребі її зупиняти; ефективний та результативний, оскільки допомагає сторонам за допомогою медіатора (посередника) визначити чого вони насправді прагнуть, перейти з позиції до інтересів та спрямувати своє бачення з минулого у теперішнє та майбутнє; також медіацію можна охарактеризувати як доступний процес, оскільки для її застосування відсутні формальні вимоги та вона проводиться за особистої участі сторін спору (при потребі (за бажанням) сторін можна запросити адвоката). Дотримання зазначених принципів – це єдине правило медіації.

Медіація може проходити у форматі як спільних, так і окремих приватних (медіатор-сторона) зустрічей. Кожна сторона забезпечується рівними можливостями брати участь у дискусії. Медіатор може проводити медіацію у спосіб, який вважає доречним, враховуючи обставини справи, побажання сторін та необхідність швидкого і ефективного вирішення спору. Медіатор не уповноважений приймати рішення замість сторін. Медіатор може припинити медіацію в разі, якщо, на його думку, сторони не докладають достатніх зусиль для вирішення спору.

Порівнюючи медіацію з приватними переговорами та судовим розглядом пройдемось по основних пунктах які вказують на її переваги та ризики. Отже, почнемо з основного, це відносини між сторонами в процесі переговорів вони залишаються невизначеними, в процесі судового розгляду можуть погіршитись і стати гіршими, в процесі медіації покращуються, оскільки сторони починають чути та розуміти одне одного і відбувається це завдяки медіатору, який ставить правильні питання, які допомагають подивитись та зрозуміти ситуацію (конфлікт) з іншої сторони. Характер приватних переговорів та медіації є однаковим – участь на паритетних засадах, на противагу судовому розгляду, який має змагальний характер. Щодо тривалості, то усім відомо, що в судовому процесі багато часу забирає призначення справи до розгляду, також за неявки іншої сторони судові засідання відкладатимуться, в медіації усе простіше, оскільки це добровільний процес, це сприяє налаштуванню сторін на те, щоб вирішити конфлікт якнайшвидше, а переговори, не зважаючи на зацікавленість сторін, можуть затягуватись через брак організації процесу. Щодо ризиків, то в приватних переговорах це відсутність згоди або формальна згода, в медіації – відсутність згоди, а в судовому процесі все набагато складніше – непередбачуваний результат, а також складність у виконанні рішень.

Аналізуючи вищесказане, легше приймати рішення, якому процесу надати перевагу та яким скористатись.

Медіація практикується в Україні не перший рік. На даний момент у Верховній Раді другого читання очікує спеціальний законопроєкт № 3504. Поки медіатори керуються переважно міжнародними нормативно-правовими актами. Наприклад, Рекомендація № R (98) 1 Комітету міністрів державам-членам про сімейну медіацію від 21 січня 1998 р., Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів про медіацію в кримінальному процесі від 15 вересня 1999 р., Рекомендації (2002) 10 Комітету міністрів державам-членам про медіацію в цивільному процесі від 18 вересня 2002 р., Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № 17ЕС (2001) 9 від 5 вересня 2001 р. державам-членам про альтернативний судовому розгляду механізм вирішення спору між адміністративними органами влади та приватними особами, Європейський кодекс поведінки медіаторів та інші.

Україна також стала підписантом важливої для медіації Сінгапурської конвенції, але її поки що нашою державою не ратифіковано.

Також вже декілька років в Україні діє проєкт “Впровадження відновного правосуддя в Україні”, який реалізується громадською організацією “Інститут миру і порозуміння” у партнерстві з Верховним Судом та за підтримки Фонду демократії Організації Об’єднаних Націй (UNDEF) – це по суті медіація в кримінальних справах, де учасниками є неповнолітні правопорушники і потерпілі.

Процес медіації починається з підписання договору про вступ у процес, завершується укладанням медіаційної угоди – тобто правовими документами, які сторони можуть

додатково посвідчувати нотаріально або в суді.

Отже, медіація вже має своє правове регулювання, хоча прийняття спеціального закону в Україні є дійсно очікуваною подією.

Список використаних джерел

1. *URL: https://ukrmediation.com.ua/ua/vrehuliuvannia-sporiv/posluhy-z-mediatsii/vydy-mediatsii.*

Попов Д. І.
к.ю.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПІДТВЕРДЖЕННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ АВТОМОБІЛЯ З МЕТОЮ УНИКНЕННЯ ЇЇ КОРИГУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

У частині 1 статті 246 Митного кодексу України зазначено, що для забезпечення дотримання встановленого законодавством порядку переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, а також з метою забезпечення статистичного обліку ввезення на митну територію України, вивезення за її межі і транзиту через її територію товарів відбувається процедура їх митного оформлення. Митне оформлення розпочинається з моменту подання митному органу митної декларації або документа, який відповідно до законодавства її замінює, та документів, необхідних для митного оформлення.

Декларування товару, в тому числі транспортного засобу, здійснюється шляхом заявлення за встановленою формою (письмовою, усною, шляхом вчинення дій) точних відомостей про товари, мету їх переміщення через митний кордон України, а також відомостей, необхідних для здійснення їх митного контролю та митного оформлення. Однією з таких відомостей, необхідних для здійснення митного контролю та митного оформлення є митна вартість товару чи транспортного засобу, що переміщується через митний кордон України. Заявлення митної вартості товарів здійснюється декларантом або уповноваженою ним особою під час їх декларування.

Митною вартістю товарів, які переміщуються через митний кордон України, є вартість товарів, що використовується для митних цілей, яка базується на ціні, що фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари. Ціна, що була фактично сплачена або підлягає сплаті, - це загальна сума всіх платежів, які були здійснені або повинні бути здійснені покупцем оцінюваних товарів продавцю або на користь продавця через третіх осіб та/або на пов’язаних із продавцем осіб для виконання зобов’язань продавця. Платежі необов’язково повинні бути здійснені у вигляді переказу грошей (зокрема, але не виключно). Такі платежі можуть бути здійснені шляхом акредитива, інкасування або за допомогою інших розрахунків (вексель, передача цінних документів тощо).

Митний кодекс визначає перелік документів, що подаються декларантом для підтвердження заявленої митної вартості товарів. До таких документів зокрема належать: декларація митної вартості; зовнішньоекономічний договір (контракт) або документ, який його замінює, та додатки до нього у разі їх наявності; рахунок-фактура (інвойс) або рахунок-проформа (якщо товар не є об’єктом купівлі-продажу); банківські платіжні документи, що стосуються оцінюваного товару; інші платіжні та/або бухгалтерські документи, що підтверджують вартість товару та містять реквізити, необхідні для ідентифікації ввезеного товару; транспортні (перевізні) документи, якщо за умовами поставки витрати на транспортування не включені у вартість товару, а також документи, що містять відомості про вартість перевезення оцінюваних товарів; ліцензія на імпорт товару, якщо імпорт товару підлягає ліцензуванню; страхові документи, а також документи, що містять відомості про вартість страхування, якщо таке проводилося.

У разі якщо вищенаведені документи, містять певні розбіжності чи ознаки підробки

або не містять усіх відомостей, що підтверджують числові значення складових митної вартості товарів, чи відомостей щодо ціни, що була фактично сплачена або підлягає сплаті за ці товари, декларант або уповноважена ним особа на письмову вимогу митного органу зобов'язані надати за наявності додаткові документи: договір (угоду, контракт) із третіми особами, пов'язаний з договором (угодою, контрактом) про поставку товарів, митна вартість яких визначається; рахунки про здійснення платежів третім особам на користь продавця, якщо такі платежі здійснюються за умовами, визначеними договором (угодою, контрактом); рахунки про сплату комісійних, посередницьких послуг, пов'язаних із виконанням умов договору (угоди, контракту); виписку з бухгалтерської документації; ліцензійний чи авторський договір покупця, що стосується оцінюваних товарів та є умовою продажу оцінюваних товарів; каталоги, специфікації, прейскуранти (прайс-листи) виробника товару; копію митної декларації країни відправлення; висновки про якісні та вартісні характеристики товарів, підготовлені спеціалізованими експертними організаціями, та/або інформація біржових організацій про вартість товару або сировини. Отже, існує чіткий та вичерпний перелік документів, які підтверджують заявлену митну вартість товару. Крім того, законодавством забороняється вимагати від декларанта або уповноваженої ним особи будь-які інші документи, відмінні від тих, що зазначені вище.

Однак, на практиці поширеними є випадки коли за відсутності об'єктивних підстав вважати подані декларантом відомості неповними чи недостовірними, без покликання на будь-які ознаки підробки чи розбіжності у документах, які вказують на сплачену ціну товару (транспортного засобу), митним органом проводиться коригування митної вартості товарів (транспортних засобів), які ввозяться на митну територію України з поміщенням у митний режим імпорту. Рішення про коригування заявленої митної вартості приймається митним органом у письмовій формі під час здійснення контролю правильності визначення митної вартості цих товарів.

Спірні правовідносини виникають у зв'язку з тим, що декларантом подаються визначені законом документи, які підтверджують заявлену митну вартість товару, тобто вказують на ціну, яка фактично сплачена або підлягає сплаті за них. Однак, митним органом коригується така митна вартість в більшу сторону з посиланням на певні сумніви щодо правильності її визначення: оскільки митна вартість не відповідає інформації з електронної бази даних Єдиної автоматизованої інформаційної системи, середній ціні, за яку транспортний засіб визначеної марки, моделі, комплектації пропонується до продажу при звичайному ході торгівлі за умов повної конкуренції, визначену за результатами опрацювання автоматизованої системи ДПС, електронним каталогам тощо. При цьому, для визначення митної вартості оцінюваних товарів митним органом використовується резервний метод, а у рішенні про коригування митної вартості зазначається докладна інформація та джерела, які використовувалися митним органом при її визначенні.

Таким чином, формально нижчий рівень митної вартості імпортованого товару від рівня митної вартості іншого митного оформлення не може розцінюватися як заниження митної вартості. Слід врахувати, що в ЄАІС ДПС України відсутня інформація про коригування заявленої митної вартості товарів, а також інформація щодо судових рішень з питань визначення митної вартості товарів та методів її визначення, а також ідентичних пошкоджень, пробігу, аналогічних комплектацій тощо, у зв'язку з чим така інформаційна база митниці не містить всіх об'єктивних даних щодо імпортованих в Україну товарів, які підтверджуються документально та підлягають обчисленню.

Панько М. Є.
к.ю.н., старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ТРАНСПОРТНОГО ЕКСПЕДИРУВАННЯ

Укладення договору передбачає вчинення особами певних дій, спрямованих на встановлення договірних відносин і їх відображення у закріпленій законодавством формі.

Договір транспортного експедирування, як більшість цивільно-правових договорів, укладається на основі вільного волевиявлення його учасників, які мають право визначати і погоджувати умови майбутнього договору на власний розсуд. Оскільки законодавством не передбачено інше, на порядок укладення договору транспортного експедирування поширюються загальні правила Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною (ч.2 ст.638 ЦК України). Згідно п. 1 статті 641 ЦК України, оферта має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття [2].

Оферта може бути виражена в різних формах: усної пропозиції, викладеної в листі, телеграмі чи в розробленому однією стороною проекті договору. В книзі "Транспортне експедирування", виданою Міжнародною федерацією експедиторських асоціацій (ФІАТА) зазначається, що пропозиція про укладення договору і її прийняття може також виражатися в поведінці сторін. Наприклад, доставка вантаж}' з належним маркуванням на термінал експедитора, може розглядатися як оферта, а експедитор може прийняти цю пропозицію шляхом організації перевезення вантажу відповідному отримувачу. Водночас, далі автори зазначають, що трактувати поведінку як оферту досить ризиковано і перед тим. як надавати будь-які послуги, слід з'ясувати з клієнтом всю необхідну інформацію.

Ми вважаємо, що оферта, на відміну від акцепту, не може бути виражена у конклюдентних діях. Перед тим, як вчиняти певні дії, спрямовані на організацію перевезення вантажу, сторони обов'язково повинні досягнути згоди з істотних умов організації майбутнього перевезення, що є важливим для забезпечення ефективності транспортного процесу і недопущення в майбутньому спорів між сторонами щодо умов укладеного між ними договору.

При укладенні договору транспортного експедирування оферта може бути викладена також у формі заявки клієнта на перевезення, якщо в цьому документі вказані всі істотні умови майбутнього договору.

При відсутності хоча б однієї із вказаних вище ознак пропозиція вважатиметься не офертою, а запрошенням до оферти. У сфері підприємницької діяльності під запрошенням до оферти слід розглядати, насамперед, рекламу сфери діяльності підприємця, товарів, робіт чи послуг, які він пропонує на договірній основі. Так, експедитори часто розмішують в засобах масової інформації рекламу про себе, про послуги, які вони надають. Водночас, такі повідомлення зазвичай не містять всіх істотних умов договору транспортного експедирування, отже, їх слід розглядати не як оферту, а як запрошення до оферти. Запрошення до оферти не має зобов'язуючого значення, тому експедитор може в будь-який момент відмовитися від нього.

Відповідно до ч.2 статті 641 ЦК України, реклама або інші пропозиції, адресовані невизначеному колу осіб, є запрошенням робити пропозиції укласти договір, якщо інше не вказано у рекламі або інших пропозиціях [2]. Водночас, на наш погляд, основною ознакою, яка дозволяє відмежувати оферту від запрошення до оферти є не те, що запрошення до оферти на відміну від оферти може бути адресоване невизначеному колу осіб, а те, що обов'язковою ознакою оферти є вказівка в ній на істотні умови договору. Зокрема, стаття 699 ЦК України передбачає, що пропозиція товару в рекламі, каталогах, а також інших описах товару, звернених до невизначеного кола осіб, є публічною пропозицією укласти договір, якщо вона містить усі істотні умови договору. Отже, бачимо, що пропозиція укласти договір, адресована невизначеному колу осіб, може бути визнана офертою, якщо вона містить усі істотні умови договору. Згадана вище стаття стосується лише публічної пропозиції при

роздрібній купівлі-продажу, проте ми вважаємо, що подібні положення слід поширити і на інші відносини, в яких застосовується публічна оферта. В зв'язку з цим вважаємо за необхідне доповнити ч.2 статті 641 ЦК України пунктом 2 наступного змісту:, Адресована невизначеному колу осіб пропозиція укласти договір, яка містить істотні умови майбутнього договору і виражає намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною уразі її прийняття, є публічною офертою" [2].

В контексті даної публікації необхідно проаналізувати, чи може при укладенні договору транспортного експедирування застосовуватися публічна оферта? В.Г. Олюха зазначає, що абстрактною (публічною) офертою є "пропозиція до укладання публічного договору або у сфері електронного обігу" [9]. На думку С.А.Денисова, шляхом публічної оферти можуть укладатися будь-які договори, що належать до публічних. Проте більш правильною видається позиція М. І. Брагінського, який зазначає, що "можливі ситуації, коли правила про такий (публічний – прим, автора) договір не діють, а все таки пропозиція з неодноразовою дією, "кинута в натовп" визнається публічною офертою" [4].

На нашу думку, при укладенні договору транспортного експедирування публічна оферта застосовуватися не може. Такий висновок випливає із суті транспортно-експедиторської діяльності, зокрема з того, що організація кожного перевезення має свої індивідуальні особливості, які мають бути відображені в договорі. Тому кожна оферта міститиме особливі умови, що стосуються конкретного перевезення, отже така оферта може бути адресована тільки чітко визначеній особі.

Акцептом є відповідь особи, якій адресована оферта, про її прийняття. Згідно ч. 1 статті 642 ЦК України, відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт) повинна бути повного і безумовною. Відповідь про згоду укласти договір на інших, ніж було запропоновано, умовах є відмовою від одержаної пропозиції і водночас новою пропозицією особі, яка зробила попередню пропозицію (стаття 646 ЦК.) 4.2 ст. 642 ЦК України передбачає, що якщо особа, яка одержала пропозицію укласти договір, у межах строку для відповіді вчинила дію відповідно до вказаних у пропозиції умов договору (відвантажила товари, надала послуги, виконала роботи, сплатила відповідну суму грошей тощо), яка засвідчує її бажання укласти договір, ця дія є прийняттям пропозиції, якщо інше не вказане в пропозиції укласти договір або не встановлено законом [2]. Отже, оскільки законодавство, що регулює транспортно-експедиторську діяльність не передбачає іншого, дії експедитора чи клієнта, вчинені відповідно до вказаних у пропозиції умов договору в межах строку для відповіді є прийняттям пропозиції про укладення договору транспортного експедирування.

Виходячи з ч. 1 статті 641 ЦК України, пропозицію укласти договір транспортного експедирування може зробити кожна із сторін майбутнього договору. Отже, оферта може виходити як від експедитора, який пропонує клієнту організацію перевезення його вантажу, так і від клієнта, який шукає організатора перевезення [2].

Перед безпосереднім підписанням договору сторони, як правило, проводять аналіз і визначення ефективної схеми доставки вантажу, погодження оптимальних для обох сторін тарифів та порядку сплати, умов перевезення. Якщо такий аналіз дав позитивний для обох сторін результат, вони приймають рішення про підписання договору. Водночас варто зазначити, що переддоговірні контакти сторін не мають правовстановлюючого значення, а лише доказове, оскільки згідно ч.4 статті 213 ЦК України, якщо немає можливості визначити справжню волю особи, яка вчинила правочин, до уваги береться, зокрема, зміст попередніх переговорів, усталена практика відносин між сторонами.

Для укладення договору транспортного експедирування необхідним є одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Якщо в оферті вказаний строк для відповіді, договір є укладеним, коли оферент одержав відповідь про прийняття оферти протягом цього строку. Якщо строк для відповіді в оферті не вказаний, то можливі два варіанти. Якщо оферту зроблено усно, договір є укладеним, коли акцептант негайно заявить про прийняття оферти. Якщо оферту зроблено в письмовій формі, договір є укладеним, коли оферент с держав відповідь протягом строку, встановленого актом цивільного законодавства, а якщо цей строк не встановлений – протягом нормально необхідного для цього часу (ч.2 статті 644 ЦК України).

Місцем укладення договору транспортного експедирування слід вважати місце проживання фізичної особи або місцезнаходження юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір.

Договори транспортного експедирування, які належать до господарських договорів, складаються з урахуванням правил Господарського кодексу України. Це підтверджується п.7 статті 179 Господарського кодексу України, відповідно до якого господарські договори укладаються за правилами, встановленими Цивільним кодексом України з урахуванням особливостей, передбачених дим Кодексом, іншими нормативними актами щодо окремих видів договорів [1].

Укладення договору передбачає не лише узгодження сторонами всіх істотних умов договору, а й їх фіксацію в належній формі.

Згідно ч.І статті 639 ЦК України, договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Для договору транспортного експедирування законодавство України встановлює обов'язкову письмову форму.

Так, відповідно до статті 9 ЗУ "Про транспортно-експедиторську' діяльність", договір транспортного експедирування укладається в письмовій формі [3]. Водночас, відповідно до ч. 1 статті 218 ЦК України, недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом [2]. Оскільки законодавство України не встановлює такого наслідку, недотримання письмової форми договору транспортного експедирування не тягне за собою його недійсність. Заперечення однією із сторін факту укладення договору або оспорювання окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-. відеозапису та іншими доказами. Проте рішення суду' не може грунтуватися на показах свідків. Якшо договір транспортного експедирування не було укладено, а послуги фактично були надані, факт надання послуги експедитора може підтверджуватися транспортними документами (накладною або комплектом накладних).

Відповідно до ч. 1 статті 207 ЦК України письмова форма договору транспортного експедирування вважатиметься дотриманою, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах, у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку [2].

В практиці транспортно-експедиторської діяльності часто трапляються випадки, коли експедитор і клієнт укладають між собою генеральні договори транспортного експедирування, які опосередковують їх тривале співробітництво і передбачають, що організація конкретного перевезення здійснюється відповідно до поданих клієнтом заявок. Необхідно з'ясувати, чи може така заявка вважатися формою договору транспортного експедирування? Для цього необхідно, насамперед, проаналізувати умови конкретної заявки. Договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбаченій законом формі досягнуто згоди з усіх його істотних умов. Істотні умови договору транспортного експедирування визначено в ст.9 ЗУ "Про транспортно-експедиторську діяльність" [3]. Отже, якщо в заявці визначено всі істотні умови договору транспортного експедирування, і вона скріплена підписами (та печатками – для юридичних осіб) її слід вважати разовим договором транспортного експедирування, в іншому випадку заявку слід розглядати як додаток до договору транспортного експедирування.

Отже, договір транспортного експедирування укладається за загальними правилами укладання цивільно-правових договорів. При укладенні договору транспортного експедирування оферта може бути викладена у формі заявки клієнта на перевезення якщо в цьому документі вказані всі істотні умови майбутнього договору. Дії експедитора чи клієнта, вчинені відповідно до вказаних у пропозиції умов договору в межах строку для відповіді є прийняттям пропозиції про укладення договору транспортного експедирування. Договір транспортного експедирування має бути укладений в письмовій формі, однак недотримання письмової форми договору не тягне його недійсності.

Список використаних джерел

1. Господарський Кодекс України. Закон України від 16.01.2003 № 436, зі змінами та доповненнями. Відомості Верховної Ради України. 2003. №18. № 19 20; №21 22. Ст. 144. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n1574.

2. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV., зі змінами та доповненнями. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.*

3. *Закон України "Про транспортно-експедиторську діяльність" від 1 липня 2004 року, № 1955-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 52, ст.562, Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1276-VI від 16.04.2009, ВВР, 2009, № 38, ст.535; № 5060-VI від 05.07.2012, ВВР, 2013, № 28, ст.295}.*

4. *Брагінський М. І., Вітрянський В. В. Договірне право. Книга друга: Договори про передачу майна. М. : "Статут", 2000. 800 с.*

5. *Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.*

6. *Васильєва В. А. Проблеми цивільно-правового регулювання відносин з надання посередницьких послуг: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2006. 31 с.*

7. *Луць В.В. Загальні положення про транспортні договори. Договірне право України. Особлива частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін.: за ред. О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2009. Глава 25. § 1. С. 485 – 487.*

8. *Телестакова А.А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 25 с.*

9. *Олюха В. Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 20 с.*

10. *Попов В.А. Класифікація договорів, що укладаються у сфері перевезення. Наше право. 2016. № 1. С. 150–157.*

11. *Лідовець Р. А. Змішані договори в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук. Острог, 2004. 203 с.*

Гелей С. Д.
д.і.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ЛЬВІВ – КРУПНИЙ ЦЕНТР СХІДНОЇ ТОРГІВЛІ В XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

У XVI–XVII ст.ст. найбільшим торговельним центром на західноукраїнських землях було місто Львів. Торгівля тут велася щоденно, але особливо жваво під час ярмарків. Найбільшою славою користувався один із двох ярмарків – січневий. Тут торгували найрізноманітнішими місцевими й імпортними товарами, сплачували борги, укладали контракти. Торговельне населення міста поділялося на три соціальні групи: привілейованих багатих купців, об'єднаних у гільдії "багатих торговців", середніх, які мали власні крамнички, але були обмежені в діяльності, й перекупників, які ледве животіли [8, с. 82]. Різношерстим Львів був і в національному відношенні. Крім українців, у місті проживали поляки, німці, англійці, греки, вірмени, італійці. Місцевих купців та ремісників міський патриціат піддавав дискримінації. Їх обмежували в праві займатися оптовою торгівлею, закривали доступ до цехових об'єднань, забороняли селитися в центрі міста, брати участь в міському самоуправлінні. Українська мова та культура переслідувалися.

У XVI – першій половині XVII ст. розвинуті країни Європи стали на капіталістичний шлях розвитку. Навіть у порівняно відсталих країнах, таких як Польща, Литва, зароджувалися товарно-грошові відносини, зростав попит на хліб та інші сільськогосподарські продукти. В Україні, зокрема, виникають великі товарні господарства – фільварки, які належали магнатам і шляхті. Польські феодали, захопивши українські землі, зміцнювали панщинну систему і закріпачували селян. Освоюючи нові угіддя, поміщики збільшували виробництво зерна, частину якого продавали на зовнішній ринок.

Серед купців Сходу переважали греки, вірмени, євреї, перси, італійці. Вони збували текстильну сировину – шовк-сирець, бавовну, верблюжу, овечу та козячу шерсть. Частина її продавалася у Львові і використовувалася місцевими ремісниками, значна частина шовку-сирцю надходила на ринки країн Західної Європи.

Важливе місце серед імпорту займали перець, гвоздика, кориця, шафран та інші пряноші, а також фрукти, цитрусові, зокрема лимони й апельсини, лимонний сік, ревень, цукор, рис та інші продукти харчування.

Надходили зі Сходу й фарби, зокрема рослинна фарба синього кольору – індиго, для фарбування тканин і виробів зі шкіри, чорнильний горішок, хна, а також сап'ян, шкіра та вироби з них.

Постійним предметом вивозу на Схід були хутра соболів, горностаїв, білок та інших хутрових звірів, хутровий одяг, куртки та інший одяг із сукна, підшитий хутром.

Значним попитом на ринках східних країн користувалися головні убори львівських ремісників, оброблена шкіра та шкіряні вироби, а також ножі, коси та інші металеві вироби місцевого та західноєвропейського виробництва.

Найбільша питома вага серед східного купецтва належала грекам [11, с. 45]. Одним із важливих східних товарів, що надходили до Львова із Греції, стали вина. На поч. XVII ст. у Львові був створений склад вина, що давало місту значні прибутки [14, ф. 52, оп. 2. спр. 680. – Арк. 164].

Переважна роль у торгівлі зі Сходом належала також вірменським купцям. Вони мали багатий досвід, сформовані традиції, володіли східними мовами. В складі всіх польських посольств були вірменські перекладачі [14, ф. 52, оп. 2. спр. 394. – Арк. 804]. Часто східні товари, які продавалися у Львові, називали вірменськими.

Важливу роль в економічному розвитку країн Леванту відігравав Константинополь. В середині XVII ст. у місті налічувалося понад 28 тис. ремісничих майстерень, 32 тис. магазинів, торгових лавок і складів. У місті було 19 швейних, 35 шкіряних цехових

об'єднань. Особливо славилася продукція ювелірів і граверів, чеканщиків і зброярів. Сюди надходила продукція з багатьох країн Європи, Азії й Африки [10, с. 62].

Для багатьох львівських купців Константинополь був кінцевою метою поїздки. Володимиру Кривоносу пощастило в актових книгах Львова встановити імена більше ніж 200 львівських купців, які в XVI – середині XVII ст. торгували в Стамбулі [7, с. 15]. Очевидно, частина цих купців не зупинялася в Константинополі. Щоб мати більший прибуток, вони їхали вглиб Азії, на ринки Ірану, Індії та інших країн.

Траплялися випадки, коли окремі купці намагалися збути недоброякісний товар. Відомо, що монополія на переробку воску у Львові належала євреям, чим вони нерідко зловживали. У разі виявлення домішок міська влада знищувала такий віск, а власника карала, як, наприклад, Іцика з Немирова у 1603 році, коли він у віск "лій і живицю поклав, вугілля та іншого сміття намішав" [13, с. 135]. Роман Зубик зафіксував три випадки, коли львівський віск конфісковували внаслідок того, що був неякісним.

Загалом віск, як товар, що не псувався, нерідко виступав засобом платежу. Звідси його популярність на ринках. Так, 1631 року львів'янин – італієць Роберт Бандінеллі купив цього товару на 2053 злотих 16 грошів і відправив його у Краків [13, с. 136]. У 1635 році італієць Джуліо Аттаванті, громадянин Кракова, купив у Львові 381 камінь 18 фунтів воску за 6 тис. злотих [13, с. 136].

Добрі політичні відносини між Польщею та Туреччиною позитивно впливали на розвиток торгівлі між ними. Так, статті про торгівлю були обов'язковою складовою частиною всіх договорів, підписаних між двома державами. Вже в першому договорі від 1489 р. підкреслювалося, що купці обидвох сторін можуть вільно торгувати [16, с. 12]. Договір гарантував безпеку купців і збереження їх товарів. Після підписання "вічного миру" в 1533 р. умови для торгівлі між двома країнами стали ще сприятливішими [15, с. 139].

Асортимент товарів, що потрапляв на львівський ринок, був надзвичайно широким. Поряд із напівфабрикатами (шовк–сирець, бавовна) – різноманітні текстильні вироби, починаючи з різнокольорових шовкових ниток, через різні сорти сукна й інших матерій (фалендиш, габа, мухаєр) і закінчуючи коврами, шкірою (саф'ян, мусулбас) і хутром включно. Важливе місце в торгівлі займали пряності (аніс), східні фрукти (ізюм, сушений інжир, апельсини), солодощі (святоіванський хліб, печене тісто), тютюн. Продавалися рис, вино, риба (оселедець) і м'ясні вироби (в'ялене козяче м'ясо) [1, с. 581].

Королівська комісія, яка в 1633 році встановлювала у Львові таксу східних (турецьких і волоських) товарів [9, с. 42], назвала серед імпортованих із Туреччини шовки, атласи, перські килими, арабських коней, пряності, дорогі вина, рис, ізюм. Зі Львова в Туреччину везли зброю і свинець для великої турецької армії, кушнірські вироби, сукна, ножі [9, с. 42].

Дані про кількість відвідувань Львова турецькими купцями дозволили Ярославу Дашкевичу зробити важливий висновок: "Якщо навіть роки воєнних дій не в стані були перервати традиційні торговельні зв'язки між Сходом і Заходом, які відбувалися за посередництвом Львова, то можна уявити собі, наскільки інтенсивними вони були у більш мирний час, хоча б в першу половину XVII ст." [1, с. 573].

Особливо часто у Львові торгували купці Адріанополя, Бурси та інших турецьких міст. Активну участь у торгівлі зі Львовом брали купці Криту, Хіосу, Самосу, Лесбосу та інших островів Східного Середземномор'я, які, крім білого мускатного вина торгували плодами оливкових, фігових і мастично-фісташкових дерев. За підрахунками В. Кривоноса, в торгових операціях у Львові в середині XVI – першій половині XVII ст. брало участь більше 400 купців із Турецької імперії та Ірану [7, с. 19].

Численну групу львівських купців становили італійці. Саме завдяки їм Львів став центром торгівлі високоякісними і цінними тканинами флорентійського, генуезького, неаполітанського, луккського, венеціанського виробництва [12, с. 8–9].

Активні зв'язки зі Львовом підтримували купці Ісфагана, Тебріза, Кашана, Джульфи та інших перських міст, які привозили шовкові тканини та вироби з них, килими, покривала, сукна, сап'ян, шкіри леопардів, ремені, хустки, зброю та інші вироби перських ремісників. Значним попитом користувався перський шовк-сирець, який надходив головним чином через Львів на Захід.

Обмеженість коштів, небезпека та інші труднощі на шляхах і в торгівлі змушували

перських купців об'єднувати свої капітали і створювати купецькі товариства. Членами цих об'єднань могли бути родичі або знайомі. Часто перські купці створювали спільні об'єднання з львівськими вірменами. З метою одержання більших прибутків такі купці оселялися у Львові або інших українських містах, одружувалися, купували будинки і, користуючись міськими правами та іншими привілеями, вели активну торгівлю. Вони наймали у Львові слуг і факторів, які вміли добре торгувати, і виряджали їх на ярмарки різних міст України, Польщі та інших країн Західної Європи [6, с. 10–11].

Вирішальну роль у розвитку торгових шляхів мали два інститути торгового права, які розвинулися в середні віки, – право складу і зв'язаний із ним дорожній примус. Право складу зобов'язувало купців торгувати лише в тих містах, які володіли ним, і оптом продавати свої товари купцям даного міста. Львів одержав право складу східних товарів у 1444 р. Спочатку це право поширювалося на купців, які везли свої товари "татарською дорогою", що вела в Крим через українські степи. Купці зобов'язані були продавати свої товари в місті 14 днів і лише після цього могли везти їх далі. Прагнучи максимально збільшити свої прибутки, львівські купці добилися розширення права складу, Львів одержав право складу на східні товари, яке ще більше зміцнило положення купців міста. Львів став перевалочним пунктом для товарів Сходу і Заходу, східні купці не мали права везти товари на захід від Львова. Вони повинні були продавати свої товари лише у Львові і лише львівським купцям [4, с. 24].

Передбачалося покарання за порушення права складу львівських міських монополій. Правда, на думку Романа Зубика, цей захист залишав бажати кращого. Адже за весь одинадцятирічний період (1624–1635) купців, які намагалися порушити право складу, було оштрафовано лише дев'ять разів [17, с. 149].

Право складу втратило б своє значення, якби купці мали можливість вільно обирати собі шлях. Тому головним змістом права складу був дорожній примус, який діяв на значній території. Підкоряючись складському праву і зв'язаному з ним дорожньому примусу, купці зобов'язані були возити товари точно визначеними шляхами.

Зі Львова на Схід вело дві основні дороги. Одна з них, відома як молдавська, проходила через Бібрку, Рогатин, Галич, Коломию, Снятин, Чернівці, Сучаву долиною річки Серет через міста Роман, Баков, Аджуд до Путна і до Браїли на Дунаї.

Інша дорога вела зі Львова на Глиняни, Золочев, Тернопіль, Гусятин, Скалу, Кам'янець-Подільський, Хотин, Дорохой, Ясси до Галацу на Дунаї.

У зв'язку з тим, що перевозити товари було небезпечно, купці об'єднувалися в каравани або компанії. В каравані озгуртовувалася кілька десятків купців. Враховуючи слуг, візників, загальна кількість осіб досягала більше сотні [14, ф. 52, оп. 2. спр. 256. – Арк. 718].

Товар перевозили в бочках, мішках, шкіряних сумках, саквах та іншим способом, упаковуючи його в фаси, кипи, в'юки, бельні. Всі ці одиниці упаковки нумерувалися, заносилися в реєстри, на них нашивали герби власника та опечатували. Купецький караван рухався з швидкістю 30–35 км у день.

Розвиток міжнародних торгових зв'язків привів до встановлення у Львові посади перекладачів, які зобов'язані були надавати іноземним купцям необхідну допомогу, "щоб ті розуміли мову", в продажу привезених і в купівлі потрібних товарів. Всі іноземні купці за послуги, одержані від перекладача, платили "перекладацьке в розмірі 1 злотого від 100 злотих вартості товару" [7, с. 11].

Крім названих, купці вносили інші оплати. Так, у 1580 р. у Львові була введена оплата на ремонт міських укріплень в розмірі 15 грошів від бочки мальвазії і мускату, а також від бочки лимонів і лимонного соку. В 1621 р. львівські органи влади добилися від короля права брати з усіх купців штукове протягом 20 років по 6 грошів [14, ф. 131, оп. 1. спр. 661. – Арк. 400].

Східні купці, що прибули до Львова, зобов'язані були зупинятися в першій на їх шляху митниці. Чиновники оглядали товар і, оцінивши, реєстрували та опечатували його, вносили розміри митних оплат в книги. У першій половині XVI ст. чіткої митної системи не існувало. Встановлені тарифи не охоплювали усіх товарів, які провозилися через кордон, а лише основні [2, с. 536].

Як стверджував Р. Зубик, львівське співтовариство, щедро обдароване власним багатством у перші століття існування, не відчувало необхідності встановлювати постійні

податки в таких розмірах, які спостерігалися в інших містах. Однак, якщо й дійсно так колись було, то тривало недовго. “Люди, які завжди гудять наш вік і звичаї, а хвалять давніші, – зауважував Денис Зубрицький, – вважають, що в давнину не було жодних поборів і податків, помиляються. І в ті, такі щасливі для Львова часи були податки: шос, дупля, акцизи, торгове, штукове й різного виду оплати. Брав староста, брав магістрат, брали підвоєводи, міські слуги, митники, кат, згодом навіть військові і офіцери під різними приводами й назвами, кожен для себе, різні данини від тих, хто привозив продовольство й інші товари до міста” [3, с. 255].

Львівські купці користувалися турецькою срібною монетою “аспром”, яка за вартістю прирівнювалася до півгроша [14, ф. 52, оп. 2. спр. 521. – Арк. 1018]. Найбільш популярною монетою був польський “червоний золотий”, який на українських землях називали золотий дукат.

У грошовому обігу широко використовувалися срібні таляри. На думку деяких дослідників, вони завоювали ринок Константинополя. В джерелах спостерігаємо різні назви талярів. Частіше використовувалися левендальдери, які на українських землях називалися “левкові таляри”. Досить часто бачимо назви “старі” таляри, що говорить про час їх випуску і одночасно про їх якість, оскільки в середні віки вага і якість монет (проба) постійно падали, старі були кращі від нових. В актових книгах Львова відображаються також таляри рейнські, бельгійські, іспанські (реали) та інші. Рідше в обігу обертається також срібна монета “орт”, яка становила четверту частину таляра [7, с. 20].

Недостатня кількість грошових сум змушувала купців продавати і купувати товари в кредит. Купець, який брав гроші або товар у кредит, давав кредитору боргову розписку, тобто письмове зобов’язання, в якому вказувалися умови позички, сума боргу і термін його погашення. В певних випадках для скріплення кредитної угоди достатньо було підписів поручителів з кожної сторони, які гарантували дотримання угоди своїми статками. Відсоткові ставки за кредитами коливалися від 6 до 60%. При недотриманні умов вексельного кредитування шляхти позичальник наражався на судове переслідування, а купецтво й міщанство – на часткове позбавлення правоздатності [5, с. 97]. Найчастіше кредит надавали на рік або на півроку. Оскільки купці найчастіше зустрічалися в період ярмарків, то кредити давали “до наступного ярмарку”. Загальний прибуток львівського купця за одну поїздку міг становити 30%. Особливо вигідною була торгівля турецькими кіньми, де купці могли отримати 50% прибутку [7, с. 22].

Однак наприкінці першої половини XVII ст. у торгівлі Львова, як і західноукраїнських земель загалом, стали спостерігатися ознаки кризи. Відсталі виробничі відносини, егоїстична політика феодалів, воєнні руйнування внаслідок наїздів грабіжницьких татарських орд і королівських військ, часті пожежі, епідемії дуже послаблювали конкурентоздатність львівських купців, гальмували їх ділову активність, негативно позначалися не тільки на стані торгівлі, а й усієї економіки.

Список використаних джерел

1. Дашкевич Я. Турецкие купцы во Львове во второй половине XVII века. Україна і Схід. Львів, 2016. С. 565–592.

2. Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского. Т. 1. Киев, 1901. 932 с.

3. Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Пер. з польської мови І. Сварника, науковий коментар М. Капраля. Львів: Центр Європи, 2002. 602 с.

4. Кісь Я. Промисловість Львова в період феодалізму (XIII–XIX ст.). Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1968. 222 с.

5. Кривонос В. Роль кредиту в торгівлі українських земель з Балканами в середині XVI – першій половині XVII ст. Проблеми слов’янознавства. Вип. 32: Історія зарубіжних слов’янських народів. Львів, 1985. С. 47–53.

6. Кривонос В. Торговельна діяльність перських купців у Львові в кінці XVI – першій половині XVII ст. Львів. Історія – населення – культура. Українсько-польська наукова конференція. Львів: ЛДУ, 1994. С. 10–11.

7. Кривонос В. Східна торгівля Львова в середині XVI – першій половині XVII ст. : Збірник документів. Львів, 2018. 570 с.

8. Ковальчак Г. Економічний розвиток Західноукраїнських земель. – Київ: Наукова думка, 1998. – 250 с.

9. Нарис історії Львова. Львів, 1956. 438 с.

10. Новичев А. История Турции. – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1963. 314 с.

11. Сохань П. Очерки истории болгарско-украинских связей. – Киев: Наукова думка, 1976. – 291 с.

12. Шиян Р. Італійці в середньовічному Львові (XVI – перша половина XVII ст.) // Львів. Історія – населення – культура. Українсько-польська наукова конференція. Львів: ЛДУ, 1994. С. 8–9.

13. Шиян Р. Торгівля міст Руського і Белзького воєводств у XVI – першій половині XVII століття.

Записки Наукового товариства імені Шевченка. Том CCXXVIII. Праці Історично-філософської секції. Львів, 1994. С. 123–159.

14. Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ).

15. Abrahamovicz Z. Katalog dokumentow tureckich (далі – KTD). Warszawa, 1959. S. 351.

16. Grzegorzewski J. Dwa fermanö z wieku XVII. Krakow, 1917. S. 217.

17. Zubyk R. Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624–1635. Lwow, 1930. S. 496.

Тімченко О. П.
д.філос.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет

ПОНЯТТЯ “ДУХОВНЕ ЗУСИЛЛЯ”У КОНТЕКСТІ КРИТИКИ АНТРОПНОГО ПРИНЦИПУ

Функціонування будь-якого суспільства пов’язане з нормативним упорядкуванням соціальних дій, соціальної взаємодії багатьох людей, тобто соціалізацією. Соціалізація є процес, під час якого стверджуються соціальні норми і культурні цінності, зразки поведінки, необхідні для ефективної інтеграції індивідів у соціумі. Соціалізація супроводжується втратою низки визначальних суспільних ідеалів, відмовою від усталених критеріїв прогресу, переглядом нормативів суспільної життєдіяльності людей, зміною соціальних інститутів. Руйнація відносно традиційної соціальності супроводжується відсутністю сформованості уявлень про належний тип соціальності, що негативно впливає на діяльність суспільних інститутів соціалізації.

Зміст соціалізації може визначатися двома напрямами: формування людини як носія повторюваної діяльності, тотожної діям інших людей, і як носія діяльності творення нового, досі неіснуючого, ми маємо пов’язувати глобалізацію з творчістю.

Зазначена проблема ускладнюється неоднозначністю творчої діяльності людини, наприклад, якщо розглядати її в аспекті антропного принципу. Дослідники соціальної філософії стверджують, що сьогодні спостерігається поширення тотального антропного принципу що є продовженням процесу праксиологізації філософії та утилітаризації світогляду, науки, культури. У межах тотальності антропного принципу люди виявляються позначеними результатом своїх власних дій у стосунках зі світом і через свою діяльність над ним. Діючи, люди перетворюють; перетворюючи, вони створюють реальність, яка обумовлює їхній спосіб діяльності. Отже, неможливо дихотомізувати людські істоти й світ, оскільки вони не можуть існувати окремо одне від одного.

Такий синкретизм тоталітарної антропності нагадує світовідчуття людини, що сприймає світ як щось єдине, в якому вона має реалізовувати своєю одиничною дією вищу волю, уникаючи протиставлень своєї і цієї вищої волі. Іншими словами тоталітарність є невід’ємна риса суспільства таких людей. При цьому основою конкретного волевиявлення окремої людини, яка синкретизує існування думки і дії, стає чуттєве сприйняття реальності. Відповідно до зазначеного зв’язку антропологічного підходу з діяльнісним підходом необхідно наголосити що антропні принципи в науці, ідеї самоорганізації у синергетиці, концепція глобальної еволюції, усе це ознаки раціональності некласичного типу, яка ігнорує наявність внутрішнього суб’єктивного світу людини.

Якщо спосіб існування людей та культуру підводити під вказану тоталітаризацію антропного принципу, то виявиться, що, наприклад, наукове пізнання має бути вилучене з культурного буття. Наука існує як реалізація активного ставлення людини до реальності, яка виявила свою об’єктивність. Тобто реальність, яка дихотомізувалася на культурне й природне буття, суб’єктивне і об’єктивне, проявляється через поза антропну та антропну дійсність. Методологічні роз’яснення відмінності науки як носія класичної раціональності від науки некласичного типу раціональності принципово не можуть обійти проблеми об’єктивності, оскільки у випадку її зняття зникає феномен науки взагалі. Тому науки, що перебуває у відношенні до об’єкта пізнання та творчо шукає істину в межах тоталітарної антропності, бути не може.

Пізнання абсолютно знаючій людині не потрібне. Воно потрібне лише тому, хто знає про своє незнання, здійснює мислення, а не визначену символами технічну дію. Відповідно діяльнісний та антропний принципи, що визначають реальність, яка обумовлює цілісний спосіб буття людини, по відношенню до об'єктивного, сфери наукових інтересів, є незастосовуваними тотальним чином.

Критичне мислення, критична рефлексія уможливлює усвідомлення наявності незнання як прояв об'єктивності, можливості унікального відношення до світу. Однак при цьому виникає проблема, яку інтуїтивно багато хто виявляє, але не перетворює на предмет уваги та осмислення. Реально жити у світі, яким опікується наука та філософія, неможливо. Незнання як усвідомлений феномен виникає там, де результати активної діяльності людини є принципово непередбачуваними, а тому за наявності знання проблеми сенсу активно виявляти практичну життєдіяльність, цілеспрямовано діяти неможливо.

Зазначене протиставлення між науково-пізнавальним відношенням думаючої людини і антропним світом культурного цілого свідчить, що наука не здатна формувати культурного цілого життєвого світу. Вона має на нього певний вплив як один з елементів, але принципово не визначає цілісність культурного буття. Відповідно можна визнати, що позитивна культурна функція науки і філософії полягає в тому, щоб уможливити культурними засобами існування думаючої людини, яка має бути окремим індивідом, здатним ставати у відношення до об'єктивного в супереч цілісності загального антропного існування. Подолання негативу загального антропного існування можливо лише інтелектуальним зусиллям.

Виконання духовного зусилля припускає переживання слова як відкритість свободі. Це і є екзистенція. Така відкрита свобода може бути позначена словом "зміст", але це зміст в особливому, уточненому значенні. Слово тут – сама можливість, те, що може бути, володіючи свого роду зарядом, що виникає з різниці потенціалів внутрішнього протиріччя. Синонімами змісту можна назвати і поняття, і розум, і буття, і істину. Логос як розумне слово, зрозуміле слово є присутнім в існуванні людини тільки тоді, коли воно, це існування, відкривається назустріч логосові.

Основа переживання екзистенції – протиріччя між безпосереднім і опосередкованим, чуттєвістю і розумом. Новоєвропейський раціоналізм вважає розум як опосередкування, тобто розум систематично переглядає, вивчає свій зміст. Відповідно, він повинен гранично уважно ставитися не тільки до змісту, але і до засобів .У цьому контексті людина буде або виправдана, якщо вона обрала добро і виконала норму, або засуджена, якщо вона обрала зло і норми не виконала. Людина виявляється поневоленою неминучістю обрати те, що їй нав'язане, і виконати норму під страхом відповідальності. Людина виявляється найменш вільною у тому, що пов'язано з її свободою волі. Адже свобода людини може бути зрозуміла не лише як виправдання людини чеснотами, що випливають з її свобідної волі, тобто як можливість здійснити норму, свобода може бути зрозуміла і як творча сила людини, як створення цінностей. Людина повинна мати не лише право виконувати або відмовитися від виконання вже передбаченого кимось добра, а й мати право творити своє нове добро.

Відповідно до методу старого раціоналізму, розумові дається можливість засумніватися в точності свого стартового розуміння, розібрати, що заважало такій точності мати місце, зберігаючи деякі сумніви з приводу можливості досягнення абсолютної точності, одержати деякі екзистенціальні пізнавальні результати. При такому розумінні розум – це опосередкування безпосереднього екзистенціального переживання. Таким чином, йдеться про переживання іншого порядку – про переживання, відчування самого процесу мислення. При цьому філософія переборює хворобу рефлексії, самозамилування розуму, здатного аналізувати лише свою власну структуру і сумніватися у своїй здатності виходити за межі трансцендентного.

Від творчої філософії вимагається не сумнів і не критицизм, а дія, що впускає у розум Таємницю. А отже, завдання – не з'ясування логіки наукового пізнання, оскільки докази. "завжди знаходяться в середині" вони є проміжним етапом мислення, а розкриття інтуїції трансцендентного буття.

Сам характер переживання, зрозумілого таким чином, відсилає до моралі . Йдеться про зобов'язальний характер морального знання: якщо ми дійсно знаємо чесноту, то ми не можемо діяти інакше. В іншому випадку людину чекає саморуйнування, розпад найбільш інтимної людської складової – її самоідентифікації, визначеності, розуму-логосу. В цьому аспекті філософія є етикою творчості, тобто вихідною глибиною свободи в людському існуванні.

Переживання існування завжди відбувається в полі спілкування, центром якого є свобода, а периферією є особистості, людство. Екзистенціальний центр притягає їх до себе, соборно збираючи дух – особистий початок, що перетворює індивідуальність. Важливо, що ситуація притягання екзистенціального центра не є наслідком навмисного спеціального зусилля з боку людини. Вона просто є, як є у всякої особистості, своєрідним внутрішнім "компасом", орієнтованим у бік екзистенціального центру. І цей "компас" неможливо знищити, навіть якщо людина ніяк не використовує його у своєму реальному житті.

Отже, аналізуючи поняття духовне зусилля варто зазначити, що таке зусилля долає синкретизм тоталітарної антропності. Духовне зусилля органічно укорінене в людському існуванні, його не можна викорінити з нього, і можна спровокувати філософією. Завдання соціальної філософії – провокативна ініціація духовного зусилля людини бути людиною, тобто вільною моральною істотою. Прийом провокації – це спонукання, але спонукання, що не перекреслює натхнення, свободу та творчість людини.

Рішення – головний наслідок екзистенціальної активності, навіть якщо виглядає воно пасивним. Рішення – розвиток морального духовного зусилля, акт волі і розуму, що зцілює людину, якщо він проникає у сферу свободи, і розриває людину, якщо закріплюється в несвободі. Таким чином, рішення – це самовизначення. Важливо, що прийняте рішення саме не стає утиском рабства, адже, на відміну від будь-якої іншої визначеності, визначеність свободою є ствердженням свободи, а не її запереченням.

Необхідно зазначити, що традиційні вчення про свободу без урахування її тісного взаємозв'язку з творчим натхнення нічого спільного із свободою немає, бо є пристосування до нормативної етики суспільства. Людина повинна знати, що вона вільна обирати між правильним (законом) і неправильним (порушенням закону), причому в останньому випадку людину карали. Тобто фактично людині лише надавали можливість обирати між вже запропонованими добрим і поганим, між похвалою і покаранням.

Михальський Ю. В.
к.і.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ГІМН УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

У XIX столітті майже усі слов'янські народи були підкорені іншими народами. Південні слов'яни разом із західними (чехами, словаками і частиною поляків) належали Австро-Угорщині. Українці, білоруси і, частково, поляки (з Варшавою) були під агресією Російської імперії. Лише росіяни – єдиний слов'янський народ, який не пережив підкорення й, більше того, проводив дієву політичну й духовну агресію проти інших "братів-слов'ян".

Період слов'янського завоювання чужоземними державами у XIX столітті став часом їх духовно-інтелектуального піднесення, активного дослідження і поширення національної ідеї, мови, історії. В умовах відсутності власних державних утворень у слов'янських народів визрів процес національного Відродження. Носієм ідеології Відродження стала політична еліта, сформована з представників інтелігенції та новоствореної буржуазії.

В авангарді слов'янського Відродження та культивування ідеології національного

визволення стояли представники польської, чеської та словацької національних еліт. Саме вони почали формувати ідею слов'янської єдності та боротьби за незалежність.

У період національно-інтелектуальної бортьби із загарбником з'являються так звані патріотичні пісні про визволення від гнобителів. З 1797 року у поляків величезної популярності набирає марш польського драгунського легіону Яна Домбровського, що починається словами: "Jeszcze Polska nie zginęła". У 1834 році словак Самуел Томашек пише твір "Hej, Slovácі, ešte naša Slovenská reč žije". Цю пісню пізніше у трохи переробленому варіанті "Гей, слов'яни" (а не "словаки") використовували у всьому слов'янському світі як гімн панслов'янської єдності.

До середини XIX століття у всіх слов'ян були подібні патріотичні твори – символи прагнення визволитись з неволі та створити власні держави.

Українці теж використали традицію, започатковану європейським слов'янським рухом. Будучи поділеними між Австрією і Росією (яка проводила найбільш агресивну національну політику) українці з обох імперій долучились до створення патріотичної пісні – символу боротьби за незалежність.

У 1862 році один з лідерів українського національного руху Наддніпрянської України, громадівець Павло Чубинський написав вірш, що починався рядками, подібними до багатьох слов'янських – "Ще не вмерла Україна…" Цей твір швидко набув поширення як в підросійській Україні, так і в Галичині під Австрією.

Вірш П. Чубинського вперше надрукували у Львові в українському виданні "Мета" в 1863 році. (Росіяни україномовний друк забороняли). З текстом познайомився греко-католицький священник села Млини на Яворівщині Михайло Вербицький. До висвячення він отримав першокласну європейську музичну освіту. У 1865 році М. Вербицький пише музику до вірша "Ще не вмерла Україна".

Патріотична пісня українців набула такого поширення, що довший час навіть вважалася народною. У 1966 році український кубанський поет Іван Варавва, як упорядник збірки "Пісні козаків Кубані", додав до цього видання й майбутній Гімн України, за що був підданий гонінням з боку радянської влади.

Уперше, як Державний Гімн твір П. Чубинського і М. Вербицького офіційно затвердила у 1917 році Центральна Рада.

У наш час, згідно Закону України "Про Державний Гімн України" від 6 березня 2003 року як Гімн Держави використовуються слова першого куплету (із однією зміною в тексті – з "Україна" на "України") та приспів з вірша П. Чубинського на музику М. Вербицького:

"Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду".

У сучасних складих умовах, у яких опинилася Українська Держава через збройну агресію Москви, актуальним є і другий куплет віша П. Чубинського, що не ввійшов до офіційного Гімну України:

"*Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,*
В рідному краю панувати не дамо нікому;
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє".

Кендус О. З.
к.філос.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПІД ВПЛИВОМ МАС-МЕДІА

Мас-медіа є важливими джерелами відомостей про події в сучасному світі. Про це свідчать дані про споживання інформаційних новин, які подаються пресою, радіо, Інтернетом різними групами населення. Роль мас-медіа в поширенні інформації важко переоцінити. Широке розповсюдження мас-медіа привело до того, що по-перше, ці засоби тепер є доступними кожній людині. По-друге, за допомогою мас-медіа посилюється зв'язок між особистістю і суспільством. І по-третє, широке розповсюдження мас-медіа привело до диференціації споживання інформації, адже сучасна людина не може користуватися однаково всіма джерелами інформації, вона користується ними відповідно до своїх можливостей, потреб та вподобань.

Варто прослідкувати вплив мас-медіа на громадську думку. Візьмемо, наприклад, швидкість формування і поширення громадської думки. Фактично, тільки мас-медіа під силу з максимально можливою оперативністю поставити в центр уваги суспільства проблему, яка викликає громадський інтерес.

Формування громадської думки через мас-медіа ґрунтується на колективній діяльності людей. Мільйони читачів газет, слухачів радіо, глядачів телебачення, які створюють різноманітні аудиторії, є особистостями, що включені у складну систему суспільних відносин. Мас-медіа сприяють встановленню і підтримуванню зв'язків з широким соціальним середовищем. Вони визначають діапазон, тематичну структуру, предметний зміст і умови реалізації інформаційних інтересів різних груп людей та з'ясовують можливість впливу інформації, яка надходить через мас-медіа, залежно від інформованості та особливостей її сприйняття різними соціальними групами [1].

Мас-медіа постійно і цілеспрямовано формують громадську думку з досить широкого кола питань. А така властивість мас-медіа як регулярність розповсюдження повідомлень, повторюваність матеріалів, здійснює безпосередній вплив на формування певної громадської думки. Формування громадської думки через пресу, телебачення, радіо, Інтернент має і зворотній зв'язок, тобто громадська думка постійно впливає на діяльність системи мас-медіа. В галузі масової інформації розподіл учасників інформаційного впливу на джерела інформації (об'єкти впливу) і споживачів (суб'єкти впливу) надто відносний, оскільки обидві сторони взаємодії – одночасно суб'єкти і об'єкти цього впливу.

У формуванні громадської думки важливу роль має інформація – з первинної інформації про якесь явище спочатку з'являються уявлення, а потім вже різні точки зору та судження. Таким чином, інформованість – необхідний етап у формуванні громадської думки, так як інформація, знання є когнітивним елементом громадської думки. Поступово в процесі осмислення змісту інформації формується ціннісний аспект громадської думки, тобто з'являється вербальне ставлення у формі ціннісних суджень, які вже можна диференціювати за характером (позитивні, негативні, нейтральні), за інтенсивністю, за масштабом актуальності (проблема важлива для всього суспільства чи тільки для певної соціальної групи). У. Ліпман у праці "Громадська думка" [2] характеризував громадську думку як комплекс уявних образів і стереотипів, у межах яких люди діють у групах, маючи на увазі те, що вона являє собою не моральну оцінку фактів, а швидше моралізовану й закодовану версію фактів.

Для кращого опису можливостей впливу різних джерел інформації на формування громадської думки дамо хоча б короткий опис процесу сприйняття інформації людиною. У будь-якому випадку, перш ніж якось вплинути на людину, інформація повинна бути сприйнятою. Чи можна вважати, що зміст інформації сприйнятий, якщо людина прочитала статтю, послухала лекцію, ознайомилася з новинами? Напевно, кожна людина знає, що

можна слухати і не чути, дивитися і не бачити, чи побачити зовсім не те, що демонструвалося. Людина може сприйняти повідомлення, але не засвоїти думки та ідеї, які в ньому містяться, нерідко навіть потім не може згадати його зміст. Таким чином, далеко не вся інформація засвоюється, частина її залишається за межами сприйняття. Як і чому це відбувається?

Усю інформацію, яка надходить, можна поділити на три категорії, якщо взяти за основу поведінку людини у ставленні до неї: 1) інформація дуже важлива; 2) інформація, яка може стати потрібною; 3) інформація, котра не сприймається, так як вона непотрібна. До механізму вилучення непотрібної інформації належать: відмова від сприйняття, перекручення інформації та забування. Настанови, стереотипи і звички допомагають сортувати інформацію, яка надходить. На основі власного чи чужого досвіду людина дізнається, що найбільш важливу для неї інформацію треба шукати у визначеному джерелі. Так складається перевага, яка надається певній газеті, радіо- чи телепрограмі, Інтернет-сайту.

Дуже важливим моментом, від якого залежить вплив джерела інформації на формування і вираження громадської думки, є відмінності у структурі та характері комунікатора й аудиторії та характер їх взаємозв'язку. Тут мова йде про різницю характеристик комунікатора і аудиторії у процесах масового і міжособистісного спілкування. Структура комунікатора, як правило, є складною, бо в якості комунікатора є редактори газети, радіо, телебачення, Інтернет-медійного тощо, де різні відділи використовують різні комунікаційні функції. Аудиторія мас-медіа теж відрізняється своїми специфічними характеристиками, основними з яких є анонімність, розкиданість в просторі, а при використанні преси – і у часі, масовість, відносна пасивність під час комунікації та ін. Таким чином, преса, радіо, телебачення, Інтернент є засобами впливу на людей, на їх свідомість і поведінку, життя і побут. Саме мас-медіа допомагають розібратись у величезній масі соціальних подій, можуть утверджувати систему соціальних цінностей, зразки соціальної поведінки, а отже вони формують і впливають на громадську думку. Мас-медіа також служать і грунтом для оцінки явищ, подій, що відбулися чи мають відбутися. Але жодна висунута мас-медіа проблема сама по собі не може бути відправною точкою для формування громадської думки, якщо вона не містить у собі громадського інтересу, актуальності та дискусійності.

Список використаних джерел

1. Прасюк О. В. Громадська думка як суспільно-політичний феномен. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер. : Культура і соціальні комунікації. 2010. Вип. 2. С. 246–255. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaksk_2010_2_29.

2. Липпман У. Общественное мнение. Пер. с англ. Т. В. Барчунова, под ред. К. А. Левинсон, К. В. Петренко. М.: Институт Фонда "Общественное мнение", 2004. 384 с.

Клок В. І.
к.і.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ НАЦІЙ В ГАЛИЧИНІ В 19 СТ.

Велика Французька революція кінця 18 ст. стала поштовхом до формування національної ідентичної у Європі. Поняття нації стало домінуючим у державотворенні., відсунувши роль монарха на задній план. Провідна роль у політичних та соціальних процесах переходить від аристократії до інтелігенції. Галичина не стала винятком у цих процесах. Цей регіон став складовою імперії Габсбургів після першого поділу Речі Посполитої в 1772 р. В 1846 р. до краю було приєднано околиці Кракова. 1857 р. римо-католики становили 44,74% населення цієї адміністративної одиниці, а греко-католики 44,83%, 10,43 євреї [1].

Втрата політичної незалежності Польщі спонукала польське суспільство до розгортання національно-визвольної боротьби за відновлення державності, рушійною силою якої стала патріотична шляхта. Польський визвольний рух вилився у діяльність конспіративних клубів, культурних товариств, таємних військових організацій. Серед емігрантських кіл у Франції з'явились осередки, що будували плани досягнення незалежності при допомозі французького уряду. У 1797 генерал Ян Домбровський почав створення польських легіонів під протекторатом Наполеона І Бонапарта. Легіони воювали на боці Наполеона в Італії, на о.Сан-Домінго (Гаїті). Поляки воювали на боці Наполеона у війні з Росією (корпус Юзефа Понятовського). Після поразки Наполеона на Віденському мирному конгресі 1815 польські землі були знову переділені. Проте польська шляхта не полишала надії на відновлення Речі Посполитої. Проте тогочасний польський націоналізм не був поширений на всі верстви суспільства. Для польського селянства визначальним був соціальний аспект. Так, під час польського повстання 1846 р. в околицях Кракова ця соціальна верства не підтримала польську шляхту у боротьбі з австрійськими властями. Більше того, навколишні галицькі селяни піднялися проти поміщиків і фактично виявилися союзниками австрійського уряду. Збройні загони селян пограбували і знищили впродовж декількох днів лютого–березня 1846 понад 500 маєтків (в районі Тарнова було знищено більш ніж 90% садиб). Убито, часто найжорстокішим способом від 1200 до 3000 чоловік, майже виключно представників шляхти, знаті, державних чиновників, десятки священиків.

Наступним етапом у розвитку польського національного руху в Галичині стали події революції 1848 р. 13 квітня 1848 р. у Львові було проголошено створення Центральної національної ради (пол. Centralna Rada Narodowa, Центральна рада народова). Вона представляла інтереси галицької шляхти, широких верств польського міщанства та демократичної інтелігенції. Рада планувалася як прототип уряду майбутньої польської держави й почала формувати по Галичині окружні польські ради і польську Національну гвардію. Засідання проходили у приміщенні театру Скарбека. В жовтні, внаслідок спалаху революції в Угорщині та боїв у Відні, частина членів Центральної національної ради, за відсутності одностайної підтримки, розпочала підготовку до Львівського повстання проти австрійської влади. 1-2 листопада у Львові відбулися бої між австрійською армією та польською Національною гвардією, яку підтримали львів'яни. Після артилерійського обстрілу міста, що спричинив руйнівні пожежі, повстанці здалися, а Центральна національна рада підписала акт капітуляції. Австрійський уряд розпустив польську гвардію і заборонив діяльність Центральної національної ради.

Після невдачі ряду повстань проти австрійських властей консервативні кола польської аристократії і шляхти задовольнилися своїм становищем провідної нації в Галичині. Обравши шлях співпраці з Віднем і поступового відродження польської держави під скіпетром Габсбургів. Завдяки цьому, адміністрація краю, самоврядування, суд – були зайняті поляками і в усьому протегували полякам. Середні і фахові школи у великій більшості були польські; Львівський університет сполонізовано так, що українці тільки з великими труднощами добилися кількох кафедр. Початкові школи, що перше підлягали духовній владі, перейшли під керівництво крайової шкільної ради, яка також проводила в них польські тенденції. Міста внаслідок насаджування польської інтелігенції, набрали польського характеру, а державні і громадські організації сприяли також розвитку польської культури і науки. В результаті таких процесів в Галичині сформувалась польська нація з політичним представництвом та національними вимогами.

Іншим народом, що почав процес націотворення в XIX ст. були євреї. В Речі Посполитій вони були релігійною громадою та займали позицію окремого стану, який приблизно можна співвіднести зі статусом міщан в розвинутих феодальних суспільствах. Натомість Австрія з її новочасними віяннями, з її бажанням врегулювати суспільство, фактично порушує цей статус-кво і змушує євреїв наново шукати своє місце в соціальній ієрархії. Конституція 1867 р. проголосила рівність у правах усіх громадян, незалежно від їхнього віросповідання і соціального стану. Аналогічні рішення з ліквідації усіх обмежень,

що стосуються євреїв, прийняв і Галицький сейм. На їхній підставі скасувала всі обмеження щодо євреїв і Міська рада. Багатоманітність соціальних інтересів зумовлювала виникнення в Галичині різних єврейських національних рухів і політичних партій. Їх діячі були носіями погано взаємопов'язаних одна з одною політичних культур, мали різну соціально-економічну основу і різноманітний політичний досвід. Зрештою, ще з середини XIX ст. відбувся розкол на прогресистів і ортодоксів. Більшість євреїв, мешканців містечок і сіл і значна частина міських євреїв перебували під впливом ортодоксів-хасидів, які рішуче виступали за збереження старого єврейського укладу. Їм протистояли прихильники просвітництва, молода єврейська інтелігенція, схильна до реформованого юдаїзму й асиміляції. Проте економічна криза кінця століття призвела до розколу родових зв'язків. У той же час, погіршення економічного стану стимулювало активізацію громадського життя в регіоні. Значної популярності стали набувати соціал-демократичні ідеї. У Львові з'явилася Національна єврейська партія. Ідеї політичного сіонізму швидко поширилися Галичиною. Тут швидко з'являються майже півтора десятка як організацій, що прямо декларують свою приналежність до сіонізму, так і товариств з освоєння Палестини. Ідеалом сіоністів було утворення єврейської держави в Палестині.

У першій половині XIX ст. в Галичині значного розвитку досягли прогресивні ідеї національно-визвольного руху, обумовлені завданнями того часу. Публіцисти і вчені виступали проти національного гноблення українського населення на Західній Україні. Центром першої хвилі національного відродження став Перемишль, де навколо перемишльського владики – єпископа Михайла Левиць кого згуртувалося невелике коло представників національно свідомої інтелігенції до якого входили І. Могильницький, Й. Левицький, Й. Лозинський, А. Добрянський, І. Лаврівський, І. Снігурський та ін. Вони виявляли великий інтерес до вітчизняної історії, життя народу, його мови й усної творчості, чимало зробили для піднесення українського шкільництва, вживаючи наполегливих заходів щодо створення початкових шкіл для місцевого населення.

Та справжнє українське національне відродження в Галичині почалося в 30-х роках 19 століття справжнім флагманом цього процесу став патріотичний гурток "Руська трійця". Таку назву воно отримало тому, що його засновниками були троє друзів-студентів Львівського університету і водночас вихованців греко-католицької духовної семінарії: М. Шашкевич (1811-1843), І. Вагилевич (1811-1866) та Я. Головацький (1814-1888), які активно виступили на захист рідної української мови (термін "руська" для галичан означав українська).

Наступним етапом українського національного руху стала революція 1848 р. 2 травня 1848 р. у Львові була створена Головна Руська Рада, перша легальна українська політична організація в Галичині. Її організували представниками греко-католицького духовенства та інтелігенції під час революції в Австрійській імперії для захисту прав українського населення перед центральним урядом у Відні. У маніфесті від 10 травня 1848-го проголошувалася єдність 15-мільйонного українського народу, підтримка демократичних реформ і національних прав усіх поневолених народів імперії. Головна Руська Рада вимагала поділу Галичини за етнічним принципом на східну (українську) і західну (польську), об'єднання Галичини, Буковини і Закарпаття в одну провінцію, викладання в школах українською мовою, відкриття кафедри української мови і літератури у Львівському університеті. Рада створила національну гвардію у Бережанах, Жовклі, Стрию, Тернополі та Яворові, а на Прикарпатті – народну самооборону. Організувала культурно-освітнє товариство "Галицько-Руська матиця" (1850), ініціювала заснування Народного дому у Львові, започаткувала першу україномовну газету "Зоря Галицька". За прикладом Головної Руської Ради у містах і селах регіону виникло близько 50-ти місцевих рад. Головна Руська Рада розпущена в червні 1851-го з посиленням абсолютизму в Австрійській імперії. Після доби реакції в 1860 роках український національний рух вийшов на новий етап розвитку. У політичному житті визначились два напрямки: москвофіли й народовці. Москвофіли не визнавали існування українського народу і його мови, пропагували ідею єдиної, неподільної

російської народності від Карпат до Камчатки. Москвофіли мали підтримку, у тому числі матеріальну, правлячих кіл Росії. Москвофіли створили потужну видавничу базу; за перші роки було видано понад 80 книжок. Вони мали також власні установи, товариства й науково-літературні збірники, через які пропагували свої ідеї. Відповідно до своїх поглядів на місце українського населення у слов'янському світі вони зробили спробу створити й нав'язати українцям "язичіє" - суміш з російської, української, польської та церковнослов'янської мов, яке подавали як "руську" чи "панруську" мову. Москвофіли вважали Російську імперію своїм рятівником від поляків, вони прагнули повного злиття українців Галичини з росіянами, видавали газету "Слово". Народовці, протистоячи москвофілам, виступали за активні форми пробудження національної свідомості. Вони виходили з того, що українці – це окрема нація, яка проживає на території від Кавказу до Карпат. Основними цілями діяльності народовців були розвиток української мови на основі народної говірки, створення єдиної літературної мови, піднесення культурного рівня народу західноукраїнських земель, згуртування національних інтелектуальних сил. Саме тому на першому етапі своєї діяльності вони зосередилися на культурно-просвітницькому аспекті. У 1868р. вони засновують громадське товариство "Просвіта", створюють у Львові клуб "Руська бесіда". З 1880 р. починають видавати газету "Діло", а у 1885 р. створюють політичну організацію – Народну Раду. Основними гаслами народовців були: народність, лібералізм, демократія, федералізм. Нарешті, прихильники й послідовники ідей М. Драгоманова у Галичині, І. Франко, М. Павлик, С. Данилевич та ін., у 1890р. створюють першу політичну організацію європейського зразка – Русько-Українську радикальну партію (РУРП). В основу її програми було покладено соціальні ідеї, соборність і незалежність України, видавалися газети "Народ", "Хлібороб".

Отже, в 19 столітті в Галичина стала колискою українського, єврейського та польського національного рухів. В процесі модернізації відбувся процес переходу від традиційного аграрного до нового національного суспільства.

Список використаних джерел

1. Krzyźanowski A. Kumaniecki K. Statystyka Polski. Kraków, 1915. Tab. 30.

Козій І. В.
к.філос.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

Г. ХОМИШИН ПРО УКРАЇНСЬКУ ЕЛІТУ

У 1932 році станіславівський єпископ Г. Хомишин видає працю під назвою "Українська проблєма. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу". У ній ми знаходимо багато оригінальних, часом зовсім незвичних думок стосовно спектру стрижневих проблем які були нагальними для культурного еволюціонування української нації початку XX століття. У передмові до названої праці Г. Хомишин пише: "В шістьдесятьшестому році мого життя, на порозі старости, по довгому і дуже гіркому досвіді, опертому на кількадесятьлітній праці між моїм українським народом, почуваюся до обов'язку перед Богом і моєю совістю подати до публічного відома провідній верстві свого народу вислід того, що я передумав не через один день, не через один тиждень, або місяць, або й рік, але літ десятками" [1, с. 3]. Відтак дослідник передовсім звертається до представників української інтелігенції, як провідної верстви суспільства та носія головних культурних імперативів існування та розвитку нації.

Пишучи про взаємини представників усередині однієї нації дослідник наголошує насамперед на любові як деякій домінантній категорії моральних стосунків. Така чеснота як любов має надприродне походження. Адже любов до членів своєї спільноти у цьому контексті слід розглядати як прояв Божої волі. І як наслідок, виконуючи її ми, тим самим,

демонструємо своє підтвердження любові до самого Бога.

Людина як на індивідуальному так і на загальному рівні легко піддається різноманітним спокусам, а як наслідок виникають різного роду моральні розлади які в подальшому призводять до духовної ницості народу. На думку дослідника відбувається нівелювання істинного людського авторитету, а разом з тим знищуються основні складові національної єдності які виступають запорукою існування та подальшого еволюціонування того чи іншого народу. Виникає ситуація при якій повинні з'являтися нові орієнтири якими й стають, як пише Г. Хомишин, "національні святощі". Саме вони і їх репрезентанти займають домінантне місце при формуванні подальших векторів розвитку суспільства. З'являються нові "герої" які оперують примітивними методами, апелюючи до примітивних інстинктів людей. Маси більше схильні до нелогічних колективний дій, що ґрунтуються не на раціональному моменті, а на інстинктах стадності. Тут відбувається заміщення одних (справжніх, на переконання Г. Хомишина) цінностей, іншими – хибними. "Бо треба, – пише він – тільки незначно відхилитися від засад надприродної віри, від позитивної моралі, або треба тільки на якийсь час про них не думати і на них не зважати, а вже душею заволодіє обман націоналізму, який приманює, схлібляє самолюбству, обіцює впливи, розголос, легке здобуття популярности і слави" [1, с. 13].

На думку мислителя на тій чи іншій стадії розвитку суспільства від керманичів слід очікувати великої поміркованості в плані вибору подальшої стратегії розвитку. Як правило подібний рух відбувається без втрати зв'язку як між поколіннями, так і між культурними традиціями. Саме такий стан речей може забезпечити нормальне функціонування громади. Адже поступ можливий лише в тому випадку коли традиції гармонійно поєднуються з новаціями, або й випливають з перших.

Даючи характеристику тогочасній українській інтелігенції дослідник наголошує на тому, що, як правило, головна її частина або ліберальна, або радикальна, або атеїстична. Решта настільки пасивна чи безвольна, що не має сили рішуче виступити проти тих подій які мали місце в тогочасній Україні. Висновок до якого приходить Г. Хомишин такий: переважна більшість інтелігенції настільки віддалилася від стрижневих релігійних та моральних засад, що не в стані впливати на перебіг подій в країні, а тим більше виконувати роль ідеологічного дороговказа. "І тому, – пише критик – загал нашої інтелігенції під оглядом свого інтелєкту і орієнтації сходить майже на сіру товпу, яка також не маючи ясних поглядів та сталих засад йде сліпо за проводом агітаторів" [1, с. 51].

Як наслідок у суспільстві відбуваються різного роду збурення які проходять за аналогією броунівського руху. Адже у суспільстві де відсутні будь-які вектори стосовно різних площин його функціонування з'являються анархічні тенденції. Тут Г. Хомишин приводить такі приклади. До однієї з читалень приїхав, як пише критик, "інтелігент-патріот" з доповіддю про творчість Івана Франка, але йому було відмовлено… В одній із церков, під час богослужіння хтось із молоді закурив. Також мають місце підпали та знищення різноманітних культових споруд і т. д. в такому ж дусі. З цього приводу дослідник висновує: "На що вказують ті всі обставини? А на щожби инше, як не на те, що нам загрожує цілковита руїна! У нас хаос і анархія. А над тим всім чути рев націоналістичної преси, яка дальше гіпнотизує і зводить, а демагогія постійно підсичує горячку духового затроєння" [1, с. 53].

Також Г. Хомишин пише і про занепад духовенства. Адже якщо загал має право на помилку то духовенство повинно виступати одним з важелів культурного спротиву та подальшого відродження. Адже, на переконання мислителя, саме клір покликаний відігравати у суспільстві роль носія народної совісті. А в даному випадку представники релігійної еліти повинні були розгледіти небезпеку саме такого руху і спробувати спрямувати його розвиток у потрібне русло. Але замість виступити в ролі релігійно-культурного цензора, представники духовенства не лише не розпізнали шкідливість та небезпечні тенденції цих процесів, але і самі підпали під його впливи. Речники нової ідеології перетворили духовенство на один з важелів для популяризації своїх ідей в масах. "І наші священики, – пише Г. Хомишин – дуже радо дають фірми, але на напрям не мають

рішаючого впливу, ані не можуть перепинити, бо вони там в меншости, бо не забезпечили повного і правного впливу релігійних і позитивних засад в наших установах і тому як невільники йдуть за проводом "патріотів" [1, с. 59].

Таким чином дослідник приходить до висновку, що істинним слід вважати такий поступ, який ґрунтується не лише на матеріальних засадах, а спирається головно на вічних та незламних законах Божих. І якщо суспільство за стрижневі свої характеристики обрало саме такі закони, то воно "приречене" на поступ та процвітання. Як наслідок там будуть прогресувати і матеріальні аспекти людської діяльності, адже вони випливають з істинного першоджерела. Тоді ж як нехтування подібними вищими законами з необхідністю приведе до занепаду, адже на першому місці там будуть лише бездушні закони матеріалізму.

Роблячи висновок насамперед потрібно наголосити, що будучи ґрунтовно обізнаним з передовими західноєвропейськими науковими течіями згаданий представник української християнської філософії трансформував ці знання на сучасний йому український ґрунт. Також слід зазначити, що виступаючи представником християнської церкви і науковцем одночасно, він намагався у своїх дослідженнях прийти до деякого "спільного знаменника" який би не суперечив ані догмам релігії, ані науковій логіці.

Список використаних джерел

1. Хомишин Г. Українська проблєма. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу. Богородчани: накладом Української католицької організації, 1932. 184 с.

Прокіп А. В.
к.і.н., доцент, провідний науковий співробітник
Львівський історичний музей

ФІРМА "ШАДКОВСЬКИЙ І КОПЧИНСЬКИЙ", ЗРАЗОК ЇЇ ПРОДУКЦІЇ У "МУЗЕЇ-АРСЕНАЛ"

Однією з численних зброярських майстерень, що працювали у Львові на зламі XIX-XX століть була фірма "Шадковський і Копчинський", яка користувалася хорошою репутацією, як у львівських зброярів, так і серед замовників.

Утворення зброярні пов'язане з двома особами – Валерієм Шадковським і Станіславом Копчинським. Заснована ними майстерня почала діяти 1889 р. Вона розташовувалася за адресою – пл. Бернардинська, 3 (тепер пл. Соборна, 3).

Свою продукцію, з рекламною метою фірма "Шадковський і Копчинський" успішно представляла на різноманітних виставках, зокрема, на загальній крайовій виставці 1894 р., яка стала значною подією у суспільно-політичному, економічному та культурному житті Галичини кінця XIX століття.

Зразки зброї, спорядження та ін. демонструвалися у лісничо-мисливському павільйоні, спорудженому для потреб експозиції VI групи експонатів V секції. Тут експонувалися предмети фауни галицьких лісів й мисливських господарств у вигляді опудал птахів, звірів, риб, мисливська зброя та амуніція. Вироби зброярської майстерні "Шадковський і Копчинський" посіли гідне місце в експозиції павільйону [1].

Робота фірми отримувала схвальні відгуки у користувачів і в наступні роки. Один зі співзасновників фірми, С. Копчинський, помер у 1910 р. Але й після його смерті майстерня під назвою "Станіслав Копчинський" продовжувала діяльність.

Зброярня В. Шадковського і С. Копчинського займалася виробництвом зброї практично усіх систем, переробкою старої зброї на новіші системи, реконструкцією зброї, її випробовуванням та ін.

Зокрема, фірма здійснювала виготовлення, переробку, випробовування зброї для спортивно-парамілітарних організацій, популярність яких серед народів імперії напередодні Першої світової війни зростала. Перероблена з бойових зразків зброя використовувалася

членами товариств під час тренувань [2].

Саме таку цільову, тобто тренувальну, рушницю фірми "Шадковський і Копчинський" (З-2342) можна оглянути в експозиції відділу "Музей-Арсенал". Рушниця виготовлена у Львові наприкінці XIX — початку XX століття. На її казенній частині є напис "Szadkowski Kopczyński, Lemderg". Калібр — 7,7 мм. До 1940 р. зберігалася у Національному музеї ім. короля Яна III.

В інвентарному описі музейного експонату зазначено, що у рушниці воронений, 8-гранний ствол, нарізний на п'ять гвинтових нарізів, які роблять два неповні оберти. На дульній частині закріплена база мушки у вигляді прямокутної пластинки з дуговидною верхньою площиною. Мушка трапеціївидна, на казенній частині підйомний приціл. Верхня грань травлена в хвилясті лінії. На правій та лівій бокових гранях є напис: "KRUPP STAHL".

Зісподу рушничний ствол позначений австрійськими клеймами (1-е та 2-е випробування, випробування ствола), клейма у вигляді 8-пелюсткової квітки з цифрами 994, 1.7228, 706, 204 5830, 806, 653. Зісподу до ствола приварена антаба. Затвор системи Мартіні, спусковий. На стінках затворної коробки – гравірований рослинний орнамент. Відкривання і закривання затвора здійснюється спусковою скобою.

Ложа рушниці дерев'яна, ців'я змінне, коротке, кріпиться до ствола чекою. На передній стінці затворної коробки стоять номери 26829, 994. Шийка насічена, конічна, у формі багатокутника. На шийці закріплений діоптичний приціл. Рушничний приклад має масивну "щоку", яка має у торці глибокий виріз. Затильник залізний, з виступом. Спускова скоба складної конфігурації. При виготовленні рушниці використовувалися техніки штампування, металообробки, гравірування, різьблення [3].

Таким чином, можна стверджувати, що зброярські майстерні, й серед них фірма "Шадковський і Копчинський", що працювали у Львові та інших містах Галичини наприкінці XIX – початку XX ст. відігравали певну роль в економічному житті краю та намагалися, по мірі своїх можливостей, задовольняти потребу його мешканців у зброї. Вироби львівських зброярів суттєво вплинули також і на формування морально-етичних принципів тодішнього суспільства, а зараз стали цікавими експонатами, які суттєво доповнюють та урізноманітнюють музейні експозиції.

Список використаних джерел

1. Сулим Б. Феномен крайової виставки в Галичині 1894 року. Історичний огляд. Львів, 2007. 208 с. С. 90.

2. Cepnik H. Czterdziestolecie "Sokola" Lwowskiego. 1867-1907. Lwőw, 1907. S. 90.

3. Архів ЛІМ. Ф. "Зброя". Кн. 5. №2342.

Пігош М. А.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ДОКАЗОВІСТЬ – ОСНОВНА УМОВА ПРАВИЛЬНОГО ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Доказовість – важливий елемент правильного логічного мислення. Все чим оперує наука є обґрунтоване за допомогою доказів. Навіть такі істини, які видаються очевидними, наука завжди намагається, наскільки це можливо, довести, тобто з'ясувати їх необхідність і зв'язати ці істини логічним зв'язком з істинами, вже раніше нею доведеними або просто прийнятими за вихідні положення: аксіоми, постулати.

Доказовість у міркуванні безпосередньо впливає на логічність мислення та визначає порядок і спосіб побудови правильних суджень. Саме завдяки механізму логічних доказів здійснюється цілеспрямований розвиток думки з метою пізнання світу та практичної діяльності людини. Доказовим буде таке міркування або таке мислення, в якому не тільки

стверджується істинність певного положення, але разом з тим вказуються підстави, в силу яких не можна не визнати це положення істинним.

У наш час доказовість мислення набуває якісно нового значення. Це пояснюється потребою викорінення виробленої впродовж десятиліть звички вірити “на слово”. До того ж, у деяких галузях виробництва надзвичайно небезпечно використовувати недостовірні знання. Доведення полягає в обґрунтуванні тих чи інших суджень за допомогою аксіом, раніше встановлених законів, правил, загальних положень, істинність яких є очевидною. Але необхідно пам’ятати, про те, що доводиться повинно бути чітко сформульованим. Приступаючи до доведення, потрібно обов’язково знати: чи є зрозумілим смисл і значення слів та виразів, які складають тезу доведення; чи є теза достовірно істинною, чи ймовірно істинною.

Те, що доводиться повинно залишатися незмінним, тотожнім самому собі впродовж усього доведення. Логічна помилка може виникати тоді, коли замість доведення або спростування тези звертаються до почуттів аудиторії, намагаючись викликати симпатію чи антипатію до того, про що йдеться в тезі. Коли замість доведення тези намагаються обґрунтувати інше положення, більш широке, з якого безпосередньо не випливає істинність висунутої тези.

Доказовість має особливо важливе значення у наукових суперечках, диспутах, дискусіях, в умінні вести полеміку. Кожна освічена людина, науковець, політик повинен виробити в собі уміння вислуховувати людей, які мають інший погляд на те чи інше явище, подію, річ, відстоювати тобто доводити свою позицію або спростовувати позицію співрозмовника в демократичній, коректній суперечці. А це можна здійснювати підчас дискусії, коли відбувається широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання. Вона сприяє вирішенню цього питання і є своєрідним способом пізнання. Щоб досягнути успіху в дискусії необхідна широка ерудиція, уміння аргументувати та критикувати, доводити та спростовувати, слухати та бути почутим, ставити запитання та давати відповіді, знати та дотримуватись норм загальної етики.

Необхідною ланкою у логічному доведенні є запитання та відповіді. Від правильного, своєчасного, коректного формулювання запитань значною мірою залежить успішне розв’язання проблеми та навпаки, помилковість, некоректність, недбалість, допущені при їх формулюванні, значно ускладнює, а іноді й виключає істинну відповідь, що може стати причиною неправильного вибору шляху вирішення проблеми. Під запитанням розуміється думка, яка виражена реченням і у якій зафіксована вимога або прохання поновити наявну інформацію з метою усунення або зменшення пізнавальної невизначеності. Передумовою запитання називають вихідне знання, яке наявне у запитанні. Передумова явно чи неявно міститься у запитанні та дає інформацію щодо об’єкта про який у запитанні ставиться вимога чи прохання щодо додаткової інформації. Необхідною умовою правильного формулювання запитання є наявність істинної відповіді у межах множини власних відповідей на це запитання. При формулюванні запитань необхідно дотримуватися таких вимог: запитання повинні бути коректними; запитання повинні формулюватися чітко, ясно, зрозуміло, вимагати конкретної відповіді; при формулюванні запитання, варто враховувати загальний рівень знань у даній галузі науки або у даній сфері діяльності тих, кому адресуються запитання; запитання необхідно ставити у послідовній формі.

Доказовість – це також боротьба думок, інтелектуальна суперечка, тому в ній можуть бути застосовані загальні методи успішної боротьби. У будь-якій боротьбі дуже цінною є ініціатива. У суперечці важливо, хто і як задає її тему, тон ведення. Тут необхідно використовувати всі тактичні можливості, щоб повести хід суперечки за своїм сценарієм. Не оборонятись, а наступати, навіть оборону легше вести за допомогою наступу. Замість того, щоб відповідати на заперечення опонента, необхідно змусити його захищатися і відповідати на висунуті проти нього аргументи. Передбачаючи його доводи, можна завчасно, не чекаючи, поки він їх висловить, висунути їх самому і відразу ж самому спростувати. Також корисно покласти “тягар доведення” на нього. Концентрація дій, спрямованих на центральну

ланку системи аргументів опонента чи на найслабкішу ланку. Прийом спростування аргументів співрозмовника його ж засобами. Особливо важливим є ефект раптовості. Притримати найнесподіваніші та найважливіші відомості на кінець дискусії. Часто – особливо, коли предмет суперечки не є достатньою мірою визначеним, – може виявитись корисним те, щоб, не займаючи жорсткої позиції зі самого початку суперечки, не поспішати твердо і однозначно визначити її, бо при зміні обставин суперечки важко буде модифікувати свою позицію і тим більше від чогось відмовитися. Також, потрібно всебічно володіти інформацією, яка стосується теми доведення, знати, що з цієї інформації у даній ситуації доцільно використати, яка інформація буде новою, яка основною, яка додатковою, яку тримати до певного часу. Варто вміло добирати слова для висловлювання своєї думки, доведення чи спростування чогось, переконання у чомусь.

Під час доведення не можна використовувати некоректні прийоми, а саме видати недостовірне, неперевірене, а іноді й просто фальшиве за істинне. Логічно парадоксальні ситуації, які містять у міркуванні дефекти, для яких у логіці не знайдено рішення не вживати. Також, замість того, щоб обґрунтувати висунуте положення, наводяться аргументи на користь іншого положення, висунутого замість того, яке треба довести. Відчуваючи неспроможність довести чи спростувати висунуту тезу, опонент може намагатися переключити увагу на обговорення іншого, можливо і важливого твердження; але такого, яке не має прямого зв’язку з вихідною тезою. Використання хибних, недоведених аргументів у надії на те, що вони будуть не помічені. Уживання хибних, недоведених або неперевірених аргументів часто супроводжується зворотами: “усім відомо”, “давно встановлено”, “це цілком очевидно”, “ніхто не стане заперечувати” тощо. Інколи спостерігається спрямоване заплутування або збивання з толку. У виступі того, хто користується таким прийомом, можливо і міститься якась інформація, але її дуже важко вловити. У таких виступах проста думка губиться в тумані багатозначності слів, великої кількості “нанизаних” речень, епітетів, метафор.

Логічна культура доведення вимагає вміння вислуховувати людей, відстоювати свої погляди, граматично правильно, захоплююче висловлювати свої думки, спростовувати при потребі позицію співрозмовників.

Отже, доказовість є однією з найважливіших рис логічного мислення. Саме в цьому прослідковується суттєва відмінність наукового міркування від ненаукового, яке характеризується бездоказовістю, сприйняттям на віру тих чи інших думок. Також для успішного доведення та доказовості поглядів, ідей потрібно володіти логічним інструментарієм. Варто постійно пам’ятати, що й співрозмовник має право висловлювати свої думки, захищати свої погляди. Такий підхід забезпечує толерантне і шанобливе ставлення до співбесідника та спонукає до пошуку істини.

СЕКЦІЯ “ВИЩА МАТЕМАТИКА, КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ ТА КОМП’ЮТЕРНІ НАУКИ”

Pilyavskyy A.
DSc, professor
Lviv university of Trade and Economics,
Maryniak A.
DHab, professor,
Bulhakova Yu.
PhD, assistant professor
Poznań University of Economics and Business

ISM METHOD IN RESEARCH ON SUCCESS FACTORS OF UKRAINIAN SUPPLY CHAINS

The supply chain is an interesting and dynamically developing field of research, therefore every year more and more elements of theoretical, conceptual, review, empirical quality and empirically quantitative character are created. The research methods used to analyze the supply chain are described in a review document [1]. Our study of the supply chain is focused on the using of the interpretative structural modelling (ISM) [2]. As an example of the supply chain we use dairy industry of Ukraine (see also [3]). It was found that the dairy industry of Ukraine focuses more on internal success factors of supply chain management The study is the starting point for comparing research results obtained from the using other methods, such as: AHP, Fuzzy AHP, ANP, Fuzzy ANP, DEMATEL, ELECTRE II and VIKOR.

References

1. Erkan, T.E, Calkin, S. (2019). Industry 4.0 and supply chain interaction analysis with fuzzy analytical hierarchy process, 13(3), 108-113.

2. Warfield, J.N. (1974). Developing Interconnection Matrices in Structural Modeling. IEEE Transactions on systems, MAN and Cybernetics, 4, 1, 81-87.

3. Pilyavskyy A., Maryniak A., Bulhakova Yu. (2020). ISM method in research on success factors of Polish and Ukrainian supply chains. In M. Papież and S. Śmiech (Eds.), The 14th Professor Aleksander Zeliaś International Conference on Modelling and Forecasting of Socio-Economic Phenomena. Conference Proceedings. Krakow, pp. 116-124 ISBN: 978-83-89410-24-5

Костенко А. В.
к.ф.-м.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЛТЕУ

Предметом цієї доповіді є методика вивчення інформаційних технологій (ІТ) здобувачами вищої освіти першого (бакалаврського) рівня в ЛТЕУ, оскільки сучасні спеціалісти мають володіти засобами ІТ.

Здобувачі першого (бакалаврського) рівня освіти вивчають ІТ на двох рівнях:

- основи – на молодших курсах;
- застосування ІТ у майбутній професії – на старших.

Стан викладання інформаційних технологій на сьогоднішній день не повністю відповідає потребам сьогодення, що зумовлено такими причинами:

1. Вивчення основ ІТ вимагає засвоєння здобувачем знань із функціонування як комп’ютерів, так і мобільних пристроїв та їхнього програмного забезпечення, початкового

рівня алгоритмізації та програмування, основ структуризації даних тощо. Припускається, що частину цих знань здобувачі засвоїли до вступу в ЛТЕУ. На жаль, таке припущення для багатьох здобувачів є хибним.

2. На молодших курсах здобувачі ще не вивчили базових понять майбутньої спеціальності, тому дуже часто не розуміють сфери застосування ІТ у своїй майбутній професії.

3. Викладачі кафедр, що відповідають за освоєння ІТ, як правило, не володіють глибокими зняннями щодо предметної області спецальності здобувача. Тому їм важко розробляти завдання для практичних та лабораторних занять з урахуванням специфіки майбутньої сфери діяльності здобувачів.

4. Є викладачі випускових кафедр, які не повністю обізнані з сучасними можливостями ІТ і при проведенні лекційних, практичних та лабораторних занять приділяють недостатньо уваги застосуванню ІТ у своїх предметних областях.

5. Викладачі базових кафедр не завжди модифікують свої курси з урахуванням можливостей сучасних спеціалізованих програмних пакетів щодо вивчення дисциплін кафедр.

На наш погляд, такому стану справ можна зарадити такими заходами:

1. Назва обов'язкового освітнього компонента, який має забезпечити вивчення основ ІТ – "Інформаційні системи та технології" – не відповідає його змісту. Дисципліна з такою назвою може викладатися на 3 або 4 курсі. На нашу думку, обов'язковий освітній компонент в ОПП має мати назву "Офісне програмне забезпечення", оскільки предмет "Інформатика" вивчається як у школах, так і в коледжах.

2. Здобувачам, які не отримали належної підготовки з основ ІТ до вступу в ЛТЕУ, для успішного засвоєння знань потрібні додаткові заняття.

3. Практичні та лабораторні заняття з основ ІТ розробляти з обов'язковим урахуванням специфіки майбутньої спеціальності здобувача. При постановці задач додатково роз'яснювати зміст та значення наявних у задачі понять. Тоді при наступному вивченні відповідних профілюючих дисциплін здобувачі глибше розумітимуть, як і де можна застосовувати ІТ.

4. Влаштовувати спільні засідання кафедр, відповідальних за освоєння студентами ІТ, та випускових і базових кафедр з метою узгодження навчальних планів та методології викладання.

5. Практикувати спільне (ІТ + профілююча дисципліна) видання методичних матеріалів.

6. Запровадити у практику надання викладачам ІТ годин у лекційних курсах з профілюючих дисциплін для розкриття теми "Використання ІТ у даній дисципліні", та можливість спільного проведення лабораторних занять, де б кожною частиною роботи керував кваліфікований спеціаліст.

7. Розширити практику спільного керівництва курсовими та дипломними проектами і роботами.

8. Доповіді викладачів ІТ на наукових конференціях ЛТЕУ, що пов'язані із застосуванням комп'ютерних технологій у предметних областях, проводити у відповідних до цих областей секціях. Це дозволить глибше ознайомити їх із проблемами предметних областей, а предметників – із сучасними досягненнями та проблемами ІТ.

9. Ширше практикувати укладання договорів між фірмами та навчальними закладами щодо встановлення в учбових лабораторіях прототипів реально працюючих в українській економіці ІТ.

10. На нашу думку, акцент у викладанні базових дисциплін повинен переходити з громіздких викладок при доведенні тверджень на інтерпретацію результатів застосування здобутків конкретної дисципліни у предметних областях, оскільки рутинну, з погляду користувача, роботу в сучасних умовах виконують ІТ.

Окремо слід сказати про контроль за засвоєнням здобувачами теоретичних знань та

практичних навичок як із ІТ, так і з інших галузей знань. Сьогоднішня практика показує, що все частіше й частіше для цього застосовують лише тестування.

На наше глибоке переконання, система тестування повинна служити лише для самоконтролю здобувачів, а контроль теоретичних знань повинен відбуватися при безпосередньому спілкуванні викладач – здобувач у комбінованій письмово-усній формі: здобувачі пишуть результуючу роботу, а після її перевірки проводиться співбесіда. Інакше здобувачі не будуть навчені вдало формулювати свої думки та розмовляти професійною мовою, що вимагається на співбесідах при влаштуванні на роботу.

Артеменко В. Б.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет,
Артеменко О. В.
директор ТОВ Ґоу Ту-Ю Україна (м. Львів)

ЕКОНОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ НА БАЗІ КРИТЕРІЇВ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

В доповіді на засадах економетричного аналізу висвітлюються та аналізуються зв’язки, існуючи між інтегральними індикативними показниками якості життя населення, з одного боку, і ключовими характеристиками економічної політики держави – з іншого. Запропоновані підходи до інтегрального оцінювання ефективності реалізації економічної політики держави в контексті критеріїв якості життя населення.

Про доцільність використання саме показника “якість життя” як критерію економічного розвитку суспільства відзначалося в докладі, підготовленого Комісією з основних показників економічної діяльності й соціального прогресу, яку очолювали лауреати Нобелевських премій Джозеф Стігліц та Амартія Сен [1]. Комісія зазначала, що використання ВВП як критерію економічного розвитку може бути оманливим – статистика ВВП говорить про поліпшення в економіці, а більшість громадян у повсякденному житті цього не відчувають. Між ВВП та інтересами суспільства можуть бути протиріччя. Наприклад, гонитва за ВВП може суттєво погіршувати екологію, а боротьба за екологію призводить до скорочення ВВП.

В роботі [2] розглядаються методологічні і методичні підходи до побудови синтетичних індикаторів якості життя населення (СІЯЖН) та їх моніторингу, спрямовані на такі описові цілі, як рейтингування регіонів по цим СІЯЖН, виявлення лідерів, аутсайдерів, тощо.

Необхідно зазначити, що побудова та моніторинг СІЯЖН окрім описових цілей, може переслідувати також і цілі, пов’язані з оцінкою ефективності реалізації економічної політики держави та виявлення проблемних областей в соціально-економічному розвитку як країни, так і окремих її регіонів.

Наша позиція в інтегральному оцінюванні ефективності реалізації економічної політики держави в контексті критеріїв якості життя населення ґрунтується на базових положеннях, близьких до тих, що викладені в роботі професора С.А. Айвазяна [3]. Серед них відзначимо такі три завдання, що розв’язуються в нашому дослідженні:

1) визначається перелік основних результуючих синтетичних індикаторів якості життя населення, які можна використовувати як критерії рівня соціально-економічного розвитку держави;

2) для кожного СІЯЖН визначається набір пояснюючих змінних, які характеризують економічну політику держави з урахуванням інституційного розвитку;

3) визначається (оцінюється) регресійна залежність, яка існує між кожним СІЯЖН та відповідним набором пояснюючих змінних.

Логіка нашого дослідження передбачає, що на відміну від конструювання латентних синтетичних індикаторів якості життя населення [3], обчислюваних у вигляді деякої функції згортання часткових критеріїв, нам уже відомі СІЯЖН. І ми хочемо з’ясувати, як значення цих синтетичних індикаторів y залежать від пояснюючих змінних $x^{(1)}, \dots, x^{(p)}$, в ролі яких ми розглядаємо характеристики економічної політики держави з урахуванням інституційного

розвитку. Отож, у такій постановці задачі пояснюючі змінні $x^{(1)}, \dots, x^{(p)}$ інтерпретуються як причини аналізованих результатів *y*, що піддаються в тій чи іншій мірі регулюванню.

На підставі цієї логіки з урахуванням інформаційного забезпечення, визначається склад аналізованих СІЯЖН і відповідні набори пояснюючих змінних для економетричного аналізу ефективності реалізації державної економічної політики на підставі критеріїв якості життя населення. Інформаційною базою нашого дослідження були результати аналізу рейтингів по глобальним індексам (індикаторам) країн світу.

Зазначимо, що використані в економетричному аналізі дані охоплюють 2010-2019 рр., а також підвибірку, що включає Україну та 8 країн, які граничать з Україною або були раніше у складі СРСР, а зараз є членами ЄС. Таким чином, аналізована підвибірка включає такі країни: Естонія, Латвія, Литва, Польща, Російська Федерація (Росія), Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна. Отож, з урахуванням аналізованого періоду масив вхідних даних складається з 90 спостережень.

При визначенні переліку основних результуючих синтетичних індикаторів якості життя населення, які можна використовувати як критерії рівня соціально-економічного розвитку держави, ми будемо орієнтуватися на запропоновану в роботі [2] ієрархічна система базових критеріїв – індикаторів і статистичних показників якості життя населення регіонів України. При цьому з п'яти наведених у цій системі характеристик другого рівня агрегації ("якість населення", "добробут населення", "якість соціальної сфери", "якість довкілля" та "якість фінансового забезпечення") ми проаналізуємо лише перші три.

Для вимірювання цих СІЯЖН треба було б узяти значення першої головної компоненти, побудованої по певному набору часткових критеріїв. Однак як показав досвід проведеного в роботі [3] аналізу, результати практично не змінюються, якщо замість значень першої головної компоненти застосовувати значення часткового критерію, який найбільш щільно корелює з нею. Таким чином, ми приходимо до наступних результуючих синтетичних критеріїв базових ознак якості життя населення по першим трьом інтегральним характеристикам другого рівня агрегації:

- ✓ *якість населення* – оцінюється індексом людського розвитку ("Human development index");
- ✓ *добробут населення* – вимірюється в дол. США валовим внутрішнім продуктом на душу населення ("GDP (PPP) per capita") з урахуванням паритету купівельної спроможності валют;
- ✓ *якість соціальної сфери* – оцінюється індексом соціального прогресу ("Social Progress Index").

Головне питання, на яке ми намагалися знайти відповідь під час свого дослідження, це: як характеристики економічної політики держави і рівень інституційного розвитку впливають на значення трьох визначених синтетичних індикаторів якості життя населення?

Тому під час формування апріорних наборів пояснюючих змінних для цих синтетичних індикаторів якості життя населення ми намагалися (з урахуванням можливостей, обумовлених існуючим інформаційним забезпеченням), щоб у наборах були представлені характеристики економічної політики держави з урахуванням якості інститутів.

Результати економетричного аналізу залежностей між трьома визначеними СІЯЖН та відповідними наборами пояснюючих змінних свідчать про те, що на підвищення якості життя українського населення суттєво впливають, насамперед, такі 8-м характеристик економічної політики України: загальні видатки на охорону здоров'я в % від ВВП, рівень відповідності інфраструктури охорони здоров'я потребам суспільства, державні видатки на освіту в % від ВВП, загальні витрати на наукові дослідження і розробки в % від ВВП, рівень сприятливих умов для ведення бізнесу, рівень контролю за корупцією, рівень ефективності уряду, рівень забезпечення права голосу та відповідальності.

Таким чином, одержані у нашому дослідженні результати дозволяють стверджувати, що деякі ключові характеристики економічної політики України з урахуванням якості інститутів можна розглядати як детермінанти підвищення якості життя українського населення.

Список використаних джерел

1. Стиглиц Д., Сен А., Фитусси Ж.-П. Неверно оценивая нашу жизнь: почему ВВП не имеет смысла? Доклад Комиссии по измерению эффективности экономики и социального прогресса/пер. с англ.

И. Кушнаревой; науч. ред. перевода Т. Дробышевская. М.: Издательство Института Гайдара, 2016. 216 с.

2. Артеменко В.Б. Інтегральні індикатори якості життя населення в управлінні регіональним розвитком. Социальная экономика. 2001. № 3-4. С.78-87.

3. Aivazjan S.A. Quality of Life and Living Standards Analysis. An Econometric Approach. Berlin: de Gruyter, 2016. 399 p.

Артищук І. В.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно–економічний університет

ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ І ПРОЕКТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Застосування ефективних методів і засобів створення інформаційних систем (ІС), побудова процесу їх проектування та правильна технологія вибору інструментальних засобів, дають змогу суттєво знизити витрати та скоротити терміни розробки, забезпечуючи якісне створення системи обробки даних, яка відповідає вимогам користувачів.

При створенні ІС використовують цілий комплекс методів і засобів її розробки. Ми проаналізували сферу створення ІС та виділили найсучасніші методи проектування:

- CASE-засоби проектування. Структурний та об'єктно-орієнтований підходи.
- Проектування інформаційних систем на основі уніфікованої мови моделювання.
- Технологія гнучкого проектування.
- Технологія швидкого проектування.
- Технологія екстремального програмування.

CASE-технологія являє собою методологію проектування інформаційних систем, набір методів, нотацій та інструментальних засобів, що дозволяють у наочній формі моделювати предметну область, аналізувати модель на всіх етапах розробки та супроводу системи і розробляти додатки відповідно до інформаційних потреб користувачів. Основна мета використання CASE-технологій полягає в максимальній автоматизації стадій аналізу і проектування систем з метою побудови формальних і несуперечливих моделей системи. Інша, не менш важлива, мета використання CASE-технологій – винесення частини діяльності зі стадії кодування в стадію проектування. Більшість сучасних CASE-засобів підтримує методології структурного та / або об'єктно-орієнтованого аналізу і проектування інформаційних систем. Якщо за основу приймається функціональна (алгоритмічна) декомпозиція, то мова йде про структурний підхід, якщо об'єктна – про об'єктно-орієнтований.

Можна виділити наступні методології структурного аналізу і проектування:

✓ SADT (Structured Analysis and Design Technique, методологія структурного аналізу і проектування) розробляється функціональна модель.

✓ DFD (Data Flow Diagrams,діаграми потоків даних) розробляється функціональна або компонентна модель.

✓ ERD (Entity-Relationship Diagrams,діаграми "сутність-зв'язок") розробляється інформаційна модель.

✓ Flowcharts (блок-схеми) розробляється поведінкова модель.

✓ EPC (Event-driven Process Chain, подієвий ланцюжок процесів) розробляється функціональна або поведінкова модель.

✓ BPMN (Business Process Model and Notation,модель і нотація бізнес-процесів) розробляється функціональна або поведінкова модель.

Засобом, що дозволяє об'єднати ці підходи, є уніфікована мова об'єктно-орієнтованого моделювання (Unified Modeling Language – UML). До переваг мови UML можна віднести різноманітні інструментальні засоби, які як підтримують життєвий цикл ІС, так і дозволяють налаштувати і відобразити специфіку діяльності розробників різних елементів проекту [1].

Останнім часом набула популярності технологія гнучкого проектування. По-перше, це прискорення виведення продукту на ринок. Якщо необхідно розробити систему швидше,

потрібно робити це відповідно до Agile. По-друге, управління змінами в пріоритетах. Якщо розроблюється проект тривалістю кілька місяців, то у вас обов'язково зміняться вимоги. По-третє, поліпшення взаємодії між IT і бізнесом. Це головний біль, особливо для великих компаній, адже у бізнесу періодично змінюються вимоги, кожен говорить своєю мовою. В результаті сторони один одного не розуміють.

Відповіддю на всі ці виклики з'явився Маніфест гнучкої розробки ПЗ.

Маніфест складається з декількох частин. Перша частина називається "Цінності" (Values). Це чотири "зважування":

- Якщо ви хочете побудувати гнучкий процес, вам потрібно взаємодіяти і спілкуватися між собою.
- Співпраця та взаємодія з замовником важливіше жорстких контрактних обмежень.
- Готовність до змін в зважуванні зі проходженням первинним планом.

Таким чином, в Agile існує чотири цінності:

- люди і взаємодія між ними;
- робочий продукт;
- співпраця і вибудовування партнерських відносин із замовником;
- готовність до змін.

Найбільш розвинені представники гнучкої методології – Scrum, екстремальне програмування (XP), DSDM, Crystal, FDD, Kanban. Більше половини компаній, що застосовують Agile, використовують Scrum. На другому місці комбінація Scrum і XP, коли беруться управлінські практики з Scrum і додаються інженерні. Комбінація Scrum і Kanban використовується приблизно в 8% компаній. Зараз це один із трендів.

Одним з можливих підходів до розробки ПЗ в рамках спіральної моделі життєвого циклу (ЖЦ), що отримала останнім часом широкого поширення, є методологія швидкої розробки додатків RAD (Rapid Application Development).

RAD – це комплекс спеціальних інструментальних засобів швидкої розробки прикладних інформаційних систем, що дозволяють оперувати з певним набором графічних об'єктів, функціонально відображають окремі інформаційні компоненти додатків [2].

Під цим терміном зазвичай розуміється процес розробки ПЗ, що містить 3 елементи:

- невелику команду програмістів (від 2 до 10 осіб);
- короткий, але ретельно пророблений виробничий графік (від 2 до 6 міс.);
- повторюваний цикл, при якому розробники по мірі набуття форми додатком запитують і реалізують у продукті вимоги, отримані через взаємодію з замовником.

Набуває поширення також технологія екстремального проектування. Екстремальне програмування – методологія швидкої розробки програмного забезпечення. Складається з набору методик і принципів, що дозволяють як окремо, так і в комплексі, оптимізувати процес розробки. Цей підхід також регламентує права розробників і замовників. Назва методології виходить з ідеї застосувати корисні традиційні методи і практики розробки програмного забезпечення, піднявши їх на новий "екстремальний" рівень. [3].

Отже, з розвитком сфери IT, успішно розвивається і галузь проектування інформаційних систем, особливо у напрямку використання прогресивних та ефективних інструментальних засобів. Вибір технології залежить від різних факторів, що буде метою наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Гудзовата О. О., Артищук І. В., Костирко В. С. Використання уніфікованої мови візуального моделювання uml (unified modeling language) як інструменту підтримки проектування інформаційних систем. Підприємництво і торгівля : збірник наукових праць. 2019 Вип. 24. С. 108-114.

2. URL: http://www.maxkir.com/sd/extreme_programming_2.html.

3. URL: http://www.info-system.ru/article/article_extrime_prog.html.

Кісілевич О. В.
к.ф.-м.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ І РОЗРАХУНКУ РИЗИКІВ ПЛАТІЖНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Ризик – це та невизначеність в фінансових контрактах з активами, яка може призвести до фінансових втрат. Розглянемо як приклад таких активів акції А та облігації В. Вони утворюють основу фінансового ринку як простору наповненого відповідною "торговою" інфраструктурою. Припустимо, що активи *B* (безризикові) і *A* (ризикові) повністю визначаються в будь який момент часу $t = 0, 1, 2, \ldots$ своїми цінами. Логічно вважати базисною компонентою фінансового ринку еволюцію цін A_t і B_t, яка описується відповідними рівняннями

$$\Delta B_t = B_{t-1} \cdot r_t, \quad B_0 = 1,$$
$$\Delta A_t = A_{t-1} \cdot r_t, \quad A_0 > 0,$$

де $\Delta B_t = B_t - B_{t-1}, \quad \Delta A_t = A_t - A_{t-1}, \quad t = 1, 2, \ldots$

$r_t \geq 0$ – безризикова процентна ставка, що визначає еволюцію цін A_t.

Стратегія $\pi = (\beta_t, \gamma_t)_{t=0,1,\ldots}$, де β_t і γ_t – кількості одиниць активів *B* і *A* відповідно, повністю визначається значеннями цін $A_1, \ldots A_{t-1}, \quad t = 1, 2, \ldots,$:

$$\beta_t = \beta_t(A_1, \ldots A_{t-1}) \text{ і } \gamma_t = \gamma_t(A_1, \ldots A_{t-1}).$$

Модель капіталу портфеля: $X_t^\pi = \beta_t B_t + \gamma_t A_t,$ де перша компонента $\beta_t B_t$ показує скільки коштів лежить на банківському рахунку, а друга $\gamma_t A_t$ – скільки вкладено в акції.

Якщо зміна капіталу портфеля $\Delta X_t^\pi = X_t^\pi - X_{t-1}^\pi$ відбувається тільки за рахунок зміни цін банківського рахунку і акцій $\Delta X_t^\pi = \beta_t \Delta B_t + \gamma_t \Delta A_t,$ то з економічної точки зору самофінансування означає, що зміна капіталу портфеля здійснюється тільки в результаті змін цін базових активів, а не за рахунок додаткових інвестицій.

На ринку, де активи *B* і *A* грають роль основних цінних паперів, можна формувати похідні цінні папери. Наприклад , форвардний контракт на купівлю акції *A* в момент часу *T* регламентує одній стороні купівлю цієї акації, а другій – продаж за ціною поставки *F*. Опціонний контракт дає право одній стороні на купівлю акції за ціною *K*, а іншу зобов'язує забезпечити продажу акції за ціною *K* в момент *T*. Загальною рисою всіх похідних цінних паперів є їх "поширення в майбутнє" і "відкладена в майбутнє виплата" F_T . Для форвардного контракту $F_T = A_T - F$, а для опціонного – $F_T = (A_T - K)^+ = \max\{A_T - K\}$, де F_T – ціна продажу акції на момент часу *T*, *K* – ціна купівлі акції на момент часу *T*.

Основною проблемою тут є знаходження ціни такого зобов'язання в будь який момент часу до закінчення терміну його дії. Побудова мінімального хеджу π^* відкриває шлях вирішення проблеми ціни платіжного зобов'язання як капіталу мінімального хеджу, а також управління пов'язаного з ним ризиком.

Список використаних джерел

1. Грін, Вільям Г. Економетричний аналіз / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Ткачук. Київ: Видавництво Соломії Павличко "Основи",2005. 1197 с.

2. Мельников А. В., Попова Н. В., Скорнякова В. С. Математичні методи фінансового аналізу. М.: "Анкіл", 2006. 440 с.

Костирко В. С.
к.ф.-м.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

СИСТЕМА ВЕРИФІКАЦІЇ ПРОГРАМ VERPRO

Ідея побудови формального доведення правильності програм належить Флойду. Його робота [1] спричинила бурхливий розвиток теоретичних досліджень, які привели до реалізації ряду експериментальних комп'ютерних систем верифікації програм.

Однак, жодна з цих систем не стала доступною широкому загалу, очевидно, через значну складність цих систем, а також технологій їх застосування. Тож задача створення достатньо простої і доступної системи верифікації програм залишається актуальною і зараз.

В роботі описано експериментальну систему верифікації програм *VerPro*. Система призначена для перевірки коректності та завершимості програм з простої підмножини популярної мови Python.

На вхід системи подається анотована програма. Анотація програми подається в коментарях спеціального вигляду, які визначають специфікацію програми (у вигляді передумови та післяумови), а також індуктивні припущення, які повинні бути на кожному замкнутому шляху в програмі.

Метод Флойда приводить задачу перевірки коректності програми до задачі перевірки коректності скінченої множини скінчених шляхів програми. Останню задачу методи протягування умов вперед чи назад зводять до задачі перевірки істинності ряду формул з логіки предикатів першого порядку, які називаються умовами коректності.

Для доведення завершимості програми до індуктивних припущень додаються цілочислені вирази, значення яких монотонно спадають на всіх замкнутих шляхах. Задача перевірки завершимості програми тими ж методами зводиться до перевірки істинності аналогічних умов завершимості.

В системі *VerPro* замість логічного виводу застосовується спрощення умов коректності та завершимості за допомогою еквівалентностей логіки предикатів першого порядку та предметної області (наприклад, елементарної арифметики). До них відносяться відомі закони асоціативності, комутативності та дистрибутивності.

У системі *VerPro* побудова умов коректності та завершимості здійснюється протягуванням умов вперед.

Система *VerPro* реалізована на мові Python і базується на декількох бібліотеках:

- Бібліотеці класів та функцій *arilib* для еквівалентного перетворення арифметичних виразів;
- Бібліотеці класів та функцій *logilib* для еквівалентного перетворення логічних виразів;
- Бібліотеці класів та функцій *treelib* для представлення виразів деревами;
- Бібліотеці функцій *verification* для верифікації програм.

В системі *VerPro* арифметичні та логічні вирази представляються деревами. Це дозволило для їх обробки застосовувати рекурсію. Застосування рекурсивних функцій зробило систему простішою і більш зрозумілою.

Для перетворення текстових виразів у дерева застосовується проміжне представлення виразів оберненим польським записом. Лексичний аналіз текстових виразів в інфіксному представленні та перетворення їх в обернений польський запис здійснюється функціями з бібліотеки *treelib*. Перетворення виразів з інфіксного в обернений польський запис базуються на методі Дейкстри, доповненому пріоритетами та обробкою унарних операцій [2].

Елементарною назвемо таку імплікацію, антецедент і консеквент якої є кон'юнкціями відношень між термами предметної області. Встановлено, що умови коректності та завершимості представляють собою елементарні імплікації або можуть бути приведені до такого виду.

В ході спрощення умов коректності еквівалентними перетвореннями їх представлення елементарними імплікаціями зберігається завдяки таким еквівалентностям, які назвемо редукцією [3]:

$a \rightarrow a \wedge b \equiv a \rightarrow b \wedge a \equiv a \rightarrow b$

$a \rightarrow a \equiv a \rightarrow True$

Ці правила еквівалентних перетворень дозволяють з консеквентів імплікацій усувати кон'юнкти, які присутні в їх антецедентах. Після редукції останнього кон'юнкта консеквент імплікації перетворюється в логічну константу *True*. А така імплікація є істинною.

Мета еквівалентного перетворення умов коректності в системі *VerPro* полягає у встановлення їх істинності. Ця мета не завжди досяжна за допомогою наявних у системі еквівалентних перетворень. Зате система працює автоматично і дозволяє максимально спростити умови коректності.

Для розширення можливостей систему VerPro доповнено діалоговим віконним інтерфейсом та засобами доведення теорем і пошуку контрприкладів. Діалоговий віконний інтерфейс системи реалізовано на базі розширення pyQt5 та його дизайнера.

Засоби доведення теорем та пошуку контрприкладів побудовано на базі API розширення Z3py та скриптах пакету Wolfram Mathematica. Їх дія схожа: для перевірки тотожної істинності умови коректності (чи завершимості) потрібно побудувати її заперечення і звернутися до методів цих систем для пошуку розв'язку.

Всі умови перевіряються автоматично одним пакетом. Для цього система *VerPro* будує спеціальний програмний файл, який містить програму перевірки. Файл, призначений для розширення Z3py, записується мовою Python з використанням класів та методів цього розширення.

Наприклад, умова коректності в цьому файлі буде представлена таким чином:

```
q0, r0, x, y = Ints('q0 r0 x y')
cond = Implies(And(-q0 * y - r0 + x == 0, -r0 + y + y > 0), And(-q0 * y - r0 + x - y + y == 0, -r0 + y + y > 0))
```

Для її перевірки потрібно утворити об'єкт класу Solver і застосовувати до нього метод check.

А файл, призначений для пакету Wolfram Mathematica записується на мові скриптів цього пакету. У ньому ця ж умова та її перевірка буде представлена дещо інакше:

```
Implies[And[-q0 * y - r0 + x == 0, y > 0, r0 > 0, -q0 + x >= 0, -r0 + y + y > 0], And[-q0 * y - r0 + x - y + y == 0, -r0 + y + y > 0]]
ForAll[{q0, r0, x, y}, %]
corr = Resolve[ %, Integers]
```

Якщо якась система знайде розв'язок умови, тоді він буде контрприкладом для гіпотези про коректність (чи завершимість) програми і тоді потрібно визначити причину невдачі: помилкове індуктивне припущення чи помилкова програма.

Якщо ж система повідомляє про відсутність розв'язку, тоді це означає, що відповідна умова коректності (чи завершимості) тотожньо істинна. Кожен з побудованих таким чином файлів підсумовує результати перевірки і видає відповідне повідомлення.

Список використаних джерел

1. *Floyd R. W. Assigning meanings to programs. Proceedings of a Symposium on Applied Mathematics. American Mathematical Society, vol.19 Mathematical Aspects of Computer Science, 1967. PP. 19–31.*
2. *Лебедев В. Н. Введение в системы программирования. М.: Статистика, 1975. 312 с.*
3. *Фейс Р. Модальная логика. М.: Наука, 1974. 520 с.*

Новосад З. Г.
к.ф.-м.н., доцент,
Якубич Е. В.
бакалавр
Львівський торговельно-економічний університет

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ НА ПРИКЛАДІ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Дослідження проблеми підвищення ефективності енергетичних підприємств є актуальною на даний час. Ці підприємства відіграють стратегічну роль в економіці держави. Для здійснення оцінки діяльності енргетичних підприємств слід враховувати параметри, які мають великий вплив на поведінку компаній. Ця поведінка час від часу має хаотичний характер.

Хаотичну поведінку енергетичних підприємств можна виявити в моделях, що є простими диференціальними рівняннями, з чого виходить, що хаос може мати детерміновану природу. Отже, хаос генерується саме нелінійним характером системи. Коли еволюція системи ще не повністю безладна, але вже й не цілком регулярна, існують сценарії, які описують поведінку діяльності підприємства на межі регулярного та хаотичного режиму, тобто поблизу критичного значення параметра, що управляє процесом. Завдання дослідження нерівноваги економічних систем, включаючи кризові, критичні стани полягає в побудові математичних моделей на основі диференціальних рівнянь найважливіших економічних параметрів [1 ст. 95].

Розглянемо функціонування енергетичного підприємства “Львівобленерго”. Діяльність цього підприємства в умовах ринкової економіки є задачею важливою в контексті розвитку бізнесу. ПАТ “Львівобленерго” продає електроенергію і економіка регіону відіграє роль зовнішнього середовища. Компанія володіє середніми по регіону показниками: числом співробітників y_1, величиною капіталу y_2 та для розвитку бази по продажу електренергії залучає позиковий капітал у формі кредиту y_3. Система рівнянь діяльності компанії буде мати вигляд

$$\frac{dy_1}{dt} = \alpha_1 y_2 y_3 - \alpha_2 y_1,$$
$$\frac{dy_2}{dt} = \alpha_3 (y_2 + y_3) - \alpha_4 y_1 y_3,$$
$$\frac{dy_3}{dt} = \alpha_5 y_2 - \alpha_6 y_3,$$

де $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4, \alpha_5, \alpha_6$ – управлячі параметри моделі. Параметр α_1 відображає чинники, що сприяють створенню привабливого іміджу компанії; α_2 – коефіцієнт пропорційності, що узагальнює в собі різні причини, в результаті яких співробітник може звільнитися (або його звільнять); α_3 – узагальнює чинники, що впливають на ефективність капіталовкладень (сюди ж відноситься і вплив різних податків); α_4 – коефіцієнт пропорційності, що узагальнює в собі величину витрат фірми на співробітників; α_6 – узагальнює чинники, що утрудняють здобуття кредиту.

Рівняння моделі можна інтерпретувати наступним чином :

• приріст числа співробітників фірми з часом пропорційний її капіталу та взятому кредиту (частина кредитних коштів може бути розподілена для залучення нових співробітників);

• приріст капіталу фірми з часом пропорційний доходу отриманому від вкладення суми капіталу та кредиту, мінус витратна частина, пов’язана з оплатою праці співробітників і

оплатою кредиту;

• приріст суми кредиту з часом (якщо фірма продовжує брати кредити під нові проєкти) пропорційний розміру капіталу фірми (будемо вважати, що чим більше капітал фірми, тим швидше дають їй кредит), мінус втрати, обумовлені величиною взятого кредиту (необхідність сплачувати великий кредитний відсоток, а також той факт, що фірмі з великою кількістю кредитних зобов'язань новий кредит отримати складніше).

Ефективність діяльності визначається такими якісними та кількісними показниками:

- рівень реалізації енергетичної продукції;
- використання виробничої потужності (основних та оборотних фондів);
- використання трудових ресурсів та фонду оплати праці.

Удосконалення діяльності підприємства можливе завдяки збільшенню фінансування на дослідження та розробку нових проєктів, переоцінку і переобладнання виробничих потужностей та переорганізацію робочої сили шляхом підвищення кваліфікації працівників.

Дослідження механізмів і способів переходу до хаосу відіграє важливу роль на практиці, оскільки у ряді випадків дозволяє передбачити можливість настання хаотичного режиму поведінки динамічної системи при зміні параметрів, що управляють та зробити певний прогноз про динаміку показників господарської діяльності підприємства.

Список використаних джерел

1. Черняк О. І., Захарченко П. В., Клебанова Т. С., Теорія хаосу в економіці : підруч. Бердянськ : Видавець Ткачук О. В. 2014. 244 с.

Швець О. М.
к.е.н., доцент
Шумський О. В.
к.т.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ ТОРГІВЛІ

Відомо, що комп'ютерні технології зараз активно використовуються для підвищення ефективності підготовки студентів усіх форм навчання: денної, заочної чи дистанційної. Основний принцип застосування комп'ютерних технологій у сучасному навчальному процесі полягає у тому, що поряд із поширенням електронних носіїв, все більш вагому роль відіграють глобальні комп'ютерні мережі. Це означає, що у методичному забезпеченні навчальних дисциплін, зокрема фахових, збільшується частка використання мультимедіа-продуктів, які готові комплексно "закривати" повний навчальний курс. При цьому однорідність подання інформації в цифровому вигляді дає нові можливості об'єднання інформаційних ресурсів.

Сучасний повноцінний навчально-методичний комплекс дисципліни (НМКД) повинен охоплювати електронний набір лекційних курсів, книг, відео- та аудіо- продукції, що дає студентам можливість реалізації елементарного зворотного зв'язку із викладачами. Відповідно, все більше навчальних закладів створюють та оформлюють матеріали НМКД (навчальні і робочі програми, тематичні плани, лекційні курси, практичні, тестові завдання тощо) у вигляді Web-сайтів (*.html) і розміщують їх у власній внутрішній мережі (Інтранет), а також у форматі дистанційних курсів (ДК). За популярності дистанційної форми навчання, одним з найбільш актуальним напрямів інформатизації сфери освіти, природно стає, насамперед, інтерактивне навчання [3].

Метою дослідження є аналіз особливостей інтерактивного навчання, технологічним базисом якого є широке застосування мультимедіа, у форматі ДК, у процесі викладання дисципліни "Товарна інформація" [1, 2]. ДК дисципліни орієнтований на здобувачів вищої освіти спеціальностей "Підприємництво, торгівля та біржова діяльність", "Маркетинг" та

“Журналістика” (освітня програма “Реклама у бізнесі”) [1].

Основні види діяльності, які реалізуються у процесі викладання дисципліни, і комп’ютерні технології (КТ), які ми застосовували для їх оптимізації, подані у табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація основних видів діяльності навчального процесу та застосованих КТ

Вид навчальної діяльності	Застосування комп’ютерних технологій
Надання (отримання) нового теоретичного матеріалу на лекціях та семінарах	• ілюстративні, аудіо- та відеоматеріали; • звернення до баз даних та інформаційних ресурсів: законів і нормативних актів, НД (ДСТУ, технічні регламенти), баз інформаційних товарних знаків (ІТЗ), спеціалізованих Web-сайтів (захист прав споживачів, “небезпечних товарів”) тощо; • проведення відеоконференцій в реальному часі.
Засвоєння нового матеріалу на семінарах, практичних, лабораторних роботах та під час самостійної підготовки	• електронні підручники і посібники, конспекти лекцій; • електронні методичні розробки для проведення практичних занять і виконання самостійної роботи студентів (СРС); • робота у віртуальних практикумах (створення БД ІТЗ); • звернення до віддалених баз даних.
Поточне та рубіжне контролювання результатів засвоєння	• самоконтроль знань і тестовий контроль підготовки до практичних робіт та СРС; • рубіжний контроль – підсумкове тестування.

Кількісний та якісний аналіз результатів вивчення студентами дисципліни “Товарна інформація” з активним використанням КТ (у 2019-2020 і 2020-2021 н.р. – період пандемії) показав успішне засвоєння ними знань та здобуття низки вмінь і навичок, які забезпечують ефективніше формування комплексу відповідних загальних і спеціальних компетентностей, зокрема, для спеціальності “Підприємництво, торгівля та біржова діяльність” [2].

В цілому ж комплексне застосування КТ як методів інтерактивного навчання, на нашу думку, має як низку переваг, однак може мати і певні застереження.

1. Величезна кількість нових об’єктів розповсюдження знань вищих навчальних закладів через всесвітню комп’ютерну мережу породжує нові умови поведінки на цьому перспективному високоприбутковому ринку.

2. В той же час технологічні інновації і створювані ними можливості спричиняють потенційні конфлікти обов’язків, з одного боку – професорсько-викладацького складу щодо ВНЗ, де вони працюють, з іншого – обов’язків університетів та інститутів перед викладацьким персоналом.

3. Використання віртуального дистанційного навчання, безперечно, створює широкий інвестиційний простір і тим самим посилює конкуренцію на ринку освітніх послуг, однак складність розробки мультимедіа-додатків (особливо – гіпермедіа) є капіталомісткою перешкодою на шляху до їх повсюдного використання.

4. Звідси, крім необхідності вироблення і підтримки нових зобов’язань у навчальній сфері віртуального простору, виникає фундаментальна проблема суперництва інституцій дистанційного навчання з традиційними навчальними установами.

5. Дуже часто терміном “Інтранет” називається корпоративна мережа, використання якої створює для студентів своєрідну “матеріальну” базу для вдосконалення корпоративного духу. Таким чином, Інтранет можна було б використати як добрий спосіб організації колективної роботи, а не просто як конкретний набір технічних рішень.

Висновок: ефективне функціонування мережі Інтранет, яка інтегрована в Інтернет-навчання може бути доброю адаптацією вищого навчального закладу до віртуального навчального простору, а напрацювання, які з’являються, дозволяють викладачам і студентам гідно представити себе як віртуальних громадян світу.

Список використаних джерел

1. ДК “Товарна інформація”. *URL:* http://virt.lac.lviv.ua/course/view.php?id=184/.

2. Шумський О. В., Попович Н. І., Швець О. М., Беднарчук М. С. Формування компетентностей фахівців спеціальності “Підприємництво, торгівля та біржова діяльність” через вивчення навчальної дисципліни “Товарна інформація”. Маркетингові стратегії, підприємництво і торгівля: сучасний стан, напрямки розвитку : Матеріали ІІ Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. : (Київ, 29 квітня 2021 року : тези доповідей). Відп. ред. П. В. Захарченко. Київ : КНУБА, 2021. С. 303-307.

3. *URL:* http://www.bigmir.net.

Ящук В. І.
к.е.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПРИНЦИПИ ПРОЕКТУВАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТАМИ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Сьогодні розгляд питань захисту систем, об'єктів та ресурсів, які є критично важливими для соціально-економічного розвитку держави, функціонування суспільства та забезпечення національної безпеки набуває актуальності через світові тенденції до посилення загроз природного і техногенного характеру, активізацію терористичної злочинності, збільшення кількості та підвищення складності кібератак, а також пошкодження інфраструктурних об'єктів внаслідок збройного конфлікту.

Поняття критичної інфраструктури знаходиться на етапі становлення, водночас, правотворча та наукова активність довкола нього повсякчас посилюється. Термін "критична інфраструктура" охоплює об'єкти, системи, мережі або їх частини, порушення функціонування або руйнування яких призведе до найтяжчих наслідків для соціальної та економічної сфери держави, негативно позначиться на рівні її обороноздатності та національної безпеки. Критична інфраструктура України – це системи й ресурси, фізичні чи віртуальні, що забезпечують функції та послуги, порушення яких призведе до найсерйозніших негативних наслідків для життєдіяльності суспільства, соціально-економічного розвитку країни, забезпечення національної безпеки. Захист критичної інфраструктури України – це комплекс заходів, реалізований у нормативно-правових, організаційних, технологічних інструментах, спрямованих на забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури [1, с. 11].

Критична інфраструктура – це підприємства й установи (незалежно від форми власності) таких галузей, як енергетика, хімічна промисловість, транспорт, банки та фінанси, інформаційні технології, телекомунікації (електронні комунікації), продовольство, охорона здоров'я, комунальне господарство, що є стратегічно важливими для функціонування економіки та безпеки держави, суспільства, населення, виведення з ладу або руйнування яких може позначитися на національній безпеці й обороні, природному середовищі, призвести до значних матеріальних і фінансових збитків, людських жертв [2].

Автоматизовані системи вносять в повсякденне життя об'єктів критичної інфраструктури певний порядок, регламентуючи роботу та заощаджуючи час. Разом із тим, надалі невирішеними залишаються питання розв'язання функціональних задач діяльності об'єктів критичної інфраструктури з метою підвищення їх безпеки; належна увага не приділяється проблемам ефективного використання інформаційних технологій об'єктів критичної інфраструктури.

Загальними особливостями об'єктів критичної інфраструктури є автоматизація процесів планування, обліку і управління основних напрямків діяльності об'єктів критичної інфраструктури. Тому загалом їх можна розглядати як інтегровану сукупність таких основних підсистем: управління фінансами, управління матеріальними потоками, управління обслуговуванням, управління якістю, управління персоналом, управління збутом, аналіз фінансів, собівартості, оборотних коштів, управління маркетингом тощо.

До основних базових принципів створення автоматизованих інформаційних систем управління об'єктів критичної інфраструктури можна віднести такі принципи: системності, розвитку, сумісності, стандартизації і уніфікації, ефективності. Дотримання кожного часткового принципу дозволяє отримати певний економічний ефект, а саме: принцип декомпозиції; принцип першого керівника, принцип нових задач, принцип автоматизації інформаційних потоків, принцип автоматизації проектування. Основні базові принципи доповнюються ще організаційно-технологічними, без яких неможлива розробка новітніх інформаційних технологій, серед яких принцип абстрагування, принцип формалізації, принцип концептуальної спільності, принцип несуперечливості і повноти, принцип

незалежності даних, принцип структурованості даних, принцип доступу кінцевого користувача. Дотримання наведених принципів необхідне для виконання робіт на всіх стадіях створення, функціонування автоматизованих інформаційних систем управління об'єктів критичної інфраструктури та автоматизованих ІТ, тобто протягом всього життєвого циклу.

Автоматизована інформаційна система управління об'єктами критичної інфраструктури, як правило, створюється не для певного підприємства і потребує певної адаптації під потреби та вимоги конкретного об'єкту. Проте, є багато спільних рис в структурі різних підприємств, а також в типах зв'язків (функціональних, інформаційних, зовнішніх) між елементами цієї структури. Це дозволяє сформулювати єдині принципи і шляхи побудови автоматизованих інформаційних систем управління об'єктами критичної інфраструктури.

Виділимо етапи створення і функціонування (життєвого циклу) автоматизованих інформаційних систем управління об'єктами критичної інфраструктури:

1. Розроблення концепції автоматизованої інформаційної системи управління об'єктами критичної інфраструктури;
2. Розроблення технічного завдання;
3. Проектування;
4. Реалізація;
5. Впровадження в експлуатацію (тестування і налагодження);
6. Супровід.

Всі етапи розробки і впровадження ІС повинні бути обумовлені у відповідних угодах між замовником і розробником, а також у технічному завданні.

Критична інфраструктура України – це системи й ресурси, фізичні чи віртуальні, що забезпечують функції та послуги, порушення яких призведе до найсерйозніших негативних наслідків. Захист критичної інфраструктури України – це комплекс заходів, реалізований у нормативно-правових, організаційних, технологічних інструментах, спрямованих на забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури.

Сьогодні Україна рухається до врегулювання системи захисту критичної інфраструктури. Функціонування критичної інфраструктури в мирний час пов'язують із підтриманням життєво важливих функцій у суспільстві, захистом базових потреб його членів і формуванням у них відчуття безпеки та захищеності, що залежить від нововведень в галузі інформаційних технологій, таких як: по-перше, комплексних систем автоматизованого управління, а по-друге – систем, пов'язаних зі зберіганням та інтелектуальною обробкою даних. Такий підхід забезпечить комплексне розуміння та формування єдиної державної системи захисту критичної інфраструктури.

Поряд із тим, нагальними для подальших досліджень залишаються питання аналізу сучасного стану інформаційних технологій і систем об'єктів критичної інфраструктури, огляду автоматизованих системи управління об'єктами критичної інфраструктури та перспективи впровадження хмарних сервісів в діяльність об'єктів критичної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні : зб. матеріалів міжнар. експерт. нарад / упоряд.: Д. С. Бірюков, С. І. Кондратов ; за заг. ред. О. М. Суходолі. Київ : НІСД, 2015. 176 с.

2. Верголяс О. Реформування системи захисту та підвищення стійкості критичної інфраструктури України в розрізі актуальних загроз. URL: https://coolyanews.info/reformuvannyasistemi-zahistu-ta-piidvischennya-stiijkostii-kritichnoyi-iinfrastrukturi-ukrayinii-v-rozriiziiaktual.html.

3. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 груд. 2017 р. № 1009-р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80.

Бабич В. І.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ОГЛЯД НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНИХ ГРАФОВИХ СКБД

На даний час одним з найбільш популярних і актуальних сховищ даних є графові бази даних (ГБД). Перші проекти в цій галузі почали з'являтися ще у кінці 1980-х років, однак вони більшою мірою носили академічний характер. І лише в останньому десятилітті спостерігається бурхливий ріст інтересу до графових БД в зв'язку з тим, що така система представлення даних виявилася природною і затребуваною в сучасному світі різноманітних соціальних зв'язків (Інтернет, соціальні мережі, електронна торгівля і т. і.).

Всезростаючий обсяг даних, потреба в аналітиці даних і семантика в реальному часі сприяють збільшенню популярності систем керування графовими базами даних (рис. 1) [1]. Великі корпорації, включаючи Facebook, Microsoft, Twitter, Google, LinkedIn, Oracle, SAP і десятки інших, активно використовують графові БД в своїх соціальних мережах і аналітиці даних.

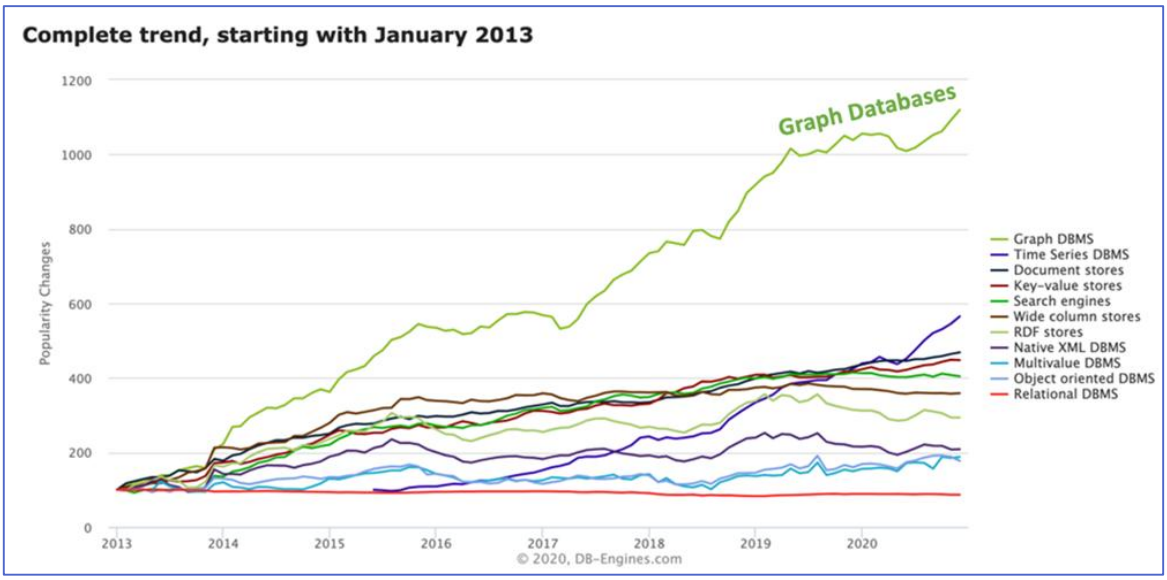

Рис. 1. Тренди затребуваності СКБД різних типів, починаючи з 2013 р.

Графові бази даних розробляються на основі математичної теорії графів, де граф являє собою набір вузлів і ребер. Вузол в графовій моделі даних представляє сутність. Ребра, які з'єднують два вузли, є відношеннями (зв'язками). Семантичні дані можуть бути прикріплені до вузлів і/або ребер, і називаються властивостями.

Графові бази даних є базами даних NoSQL і забезпечують високопродуктивний обхід вузлів і пошук даних. Для побудови запитів до ГБД не існує єдиної мови. Найбільш популярними мовами запитів графових даних є Cypher, SPARQL, GraphQL, AQL і Gremlin.

Якщо планується розробка проекту з тих напрямків, де застосування графових систем керування базами даних є найбільш ефективним, на перший план виходить завдання правильного вибору серед існуючих популярних представників цих СКБД.

Загалом на травень 2021 року, згідно інформації з сайту DB-Engines, у світі налічувалось 32 системи, які підтримували графову модель даних або були мультимодельними [1]. Розглянемо характеристики графових СКБД, які входять до десятки найбільш рейтингових згідно даних сайту DB-Engines (рис. 2).

Як можна бачити, найбільш популярною системою є Neo4j [2]. Neo4J – це СКБД із відкритим кодом на мові програмування JAVA. Вона використовується при розробці сервісів рекомендацій, соціальних мереж, системи менеджменту. Neo4j оптимізована для швидкого

обходу графа, зменшуючи кількість вузлів, що беруть участь в обході, і знаючи вузол, де починається обхід. У Neo4j застосовується індексування для того, щоб також легко знайти вузол або відношення за певними властивостями, або щоб визначити стартовий вузол для обходу графа. Neo4j повністю підтримує ACID властивості баз даних і є транзакційною. Розробники забезпечують своїх користувачів інструментом для виконання запитів та візуалізації графа. Це Neo4j Browser, що має графічний інтерфейс на основі веб-браузера.

32 системи в рейтингу, травень 2021

Ранг			СУБД	Модель бази даних	Оцінка		
Травень 2021	Квітень 2021	Травень 2020 р			Травень 2021	Квітень 2021	Травень 2020 р
1.	1.	1.	Neo4j	Graph	52.23	+1.19	+2.47
2.	2.	2.	Microsoft Azure Cosmos DB	Multi-model	34.71	+1.19	+4.03
3.	3.	3.	ArangoDB	Multi-model	4.38	-0.39	-0.30
4.	4.	4.	OrientDB	Multi-model	4.19	-0.04	+0.05
5.	5.	5.	Virtuoso	Multi-model	3.44	+0.27	+1.09
6.	6.	↑ 8.	GraphDB	Multi-model	2.25	+0.01	+1.07
7.	7.	7.	JanusGraph	Graph	2.17	+0.07	+0.52
8.	8.	↓ 6.	Amazon Neptune	Multi-model	1.94	+0.04	+0.17
9.	↑ 10.	↑ 13.	TigerGraph	Graph	1.74	+0.17	+0.90
10.	↓ 9.	10.	Stardog	Multi-model	1.71	+0.07	+0.63

Рис. 2. Поточний рейтинг 10 найпопулярніших графових СКБД

Спеціально для роботи із графами розробники спроектували мову запитів Cypher, яка використовує зіставлення за шаблоном як головний механізм відбору даних. Cypher – декларативна мова запитів. Neo4j також підтримує Gremlin. Ця мова імперативна, користувач описує як обходити граф.

Другою в рейтингу йде Microsoft Azure Cosmos DB [3]. Це повністю хмарна база даних, яка була представлена лише в травні 2017 року, однак вона вже встигла стати достатньо популярною, судячи із статистики сайту DB-engines, зокрема, в категоріях graph (2-га за рейтингом), key-value (3), document (3) [1].

Більшість систем керування базами даних організовані на основі одної моделі даних, яка визначає, як дані можуть бути організовані, збережені і оброблені. Cosmos DB – представник мультимодельних систем, коли можна в одній базі даних використовувати різні підходи, вибираючи той, який краще підходить для застосування або сервісу. Зокрема, крім успадкованої документо-орієнтованої моделі, яка є основною, Cosmos DB дозволяє використовувати key-value і графову модель.

У Azure Cosmos DB використовуються методи доступу DocumentDB API, Graph API (Gremlin), MongoDB API, RESTful HTTP API, Table API та мов програмування Java, JavaScript, C#, .NET, Node.Js, Go, Python і інших. Ще більше можливостей відкривається, якщо використовувати службу Azure Functions у зв'язці з Cosmos DB.

Окрім цих систем, в роботі розглядаються такі СКБД: ArangoDB, OrientDB, Virtuoso Universal Server, GraphDB, JanusGraph, Amazon Neptune, Apache Giraph, AllegroGraph.

Список використаних джерел

1. DB-Engines Ranking – popularity ranking of database management systems. URL: https://db-engines.com/en/ranking.

2. Лазурик В., Тимошенко Є. Застосування графових баз даних для моделювання соціальних графів. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія "Математичне моделювання. Інформаційні технології. Автоматизовані системи управління". 2019. (43). С. 46-53.

3. NoSQL : Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/NoSQL.

Кутяк М. Б.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ПАКЕТУ MAPLE ДЛЯ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАВДАНЬ З МАТЕМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Проблема використання сучасних комп'ютерних технологій у навчальному процесі нині є актуальною. Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, використання їх у навчальному процесі змінює підходи до викладання та вимагає від студента вільного володіння математичним апаратом, та вміння працювати на рівні впевненого користувача із різноманітними програмними засобами, додатками, сучасним програмним забезпеченням. Використання програмного забезпечення у навчальному процесі набуває широкого розповсюдження.

Програмне забезпечення, у тому числі і системи комп'ютерної математики, може ефективно використовуватися при вивченні вищої математики. Доцільним є використання пакету Maple для розв'язування завдань із вищої математики, зокрема з математичного аналізу, як при підготовці до практичних занять, так і при самостійній роботі над темами. Maple дає можливості розв'язування різноманітних задач математичного аналізу (обчислення границь, диференціювання й інтегрування функцій); розв'язування диференціальних рівнянь і рівнянь в частинних похідних. Метою використання Maple є спрощення громіздких розрахунків, уточнення розв'язків завдань, подолання психологічного бар'єру у вивченні складних тем. Система Maple оснащена потужним інструментарієм, що може застосовуватися для розв'язання конкретного завдання і його окремих частин. Важливим компонентом системи є вбудований комплекс команд із побудови дво-, тривимірних графіків функцій та анімацій.

Використання пакету Maple для вирішення прикладних завдань з вищої математики забезпечує підвищення рівня мотивації як до вивчення дисципліни, так і до використання на належному рівні спеціального програмного забезпечення та швидкого розв'язання задач.

Методику використання пакету Maple для розв'язування завдань з математичного аналізу розглянемо на прикладі дослідження функції методами диференціального числення.

Алгоритм дослідження функцій:

1. Знаходимо область визначення функції

Maple тут, як привило, не знадобиться. Однак, якщо формула, якою задається функція, містить корені, логарифми чи обернені тригонометричні функції, то для знаходження множини визначення функції було б потрібно розв'язувати нерівності, а для цього в Maple є відповідна команда.

2. Досліджуємо задану функцію на парність використовуючи команду

is(f(-x)=f(x));
is(f(-x)=-f(x));

3. Досліджуємо задану функцію на неперервність:

iscont(f(x),x=-infinity..infinity);

знаходимо точки розриву функції (***discont(f,x***))

4. Визначаємо поводження функції на кінцях проміжків області визначення шляхом знаходження відповідних границь.

5. Знаходимо та задаємо у виді функцій похідні першого та другого порядків.

6. Застосовуючи похідну першого порядку, знаходимо критичні точки функції, тобто нулі похідної та точки, у яких похідна не існує (команда ***solve*** для розв'язування рівняння похідна першого порядку рівна нулю)

7. За знаком похідної першого порядку, розв**'**язавши нерівність похідна > 0 (< 0), отримуємо відповідно проміжки зростання (спадання) функції**.**

8. Знаходимо точки екстремуму (команди ***extrema***)

9. За знаком другої похідної визначаємо проміжки опуклості та вгнутості графіка функції, її точки перегину (розв'язавши нерівність похідна другого порядку < 0 (> 0).

10. Для фізуалізації отриманих результатів можемо побудувати графік функції

$$> plot\left(\frac{(2\cdot x^2-6)}{x-2}, x=-3..5, y=-5..15\right)$$

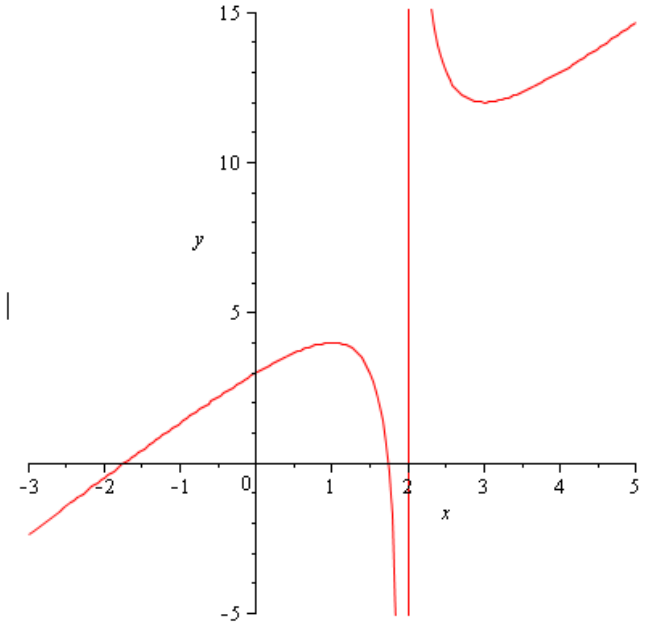

>

(команда ***plot***).

Виконавши запропонований алгоритм здобувачі зможуть покроково здійснити дослідження функції, що значно спростить виконання як аудиторних, так і самостійних завдань.

Хмілярчук Л. І.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЛТЕУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Від початку локдауну через закриття шкіл та університетів цілком змінився підхід до навчального процесу, засвоєння знань та навичок. Уже навіть проведено масові дослідження, які доводять ефективність онлайн навчання. Наприклад, що студенти запам'ятовують на теретину більше, коли знаходяться за комп'ютером, ніж в аудиторії, або що онлайн освіта вимагає на 40-60 % менше часу. За допомогою електронного навчання студенти мають змогу краще контролювати процес навчання, переглядати матеріал, коли щось забули. Проте онлайн навчання має й негативні сторони.

Під час пандемії в ІТ-освіті активізувалися такі тенденції: розвиток дистанційної партнерської освіти (університети і бізнес), широкий доступ до різноманітних матеріалів (велику кількість курсів як в Україні, так і в усьому світі викладено онлайн) та зростання потреби у соціальних контактах.

Раніше в Україні практично не було спільних програм бізнесу та університетів, як це практикується, наприклад, у Німеччині, де у дипломі відзначено, що особа не лише закінчила університет, а й пройшла практичну підготовку у певній компанії. Проте такий формат передбачає не лише лекції, а й особисте спілкування, роботу в лабораторіях. Такі спільні

програми вже почали зароджуватися й в Україні, проте карантин змусив змінити підхід на дистанційний. У майбутньому тенденція взаємодії університетів та бізнесу буде поглиблюватися.

Щодо доступу до інформаційних матеріалів, то багато вузів оформили підписку для своїх студентів на безліч курсів, тобто забезпечили для них можливість отримувати знання з різних куточків світу. Такий підхід дає можливість значно підвищити якість освіти. Проте ця тенденція має і зворотну сторону: з'явилося дуже багато контенту, причому безкоштовного. Це може викликати роздратування, перенасичення, навіть тривожність, адже хочеться охопити все, а не виходить. Проте це краще, ніж відсутність пропозиції. Наприклад, освітній портал GeekBrains на час карантину відкрив доступ до безкоштовних курсів за чотирма напрямами: програмування, дизайн, управління, маркетинг. Кожен користувач, який перебував на карантині чи добровільній самоізоляції, міг обрати три курси з існуючого переліку, серед яких: основи баз даних, основи Java, операційні системи, процедурне програмування й основи C++, алгоритми і структури даних на C та Python.

Отже, під час пандемії отримано доступ до безлічі ресурсів – від фільмів до унікальних курсів та лекцій. Але не вистачає соціального спілкування. Адже 15-20 % навчання – це взаємодія з тими, з ким навчаєшся. При "спілкуванні" з комп'ютером розсіюється увага, потрібна величезна концентрація, щоб споживати інформацію з екрану. Декому, особливо інтровертам, буде здаватися, що так краще вчитися, працювати, відпочивати, але ті 15-20 % все одно неможливо отримати в ізоляції.

Адже карантин колись закінчиться, студенти повернуться в університети, і потрібно буде далі відпрацьовувати навички. Інакше відсутність практики в перспективі може відкинути прогрес назад. Зараз це зовсім непомітно, але в найближчі кілька років стане відчутно, коли сьогоднішні студенти підуть програмувати, будувати або розробляти рішення для бізнесу.

Мабуть у майбутньому онлайн фрагмент освіти залишиться. Ми не можемо спрогнозувати цифри, але частина лекцій, семінарів або цілих курсів точно перейде в онлайн. Проте говорити, що онлайн навчання знищить очне, не можна. Онлайн доповнює очне навчання. Адже є речі, які можна здійснювати лише наживо – це соціалізація, знайомства, практичні навички.

Підсумовуючи, воокремимо три складові, які система освіти мала би взяти до уваги, щоб не призупиняти навчальний процес цілком. По-перше, гнучкість, що в нинішніх умовах напевно є найголовнішою рисою. Слід шукати нові іноваційні підходи для забезпечення освітніх послуг. Перехід на онлайн навчання може здаватися незвичним та незручним, проте в існуючих умовах для початку належить хоча б спробувати. По-друге, неперервне навчання. Освітнім закладам варто підвищувати компетентність викладачів, навчати їх правильно проводити лекції та семінари онлайн або самоудосконалюватися. Трансформації, які відбуваються зараз в освітніх процесах, є викликом не лише студентам, а й викладачам. Тому, не дивлячись на вік, необхідно вивчати нове, бути в тренді та крокувати в ногу із часом. Онлайн навчання дало зрозуміти, що стандартний підхід, коли викладач начитує матеріал, а студенти його слухають, вже не працює. Адміністративні методи можуть забезпечити віртуальну присутність студентів на онлайн лекції. Але їхню активність, зацікавленість та здатність сприймати нову інформацію викладач контролювати вже не може. Щоб не перетворювати навчальний процес на імітацію, потрібно знаходити та втілювати нові підходи до викладення матеріалу. Це можуть бути заняття у формі бізнес-гри, дискусії та обговорення матеріалу, проведення опитувань під час лекції, залучення спікерів від IT компаній, активне використання контенту з YouTybe, live demo для наочної демонстрації.

Однак повноцінне віддалене навчання неможливе без спеціальних інструментів. Таких як Moodle, Google Classroom, Zoom, Google Suite/Docs, інші платформи для проведення конференцій, створення тестів й завдань. Тому такою важливою є наявність технічної складової. Не варто економити на сервісах, якими користуються викладачі.

Звичайно, можна користуватися безкоштовним Zoom і кожні 45 хвилин створювати нові віртуальні зустрічі для спілкування. Але це некомфортно як студентам, так і викладачам. Платні підписки не надто дорого коштують, при цьому якість послуг та відсутність обмежень виведуть онлайн навчання на новий рівень. У теперішній ситуації це необхідні інвестиції, які збережуть максимально ефетивну функціональність закладів.

Вища освіта, напевно, зазнала впливу карантину найменше. Адже елементи дистанційної чи змішаної освіти вже давно використовуються в університетах. А заочне навчання по суті й є дистанційним навчанням. Наприклад, у Львівському торговельно-економічному університеті на базі Moodle вже давно створено веб центр із розробленими викладачами навчальними курсами.

Більшість експертів з питань освіти погоджуються, що наступний навчальний рік буде проходити в гібридному режимі, із застосуванням дистанційних технологій. Але перехід на дистанційну освіту вже зараз породжує у викладачів багато питань як до керівництва університетів, так і до міністерства. Це питання щодо навчального навантаження, проведення семестрового контролю та атестації, ідентифікації онлайн студента, підвищення кваліфікації педагогічних працівників та ін. Зокрема, в розрахунку навчального навантаження на перший план виходить "методичне навантаження викладача", тому що кожен досвід дистанційного заняття – величезна підготовка до зустрічі у форматі онлайн-конференції, і університетам потрібно звернути увагу, щоб це навантаження враховувалася в оплаті праці.

Зауважимо, що перехід українських університетів на дистанційне навчання – це складний виклик, який привносить у педагогіче середовище труднощі та проблеми. Разом з тим це й чудовий шанс зробити українську освіту більш конкурентоспроможною, гнучкою, привабливою та якісною.

Список використаних джерел

1. Brammer S., Clark T. COVID-19 and Management Education: Reflections on Challenges, Opportunities, and Potential Futures. British Journal of Management. 2020.Vol. 31. P. 453–456.

Василечко В. О.
к.х.н., професор
Львівський торговельно-економічний університет,
провідний науковий співробітник
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ НАНОМАТЕРІАЛІВ У ВОДОПІДГОТОВЦІ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

Воду у великих кількостях використовують в харчовій промисловості, яка є найбільш прогресивною і конкурентоздатною галуззю української економіки, а під час виробництва напоїв вода є базовою сировиною. Через специфіку різних харчових технологій для води як сировини в харчовій промисловості немає єдиного нормативного документа. В Україні документами, які регламентують якість технологічної води для виробництва напоїв, є галузеві нормативні документим. Під час розробок таких галузевих нормативних документів за основу беруться державні санітарні норми та правила “Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною” (ДСан ПІН 2.2.4-171-10). Попри певну конфіденційність показників якості води як харчової сировини окремих виробництв виокремлюють усереднені нормативні показники якості води, яку використовують під час виробництва напоїв. Вимоги до окремих компонентів технологічної води є жорсткішими супроти питної води. Достатньо сильно на якість напоїв впливають жорсткість, лужність та загальна мінералізація вихідної води, вміст органічних домішок та важких металів у воді.

В Україні у водопідготовці для потреб харчової промисловості здебільшого використовують активоване вугілля, рідше силікагель, алюмосилікагель, оксиди і гідроксиди деяких металів, глини, синтетичні полімерні сорбенти, іонообмінні смоли,обернено осмотичні технології. Мембранні обернено осмотичні технології дозволяють значно спростити схему підготовки води і доведення її якості до технологічних нормативів для конкретного продукту. Проте такі технології є енергоємними і потребують значних капіталовкладень.

Для очищення вод та технологічних розчинів можна використовувати природні цеоліти. Нещодавні дослідження вчених США [1] показали, що дві тисячі років тому майя фільтрували воду у водоймі через суміш природного наноматеріалу вулканічного походження – цеоліту (клиноптилоліту) та кварцового піску. Це найстаріша відома система фільтрації води, яка була побудована в м. Тікаль на території сучасної Гватемали. Природні цеоліти є ефективними сорбентами для багатьох органічних і неорганічних речовин, зокрема важких металів. Характеристикою цих природних наноматеріалів є механічна міцність, стійкість до агресивних середовищ, здатність сорбувати слідові кількості речовин, висока сорбційна ємність і селективність, можливість модифікації і регенерації, термічна стійкість, дешевизна, доступність. Сумарні запаси природних цеолітів Українського Закарпаття становлять понад 1 млрд тонн, з них більше 900 млн тонн припадає на Сокирницьке родовище клиноптилолітів. На території Хустівського р-ну Закарпатської обл.. функціонує ТзОВ “Сокирницький цеолітовий завод”. Застосування закарпатського цеоліту регламентовано технічними умовами ТУ 145-00292540.001-2001. Із 40 природних цеолітів лише клиноптилоліт дозволено для застосування в харчовій і медичній практиці.

Встановлено [2], що зразки закарпатського клиноптилоліту та його модифікованих форм ефективно сорбують Cu, Cd, Pb, Cr, Ni, Mn, Zn, Ag, Co, Sr та хлороформ. Одержані результати вказують на те, що срібловмісні композиції на основі закарпатського клиноптилоліту чинять потужний антимікробний ефект щодо грам-негативних бактерій та

дріжджів, а також мають значний вплив на життєдіяльність *S.aureus* [2, 3].

Зразки композицій на основі закарпатського клиноптилоліту пропонуються для очищення вод та технологічних розчинів від токсичних важких металів, хлорорганічних речовин, ізотопів Sr-90 і патогенних мікроорганізмів.

Список використаних джерел

1. *Tankersley K. B., Dunning N. P., Carr C. et al. (2020) Zeolite water purification at Tikal, an ancient Maya city in Guatemala. Sci. Rep., Vol. 10, 18021.*
2. *Василечко В. (2017) Природоохоронні аспекти застосування цеолітів українського Закарпаття. Вісник НТШ, Ч. 57, 62–70.*
3. *Vasylechko V., Fedorenko V., Gromyko O. et al. (2021) A novel solid-phase extraction method for preconcentration of silver and antimicrobial properties of the Na-clinoptilolite–Ag composite. Mater. Today Proc., Vol. 35(4) : 548–551.*

Бужанська М. В.
к.х.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІСАХАРИДІВ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

Полісахариди широко використовуються у харчовій промисловості. Найбільшого застосування знайшли крохмаль, целюлоза, агар-агар. Крохмаль та модифіковані крохмалепродукти використовуються як харчові добавки: гелеутворювачі, згущувачі, стабілізатори водно-жирових емульсій та ін. Їм надано "Е" кодифікацію, а саме : Е1401-1452. Відповідно до визначень Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) модифікований крохмаль – це покращений харчовий крохмаль, характеристики якого змінені в результаті обробки продукту за допомогою хімічних, біохімічних, фізичних, а також комбінованих процесів.

Науковці різних країн невпинно працюють в напрямку модифікації крохмалю, розкривають цінні властивості продукту. Хімічно модифіковані полісахариди, отримані під час таких реакцій, часто характеризуються новими, цінними для практики властивостями, які були відсутні у вихідних сполук. Однак асортимент модифікованих крохмалів вітчизняного та зарубіжного виробництва досить широкий, тому дослідження їх властивостей, проведення гігієнічної регламентації є необхідною умовою визначення можливостей застосування модифікованих крохмалів у виробництві харчових продуктів. Для експериментальних досліджень, були обрані вітчизняні крохмалі: картопляний нативний крохмаль ТМ "Сто пудів" та кукурудзяний нативний крохмаль ТМ "Август", крохмаль кукурудзяний модифікований окиснений GELIX C15 (E1404), крохмаль кукурудзяний модифікований Eugel FSM 85120 **(**E1412), крохмаль картопляний модифікований NISTATYL CH 31105 (E1404) та крохмаль кукурудзяний модифікований Proamyl OXP 50 (E1442). Модифіковані крохмалі виготовлені на заводі модифікованих жирів і крохмалів "ЮВІЛЕЙНИЙ". Модифіковані крохмалі від ЗМЖК "Ювілейний" сьогодні успішно застосовуються в різних галузях харчової промисловості: м'ясній, молочній та кондитерській. Рефрактометричним методом визначено гідрофільні властивості даних крохмалів. Рефрактометрія – оптичний метод аналізу, який ґрунтується на вимірюванні показника заломлення світла досліджуваною речовиною. Метод дозволяє за зміною показника заломлення розчинів визначати кількість води в сиропах, соках, настоянках. Гідрофільність – одна з найважливіших властивостей вуглеводів, яка полягає в здатності частинок речовини приєднувати у свою структуру молекули води. Величина чисельно рівна кількості зв'язаної води, що припадає на 100 г абсолютно сухої речовини високо молекулярної сполуки. Гідрофільність зумовлена присутністю численних ОН-груп в структурі речовини.

Вода є важливою складовою харчових продуктів. Вона міститься в рослинних і тваринних продуктах як клітинний і позаклітинний компонент, як дисперсійне середовище і розчинник, що зумовлює консистенцію і структуру харчових продуктів, впливає на їх зовнішній вигляд, смак та стійкість продуктів в процесі зберігання. Кількість вологи в продукті визначає його енергетичну цінність, оскільки чим більше в ньому міститься води, тим менше корисних сухих речовин (білків, жирів, вуглеводів та ін.) в одиниці маси. З вмістом води тісно пов'язана стійкість продукту під час зберігання та його транспортабельність, а також придатність до подальшої переробки, так як надлишок вологи сприяє перебігу ферментативних і хімічних реакцій, активізує діяльність мікроорганізмів, в тому числі таких, які призводять до псування продукту, зокрема його пліснявіння. В зв'язку з цим вміст вологи в продукті визначає умови та терміни його зберігання Так, в продуктах з низькою вологістю можуть відбуватися процеси окиснення жирів, неферментативне потемніння, втрата водорозчинних речовин, ферментативне псування; в продуктах з проміжною вологістю – ті ж процеси, а також процеси за участі мікроорганізмів; в продуктах з високою вологістю – вирішальна роль належить процесам за участі мікроорганізмів.

На основі експериментальних даних бачимо, що досліджувані модифіковані крохмалі можуть адсорбувати велику кількість вологи. Було встановлено, шо найкращу гідрофільність має крохмаль кукурудзяний модифікований Eugel FSM 85120 **(**E1412) – 75 % (що значно перевищує показники крохмалю кукурудзяного нативного - 37 %). Крохмаль модифікований Eugel FSM 85120 характеризується високою вологоутримуючою здатністю і при цьому збереженням стабільної структури при тривалому зберіганні. Рекомендується до застосування продуктах із сурімі та м'ясних і ковбасних виробах. Крохмаль модифікований Eugel FSM 85120 характеризується високою вологоутримуючою здатністю і при цьому збереженням стабільної структури при тривалому зберіганні.

Аналізуючи гідрофільність крохмалю картопляного модифікованого NISTATYL CH 31105 (E1404) та крохмалю кукурудзяного модифікованого Proamyl OXP 50 (E1442), їх показники становлять – 71 % та 73%, відповідно. Визначена гідрофільність модифікованого крохмалю Gelix C15 рівна 69 %. Gelix C15 розроблений для використання в кондитерській, молочній, хлібопекарській промисловості.

Нагрівання крохмалю в присутності води сприяє процесу клейстеризації, тобто відбувається руйнування нативної структури крохмальних зерен. Процес клейстеризації відіграє важливу роль в ході оброблення сировини. Для вибору режиму та параметрів технологічного процесу потрібні точні значення даного процесу. Клейстеризація залежить від розмірів крохмальних зерен, швидкості і температури нагрівання та концентрації крохмалю у воді. Тому температура клейстеризації не має відповідної сталої величини і не є фізичною константою. Кожний вид крохмалю має свою зону клейстеризації. Серед модифікованих крохмалів цей показник є найвищим. Для крохмалю модифікованого кукурудзяного Gelix C15 та крохмалю кукурудзяного Proamyl OXP 50 значення температури клейстеризації становить 75 °С. Найнижчою температурою клейстеризації володіє крохмаль картопляний нативний ТМ "Сто пудів" – 65 °С.

Аналізуючи отримані експериментальні дані, можна прогнозувати вплив досліджуваних модифікованих крохмалів на фізико-хімічні властивості харчової системи в процесі приготування та на готову продукцію в цілому. Експериментальні результати підтверджують доцільність використання модифікованих крохмалів в харчових продуктах. Проте, для вивчення остаточного виливу модифікованих крохмалів на кінцевий продукт необхідно враховувати взаємодію введених харчових добавок з іншими рецептурними компонентами та виявити їх вплив на якість продукту та термін зберігання готових виробів.

Список використаних джерел

1. Бухкало С. І. Загальна технологія харчової промисловості у прикладах і задачах (приклади та тести з технології крохмалю). 2-ге вид. доп.: ч. 2, підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 108 с.

2. Самойленко І. П., Корецька І. Л., Ковалевська Є. І. Властивості модифікованих крохмалів та їх вплив на фізико-хімічні параметри емульсійних систем. Ukrainian Food Journal. 2015. № 1. С. 30-33.

Заверуха О. М.
к.х.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ПРО ДЕЯКІ ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СИНТЕТИЧНИХ СМОЛ У ВИРОБНИЦТВІ КОМПОЗИТНИХ ДЕРЕВОСТРУЖКОВИХ МАТЕРІАЛІВ

Дослідженнями екологів встановлено, що практично всі полімерні будівельні та оздоблювальні матеріали, які створені на основі високомолекулярних сполук, в процесі використання і експлуатації виділяють токсичні леткі компоненти, які при тривалій дії можуть несприятливо впливати на здоров'я людини [1, 2]. При цьому сьогодні виробниками як в Україні, так і закордоном пропонується широкий вибір таких матеріалів і виробів із них. Значна частина композитних матеріалів на основі деревини (ДСП, ДВП (МДФ, ХДФ, фанера, ламінат), що використовуються для виробництва корпусних меблів як будівельні матеріали, елементи нагрівальної та освітлювальної техніки, здатні випаровувати в повітряний простір навколишнього середовища (житлові чи виробничі приміщення) отруйні речовини, такі як фенол і формальдегід.

ДСП (деревостружкова плита) – плита, яку виготовляють при пресуванні стружки з фенолформальдегідною смолою. Це одна із найдешевших і тому популярних плит в світі. Із неї виготовляють корпусні меблі, внутрішні перегородки, міжкімнатні двері і т.п. В закритому приміщенні (житлове помешкання, виробниче приміщення чи офіс) під дією температури і вологи такі плити інтенсивно виділяють пари незаполімеризованих фенолу і формальдегіду, що є токсичними речовинами другого класу небезпечності і здатні спричиняти алергії, головні болі, порушення функцій слизової оболонки. Частина провідних європейських фірм і окремі в Україні вже відмовилася від використання ДСП при виробництві меблів. В Німеччині встановлено заборону на використання меблевих деревостружкових матеріалів, рівень емісії формальдегіду яких в повітря перевищує 0,124 мг/м^3 (1 ppm). Цей показник прийнято і країнах-членах Всесвітньої торгової організації (ВТО). Деякі виробники, щоб підвищити екологічну безпеку композитних матеріалів замінюють фенолформальдегідну смолу на карбамідну, що додатково піддається модифікації меламіном. В такій зв'язуючій речовині отруйний компонент фенол замінено на неотруйну сечовину (карбамід) і така смола характеризується значно меншим виділенням формальдегіду в навколишнє середовище порівняно з фенолформальдегідною. Також для зменшення емісії шкідливих речовин плиту піддають ламінуванню і нанесенню на торцеві шари захисної кромки. Однак при виготовленні із такої плити виробів (процес свердління, обрізка) значно зростає можливість випаровування токсичних складових компонентів смоли.

Деревоволокниста плита (ДВП) середньої і високої щільності (*МДФ*, з англ. *Medium Density Fibreboard, MDF і, відповідно, ХДФ, High Density Fibreboard, HDF*) – листові композитні матеріали, що виготовляються із подрібненої деревної тирси, які обробляють водяною парою під високим тиском і далі піддають склеюванню. І на цій стадії виробництва виникає принципове з точки зору екологічної безпеки питання – якою смолою відбувається це склеювання.

Ряд виробників МДФ почали скріплювати частинки деревини лігніном і парафіном. Це старий, порівняно відомий і вже трохи призабутий метод. Лігнін є природнім полімерним матеріалом, що виготовляється із витяжки хвойних порід деревини. Парафін надає плиті водовідштовхуючих властивостей. Сировиною парафіну є природна нафта. Тому їх можна розглядати як екологічно чистий матеріал. Такі плити відносять по класу безпеки Е0 і Е1.

Слід відмітити і принципові новітні зміни в технології виробництва ДВП. Світовий виробник хімічної продукції німецька компанія "Хантсмен" повідомила про застосування для виробництва MDF-панелей кардинально нової смоли на основі

метилендифенілдиізоціанату (МДІ). Це високоефективна композитна смола, що швидко затвердіває. Її використання пропонується для виготовлення ДСП, MDF і тепло- і звукоізоляційних матеріалів. Перевагою МДІ є відсутність фенолу і формальдегіду в залишкових кількостях, а також за рахунок утворення хімічного зв'язку з деревиною забезпечується більш глибоке проникнення смоли в композитний матеріал і, як результат, отримання більш міцних панелей і надання їм більшої водостійкості.

За екологічними і фізіологічними показниками МДІ є найменш шкідливим із відомих ізоціанатів. Однак він є частково алергеном і може викликати незначну астматичну реакцію в людини.

Перелічені переваги МДІ відкривають великі перспективи його широкого використання в технології виробництва деревоволокнистих плит.

Станом на 2020 р. світове виробництво МДІ складало біля 6,0 млн. тонн в рік. Основними виробниками МДІ є такі хімічні компанії як BASF, Bayer, Huntsman, Dow, Mitsui Chemicals.

Список використаних джерел

1. Державні санітарні норми та правила "Полімерні та полімервмісні матеріали, вироби і конструкції, що застосовуються у будівництві та виробництві меблів. Гігієнічні вимоги". Наказ МОЗ України № 1139 від 29.12.2012 р.

2. Медико-биологические требования и санитарные нормы качества продовольственного сырья и пищевых продуктов. М.: Изд-во стандартов, 1990. 185 с.

Сибірний А. В.
к.б.н., доцент,
Зарічна О. З.
к.б.н., науковий співробітник
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

ФОТОТЕРАПІЯ ЯК СКЛАДОВА ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ У МЕДИЧНОМУ ТУРИЗМІ

Останніми десятиліттями у світі інтенсивно розвивається туристична індустрія. Зокрема, в Україні, незважаючи на ситуацію з пандемією, все більше зацікавлення громадяни виявляють до медичного туризму, який передбачає оздоровлення, профілактику, реабілітацію та відпочинок. З метою успішного розвитку цієї галузі слід належну увагу приділяти широкому застосуванню легкодоступних та ефективних методів для задоволення потреб громадян.

Як відомо, до засобів фізичної реабілітації, окрім лікувальної фізичної культури та масажу, входить фізіотерапія з використанням електромагнітних хвиль різної довжини або електромагнітного випромінювання різної частоти, зокрема лазеротерапію, УФ-терапію. До фізичних факторів, які застосовують у фізіотерапії, належить також видиме світло та інфрачервоне випромінювання. Так, зокрема, низькоінтенсивне лазерне випромінювання активує внутрішні регенераційні процеси, стимулює енергетичні, обмінні процеси, збільшує швидкість синтезу білків та нуклеїнових кислот, змінює рівень окислювально-відновних процесів.

У даний час світлолікування (фототерапія) – це різновид фізіотерапії, при якому застосовуються фототерапевтичні апарати для профілактики захворювань, їх лікування та подальшої реабілітації. Використовується інфрачервоний діапазон випромінювань (780-1400 нм), хромотерапія (весь діапазон оптично видимого світла), УФ-випромінювання та лазер.

За результатами вивчення дії світла на людину з'ясовано , що до її основних клінічних ефектів належить:

– регенеративний;

– імуномоделюючий;
– протизапальний;
– десинсебілізуючий;
– протинабряковий ;
– болетамувальний.

Фізичні лікувальні чинники, діючи на організм, викликають полісистемну реакцію: впливають на крово – та лімфообіг, тонус судин, процеси мікроциркуляції, ферментативну активність і обмін речовин, імунітет, діяльність ЦНС і внутрішніх органів, опорно-руховий апарат. Крім того енергія при поглинанні тканинами трансформується у тепло. Крім судинних реакцій, відбувається розкриття нефункціонуючих капілярів, прискорення кровообігу, покращується постачання кисню тканинам, стимулюються процеси терморегуляції, відбувається загартування організму, виникають антиспастичні, болезаспокійливі ефекти. Фізичні чинники також запобігають і лікують контрактури, підвищують м'язевий тонус, виявляють протизапальну дію, що є важливим елементом при лікуванні та реабілітації остеоартрозу [1, 2].

На сьогодні відома біологічна і терапевтична дія видимого світла. Встановлено вплив різних градацій кольорового освітлення на швидкість перебігу психічних процесів. Кольоровий клімат слід враховувати і в лікувальних закладах. Спеціальні дослідження показали, що стіни вестибюлів лікувальних закладів, залів очікування та побачень слід фарбувати яскравими кольорами, стіни коридорів – світлими тонами, палат – персиковим, світло – жовтим, тілесними, кремовими кольорами. Набуло поширення опромінення новонароджених так званим білим світлом люмінесцентних ламп [3].

Однією з основних властивостей інфрачервоного випромінювання є властивість нагрівати тканини організму. Змінюється перебіг відповідних місцевих і загальних фізіологічних реакцій. Збільшується швидкість руху частинок речовин, підвищуються еластичні властивості шкіри, її електропровідність.

Інтенсивність опромінення спричиняє гіперемію шкіри, зумовлену розширенням судин. Тепло знижує тонус м'язів, особливо підвищений. Помірні дози опромінення мають болезаспокійливу дію; короткотривале іетенсивне тепло може спричинити посилення болю. При опроміненні ділянки шлунка поліпшується моторна й скоротлива його функції, зменшуються спастичні явища.

Ультрафіолетове опромінення застосовують для розсмоктування запальних вогнищ і зменшення больових відчуттів, ран та виразок, що погано гояться, опіків та обмороження [4]. Крім того, воно має бактерицидний вплив на введену в шкіру культуру стафілококів. Нагноєння не розвивається, якщо освітлення було здійснене навіть невеликою дозою відразу після введення бактерій.

Ультрафіолетове випромінювання є чинником довкілля, що необхідний для забезпечення нормальної життєдіяльності організму, його фізичного та психічного розвитку, збереження здоров'я і працездатності.

Тривала відсутність впливу сонячного випромінювання на шкіру зумовлює виникнння в організмі людини багатьох негативних відхилень:

– зниження загартованості організму, що підвищує його схильність до виникнення і тяжкого перебігу простудних, шкірних, інфекційних хвороб (це втрата м'язовою і нервовою тканинами фосфору та кальцію);
– підвищення збудливості нервових центрів, зиження уваги;
– втрата здатності до засвоєння кальцію і фосфору, що надходять з їжею;
– зниження механічної міцності кісток, що спричиняє їх деформацію і викривлення, призводить до виникнення переломів;
– демінералізація зубів з розвитком карієсу, особливо у дітей;
– підвищення проникності судинної стінки, схильність до ексудативних реакцій сповільнене загоєння ран зі збільшенням кількості ускладнень [4].

Активною процедурою загартування є сонячні ванни при температурі 20 -24 і легкому

вітрі, (попереджуючому перегрівання), що забезпечує напругу терморегуляційних і кардіоциркуляторних механізмів в організмі.

Отже, фототерапія є різновидом фізіотерапії, при якому застосовуються фототерапевтичні апарати для профілактики захворювань, їх лікування та подальшої реабілітації. Доступність широкого використання природніх джерел випромінювання різного типу, що має оздоровче, профілактичне та реабілітаційне значення для людини робить ототерапію важливою складовою фізичної реабілітації у діяльності медичного туризму.

Список використаних джерел

1. Андрійчук О. Я.,Григус І. М Аналіз стану захворюваності та поширеності хвороб кістково-мязової системи, в Україні. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. С. 3-7.
2. Кишко Т. В., Кишко М. М., Корсак Ю. В., Трохимович А. А. Вплив лазеротерапії на клінічні прояви і стан метаболічних киснезалежних реакцій у хворих на остеоартроз колінних суглобів, із надмірною масою тіла. Фотобіологія та фотомедицина. 2010. С. 30-33.
3. Мухін В. М. Фізична реабілітація: Підручник. Київ: Олімп. Л-ра. 2009. 488 с.
4. Федорів Я.М., Філіпюк А. Л., Грецько Р. Ю. Загальна фізіотерапія. Київ: Здоров'я. 2004. 223 с.

Пушак А. С.
к.ф.-м.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

ГЕНЕРАТОР СЕРІЇ ЕЛЕКТРИЧНИХ ІМПУЛЬСІВ

У вузлах аналого-цифрової апаратури часто виникає потреба генерування певної кількості імпульсів, що може представляти собою деяку інформацію або виконувати певні логічні операції. Генератори, які генерують певну кількість імпульсів за певних умов називають генераторами серії імпульсів. Прикладом використання генераторів серії імпульсів є різні пульти дистанційного керування для побутової та комп'ютерної техніки. За натискання кнопки, наприклад телевізійного пульта, останній генерує певну кількість імпульсів, які у вигляді спалахів інфрачервоного випромінювання передаються до приймача, який відповідно до кількості прийнятих імпульсів виконує певні дії (вмикає той чи інший канал, тощо).

Однією з потреб генератора серії імпульсів є реалізація процесу зчитування двійкового коду аналого-цифрового перетворювача. Зазвичай процедура зчитування результату аналого-цифрового перетворення вимагає трьох додаткових тактових. На сьогодні багато компаній виготовляють аналого-цифрові перетворювачі у вигляді інтегральних схем, які характеризуються високою швидкодією, робоча частота яких може приймати значення десятки мегагерц, однак для виводу одержаного двійкового коду у буферні каскади є потреба у додаткових тактових імпульсах. Ці імпульси необхідно генерувати окремим генератором.

В даній роботі розглядається схема генератора трьох імпульсів за умови подання керуючого сигналу заданої тривалості (рис. 1).

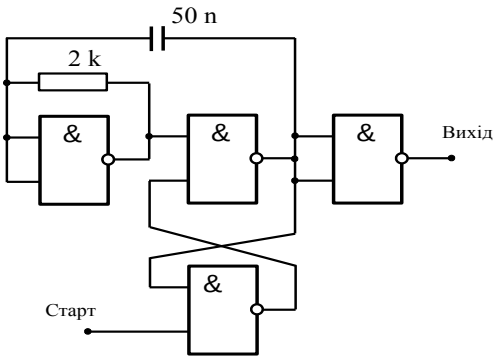

Рис. 1. Схема генератора трьох імпульсів на базі
логічних елементів “2І-НЕ” мікросхеми К155ЛА3.

Схема працює наступним чином, у момент подачі на вхід “старт” низького логічного рівня напруги “0” на виході одержуються імпульси, частота яких визначається RC ланкою. Імпульси на виході тривають доти поки на вході “старт” є низький рівень напруги, тобто логічний “0”. Підбираючи тривалість логічного “0” на вході “старт” можна домогтись щоб на виході була задана кількість імпульсів.

Роботу приведеної схеми було промодельовано у симуляторі роботи електричних схем в реальному часі Proteus (рис. 2). Як видно з осцилограми симулятора (рис. 2) частота вихідних імпульсів складає 6,4 кГц, тобто період приблизно 157 мкс. Відповідно тривалість керуючого імпульсу підібрано приблизно 500 мкс, в цьому проміжку часу вкладається три імпульси на виході генератора. Змінюючи параметри RC ланки генератора та тривалість керуючого імпульсу можна одержати генерацію довільної кількості імпульсів заданої частоти.

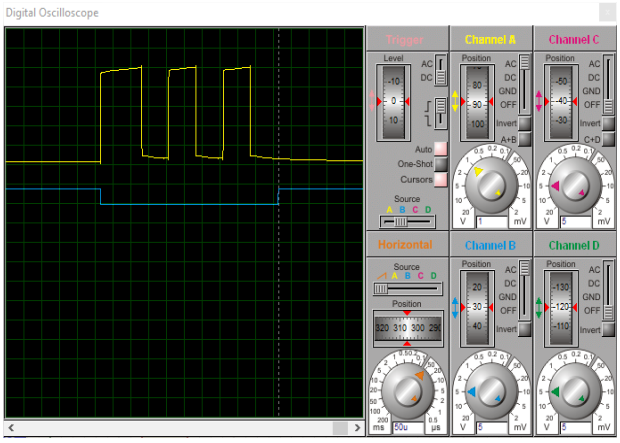

Рис. 2. Осцилограма генерації серії імпульсів у симуляторі Proteus.

Хінальська Т. Р.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ЕКОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ В СИСТЕМІ ПРИРОДНО-ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні в Україні проблема екологічної безпеки набула всезагального інтегруючого змісту, як необхідна умова життєдіяльності кожної людини та суспільства в цілому. Оскільки людина постійно змінює природні компоненти середовища (повітря, ґрунти, воду, рослинність, тваринний світ), то головним об’єктом щодо охорони навколишнього

середовища стає його природна складова – природне середовище. У нинішніх умовах одним із компонентів стратегії розвитку стає екологічна модернізація, метою якої є гармонізація всього комплексу відносин у соціально-екологічній системі, її стійкому, збалансованому розвитку. Екологічна модернізація – це комплекс технологічних, управлінських і господарських удосконалень та нововведень, які здатні оптимізувати екологічні параметри навколишнього природного середовища, забезпечити адекватні умови та якість життя для населення та передбачає процес удосконалення економічних, політичних та соціальних механізмів розвитку суспільства, засвоєння передових для нинішнього історичного періоду індустріальних та інформаційних технологій, економічних форм, супутніх їм соціальних і політичних інститутів. Екологічна модернізація повинна стати загальнонаціональною стратегією, що забезпечить мобілізацію і концентрацію всіх ресурсів країни для вирішення завдань модернізації загалом. До основних завдань екологічної модернізації соціально-економічного розвитку слід віднести гарантування екологічно вигідних умов для впровадження природоохоронних технологій на виробництвах; запобігання надзвичайним ситуаціям природного й техногенного характеру, що передбачає аналіз та прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, моніторингу довкілля.

Сьогодні основним джерелом небезпеки для всього існуючого на землі стала створена людиною техносфера. Аварії і катастрофи, які в ній відбуваються, призводять не тільки до людських жертв, але й до знищення середовища, природних ресурсів, їх незворотної деградації, що, у свою чергу, спричиняє генетичні зміни в людському організмі. Для захисту здоров'я людини і довкілля особливе значення має боротьба з поширенням забруднюючих речовин у місцях їх утворення, а також розроблення і застосування найбільш ефективних заходів щодо зниження викидів у навколишнє природне середовище на місцевому, національному та європейському рівнях. Проблема охорони навколишнього середовища на сьогодні є актуальною у зв'язку зі зростанням міст, чисельності міського населення, розвитком промисловості, збільшенням рівня автомобілізації та ін. В містах значно вища, ніж у сільській місцевості, температура повітря, шумовий фон, інтенсивність електромагнітного випромінювання, вібрації та рівень інших забруднень.

Упродовж останніх років у нашій державі і за кордоном розробляються екологічні положення і принципи. Серед них значний інтерес становлять такі:

– запобігання виробленню і викидам у біосферу шкідливих речовини – отрутохімікатів, фреонів, поліхлорбіофенілів та аналогічних штучних хімічних речовин, які ніколи не існували в навколишньому природному середовищі.

– стабілізація радіаційного рівня біосфери, уникаючи викидів у неї штучних радіоактивних ізотопів від атомної енергетики і промисловості;

– обмеження виникнення в навколишньому природному середовищі нових електромагнітних полів, оскільки вони впливають на кожну живу істоту;

– попередження знищення і руйнування видів твердих, газових і рідинних мінералів, рослин і тварин, тому що вони є не тільки продуктами фізико-хімічної і біологічної рівноваги, але й її носіями, визначають організованість біосфери;

– збереження усіх підрозділів біосфери – луків, лісів, боліт, рік, озер, естуарій, заток, морів тощо, де взаємозв'язані та взаємодіють види живої і неживої природи [2, с. 331].

Основною причиною погіршення екологічного стану є недосконале планування та розміщення у житловій зоні промислових підприємств, відсутність транспортних розв'язок, внаслідок чого відбувається забруднення повітря викидами стаціонарних і пересувних джерел, а також низький відсоток зелених насаджень, шумове, електромагнітне забруднення, забруднення ґрунтів, поверхневих і ґрунтових вод.

Реалізація сучасної та більш досконалої моделі захисту населення і територій від загроз екологічного, техногенного й природного характеру в Україні потребує насамперед формування таких напрямів політики, як управління техногенними і природними ризиками, модернізація превентивної діяльності і відповідне реформування єдиної державної системи

цивільного захисту населення і територій.

Вирішення проблеми фінансового забезпечення стратегічного управління екологічною та природно-техногенною безпекою через систему регіональних та екологічних фондів можливе за такими напрямами:

1) удосконалення фінансової складової супроводу організаційно-економічного механізму розробки та реалізації програмного забезпечення на державному, регіональному та локальному рівнях;

2) підвищення ефективності резервування та розподілу коштів через спеціальний резервний фонд Держбюджету та резервні фонди місцевих (обласних) бюджетів, що відіграють роль допоміжного джерела фінансування на випадок виникнення дефіциту бюджету в різних непередбачених ситуаціях, зокрема природного і техногенного характеру;

3) запровадження альтернативних форм і механізмів залучення позабюджетних коштів на реалізацію інноваційних проектів превентивного характеру та прогнозу надзвичайних ситуацій, зокрема через розвиток страхових механізмів;

4) створення спеціального накопичувального надзвичайного фонду з попередження та ліквідації НС техногенного і природного походження на державному та регіональному рівнях[2, с. 417].

Список використаних джерел

1. Ільїна Н. Л. Організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки у плануванні та забудові міст України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 "Земельне право; аграрне право; екологічне право"; Київ, 2008. 16 с.

2. Хвесик М. А., Степаненко А. В. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки: монографія; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ: Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України", 2016. 455 с.

3. Хінальська Т. Р. Екологічна безпека при плануванні та забудові міст України. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. 2018. Вип. 19. С. 109-112.

Kovalyk N. V.
Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Tymochko L. M.
Senior Teacher
Lviv University of Trade and Economics

STUDY OF WATER CONCEPT IN LINGUISTICS

"Water seems to be on everyone's lips at the moment, even if only metaphorically" [1, p. 9]. Water is commonly taken for granted and treated with contempt, yet it is the very foundation of human existence. It plays an exceptionally important role in the life of both the single person and entire nations. For the English ethnos, water is a source of life, an integral part of human habitat and life, a powerful, threatening element that can interrupt human life. Due to the natural, geographical and historical conditions of life of the English people, water played a very important role in the formation of their culture.

In modern linguistics, there are two main approaches to the study of concepts: linguo-cognitive (G. Lakoff, R. Langacker, N. D. Arutyunova, A. P. Babushkin, N. N. Boldyrev, Ye. S. Kubryakova, D. S. Likhachev, Z. D. Popova, I. A. Sternin) and linguocultural (S. G. Vorkachev, V. I. Karasik, N. A. Krasavskiy, S. Kh. Lyapin, V. P. Neroznak, Yu. S. Stepanov).

Among the studies carried out in line with the linguocultural approach to the study of the WATER concept, one can single out the work by T. I. Badmaeva (Бадмаева 2006). In this work the linguocultural WATER concept is the object of study in the national linguistic picture of the world of the English people. The subject of study is the conceptual, figurative and value characteristics of this concept in the English linguistic culture.

Another author N. Davidko (Davidko 2012) makes an attempt to carry out research within the framework of cognitive onomasiology and analyses the naming potential of the WATER concept in business English lexicon.

Yu. S. Makarets (Макарець 2013) on the material of folklore texts investigates peculiarities of semantic and cultural content of the WATER concept as one of the basic fragments of world picture of the Ukrainians and describes the main linguistic features of the realization of its frame structure.

The article by M. I. Zhadlun (Жадлун 2019) proposes a method for analysing the linguocultural concept in a literary text. The application of this technique to the description of the WATER concept in poetic texts allows the researcher to present the concept's structure, including conceptual (mythological, folk, etymological, lexicographic information about water), value (the significance of the analysed concept for the personality) and figurative (perceptual and metaphorical characteristics of the water element) sides of the concept, thus tracing its "path" in the direction from the national culture to the individual consciousness of the author.

Modern linguistics is distinguished by an integrative character, involving in the sphere of its interests the issues of anthropology, cognitology, cultural studies, psychology, ethnology, economics, ecology, statistics and other fields of knowledge.

Such an integrated approach is represented in the work started by N. Kovalyk and L. Tymochko (Ковалик 2017; Ковалик, Тимочко 2018). The research is devoted to the study of the ecological discourse in English scientific conceptual sphere. Attention of the research is focused on the study of water management metadiscourse in the synthesized ecological and economic subdiscourse.

The economics of water management was studied by the specialists in the science of economics. The following works are devoted to this aspect and introduce the basic concepts of

economics used in water management. The first rigorous economic conceptualization of water demand and supply is believed to have been developed by the French water engineer Jules Dupuit in 1844, as discussed in *The secret origins of modern microeconomics: Dupuit and the engineers* by R. B. Ekelund and R. F. Hebert (Ekelund and Hebert 1999). An influential paper on conservation of natural resources in the field of environmental and resource economics is *Conservation reconsidered* written by J. V. Krutilla (Krutilla 1967). The general economic concepts can be found in the most commonly used economics textbook *Intermediate microeconomics: A modern approach* by H. R. Varian (Varian 2010). The purpose of economic analysis of water resource management is to provide useful information for water policy design aiming at sustainable allocation and quality conservation of water. Good examples can be found in in following investigations: *Water resource economics: The analysis of scarcity, policies and projects* by R. C. Griffin (Griffin 2006), *Water resource economics and policy: An introduction* by W. D. Shaw (Shaw 2005), *The ecology of restoration: historical links, emerging issues and unexplored realms* by T. P. Young (Young et al. 2005), and *Reflections – Shaping water policy: What does economics have to offer?* by F. J. Convery (Convery 2013). In particular, economic models are useful tools for water policy design (*Can economists value water's multiple benefits?* by D. F Batten (Batten 2007) and *Balancing: The economic approaches to sustainable water management* by J. B. Braden, and E. C. van Ierland (Braden and van Ierland 1999).

In linguistics, the studies, which were conducted by N. Kovalyk (Ковалик 2017), modelled and characterized an integrated and unified organization of ecology and natural resources subdiscourse with the idea to create a comprehensive understanding of the structure and functioning of ecological subsystems of different hierarchical levels. The working hypothesis was that ecology and natural resources subdiscourse is described as a superframe and it is an important part of intrasystem and hierarchical structure of a complex frame "ecological discourse". Complex frames are divided into several superframes which consist of some itegrated cognitive categories such as: (i) megaframes; (ii) macroframes; (iii) subframes and (iv) microframes. Having used the methodology of frame-based modelling, a superframe "ecology and natural resources subdiscourse" is divided into eight megaframes: (1) mineral resources; (2) water resources; (3) land resources; (4) biological resources; (5) forest and wildlife resources; (6) recreation resources; (7) climatic resources and (8) space resources [2, p. 111].

The following studies concentrated on the targeted frame modelling of the ecological and economic WATER concept in English metadiscourse and were carried out using the original methodology for conceptual analysis by the Ukrainian researcher Svitlana Zhabotynska (Ковалик, Тимочко 2018); the primary conceptual model of the ecological and economic WATER concept in the investigated metadiscourse was also constructed. It was reproduced in the form of a branched system with a frame structure.

To expand the range of research and conduct a more comprehensive analysis of the ecological and economic WATER concept in English water management metadiscourse, the authors N. Kovalyk and L. Tymochko (Kovalyk, Tymochko 2020) involved elements of the quantitative analysis to ensure the accuracy of the results and to determine the occurrences of the study object. The combination of the conceptual and quantitative analyses allowed the researchers to consider the ecological and economic WATER concept in a coherent, quantitatively verified picture of its functioning in ecological and economic subdiscourse, displaying systemic links between the elements of its frame structure. After all, language is a systemic phenomenon, so the use of quantitative analysis in the investigation of language phenomena is rightful and justified [3, p.92].

The lines of further research are seen in generating the descriptive statistics for WATER concept in its two main dimensions: measures of central tendency and measures of spread. It will convert concise summaries of the numbers as a whole into easily digestible data.

References

1. *Glasgow, R. (2009), The Concept of Water, R. Glasgow Books, Glasgow, UK.*
2. *Ковалик Н. В. Методологія фреймового моделювання субдискурсу екології та природних ресурсів. Міжнародний збірник наукових праць Донецького НУ "Лінгвістичні студії". "Linguistic Studies" (Вінниця). №33, 2017. С. 108–113.*
3. *Kovalyk, N. and Tymochko, L. (2020), "Quantitative Data Analysis of Water Concept in English Water Management Metadiscourse", Respectus Philologicus, (37(42), pp. 91–103.*

Дубравська Д. М.
к.психол.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Володіння культурою спілкування – передумова успіху в будь-якій сфері нашого життя: навчанні, науці, роботі, політиці, бізнесі, міжнародних відносинах.

Коли ми говоримо про "спілкування", ми часто маємо на увазі "зміст висловленого": слова, які ми використовуємо. Однак міжособистісне спілкування - це набагато більше, ніж явне значення слів та інформація чи повідомлення, яке вони передають. Воно також включає завуальовані, приховані повідомлення, навмисні чи ні, які виражаються через невербальну поведінку.

Незалежно від того, усвідомлюємо ми це чи ні, коли ми взаємодіємо з іншими, то постійно подаємо та отримуємо безсловесні сигнали. Вони можуть розслабити людей, побудувати довіру та зацікавити інших, або образити, заплутати та викликати недовіру до того, що ми намагаємось передати словами. Навіть коли ми мовчимо, то все одно спілкуємося невербально. Кожна мовчанка має свій підтекст.

В окремих випадках можуть існувати розбіжності між висловленою думкою чи інформацією та мовою тіла. В такому випадку наш співрозмовник, ймовірно, відчує фальш та нечесність. Наприклад, якщо ми кажемо "так", а на обличчі явні сумніви і промовисте "ні", слухач повинен вибрати, вірити нашому словесному чи невербальному повідомленню. Оскільки мова тіла – це природна, несвідома мова, яка передає наші справжні почуття та наміри, вони, швидше за все, оберуть невербальне повідомлення. Мова тіла має практичні наслідки для бізнесу. Як одного разу сказав відомий фінансист і мільярдер Ворен Бафіт (Warren Buffett): "Потрібно 20 років, щоб створити репутацію, і 5 хвилин, щоб її зруйнувати".

Однак, покращуючи розуміння та використовуючи засоби невербального спілкування, ми можемо висловлювати те, що ми насправді маємо на увазі, краще спілкуватися з іншими та будувати міцніші і корисніші стосунки.

Спілкування за допомогою мови тіла ведеться протягом тисячоліть, але предметом досліджень та уваги стало недавно.

Невербальна (несловесна) **комунікація** – це система знаків, що використовуються у процесі спілкування і відрізняються від мовних засобами та формою виявлення. В процесі спілкування важливу роль відіграють манери партнерів, жести, емоції. Науковими дослідженнями, зокрема, доведено, що за рахунок невербальних засобів відбувається від 40 до 80 % комунікації і лише 20-40 % інформації передається вербально.

Психолог Альберт Мехрабян (Albert Mehrabian), автор бестселерів "*Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and attitude*", провів численні дослідження з питань невербальної комунікації і припустив, що лише 7 відсотків будь-якого повідомлення передається словами. Це означає, що вражаючі 93 відсотки всієї переданої інформації висловлюються мовчки, і багато в чому ця невербальна взаємодія говорить більше, ніж будь-який рядок слів, що коли-небудь міг.

Вважається, що думка про людину складається в перші 15-20 секунд спілкування. Саме тому варто задуматися над значенням невербального спілкування для взаєморозуміння людей, звернути уваги на жести та міміку і у багатьох одразу виникає бажання оволодіти мистецтвом тлумачення цієї особливої мови жестів, на якій ми всі спілкуємося, навіть не відслідковуючи цього. Адже саме ті рухи, жести, мімічні образи, які ми демонструємо при першій зустрічі, можуть негативно чи позитивно вплинути на емпатію, що виникає перш ніж ми встигли сказати кілька фраз. Якщо людина стоїть статично, не рухаючись, то вона не буде цікавою для свого співрозмовника. Однак, надмірне жестикулювання, чи надто жвава міміка також не сприяють ефективному спілкуванню.

Невербальні засоби спілкування мають свою **класифікацію**, зокрема:

- *оптико-кінетична система* – жести, міміка, пантоміміка, рухи тіла (кінесика); Всі рухи нашого тіла – це беззвучне, але часто дуже промовисте спілкування, яке у щоденному житті не раз замінює мовну комунікацію.
- *такесична система* – різноманітні дотики у формі рукостискання, поплескування, поцілунку;
- *паралінгвальна система* – вокалізація, діапазон та тональність голосу, ритм і висота звуку, сила, тембр голосу, наголошування, інтонація, мелодика – все це допомагає передати емоційний стан мовців, посилити чи послабити вербальний вплив на співрозмовників та слухачів;
- *екстралінгвальна система* – темп, пауза, плач, сміх, кашель, подихи тощо;
- *проксеміка* – система організації простору і часу; Ідеться про просторове розташування мовців при спілкуванні, дистанцію між ними та доцільні, прийняті в різних ситуаціях і культурах часові характеристики різних форм спілкування, зокрема монологу та діалогу.
- *контакт очей* – візуальне спілкування.

Не слід забувати й про допоміжні **засоби спілкування**: одяг, зачіска, косметика, аксесуари, подарунки, квіти.

Усвідомлення – або навіть контроль за даними аспектами невербальної комунікації дає нам перевагу у ділових відносинах, коли ми зрозуміємо **прихований зміст** повідомлення.

Можна ретельно підготувати текст будь-якого виступу, підібрати вдалі приклади, навести переконливі аргументи. Та якщо озвучення опрацьованого матеріалу буде монотонним, тобто промовець не використає можливості голосових інтонацій, пауз, жестів, не супроводжуватиме промову доречними мімічними змінами, реакцію публіки можна передбачити.

Різні люди реагують неоднаково на невербальні сигнали. Одні чутливі до них, інші або нічого не знають про цю сферу комунікації, або не мають досвіду їх фіксації та розшифрування. Вважається, що жінки більш здатні до сприймання та інтуїтивного розуміння невербальних засобів, аніж чоловіки.

Отже, невербальне спілкування відіграє важливу роль у тому, як ми передаємо значення та інформацію іншим, а також як ми інтерпретуємо дії тих, хто нас оточує.

Хоча запорука успіху як в особистих, так і в професійних стосунках полягає у нашій здатності добре спілкуватися, найголосніше говорять не слова, які ми використовуємо, а наші невербальні сигнали чи “мова тіла”. Мова тіла – це використання фізичної поведінки, виразів обличчям та манер для невербального спілкування, що часто продукується інстинктивно, а не свідомо.

Для розвитку успішних стосунків надзвичайно важливо мати не лише хороші мовленнєві навички, але й чітке розуміння невербальних сигналів, що супроводжують розмову. Невербальне спілкування має переважно емоційний характер; тобто, воно є спонтанним і не може бути фейковим.

Зазвичай неможливо точно інтерпретувати жест або вираз самостійно. Невербальне спілкування складається з повного пакету виразів, рухів рук та очей, пози та жестів, які слід інтерпретувати разом із мовленням (словесним спілкуванням).

Важливо пам’ятати, що невербальну поведінку варто розглядати в контексті. Те, що мовець насправді говорить разом із висловом, зовнішністю та тоном голосу, може багато розповісти нам про те, що ця людина насправді намагається сказати.

Чесність комунікантів, прозорість власних намірів і природність невербальної поведінки – запорука тривалих відносин, партнерства та продуктивного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Mehrabian, Albert. *Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes*. 2d ed. Belmont, Calif.: Wadsworth Pub. Co., 1981.

Дубравська Д. М.
к.психол.н., доцент,
Сорока Г. М.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

КРОСКУЛЬТУРНІ КОМУНІКАЦІЇ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ

У вас не буде іншого шансу, щоб справити перше враження.
Коко Шанель

Процес глобалізації має істотний вплив і на туристичну галузь. До індустрії масового туризму останніми роками залучається дедалі більша кількість людей (споживачів з різних культур, релігій та етнічних груп) , саме тому туризму належить не остання роль у формуванні "глобального села".

Формування міжкультурної компетентності у працівників сфери туризму має значний вплив на туристичну політику, планування, розвиток, управління та маркетинг. Зростання потреби в гостинності, розширення її меж та форм стає ще однією підставою для активізації міжнародного туризму та щонайкращої реалізації його комунікативного потенціалу. Кроскультурна комунікація – це вербальна і невербальна взаємодія представників різних моральних та етнічних систем, світоглядів, релігій тощо.

Культурні відмінності різних народів є основною темою для вивчення питань міжкультурної комунікації. Зараз настав час культурного інтелекту (CQ - Cultural Quotient). Дане поняття, запропоноване американським психологом Крістофером Еарлі, визначає здатність ефективно взаємодіяти з людьми, які походять з відмінних від суб'єкта культурних середовищ, тобто не тільки здатність розуміти поведінку представників інших культур, а й вміння демонструвати ті поведінкові патерни, які прийняті в тій чи іншій культурі [1].

Враховуючи той факт, що приймаюча країна представляє себе за допомогою багатьох засобів культури: розваги, мистецтво, архітектура, рукоділля, мова, релігія, освіта, гумор, їжа, напої, одяг та гостинність; туризм не лише виконує просвітницьку та комунікативну функції, а й створює приємні та позитивні враження, а також формує у відвідувачів позитивний імідж, – все це стане підґрунтям для лояльності туристів. Туризм також став засобом сприяння міжнародному співробітництву, культурним відносинам та економічній стабільності.

Розуміння мотивації та поведінки туристів має важливе значення для визначення привабливих сегментів туристичного ринку в першу чергу, а потім для розробки відповідних маркетингових стратегій для залучення цих сегментів. У цьому середовищі важливість питань міжкультурного розвитку та досліджень для туристичного маркетингу та розвитку туристичних ринків очевидна.

Потреба в навчанні майбутнього персоналу з питань різних культур та традицій, з якими доведеться мати справу стає нагальною. Навіть якщо обидві сторони розмовляють однією мовою, все одно можуть бути непорозуміння через етичні та культурні відмінності. Те, що є прийнятним для одного клієнта, може бути неприйнятним для іншого клієнта з іншої культури Невміння працювати з клієнтами спричинить незадоволення в останніх. А у сучасну епоху цифрових пристроїв незадоволені клієнти можуть ділитися своїм поганим досвідом з іншими за допомогою різноманітних інструментів.

Коли споживач приймає рішення про придбання нематеріального продукту чи послуги, таких як ті, що пропонуються в індустрії гостинності та туризму, він часто застосовує міжособистісний вплив та усну передачу інформації. Таким чином, незадоволений споживач, який ділиться своїм негативним досвідом зі своїми сусідами або інтернет-спільнотою, може мати значний вплив на репутацію компанії. Його думки можуть негативно вплинути на бренд та репутацію компанії.

Міжкультурна компетентність полягає і в толерантності до різноманітності та поваги до окремих культурних цінностей та потреб. Очевидно, що міжкультурна компетенція може відігравати життєво важливу роль не лише в різних країнах та на "кордонах бізнесу", а й усередині країни. Знання ведуть до порозуміння, розуміння – до толерантності, толерантність – до поваги, повага – до оцінки, а оцінка – до дружби та великого бізнесу.

Зрештою, якщо клієнти відчують, що їхні традиції враховані, вони, швидше за все, будуть лояльними до даної компанії та поділяться своїм позитивним досвідом з іншими людьми. Більш того, якщо ми відкриті для пізнання людей з інших культур, ми стаємо менш самотніми. Спілкування з людьми, що відрізняються від нас самих, дає нам надію на майбутнє та заряджає енергією для вирішення проблеми вдосконалення наших спільнот та світів.

Міжкультурна компетентність допомагає уникнути значних помилок та подальшої втрати часу, енергії та грошей. Знання та розуміння історії та культури рідного народу має першочергове значення, тому що тільки людина, добре обізнана про власний народ, здатна прийняти та зрозуміти культурні цінності інших.

Розуміння та повага до іноземної особи чи ділового партнера справді можливі лише тоді, коли людина розуміє і поважає власну культуру – це один з ключових елементів міжкультурної компетентності. Знати, звідки ви родом, цінувати свою культуру та свою особистість і поважати власні цінності є життєво важливим для того, щоб чинити так й з іншими. І, якщо ти поважаєш себе, то набагато легше поважати і інших.

Саме завдяки міжнародному туризму крос-культурна комунікація сьогодні набуває ознак явища, в якому переплітаються і щільно взаємодіють матеріально-культурні цінності й індивідуально-психологічні якості кожної людини як представника самобутнього мовно-культурного середовища.

Подорожуючи, турист (іноді на підсвідомому рівні) поринає в інше життя і відволікається від повсякденної рутини за рахунок відкриття для себе нових культур та їх традицій і звичаїв і, в результаті, розширює власний кругозір, насичується різними емоціями, що в кінцевому підсумку сприяє розумінню специфічних соціокультурних характерних рис інших країн та їх представників, а також формує у нього навики кроскультурної взаємодії, вибору доцільних у певних умовах комунікації моделей поведінки.

Отже, міжкультурна комунікація в міжнародному туризмі стає основою для обміну цінностями та досвідом між різними культурними світами та їх взаємного значення, невід'ємною рисою та домінантою міжнародного туристичного бізнесу.

Туризм поєднує в собі можливість пізнання, одержання нових знань, навчання разом з відпочинком, оздоровленням, спілкуванням, а також вважається міжнародною діяльністю, оскільки він передбачає одночасну взаємодію декількох країн, у кожної з яких є своя національна культура. Розуміння різних типів культур та особливостей їх поведінки дає змогу підприємствам туристичної сфери успішно виходити на міжнародний рівень, розширювати сукупності сприяє підвищенню ефективності діяльності підприємств.

Отже, туризм є вагомою крос-культурною сферою людської діяльності, яка створює платформу для міжнародного бізнесу та безперешкодного пізнання світу в умовах глобалізації. І дуже важливим є вивчення та дотримання правил спілкування та крос-комунікацій під час відвідування різноманітних країн.

Окрім залучення коштів до державного бюджету, туризм є інструментом позиціонування держави на світовій арені, створення позитивного іміджу країни завдяки підкресленню її переваг, розкриттю різних аспектів ідентичності, а також креативній роботі, спрямованій на нівелювання негативних асоціацій, або ж їх перепрограмування.

Список використаних джерел

1. Christopher Earley and Elaine Mosakowski. Cultural intelligance. URL: http://acgmoscow.com/media/1819/cultural%20intelligance.pdf.

Лисак В. М.
к.пед.н., доцент
Львівський торговельно-економічний університет

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ В ГАЛИЧИНІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-РЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ

У процесі формування релігійної національно усвідомленої особистості важлива роль передусім належить значимості рідної домівки, родинного гнізда як осередку батьківського тепла та затишку. З цього приводу К. Ушинський писав: „Важко виразити словами те особливе світле щось, що народжується у нашій душі, коли ми згадуємо тепло рідного сімейного гнізда. До глибокої старості залишаються в нас якісь сердечні зв'язки з тією родиною, з якої ми вийшли"[4;59].

Системний аналіз історико-педагогічної (М. Чепіль, В. Федяєва, О. Безлюдний, Т. Тхоржевська, С. Бадора) та науково-методичної літератури (О. Антонов, В. Зацепін, В. Кравець, А. Харчев) з різноаспектних проблем формування в особистості цілісного світогляду особистості вказує на те, що в історії української родини, зокрема галицької, простежуються індивідуальні тенденції удосконалення духовної складової та видозміни стосунків між чоловіком і жінкою, матір'ю та татом, батьками та дітьми.

Процес утвердження національних моральних цінностей формується передусім у родині, органічно пов'язаній з родом та цілісно виявляється в громаді. Лексеми *"рід", "родина"* – поняття спорідненні, рід розуміється як сув'язь поколінь, що походять від одного предка, родина як окрема спільнота, що складається з кровно споріднених осіб, що живуть разом. Натомість термін *"громада"* – значно ширший, оскільки об'єднує родини та роди, що проживають на одній території та культивують національні традиції, християнські звичаї та обряди, висувають власну громадянську позицію (думку).

Досліджено, що галицька громада вважала та сприймала весілля у селі як звичаєву духовну подію. Обов'язковою умовою створення родини були: згода та благословення батьків, моральна підготовка до шлюбу та спосіб його укладання, зокрема вінчання з виголошенням обітниці перед Богом та людьми.

У греко-католицькій церкві досьогодні існує традиція систематичного повідомлення про вінчання молодої пари упродовж місяця. З кінця XIX ст. прослідковується практика серед прихожан повідомляти поважну перешкоду щодо вінчання священнику, а наречені зобов'язані брати шлюб лише на тій парафії, де проживають. Укладати шлюбну угоду без згоди батьків та батьківського благословення наречені могли лише після повноліття (24 років), хоча це траплялося вкрай рідко.

Греко-католицька церква суворо засуджувала укладання шлюбів між кровними родичами, які з меркантильних мотивів підтримувалися батьками. З цього приводу митрополит Андрей Шептицький у пастирському посланні "О супружестві і родині", зауважував: "спільна кров і посвоячення аж до 4 покоління є перешкодою до супружества..." [5; 78]. Придане в галичан це – передусім "віно" виглядало як білизна, домоткана постіль, вишиті сорочки та рушники, а "худоба" (посаг) – це живність, гроші, земля. На окремих теренах Галичини (Західне Поділля) перед укладанням шлюбних угод передували – *вивяди* як обрядова дія визначення матеріальних статків нареченої.

Таким чином, галицька родина як соціальний інститут, що об'єднує різні види кровної взаємодії: подружжя, батьки-діти, діти-діти, є осередком глибоких моральних та етичних цінностей, підкріплених взаємною відповідальністю та спільністю побуту.

Морально-релігійне виховання в Галичині є основою основ формування гідної поведінки та вчинків дітей, оскільки ця справа складна і багатовимірна, де немає фальші, лицемірства, нещирості насамперед у взаєминах батьків та дітей. Одним із найпоширеніших засобів у практиці виховних впливів є осудження негативних учинків через слово "гріх". Зміст цього поняття багатогранний: гріх – це передусім:

1) порушення релігійно-моральних догм, настанов, заповідей;
2) поганий, негідний вчинок, недолік, помилка, недогляд;
3) недозволена, неправильна дія свідома чи неусвідомлена.

Похідні слова від лексеми "гріх": ***гріховодити*** – вести себе аморально, нескромно; **гріховодний –** той, хто порушує правила моральності, чи загалом правила співжиття; **грішити** – абсолютно порушувати загальноприйняті норми, правила, закони, припускатися значних чи незначних помилок. Звідси у галичан побутує багато фразеологізмів:

- ✓ "брати гріх на душу"- чинити усупереч совісті;
- ✓ "гріха не боятися" - не зважати на норми моралі;
- ✓ "з гріхом пополам" – не без помилок, не зовсім добре.

Мікросвіт родини, який сприймається кожним як найвагоміший, символізує рівень суспільних стосунків між поколіннями. Відтак правильно поводити себе як член родини означає не лише сумлінно виконувати свої обов'язки, а й кожен день проживати в духовному єднанні з Богом. У постулатах Старого та Нового Завітів, Корану виділяється цінність родинних стосунків, роль особистості у їх підтримуванні та особлива відповідальність перед іншими.

Соціологія, демографія, сексологія, етнографія, психологія та педагогіка як наукові галузі знань займалися вивченням морально-етичних ціннісних орієнтацій особистості дитини, зокрема морально-релігійного світогляду в системі родинних відносин.

Список використаних джерел

1. Бурячок А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові. К., 1961.

2. Дорожко І. Родинне виховання у сучасних соціокультурних контекстах: філософсько-освітній аспект: монографія. Харків: ФОП Бровін О., 2013. 364 с.

3. *Михальська С. А. Родинне спілкування як чинник комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. К., 2010, с.20.*

4. *Ушинський К. про сімейне виховання. К., 1974.*

5. *Пастирське посланіє Митрополита Андрея Шептицького до вірних О супружестві і родині. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. Т .II. Кн. 1. Львів, 1998. С. 70–95.*

Возняк Г. С.
старший викладач,
Сорока Г. М.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

МЕТОД КАЛЛАНА: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ, ЗАСТОСУНОК В СУЧАСНІЙ МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Робін Кіт Теренс Каллан (1932-2014рр) створив комунікативний метод вивчення англійської та іспанської мови , який широко використовується в більш як 35 країнах світу.

Робін Каллан народився і виріс в Англії але у віці 20 років він поїхав до міста Салерно в Італії викладати англійську мову. Матеріали для вивчення мови були на той час нудними та неефективними через що і виникла потреба шукати інший підхід щоб зацікавити студентів. Десять років було присвячено створенню та апробації інноваційного методу вивчення іноземних мов – методу Каллана, який здобув репутацію швидкого та ефективного опанування англійської мови. (1)

Найбільша школа вивчення іноземних мов за методом Каллана розташована в Лондоні на Оксфорд Стріт. Ця школа була дуже популярною серед емігрантів, яким було надважливо якомога швидше заговорити англійською для успішного працевлаштування чи навчання у Великобританії.

Основний принцип методу Каллана полягає у щвидкому покращенні комунікативних навичок учнів через застосування прийому "питання-відповідь" у невимушеній атмосфері

вже з перших занять курсу. Темп взаємодії між викладачем та студентом є інтенсивним, застосовується метод множинного повторення матеріалу-таким чином студенти перестають перекладати в умі речення чи питання з англійської на рідну мову спілкування, починають думати англійською. Цікавим є той факт, що учень взаємодіє з викладачем, а не з іншими учнями. На кожне питання, яке викладач повторює двічі, студент дає розгорнуту відповідь, використовуючи таку ж конструкцію, яка міститься в питанні. На відміну від інших методів вивчення мови, викладач обов'язково звертає увагу на помилки та виправляє їх.

Структура заняття чітко регламентована. Заняття триває 50 хвилин, двадцять хвилин відводиться на повторення, десять хвилин – пояснення нового матеріалу, читання триває наступні десять хвилин, а решту часу залишається на написання і перевірку диктантів. Особливістю письмової складової заняття є те що студент перевіряє диктант самостійно і зазначає кількість помилок.

Прихильникам більш традиційних методів навчання важко зрозуміти той факт що граматичні пояснення зводяться до мінімуму. Правила подаються дуже стисло і лаконічно. Граматика засвоюється за допомогою "дрилінгу" структури і виправлення помилок. Вміст нового граматичного матеріалу на одне заняття дуже незначний. До прикладу введення часової форми Present Simple починається із пояснення вживання часу в третій особі однини і кілька занять відводиться на закріплення цього явища, застосовуючи його в сесіях питань-відповідей.

Метод Каллана не передбачає виконання домашніх завдань. Якщо переглянути структуру заняття, стане зрозуміло що повторення і "дрилінг" є цілком достатніми для закріплення матеріалу. Проте це є ще один аспект, який викликає суперечливі думки адже ми звикаємо до великої кількості завдань, які задаються на самостійне опрацювання вже з перших днів навчання. В суспільстві побутують думки про те що чим більше домашнього завдання дає вчитель, тим він кращий,більш вимогливий. Багато потенційних студентів відмовляються від цього комунікативного методу на користь більш традиційного коли дізнаються про таку особливість.

До позитивних аспектів методу Каллана можна віднести наступні:

1. Інтенсивна практика усної компетенції та аудіювання;
2. Формат питання-відповідь сприяє розвитку зв'язного мовлення, студенти повинні швидко реагувати, це створює умови, близькі до занурення в мовне середовище;
3. Відсутність домашніх завдань є безперечною перевагою для студентів, які працюють і не мають достатньо часу;
4. Швидкі темпи опанування мови, яка вивчається;
5. Не потребує спеціального технічного оснащення, але досить гнучкий метод для переходу в онлайн навчання;
6. Повторення та закріплення матеріалу на кожному занятті

Негативні аспекти:

1. Не оновлюється лексичне наповнення в підручнику;
2. Не достатній рівень мови для здачі міжнародних екзаменів;
3. Викладач в значній мірі контролює процес навчання, не даючи можливості автономії студенту;
4. В сучасному різноманітті новітніх методик навчання, використання автентичних підручників метод є дещо одноманітним;
5. Нема досліджень, які можуть підтвердити що вивчення мови відбувається в чотири рази швидше, як це позиціонують школи, що працюють по методу Каллана.

Не існує ідеальних методик вивчення мов, які б задовільнили кожного студента чи викладача. Мабуть поєднання елементів, враховуючи потреби та можливості чи індивідуальні особливості студентів є оптимальним рішенням проблеми. Метод Каллана має ряд недоліків, але в сучасну методику викладання доцільно було б ввести позитивні аспекти даної комунікативної методики.

Список використаних джерел

1. URL: https://wikitia.com/wiki/Robin_Callan.

Степанов А. В.
старший викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕМІНУТИВІВ І АУГМЕНТАТИВІВ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Серед типів творення слів у сучасній іспанській мові особливе місце посідає деривація, сутність якої полягає в утворенні нового слова шляхом додавання морфем або інших формотворчих елементів до вже існуючого кореня. Високо продуктивними є словотворчі процеси з використанням зменшувальних і збільшувальних суфіксів. Очевидним є те, що вживання демінутивів та аугментативів в іспанській мові відповідає потребам семантичної та стилістичної варіативності. Аналіз вживання цих похідних одиниць дозволяє виділити певну регулярність як в ономасіологічному і семасіологічному аспектах з одного боку, так і в комунікативному навантаженні кожного слововживання – з іншого. Вживання таких дериватів дозволяє мовцеві створити такі комунікативні контексти, які завжди є новаторськими і, найголовніше, до такої міри самобутніми і специфічними, що часто тісно пов'язані з неологією.

Як відомо, неологізми є потенційними термінами та спеціальними словами, оскільки саме вони якнайкраще відображають результати науково-технічного прогресу людства. Саме тому частим є процес термінологізації демінутивів та аугментативів. Їх вживання в іспанській мові є важливим прагматико-комунікативним явищем, за допомогою якого мовець виражає свою культурну самобутність та власні комунікативні наміри. Вживання демінутивів та аугментативів відповідає культурно і національно зумовленим процесам суб'єктивації, які відкривають перед мовцем широкі семантико-прагматичні можливості.

Демінутиви й аугментативи за своєю семантичною структурою виражають референтні зв'язки (тобто об'єктивне описове значення) та власні оцінки мовця (тобто суб'єктивне значення). Таким чином, категорія демінутивності / аугментативності застосовується щодо:

1) одиниць, які можуть бути референційно зменшені / збільшені, тобто означається розмір предмета;

2) одиниць, означеність за розміром яких є результатом суб'єктивної оцінки мовця [1].

Існують два основні підходи у дослідженні функціонування демінутивів та аугментативів в іспанській мові:

1. Іспаністичний, згідно з яким вживання демінутивів і аугментативів є одною з найбільш важливих характерних рис національних варіантів іспанської мови. Дослідники, які працюють в цьому напрямку дотримуються думки, що вживання демінутивів і аугментативів притаманне усім функціональним стилям мовлення, оскільки їх смислове навантаження є передусім семантичним і стилістичним [2: 170]. Творення слів за допомогою зменшувальних і збільшувальних суфіксів є невід'ємним джерелом не лише нових словоформ, а передусім нових значень.

2. Типологічний, згідно з яким межі категорії демінутивності / аугментативності є засобами суб'єктивації, що використовуються в багатьох мовах світу [3]. Застосування такого підходу для дослідження семантики суфіксальних похідних в іспанській мові також відкриває хороші можливості для вивчення семантичних особливостей демінутивів і аугментативів у численних національних варіантах, оскільки він передбачає компаративний аналіз подібних явищ в різних мовах світу.

Творення демінутивів / аугментативів є тим деривaційним механізмом, за допомогою якого мовець генерує специфічні та особливі за типом значення, яким часто притаманна ускладнена мотивація, внаслідок чого важко встановити системні, логічно-семантичні зв'язки між вихідним словом та дериватом. Похідне слово – це вторинне лексичне утворення, яке перебуває в тісному зв'язку з твірною одиницею. В найбільш загальних

випадках словотворче значення являє собою модельований зв'язок між значеннями похідного і твірного слова, який обумовлює спосіб позначення предмета, процесу чи ознаки по відношенню його до іншого предмета, процесу чи ознаки.

Таким чином, значення демінутива / аугментатива виражає:

1) зв'язки, які існують між зменшувальною / збільшуваною одиницею та її твірним відповідником;

2) зв'язки, які існують між демінутивом / аугментативом та мовцем безпосередньо у контексті мовленнєвого акту. Тобто дериват є дискурсивним засобом вираження індивідуального сприймання мовцем певного поняття.

Демінутиви й аугментативи у національних варіантах іспанської мови є досить гнучкими і полісемантичними прагматичними виражальними засобами, які дозволяють мовцеві давати власну суб'єктивну оцінку. Межі категорії демінутивності / аугментативності у різних національних варіантах задовольняють широкий спектр прагматичних потреб, які є актуальними на сучасному етапі розвитку іспанської мови.

Список використаних джерел

1. *Reynoso Noverón J. Los diminutivos en el español. Un estudio de dialectología comparada. – México, 2011.*
2. *Alonso A. Noción, emoción, acción y fantasía en los diminutivos // Estudios lingüísticos. Temas españoles. – Madrid, 2014.*
3. *Náñez Fernández E. El diminutivo. Historia y funciones en el español clásico y moderno. – Madrid, 2013.*

Кушнір Л. Л.
викладач
Львівський торговельно-економічний університет

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

Мова в усі часи є найбільш яскравою ідентифікувальною характеристикою етносу. Ще давні греки для пізнання звичаїв будь-якого народу радили перш за все вивчати його мову. Незаперечним є і зв'язок мови з культурою, оскільки саме мова – найпотужніше знаряддя культури. У рамках сучасної парадигми антропоцентиричних досліджень актуальним є вивчення мови як інструменту пізнавальної діяльності людини. У ході аналізування мовних явищ ми виходимо перш за все з того, що мовні форми залежать від мисленнєвої активності їхніх носіїв, від соціальних та національних чинників.

У мові людина зберігає і закріплює результати пізнання навколишньої дійсності, і через мову передає здобуті знання. В. фон Гумбольдт уважав, що мова – це дух народу, і культура представлена перш за все у мові. Поняття "мовна особистість" є складним міждисциплінарним терміном, у значенні якого поєднано філософські, соціологічні та психологічні погляди.

Перш за все, це людина як носій мови, здатна до мовленнєвої діяльності. Іншими словами, це комплекс особливостей, який дає змогу індивіду утворювати та сприймати мовленнєві повідомлення. З огляду на ці міркування варто говорити про мовленнєву особистість. З іншого боку, існує розуміння "мовної особистості" як сукупності особливостей вербальної поведінки. У цьому випадку розглядають людину, яка використовує мову як засіб спілкування, – у такому разі йдеться про комунікативну особистість. І, насамкінець, "мовна особистість" – це базовий, національно-культурний прототип носія певної мови.

Отже, у цьому випадку йдеться про етносемантичну особистість, оскільки основою для створення цього образу є особливості світогляду та мовленнєвої поведінки, закріплені словниками. Відтворення образу людини за даними мови, яке виконують через етнокультурну авторизацію поняття, подібне до авторизації етносемантичної особистості як

зафіксованого в семантичній системі мови базового національно-культурного прототипу носія цієї мови. Мовна особистість формується у своєрідній системі координат, яка задана тими чи іншими цінностями, які існують у народу, зразками соціальної поведінки, особливостями сприйняття світу.

Російський учений Ю. Караулов розробив рівневу модель мовної особистості з опорою на художній текст. Відповідно до неї, мовна особистість має три структурні рівні. Перший – вербально-семантичний – відображає ступінь володіння побутовою мовою. Другий рівень – когнітивний – актуалізує та ідентифікує релевантні знання та уявлення, які властиві соціуму (мовній особистості). Цей рівень є особливо цікавим у ході аналізу колективної мовної особистості, він передбачає відображення мовної моделі світу особистості, її тезаурусу та культури. Третій – найвищий рівень – є прагматичним і охоплює характеристику мотивів, які керують розвитком мовної особистості.

Мовна особистість існує в культурному просторі, відображеному в мові, у формах суспільної свідомості, у стереотипах поведінки, у предметах матеріальної культури. Культурні цінності – це система, у якій можна виділити універсальні та індивідуальні, домінантні та додаткові змісти. Вони знаходять відображення в мові, а саме – у значеннях слів, синтаксичних одиниць, фразеологізмах, у пареміях і прецедентних текстах. Отже, мовна особистість – це соціальне явище, яке, проте, має й індивідуальний аспект. Індивідуальне в мовній особистості формується через внутрішнє відношення до мови.

Основним засобом перетворення індивіда у мовну особистість є соціалізація, яка передбачає:

– процес включення людини в певні соціальні відносини, у цьому мовні особистості є свого роду реалізацією культурно-історичного знання суспільства;

– мовленнєво-мисленнєву діяльність відповідно до норм певної етнокультури;

– процес засвоєння законів соціальної психології народу.

Науковці зазначають, що у становленні мовної особистості особливу роль відіграють другий і третій аспекти, оскільки процес присвоєння національної культури та формування соціальної психології народу можливі лише засобом мови. Можна зробити висновок, що вихідним принципом лінгвокультурологічного дослідження мовної особистості є розуміння цього поняття як складного міждисциплінарного терміна, у значенні якого поєднано філософські, соціологічні та психологічні погляди. Мовна особистість – це багатокомпонентна парадигма мовленнєвих особистостей і саме на рівні мовленнєвої особистості з'являється національно-культурна специфіка мовної особистості.

Список використаних джерел

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М. : Наука, 1987. 263 с.

2. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М. : Прогресс, 1985. 450 с.

Сідху Ю. Д
викладач
Львівський торговельно-економічний університет

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ЛТЕУ

Можливості студентів в отриманні якісної освіти залежать не лише від особливостей організації освітнього процесу, а й від комплексу особистісних якостей, здібностей і умінь, що забезпечують успішність самого студента в здійсненні навчальної діяльності.

Дослідження факторів академічної успішності студентів (Т. О. Гордєєва, Д. А. Леонтьєв, Е. Н. Осін, С. Д. Смирнов, М. Р. Шабаліна, Н. В. Юдін і ін.) показують, що найважливіші з них пов'язані, з різними аспектами особистісного потенціалу, включаючи, забезпечення самоорганізації навчальної діяльності і здатність до саморозвитку.

Системоутворюючими при цьому є рефлексивні вміння, так як саме вони забезпечують саму можливість свідомої постановки завдання перетворення власної діяльності або розвитку в собі необхідних, для її успішного здійснення, здібностей.

Необхідною умовою покращення навчальної діяльності студентів, є її усвідомлення. При цьому, усвідомлення ми розглядаємо як більш широкий, у порівнянні з рефлексією, процес. Як форми, які задають психологічні засоби усвідомлення навчальної діяльності студентом, ми використовуємо такі навчальні завдання: аналіз індивідуальних цілей і ресурсів навчання, ведення рефлексивного щоденника, проведення самодіагностики, аналіз окремих аспектів власної навчальної діяльності, з опорою на запропоновані схеми, оцінювання реального, що становить образ "ідеального студента" , виконання залікової роботи "я – автор своєї освіти" [3].

Не маючи можливості провести розгорнутий аналіз поняття рефлексії, відзначимо, що ми, викладачі, спираємося на характерне для теоретичного мислення розуміння рефлексії, *завдяки якій людина постійно розглядає підстави своїх власних розумових дій, і тим самим опосередковує одне з них іншими, розкриваючи при цьому їх внутрішні взаємини* [2, с. 123].

Важливо, що *рефлексія, маючи своїм предметом одну й ту ж дію, може фіксувати його двічі: формально, схоплюючи його в конкретній емпіричної ситуації, і змістовно, представляючи його як деяку загальну дію* і при цьому, *різниця між формальною і змістовною рефлексією полягає в тому, що рефлексія змістовна є осяжною, по відношенню до формальних рефлексивних виходів і*

задає для них рамку [1, с. 3].

Для розвиваючого навчання, результати полягають, не в просторі успішно виконаних завдань, а в тих змінах, яких сталися в самому учневі – збільшенні його вмілості, здатності виконувати освоєні дії за рахунок привласнення універсальних способів мислення і діяльності. Проте, більшість студентів відчувають істотні труднощі не лише при зверненні до підстав власних дій, але й при визначенні того, що відбувається з ними в процесі навчання і як змінюються не виконувані ними завдання, а вони самі.

У молодшому шкільному віці при роботі за системою розвивального навчання рефлексія виступає способом мислення, яке розвивається і засвоюється у спільній діяльності з учителем та іншими учнями, але саме по собі ще не є предметом усвідомлення. З розвитком самосвідомості до студентського віку, стає доступною не лише рефлексія, а й наступне - коли предметом усвідомлення і аналізу може бути рефлексивна дія.

Найбільш доречним простором для розвитку рефлексивних умінь можна вважати предмет, змістом якого стає навчальна діяльність, а не яка-небудь предметна область професійної діяльності або культури.

Найбільш широко розглянуті положення, реалізовані в рамках виконання одного з основних завдань курсу – ведення протягом десяти навчальних тижнів рефлексивного щоденника. Студентам пропонується робити структуровані записи, щодо кожного з предметів, що вивчаються, виділяючи при цьому наступне: загальна успішність - в знаковій оцінці ("-", "-", "0", "+", "++"); досягнення, проблеми та перспективи - в формі вільного опису. Окремий рядок використовують для підведення загальних підсумків навчання за тиждень. Відзначимо деякі важливі спостереження, що стосуються виконання даного завдання.

Завдання надається студентам у вигляді досить розгорнутих описів в письмовій формі й супроводжуються усними поясненнями. При цьому, переважна більшість студентів відчувають при його виконанні на перших тижнях істотні труднощі, найбільш типовими з яких є наступні:

– повна відмова від самостійного виконання роботи до заняття, на якому вона обговорюється ("Я була не впевнена, що зрозуміла, тому не написала", "Не зрозуміла, як робити" і т.п. висловлювання в усному обговоренні на занятті);

– труднощі в аналізі діяльності на рівні конкретних завдань, які виконуються за досить короткий проміжок часу ("Була лекція, досягнень немає", "Відповісти на семінарі не

встигла, досягнень немає", "Проблем немає" і т.п.);

– формальна рефлексія, орієнтована тільки на констатацію оцінок як досягнень і явних неуспіхів як проблем ("Отримала бали за роботу на семінарі", "Здала завдання ","Не встиг виконати завдання ","Отримала низькі бали за контрольну " і т.п.);

– невідповідність між проблемами й перспективами, в яких відсутні будь-які зміни в навчальній діяльності, спрямовані на вирішення проблеми (проблема: "Іноді не розумію предмет. Не знаю свої бали ", перспектива:" Використовуватиму отримані знання в моїй подальшій практиці "і т.п.).

Подальший розвиток рефлексії відбувається через роботу з кожною групою труднощів, в процесі обговорення змісту щоденникових записів на заняттях. При цьому, введені в описі завдання, ознаки змістовної рефлексії, засвоюються студентами, в процесі аналізу власної навчальної діяльності.

Основними ознаками успішності розвитку рефлексії у конкретного студента ми, викладачі, вважаємо:

– зміна "словника" опису досягнень (від термінів зовнішньої формальної до термінів внутрішньої змістовної успішності, самозміни), проблем (від констатації невдач до аналізу й пошуку причин їх виникнення, що показують можливі напрямки зміни) і перспектив (від невизначених загальних побажань, таких як "Не лінуватися", "Готуватись до занять" до конкретних способів оптимізації навчання);

– звернення до пошуку підстав не лише складних, але й успішних дій (Наприклад: "На минулому семінарі я відмінно написала есе, тому що я могла самостійно вибрати тему, яка мене хвилювала і мала змогу висловити свою власну думку");

– якщо початкові записи були коротко-формальними, то збільшення їх обсягу при загальному підвищенні змістовності;

– підвищення інтегрованості аналізу, щодо всього навчання в цілому, звернення до змісту інших форм рефлексії (наприклад: "Основним досягненням, яке можна віднести до всіх предметів, я вважаю те, що перестала боятися будь-яких труднощів", "Для мене дуже важливо, щоб вивчення теорії підкріплювалося практичними знаннями" і т.п).

Як вже було зазначено, більш розвинуті рефлексії не є центральним предметом нашого дослідження. Тому ми зосередили основну увагу на поточній оцінці процесу роботи із зазначеними вище критеріями. Позитивна динаміка була відзначена у переважної більшості студентів, які регулярно відвідують навчальні заняття. Стосовно студентів, які пропускають значну кількість занять і не виконують завдання для самостійного опрацювання, можливості психологічної підтримки розвитку рефлексії, в рамках курсу, вкрай обмежені, а робота з такими студентами під час сесії, вимагає окремого опису.

Список використаних джерел

1. Алексеева Л. Н. Освоение принципа рефлексии в системе развивающего обучения. Психологическая наука и образование psyedu.ru. 2010. №4. URL: http://psyjournals.ru/psyedu_ru/2010/n4/Alexeeva.shtml.

2. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. М.: Издательский центр "Академия", 2004.

3. Меркулова О. П. Психологические средства повышения произвольности учебной деятельности студента через ее осознание. Психология сознания: Истоки и перспективы изучения: Материалы XIV Международных чтений памяти Л. С. Выготского. В 2 т. Т. I. М.: РГГУ, 2013. С. 343–350

Дудок А. Р.
аспірант
Львівський національний університет імені Івана Франка

СТРУКТУРНІ ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ще з 60-х років XX століття словотвір англійської мові визначився як окрема галузь лінгвістики завдяки появі праці H. Marchand "The Categories and Types of Present-Day English

Word-formation" (1960), [3, P. 1104-1156.], яка стала хрестоматійною працею для багатьох науковців, що досліджували проблеми словотворення, а її вченого вважають родоначальником сучасної теорії словотвору в англійській мові.

Вивчення будь-якого мовного явища чи факту базується на його осмисленні як складової частини цілого. Дієслівна префіксація є об'єктом численних досліджень, однак її структура та семантика у площині осягнення глибинних процесів смислотворення префіксальних дієслів сучасної англійської мови потребує подальших наукових розвідок.

Лексичний склад мови не перебуває у перманентному стані, а постійно еволюціонує та змінюється, тому будь-яка мова потребує скрупульозного та системного дослідження. З огляду на це, словотвірні процеси, пов'язані із структурою та семантикою досліджуваних префіксів, збагаченням словникового складу, завжди були у центрі уваги мовознавців [1; 2]. Традиційно у мовознавчій науці префікс визначається як препозитивна загальна службова частина низки слів, що виконує словотвірну функцію в одному із актів деривації, змінює свою смислову структуру у процесі мовного розвитку та бере участь у формуванні ономасіологічних категорій. З огляду на цю важливість, одним із продуктивних способів слово та термінотворення в сучасній англійській мові є префіксація.

Висуваємо робочу тезу, що дієслівні префікси за традицією розглядаються не самостійно зі своїм узагальненим інваріантним значенням, а подаються у словниках залежно від кореневого дієслова. У результаті аналізу продуктивних дієслівних префіксів у системі сучасної англійської мови розв'язувалася проблема деривaційного та смислотвірного потенціалу префіксів. Тут розвиваємо нашу тезу, що імпліцитний смисл префіксального дієслова визначається при незмінності семантики самого префікса, тобто різні смисли префіксального дієслова породжуються з опертям на первинне, узагальнене значення префікса. Таким чином, процес виявлення численних смислових утворень у структурі англійського префіксального дієслова полягає у тому, що він розширює знання про словотвірну та деривaційну роль дієслівних префіксів та їх смислових нюансів як у парадигматиці мови так і синтагматиці мовлення.

Огляд теоретико-методологічних наукових досліджень, уможливлює також висунення іншої, для наукової дискусії, тези про те, що дієслівні префікси за традицією розглядаються не самостійно зі своїм інваріантним значенням, а пов'язані з коренем дієслова, де інваріантне значення префікса визначається безвідносно значень інших префіксальних морфем у парадигматичному плані мови. Таким чином, врахування узагальненого інваріантного значення префікса часто ігнорується дослідниками, адже саме такий методологічний підхід дає змогу розкрити мовний механізм породження різних смислів у відповідно різних контекстах, а відтак полегшує розуміння нових префіксальних дієслів у мовленні згідно з традиціями англійської мови.

Доходимо висновку про те, що дієслівні префікси обіймають домінантне місце в системі префіксального творення сучасної англійської мови, оскільки вони є високо продуктивними морфемними структурними елементами. Більше того, дієслівні префікси виступають активним способом у процесі поповнення словникового фонду сучасної англійської мови. Перспективу дослідження структури, семантики та словотвірних потенцій префіксальних дієслів, що функціонують у сучасній англійській мові, вбачаємо в аналізі етимологічної характеристики дієслівних префіксів, згідно якої виокремлюються германські (власне англійські) та романські (іншомовні) префікси.

Як підсумкова теза вважаємо, що префікси можуть змінювати лексико-граматичну категорію слова з яким вони поєднуються, виявляючи як нетранспонувальні, так й транспонувальні префіксальні моделі дієслів. Висунуті тези та їх обґрунтування також відкривають перспективи майбутнього дослідження префіксальних дієслів у різних галузевих англомовних термінологічних системах, виявленні ресурсів і засобів у процесі смислотворення як на концептуальному так і когнітивному вимірах.

Список використаних джерел

1. Врабель Т.Т. Словотворча прагматика у сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спец. 10.02.04. "Германські мови". Донецьк, 2005. 16 с.

2. Пушкар В.І. Структура, семантика та словотворчі функції основ префіксальних дієслів (на матеріалі англійської економічної термінолексики): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філ. наук: спец. 10.02.04. "Германські мови". Київ, 2002. 18 с.

3. Marchand H. Phonology, morphology and word - formation. Neuphilologische Hiffeilungen, 1951. Vol. LII. - #3-4. P. 1104-1156.

Дудок Х. Р.
аспірант
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ "МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК"

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем інформатизації, яке привнесло із собою нові реалії та глобальні зміни у світі, породжені інформаційними революціями, економічними перетвореннями, що безпосередньо торкнулися й мови. Інформаційні технології проникли практично у всі сфери людського життя, збагативши її новим термінним фондом, що потребують перманентного наукового дослідження. Наукові питання пов'язані з розширенням лексемного складу мови морфологічними засобами, зокрема префіксацією є актуальним з огляду на невичерпність проблематики номінативної діяльності, адже префіксація – невідємна частина опису словотворення й досліджуваної англійської терміносфери мобільного зв'язку.

Дослідження термінної лексики сфери мобільних технологій у сучасній англійській мові полягає в тому, що мобільне спілкування стає поширеним видом комунікації і тому особливого значення набуває питання вичерпного дослідження шляхів і способів поповнення галузевих терміносистем новими одиницями. Попри значну кількість термінологічних досліджень, лексико-семантичні механізми термінотворення перебувають серед ключових аспектів аналізу мовних одиниць. Термінологія є системою схожою до загальнолітературної мови та розвивається за такими ж законами і принципами як і загальновживані слова. Терміни не є окремими специфічними елементами мови, їх головною функцією є номінація, визначення спеціальних понять [1]. Аналіз лексико-семантичних особливостей термінологічних одиниць сфери мобільного зв'язку та їх словотвірного потенціалу здійснений на матеріалі відібраному із сучасних авторитетних галузевих словників мобільного зв'язку.

Висуваємо тезу про те, що застосування методу компонентного аналізу у поєднанні з методом семантичних опозицій уможливлює розмежування досліджуваних термінів мобільного зв'язку на два різнопланові компоненти: стабільний інваріант терміна, що належить до парадигматичної системи мови, і змінні його смисли у синтагматичній системі мовлення. Аргументуємо ключову тезу про те, що термін мобільного зв'язку, це лексична одиниця, яка характеризується тенденцією до розвитку нових значень і перебуває у тісному зв'язку зі словами загальновживаної лексики. Англійська терміносистема мобільного зв'язку, як важлива частина лексичного складу сучасної фахової англійської мови, характеризується лексико-семантичними категоріями синонімії, антонімії та омонімії, що засвідчують її системний характер як на поняттєвому, так і на мовному рівнях [2].

На наш погляд, терміни мобільного зв'язку формують окрему спеціальну терміносистему англійської мови, значення кожного терміна якої, розкривається через глибинні семантичні наповнення. Отож, стверджуємо, що термін мобільного зв'язку існує та має смисл лише у середині певної термінологічної системи. Більше того, для терміносистеми мобільного зв'язку притаманна сформована в її межах мова для спеціальних цілей, лексичні одиниці якої, використовуються для позначення понять та об'єктів сфери мобільного зв'язку.

Можемо аргументувати, що спеціальна термінна лексика мобільного зв'язку, репрезентована достатньо варіативними за своїми характеристиками фаховими лексичними одиницями. Термін мобільного зв'язку, як стійка одиниця синтетичної або аналітичної номінації, закріплена за відповідним поняттям у фаховій сфері, тобто обмежена спеціальною

галуззю використання [3]. Аналізований емпіричний матеріал засвідчує, що головним шляхом поповнення англійської термінології мобільного зв'язку є загальновживана лексика.

З огляду на викладене доходимо висновку що, інтерес до терміна мобільного зв'язку в сучасному суспільстві виправданий насамперед соціальною значущістю термінів як номінативних одиниць, які репрезентують різні типи знання у сферах людської діяльності. Зокрема, термінологія мобільного зв'язку є наймобільнішою частиною лексики, що відображає поступовий розвиток цивілізаційних наукових знань. Досліджувані терміни визначаємо як стійкі одиниці синтетичної або аналітичної номінації, що закріплені за конкретним поняттям у сфері мобільних технологій і обмежені спеціальною галуззю використання у значенні, яке строго регламентується його дефініцією. Як висновок, висуваємо заключну тезу про те, що фахова лексика у сфері мобільних технологій завдяки існуючих перманентних глобалізаційних процесів насичена головно термінним фондом британського та американського варіантів англійської мови. Перспективу подальших комплексних досліджень вбачаємо у площині експлікації інваріанта терміна та його потенційних смислів не лише на семантичному а й на когнітивному та концептуальному рівнях, як майбутній внесок у наукові дослідження сучасних проблем термінознавства загалом та галузевої термінології зокрема.

Список використаних джерел

1. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя : Вид-во Запорізького держ. ун-ту, 1998. 430 с.

2. Дяков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К. : КМ Academia, 2000. 218 с.

3. Hough J.N. Scientific Terminology. New York: Rinehart, 1953. 231 p.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СУЧАСНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА, ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції

Оригінал-макет видавництва Львівського торговельно-економічного університету

Підписано до друку 27.05.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк на різографі.
20,5 др. арк. 19,1 ум. др. арк. 27,53 облік.-видавн. арк.
Тираж 100 прим. Зам. 80.

Віддруковано в друк. видавництва Львівського торговельно-економічного університету
79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10. Тел. 244-40-19. e-mail drook@ukr.net
Свідоцтво Держкомітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України
серія ДК № 5149 від 15.07.2016 р.